

Міністерство внутрішніх справ України
Харківський національний університет внутрішніх справ

Консультативна місія Європейського Союзу

ПРАВООХОРОННА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ

Тези доповідей
учасників міжнародної науково-практичної
конференції

(м. Харків, 17 травня 2019 року)

Харків
ХНУВС
2019

*Друкується згідно з рішенням оргкомітету
за дорученням Харківського національного університету внутрішніх справ
від 31.01.2019 № 12*

- Правоохоронна** функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми : тези доп. учасників міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Консультат. місія Європейського Союзу. — Харків : ХНУВС, 2019. — 292 с.

У збірнику вміщено тези доповідей учасників міжнародної науково-практичної конференції за такими напрямками: правоохоронна функція сучасної держави; генеза правоохоронної функції держави; конституційно-правові засади реалізації правоохоронної функції держави; суб'єкти здійснення правоохоронної діяльності; міжнародно-правові стандарти правоохоронної діяльності; гармонізація законодавства європейських держав у сфері правоохоронної діяльності; забезпечення принципу гендерної рівності у правоохоронній діяльності.

УДК 340.114+340.15

Матеріали публікуються в авторській редакції з незначними коректорськими правками. За достовірність наукового матеріалу, професійного формулювання, фактичних даних, цитат, власних імен, географічних назв, а також за розголошення фактів, що не підлягають відкритому друку, відповідають автори публікацій та їх наукові керівники.

Електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті Харківського національного університету внутрішніх справ (<http://www.univd.edu.ua>) у розділі «Видавнича діяльність. Матеріали науково-практичних конференцій, семінарів тощо»), а також у репозитарії ХНУВС (<http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/>).

Збірник видано за сприяння Консультативної місії Європейського Союзу.

ЗМІСТ

ШВЕЦЬ Д. В.	
ОСНОВНІ НАПРЯМИ АДАПТАЦІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДО СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН	11
СОКУРЕНКО В. В.	
ПОЛІЦІЯ ТА СУСПІЛЬСТВО: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН	13
БАНДУРКА О. М.	
ЗАХИСТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	15
БАКУМОВ О. С.	
ДО ДИСКУСІЇ ЩОДО НАДАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОМУ СУДУ УКРАЇНИ ЮРИСДИКЦІЙНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ У ЗАГАЛЬНОМУ КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМАТИКИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ	18
БУРДІН М. Ю., РАДЧЕНКО К. А.	
ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА РОЗБУДОВИ ПРАВОВОЇ, СОЦІАЛЬНОЇ ТА ДЕМОКРАТИЧНОЇ УКРАЇНИ	19
КЛОЧКО А. М.	
ДО ПРОБЛЕМИ РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «ПРАВООХОРОННИЙ ОРГАН»	21
АЛЕКСАНДРОВ В. М.	
УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ОСНОВ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ ЗАПАСУ ЯК ЧИННИК ПОСИЛЕННЯ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ УКРАЇНИ	23
АМЕЛІНА А. С.	
ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ	24
БЕГЕБА В. А.	
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ЯК НАПРЯМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ	26
БЕЗПАЛОВА О. І.	
МІНІМІЗАЦІЯ ПРОЯВІВ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ ЯК ВАЖЛИВИЙ КРОК РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ	28
БЕЗУСА Ю. О.	
ДО ПИТАННЯ ЩОДО МЕТИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ	30
БОРЕЦЬ Т. О.	
ЩОДО ПИТАННЯ ПРОБЛЕМИ НАСИЛЬСТВА НАД ДІТЬМИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	32
БРИНЧАК М. П.	
ГАРАНТІЇ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА СВОБОДИ СВІТОГЛЯДУ ТА ВІРОСПОВІДАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ	34
БУРАК М. В.	
ФАКТОРИ, ЩО СПРИЯЮТЬ УЧИНЕННЮ КОРУПЦІЙНИХ АБО ПОВ'ЯЗАНИХ З КОРУПЦІЄЮ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СИСТЕМІ МВС УКРАЇНИ	35
ВАЛЕНКОВ Я. С.	
СТАНОВЛЕННЯ КАРНОГО РОЗШУКУ УСРР	37
ВЕРЕСТИН А. А.	
СУТНІСТЬ ПРАВЗАХИСНИХ ГАРАНТІЙ ПРАВ ЛЮДИНИ	38
ВОЙЦІХОВСЬКИЙ А. В.	
ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В РАМКАХ ООН	40
ВОЛОШЕНЮК Г. Б.	
СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИБОРЧОГО ПРАВА УКРАЇНИ	42
ВОЛОШЕНЮК Н. М.	
МІСЦЕ ДРУКОВАНИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ПЕРЕДВИБОРНИЙ АГІТАЦІЇ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ	44

ВОЛОШЕНЮК О. В.	
ЗАКОРДОННА ПРАКТИКА ВПРОВАДЖЕННЯ ЕТИЧНИХ КОДЕКСІВ У ПОЛІЦЕЙСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ.....	47
ГАВРИЛЕНКО О. А.	
ДЕЗЕРТИРСТВО ЯК ВІЙСЬКОВИЙ ЗЛОЧИН ТА ПОКАРАННЯ ЗА ЙОГО ВЧИНЕННЯ У ДАВНЬОГРЕЦЬКОМУ І ДАВНЬОРИМСЬКОМУ ПРАВІ.....	49
ГЕТА Д. С.	
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.....	51
ГОЛОВКО Б. Г.	
НОТАРІАТ В УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЯХ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ЗА СУДОВОЮ РЕФОРМОЮ 1864 Р.....	53
ГОЛОВКО О. М.	
ФОРМУВАННЯ ЛІБЕРАЛЬНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВООХОРОНИ В ДЕРЖАВНО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ	54
ГОЛУБ М. В.	
ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОХОРОНИ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ МАСОВИХ ЗАХОДІВ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ.....	56
ГОНЧАР Д. С.	
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КОНТРРЕВОЛЮЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ ЗА ПОЗИТИВНИМ ПРАВОМ ФРАНЦІЇ 1793–1794 РР. ТА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УСРР 1922 Р.....	58
ГРЕЧЕНКО В. А.	
ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ КУРСАНТІВ ШКІЛ МІЛІЦІЇ В ХАРКОВІ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1920-Х РР.....	60
ГРИГОРЕНКО Є. І.	
НЕДОСКОНАЛІСТЬ ЧИННОГО ВІЙСЬКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЯК ЧИННИК ЗБІЛЬШЕННЯ ПИТОМОЇ ВАГИ ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ У СТРУКТУРІ ЮРИДИЧНО ЗНАЧУЩОЇ ПОВЕДІНКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ	62
ГРИШКО Л. М.	
ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ КОРОЛІВСТВОМ САУДІВСЬКА АРАВІЯ В УМОВАХ БОРотьБИ З ТЕРОРИЗМОМ.....	64
ГУДЗЬ Т. І., ПІСТРЕНКО Н. С.	
ДИСКРИМІНАЦІЯ ЯК ФАКТОР ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЖІНОК	65
ДАРАГАН В. В.	
ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В ПІДРОЗДІЛАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ІНСТИТУТУ ДЕТЕКТИВІВ.....	67
ДЕДУРІН Г. Г.	
ПРАВОВІ ОБМЕЖЕННЯ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА)	69
ДЕНИСОВА Є. А.	
БОРТЬБА ПРОТИ РАСОВОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ У США: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ДОСВІД	71
ДЮРДЬ В. І.	
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВІДМЕЖУВАННЯ ЗЛОВЖИВАННЯ ВПЛИВОМ ВІД СУМІЖНИХ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ (СТ. 368, 368 ³ , 368 ⁴ КК УКРАЇНИ)	73
ЗАБЗАЛЮК Д. Є.	
ХРЕСТОНОСНИЙ РУХ: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ	76

ЗАБОРОВСЬКИЙ В. В. ОПЕРАТИВНО-БОЙОВІ ПРИКОРДОННІ КОМЕНДАТУРИ ТА ПРИКОРДОННІ КОМЕНДАТУРИ ШВИДКОГО РЕАГУВАННЯ В ОХОРОНІ Й ЗАХИСТІ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ	78
ЗАВРІЧКО Д. Г. ПРАВОВИЙ ВИМІР ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ	80
ЗАГУМЕННА Ю. О. КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	82
ЗАХАРКО А. В. ГАРМОНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО КОМП'ЮТЕРНИХ ДАНИХ В ЧАСТИНІ ВІДПОВІДНОСТІ ПОЛОЖЕННЯМ КОНВЕНЦІЇ ПРО КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ	84
ЗОЗУЛЯ І. В., ЗОЗУЛЯ О. І. ПОНЯТТЯ ВІДОМЧОГО КОНТРОЛЮ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ	85
ІВАНОВ С. Ю. ФОРМУВАННЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УНР ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ	87
КАЛЕНІЧЕНКО Л. І. СУТНІСТЬ ЗАКОННОСТІ В ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ...	89
КАПУСТНИК В. В., КРИВЕНКО О. І., СТАЩАК А. Ю., СОКОЛ В. К. ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ЩОДО ПРАВОМІРНОСТІ ОТРИМАННЯ ПОДАРУНКІВ ЛІКАРЯМИ	91
КИРИЧЕНКО В. Є. ПРАВО НА СПРОТИВ ПРИГНІЧЕННЮ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД	94
КОЛОМІЄЦЬ Ю. М. ПРАВА ЖІНОК ЯК ОБ'ЄКТ МІЖНАРОДНОГО ЗАХИСТУ	97
КОСИЦЯ О. О. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ВИКРИВАЧІВ	99
КОТЛЯРЕНКО О. П. АДАПТАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІЙСЬКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО СТАНДАРТІВ КРАЇН – ЧЛЕНІВ НАТО	101
КОЦАН І. Д. НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ ПЕРЕВАНТАЖЕННЯ НЕВЛАСТИВИМИ ФУНКЦІЯМИ МІЛІЦІЇ ХАРКІВЩИНИ У 20-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ	103
КРАВЦОВА З. С. ВІЙСЬКОВІ ГАРАНТІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	105
КРИВИЦЬКИЙ Ю. В. ПРАВИЛА ПРАВОЗАСТОСОВНОЇ ЮРИДИЧНОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ	107
КРИЖНА В. В. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНЕЗИСУ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ	110
КРУТ К. О. ПРОФСПІЛКИ ЯК ВАЖЛИВИЙ СУБ'ЄКТ ЗДІЙСНЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я	112
КУДІН С. В. СИСТЕМА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ РАКУРС ДОСЛІДЖЕННЯ	113
ЛАБОЖЕНКО Д. Б. ДОСВІД МІЛІЦІЇ УКРАЇНИ В БОРОТЬБІ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ В 1941–1945 РР	115

ЛАЗАРЄВ В. В.	
ПРАВОВИЙ СТИМУЛ ТА ЙОГО ЦІЛІ.....	117
ЛАПКІН А. В.	
ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ ЯК ОБ'ЄКТА ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ	118
ЛЕВЧУК В. Д.	
ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ.....	121
ЛИТВИНОВ В. В.	
ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ	123
ЛОГВИНЕНКО Є. С., ЛОГВИНЕНКО І. А.	
ТІЛЕСНІ ПОКАРАННЯ У СТАРОДАВНІЙ ІНДІЇ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ	125
ЛУКОНЦЕВА Ю. О.	
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ ОРГАНАМИ ОБЩИННОЇ ЮСТИЦІЇ ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКИХ ДЕРЖАВ.....	127
МАКАРЕНКОВ О. Л.	
ЗАГАЛЬНОПРАВОВІ ЗВ'ЯЗКИ ПРОФЕСІЙНОГО І ЧАСОВОГО ЧИННИКІВ У МЕХАНІЗМІ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА.....	129
МАРЦЕЛЯК О. В.	
НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ ГОЛОСУВАННЯ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД	131
МАРЧУК М. І.	
ПРОКУРАТУРА В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА: АНАЛІЗ ПРАВОВИХ ЗМІН.....	134
МЕЛІХОВ К. В.	
УЧАСТЬ КОМУНІКАЦІЙНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОРГАНІВ ПОЛІЦІЇ У СПРАВІ ВИСВІТЛЕННЯ ЇЇ ДІЯЛЬНОСТІ (НА ПРИКЛАДІ РОБОТИ ВІДДІЛУ КОМУНІКАЦІЇ ГОЛОВНОГО УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)	135
МЕЛЬНИК С. М.	
РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ АКТИВІЗАЦІЇ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	137
МОСКОВЕЦЬ В. І.	
УЧАСТЬ ГРОМАДЯН У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ І БЕЗПЕКИ: ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ	139
МУЗИЧУК Е. О.	
ЩОДО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ	141
МУРАХОВСЬКА Т. Є.	
ТЕОРЕТИЧНА ТА ПРАКТИЧНА СКЛАДОВІ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ.....	143
НАВРОЦЬКИЙ О. О.	
ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДИТИНИ ЗА УМОВ ЗАГОСТРЕННЯ ВІЙСЬКОВО-БЕЗПЕКОВОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ	145
НАЙДА В. О.	
СТАНОВЛЕННЯ ПРИНЦИПУ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ОРГАНІВ І ГРОМАДИ В УКРАЇНІ.....	146
НАУМЕНКО О. П.	
ПРАВОВА ПРИРОДА ТА СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ПРАВОЗАХИСНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.....	148
НЕВЗОРОВ І. Л.	
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБМЕЖЕНЬ У ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ФРАНЦІЇ, ПОЛЬЩІ ТА ЕСТОНІЇ	150
НЕВЗОРОВА А. І.	
ЩОДО НАУКОВОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПОНЯТТЯ «ОСНОВНІ ПРАВА» У ВІТЧИЗНЯНІЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ.....	152

НОВІЧЕНКО А. В.	
ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «МІГРАЦІЯ»	154
НУЖНА Л. М.	
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	156
ОБРУСНА С. Ю.	
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЕЛЕКТРОННИЙ СУД»	157
ОСАУЛЕНКО А. О.	
ОРГАНИ І УСТАНОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ЯК СУБ'ЄКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	158
ПАНОВ І. О.	
РОЛЬ ВСЕСВІТНЬОЇ МИТНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ В ОРГАНІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ МИТНОЮ СПРАВОЮ В УКРАЇНІ	160
ПАНОВА О. О.	
СТАНОВЛЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ ЗА ЧАСІВ ПРАВЛІННЯ ПЕТРА І ТА КАТЕРИНИ ІІ	162
ПЕРЕДЕРІЙ О. С.	
ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК ЧИННИК МОДИФІКАЦІЙНИХ ЗМІН ПРАВОВИХ СИСТЕМ ДЕРЖАВ ЄВРОПИ	165
ПЕРЛІН С. І.	
ХАРАКТЕРИСТИКА ІСТОРИЧНИХ ПЕРІОДІВ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ЕКСПЕРТНОЮ СЛУЖБОЮ МВС УКРАЇНИ	167
ПЕРЦЕВА В. А.	
ТРАДИЦІЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ АРХЕТИПУ «ОХОРОНЕЦЬ ПОРЯДКУ»	169
ПИСЬМЕНИЦЬКИЙ А. А.	
СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УМОВАХ ПРАВООХОРОНИ СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ	170
ПОГРІБНИЙ І. М.	
ПРАВОПОРЯДОК: ОКРЕМІ АСПЕКТИ РОЗУМІННЯ ТА СУТНОСТІ	173
ПОПОВА С. М.	
ФУНКЦІЇ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У БОРОТЬБІ З КОРУПЦІЄЮ	175
ПРИПОЛОВА Л. І.	
СУТІСНО-ПРАВОВА СКЛАДОВА ДЕФІНІЦІЇ «ЗАСТОСУВАННЯ» Й «ВИКОРИСТАННЯ» ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ	176
РАДЧЕНКО О. І.	
ЗАБОРОНА ПОЛІГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ: ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ТА ЙМОВІРНІ НАСЛІДКИ	177
РАСЮК А. О.	
ОБМЕЖЕННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У ПОЗИТИВНОМУ ПРАВІ РЕСПУБЛІКИ КАЗАХСТАН	180
РАШИДОВ Д. Х., РЕВА Є. Є.	
ГЕНЕЗА ОРГАНІВ ПОЛІТИЧНОЇ ПОЛІЦІЇ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НА ТЛІ ПОЖВАВЛЕННЯ РЕВОЛЮЦІЙНИХ РУХІВ У ІІ ПОЛ. ХІХ СТ.	181
РЕЦ В. В.	
РЕАЛІЗАЦІЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ВИЩОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО СУДУ ТА НАЦІОНАЛЬНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО БЮРО УКРАЇНИ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ	183
РЯМОВ О. О.	
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПАТРУЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ	186
САПЕЙКО Л. В.	
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН ПЕРЕД РОЗПАДОМ СРСР	187

СЕНЧУК І. І.	
МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	189
СЕРХОВЕЦЬ Д. І., ХАРА С. Д.	
ВОЄННИЙ СТАН: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ.....	191
СЕРЬОГІН В. О.	
ПЛАТФОРМИ великих даних І НОВІТНІ ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	193
СИДОРЕНКО А. Ю.	
ДО ПИТАННЯ ПРО КРИТЕРІЇ РОЗМЕЖУВАННЯ ЗАКОНІВ ТА ПІДЗАКОННИХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ В ЮРИДИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ДОРАДЯНСЬКОЇ ДОБИ	196
СИНЯВСЬКА О. Ю.	
ЩОДО ВІДМІННОСТЕЙ МІЖ МАТЕРІАЛЬНОЮ ТА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ.....	198
СИРОЇД Т. Л.	
ДОТРИМАННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ СИЛ ООН.....	200
СЛИНЬКО Д. В.	
СПЕЦИФІКА НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ	203
СОЛОНЕНКО О. М.	
ДИХОТОМІЧНИЙ АСПЕКТ ПРАВА НА МИРНІ ЗІБРАННЯ	205
СОРОЧАН Д. А.	
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ПРАВ ДИТИНИ ТА ЮВЕНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ.....	207
СТЕПАНЮК Р. Л.	
ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО КРИМІНАЛІСТИЧНУ НАУКУ В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ	209
СТЕФАНОВА Г. Г., БУЛИК І. Л.	
ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОКУРАТУРИ – НЕВІД’ЄМНА ЧАСТИНА ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	211
СТЕЦЬ А.	
ВИБОРЧИЙ ПРОЦЕС ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ І ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ У РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА ТА В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ	213
СТРОНЦІЦЬКИЙ Б. Р.	
НЕОБХІДНІСТЬ ФОРМУВАННЯ В ПОЛІЦЕЙСЬКИХ НАВИЧОК ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ	215
ТИМОФЄЄВ В. П., НАСТИЧ Т. М.	
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	217
ТИХОНЕНКОВ Д. А.	
ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД ЗА ЗАКОННІСТЮ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ У 1922–1925 РР.....	218
ТІТОВ Є. Б.	
МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦІННОСТЕЙ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	220
ТІТОВ І. Б.	
ДО ПИТАННЯ ПРО СИСТЕМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ.....	222
ФЕДОРЕНКО О. А.	
РЕАЛІЗАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ.....	224
ФЕДЧЕНКО В. М.	
ЗАСУДЖЕНИЙ ТА ОСОБА, ЯКА ТРИМАЄТЬСЯ ПІД ВАРТОЮ: ТИМЧАСОВА ПЕРЕДАЧА ІНШІЙ ДЕРЖАВІ В РАМКАХ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА.....	225

ФИЛЬ Р. С. УКРАЇНА ТА СВІТОВА СПІЛЬНОТА: СТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ	228
ФИЛЬ С. П. ІНСТИТУЦІЙНА СПРОМОЖНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНИХ МИТНИЦЬ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ	229
ФОМІН П. В. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ СПІВРОБІТНИКІВ МІЖНАРОДНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ (ІНТЕРПОЛ)	231
ФОМІНА Л. О. РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПРАВА НА БЕЗПЕКУ ЖЕРТВ І СВІДКІВ ЗЛОЧИНІВ В АКТАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	233
ФРОЛОВ О. П. СПЕЦИФІКА ДЕЯКИХ СУБ'ЄКТІВ ОБШУКУ У ФОРМІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОПЕРАЦІЇ	235
ХАВРАТ М. С. ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ОРГАНІВ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	237
ХАНЬ О. О. ПРОГРАМУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ОРГАНАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	238
ХОЛОД Ю. А., ЗАТЬКО Й. ПАРАДИГМИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ОГЛЯД	240
ХОТЕНЕЦЬ П. В. ОБМЕЖЕННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ РЕСПУБЛІКИ ГРУЗІЯ	242
ХРІДОЧКІН А. В. ЩОДО ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ»	244
ЦЕБИНОГА В. Ю. ГЕНЕРАЛЬНА ДИРЕКЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ У ФРАНЦУЗЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ	246
ЧЕХОВИЧ С. Б. ДІЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ЩОДО ВИЗНАННЯ БІЖЕНЦЕМ В УКРАЇНІ	248
ЧЕРНЯК Н. П., СТАРУСЬОВА А. М. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ІСТОРИЧНИЙ ТА СУЧАСНИЙ СТАН	250
ЧОРНИЙ І. В. ОБРАЗИ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У «ХАРКІВСЬКОМУ» ЦИКЛІ РЕТРОДЕТЕКТИВІВ І. ПОТАНІНОЇ	252
ШЕВЧЕНКО Ю. В. ІСТОРИКО-ПРАВОВІ УМОВИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ЮСТИЦІЇ УРСР У ПЕРІОД 1925 – ПОЧАТКУ 1930-ГО РОКІВ	253
ШЕВЧЕНКО А. Є. ПРАВООХОРОННА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУЦІЙ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА НА АВТОШЛЯХАХ УКРАЇНИ (2014–2018 РР.)	255
ШЕВЧЕНКО А. Л. СТАНДАРТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ СЛІДЧИХ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ	257
ШУЛЬГА А. М. ПЕРВИННІ ТЕРМІНОПОНЯТТЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОВЕДІНКИ РОБОТА І ЛЮДИНИ ПРИ ВСТАНОВЛЕННІ СУБ'ЄКТА ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	260

ЮШКЕВИЧ О. Г.	
ОСОБЛИВОСТІ ВІДЕОФІКСАЦІЇ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ	262
ЯКОВЕНКО С. С.	
ПУБЛІЧНІ ФУНКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ	264
ЯКОВЛЄВ П. О.	
ІНСТИТУТИ ГРОМАДСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК СУБ'ЄКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	265
ЯМКОВА Т. І.	
ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ЖІНОК У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	267
БОГДАНКЕВИЧ А. Ю.	
АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЙ СТАТУС СОТРУДНИКА ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ: ПОНЯТИЕ И СОДЕРЖАНИЕ.....	269
ВОЛКОВ В. А.	
ВЛИЯНИЕ СУДЕБНЫХ АКТОВ НА ПРАВОПРИМЕНИТЕЛЬНУЮ ПРАКТИКУ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ.....	271
ЖМАЕВ Г. В.	
АДМИНИСТРАТИВНЫЕ ЭЛЕКТРОННЫЕ РЕГЛАМЕНТЫ КАК СРЕДСТВО РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ФУНКЦИИ ГОСУДАРСТВА В ИНФОРМАЦИОННОЙ СФЕРЕ.....	274
СТУЛЕВИЧ Н. Д.	
ПРАВОПРИМЕНИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ И ЕЁ МЕСТО В РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ФУНКЦИИ ГОСУДАРСТВА	276
ТРУСКОВСКИЙ А. А.	
МЕТОДЫ УПРАВЛЕНИЯ В МЕХАНИЗМЕ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ФУНКЦИИ ГОСУДАРСТВА	278
ШАСТАЙЛО Е. А.	
К ВОПРОСУ О ПРАВОВОМ РЕГУЛИРОВАНИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ В ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНАХ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ	280
ШПАКОВСКИЙ Н. А.	
ПОНЯТИЕ ПРАВОСОЗНАНИЯ И ЕГО ПРИЗНАКИ.....	283
ШУКЮРОВ Ш. Т.	
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ФУНКЦИИ ГОСУДАРСТВА	285
SEIGEL J. K.	
HOW TO REFUTE STATE'S EVIDENCE IN A DEFENSE SUMMATION	287
USTYMENKO O.	
GENDER EQUALITY IN THE UNITED NATIONS.....	289

УДК 351.74(477)

Дмитро Володимирович ШВЕЦЬ,

кандидат педагогічних наук, доцент,

ректор Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1999-9956>

ОСНОВНІ НАПРЯМИ АДАПТАЦІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДО СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН

Важливими рисами діяльності поліції як специфічного соціального інституту є стабільність і динамізм виконуваних нею функцій. З одного боку, потреба у боротьбі зі злочинністю та забезпеченні громадського порядку існує за будь-яких історичних, політичних, економічних або культурних умов. З іншого боку, вказані умови визначають специфіку правоохоронної діяльності в різних регіонах світу. Крім того, поліція будь-якої сучасної держави функціонує в режимі постійної адаптації до соціальних процесів, що відбуваються в конкретних умовах місця і часу.

Проблематика адаптації (від лат. «*adaptatio*» – пристосування) у сфері поліцейської діяльності є багатоаспектною, вона охоплює: адаптацію функцій поліції до нових стандартів і пріоритетів, зумовлених змінами політичного режиму, зовнішньополітичної ситуації, характеру взаємодії держави та громадянського суспільства; адаптацію структури поліції до виконуваних нею функцій, змін адміністративно-територіального устрою держави; адаптацію працівників поліції до сучасних вимог професійної служби, нових критеріїв оцінки роботи, стресових та екстремальних навантажень тощо. Крім того, адаптацію поділяють на організаційну, професійну, соціально-психологічну та психофізіологічну. Серед найважливіших аспектів професійної адаптації виокремлюють інформаційний, комунікативний, особистісний тощо. Все це показує складність та комплексність адаптаційних процесів і механізмів у правоохоронній сфері.

Вказані аспекти адаптації мають важливе значення, однак у сучасних реаліях розвитку правової системи України слід звернути особливу увагу на окремі напрями пристосування поліцейської діяльності до соціальної динаміки.

Адаптація до соціально-економічних змін. У соціально-економічній сфері України відбуваються радикальні реформи, зумовлені євроінтеграційними процесами. Новітні програми та плани закладають стратегічні орієнтири розвитку нашої держави. Наприклад, Стратегією сталого розвитку (Україна – 2020) визначено такі напрями впровадження в Україні європейських стандартів життя: вектор розвитку, вектор безпеки, вектор відповідальності, вектор гордості. Наголошено, що Україна повинна стати державою із сильною економікою та передовими інноваціями [1]. Однак на шляху до цієї мети існують суттєві перепони, серед яких тіньова економіка та корупція. За оцінками деяких експертів, обсяг тіньової економіки в Україні сягає близько 60 % ВВП, що на сучасному етапі становить реальну загрозу національній безпеці держави. Що стосується другої проблеми, то за індексом сприйняття корупції, який розраховує Transparency International, Україна у 2018 році посіла 120 місце серед 180 країн світу. Вказані «больові точки» мають бути орієнтиром діяльності всіх правоохоронних органів, у тому числі поліції. І хоча українське законодавство розвивається з тенденцією на позбавлення Національної поліції повноважень у сфері боротьби з економічною злочинністю (наприклад, питаннями протидії корупції мають займатися Національне агентство з питань запобігання корупції, Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, на 2019 рік заплановано повноцінний запуск Вищого антикорупційного суду), проте вона також має залучатися до вказаного процесу. Transparency International Ukraine розробила рекомендації для української влади на 2019 рік, серед яких: активізувати слідство у справах про напади і тиск на активістів громадських організацій, які протидіють корупції та журналістів, які ведуть антикорупційні розслідування; знайти винних і передати якісні матеріали слідства до суду [2].

Адаптація до соціально-психологічних змін. Трансформаційні процеси, що відбуваються у всіх сферах соціального життя, призводять до суттєвих змін в індивідуальній і колективній психології. Відбувається переоцінка цінностей, змінюються критерії успішності/неуспішності, формуються нові життєві орієнтири, стереотипи й ідентифікаційні моделі. Незбалансованість моральних, економічних, культурних нормативів має безпосередній вплив на поведінку громадян України, особливо молоді, а відтак і на структуру, і на динаміку протиправної діяльності. Наприклад, наприкінці минулого року Верховна Рада України ухвалила закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу» [3]. Серед іншого цим законодавчим

актом Кодекс України про адміністративні правопорушення доповнено статтею 173⁴, якою встановлено відповідальність за булінг, а також за приховування випадків булінгу педагогічним, науково-педагогічним, науковим працівником, керівником або засновником закладу освіти, у вигляді накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадських робіт на строк від двадцяти до сорока годин. У Законі України «Про освіту» закріплено, що «булінг (цькування) – це діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, в тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого». Вказані законодавчі норми відображають реальний стан правосвідомості та правової поведінки сучасної української молоді. За офіційними даними, у 2018 році 48 % підлітків у віці 14–17 років ставали жертвами шантажу, 46 % були свідками агресивної онлайн-поведінки, 44 % отримували агресивні повідомлення. В Україні з булінгом стикалися близько 67 % дітей, 40 % з яких ніколи не розповідали про це батькам [4, с. 18]. Подібні факти вимагають належного реагування та дізнання, що потребує розробки відповідної методики, а також психологічної готовності працівників поліції до розслідування такого роду справ.

Адаптація до інформаційно-технологічних змін. Стрімкий розвиток сучасних інноваційних технологій призводить до постійного розширення палітри впливу сучасних інформаційних систем на економіку, політику, культуру. Виникають нові економічні форми взаємодії зі споживачами та постачальниками, випереджальними темпами розвивається електронна комерція, е-банкінг, створюються віртуальні підприємства, постійно вдосконалюються системи електронного врядування, електронних виборів тощо; змінюється функціонал соціальних мереж, які із засобу розважального спілкування перетворюються на інструмент інтерактивної взаємодії суб'єктів громадянського суспільства і навіть на знаряддя інституційної дестабілізації (так звана twitter-революція). У зв'язку з цим у сучасних наукових дослідженнях наголошується, що в законодавстві України належним чином не відображені реалії впровадження електронних інформаційних технологій у публічно-правові та приватноправові відносини, а уповноважені для контролю та розвитку інформаційного законодавства органи (Національна експертна комісія України з питань захисту суспільної моралі, Департамент спеціальних телекомунікаційних систем та захисту інформації Служби безпеки України, Управління по боротьбі з кіберзлочинністю МВС України та ін.) не встигають із законодавчими ініціативами за темпами розвитку інформаційних технологій [5, с. 55]. Усе це створює реальну загрозу національній безпеці, інтелектуальному та морально-психологічному стану суспільства й об'єктивно обумовлює потребу не лише в нормативно-правовому супроводі сучасних інформаційних процесів, а й у випереджальному реагуванні правоохоронних органів, зокрема Національної поліції України.

Слід зазначити, що вказані сфери (соціально-економічна, соціально-психологічна, інформаційно-технологічна) є взаємопов'язаними, зміни в одній призводять до відповідних змін в інших і навпаки: відсутність належної динаміки в одній гальмує розвиток інших. Тому в сучасних умовах необхідно забезпечити належний розвиток цих сфер, постійний моніторинг процесів, що в них відбуваються, а також ефективну адаптацію поліцейської діяльності до соціальних змін.

Список бібліографічних посилань

1. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» : схвал. указом Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. *Офіційний вісник України*. 2015. № 4. Ст. 67.
2. Індекс сприйняття корупції – 2018/Transparency International Ukraine: сайт URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-sprynyattya-korupsiyi-2018/> (дата звернення: 18.03.2019).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню) : закон України від 18.12.2018 № 2657-VIII. *Офіційний вісник України*. 2019. № 8. Ст. 255.
4. Миськевич Т. Регулювання проблеми булінгу на законодавчому рівні: перші кроки України та світовий досвід. *Громадська думка про правотворення*. 2019. № 1. С. 18–22.
5. Горова С. Удосконалення національної безпеки в контексті розвитку електронних інформаційних технологій. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. 2014. Вип. 39. С. 50–57.

Одержано 21.03.2019

УДК 351.74(477)

Валерій Васильович СОКУРЕНКО,*доктор юридичних наук, професор,**заслужений юрист України,**начальник Головного управління Національної поліції в Харківській області;*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8923-5639>

ПОЛІЦІЯ ТА СУСПІЛЬСТВО: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН

Основною умовою успішного функціонування будь-якої соціальної системи, в тому числі правоохоронної, є об'єднання зусиль та можливостей її складових для досягнення спільної мети. Будь-яка держава являє собою цілісну систему, що має безліч інтегративних якостей. Держава, призначенням якої є забезпечення впорядкованості соціальних відносин, має або повинна мати єдність, складатися з чітко визначеної залежності складових компонентів з властивими їй внутрішніми (системними) і зовнішніми (функціональними) зв'язками та взаємодіями. Взаємодія як діяльний прояв цілісності системи є її органічною властивістю.

Взаємодію поліції з іншими державними структурами у процесі нормотворчої, правоохоронної та правозастосовної діяльності можна визначити як закріплені на законодавчому рівні форми сумісної діяльності державних органів, що беруть участь в реалізації правоохоронної функції. Державні органи розрізняються за своїми завданнями, функціями, структурою, формами і методами роботи, разом з тим вони взаємозв'язані та взаємодіють під час здійснення своїх функцій. Поліція є частиною державної системи, що наділена владними повноваженнями щодо здійснення функцій держави із забезпечення публічної безпеки та порядку, охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, надання послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [1, ст. 2].

Взаємодія має такі загальні ознаки:

- взаємодія – це узгоджена діяльність різних суб'єктів, що здійснюють сумісні дії. Узгодженість як основна, необхідна ознака взаємодії впливає на сумісні дії, об'єднуючи їх в єдине ціле – систему;
- багатосуб'єктність взаємодії, оскільки вона передбачає як мінімум дві сторони в сумісних узгоджених діях. Кожну з сторін можуть представляти кілька учасників;
- об'єднаність зусиль її суб'єктів, що визначає відносини співробітництва між ними. Останнє обмовлено метою та інтересами сторін, які взаємодіють, а також завданнями і засобами їх вирішення;
- взаємодія не може скластися без ініціативи як мінімум однієї з сторін;
- рівність сторін, незалежність однієї від іншої в субординаційному відношенні, оскільки взаємодія передбачає партнерські відносини, і останні, будучи взаємовідносинами, здійснюються у рамках співробітництва;
- законність взаємодії.

Поліція здійснює свою діяльність у форматі багатосторонніх зв'язків з іншими державними органами, а також органами місцевого самоврядування, що набуває особливої значущості в умовах політики децентралізації. Розвиток, удосконалення таких зв'язків повинні будуватися на впорядкованій нормативно-правовій базі, що передбачено Законом України «Про Національну поліцію». Згідно зі ст. 88 цього закону «керівники територіальних органів поліції повинні не менше одного разу на два місяці проводити відкриті зустрічі з представниками органів місцевого самоврядування на рівнях областей, районів, міст та сіл з метою налагодження ефективної співпраці між поліцією та органами місцевого самоврядування і населенням. На таких зустрічах обговорюється діяльність поліції, визначаються поточні проблеми та обираються найефективніші способи їх вирішення; керівники територіальних органів поліції з метою підвищення авторитету та довіри населення до поліції систематично інформують громадськість про стан правопорядку, заходи, які вживаються щодо попередження правопорушень». Відповідно до ст. 86 вищевказаного закону «з метою інформування громадськості про діяльність поліції керівник поліції та керівники територіальних органів поліції раз на рік готують та опубліковують на офіційних веб-порталах органів поліції звіт про діяльність поліції; щорічний звіт про діяльність поліції та територіальних органів поліції повинен містити аналіз ситуації зі злочинністю в країні чи регіоні відповідно,

інформацію про заходи, які вживалися поліцією, та результати цих заходів, а також інформацію про виконання пріоритетів, поставлених перед поліцією та територіальними органами поліції відповідними поліцейськими комісіями; керівники територіальних органів поліції зобов'язані регулярно оприлюднювати статистичні та аналітичні дані про вжиті заходи щодо виявлення, запобігання та припинення порушень публічного порядку на офіційних веб-порталах органів, які вони очолюють» [1].

При всьому різноманітті напрямів діяльності поліції, її прав та обов'язків вона не позиціонується в законодавстві як універсальний державний орган міжгалузевої, а тим більше загальної компетенції, що здатний вирішити усі питання, що належать до поліцейських повноважень. У деяких ситуаціях потрібні ресурси, рішення про використання яких перебуває у компетенції державних органів та органів місцевого самоврядування.

У процесі координації та взаємодії необхідно враховувати пріоритети діяльності, цілі та завдання, час і місце, взаємовідносини сторін, що мають до них відношення, існуючі суспільні відносини та зв'язки, зовнішні умови середовища (оперативну ситуацію) тощо. До основних напрямів взаємодії поліції з об'єднаннями громадян правоохоронної та правозахисної спрямованості можна віднести: розробку та реалізацію сумісних планів та окремих заходів; сумісне вивчення криміногенної ситуації, громадської думки; обмін інформацією, яка має взаємний інтерес; сумісну розробку пропозицій з питань зміцнення правопорядку; проведення сумісних заходів у сфері правової пропаганди; підготовку громадян, які беруть участь у забезпеченні публічної безпеки та порядку.

Актуальною проблемою є взаємодія прес-служб поліцейських органів із засобами масової інформації, що вкрай необхідно для всіх учасників комунікативного процесу: поліції, ЗМІ та громадськості. Останнім часом у роботі поліції щодо взаємодії із засобами масової інформації та інститутами громадянського суспільства використовується поняття «інформаційна відкритість». Під інформаційною відкритістю розуміється, з одного боку, здатність поліції (та будь-якого державного органу) інформувати про свою діяльність зовнішніх споживачів інформації, а з іншого, – можливість споживачів шукати, запитувати, отримувати, а також передавати і розповсюджувати, у тому числі в режимі реального часу, інформацію про діяльність поліції.

Йдеться про наявність у будь-якого органу державної влади механізмів обов'язкового інформування громадян про свою діяльність. Відкритість також передбачає відносно широкий доступ до всіх видів інформації за мінімальних заборон на її оприлюднення.

Правові гарантії інформаційної відкритості поліцейських органів передбачено в законах України «Про Національну поліцію», «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації» [1–3]. Стаття 34 Конституції України гарантує свободу думки і слова; визначає права кожного на збирання, зберігання, використання та розповсюдження інформації; встановлює правові бар'єри проти зловживання свободою слова та свободою інформації [4].

Ефективна взаємодія та партнерські взаємовідносини поліції з інститутами громадянського суспільства та засобами масової інформації, створення за їх допомогою атмосфери довіри до поліції з боку населення, формування позитивної громадської думки про відкритість і публічність діяльності поліцейських органів дозволяють своєчасно та адекватно реагувати на зміну оперативної обстановки, а також є суттєвим резервом підвищення рівня службової діяльності поліції та престижу поліцейської служби.

Органи поліції мають самостійне функціональне призначення у правоохоронній системі держави. Однак ефективне вирішення покладених на них завдань можливе тільки за умов тісної взаємодії з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства. Така взаємодія передбачає виникнення між цими суб'єктами правовідносин.

Список бібліографічних посилань

1. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII : ред. від 01.01.2019 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/580-VIII> (дата звернення: 14.03.2019).
2. Про інформацію : закон України від 02.10.1992 № 2657-XII : ред. від 01.01.2017 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2657-12> (дата звернення: 15.03.2019).
3. Про доступ до публічної інформації : закон України від 13.01.2011 № 2939-VI : ред. від 01.05.2015 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2939-17> (дата звернення: 15.03.2019).
4. Конституція України : закон України від 28.07.1996 № 254к/96-ВР : ред. від 21.02.2019 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр> (дата звернення: 15.03.2019).

Одержано 15.03.2019

УДК 342.9[351.741(477):330-049.5]

Олександр Маркович БАНДУРКА,

*доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії правових наук України,
президент Кримінологічної асоціації України;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0240-5517>*

ЗАХИСТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Організована злочинність у сфері економіки є найбільш складним, багатогранним і небезпечним явищем, яке посягає насамперед на політичну, економічну, соціальну, правову та моральну сфери суспільства. Організована злочинність у сфері економіки набула небезпечного характеру в умовах реформування суспільного життя в Україні. Байдуже ставлення деяких службових осіб органів влади та управління до збереження матеріальних цінностей, кримінальні посягання посадових осіб органів влади та суб'єктів господарювання на державну, комунальну та приватну власність зумовили динамічне зростання масштабів тіньової економіки, показниками якої є збільшення розкрадань в особливо великих розмірах, вимагання та одержання неправомірної вигоди, розвиток незаконної приватної підприємницької діяльності та інші негативні явища, які впливають на зниження життєвого рівня населення, завдають збитків державі в частині надходжень до бюджету та забезпечення фінансової діяльності у сфері економіки. Безперервне збільшення кількості громадян, яким довелося внаслідок агресії Російської Федерації проти України покинути домівки, роботу, змінити спосіб життя, падіння моралі, втрата довіри та поваги до державної влади служать надійним джерелом виникнення організованої злочинності.

В. В. Ноник зазначає, що організована злочинність є вкрай небезпечним явищем, яке характеризується консолідацією кримінального середовища для постійної і розгалуженої злочинної діяльності з метою здобуття максимальної користі [1, с. 14].

Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності від 21 липня 1997 р. характеризує організовану злочинність як групову діяльність трьох чи більше осіб, яка відзначається ієрархічними зв'язками чи особистими відносинами, що дають можливість їхнім керівникам отримати прибуток або контролювати території та ринки, внутрішні і зовнішні, за допомогою насильства, залякування чи корупції як для продовження злочинної діяльності, так і для проникнення в легальну економіку [2]. У зв'язку з глобальним реформуванням системи МВС України, ліквідацією спеціального підрозділу по боротьбі з організованою злочинністю (ГУБОЗ) постає питання, на які саме підрозділи Національної поліції покладено обов'язки протидії організований злочинності у сфері економіки.

Згідно з п. 3 ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію України» завданням поліції є надання поліцейських послуг у сфері протидії злочинності [3], що передбачає протидію організований злочинності. Відповідно до п. 1 ст. 13 Закону України «Про Національну поліцію України» систему поліції складають: 1) центральний орган управління поліцією; 2) територіальні органи поліції. Також варто зазначити, що п. 3 ст. 13 вказаного Закону передбачено, що у складі поліції функціонують: 1) кримінальна поліція; 2) патрульна поліція; 3) органи досудового розслідування; 4) поліція охорони; 5) спеціальна поліція; 6) поліція особливого призначення [3].

Саме у складі кримінальної поліції діє Департамент захисту економіки Національної поліції та його обласні територіальні підрозділи (управління захисту економіки), в кожному з яких діє відділ протидії організованим формам злочинності у сфері економіки.

Так, відповідно до наказу Департаменту захисту економіки Національної поліції України «Про затвердження Положення про управління захисту економіки Департаменту захисту економіки Національної поліції України» до завдань управління належать:

- виявлення, запобігання та припинення злочинів у сфері економіки, у тому числі вчинених суспільно небезпечними організованими групами та злочинними організаціями, які впливають на соціально-економічну і криміногенну ситуацію на території обслуговування;
- боротьба з корупцією й хабарництвом у сферах, які мають стратегічне значення для економіки держави, та серед посадових осіб органів державної влади і самоврядування; протидія корупційним правопорушенням і правопорушенням, пов'язаним з корупцією, на території обслуговування;

– установлення причин і умов, які сприяють вчиненню правопорушень у сфері економіки, та вжиття заходів щодо їх усунення [4].

Департамент захисту економіки Національної поліції України:

1) аналізує стан економічної злочинності на території обслуговування, чинники, що її обумовлюють, та прогнозує криміногенну ситуацію в соціально-економічній сфері регіону; розробляє та вносить пропозиції керівництву Департаменту щодо вдосконалення організації його діяльності;

2) взаємодіє з органами та підрозділами Національної поліції України, іншими органами державної влади, підприємствами, установами, організаціями, в тому числі громадськими, а також у межах компетенції з правоохоронними органами іноземних держав і міжнародними організаціями у вирішенні питань боротьби зі злочинністю;

3) використовує сили, засоби та оперативно-пошукові обліки в боротьбі зі злочинністю, визначає основні напрями і тактику оперативно-розшукової діяльності, пов'язаної з виявленням злочинів у сфері економіки на території обслуговування, та розробляє на цій основі пропозиції керівництву Департаменту щодо підвищення ефективності оперативно-розшукової діяльності;

4) вживає заходи з протидії злочинам в органах державної влади, проти власності, у сфері інтелектуальної власності, пов'язаним з фальшивомонетництвом, а також із забезпечення відшкодування завданих зазначеними злочинами збитків;

5) протидіє кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності, земельних відносин і використання державного майна, запобігання незаконному використанню надр та інших природних ресурсів, легалізації (відмиванню) доходів, одержаних незаконним шляхом;

6) уживає заходи щодо захисту бюджетних коштів від злочинних посягань, забезпечення правомірності застосування процедур закупівлі товарів, робіт і послуг та цільового використання бюджетних коштів;

7) уживає заходи, спрямовані на встановлення майна та матеріальних цінностей, здобутих злочинним шляхом, щодо яких судом може бути прийнято рішення про стягнення їх для відшкодування завданих злочинами збитків чи виконання додаткової міри покарання у вигляді конфіскації майна;

8) готує матеріали до засідань та оперативних нарад керівництва Департаменту та Національної поліції України з актуальних питань боротьби зі злочинністю у сфері економіки;

9) реалізує програми, комплексні та цільові оперативно-профілактичні операції, а також інші заходи, спрямовані на активізацію протидії злочинності на визначених пріоритетних напрямках;

10) готує інформаційно-аналітичні матеріали щодо стану та підвищення ефективності протидії злочинам у сфері економіки на території обслуговування;

11) розглядає депутатські запити і депутатські звернення народних депутатів України, звернення громадян, підприємств, установ, організацій, вивчає публікації і повідомлення в засобах масової інформації з питань, що належать до компетенції Департаменту;

12) здійснює діловодство, у тому числі за матеріалами негласних заходів оперативно-розшукової діяльності, з дотриманням вимог режиму секретності;

13) взаємодіє з органами досудового розслідування, підрозділами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, науково-дослідними установами системи Національної поліції України під час здійснення оперативно-службової діяльності, в тому числі за конкретними злочинами;

14) надає керівництву Департаменту пропозиції щодо створення та вдосконалення існуючих автоматизованих інформаційних систем, а також забезпечення своєчасного поповнення та належного використання оперативно-пошукових обліків;

15) уживає заходи із забезпечення відбору, розстановки і професійної підготовки працівників управління, створення резерву кадрів для висування кандидатами на посади, організації їх професійної підготовки та підвищення кваліфікації;

16) за погодженням з керівництвом Департаменту співпрацює із засобами масової інформації з питань інформування громадськості про діяльність управління шляхом проведення прес-конференцій, брифінгів, інтернет-конференцій, прямих телефонних ліній, розміщення статей, інтерв'ю, коментарів, підготовки теле- і радіопередач, виготовлення та розповсюдження інформаційно-презентаційної продукції;

17) використовує кошти державного бюджету для проведення оперативно-розшукових заходів у межах видатків, затверджених у кошторисі Департаменту на зазначені цілі;

18) у межах компетенції сприяє забезпеченню відповідно до законодавства правового режиму воєнного стану в разі його оголошення на всій території України або в окремій місцевості [4].

Працівникам Управління захисту економіки Департаменту захисту економіки Національної поліції України надано право:

1) здійснювати оперативно-розшукову діяльність, спрямовану на виявлення та припинення злочинів у сфері економіки, комплексне використання джерел оперативної інформації, можливостей оперативних підрозділів та застосування оперативно-технічних засобів під час провадження в оперативно-розшукових справах, а також контроль за використанням коштів, призначених для проведення цієї роботи;

2) здійснювати оперативно-технічні заходи за оперативно-розшуковими справами, що знаходяться в їх провадженні;

3) складати адміністративні протоколи про виявлені факти порушення антикорупційного законодавства та направляти їх до судових органів відповідно до законодавства;

4) у встановленому порядку запитувати та отримувати від посадових осіб органів державної влади документи, довідкові й інші матеріали (у письмовій або усній формі), необхідні для прийняття рішень з питань забезпечення реалізації державної політики у сфері боротьби з економічною злочинністю;

5) користуватися в установленому законодавством порядку базами даних Національної поліції України, МВС та інших державних органів з питань, що належать до компетенції управління, а також інші права, передбачені законодавством [4].

Функціональні обов'язки працівника відділу протидії організованим формам злочинності у сфері економіки:

- забезпечувати роботу щодо якісної протидії організованим формам злочинності у сфері економіки, насамперед організованому криміналітету, документування діяльності членів суспільно небезпечних організованих груп і злочинних організацій на території обслуговування;

- здійснювати оперативно-розшукову діяльність з виявлення фактів хабарництва на території обслуговування;

- готувати проекти відповідей на звернення та заяви, що надійшли на розгляд до відповідного структурного підрозділу;

- розглядати відповідні документи, що стосуються наряду роботи підрозділу та належать до його компетенції;

- брати участь у проведенні заходів, спрямованих на своєчасне та якісне виконання рішень керівництва відділу;

- виконувати інші доручення керівництва структурного підрозділу в межах наданих повноважень та його компетенції;

- дотримуватися принципів законності, дисципліни, режиму таємності та конспірації у всіх сферах оперативно-розшукової та службової діяльності;

- залучати у встановленому порядку та за погодженням з керівництвом відповідних фахівців для розробки документів із питань, що стосуються напрямів роботи підрозділу;

- отримувати у встановленому порядку інформацію, яка необхідна для виконання завдань, поставлених перед підрозділом;

Указані функціональні обов'язки свідчать про високі вимоги, яким має відповідати працівник поліції, задіяний у протидії організованій злочинності у сфері економіки.

Ефективна протидія організованій злочинності оперативними працівниками може бути успішною лише за умови володіння ними великим обсягом спеціальних знань, значним досвідом оперативної роботи, наявності відповідних моральних та індивідуальних якостей, а головне, вони мають бути мотивованими на досягнення ефективного результату в службовій діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Ноник В. В. Організаційно-тактичні засади протидії організованій злочинній діяльності на регіональному рівні : дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04. Одеса, 2007. 198 с.

2. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) : від 27.01.1999 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101 (дата звернення: 01.04.2019).

3. Про Національну поліцію України : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 01.04.2019).

4. Про затвердження Положення про управління захисту економіки Департаменту захисту економіки Національної поліції України : наказ Департаменту захисту економіки Нац. поліції України від 16.11.2015 № 3.

Одержано 05.04.2019

УДК 340.111.5:342.565.2(477)

Олександр Сергійович БАКУМОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

проректор Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4003-1974>

ДО ДИСКУСІЇ ЩОДО НАДАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОМУ СУДУ УКРАЇНИ ЮРИСДИКЦІЙНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ У ЗАГАЛЬНОМУ КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМАТИКИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ

Юридична відповідальність держави має як негативну, так і позитивну складові. Якщо у першому випадку йдеться про застосування до держави негативних юридичних наслідків на користь управненої особи, права якої, у разі їх порушення, підлягають ефективному поновленню, то у другому випадку йдеться про встановлення позитивної діяльності держави щодо реалізації прав і свобод людини і громадянина. Належна реалізація юридичної відповідальності держави перед людиною має спиратися на офіційне тлумачення конституції та законів України єдиним органом конституційної юрисдикції, що має пов'язувати відповідальність держави з правомірними діями органів державної влади та їх посадових осіб, спрямованими на забезпечення реалізації конституційних прав людини і громадянина.

На відміну від органів судової влади, Конституційний Суд України (далі – КСУ) не володіє юрисдикційними можливостями щодо притягнення винних осіб, і держави в тому числі, до юридичної відповідальності. У цьому зв'язку малореалістичними та непереконливими видаються пропозиції окремих учених законодавчо надати КСУ право приймати рішення про притягнення до конституційної та інших видів юридичної відповідальності органів державної влади, місцевого самоврядування, їх посадових осіб, а також громадян України (іноземців, осіб без громадянства) за невиконання його рішень [1, с. 43].

По-перше, повноваження КСУ вичерпно визначаються саме на рівні Конституції і на рівні закону не можуть бути доповнені або змінені.

По-друге, КСУ в силу своєї правової природи позбавлений юрисдикційних можливостей, про що вже йшлося вище. Наділення його такими повноваженнями потребувало б докорінної зміни правової природи КСУ, а також істотної зміни формату законодавчого регулювання юридичної відповідальності, зокрема визначення особливих підстав, процедур, порядку притягнення суб'єктів конституційно-правових відносин до конституційної відповідальності з участю КСУ. На сьогодні вважаємо такі зміни недоцільними або принаймні недостатньо продуманими, тим більше з огляду на недостатню доктринальну опрацьованість відповідної проблематики.

Натомість, інтерпретуючи конституційні норми, КСУ і нині володіє значним «запасом» конституційних повноважень щодо розв'язання компетенційних конфліктів між вищими органами державної влади, скеровуючи їх діяльність у конституційно визначене річище, підпорядковане реалізації основного призначення державної влади в Україні – сприяти утвердженню й реалізації прав і свобод людини і громадянина. Адже КСУ ґрунтується на загальноправовому принципі взаємної відповідальності держави та особистості, у контексті якого визнає неконституційними положення окремих законів або інших нормативних актів, корегує правозастосовчу практику, виходячи із засад верховенства права, справедливості, сумірності, рівних підстав юридичної відповідальності тощо [2, с. 21]. Як зазначає Р. С. Мартинюк, через зазначені дії Конституційний Суд України гарантує, що законодавча та виконавча влада діятимуть у встановлених законом межах, припиняє намагання вищих органів влади обійти вимоги Конституції України, проігнорувати її принципи. Тим самим орган конституційного судочинства слугує ефективною формою контролю за діяльністю органів державної влади, запобігаючи порушенню ними прав та свобод людини [3, с. 233–236]. Водночас КСУ об'єктивно виступає одночасно і важелем збалансування системи державної влади, і захисником від будь-яких законодавчих спотворень тих фундаментальних норм і принципів, які встановлюються Конституцією [4, с. 51–52].

Ухвалюючи рішення, пов'язані з визнанням окремих нормативно-правових актів неконституційними повністю або в певній частині, КСУ реалізує функцію позитивізації правотворчої і правореалізаційної діяльності держави, прямо зобов'язуючи відповідні органи державної влади приймати і реалізовувати тільки такі нормативно-правові акти, які є конституційними (несуперечливими Основному Закону України) та спрямовуються на

забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина. При цьому КСУ зобов'язує ці органи приводити у відповідність до своїх актів відповідні нормативно-правові акти, зокрема у разі їх визнання повністю або частково неконституційними. Так, згідно із Законом України «Про Конституційний Суд України» у разі необхідності КСУ має право визначити у своєму рішенні порядок і строки його виконання та покласти на відповідні державні органи обов'язок забезпечити це виконання. В абз. 6 п. 4 мотивувальної частини Рішення КСУ від 14.12.2000 № 15-рп/2000 вказано, що «додаткове визначення у рішеннях, висновках Конституційного Суду України порядку їх виконання не скасовує і не підмінює загальної обов'язковості їх виконання. Незалежно від того, наявні чи відсутні в рішеннях, висновках Конституційного Суду України приписи щодо порядку їх виконання, відповідні закони, інші правові акти або їх окремі положення, визнані за цими рішеннями неконституційними, не підлягають застосуванню як такі, що втратили чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність» [5]. У цьому сенсі КСУ, безумовно, сприяє реалізації юридичної відповідальності держави перед людиною.

Виступаючи в ролі гаранта конституційної процедури внесення змін до Конституції України, КСУ унеможлиблює узурпацію державної влади, неналежну її реалізацію, порушення органами державної влади України прав і свобод людини і громадянина.

Список бібліографічних посилань

1. Карелова Д. А. Захист прав і свобод людини Конституційним Судом України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 25. С. 41–44.
2. Витрук Н. В. Общая теория юридической ответственности : монография. М. : Изд-во РАП, 2008. 304 с.
3. Мартинюк Р. С. Реалізація принципу поділу влади в сучасній Україні: політико-правовий аналіз : монографія. Остроз. Остроз. акад., 2007. 352 с.
4. Цвік М. В. Про офіційне тлумачення законів України. *Вісник Академії правових наук України*. 1997. № 4. С. 51–60.
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради України «Про чинність Закону України «Про Рахункову палату», офіційного тлумачення положень частини другої статті 150 Конституції України, а також частини другої статті 70 Закону України «Про Конституційний Суд України» стосовно порядку виконання рішень Конституційного Суду України (справа про порядок виконання рішень Конституційного Суду України) : від 14.12.2000 № 15-рп/2000. *Офіційний вісник України*. 2000. № 51. Ст. 2226.

Одержано 11.03.2019

УДК 342.98.083.94(477)

Михайло Юрійович БУРДІН,

*доктор юридичних наук, професор,
проректор Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6748-3321>*

Костянтин Анатолійович РАДЧЕНКО,

*кандидат педагогічних наук,
начальник кафедри загальновійськової підготовки військово-юридичного факультету
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА РОЗБУДОВИ ПРАВОВОЇ, СОЦІАЛЬНОЇ ТА ДЕМОКРАТИЧНОЇ УКРАЇНИ

Надзвичайно актуальним сьогодні є завдання боротьби з корупцією. Сучасний складний економічний стан держави багато хто з політиків та науковців безпосередньо пов'язує з цим негативним явищем. Так, А. В. Волошенко переконана, що латентне, довготривале і широкомасштабне розповсюдження корупції може призвести до загрози національній безпеці та «існуванню державності в Україні взагалі». «Корупція в нашій країні, – пише дослідниця, – перетворилась на складову частину практик в політиці, економіці та суспільному житті» [1, с. 8]. Це твердження вбачається таким, яке важко заперечити. Дійсно, і на це неодноразово вказувалося керівниками країни, одна із внутрішніх реальних сьогоднішніх загроз державі Україна є корупція в різних її проявах.

Останнім часом чимало уваги науковці – правознавці, історики, економісти, соціологи – присвятили вивченню питань, пов'язаних із таким зловідомим явищем, як корупція.

Досліджувались різні аспекти цієї важливої для кожної країни проблеми: умови та причини виникнення корупції [2], її еволюція [3; 4], взаємозв'язок корупції з іншими явищами [5] тощо.

Здебільшого науковці звертають увагу на економічні причини та наслідки корупції. Це має логічне пояснення, оскільки саме в економічній сфері її негативні наслідки є найбільш відчутними і, так би мовити, «помітними». Проте корупція в сучасний період зазнала якісних змін. Якщо раніше вона здебільшого виявлялася в окремих злочинах чиновників, то тепер – це масова соціальна реальність, яка де-факто стала складовою соціально-економічного життя нашої держави. Більше того, корупція вже трансформувалася на глобальну проблему. У багатьох пострадянських країнах корупція перетворилася на соціальний інститут, упорядкувалася і набула стійких організаційних форм, розгалужену структуру. До неї втягнуто багато взаємопов'язаних груп людей, які обіймають різного рівня державні посади або ж представляють великі бізнес-структури [6, с. 259].

Боротьба з корупцією ускладнюється тим, що частина суспільства вважає це явище «природним злом», яке неможливо викоренити. Чимало таких, хто вважає, що корупція – це проблема влади і лише «сильна рука» здатна її подолати. Ці хибні уявлення призводять до пасивного, терпимого ставлення до корупції в суспільстві, що, врешті, може призвести до вкрай негативних наслідків. До факторів, які сприяють корупції, можна віднести низький загальний рівень правової освіти і культури громадян, оскільки хабар вимагається і дається не тільки за незаконні, але й за цілком правомірні дії посадових осіб, які завдяки правовій безграмотності людей свідомо вводять їх в оману.

То які ж ризики та загрози від корупції? По-перше, з'являються сприятливі умови для розширення сектору тіньової економіки, що призводить до зникнення конкуренції та згортання ринкових відносин і, як наслідок, до монополізації економіки. По-друге, це зменшення заробітних плат, зубожіння значної частини населення, яка стає менш соціально захищеною. Середній клас зникає, а прірва між багатими і бідними значно збільшується. По-третє, корупція призводить до дестабілізації політичного режиму, створення гібриду авторитарного стилю керівництва з окремими елементами демократії, який обмежується здебільшого декларативними або ж показовими заходами протидії цьому негативному соціальному явищу. До того ж більша частина населення позбавляється свого впливу на владу, оскільки вибори до органів влади втрачають прозорість і демократичність. Слушною видається думка О. О. Кузнецової, що «специфіка політичних факторів включає також і активну легалізацію діяльності представників організованих злочинних угруповань завдяки їхньому потраплянню на керівні посади в органи державної влади і місцевого самоврядування» [7, с. 149].

Не менш небезпечною від корупції є реальна загроза втрати авторитету держави на міжнародній арені, довіри та підтримки впливових міжнародних організацій.

Зважаючи на вищевикладене, одним із головних першочергових завдань, яке стоїть перед правоохоронними органами нашої держави, зокрема перед Національною поліцією, є попередження та протидія будь-яким корупційним проявам. Зрозуміло, що успішно боротися із корупцією можливо, якщо до спеціально створених задля цього антикорупційних органів (Національного агентства з питань запобігання корупції, Національного антикорупційного бюро України, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури) долучиться влада й суспільство, тобто прості громадяни, адже ефективна протидія корупції є обов'язковою умовою існування правової, соціальної держави Україна.

Список бібліографічних посилань

1. Волошенко А. В. Корупція: історичні витоки та сучасні прояви. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 3 (165). С. 8–16.
2. Безрутенко В. С. Історичний шлях виникнення корупції, різноманітність поглядів на проблему визначення дефініції цього явища. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2008. Вип. 18. С. 279–286.
3. Ахметова Г. Р. Коррупция в нефтедобывающих странах : учеб. пособие. Алматы : Кульжахан, 2002. 150 с.
4. Кузовков Ю. В. Мировая история коррупции. М. : Аним-Пресс, 2010. 137 с.
5. Мовчан А. В. Актуальні проблеми протидії корупції в Україні. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1. С. 116–121.
6. Ягодин Р. С., Волков П. А. Противодействие коррупции. *Ленинградский юридический журнал*. 2017. № 2 (48). С. 259–265.
7. Кузнецова О. А. Противодействие коррупции как цель правоохранительной политики: отечественный и зарубежный опыт. *Вестник Томского государственного университета*. 2014. Вып. 1 (129). С. 147–157.

Одержано 07.02.2019

УДК 340.12

Анатолій Миколайович КЛОЧКО,*доктор юридичних наук, доцент,**проректор Харківського національного університету внутрішніх справ;**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6898-964X>*

ДО ПРОБЛЕМИ РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «ПРАВООХОРОННИЙ ОРГАН»

Функціонування українського суспільства в якісно новому стані відбувається за постійних економічних і соціально-політичних змін, що передбачає необхідність забезпечення охорони громадського порядку, особистої безпеки громадян, усіх форм власності та життєво важливих інтересів суспільства й держави. Саме тому місце правоохоронних органів в Україні визначається їх функціональною спрямованістю, а саме: на захист прав і свобод людини й громадянина, проголошених Конституцією України, законами України та міжнародними договорами України; на запобігання порушенням прав і свобод людини й громадянина та сприяння їх поновленню; на здійснення оперативно-службової діяльності відповідно до Конституції України, законодавства, міжнародних стандартів у цій галузі; на поліпшення й подальший розвиток міжнародного співробітництва в галузі захисту прав і свобод людини й громадянина; на забезпечення рівності всіх перед законом та запобігання будь-яким формам дискримінації щодо реалізації людиною своїх прав і свобод; на сприяння правовій поінформованості населення та захист конфіденційної інформації про особу [1, с. 135–136].

Сфера діяльності правоохоронних органів має складну й багатопланову структуру. Вона включає в себе певні групи суспільних відносин, які пов'язані із захистом особи й держави від злочинних та інших протиправних посягань, забезпеченням громадського порядку та громадської безпеки, захистом об'єктів незалежно від форм власності, розкриттям і розслідуванням злочинів, забезпеченням дотримання правил перебування в Україні іноземців та осіб без громадянства тощо. Хоча ці види суспільних відносин є взаємопов'язаними, вони не є ідентичними й характеризуються специфічними рисами та ознаками. Це у свою чергу визначає відмінності в основних напрямках діяльності правоохоронних органів (адміністративній, оперативно-розшуковій, кримінально-процесуальній, виконання покарань) та в різновиді складових системи правоохоронних органів. Правозахисна орієнтація більшості функцій правоохоронних органів зумовлюється пріоритетністю охоронних завдань [1, с. 136].

Таким чином, ми можемо зазначити, що для ефективного функціонування правоохоронних органів, виконання правоохоронних функцій, що покладені на них законом, виконання та дотримання посадовими особами цих органів законності, сприяння реалізації прав, свобод та законних інтересів людини та громадянина, обов'язковою умовою є узгоджена, чітка правова регламентація їх діяльності.

Застосування системного підходу дає підстави характеризувати правоохоронну систему як утворення, що наділене внутрішньою структурою та має певну ієрархію складових елементів. Правоохоронна система має не тільки складні та багатогранні цілі, завдання та функції, але і досить складну структуру.

Законодавча невизначеність щодо діяльності системи правоохоронних органів України тягне за собою негативні наслідки, що спричиняють неузгодженість: у відсутності злагодженого механізму втілення нормативно-правових гарантій правової захищеності правоохоронних органів: нечітке формулювання функціональних обов'язків, результатом чого є неефективне використання професійних навиків; заплутана система завдань та принципів діяльності правоохоронних відомств. Все це свідчить, що вітчизняна правоохоронна система потребує реорганізації, яку слід робити на підставі розпочатої реформи правоохоронної системи [2].

Досліджуючи питання стосовно правоохоронних органів і правоохоронної системи, ми звертаємося до нормативної основи цієї діяльності. Проте, звернувшись до нормативної бази, зокрема Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23.12.1993 № 3781-XII, Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 № 964-IV, Закону України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» від 19.06.2003 № 975-IV, а також до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення інспектування Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами» від 20.04.2006 № 550,

ми стикаємося з тим, що відсутній єдиний підхід до переліку і визначення системи правоохоронних органів.

Продовжуючи розглядати означене питання, маємо зауважити, що, на відміну від інших систем державних органів, система правоохоронних органів не має традиційної організаційної побудови як, наприклад, система органів виконавчої влади, а являє собою цілісну сукупність, системоутворюючим чинником якої є не структурний (організаційний), а функціональний критерій – безпосередньо правоохоронна діяльність, що визначено їх спільним функціональним призначенням, яке полягає, головним чином, в охороні і захисті права. Саме тому системоутворюючим чинником правоохоронних органів є правоохоронна діяльність, для здійснення якої держава і створює правоохоронні органи [3, с. 423].

Досліджуючи означене питання, маємо обов'язково зазначити, що правоохоронна діяльність виявляється в її основних функціях, які, у свою чергу, визначають відповідно функціональний розподіл відповідних спеціалізацій у системі правоохоронних органів. Зокрема, до основних функцій правоохоронної діяльності відносяться досудове слідство по кримінальних справах, захист у кримінальних та цивільних справах та надання іншої юридичної допомоги, охорона громадського порядку і безпеки громадян, боротьба із злочинністю, а також правосуддя. Відповідно до основних напрямків державою створені правоохоронні органи, що їх здійснюють, а саме суди, прокуратура, органи, які виявляють та розслідують правопорушення, органи і установи юстиції, адвокатури та деякі інші органи, що здійснюють правоохоронні функції або конституційний контроль, організаційне забезпечення діяльності судів, виявлення і розслідування злочинів, надання юридичної допомоги.

Правоохоронна діяльність виходить за межі діяльності лише правоохоронних органів. Окремі її функції виконують законодавча та виконавча гілки влади, президентські органи, інститути громадянського суспільства, громадські організації та об'єднання; окремі громадяни, яким державою делеговано певні повноваження з урахуванням відповідного розподілу поміж них компетенції, форм і засобів здійснення [4, с. 49].

Таким чином, ми можемо стверджувати, що на правоохоронні органи покладається достатньо важливі завдання, що торкаються належного функціонування держави. Проте, на сьогодні, у науковому середовищі відсутній єдиний підхід до розуміння і переліку правоохоронних органів. Водночас, виходячи з аналізу органів, які здійснюють правоохоронну діяльність, ми теж стикаємося з відсутністю єдиного переліку правоохоронних органів, оскільки окремі функції правоохоронної діяльності виконуються достатньо широкою кількістю суб'єктів. Отже, першочергове завдання, яке постає перед нами, є надання чіткого і беззаперечного визначення поняття «правоохоронний орган», а також визначення переліку «суб'єктів», що здійснюють правоохоронну діяльність.

Список бібліографічних посилань

1. Кобзар О. Ф. Роль та діяльність правоохоронних органів у механізмі забезпечення прав і свобод громадян. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2014. № 2. С. 135–139.
2. Гриценко В. Г. Перспективи впровадження наукової організаційної адміністративної роботи в діяльність органів внутрішніх справ. URL: <http://dspace.kspu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/2660/1/Проблеми%20формування%20та%20функціонування%20правоохоронної%20системи%20України.pdf> (дата звернення: 23.04.2019).
3. Зайченко В. В., Лаптев А. В. Роль і місце правоохоронних органів у правовій державі. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2013. Вип. 23. С. 419–424.
4. Бородін Д. І. Правоохоронні органи України: поняття та функції. *Юридичний вісник*. 2015. № 2 (35). С. 47–1.

Одержано 25.04.2019

УДК 355.3

Вячеслав Михайлович АЛЕКСАНДРОВ,*кандидат юридичних наук, завідувач кафедри**підготовки офіцерів запасу військово-юридичного факультету**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0373-4635>*

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ОСНОВ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ ЗАПАСУ ЯК ЧИННИК ПОСИЛЕННЯ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ УКРАЇНИ

Беручи до уваги значний ступінь небезпеки тих військово-політичних викликів, які постали сьогодні перед Україною, питання забезпечення обороноздатності держави є одним із пріоритетних завдань як для системи державного управління, так і для всього українського суспільства. У цьому контексті особливої актуальності набуває питання щодо формування підготовленого мобілізаційного резерву національних Збройних Сил, який можна застосовувати для виконання завдань із забезпечення оборони і збройного захисту територіальної цілісності і державного суверенітету України. Відповідно, військова підготовка офіцерів запасу є важливою складовою розбудови ефективної управлінської ланки у системі Збройних Сил України і є невід'ємною частиною загального потенціалу обороноздатності держави.

На сьогодні базовим актом, який закріплює основи підготовки офіцерів запасу є Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992 р. № 2232-XII, а також Порядок проведення військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу, що затверджено Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу» від 01.02.2012 р. № 48 [1],[2]. Згідно положень зазначених документів метою проведення військової підготовки є забезпечення Збройних Сил, інших військових формувань необхідною кількістю військовонавчених громадян для виконання військового обов'язку в запасі, проходження військової служби за контрактом або за призовом осіб офіцерського складу, проходження служби у військовому резерві Збройних Сил та інших військових формувань, а також забезпечення реалізації права громадян на рівні можливості у виборі професії шляхом здобуття додаткових знань, умінь і навичок, необхідних для належного виконання військового обов'язку в запасі у мирний час, обов'язків військової служби у воєнний час та для майбутньої професійної діяльності. Військова підготовка проводиться у військових навчальних підрозділах (у військових інститутах, на факультетах (кафедрах) військової підготовки, кафедрах медицини катастроф та військової медицини) закладів вищої освіти та у вищих військових навчальних закладах.

Окрім наведеного вище, зазначеним документами регламентуються деякі інші аспекти підготовки офіцерів запасу, визначається роль Генерального Штабу Збройних Сил України і навчальних закладів у цьому процесі. Разом із тим, останніми роками в Україні було введено у дію кілька нових нормативних актів програмного значення, які визначають магістральні напрями реформування сектору безпеки і оборони держави. Зокрема, це нова редакція Воєнної доктрини України, Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України, Стратегічний оборонний бюлетень та інші. Разом із тим, положення зазначених документів лише опосередковано стосуються аспектів щодо підготовки офіцерів запасу для Збройних Сил України.

Враховуючи значні темпи прогресу у нормативно-правовій регламентації різноманітних питань функціонування системи забезпечення обороноздатності України в останні роки, процеси регламентації спеціальної підготовки офіцерів запасу залишилися поза предметом регулювання зазначених актів. Зокрема, поза увагою нормативного поля підготовки офіцерів запасу залишаються питання врахування пріоритетів військової політики України, які визначені у новій редакції Воєнної доктрини України, деталізації структури військової підготовки громадян як майбутніх офіцерів запасу, впровадження і реалізації обов'язкової ідеологічної компоненти військової підготовки офіцерів запасу, формування навчальних планів у відповідності до досвіду провідних держав-членів НАТО, залучення іноземних військових експертів для участі у військовій підготовці. Крім цього, нормативні положення чинного сьогодні Порядку проведення військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу потребують кореляції у відповідності до останніх змін Конституції України в частині визначення пріоритетності

співробітництва України з НАТО і Європейським Союзом. Відповідно, удосконалення організаційно-правових основ здійснення підготовки офіцерів запасу буде передумовою підвищення якості їх професійної спеціалізованої підготовки як суб'єктів виконання завдань із збройного захисту державного суверенітету і територіальної цілісності України у відповідності до чинного законодавства.

Список бібліографічних посилань

1. Про військовий обов'язок і військову службу : закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 385.
2. Про затвердження Порядку проведення військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу : постанова Кабінету Міністрів України від 01.02.2012 № 48 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/48-2012-p> (дата звернення: 22.02.2019).

Одержано 07.03.2019

УДК 351.74(477)

Анна Сергіївна АМЕЛІНА,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри фінансових розслідувань

Національного університету державної фіскальної служби України;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7148-3586>

ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Згідно із законом України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» гендерна рівність – рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації [1]. Крім того, визначено, що рівні можливості жінок і чоловіків – це рівні умови для реалізації рівних прав жінок і чоловіків.

Принцип гендерної рівності закріплений у Конституції України [2], де закріплюється, що рівність прав жінок і чоловіків забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній та культурній діяльності, у здобутті освіти та професійній підготовці. Метою Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі, але вони носять лише декларативний характер гендерної рівності та формальність прав жінок.

Згідно з ч. 1 ст. 49 Закону України «Про Національну поліцію України» від 02 липня 2015 року № 580-VIII, на службу в поліції можуть бути прийняті громадяни України віком від 18 років, які мають повну загальну середню освіту, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, які володіють українською мовою [3].

Цілком слушним є твердження Сердюченко О. В., Коваленко Ж. А. про те, що нині, хоча й на законодавчому рівні, усе ж таки створені реальні передумови забезпечення та реалізації рівних прав жінок та чоловіків щодо працевлаштування, однак конкретизація положення щодо гендерної рівності під час працевлаштування в різних сферах суспільного життя, у тому числі й у правоохоронній, узагалі відсутня [4, с. 300].

Варто зазначити, що під поняттям гендерна рівність слід розуміти рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Рівність не означає однаковість. Це дуже важливий методологічний принцип. Інколи можна почути про те, що гендерна рівність полягає в однаковості підходів до чоловіків та жінок. Навпаки, якраз тому, що чоловіки та жінки не є однаковими, підходи повинні бути різними [5, с. 21].

Стереотипи самореалізації у виконанні традиційних сімейних обов'язків вимагають від жінки набагато більших витрат часу ніж від чоловіків. Відсутність «часу на родину» жінка також переживає боляче.

Н. О. Ляшенко, О. А. Гузьман зазначають, що наслідки «подвійної зайнятості» негативно впливають як на родину, так і на службу. Наприклад, працівники-жінки висувають більш низькі

вимоги до власного кар'єрного зростання. За даними опитування дівчат-курсантів кар'єрні очікування не піднімаються вище посади заступника начальника або начальника відділення. В той же час хлопці-курсанти хотіли б стати заступником начальника або начальником райвідділу, отримати посаду в міністерстві. Серед пояснень більш низьких вимог до кар'єри з боку дівчат на першому місці стоїть побоювання не справитися з виконанням сімейних ролей та небажання демонструвати жорсткий авторитарний стиль керівництва [6, с. 322].

Левченко К. серед проблем, які заважають професійному зростанню жінок відносить наступні:

- 1) проблеми використання прийомів самозахисту у реальній протидії злочинцям – менший зріст та вага, схильність правопорушників зневажати жінок – правоохоронців, існування певних складнощів при застосуванні зброї та фізичної сили роблять жінок-правоохоронців потенційно уразливими, якщо вони опиняються у конфліктній ситуації під час несення служби;
- 2) проблеми у кар'єрному просуванні через упередженість керівників- чоловіків;
- 3) проблем, що виникають через необхідність поєднання служби із домашніми обов'язками;
- 4) протиріччя між інтересами державної служби та репродуктивною функцією жінок;
- 5) жінки-правоохоронці мають високу стресогенність [5, с. 57].

Слід відмітити, що процеси становлення гендерної рівності викликають необхідність окремого вивчення стану дотримання прав жінок у правоохоронних органах, а також розробки відповідних заходів попередження порушення їх прав. Такі превентивні заходи потребують чіткого уявлення щодо проблем універсального характеру, притаманних для більшості правоохоронних органів, у яких працюють жінки.

Приєднуємося до висновку О. І. Смірної про те, що від організаційно-правового та психологічного забезпечення гендерної рівності в правоохоронних органах багато в чому залежить можливість профорієнтаційного зросту працівника, розкриття його ділових, особистих та моральних якостей. Високі моральні якості, глибоке знання, правосвідомість, прийняття рішень у різних, інколи й екстремальних умовах, воля, витримка, можливість розібратися спокійно у складних питаннях – це далеко не вичерпний перелік якостей, якими має володіти працівник правоохоронних органів [7].

Список бібліографічних посилань

1. Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків : закон України від 08.09.2005 № 2866. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. Ст. 561.
2. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про Національну поліцію України : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 29.03.2019).
4. Сердюченко О. В., Коваленко Ж. А. Механізм забезпечення гендерної рівності при працевлаштуванні в органи прокуратури України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 2. С. 300–304.
5. Левченко К. Гендерна проблематика в діяльності комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності (до постановки проблеми) // Гендерна політика в комітетах Верховної Ради України: практика і перспективи : матеріали круглого столу (м. Київ, 18 січ. 2007 р.) / за заг. ред. О. І. Суслової, Е. Р. Рахімкулова. Київ : Заповіт, 2007. С. 9–27.
6. Ляшенко Н. О., Гузьман О. А. Соціологічні аспекти дослідження гендерного паритету в органах внутрішніх справ. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 48. С. 318–325.
7. Смірнова О. В. Організаційно-правове та психологічне забезпечення гендерної рівності в діяльності органів внутрішніх справ України та правоохоронних органів зарубіжних країн. *Вісник Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. Психологія*. 2014. Т. 19, вип. 2 (32). С. 298–306.

Одержано 03.04.2019

УДК 342.9

Володимир Анатолійович БЕГЕБА,

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України
(науковий керівник – Обрусна С. Ю., доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри управління у сфері цивільного захисту
Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України)*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ЯК НАПРЯМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Однією із актуальних проблем сучасності є проблема безпеки дорожнього руху. В останні роки спостерігається збільшення кількості дорожньо-транспортних пригод з негативними наслідками. Промовистими з цього приводу є прогнози Всесвітньої організації охорони здоров'я, за якими дорожньо-транспортні пригоди до 2030 можуть стати однією із п'яти причин смертності людей у світі [1]. Тому міжнародна спільнота приділяє серйозну увагу розробленню і здійсненню заходів щодо забезпечення безпеки дорожнього руху. 2 березня 2010 року Генеральною асамблеєю Організації Об'єднаних Націй прийнято резолюцію № 64/255 «Підвищення безпеки дорожнього руху в усьому світі», якою 2011-2020 р. р. проголошено Десятиліттям дій з безпеки дорожнього руху.

Досить складною залишається ситуація з безпеки дорожнього руху і в Україні. Рівень смертності та травматизму внаслідок дорожньо-транспортних пригод є одним з найвищих в Європі, а рівень організації безпеки дорожнього руху залишається бажати кращого. Так, протягом 2011–2016 рр. в Україні зареєстровано близько 170,8 тис. дорожньо-транспортних пригод з постраждалими, у яких загинуло 26,7 тис. та травмовано 210,4 тис. осіб [1]. Не кращою і нині залишається ситуація і в регіонах. У Черкаській області з січня по червень 2018 р. у дорожньо-транспортних пригодах, пов'язаних зі злочинами, на території області постраждало 200 осіб, з яких 19,5 % загинуло [2].

За результатами моніторингів більшість дорожньо-транспортних пригод з тяжкими наслідками виникає через: перевищення швидкості водіями, що є основною причиною настання смерті у 39 відсотках випадків; не облаштованість пішохідних переходів (відсутність освітлення, розмітки тощо), що призводить до смертельних наслідків у 38 відсотках випадків; порушення правил проїзду перехресть, на яких стається до 30 відсотків всіх дорожньо-транспортних пригод із смертельними наслідками; керування транспортними засобами у стані алкогольного сп'яніння [1].

Вказані факти підтверджують думку про те, що безпека дорожнього руху – одна з найактуальніших соціально-економічних проблем нашого часу. Важливою складовою у сфері її забезпечення є державна політика України, що виражається в діяльності органів державної влади, що забезпечують здійснення державою правоохоронної функції у сфері безпеки дорожнього руху.

В Україні контроль із забезпечення безпеки дорожнього руху здійснюють: вищі органи державної влади, обласні, міські та районні державні адміністрації, органи місцевого самоврядування тощо. Однак, головне завдання щодо забезпечення дорожньої безпеки покладено на правоохоронні органи, головну роль серед яких відіграє патрульна поліція.

У зв'язку з подальшим реформуванням поліції та реорганізацією її структурних підрозділів керівництвом Національної поліції прийнято рішення, що починаючи з 17 вересня 2017 року уповноваженим підрозділом Національної поліції України у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху на території країни є Департамент патрульної поліції та його територіальні (відокремлені підрозділи).

З метою належного виконання покладених на Департамент нових завдань було збільшено штатну чисельність особового складу підрозділів безпеки дорожнього руху та внесено відповідні зміни до нормативно-правових актів поліції в частині надання сервісних і платних послуг у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху.

Відповідно до наказу Департаменту патрульної поліції за № 191 від 01 березня 2016 р. «Про затвердження Положення про Управління патрульної поліції в м. Черкаси Департаменту патрульної поліції» (зі змінами) та доручення Національної поліції України за № 10623/04/41-2017 «Про організацію взаємодії підрозділів Національної поліції у сфері забезпечення безпеки

дорожнього руху» забезпечення безпеки дорожнього руху на території Черкаської області покладено на Управління патрульної поліції в м. Черкаси ДПП.

Вагомим кроком для підвищення рівня дорожньої безпеки стало прийняття «Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 року», метою якої є зниження рівня смертності внаслідок дорожньо-транспортних пригод щонайменше на 30 відсотків до 2020 року, ступеня тяжкості наслідків дорожньо-транспортних пригод для учасників дорожнього руху та зменшення соціально-економічних втрат від дорожньо-транспортного травматизму, а також запровадження ефективної системи управління безпекою дорожнього руху для забезпечення захисту життя та здоров'я населення [1].

З метою підвищення рівня безпеки дорожнього руху на території Черкаської області, зниження рівня дорожньо-транспортних пригод та тяжкості їх наслідків, створення безпечних та комфортних умов для учасників дорожнього руху, а також поліпшення координації діяльності органів виконавчої влади, територіальних органів міністерств, об'єднань та місцевого самоврядування у сфері дорожнього руху, а також вимог екологічної безпеки розроблено та затверджено рішенням обласної ради від 24.03.2017 № 13-5/VII Про Програму підвищення рівня безпеки дорожнього руху на період до 2020 року. Реалізація вказаної Програми здійснювалась за трьома основними напрямками, а саме: підвищення рівня експлуатаційних показників на автомобільних дорогах області та вулицях населених пунктів; удосконалення організації та контролю руху транспорту та пішоходів на вулично-дорожній мережі області; удосконалення інформаційно-просвітницької діяльності щодо забезпечення безпеки дорожнього руху серед широких верств населення [3].

Варто зазначити, що значення патрульної поліції в забезпеченні безпеки дорожнього руху відображається через функції та напрямки діяльності, які здійснюють працівники даного структурного підрозділу. Так, відповідно до положень Законів України «Про Національну поліцію», «Про дорожній рух», «Про автомобільні дороги», «Про благоустрій населених пунктів», Постанови Кабінету Міністрів України за № 161 від 22 березня 2017 року «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань безпеки дорожнього руху» до повноважень Національної поліції та її підрозділу патрульної поліції у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху належать: участь у реалізації в межах своїх повноважень державної політики у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху; забезпечення безпеки дорожнього руху; організація супроводження і забезпечення безпечного руху транспортних засобів спеціального призначення; погодження відповідно до вимог законодавства проектів на будівництво, реконструкцію і ремонт автомобільних доріг, залізничних переїздів, комплексів дорожнього сервісу та інших споруд у межах відведення автомобільних доріг або червоних ліній міських вулиць і доріг; погодження поданих у встановленому порядку пропозицій стосовно обладнання засобами організації дорожнього руху місць виконання дорожніх робіт, проектів та схем організації дорожнього руху, маршрутів руху пасажирського транспорту, маршрутів організованого руху громадян і місць їх збору, порядку проведення спортивних та інших масових заходів, які можуть створити перешкоди дорожньому руху; видача в установленому порядку у випадках, передбачених законом, дозволів на участь у дорожньому русі транспортних засобів, вагові або габаритні параметри яких перевищують нормативні; здійснення контролю за безпекою дорожнього руху під час надання послуг з перевезення пасажирів чи вантажів, у тому числі небезпечних, додержанням законодавства у зазначеній сфері, розробленням і видачою в установленому порядку документів щодо погодження маршрутів руху транспортних засобів під час дорожнього перевезення небезпечних вантажів.

Національна поліція також здійснює контроль за правомірністю експлуатації транспортних засобів на вулично-дорожній мережі, виконанням установлених Кабінетом Міністрів України правил паркування транспортних засобів у частині забезпечення безпеки дорожнього руху на майданчиках для паркування, а у випадках та порядку, визначених законом, тимчасово затримує і доставляє транспортний засіб, у тому числі з використанням спеціальних транспортних засобів на спеціальні майданчики чи стоянки для тимчасового зберігання, відповідно до законодавства тимчасово вилучає посвідчення водія.

Отже, забезпечення безпеки дорожнього руху є одним з найважливіших завдань держави, виконання якого покладається на структурні підрозділи патрульної поліції, які входять до системи Національної поліції і відіграють важливу роль в сфері забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні.

Список бібліографічних посилань

1. Стратегія підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 року : затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.06.2017 № 481-р // База даних «Законодавство

України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/481-2017-p> (дата звернення: 30.03.2019).

2. За півроку на Черкащині виявили понад 10 тис. злочинів (статистика) // Нова Доба : сайт. 08.08.2018. URL: <https://f2.novadoba.com.ua/51084-za-pivroku-na-cherkaschyni-skoyily-ponad-10-tysyach-zlochyniv-statystyka.html> (дата звернення: 30.03.2019).

3. Програма підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Черкаській області на період до 2020 року : затв. рішенням Черкас. обласної ради від 24.03.2017 № 13-5/VII // Черкаська обласна рада : офіц. сайт. URL: <http://oblradack.gov.ua/files/docs/13-5-7.zip> (дата звернення: 30.03.2019).

Одержано 03.04.2019

УДК 342.951(477):343.9.02

Ольга Ігорівна БЕЗПАЛОВА,

доктор юридичних наук, професор,

заслужений діяч науки і техніки України,

завідувач кафедри адміністративної діяльності поліції факультету № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2886-695X>

МІНІМІЗАЦІЯ ПРОЯВІВ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ ЯК ВАЖЛИВИЙ КРОК РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

В умовах демократизації суспільства та держави, вибору європейського шляху розвитку нашої держави існує нагальна потреба у переосмисленні правоохоронної функції держави, виробленні дієвого механізму її реалізації з урахуванням європейських стандартів у цій сфері. Особливої уваги у даному контексті потребує перегляд існуючих загроз належному функціонуванню правоохоронної сфери, виявлення першочергових завдань, на виконання яких має бути спрямована діяльність суб'єктів реалізації правоохоронної функції держави.

Одним із таких завдань є вироблення дієвого механізму протидії проявам організованої злочинності, оскільки саме організована злочинність становить найбільшу загрозу життю та здоров'ю громадян, економічному та політичному розвитку нашої держави, державному суверенітету, підриває довіру до влади. Підтвердженням надзвичайної важливості вироблення комплексу заходів, спрямованих на протидію цьому явищу є дані Всесвітнього економічного форуму, за якими Україна у 2017/2018 роках посідала 113 місце із 137 за рівнем впливу організованої злочинності на бізнес (поруч із Угандою та Тринідад і Тобаго). Якщо ж взяти до уваги статистичну інформацію про рівень організованої злочинності на території України, то можна дійти висновку, що з 2014 року спостерігалось зменшення кількості виявлених організованих злочинних угруповань, збільшення кількості злочинних угруповань, сформованих на етнічній основі, угруповань з транснаціональними зв'язками, пов'язаних з незаконним обігом зброї, у сфері суспільної моралі, активізація діяльності «злочинців в законі» та «кримінальних авторитетів» тощо. Звісно це здійснювало негативний вплив на стан криміногенної ситуації в державі та її окремих регіонах (зокрема, збільшення кількості вбивств, розбоїв та грабежів, кіберзлочинів, крадіжок, шахрайств, випадків торгівлі наркотичними засобами та їх прекурсорами, нелегального обігу зброї, угонів автотранспорту, викрадень людей, фактів торгівлі людьми та організації проституції, вимагання, активізації незаконного грального бізнесу).

Особливе занепокоєння викликають факти активізації діяльності «злочинців в законі» та «кримінальних авторитетів», що почали мати місце з 2014 року. Вказані особи намагаються впливати на ситуацію в Україні, знаходячись на її межах, проте маючи власних «представників» на її території. Так, зокрема, 70% викрадень автомобілів в Україні й 60% квартирних крадіжок координують «злочинці в законі». Крім того, «кримінальні авторитети» причетні до терористичних злочинів і вбивств, зокрема замовних.

Так ситуація зумовлена відсутністю єдиного на державному рівні системного підходу до протидії організованій злочинності, застарілістю окремих нормативно-правових актів (зокрема, законів України «Про організаційно-правові засади боротьби з організованою злочинністю», «Про оперативно-розшукову діяльність»), недосконалістю процедур моніторингу криміногенної

ситуації та системи виявлення та оцінки загроз організованих злочинності, відсутністю узгодженого механізму взаємодії правоохоронних органів у цьому напрямі, використанням ними застарілих форм та методів роботи (у тому числі щодо збору якісної доказової бази), відсутністю дієвого механізму притягнення винних осіб до відповідальності.

З метою вирішення наведених вище проблемних питань у березні 2018 року у структурі Національної поліції України було створено Департамент стратегічних розслідувань. Формування новоствореного органу здійснювалося у результаті аналізу досвіду країн-членів Європейського Союзу у сфері протидії організованих злочинності (зокрема, Німеччини, Чехії, Великобританії, Австрії, Сербії, США). На умовах відкритого конкурсу, проведеного разом із консультантами КМЄС та Посольства США Америки в Україні, на посади в Департамент призначено найбільш кваліфікованих, мотивованих, принципових, вимогливих, самовідданих працівників, які мають достатній досвід у протидії організованих злочинності. Основними завданнями зазначеного Департаменту визначено такі: проведення кримінального аналізу з використанням методик, запроваджених в країнах Європейського Союзу; визначення організованих злочинних угруповань, нейтралізація яких значно оздоровить ситуацію в державі; здійснення комплексу превентивних, організаційних та практичних заходів для мінімізації впливу «злочинців у законі», а також створення несприятливих умов для розвитку кримінальної ідеології; використання повного комплексу заходів з виявлення та документування впливових суспільно-небезпечних організованих злочинних формувань; реалізація заходів зі здійснення інтелектуального захисту свідків.

Але, варто зазначити, що крім створення нових інституцій, діяльність яких має бути спрямована на протидію організованих злочинності, важливого значення набуває удосконалення відповідного законодавства шляхом прийняття сучасних законодавчих актів у сфері боротьби з організованою злочинністю з урахуванням європейського досвіду та міжнародної практики. Сучасний етап реформування правоохоронних органів зумовлює необхідність створення ефективної державної політики у правоохоронній сфері. Однією із найважливіших передумов ефективності державної політики у правоохоронній сфері є гарантування комплексного та узгодженого адміністративно-правового забезпечення реалізації правоохоронної функції держави (тобто розроблення відповідної нормативно-правової бази). Саме на рівні нормативно-правових актів мають створюватися пріоритетні напрямки реалізації правоохоронної функції держави, визначатися коло суб'єктів, відповідальних за її реалізацію за окремими напрямками, закріплюватися шляхи взаємодії зазначених суб'єктів, окреслюватися проблемні питання, пов'язані із забезпеченням реалізації правоохоронної функції, та пропонуватися шляхи їх вирішення. Таким чином, вагома соціальна роль правоохоронної функції держави та особливе місце, яке ця функція посідає в державному механізмі, зумовлюють актуальність формування цілісної нормативно-правової бази, в якій мають бути визначені усі необхідні механізми реалізації правоохоронної функції держави.

Зокрема, вкрай важливим та актуальним є розробка та прийняття Стратегії боротьби з організованою злочинністю, а також розробка та затвердження загальнодержавного міжвідомчого Плану заходів, спрямованих на реалізацію положень Стратегії. Основними питаннями, що мають бути відображені у зазначених документах, є такі:

- затвердження переліку уповноважених суб'єктів боротьби з організованою злочинністю, здійснення чіткого розмежування та конкретизації їх завдань, функцій, механізму взаємодії та координації;
- розробка критеріїв та запровадження системи оцінки ефективності діяльності суб'єктів, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю;
- криміналізація визнання особою своєї належності до лідерів кримінального світу («злочинців в законі»);
- визначення та закріплення у законодавстві процедури електронного декларування осіб (посадових осіб суб'єктів протидії організованих злочинності), що працюють під прикриттям;
- вирішення питання щодо вироблення дієвої системи захисту свідків, а також осіб, що працюють під прикриттям, в частині внесення оновленої інформації щодо них у відповідні електронні бази даних;
- створення міжвідомчих та відомчих центрів з підготовки та перепідготовки фахівців вузьких спеціальностей у сфері боротьби з організованою злочинністю;
- створення єдиної інформаційної системи боротьби з організованою злочинністю, що забезпечить функціонування та адміністрування державних баз даних, обмін даними, між суб'єктами боротьби з організованою злочинністю; визначення органу, який буде технічним адміністратором інформаційної системи;

- впровадження в діяльність суб'єктів боротьби з організованою злочинністю стандартизованої аналітичної методології оцінки загроз організованої злочинності та тяжких злочинів (СОСТА Україна) для оцінки реальної ситуації у цій сфері та визначення прогалин в отриманні й роботі з відповідною оперативною інформацією;
- формування національної системи захисту критичної інформаційної інфраструктури від кібератак;
- визначення уповноваженого органу із підготовки щорічного звіту щодо реалізації державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю та спеціальних звітів про стан організованої злочинності в Україні, основні напрями і результати боротьби з нею, а також ресурсні потреби;
- узгодження форм статистичної звітності правоохоронних органів з обліку кримінальних правопорушень, що стосуються організованої злочинної діяльності, із формами статистичної звітності судової влади щодо результатів розгляду судами кримінальних проваджень за такими правопорушеннями;
- залучення приватного сектору економіки до участі в реалізації програмних заходів боротьби з організованою злочинністю, стимулювання впровадження у практику господарювання правових методів вирішення конфліктних ситуацій та антикримінальної етики підприємництва;
- впровадження механізму заохочення громадян, які сприяють боротьбі з організованою злочинністю;
- формування механізму взаємодії із антикорупційними органами щодо виявлення зв'язків осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, з організованими злочинними групами;
- формування системи соціальної реінтеграції осіб з високим ризиком залучення до організованих злочинних груп (внутрішньо переміщені особи, ветерани збройних конфліктів, колишні співробітники правоохоронних органів тощо);
- розвиток системи роботи з потерпілими та жертвами злочинів, що були вчинені організованими злочинними групами та організаціями;
- формування системи захисту учасників кримінального провадження з ознаками організованої злочинної діяльності з врахуванням міжнародного досвіду.

Врахування на законодавчому рівні вказаних заходів дозволить суттєво знизити рівень злочинності, що несе суспільну небезпеку, стабілізувати стан безпеки в державі та збільшити рівень довіри населення до правоохоронних органів. Як наслідок це сприятиме мінімізації впливу організованої злочинності та бюджетні процеси в державі та її окремих регіонах, усунути перешкоди для розвитку бізнесу та підвищити імідж України на світовій арені.

Одержано 25.03.2019

УДК 340.136

Юлія Олегівна БЕЗУСА,

кандидат юридичних наук, старший викладач

кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0494-6525>

ДО ПИТАННЯ ЩОДО МЕТИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Н. М. Оніщенко стверджує, що систематизація має на меті стабілізацію правопорядку, приведення нормативно-правового регулювання в інструмент, що забезпечує нормальне функціонування суспільного життя, найбільш ефективно управління державними справами в інтересах особи. Завдяки систематизації долаються суперечності між правовими нормами, відміняються чи змінюються застарілі норми і створюються нові, що відповідають потребам суспільного розвитку. Норми групуються за певними системними ознаками, зводяться в кодекси, зібрання законодавства й інші систематизовані акти [1, с. 6].

Здійснювати систематизацію нормативно-правових актів, на думку Р. А. Калюжного, О. О. Баєва, необхідно для: усунення суперечностей між нормативними актами; підвищення якості

та ефективності законодавства; забезпечення доступності його використання громадянами, державними органами, громадськими організаціями, комерційними корпораціями [2, с. 7].

Н. М. Кошіль сформулювала наступну мету систематизації законодавства України – впорядкування, приведення в систему нормативно-правових актів та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, які регламентують суспільні відносини щодо правового становища особистості, юридичної організації держави та складаються в процесі здійснення публічної (державної і публічно-самоврядної) влади та її взаємодії з громадянським суспільством і населенням країни [3, с. 5].

Основними результатами процесу систематизації А. О. Таранюк визначає:

- 1) правове регулювання широкого спектру нормативно-правових актів, врахування їх специфіки та особливостей упорядкування;
- 2) виключення або, принаймні, обмеження дублювання норм різними галузями законодавства;
- 3) усунення прогалин;
- 4) подолання колізій у законодавстві;
- 5) створення умов відповідної юридичної кваліфікації [4, с. 16].

Ю. В. Пасмор стосовно систематизації законодавства в Україні зауважує – це стратегічний напрям консолідованої діяльності інформаційних установ, структур, спеціальних аналітичних служб, державних організацій, яка в глобальному вимірі має спрямовуватися на структурно-семантичні модерні та виконання таких завдань:

а) подолання суперечностей між правовими нормами, що передусім пов'язані із процесами заміни застарілих норм новими, які відповідають потребам сьогодення. Отже, існує необхідність в активізації законотворчої діяльності;

б) групування правових норм за окремими семантичними ознаками, зведення їх у кодекси, зібрання законодавства та інші систематизовані акти;

в) модифікація нормативно-правового регулювання як інструменту забезпечення функціонування життєдіяльності суспільства;

г) ефективне управління в інтересах особи, суспільства через практичне запровадження законодавства у всі сфери [5].

Г. М. Сарибасева у своєму дослідженні пише наступне: «систематизація нормативно-правових актів – офіційна діяльність, спрямована на впорядкування та вдосконалення законодавчих і підзаконних актів, приведення їх до єдиної внутрішньої погодженої системи». До цього визначення варто сформулювати кілька зауважень.

По-перше, варто зазначити, що з метою скорочення визначення, надання йому лаконічності можна вести мову про «вдосконалення нормативних актів». Це також позитивно вплине на сприйняття визначення.

По-друге, вважає систематизацію офіційною діяльністю. Із цим важко погодитись, якщо брати до уваги такі види систематизації, як облік та інкорпорація, що можуть бути як офіційними, так і неофіційними. Більше того – практика вказує на те, що неофіційний облік і неофіційна інкорпорація нормативних актів більш поширені, ніж офіційні облік та інкорпорація відповідно. Отже, згадку про офіційний характер систематизаційної діяльності доцільно виключити з визначення як систематизації законодавства в цілому, так і адміністративного законодавства зокрема.

По-третє, систематизація нормативних актів передбачає «приведення їх до єдиної внутрішньої погодженої системи». Однак значення слова «система» передбачає як внутрішню єдність, так і наявність зв'язків між її елементами, тобто їх внутрішню погодженість. У зв'язку з цим можна спростити запропоноване визначення поняття «систематизація нормативно-правових актів» за рахунок того, що вести мову про «приведення їх до єдиної системи» [6, с. 136-137].

Таким чином, систематизація являє собою складне та багатоаспектне явище, котре в різній юридичній площині може вважатися як елементом владної компетенції, так і стадією нормотворчого процесу, складовою юридичної техніки.

Список бібліографічних посилань

1. Оніщенко Н. М. Правовий конструктив: проблеми систематизації. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 1. С. 5–8.
2. Калюжний Р. А., Баєв О. О. Систематизація нормативно-правового забезпечення України в інформаційній сфері. *Правова інформатика*. 2009. № 3 (23). С. 5–10.
3. Кошіль Н. М. Систематизація конституційного законодавства України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Одеса. 2017. 22 с.

4. Таранюк А. О. Проблемні аспекти уніфікації законодавства України на шляху до єдиного правового простору. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип. 40, т. 1. С. 15–19.

5. Пасмор Ю. В. Окремі питання структурно-семантичної консолідації законодавства: соціально-правовий аспект. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/tipp_2014_1_5.pdf (дата звернення: 07.03.2019).

6. Саробаєва Г. М. Систематизація адміністративного законодавства України: проблеми визначення. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 6 (15). С. 135–138.

Одержано 11.03.2019

УДК 364.632-053.2/5

Тетяна Олександрівна БОРЕЦЬ,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції

навчально-наукового інституту № 1

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8909-7130>

ЩОДО ПИТАННЯ ПРОБЛЕМИ НАСИЛЬСТВА НАД ДІТЬМИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Домашнє насильство – це загальна проблема, а також одна з найбільш розповсюджених у світі форм порушення прав людини. Ще більш серйозні виклики для сучасного цивілізованого суспільства несе домашнє насильство над дитиною.

Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права дитини у 1991 році та внесла відповідні зміни до національного законодавства згідно з тими міжнародними стандартами, які зазначені у цьому документі. Право дітей в Україні на захист від усіх форм насильства гарантується статтями 28 і 52 Конституції України, відповідно до яких ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню або покаранню.

Значним кроком України уперед, який визначив проблему забезпечення прав дітей, відповідних умов та механізмів для їхнього гармонійного розвитку загальнонаціональним пріоритетом, став Закон України «Про охорону дитинства», який узаконив засади державної політики у сфері дитинства. Так, у статті 10 встановлено, що кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканість та захист гідності[1].

Більшість людей і не підозрює, що насильство має безліч облич. Воно не тільки носить фізичний характер, але й може бути моральним, психологічним, економічним та сексуальним.

Відповідно до пункту 3 статті 1 Закону України від 7 грудня 2017 року «Про запобігання та протидію домашньому насильству», домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [2].

Насильство над дітьми – проблема, яка завжди існувала і, скоріш за все, ще дуже довго буде існувати у сучасному суспільстві. Особливо небезпечними формами проявів насильства є торгівля дітьми, залучення до жебрацтва, проституція, сексуальна і економічна експлуатація, позбавлення житла, коштів для існування, зневага потребами й інтересами.

Слід зазначити, що поширення насильства нажалі є характерним для сучасного суспільства. Цьому сприяють війни, розповсюдження зброї, наркотиків, зростання кількості таких злочинів, як убивства, зґвалтування, збройні напади тощо. Ці негативні чинники відображаються й на родинних відносинах. І самі близькі стають для дитини швидше джерелом погрози, ніж надійності й безпеки. Діти є самою незахищеною і уразливою частиною суспільства, повністю залежною від дорослих. Саме по їх провині діти стають жертвами домашнього насильства, опиняються в зонах стихійних і природних катастроф, військових дій тощо.

Найчастіше жертвою насилля стають: – діти, що виховуються в умовах жорстокого поводження в сім'ї і як наслідок вони вороже сприймають світ, готові бути або жертвами, або тими, хто здійснює насилля; – діти, що виховуються в умовах бездоглядності, емоційного відкидання з боку батьків; – діти, що мають відставання в психофізичному розвитку; – діти, які легко піддаються навіюванню та нездатні реально оцінити небезпеку і протистояти насиллю; – діти "вулиці"; – діти, які виховуються в умовах безумовного підкорення і як наслідок не можуть сказати "ні", не мають чітких внутрішніх меж свого "Я"; – діти з нервово-психічними розладами; – маленькі діти в силу своєї безпомічності; – недоношені або з малою вагою так як вони дратівливі, більше плачуть, тому більше проблем для батьків [3].

Насильство над дитиною, як зазначає Е. Волкова, – це фізичний, психологічний, соціальний вплив на дитину з боку іншої людини (дитини чи дорослого), сім'ї, групи або держави, які примушують її переривати значущу діяльність і виконувати іншу, що суперечить їй, або загрозливу її фізичному чи психологічному здоров'ю і цілісності [4, с. 78]. З насильством дитина може зіштовхнутися будь-де: вдома, у дитячому садочку, школі, на вулиці, в громадському транспорті тощо.

Жорстоке поводження може викликати стрес, впливає на розумовий розвиток дитини, особливо в перші роки життя, але також і в підлітковому віці. Воно може провокувати когнітивні порушення і сприяти виникненню проблем в області поведінки, а також фізичного та психічного здоров'я. При цьому нерідко розвиваються ознаки психічних розладів, таких як депресія, підвищена тривожність, розлади з боку системи травлення, поведінкові проблеми, спроби самогубства, заподіяння шкоди самому собі і протизаконне вживання лікарських і наркотичних речовин.

Жорстоке поводження з дітьми може бути причиною майже чверті психічних розладів, особливо, якщо воно супроводжується іншими несприятливими і негативними переживаннями дитинства, впливає на хід навчання в школі, перешкоджає отриманню необхідних знань і погіршує перспективи працевлаштування.

Розрізняють чотири основні форми жорстокого поводження та зневажання дітей:

1. Фізичне насильство – дії або відсутність дій з боку батьків або інших дорослих, в результаті яких фізичне або розумове здоров'я дитини порушується, або знаходиться під загрозою пошкодження (наприклад, тілесні покарання, удари долонею, стусани, опіки, задушення, грубі хапання, штовхання, застосування палиці, ножа). Фізичне насильство включає також залучення дитини до вживання наркотиків, алкоголю, пропонування їй отруйних засобів чи медичних препаратів, що викликають одурманення (наприклад, снодійних, не прописаних лікарем), а також спроби удушення чи втоплення дитини.

2. Сексуальне насильство – використання дитини дорослою людиною чи іншою дитиною для задоволення сексуальних потреб або отримання вигоди. Сексуальне насильство над дітьми – це: а) зловживання владою з боку більш сильної або старшої особи щодо дитини, що, як правило, зумовлює втрату дитячої довіри; б) сексуальна діяльність (її здійснення або погрожування нею) між дитиною і більш сильною або старшою особою.

3. Психологічне (емоційне) насильство – постійна чи періодична словесна образа дитини, погрози з боку батьків, опікунів, учителів, вихователів, приниження її людської гідності, звинувачення її в тому, у чому вона не винна, демонстрація нелюбові, ворожості до дитини. До цього виду насильства належать також постійна неправда, обман дитини (у результаті чого вона втрачає довіру до дорослого), а також ситуації, коли вимоги до дитини не відповідають її віковим можливостям.

4. Зневага інтересами і потребами дитини – відсутність належного забезпечення основних потреб дитини в їжі, одязі, житлі, освіті, вихованні (наприклад, залишення без нагляду, отруєння) [5].

На жорстоке поводження з дітьми, взаємодіючи, впливають біологічні, соціальні, психологічні, культурні, економічні фактори і фактори зовнішнього середовища. Більшість факторів індивідуального рівня пов'язані з батьками та іншими дорослими.

Молоді, самотні і бідні батьки з низьким освітнім рівнем більш схильні до жорстокого поводження зі своїми дітьми. Існує сильний зв'язок з психічним здоров'ям батьків, а також з існуванням в сім'ї проблеми зловживання алкоголем і наркотиками, випробовуванням батьками стресом і невідповідністю до виховання дітей.

Насильство з боку інтимного партнера (домашнє), сімейні конфлікти і низька згуртованість сім'ї також пов'язані з жорстоким поводженням з дітьми. Жорстоке поводження з дітьми в більшості поширене в знедолених спільнотах. В таких районах фактично відсутній "соціальний капітал" - інститути, зв'язку і норми, що визначають соціальну взаємодію в суспільстві – при наявності великої кількості точок продажу алкоголю. Соціальна та культурна прийнятність

тілесного покарання дітей, рівень нерівності, економічний стрес і законодавство можуть сприяти посиленню жорстокого поводження з дітьми.

Отже, фактори, що захищають від жорстокого поводження, включають міцні відносини між батьками і дітьми, гарне розуміння батьками особливостей дитячого розвитку, здатність батьків приймати виклики і відповідати на них (стійкість), розвинена соціальна підтримка, а також емоційна і соціальна компетентність дітей.

Список бібліографічних посилань

1. Про охорону дитинства : закон України від 26.04.2001 № 2402-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 12.02.2019).

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству : закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 12.02.2019).

3. Войтова Л. В. Соціально-педагогічна робота щодо профілактики насильства над дітьми в сім'ї. Соціальна педагогіка: теорія та практика. 2013. № 1. С. 79–86. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/spttp_2013_1_12.pdf (дата звернення: 12.02.2019).

4. Волкова Е. Система защиты детей и подростков от насилия и жестокого обращения. Социальная педагогика. 2007. № 4. С. 77–79.

5. Проблеми насильства над дітьми у сучасному суспільстві. URL: http://justmykolaiv.gov.ua/problema_nasilstva_nad_ditmi_u_suchasnomu_suspilstvi (дата звернення: 12.02.2019).

Одержано 12.03.2019

УДК [347.1:342.731](477)

Маріанна Петрівна БРИНЧАК,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

ГАРАНТІЇ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА СВОБОДИ СВІТОГЛЯДУ ТА ВІРОСПОВІДАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Кожна самостійна, демократична, суверенна держава світу прагне втілити, закріплени міжнародним законодавством, основні права і свободи людини і громадянина. На даний час в Україні набуває особливої актуальності та необхідності закріплення і здійснення такого особистого немайнового права, як свобода світогляду та віросповідання. Певні події, які відбуваються зараз на сході країни, та в державі в цілому, спрямування розвитку країни під впливом євроінтеграції, отримання Томосу автокефалії церкви повинні активувати ще більше громадян, щоб їх законні права не порушувалися, а навпаки вони мали можливість їх повноцінно здійснювати та захищати. Саме тому є необхідним визначити як здійснюється законне право свободи світогляду та віросповідання, та що для цього потрібно.

З теоретичної точки зору багато досліджень були направлені на визначення здійснення особистих немайнових прав. Проблематика права на свободу світогляду та віросповідання, як цивільного права, з боку здійснення, охорони та захисту, досліджувалась в юридичній літературі такими вченими, як Р. О. Стефанчук, О. В. Синегубовим, Д. О. Вовк, Г. П. Лупаревим, А. І. Ковлером, С. О. Сліпченком, Л. В. Красицькою, О. Н. Єрмоловой, А. В. Трофименком, С. С. Алексєєвим, Л. О. Красавчиковою, Н. С. Кузнецовою, О. С. Іоффе, З. В. Ромовською та ін.

Оскільки, зазначена тема знаходиться на перетині релігієзнавства та права, тому варто врахувати, що в цьому напрямку в галузі релігієзнавства проводили свої дослідження такі науковці, як В. Арутюнов, А. М. Колодний, В. Ципін та ін.

Під здійсненням права розуміють реалізацію тих можливостей, які надавалися законом або договором власнику суб'єктивного права. Крім того, важливим є те, що здійснення особистих немайнових прав — це одна із стадій їх реалізації, під час якої фізична особа, вчиняючи юридичне значимі діяння (дії або бездіяльності) безпосередньо або через інших осіб трансформує об'єктивно існуюче право, у вигляді норми права, в право суб'єктивне, у вигляді створених для себе прав та обов'язків¹.

Цивільний кодекс України в статті 272 передбачає здійснення особистих немайнових прав, де зазначається, що фізична особа здійснює особисті немайнові права самостійно. В інтересах малолітніх, неповнолітніх, а також повнолітніх фізичних осіб, які за віком або за станом здоров'я

не можуть самостійно здійснювати свої особисті немайнові права, їхні права здійснюють батьки (усиновлювачі), опікуни, піклувальники. Фізична особа має право вимагати від посадових і службових осіб вчинення відповідних дій, спрямованих на забезпечення здійснення нею особистих немайнових прав.³

Ця стаття закріплює загальний порядок здійснення особистих немайнових прав, під час якого фізична особа здійснюючи юридично значиму поведінку (дія, бездіяльність, рішення), безпосередньо або через інших осіб перетворює об'єктивно існуюче право, у вигляді норми права, в право суб'єктивне, у вигляді створених для правових можливостей.

Окрім ж з особистих немайнових прав фізична особа здійснює з моменту народження без вчинення певної визначеної поведінки. Так наприклад право на свободу світогляду та віросповідання, належить людині з моменту народження без вчинення певної визначеної поведінки.

Отже, здійснити своє суб'єктивне право означає реально використати ту юридичну свободу, яка була гарантована суб'єкту державою. Суб'єктивні права здійснюються за допомогою активних юридично значимих дій. За загальним правилом кожний громадянин за своєю волею може користуватися чи не користуватися своїм цивільним правом [2].

Здійснення особистих немайнових прав в цивільному праві підтримують гарантії, які надаються з боку держави, вони поділяються на три групи:

- 1) гарантії, що представляють собою виконання обов'язків;
- 2) гарантії, які є виконанням припису;
- 3) гарантії, що виражаються у використанні права [4, с. 20–21].

Всі ці гарантії, які надаються з боку держави та територіальних громад в особі відповідних органів, повинні проходити безперешкодно, своєчасно та в повному обсязі.

Гарантії, які надаються державою та закріплені в законі здійснюються за допомогою загальних та спеціальних способів захисту особистих немайнових прав (ст. 275 Цивільного кодексу України) [3].

Список бібліографічних посилань

1. Поняття здійснення права / Vuzlib : сайт. URL: https://www.pravo.vuzlib.su/book_z084_page_19.html (дата звернення: 01.04.2019).
2. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав. М. : Статут, 2000. 411 с.
3. Цивільний кодекс України : закон України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 01.04.2019).
4. Кривенко Ю. В. Законодавчі гарантії здійснення релігійних прав і свобод. *Часопис цивілістики*. 2013. Вип. 14. С. 23–20.

Одержано 05.04.2019

УДК 004.946.5.056

Марія Василівна БУРАК,

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1099-2096>*

ФАКТОРИ, ЩО СПРИЯЮТЬ УЧИНЕННЮ КОРУПЦІЙНИХ АБО ПОВ'ЯЗАНИХ З КОРУПЦІЄЮ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СИСТЕМІ МВС УКРАЇНИ

Корупція у сучасній Україні набула системного характеру і поширилась на всі сфери життєдіяльності суспільства. Корупційний чинник став нормою в політиці, економіці та суспільному житті.

За даними соціологічних опитувань, у 2014 році лише 13 % громадян України були готові повідомляти про відомі їм випадки корупції [1]. У результаті проведеної у 2015 році Transparency International інформаційної кампанії «Вони б не мовчали», коли впродовж декількох місяців у різних містах країни було розміщено сітілайти із закликом не мовчати про корупцію, потенційних

викривачів стало майже втричі більше. Нині вже 45 % українців декларують готовність повідомляти про відомі їм випадки корупції. Водночас до правоохоронних органів з такими даними звертаються лише 2 % інформаторів.

Передумовою збільшення кількості звернень викривачів до правоохоронців є ретельна роз'яснювальна робота з громадянами, а також гарантування захисту викривачам корупції. У дослідженні Transparency International на запитання «Чому Ви не повідомляєте про корупцію?» 14 % опитаних відповіли, що бояться наслідків такого викриття [1].

У свою чергу, все частіше набувають поширення думки про те, що співробітники поліції використовують своє службове становище для задоволення власних інтересів, а державні справи мають другорядне значення. Фактори, які сприяють учиненню корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень в правоохоронній системі, різні.

Відтак, фахівцями Національної академії внутрішніх справ спільно з представниками громадської спілки «Центр запобігання та протидії корупції» та представниками Управління запобігання корупції та проведення люстрації МВС України розроблено методичні рекомендації, в яких розкрито порядок здійснення перевірки посадовими особами Управління запобігання корупції та проведення люстрації МВС України, а також особами, відповідальними за реалізацію антикорупційної програми в закладах, установах, підприємствах, що належать до сфери управління МВС України, заяв і повідомлень про вчинення в системі МВС України корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень [2].

Факторами, що сприяють вчиненню корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень, слід вважати явища, процеси, інші чинники, які здійснюють будь-який детермінуючий вплив на корупцію, зумовлюючи корупцію як явище та сприяють її конкретним проявам.

Учиненню корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень сприяють: безконтрольність з боку керівництва; розширення дискреційних повноважень; перевищення повноважень; перешкоджання здійсненню правосуддя; встановлення завищених вимог до фізичних та юридичних осіб; можливість використання прав фізичних та юридичних осіб залежно від інтересів державного органу; вибіркова зміна обсягу прав фізичних і юридичних осіб; надмірна свобода щодо підзаконного нормотворення; нечіткі лінгвістичні формулювання; наявність прогалин у правовому регулюванні; наявність правових колізій; існування декларативних положень; відсутність і неповнота адміністративних процедур; відсутність конкурсних (аукціонних) процедур; хибні цілі й пріоритети; порушення балансу інтересів; ухилення від установленної процедури; прийняття посадовою особою різних рішень відносно різних осіб в однакових ситуаціях; незвично довгі або короткі строки розгляду питання в типових ситуаціях ідсутність реакції на повідомлення про порушення; наявність осіб, які готові допомогти вирішити проблемне питання швидко, але за додаткову винагороду; пропонування посадовими особами сплатити певні додаткові послуги, які прямо не пов'язані зі встановленою процедурою; зловживання процедурами, передбаченими законодавством як виняток; необґрунтоване прийняття незвичних, нетипових не публічних рішень; невідповідність змісту обставин, викладених у документі, фактичним обставинам події; виникнення конфлікту інтересів; невідповідність стилю життя посадовця його доходам; поспішне прийняття сумнівного рішення, попри негативні висновки інших установ [2].

Разом з тим, можливі поведінкові ознаки корупційних діянь, а саме: ведення постійних телефонних розмов з питань, не пов'язаних з прямим виконанням посадових обов'язків, часте використання специфічних виразів; прагнення приховати від оточуючих зміст телефонних розмов (розмова пошепки, вихід із мобільним телефоном у коридор або на вулицю, використання виразів «це не телефонна розмова», «як домовилися» тощо); постійне звернення до інших посадових осіб та в різні управління (відділи) та інстанції з клопотаннями про вирішення особистих і службових питань інших осіб; систематичний прийом відвідувачів з особистих питань, прийом яких не належить до кола посадових обов'язків, а також прийняття від них дрібних подарунків; регулярне призначення будь-кому особистих зустрічей за межами службового кабінету, у метро, кафе, на вулиці тощо; відмова від призначення на іншу, навіть вищу посаду, але не пов'язану з розподілом фінансових і матеріальних коштів, вирішенням кадрових питань тощо.

Так, на думку О.М. Стрільціва, А.Б. Фодчука [2], іншими ознаками корупційних діянь можуть бути: прямі скарги на хабарництво, зловживання посадовими повноваженнями працівником системи МВС України, що надходять до різних органів й інстанцій; анонімні письмові й телефонні повідомлення (у тому числі за телефонами довіри) про хабарництво вказаної посадової особи; наявність у середовищі посадової особи постійних розмов і чуток про її хабарництво тощо.

Кожна з перелічених ознак має лише ймовірнісний, непрямий характер і не завжди може слугувати самостійною підставою для звинувачення працівника системи МВС України в корупції. Про ймовірність корумпованості можна стверджувати лише тоді, коли такої посадової особи одночасно стосуються не менше половини з перелічених ознак. Причому їхня дія повинна мати стійкий, тривалий (наприклад, ознаки спостерігаються протягом року) характер [2].

Переконані, що з'ясування факторів, які детермінують корупцію, є ефективною передумовою її протидії. Це дає змогу визначити зумовленість такого соціального явища, як корупція. Розгляд вказаного питання є вкрай важливим ще й з огляду на те, що корупція є явищем, здатним самостійно розвиватися й самодетермінуватися у межах будь-якої системи, зокрема системи МВС України.

Список бібліографічних посилань

1. Барометри світової корупції: українці дорослішають і вчать розраховувати лише на себе // Transparency international Ukraine : сайт. URL: <https://ti-ukraine.org/news/barometr-svitovoi-koruptsii-ukraintsi-doroslishaiut-i-vchatsia-rozrahovuvaty-lyshe-na-sebe> (дата звернення: 09.02.2019).

2. Перевірка уповноваженими посадовими особами МВС України інформації про вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення : метод. рек. / О. М. Стрільців, А. Б. Фодчук, В. О. Мартиненко та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. 48 с.

Одержано 11.02.2019

УДК 343.123.12(47+57)

Яніслав Сергійович ВАЛЕНКОВ,

курсант I курсу факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

(науковий керівник – Дедурін Г. Г., кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ)

СТАНОВЛЕННЯ КАРНОГО РОЗШУКУ УСРР

Події революцій, громадянської війни, різке погіршення соціально-економічного становища більшої частини населення, поглиблене більшовицькою політикою воєнного комунізму зумовили значне ускладнення криміногенної ситуації, зростання загальнокримінальної злочинності. Основний тягар боротьби з нею впав на плечі тільки-но створених органів карного розшуку. Саме те, як правоохоронні органи, зокрема підрозділи карного розшуку, організовували свою діяльність задля ефективної протидії кримінальним елементам, досьогодні представляє чималий науковий інтерес.

З початку 1920 р. в УСРР замість колишніх судово-кримінальних відділів при органах юстиції почали створюватися карні розшуки. Вже в лютому 1920 р. карний розшук було передано з Наркомюсту УСРР у підпорядкування НКВС республіки [2, с. 24]. Співробітники новостворених відділів використовували в роботі методи антропометрії, дактилоскопії та сформували картотеку з фотознімками злочинців. Першим начальником харківського губернського карного розшуку було призначено Гаврила Сіверса [3, с. 276]. Частиною організаційної структури карного розшуку УСРР були залізнична та водна слідчо-розшукова міліція, що теж виникла у 1920 році.

З 1921 р., тобто з часу початку повільного переходу до НЕПу, дещо змінюється характер злочинності, на провідні ролі виходять її загально кримінальні форми, а саме – розбій та пограбування. Розвиток чисто кримінального бандитизму викликав організацію при карному розшуку бригад швидкого реагування «Мобіль». З цього часу починається диференціація роботи карного розшуку, як боротьба з нічними нальотами, міським кримінальним середовищем, пограбуваннями та розбоєм у сільській місцевості, вбивствами.

Тоді як міліцейські кадри поступово переходять до виконання «громадських» обов'язків: захисту порядку і спокою у публічних місцях, боротьба з хуліганством, самогоноварінням, адміністративними правопорушеннями та інше.

Про активність роботи органів карного розшуку свідчать такі цифри: протягом 1921 р. його співробітниками було заарештовано 61,7 тис. підозрюваних у скоєнні протиправних дій, понад 800 злочинців було вбито під час затримання. В наступні роки ця цифра зменшується до 446 (1922 р.), 230 (1923 р.), що свідчило про зростання професіоналізму співробітників карного розшуку.

У 1922 р. у карному розшуку УСРР відбувалися суттєві організаційні зміни. До середини 1922 р. було розформовано лінійні залізничні карні розшуки, водна і транспортна міліції. Їх повноваження перейшли до органів транспортних відділів ДПУ і військ залізничної охорони.

З метою посилення боротьби з кримінальною злочинністю, наказом НКВС УСРР від 10 квітня 1922 року, карний розшук був виділений у самостійне управління з безпосереднім підпорядкуванням Народному комісаріату внутрішніх справ. У його складі, як самостійний підрозділ була виділена секретна частина, очолювана завідувачем агентурою. З цього періоду почався новий етап у протидії організованих злочинності.

На перші місця у міліцейських звітах виходять загальнокримінальні форми злочинності, а саме – розбій та пограбування. Наприклад, на Харківщині тільки у 1921 р. було зафіксовано 3274 розбійних нападів, під час яких постраждало близько тисячі чоловік [3, с. 117]. Якщо прослідкувати динаміку злочинності за місяцями, то можна побачити загрозливу тенденцію до її зростання: у січні сталося 189 нападів, у червні – 312, а у грудні вже 397 [3, с. 118]. Слід відзначити, що це тільки ті випадки, за якими було збуджено карні справи. За цей період у Харківській губернії від рук бандитів загинуло 123 працівники міліції [1, с. 24–25].

Але, не дивлячись на вищезазначені труднощі, співробітники органів карного розшуку набували досвіду, сумлінно підвищували свій професійний рівень, ретельно підходили до виконання службових обов'язків, в чому переконують наступні цифри: протягом 1921 р. його співробітниками було заарештовано 61,7 тис. підозрюваних у скоєнні протиправних дій, понад 800 злочинців було вбито під час затримання. В наступні роки ця цифра зменшується до 446 (1922 р.), 230 (1923 р.), що свідчило про зростання професіоналізму співробітників карного розшуку [4, с. 30].

Органи карного розшуку УСРР вже у період свого становлення відіграли істотну роль у боротьбі з загальнокримінальною злочинністю, представляючи свого роду авангард цієї боротьби. Їх структурно-організаційні зміни були напряму пов'язані з тими змінами, які відбувалися у характері злочинності в перші роки після запровадження НЕПу. Спроба відокремлення карного розшуку від загальної міліції не виправдала себе. Вже через рік ці правоохоронні структури було знову поєднано. Це підвищило ефективність діяльності міліцейських органів. Так, у 1924 – 1925 рр. рівень розкриття злочинів у Харківській губернії був не меншим ніж 60 % [4, с. 32]. Тобто, незважаючи на значні труднощі та деяку непослідовність у процесі структурного оформлення карного розшуку у системі правоохоронних органів, оперативно-пошукова робота удосконалювалася, поступово накопичувався досвід, набувалися навички, уміння, що сприяло більш ефективній боротьбі зі злочинним світом.

Список бібліографічних посилань

1. Історія органів внутрішніх справ : навч. матеріали до спецкурсу : у 2 ч. Ч. II: XX століття / за ред. Л. О. Зайцева. Харків : Ун-т внутр. справ, 1999. 154 с.
2. Карний розшук України. Відданість, вірність, відвага : довідково-історичне вид. / ред. І. Довгаль. Київ : Світ Успіху, 2009. 402 с.
3. Курило С. Г. Жизни своей не щадя. Из истории милиции Харьковщины. Харьков, 1987. 295 с.
4. Гувэ О. Шесть лет борьбы с уголовной преступностью на Украине. *Бюллетень НКВД*. 1925. № 2. С. 26–33.

Одержано 28.02.2019

УДК 342.7

Андрій Андрійович ВЕРЕСТИН,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

СУТНІСТЬ ПРАВОЗАХИСНИХ ГАРАНТІЙ ПРАВ ЛЮДИНИ

Важливою складовою механізму реалізації суб'єктивних прав і свобод є соціально-правовий захист громадян. Це комплекс заходів політичного, економічного, ідеологічного, соціального і юридичного характеру, спрямованих на підтримку в державі порядку і умов для нормального життя і діяльності населення. Йдеться про гарантії, призначення, яких полягає в тому, вони забезпечують найбільш сприятливу обстановку для того, щоб юридичний статус особи, її права і свободи ставали реальним фактичним становищем кожного окремого члена суспільства. Без відповідних гарантії проголошені в конституційному законі права і свободи не можуть бути реалізовані в повній мірі і, по суті, перетворюються на порожній звук. Тому реалізація

встановлених законом прав і свобод вимагає не тільки сприятливих умов, але і активної діяльності державних органів, громадських об'єднань і самих громадян зі створення ефективних засобів захисту цих цінностей [1, с. 90–91].

Взагалі, у юридичній літературі під гарантіями охорони прав і свобод людини розуміється система заходів з профілактики їх порушень, недопущення протиправних дій (їх превенції), які включають в себе: встановлення засобів профілактики і попередження правопорушень, попередження неправильної реалізації прав і свобод людини, конституційний контроль за безперешкодною їх реалізацією, можливість звернення за допомогою до компетентних державних та недержавних органів (прокуратура, Уповноважений Верховної ради з прав людини, адвокатура, громадські організації тощо) Охорона прав і свобод – стан правомірної їх реалізації під контролем соціальних інститутів, але без їх втручання [2, с. 50].

Проте, у науковій літературі відсутній єдиний підхід до здійснення класифікації гарантій прав і свобод людини та громадянина. Однак, на нашу думку, не виникає питання щодо існування правозахисних (юридичних) гарантій прав і свобод людини. Правозахисні гарантії прав людини – це система взаємопов'язаних умов та чинників (обставин, засобів, заходів тощо), що створюються і впроваджуються у суспільне життя державою, які надають громадянам реальну змогу (можливість) вільно і безперешкодно реалізувати свої права, а також звертатися до передбачених законодавством засобів захисту і відновлень цих прав та свобод у разі їх порушень.

Основними ознаками цього правового інституту є:

по-перше, правозахисні гарантії мають державну природу. Тобто, вони створюються державою на виконання її обов'язків перед суспільством в цілому та кожною особою зокрема. Держава виступає головним суб'єктом забезпечення суспільного добробуту, рівень і стан якого прямим чином залежить від кола, якості та ефективності діючих у державі гарантій. Крім того реалізація цих гарантій підтримується і забезпечується силою державного впливу із можливістю застосування правового примусу;

по-друге, правозахисні гарантії закріплюються у відповідних нормативно-правових актах. Формальна визначеність правозахисних гарантій прав людини у тексті норм чинного законодавства наділяє їх такими властивостями як загальність, обов'язковість та юридична захищеність;

по-третє, правозахисні гарантії відображають стан та рівень розвитку основних сфер суспільного життя. Система діючих у державі правозахисних гарантій дозволяють визначати пріоритети державної політики, що є показником рівня розвиненості національної правової системи окремої країни;

по-четверте, правозахисні гарантії мають універсальний та безперервний характер. Вони, як правило, не мають обмежень у часі, просторі та за колом осіб. Правозахисні гарантії діють постійно і розповсюджуються на всю територію держави, однаковою мірою належать усім, кому вони адресовані, як суспільству чи його окремій групі (спільноті), так і кожному з їх учасників зокрема;

по-п'яте, правозахисні гарантії спрямовані на захист основних прав та визначають повноваження правоохоронних та правозахисних органів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, посадових і службових осіб в процесі здійснення правозахисної діяльності;

по-шосте, правозахисні гарантії мають реальний та доцільний характер.

Правозахисні гарантії – це не просто декларація, а умови та чинники, що існують в об'єктивній дійсності та роблять процес реалізації прав людини вільним, безперешкодним та безпечним. Доцільність правозахисних гарантій полягає в тому, щоб вони максимально відповідали рівню державного розвитку та нагальним потребам суспільства, тобто встановлювали баланс між суспільними запитами та державними можливостями щодо їх реальної взаємодії [3, с. 295–296].

Також ми можемо зустріти і думку, що правові гарантії існують лише в комплексі з організаційними, тобто вони становлять єдину систему. Організаційні гарантії виражаються в діяльності державних органів, громадських організацій, посадових осіб і громадян щодо дотримання правового режиму реалізації прав та свобод, застосування засобів його забезпечення [4, с. 218].

Підбиваючи підсумок, ми можемо зазначити, що правозахисні гарантії – складний механізм забезпечення належної реалізації прав і свобод людини, який діє у комплексі з іншими видами гарантій. Також варто зазначити, що правозахисні гарантії покликані гарантувати права людини і мають на меті фіксацію у нормативно-правових актах основних прав і свобод людини і громадянина, чим не допускається звуження змісту існуючих прав та свобод.

Список бібліографічних посилань

1. Стахура Б. І. Роль органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві: теоретико-правовий вимір : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2016. 180 с.
2. Ковінько Д. В. Поняття та зміст конституційного забезпечення прав людини і громадянина в Україні. *Юридичний вісник*. 2011. № 2 (19). С. 47–51.
3. Ткачук Л. В. Проблематика реалізації правозахисних гарантій прав людини в Україні. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/5422/1/ЗБІРНИК_p294-296.pdf (дата звернення: 20.03.2019).
4. Камінська Н. В., Букач В. В. Конституційні гарантії захисту прав і свобод людини та громадянина від корупційних виявів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2 (103). С. 213–219.

Одержано 28.03.2019

УДК 341.123

Андрій Васильович ВОЙЦІХОВСЬКИЙ,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5629-8852>

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В РАМКАХ ООН

Враховуючи масштаби глобального інформаційного виклику, неможливість вирішення питань забезпечення інформаційної безпеки зусиллями однієї або навіть декількох держав, важливо усвідомити необхідність розвитку даного співробітництва у рамках Організації Об'єднаних Націй, здатної комплексно вирішувати будь-які політичні проблеми, при найширшому представництві і максимально враховуючи інтереси усієї світової спільноти.

Основні засади міжнародної інформаційної безпеки закладені в Статуті ООН, серед цілей якої виділяються підтримка міжнародного миру та безпеки, повагу до прав людини та основних свобод для всіх незалежно від раси, статі, мови, віросповідання. Водночас, слід звернути увагу на те, що практична діяльність ООН на сьогодні включає у себе всі сфери міжнародної безпеки: військову, гуманітарну, політичну, економічну, екологічну, інформаційну, а тому в документах цієї організації зазначено, що з часів затвердження Статуту ООН у світі, вочевидь, відбулися істотні трансформації, зумовлені процесами економічної, технологічної та політичної глобалізації. Задачі та принципи діяльності ООН сформували регуляторну основу відносин у сфері інформаційної безпеки, розробки відповідних міжнародних угод та рекомендацій з конкретних актуальних питань міждержавних відносин, у тому числі й з питань інформаційної безпеки в умовах глобалізації та стрімкого розвитку системи інформаційних технологій.

Універсальний міжнародний договір з питань міжнародної інформаційної безпеки відсутній. Відсутні створені угодою суб'єктів міжнародного права формально визначені правила, що визначають права і обов'язки, здійснення яких забезпечується юридичним механізмом. Проте, склався цілий комплекс норм «м'якого права», закріплений у резолюціях Генеральної Асамблеї ООН, які дозволяють визначити риси, окреслити контури, а у певних випадках і визначити елементи майбутнього механізму міжнародно-правового регулювання міжнародної інформаційної безпеки

Ідея міжнародної інформаційної безпеки вперше отримала практичну реалізацію в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН A/RES/53/70 «Досягнення у сфері інформатизації та телекомунікацій в контексті міжнародної безпеки» від 4 грудня 1998 р. [1] Цей документ започаткував обговорення щодо створення абсолютно нового міжнародно-правового режиму, структурним елементом якого в перспективі повинні стати інформація, інформаційна технологія і методи її використання. У Резолюції міститься заклик до держав-членів сприяти розгляду на багатосторонньому рівні існуючих та потенційних загроз у сфері інформаційної безпеки, дати конкретні визначення загроз, запропонувати свої оцінки проблеми, включно з розробкою міжнародних принципів забезпечення безпеки глобальних інформаційних систем.

Відповідно до рекомендацій вказаної резолюції Інститутом ООН з дослідження проблем роззброєння (United Nations Institute for Disarmament Research, UNIDIR) і Управлінням ООН з питань роззброєння (United Nations Office for Disarmament Affairs, UNODA) в 1999 р. в Женеві був

проведений Міжнародний семінар з питань міжнародної інформаційної безпеки. Представники більше 50-ти держав, включаючи експертів з найбільш розвинених в інформаційно-технологічному плані держав, підтвердили актуальність проблеми інформаційної безпеки і своєчасність винесення цього питання на обговорення.

Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/54/49 «Досягнення у сфері інформатизації і телекомунікацій в контексті міжнародної безпеки» від 1 грудня 1999 р. [2] вперше вказала на загрози міжнародній інформаційній безпеці стосовно не лише до цивільної, а й до військової сфери.

У виконання цієї резолюції в 2000 р. в Секретаріаті ООН були представлені «Принципи, що стосуються міжнародної інформаційної безпеки», які були опубліковані в доповіді Генерального секретаря ООН від 10 червня 2000 р. для подальшого обговорення.

Принципи визначають норми поведінки держав в інформаційному просторі, створюючи для них відповідні моральні зобов'язання, а також закладають основу для міжнародних переговорів під егідою ООН та інших міжнародних організацій з проблем міжнародної інформаційної безпеки. Вперше були наведені визначення понятійного апарату системи міжнародної інформаційної безпеки: інформаційний простір, інформаційний ресурс, інформаційна війна, інформаційна зброя, інформаційна безпека, загроза інформаційної безпеки, міжнародна інформаційна безпека, неправомірне використання інформаційно-телекомунікаційних систем, несанкціоноване втручання в інформаційно-телекомунікаційні системи і інформаційні ресурси, критично важливі структури, міжнародний інформаційний тероризм, міжнародна інформаційна злочинність.

Під інформаційною безпекою відповідно до Принципів розуміється стан захищеності основних інтересів особистості, суспільства і держави в інформаційному просторі, включаючи інформаційно-телекомунікаційну інфраструктуру і власне інформацію щодо таких її властивостей, як цілісність, об'єктивність, доступність і конфіденційність. Причини виникнення інформаційної небезпеки можуть бути різними, але у всіх випадках вони пов'язані з природою інформації, її сутністю і роллю в життєзабезпеченні соціальних систем.

В подальшому, з огляду на Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН A/RES/55/28 «Досягнення в сфері інформатизації та телекомунікацій в контексті міжнародної безпеки» від 20 листопада 2000 р. [3], що вказує на необхідність вивчення відповідних міжнародних концепцій, спрямованих на зміцнення безпеки глобальних інформаційних та телекомунікаційних систем, була підготовлена доповідь Генерального секретаря ООН від 3 жовтня 2001 р. «Про досягнення в сфері інформатизації та телекомунікацій в контексті міжнародної безпеки». У даному документі виділені 11 основних факторів, що створюють небезпеку для основних інтересів особистості, суспільства і держави в інформаційному просторі: розробка та використання засобів несанкціонованого втручання в роботу і неправомірного використання інформаційних ресурсів іншої держави, а також завдання їм шкоди; цілеспрямований інформаційний вплив на критичні інфраструктури та населення іншої держави; дії, спрямовані на домінування в інформаційному просторі, заохочення тероризму, і власне ведення інформаційних війн тощо.

Наступні сесії Генеральної Асамблеї ООН продовжували розпочату дискусію та пошук шляхів вирішення проблем, які знайшли своє відображення у наступних резолюціях та доповідях. Слід зазначити, що теоретичні обговорення швидко перейшли в практичну площину і втілилися в ідеї створення в 2004 р. спеціальної Групи урядових експертів держав-членів ООН для проведення всебічного дослідження проблеми міжнародної інформаційної безпеки. Ця ідея була схвалена у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН A/RES/56/19 «Досягнення в сфері інформатизації та телекомунікацій в контексті міжнародної безпеки» від 29 листопада 2001 р. [4]

Мандатом Групи передбачається розгляд існуючих і потенційних загроз у сфері інформаційної безпеки і можливих спільних заходів щодо їх усунення, а також вивчення міжнародних концепцій, які були б спрямовані на зміцнення безпеки глобальних інформаційних та телекомунікаційних систем.

Питання, пов'язані з міжнародною інформаційною безпекою були предметом розгляду подальших сесій Генеральної Асамблеї ООН, про що свідчать схвалені резолюції: A/RES/55/63 від 4 грудня 2000 р. і A/RES/56/121 від 19 грудня 2001 р. про боротьбу зі злочинним використанням інформаційних технологій, A/RES/57/239 від 20 грудня 2002 р. про створення глобальної культури кібербезпеки, A/RES/58/199 від 23 грудня 2003 р. і A/RES/64/211 від 21 грудня 2009 р. про створення глобальної культури кібербезпеки і захисту найважливіших інформаційних інфраструктур, A/RES/62/17 від 5 грудня 2007 р. про сприяння розгляду на багатосторонньому рівні існуючих та потенційних загроз у сфері інформаційної безпеки, A/RES/71/28 від 5 грудня 2016 р. про досягнення в сфері інформатизації та телекомунікацій в контексті міжнародної безпеки та ін.

Список бібліографічних посилань

1. Досягнення у сфері інформатизації та телекомунікацій в контексті міжнародної безпеки : резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/53/70 від 4 груд. 1998 р. // База даних (БД) «Документи» / Організація Об'єднаних Націй. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/53/70> (дата звернення: 01.03.2019).
2. Досягнення у сфері інформатизації і телекомунікацій в контексті міжнародної безпеки: резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/54/49 від 1 груд. 1999 р. // БД «Документи» / Організація Об'єднаних Націй. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/54/49> (дата звернення: 01.03.2019).
3. Досягнення в сфері інформатизації та телекомунікацій в контексті міжнародної безпеки : резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/55/28 від 20 листоп. 2000 р. // БД «Документи» / Організація Об'єднаних Націй. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/55/28> (дата звернення: 01.03.2019).
4. Досягнення в сфері інформатизації та телекомунікацій в контексті міжнародної безпеки : резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/56/19 від 29 листоп. 2001 р. // БД «Документи» / Організація Об'єднаних Націй. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/56/19> (дата звернення: 01.03.2019).

Одержано 18.03.2019

УДК 342.8.01(477)

Галина Богданівна ВОЛОШЕНЮК,

аспірант ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИБОРЧОГО ПРАВА УКРАЇНИ

В наш час радикальних соціально-економічних і політичних перетворень, відмови від ідеологічних і юридичних догм та стереотипів все більшу підтримку набуває позиція про значення судового прецеденту як джерела права, хоча доктрина прецедентного права все ще не створена. Більшість вітчизняних вчених визнають за органами судової влади не лише правозастосовчу, а й правотворчу функцію у сфері конституційно-правового регулювання. За колом суб'єктів серед них можна виділити нормативно-правові акти Європейського Суду з прав людини, нормативно-правові акти Конституційного Суду України та нормативно-правові акти судів загальної юрисдикції. Зокрема, В. Ф. Погорілко та В. Л. Федоренко зазначають: «Джерелами конституційного права України можуть бути визнані й окремі постанови Пленуму Верховного Суду України і судових колегій в їх мотивувальній частині (Постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 1 листопада 1996 р. та ін.)» [1, с.13].

Цікавою є точка зору С. Шевчука з цього приводу: «Твердження про те, що континентальна система права, до якої належить Україна, традиційно не відносить до джерел права судові рішення, є вірними лише стосовно існуючої політичної традиції, проте безвідносно до реальної ситуації, що склалась у Європі» [2, с. 45].

Зміст судової правотворчості полягає у заповненні прогалин у законодавстві, коли певна норма права була викладена нечітко та незрозуміло для суб'єктів правовідносин, що потребувало додаткового тлумачення при вирішенні справи; у випадку відсутності відповідної норми при вирішенні спорів; а також при вирішенні правових колізій норм права між собою, коли суди формулюють принцип пріоритетності цих норм, який потім ставав обов'язковим у судовій практиці.

В українській науці конституційного права, як і в зарубіжній відсутній єдиний узгоджений погляд на судовий прецедент як джерело права цієї галузі. Окремі автори (С. А. Карапетян, Е. І. Козлова) не визнають нормативного значення актів судової влади. Однак Ю. М. Тодика, М. В. Баглай, Р. З. Лівшиць відносять до джерел провідної галузі права рішення не тільки Конституційного але й Верховного Суду.

Визнання прецеденту окремими галузями права і відповідними їм галузями юридичної науки, а ще ширше – судової практики в якості джерела права, безумовно, сприяє і створює передумови для їх подальшого розвитку і вдосконалення.

Однак визнання судового прецеденту джерелом права вимагає з'ясування його юридичної природи і з'ясування того, що він являє собою в тих країнах, в яких він визнаний джерелом права.

Уявляється, що з'ясування зазначеної проблеми є можливим з позицій порівняльно-правового дослідження, співставлення становища судової практики з позицій доктрини романо-германського права та англо-американського права.

Напрацьоване в судах поняття «усталена судова практика» отримало різний розвиток в країнах «загального права» і романо-германського.

Для того, щоб визначити характер судового прецеденту як джерела права, необхідно враховувати його тривалу, а не постійну еволюцію. Судовий прецедент належить до достатньо «старих» джерел. За віком він конкурує з правовим звичаєм, що часто приводить до плутанини в їх розмежуванні: судовий прецедент розглядається як частина звичаєвого права. Зовнішня схожість судового прецеденту із звичаєм базується на тому, що вони створюються в основному шляхом неодноразового повторення одного й того ж положення за часом.

Але є й ще один аспект. Судова практика, що складалась, багато в чому сприймала звичаї, що також дозволяє говорити про її звичаєво-правовий характер. Подібне становище складалось в країнах континентальної Європи, де «суддівське право» також розглядалось як вид звичаєвого права. Французький аналітик Р. Давид пояснював це впливом історичної школи права, для якої є характерним визнання звичаїв основою права, а юристів – інтерпретаторами загальної ідеї справедливості [3, с. 42].

По мірі того як концепція судового прецеденту набуває остаточного характеру, в його самостійності вже немає сумнівів. Більше того, він остаточно підпорядковує собі правовий звичай, маючи більшу юридичну силу.

Судовий прецедент набагато «старший» закону (статуту), який як джерело права утвердився пізніше, в XVII – XIX ст. Він багато в чому сприйняв понятійний апарат, розроблений суддями, розвивав принципи, закладені прецедентним правом. Не дивлячись на те, що країни романо-германського права уникають визнавати судовий прецедент в якості джерела права, в них відмічається помітне посилення позиції судової практики, розвиток «суддівського права». Однак поняття «суддівське право» береться в лапки оскільки відрізняється від суддівського права як синоніму суддівського прецеденту в країнах «загального права». «Суддівське право» в країнах романо-германського права розвивається на основі закону. Закон стає головним джерелом права і саме він сприяє укріпленню позицій судової практики і формує стабільне правозастосування.

Суди, здійснюючи судочинство, забезпечують реальний зв'язок між існуючими соціальними відносинами та юридичними нормами. Суб'єкти правозастосовної діяльності на основі логічних законів проводять процес кваліфікації, вибудовуючи для цього силізм, де роль більшої посилки відіграє норма, а меншої – фактичні обставини, що досліджуються у зв'язку зі справою, яка розглядається. Вони конкретизують і деталізують загальні норми, що розкривають зміст оціночних правових понять і виробляють (напрацьовують) правоположення [4] – прообраз повноцінної норми. Це тим більш важливо, що в умовах демократичної державності неможлива відмова в правосудді (наприклад, з огляду на відсутність чи неповноту закону). Тому суди, виявляючи нормативні установлення, змушені створювати тимчасові правила *ad hoc* (для даного випадку), які потім нерідко сприймаються не тільки практикою, але й самим законодавцем. В основі подібних судових рішень лежить, як вказує видний англійський юрист Едуард Дженкс, спеціальний принцип (прийом) *ratio decidendi*, тобто аргументи на користь винесеного рішення [5, с. 44].

Значення судової практики визначається тим, що вона набуває загального і нормативного характеру для широкого кола правозастосовувачів, виступаючи «як орієнтир для вирішення конкретних, аналогічних справ». В цьому випадку вона впливає на вироблення не тільки судової політики, але і принципів права, вдосконалення законодавства, тобто має певне правотворче значення.

Судова практика сприяє одноманітному тлумаченню і застосуванню правових норм, поглибленому розумінню складних юридичних категорій в «реальному світі». Тому результат правозастосовної діяльності – прецедент – займає певне місце в системі джерел права, враховуючи авторитет самого органу правосуддя, його місце в структурі судової влади і переконаність, аргументованість підготовленого документу.

На думку, А. В. Венгерова, їх доцільно іменувати правоположеннями, а не власне юридичними нормами. Оскільки судовий прецедент офіційно не визнаний законодавцем, він обов'язково містить зразкове правило, що вирішує конкретний спір з відповідною і достатньо переконливою правовою аргументацією. Рішення повинно бути офіційно опублікованим (лише в такому випадку воно являється обов'язковим), а потім підлягає неуклінному виконанню. Неодмінною умовою законності і авторитету винесеного рішення (прецеденту) являється розвиток самої судової практики у формах і напрямках, встановлених законодавцем. Це передбачає наявність як досконалого законодавства (і не тільки про судоустрій та судочинство), так і ефективної правової політики.

Таким чином, судовий прецедент – це зразкове правило поведінки, напрацьоване вищими судовими органами, офіційно опубліковане та є обов'язковим при розгляді аналогічних справ як для учасників спору (конкретної справи), так і для нижчестоящих судів. Його характерні риси полягають в тому, що:

- він виробляється тільки вищими судовими інстанціями на основі закону;
- він безпосередньо пов'язаний з судовою практикою і створюється в ході судочинства;
- в його розробці велика роль вільного суддівського розсуду;
- він підлягає офіційному опублікуванню;
- він являється обов'язковим не тільки для учасників даного спору, але і для інших судових органів.

Судова практика не повинна виходити за рамки закону, суперечити йому, а самі правозастосовувачі зв'язані законодавчими і моральними нормами. Враховуючи, високе місце органів правосуддя в Україні (Конституційний Суд, Верховний Суд), їх вплив на законодавство і правову політику, можна стверджувати, що окремі акти, які ними виносяться – судові рішення – являються більше ніж правозастосовчими, вони мають загальне і правотворче значення. Слід відмітити, що цими відповідальними повноваженнями володіють тільки вище зазначені суди, а не інші, хоча офіційно право на правотворчість не визнано за усіма ланками судової системи.

З урахуванням цього можна зробити висновок, що нормативні рішення Верховного Суду і Конституційного Суду України носять обов'язковий, узагальнений характер, вони не підлягають оскарженню (особливо прийняті в порядку конституційного провадження,) і можуть бути відмінені тільки цим судом, а не якимось іншим. Це приводить нас до висновку, що вони виступають джерелами права, в тому числі і виборчого права України. Однак наш висновок про віднесення вказаних рішень до джерел права повинен бути не доктринальним чи напівофіційним, що ґрунтується на думці науковців, суддів чи політиків, а нормативно закріпленим у правових актах України, і перш за все, на рівні Основного Закону.

Список бібліографічних посилань

1. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ : Правова єдність, 2010. 432 с.
2. Шевчук С. Щодо обов'язковості рішень Конституційного Суду України у контексті доктрини судового прецеденту. *Право України*. 2000. № 2. С. 43–49.
3. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности. М., 1998. 412 с.
4. Безина В. Конкретизация права в судебной практике. *Советская юстиция*. 1968. № 2. С. 6–7.
5. Дженкс. Э. Английское право. М., 1947. 128 с.

Одержано 04.04.2019

УДК 342.8.01(477)

Назарій Михайлович ВОЛОШЕНЮК,

аспірант ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

МІСЦЕ ДРУКОВАНИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ПЕРЕДВИБОРНІЙ АГІТАЦІЇ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ

Важливою гарантією механізму реалізації права громадян обирати і бути обраними до органів державної влади та місцевого самоврядування є інформаційне забезпечення виборчого процесу, яке являє собою процес доведення інформації до електорату завдяки чому забезпечується координація встановлених виборчим законодавством правил поширення суб'єктами виборчого процесу інформації, пов'язаної з виборами. У цьому процесі можливо виділити дві складові – інформування виборців і передвиборчу агітацію. При цьому важливе місце і у інформуванні виборців, і у передвиборній агітації відводиться засобам масової інформації. Про це свідчить як вітчизняна, так і зарубіжна виборча практика.

Використання ЗМІ в агітаційному процесі ґрунтується на визнанні сучасним суспільством їх ролі у формуванні світогляду, свідомості населення, що в кінцевому підсумку впливає на волевиявлення громадян, їх вибір тієї чи іншої політичної сили чи кандидата при формуванні представницьких органів публічної влади. Сьогодні засоби масової інформації стали головними посередниками між виборцями та кандидатами у депутати, партіями – суб'єктами виборчого процесу. Як справедливо відзначають окремі дослідники цього питання, унаслідок того, що всі наші знання про реальність опосередковані засобами масової інформації, в суспільстві існують широкі можливості управління процесом формування рішень виборців, програмування електорального вибору з допомогою спеціальних методів і засобів, з допомогою свого роду індустрії ілюзорної свідомості [1, с. 14].

Таким чином засоби масової інформації все частіше виступають не тільки необхідною посередницькою ланкою у складному механізмі політики, але й її творцем [2, с. 14]. Їх вплив на виборців та інших учасників виборчих перегонів часто є надзвичайно великим і навіть вирішальним. Для більшості громадян засоби масової інформації стають найпотужнішим джерелом інформації про політичні партії, виборчі блоки партій, окремих кандидатів у народні депутати тощо [3, с. 474].

Тому держава, а також партії та громадські організації намагаються мати у своєму розпорядженні якнайбільше різноманітних засобів масової інформації або ж контролювати їх. Так, наприклад, інформаційний простір України включає понад 5000 газет, 300 телекомпаній та 260 радіостанцій [4, с. 697].

Однак велика кількість та різноманітність ЗМІ і поширюваних ними ідеологічних підходів, інформаційних матеріалів щодо виборчої кампанії часто має наслідком те, що виборці, а також і самі кандидати у депутати, партії – суб'єкти виборчого процесу стають практично беззахисними перед засобами масової інформації, які інколи, надаючи виборцям недостовірну інформацію про хід виборчої кампанії, створюють у них помилкове уявлення щодо учасників виборчих перегонів. Особлива загроза для чесних, справедливих виборів має місце тоді, коли засоби масової інформації сконцентровані в одних руках. При цьому не має значення чи це є руки держави, чи руки якоїсь політичної сили, чи руки певного економічного клану. За цих умов існує гостра потреба в нейтралізації такої ситуації, яка, на нашу думку, може бути виправлена завдяки: а) наявності достатньої кількості незалежних засобів масової інформації; б) повноті та об'єктивності висвітлення виборчої кампанії; в) своєчасності надання виборцям інформації про хід виборчих перегонів [3, с. 475].

Певною мірою на це спрямований Закон України "Про вибори народних депутатів України", який належним чином регулює питання ролі ЗМІ у агітаційному процесі, формуванні іміджу кандидатів у депутати, політичних партій – суб'єктів виборчого процесу тощо.

Зокрема, ст. 71 Закону передбачає, що передвиборна агітація з використанням засобів масової інформації усіх форм власності проводиться з дотриманням принципу рівних умов, під якими розуміються однаковий правовий статус суб'єктів виборчого процесу у використанні засобів масової інформації будь-якої форми власності для передвиборної агітації, незалежно від представленості в парламенті чи рівня підтримки електорату, надання партіям (блокам) рівних матеріально-фінансових (щодо використання коштів Державного бюджету України) та організаційних можливостей для проведення передвиборної агітації та встановлення однакових обмежень у використанні таких можливостей (за фінансування передвиборної агітації за рахунок коштів виборчих фондів партій та блоків). Цей принцип також означає, що під час використання в передвиборній агітації засобів масової інформації всіх форм власності органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їхні посадові та службові особи, власники ЗМІ та їхні творчі працівники не мають права віддавати перевагу тому чи іншому суб'єкту виборчого процесу і забезпечувати їм усім рівний доступ до засобів масової інформації [5, с. 395].

Таким чином принцип рівних умов виявляється: по-перше, в закріпленні рівних умов оплати за одиницю ефірного часу чи друкованої площі за рахунок коштів Державного бюджету України, виділених на підготовку і проведення виборів депутатів, та виборчих фондів суб'єктів виборчого процесу; по-друге, в незмінності цих розцінок протягом усього періоду виборчого процесу; по-третє, в забороні надання знижок чи встановлення надбавок на оплату кандидатам у народні депутати, партіям – учасникам виборчих перегонів; по-четверте, в обов'язку засобу масової інформації надавати ефірний час чи друковану площу на однакових умовах усім суб'єктам виборчого процесу.

Для реалізації цього принципу не пізніше як за сто днів до дня виборів відповідні державні та комунальні засоби масової інформації, які мають намір розміщувати матеріали передвиборної агітації, повинні встановити розцінки вартості за одиницю друкованої площі та за одиницю ефірного часу для проведення передвиборної агітації за рахунок коштів виборчих фондів партій (блоків) – суб'єктів виборчого процесу, причому в розмірі, який не повинен перевищувати розміру середньоарифметичного значення ціни за комерційну рекламу (рекламу, розповсюдження якої має на меті отримання прибутку) за останні три квартали року, що передують року проведення виборів депутатів.

Засоби масової інформації можуть розрахувати такі розцінки вартості одиниці друкованої площі чи ефірного часу окремо для робочих днів і окремо для вихідних та святкових днів, а також окремо для різних за кількістю потенційної аудиторії періодів ефірного часу чи друкованої площі. Це зумовлено тим, що одиниця ефірного часу та друкованої площі у вихідні та святкові дні

користується значно вищим попитом у порівнянні з аналогічним ефірним часом чи друкованою площею у робочі дні.

У такому ж порядку встановлюють розцінки вартості одиниці друкованої площі чи ефірного часу засоби масової інформації, зареєстровані після 1 червня року, що передує року проведення чергових виборів народних депутатів України, на підставі даних за весь період їх діяльності. При цьому, з метою недопущення ймовірних зловживань, Законом передбачено, що розміри розцінок таких засобів масової інформації не можуть перевищувати розмірів розцінок відповідно газети "Голос України" (для друкованих засобів масової інформації).

Не пізніше як за дев'яносто днів до дня голосування друковані ЗМІ усіх форм власності зобов'язані опублікувати розцінки одиниці вартості друкованої площі. Загальнодержавні друковані ЗМІ здійснюють таку публікацію в газетах "Голос України" та "Урядовий кур'єр", а регіональні та місцеві – у відповідних регіональних та місцевих друкованих засобах інформації державної чи комунальної форми власності.

Розцінки вартості одиниці друкованої площі та одиниці ефірного часу для проведення передвиборної агітації, як ми вже зазначали, не можуть змінюватися протягом виборчого процесу, також засіб масової інформації не може надавати знижки чи встановлювати надбавки на оплату друкованої площі чи ефірного часу суб'єктам виборчого процесу.

Законом передбачено і те, що засіб масової інформації, який надав ефірний час або друковану площу одній партії (блоку) – суб'єкту виборчого процесу, одному кандидату у депутати за рахунок коштів відповідного виборчого фонду, не може відмовити у наданні ефірного часу чи друкованої площі на тих же умовах іншому суб'єкту виборчого процесу. Така відмова допускається тільки у разі якщо надані для поширення матеріали суперечать національному законодавству (є завідомо недостовірними або наклепницькими, містять заклики до ліквідації незалежності України, зміни конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підриву її безпеки, незаконного захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства та розпалювання міжетнічної, расової, національної, релігійної ворожнечі і т. ін.).

Відповідно до ст. 73 Закону України "Про вибори народних депутатів України" партії – суб'єкти виборчого процесу мають право за рахунок і в межах коштів Державного бюджету України, що виділяються на підготовку і проведення виборів, опублікувати в однаковому для всіх партій поліграфічному виконанні в газетах "Голос України" та "Урядовий кур'єр", а також в одному з регіональних (місцевих) друкованих засобів масової інформації державної чи комунальної форми власності кожного з регіонів свою передвиборну програму обсягом не більше семи тисяч восьмисот друкованих знаків. Кандидат у депутати, зареєстрований в одномандатному окрузі має право за рахунок і в межах коштів Державного бюджету України, що виділяються на підготовку і проведення виборів, опублікувати в однаковому для всіх кандидатів поліграфічному виконанні в одному з регіональних (місцевих) друкованих засобів масової інформації державної чи комунальної форми власності свою передвиборну програму обсягом не більше трьох тисяч дев'яносто друкованих знаків.

Угода про публікацію вказаних матеріалів з редакціями зазначених засобів масової інформації укладається відповідно Центральною виборчою комісією або окружною виборчою комісією у відповідному регіоні.

Окрім цього, партії – суб'єкти виборчого процесу та кандидати у депутати в одномандатному окрузі мають право на підставі відповідної угоди за рахунок коштів свого виборчого фонду публікувати агітаційні матеріали в друкованих засобах масової інформації будь-яких форм власності, що видаються в Україні, за винятком зарубіжних засобів масової інформації, що діють на території України, а також у зареєстрованих в Україні засобах масової інформації, в яких частка зарубіжної власності становить більше п'ятидесяти відсотків. Без укладення такої угоди між редакцією (видавцем) друкованого засобу масової інформації й від імені партії – суб'єкта виборчого процесу та кандидата у депутати в одномандатному окрузі розпорядником поточного рахунку виборчого фонду партії, кандидата у депутати в одномандатному окрузі та надходження коштів на рахунок редакції (видавця) друкованого засобу масової інформації публікація цих матеріалів забороняється. Ця вимога не застосовується до засобу масової інформації, засновником (власником) якого є партія – суб'єкт виборчого процесу, кандидат у депутати в одномандатному окрузі для ведення їх власної передвиборної агітації.

В цілому можна зробити висновок, що вітчизняне виборче законодавство враховує міжнародні виборчі стандарти стосовно врегулювання стадій виборчого процесу, його процедур, статусу суб'єктів й інших органів, що беруть участь у виборах народних депутатів України. Це

стосується і визначення правового становища засобів масової інформації у парламентських виборчих кампаніях, їх ролі у передвиборній агітації.

Список бібліографічних посилань

1. Шиллер Г. Манипуляторы сознанием. М. : Мысль, 1980. 215 с.
2. Пугачев В. Н. Выборы: общая теория в российских иллюстрациях. *Вестник Московского государственного университета. Серия: Политические науки*. 1997. № 4. С. 12–21.
3. Марцеляк О. В. Выборы народных депутатов Украины: история, теория, практика : навч. посіб. Харків : Прометей-Прес, 2008. 636 с.
4. Парламент України: вибори – 98 : інформ.-аналіт. вид. Ч. II / Центральна виборча комісія ; редкол.: М. М. Рябець (голова) та ін. Київ : ЦВК, 1998. 734 с.
5. Коментар Закону України «Про вибори народних депутатів України» / за заг. ред. А. І. Мартинюка. Київ : Юрид. думка, 2006. 704 с.

Одержано 04.04.2019

УДК 340.149

Олександр Володимирович ВОЛОШЕНЮК,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри загальноправових дисциплін факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8978-0645>

ЗАКОРДОННА ПРАКТИКА ВПРОВАДЖЕННЯ ЕТИЧНИХ КОДЕКСІВ У ПОЛІЦЕЙСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Базовими складовими будь-якої фахової діяльності є професійні знання, професійні навички та професійна етика. Кожен з вказаних елементів посідає важливе місце у системі підготовки кадрів та у подальшій реалізації професійних функцій. Нажаль, на практиці досить часто спостерігається недооцінка етичної складової професійної діяльності. У цьому зв'язку корисно пригадати один з так званих парадоксів Томпсона: хоча етика часом здається менш важливою, ніж всі інші питання, але, оскільки вона побічно впливає на всі прийняті рішення, в кінцевому рахунку вона виявляється найважливішою.

Розробка і вдосконалення етичних стандартів стали невід'ємною складовою реформ державної служби другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Ефективність державного управління за часів трансформації публічно-політичних відносин в умовах переходу до постіндустріального, інформаційного, полікультурного суспільства все більше пов'язується з впровадженням ціннісних, морально-етичних регуляторів поведінки державних службовців. У преамбулі Закону США «Про етику службовців державних органів» (1978) сказано, що «державна служба ототожнюється з довірою суспільства. Кожен державний службовець зобов'язаний перед урядом Сполучених Штатів і своїми співгромадянами ставити вірність Конституції, законам і етичним принципам вище особистої вигоди. Для того щоб кожен громадянин міг мати повну впевненість в сумлінності Федерального уряду, кожен службовець зобов'язаний поважати і дотримуватися принципів етичної поведінки» [1, с. 95]. У п.25 європейського Модельного кодексу поведінки для державних службовців (2000) відмічається, що різноманітність завдань, які виконуються сучасною державною адміністрацією (членами якої є особи з різним вихованням та походженням) підвищує необхідність кодифікації правил поведінки порівняно з попередніми періодами, коли більш гомогенний персонал виконував схожі функції та поділяв подібні цінності [2].

Отже, в останні десятиліття формалізовані етичні норми знаходять концентрований вираз в різного роду кодексах, що стосуються діяльності окремих категорій державних службовців. Необхідність у кодифікуванні основних етичних вимог до представників різних гілок державної влади зумовлена потребами у забезпеченні ефективної діяльності державного управління, уніфікації етичних вимог до чиновництва, мінімізації ризиків, пов'язаних з виникненням конфлікту інтересів, а також іншими можливими зловживаннями службовим становищем, зміцненні довіри громадян. Етичний кодекс виконує роль своєрідного морального навігатора в складних соціально-культурних умовах сьогодення.

Аналіз закордонної практики впровадження етичних кодексів дозволяє зробити висновок про наявність різних підходів до їх розробки і прийняття. В багатьох країнах світу існує дворівнева

система кодексів поведінки державного службовця. У кодексах першого рівня формуються глобальні цілі, завдання й норми, що стосуються всіх представників державного управління, а кодекси другого рівня конкретизують загальні вимоги з урахуванням особливостей функціонування окремих державних органів. Приміром, в Австралії та Новій Зеландії існують ґрунтовні загальні кодекси, на базі яких конкретні міністерства та відомства створюють свої спеціальні кодекси, що відображають специфіку їх діяльності; в Ірландії в процесі модернізації системи державного управління етичні стандарти для державних службовців були зафіксовані в хартіях міністерств і відомств. У зарубіжних державах практикується й створення кодексів поведінки державних управлінців окремих регіонів (Бразилія, Таїланд). Етичні кодекси можуть прийматися не лише державними органами, а й асоціаціями державних управлінців; перевагою останніх є більш демократичний режим прийняття – на зібраннях, з'їздах або форумах членів асоціацій [3, с. 164–165].

Великого значення в сучасних умовах набувають етико-деонтологічні стандарти діяльності правоохоронних органів. Зарубіжний досвід свідчить про те, що важливою умовою формування в суспільстві позитивного іміджу поліції є не лише законність, а й моральна виправданість її рішень і заходів. Розуміння цього факту демонструється як на міжнародному, так і на національному рівні, на це звертають увагу практичні працівники і експерти. Зокрема, Дж. Поллок наводить наступні аргументи на користь впровадження етичних принципів діяльності поліції: як служителі й захисники інтересів суспільства, вони зобов'язані демонструвати кращі стандарти поведінки (розважливість, чесність, об'єктивність, високий рівень моральності); працівники поліції мають дискреційні повноваження, і вибір ними конкретного рішення залежить від їх морально-психологічного стану; поліція має право застосовувати оперативно-пошукові методи роботи, де належне використання конфіденційної інформації повністю залежить від особистих якостей співробітників; для представників етнічних меншостей працівники поліції часто є уособленням усіх органів влади і суспільства в цілому; некваліфіковані й протиправні дії працівників поліції наносять значний збиток для іміджу всієї правоохоронної системи й органів державної влади [4, с. 3–4].

На міжнародному рівні етичні вимоги поліцейської діяльності знайшли своє втілення у таких документах, як Кодекс поведінки посадових осіб по підтримці правопорядку (Генеральна Асамблея ООН, 1979), Декларація про поліцію (Парламентська Асамблея Ради Європи, 1979), Кодекс етики працівників правоохоронних органів (Генеральна Асамблея Інтерполу, 1999), Європейський кодекс поліцейської етики (Комітет міністрів Ради Європи, 2001). Сучасні міжнародні стандарти передбачають реалізацію комплексу положень, обов'язкових для служб поліції демократичних держав, серед яких: повага і дотримання прав та свобод людини, етичність, верховенство закону, служіння громаді, прозорість і підзвітність громадськості, сумлінність і непідкупність, партнерство з громадськістю, надання якісних послуг населенню, лідерство у встановленні злагоди і миру в співтоваристві.

На національному рівні також накопичено значний досвід реалізації сучасних етичних стандартів поліцейської діяльності. Прикладом успішного впровадження етичних кодексів є служби поліції Канади, США, Австралії, Північної Ірландії. Серед європейських держав особливу увагу привертають Бельгія і Нідерланди, в яких реалізовано своєрідні підходи до прийняття професійно-етичних документів. Зокрема, Кодекс етики поліцейських служб Королівства Бельгія (2006) складається з 4 глав і містить 81 статтю. Структура і зміст майбутнього Кодексу розроблялися за участю різних підрозділів Міністерства внутрішніх справ Бельгії, членів Консультативної ради мерів міст, Державної ради, представників громадськості. Як пояснюють розробники акту, вони намагалися спрямувати положення Кодексу на «розвиток внутрішньої культури поліцейських службовців, підбір і виховання персоналу, модернізацію системи поліцейського освіти, закріплення в свідомості правоохоронців загальнозначущих цінностей демократичного суспільства». На відміну від цього, Кодекс професійної етики поліції Нідерландів (2013) розроблений самим поліцейським відомством, він не структурований на глави та містить найбільш цінні і короткі приписи, сформульовані від імені поліцейського. Наприклад, одне з положень сформульовано наступним чином: «Я дію не з власного інтересу, а заради безпеки громадян, моїх колег і самого себе. Я усвідомлюю, що, будучи поліцейським, 7 днів на тиждень і 24 години на добу маю висувати до себе високі вимоги і бути взірцем для оточуючих. Я піклуюсь про те, щоб моя поведінка, як на службі, так і в інших сферах діяльності, наприклад, у соціальних мережах, не спричиняла шкоди престижу поліції» [5, с. 105–107].

Таким чином, закордонний досвід свідчить про те, що важливою складовою професіоналізму поліцейського в сучасних умовах є відповідність його діяльності та поведінки у позаслужбовий час високим етичним нормативам. Важливим інструментом впровадження таких нормативів є етичні

кодекси, які не лише фіксують відповіді норми, а й інформують суспільство стосовно стандартів комунікації працівників поліції з громадянами, створюють умови для підвищення авторитету поліції в суспільстві.

Список бібліографічних посилань

1. Ирхин Ю. В. Роль этических кодексов государственной службы в управленческих парадигмах и практиках: сравнительный анализ. *Проблемный анализ и государственно-управленческое проектирование*. 2011. Т. 4, № 6. С. 94–104.
2. Codes of conduct for public officials. Recommendation Rec(2000)10 and explanatory memorandum. URL: <http://workspace.unpan.org/sites/internet/Documents/UNPAN038306.pdf> (дата звернення: 10.03.2019).
3. Василюк Т. Е., Саламатов В. О., Марушевський Г. Б. Етика державного управління : підручник. Київ : НАДУ, 2015. 204 с.
4. Pollock J. M. *Ethics in Crime and Justice*. 3rd ed. Belmont, California : Wadsworth Publishing, 1997. 350 p.
5. Кислухин В. А. Кодексы профессиональной этики и их значение для полиции Союза Бенилюкс и России. *Юридическая наука и практика*. 2015. № 1. С. 104–108.

Одержано 19.03.2019

УДК 340.15:343.343.5+343,8(37)

Олександр Анатолійович ГАВРИЛЕНКО,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри міжнародного і європейського права
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5554-4919>

ДЕЗЕРТИРСТВО ЯК ВІЙСЬКОВИЙ ЗЛОЧИН ТА ПОКАРАННЯ ЗА ЙОГО ВЧИНЕННЯ У ДАВНЬОГРЕЦЬКОМУ І ДАВНЬОРИМСЬКОМУ ПРАВІ

Історичний досвід, накопичений людством протягом тисячоліть, наочно засвідчує, що в часи ведення активних бойових дій у збройних силах воюючих країн суттєво збільшуються квантитативні показники здійснення злочинів проти порядку проходження військової служби. Така тенденція була властивою для абсолютної більшості держав – від стародавніх і до сучасних.

Незважаючи на те, що історія кримінального права європейських держав, загалом, та питання еволюції правових основ протидії злочинам проти порядку проходження військової служби привертає увагу дослідників вже протягом тривалого часу, усе ж вбачається необхідним спеціально розглянути найдавніший та найменше вивчений період – стародавній час, коли визначалися базові поняття і закладалися підґрунтя для подальшого розвитку відповідних норм кримінального права.

Сучасним вітчизняним законодавством відповідальність за дезертирство, під яким розуміється самовільне залишення військової частини або місця служби з метою ухилитися від військової служби, а також нез'явлення з тією самою метою на службу у разі призначення, переведення, з відраження, відпустки або з лікувального закладу, передбачена ст. 408 КК України. Від найдавніших часів дезертирство належало до найтяжчих та найбільш ганебних воїнських злочинів. Особи, які самовільно віддалялися від місця розташування підрозділу на відстань, що не дозволяла їй почути голосні сигнали, що у випадку тривоги подавалися за допомогою барабанів та труб, вважалися зрадниками і піддавалися найжорсткішим покаранням. У час, коли самовільне покинення військового табору розглядалося як зрада, не вбачалося жодної різниці між втечею та самовільною тимчасовою відсутністю. Так, стародавні греки піддавали втікачів здебільшого ганебним покаранням. Традиційно це було зобов'язання носити особливий плащ, на якому зазначалося, який злочин здійснив цей громадянин, гоління волосся на голові, позбавлення посад, у деяких випадках – обрізання язика на знак того, що покарана особа порушила дану нею присягу. В Спарті, кожен, хто зустрічав покараного, мав право його вдарити, жодна спартанська дівчина не могла, навіть якщо в неї було таке бажання, вийти заміж за дезертира, оскільки громадська думка затаврувала його, як людину безчесну, клятвам якої довіряти у жодному разі не можна [1, с. 12].

В Афінах та більшості інших еллінських полісів, зокрема й тих, що розташовувалися на теренах сучасної України – у Північному Причорномор'ї, існувало загальне поняття астратеї

(ἀστρατείας), що охоплювало такі дії як ухилення від військової служби, втеча зі служби, дезертирство з поля бою тощо. Відомі й спеціальні юридичні терміни, які визначали окремі склади злочинів: ліпостратія (λιποστράτιου) – ухилення від військової служби; ліпотаксія (λιποταξίου) – дезертирство на суходолі; ліпонавтія (λιποναυτίου) – самовільне залишення корабля, дезертирство з корабля; анавмахія (ἀναυμαχίου) – дезертирство під час морської битви, відмова від участі у морській битві [2, с. 204].

Цікаво, що вже з часів античності відомо про такий метод протидії дезертирству, як «загороджувальні загони» (подібні за поставленими перед ними завданнями загони, що створювалися в СРСР у роки Великої Вітчизняної війни зовсім не були винаходом Й. В. Сталіна та його оточення). Як оповідає Полієн у своєму творі «Στρατηγῆματα» («Воєнні хитрощі») [3, с. 214–215], вперше такі «загони» було застосовано під час війни, що розпочав боспорський цар Левкон I (389/8 – 349/8 рр. до н.е.) з конкурентом Пантікапею у торгівлі хлібом – полісом Феодосією. Феодосійські воїни, які відстоювали свою свободу, мужньо боронилися, у той час, як гопліти царя поводити себе невпевнено та мляво. Тоді Левкон, щоб якось активізувати своїх воїнів, попросив у свого союзника – скіфського царя загін кінних лучників та розташував його за спинами своїх воїнів, наказавши стріляти у кожного, хто відступить або спробує втекти з поля бою [2, с. 204–205].

Сам термін «дезертирство» має римське походження. Дезертирами (desertores) називали втікачів з війська або з поля бою. Це діяння в Римі відносили до «тяжких і капітальних» (graviora et capitalia) злочинів. В разі збройного спротиву дезертира при його затриманні дозволялося убивати без суду. За його вчинення даного злочину винні особи каралися на смерть, а також, як додаткове покарання, піддавалися конфіскації усього майна, що їм належало. Смертна кара зазвичай відбувалася публічно. Як зазначає Є. С. Логвиненко, головною метою таких покарань було залякування [4, с. 32]. Злочинців спалювали, вішали або відрубали їм голову, інколи відсікали кінцівки. На думку Авідія Кассія (Gaius Avidius Cassius), що зберіглася завдяки праці «Історія Августів» («Historia Augusta») [5], датованої ймовірно IV ст., споглядання такої жорстокої кари дезертирів мало ефективно сприяти протидії поширенню подібних злочинів.

Водночас, законодавство Давнього Риму передбачало й обставини, що пом'якшували провину злочинців-дезертирів. До таких обставин відносилися: 1) жорстоке поводження начальника, що мало наслідком втечу воїна; 2) отримання за несення військової служби недостатньої платні; 3) вчинення дезертирства після завершення війни; 4) молодість та недосвідченість утікача [1, с. 13]. В таких випадках у якості покарання могли застосовуватися вигнання з країни сукупно з конфіскацією рухомого і нерухомого майна та позбавленням римського громадянства або будь-яких перспектив отримати його у майбутньому. В деяких випадках судді у своєму вирокі обмежувалися покаранням у вигляді «ганебної відставки». Про це згадує в II книзі своєї праці «Про військову справу» римський юрист Луцій Емілій Макр, який жив у середині III ст. н.е. Він зазначав: «Існують три основні види відставки: почесна, поважна та ганебна. Почесна надається при вислуді повного терміну служби, поважна [має місце в тих випадках], коли військовослужбовець оголошується непридатним більше до військової служби внаслідок фізичного або психічного захворювання; ганебна настає тоді, коли військовослужбовець звільняється від присяги внаслідок вчиненого ним злочину» [6, с. 171].

Отже, аналіз нарративних джерел та наукової літератури надає можливість дійти висновку, про певну поширеність у збройних силах стародавніх держав злочинів проти порядку проходження військової служби і, зокрема, дезертирства. Воно розглядалося як найганебніший воїнський злочин, оскільки це не лише зашкоджувало війську, але й паплюжило честь самого солдата. Вже у стародавню добу в об'єктивній стороні цього злочину виявлялися два елементи, тісно пов'язані між собою: міра небезпеки вчиненого по відношенню до дисципліни та ступінь шкоди, завданої боєздатності військових підрозділів.

Список бібліографічних посилань

1. Бобровский П. О. Уклонение от военной службы по законам древнеримским, французским, германским, шведским, а также и русским с XVII века. СПб. : Тип. Правительствующего Сената, 1886. 78 с.
2. Гавриленко О. А. Античні держави Північного Причорномор'я: біля витоків вітчизняного права (кінець VII ст. до н.е. – перша половина VI ст. н.е.) : монографія. Харків : Парус, 2006. 352 с.
3. Полиэн. Стратегемы / под общ. ред. А. К. Нефёдкина. СПб. : Евразия, 2002. 607 с.
4. Логвиненко Є. С. Становлення та розвиток системи покарань у давньоримській державі. *Право і Безпека*. 2015. № 3 (58). С. 31–35.
5. Scriptores Historiae Augustae. Властелины Рима: биографии римских императоров от Адриана до Диоклетиана / пер. С. Н. Кондратьева ; под ред. А. И. Доватура, Д. Е. Афиногенова ; ком. О. Д. Никитинского, А. И. Любжина. М. : Наука, 1992. 384 с.

6. The Impact of the Roman Army (200 BC - AD 476). Economic, Social, Political, Religious and Cultural Aspects / eds.: Blois L., Lo Cascio E. Leiden ; Boston : Brill, 2007. 612 p.

Одержано 28.02.2019

УДК 351.74(477):316.346.2

Дар'я Сергіївна ГЕТА,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри загальноправових дисциплін факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0570-4846>

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Сучасною Україною проголошено стратегію європейського вибору, згідно якого відбувається становлення гендерного права та суспільства. Одним з найважливіших завдань можна назвати забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та усунення усіх форм соціостатевої дискримінації. Правова держава забезпечує правову рівність між соціальними статтями, що означає надання їм рівних стартових можливостей. Однак реалізація прав жінкою та чоловіком залежить від їх особистих якостей. Це провокує випадки прояву нерівності у суспільстві [1, с. 356].

Щоденна практика засвідчує, що гендерний паритет, проголошений Конституцією України, в реальному житті часто порушується, як правило у прихованому вигляді. У зв'язку з цим необхідно провести комплексний науковий аналіз загальних механізмів забезпечення гендерної рівності, розвитку і гарантування прав, свобод і законних інтересів чоловіків та жінок, з урахуванням міжнародних гендерних стандартів в усіх структурних підрозділах Національної поліції України.

Для забезпечення гендерної паритетності у підрозділах Національної поліції України було затверджено «Стратегію розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року» [2].

Необхідно відзначити, що проблеми дискримінації грають величезну роль, як в українському законодавстві, так і в зарубіжному. Так, відповідно до Стратегії розвитку України – 2020 метою державної політики в сфері реформування МВС називають оптимізацію функцій усіх структурних підрозділів, впровадження оновлених критеріїв оцінювання роботи працівників органів внутрішніх справ для забезпечення підвищення рівня захисту демократії, а також державних інтересів.

Враховуючи потреби сучасного українського суспільства та специфіки діяльності Національної поліції України необхідно відмітити, що за основу реформування доцільно використовувати принцип оптимізації структури. В розрізі чого важливо розмежовувати політичні функції, які закріплені за міністром внутрішніх справ, і професійні, які повинні бути закріплені за керівництвом Національної поліції, Нацгвардії, Прикордонної служби, Міграційної служби, Служби з надзвичайних ситуацій.

Одним із найважливіших кроків у реформі правоохоронної системи України, вважають експерти, є заміна корумпованих і непрофесійних кадрів новими, добре підготовленими співробітниками, як чоловіками так і жінками, які готові виконувати свої обов'язки в нових умовах. На службу будуть прийматися громадяни, які пройшли спеціальну підготовку. В цьому розрізі постає актуальне проведення реформ, які враховують питання гендерного паритету, в освітянській сфері [3, с. 164].

Запроваджуючи європейські демократичні цінності в МВС України створюють умови для служби працівників, враховуючі засаду гендерної рівності, а також розробляють антидискримінаційні механізми прийняття на роботу та просування по кар'єрній драбині. Так, всі вакансії будуть підлягати оголошенню з одночасним створенням умов безперешкодного доступу кандидатів (чоловіків та жінок) до участі в конкурсному відборі. А кандидати на керівні посади регіонального рівня будуть проходити двоступеневу процедуру конкурсного відбору, яка складається з оцінки загальної та спеціальної компетенції.

Станом на 2018 р. в підрозділах МВС України працюють понад 23% жінок, що складає більше 50 тисяч жінок. В ДСНС працює понад 8 тис жінок, у Державній прикордонній службі – 11 тис,

з яких мають звання офіцера – 13 %, у Національній поліції – понад 30 тис, а в Національній гвардії – понад 4 тис. У загальному, в кожній структурі кількість жінок на службі варіюється від 11, 4 до 74,6 % [4].

Протягом 2018 р. було відкрито більше 450 посад, на які раніше жінки не могли претендувати. Так, станом на жовтень 2018 р. в Україні є жінка-керівник кінологічної служби, жінка-водолаз, перша жінка-генерал Національної поліції.

Активне залучення жінок до служби буде сприяти підвищенню ефективності діяльності, оскільки заповнюються вільні вакансії, зміцнюється морально-психологічний клімат у колективах, що дозволить чітко вирішувати поставлені державою завдання [5].

Проте наразі існують певні проблеми у забезпеченні гендерної рівності. При кількісно рівноцінному рівні активності чоловіків та жінок та однаковому виді посадових обов'язків, жінки продовжують працювати в умовах гендерної нерівності, що зазвичай виражається у нижчій заробітній платі; в отриманні завдань різного рівня складності. Жінки частіше стають об'єктом знущань, протизаконного насильства з боку чоловіків, є факти втручання в їх особисте життя, жінки страждають від невмотивованих відмов щодо прийняття на службу. Жінки, що несуть службу в підрозділах Національної поліції України, скаржаться на забезпечення форменим одягом, відсутність якісного медичного забезпечення, важку, громіздку і незручну конструкцію стандартних бронежилетів тощо. Водночас, існують певні проблеми щодо забезпечення прав поліцейських чоловічої статі, зокрема чоловіки частіше стикаються з виконанням службових завдань, пов'язаних і з ризиком для життя та здоров'я та ін. [6, с. 47].

Що ж стосується діяльності жінок-поліцейських України, то виділяють наступні проблемні питання:

- проблеми, які виникають при поєднанні служби і домашніх обов'язків;
- протиріччя між інтересами державної служби та материнством;
- суперечливість впливу психофізіологічних особливостей жінок на якість виконання професійних обов'язків (більш високий рівень емоційності; розвиненість емпатії; рівень виконавчої дисципліни; схильність до професійних стресів; залежність від шкідливих звичок; рівень агресивності);
- наявність проблеми сексуальних домагань на робочому місці та адаптації до умов роботи;
- недосконалість у сфері соціальної та правової захищеності жінок.

Отже, дотримання гендерної паритетності в усіх структурних підрозділах Національної поліції України є базисом на якому можна побудувати міцну правову державу, в якій неухильно буде підвищуватися рівень життя усіх громадян, як чоловіків так і жінок. Саме тому жіноче представництво на вищих керівних посадах у відповідних структурах можна розглядати не тільки як один із механізмів приведення до влади нової еліти, але і як спосіб побудувати справедливе соціально захищене для усіх категорій населення демократичне суспільство.

Список бібліографічних посилань

1. Смірнова О. М. Сучасний стан та проблеми гендерної рівності в діяльності органів внутрішніх справ України. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. № 6 (43). С. 356–360.
2. Стратегія розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року : затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.11.2017 № 1023-р // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-p> (дата звернення: 12.03.2019).
3. Криштанович М. О. Питання про завдання і напрями сучасного реформування органів внутрішніх справ України. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 42. С. 162–168.
4. Гендерна політика МВС // SlideShare : сайт. URL: https://www.slideshare.net/MIA_Ukraine/ss-75390886 (дата звернення: 12.03.2019).
5. Ковальчук Т. Фундаментальна основа діяльності МВС – політика рівних можливостей // Міністерство внутрішніх справ України : офіц. сайт. URL: https://mvs.gov.ua/ua/news/15982_Tetyana_Kovalchuk_Fundamentalna_osnova_diyalnosti_MVS_politika_rivnih_mozhlivostey_FOTO_VI_DEO.htm (дата звернення: 12.03.2019).
6. Орлова О. О. Гендерні аспекти у формуванні іміджу поліцейського в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 45–51.

Одержано 13.03.2019

УДК 347.961(477)"1864"

Борис Георгійович ГОЛОВКО,*кандидат історичних наук, доцент,**доцент кафедри загальноправових дисциплін факультету № 6**Харківського національного університету внутрішніх справ;**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8815-5722>*

НОТАРІАТ В УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЯХ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ЗА СУДОВОЮ РЕФОРМОЮ 1864 Р.

Не підлягає сумніву, що судова реформа 1864 г. стала надзвичайно важливою подією для удосконалення вітчизняного судоустрою і судочинства. Правосуддя поступово почало перетворюватися на реально існуюче явище, крок за кроком долаючи рутинні залишки старої станової, вкрай несправедливої судової діяльності.

Одною зі складових реформи стало удосконалення організації нотаріату, як правоохоронного органу і нотаріальної функції, як дуже корисної і суспільно затребуваної. Фактично з середини XIX ст. нотаріат стає обов'язковим атрибутом у найважливіших сферах економічного і соціального життя на території українських губерній у складі Російської імперії. У дореформений період правові засади нотаріальної діяльності визначалися частиною першої X тому Зводу Законів Російської імперії. Всі чинні угоди поділялися на кріпосні і явочні. Обов'язковому здійсненню кріпосним порядком підлягали угоди з нерухомістю, купівля-продаж кріпаків, деякі види заповітів, позовні листи. Протягом XVIII – початку XIX ст., так звані, кріпосні справи перебували у віданні як судових установ, так і адміністративних відомств. Це породжувало безконтрольність і, відповідно, численні зловживання, що негативно впливало на становище і розвиток цивільно-правових відносин. Так, в повітах існували кріпосні відділення, в яких працювали кріпосні переписувачі і наглядачі, які складали акт, потім передавали його до суду для підтвердження правильності документа і відсутності протизаконних проявів. Суд накладав резолюцію на документі «Зробити за законом» і повертав акт наглядачу, який вносив його у кріпосні книги [1, с. 71]. Повітові суди реєстрували купчі і заставні на нерухоме майно, позики тощо. Міські магістрати також виконували певні нотаріальні функції: записували доручення, фіксували контракти, реєстрували векселі [2, с. 58]. Нотаріуси, які з кінця XVIII ст. почали фіксувати торговельні угоди, обирались міщанами з колишніх купців за умови їхньої грамотності і наявності певного досвіду комерційної діяльності [1, с. 70]. Контроль за веденням маклерських книг і відрахуванням грошей у міську скарбницю здійснювався Казенною палатою і магістратом. Оспорити векселі можна було, звернувшись до словесного суду.

Внаслідок прийняття судових статутів і Тимчасового положення про нотаріальну частину 1866 р. ситуація почала змінюватися на краще. До речі, основою нотаріального положення слугували відповідні законодавства Франції і Австрії, що дозволило А. Фемеліді – визнаному авторитету з історії нотаріату – зазначити, що «доводилося перекроювати чужоземні зразки відповідно до вимог російського життя» [1, с. 74]. Дослідники звертають увагу, що при розробці положення виникли певні дискусії щодо ступеню самостійності нотаріату – або повна незалежність від суду, або включення нотаріату у судову систему. Перемогли «самостійники», і нотаріат, за західним зразком, утворився як самостійний інститут зі значним і незалежним від інших установ об'ємом повноважень [3].

Нотаріуси повинні були відповідати певним вимогам – російське підданство, повноліття, не мати щодо себе судових вироків, не обіймати посад на державній або громадській службі. Особа, яка бажала стати нотаріусом і відповідала вимогам, подавала заяву голові окружного суду. Потім призначався екзамен на знання законодавства і особливостей нотаріального діловодства, і вносились грошова застава розміром від 2 до 6 тисяч руб., як гарантія компенсації на випадок помилкових дій з боку нотаріуса. Після затвердження на посаді нотаріус надавав до нотаріального архіву зліпок своєї печатки і зразок свого підпису та приносив урочисту присягу [4, с. 143].

Нотаріуси поділялись на старших і молодших. Старші перебували на державній службі, мали вищу юридичну освіту, завідували нотаріальним архівом, затверджували акти, пов'язані з відчуженням майна і одержували твердий оклад. Згідно з Положенням про нотаріат, старший нотаріус затверджував: купчі, дарчі, угоди по розділу майна, інші угоди й акти про нерухоме майно. Від внесення застави старший нотаріус звільнявся. Молодші нотаріуси працювали у своїх приватних конторах [5, с. 170]. У тих місцях, де не було можливості призначити нотаріусів або не було бажаючих осіб, їхні обов'язки покладалися на мирових суддів. Труднощі у підборі кадрів

виникали не тільки через високу по тим часам майнову заставу, але й досить невиразне становище нотаріуса як службовця: він був «особою вільної професії», за винятком старшого нотаріуса, ні платні, ні пенсії від держави йому не виплачувалося [1, с. 122]. Контролювали діяльність нотаріусів судові органи: «суд наглядає за виконанням всіма нотаріусами своїх обов'язків, має право контролю і ревізії книг, відпустки й звільнення нотаріусів за недогляди по їхній службі» [1, с. 170]. За невиконання нотаріусом покладених на нього обов'язків по його необачності, недбалості або неухважності, як правило, за судовим вирок, наставляла відмова від посади, за зловживання повноваженнями – арешт і тюремне ув'язнення. Однак, як відзначали сучасники, «випадки явних зловживань з боку нотаріусів були досить нечасті» [6, с. 233].

Нотаріуси засвідчували різні акти, протести, копії, оформляли позикові зобов'язання, доручення, договори, приймали на зберігання документи і виконували інші дії за Положенням про нотаріальну частину 1866 р. Всі акти, які засвідчувалися нотаріусом, називалися нотаріальними, а акти старшого нотаріуса – «крепостними актами» або «крепостями». Нотаріус зобов'язувався дотримуватися службової таємниці, не розповідаючи про справи під загрозою кримінальної відповідальності. Оскільки нотаріус не одержував утримання від скабниці, закон надав йому право за кожен нотаріальну дію стягувати плату у свою користь за згодою із клієнтом або за особливою таксою, якщо така угода не була досягнута. Розмір винагороди встановлювався за узгодженням Міністерства юстиції, Міністерства внутрішніх справ і Міністерства фінансів, після чого затверджувався імператором. Також Положення 1866 року не передбачало структурної організації нотаріусів. Відсутнім був і корпоративний захист прав нотаріусів, що давало сучасникам підставу наголосити, що нотаріат в Російській імперії не відповідає тому високому положенню, що посідає в Європі [6, с. 235].

Отже, безумовним позитивом стало упорядкування статусу і компетенції нотаріусів згідно з загальною концепцією судової реформи. Відносними недоліками вважаємо високий майновий ценз, відсутність вимоги про обов'язкову вищу юридичну освіту, невизначеність винагороди за їхню діяльність, недостатній правовий і корпоративний захист нотаріусів.

Список бібліографічних посилань

1. Фемелиди А. М. Российский нотариат. История нотариата и действующее нотариальное положение 14 апреля 1866 г. СПб., 1902.
2. Тараканова Н. Г., Родина С. В. Нотариат в системе правовых учреждений дореволюционной России: провинциальный акцент. *Нотариус*. 2010. № 4. URL: <http://center-bereg.ru/j1290.html> (дата звернення: 10.03.2019).
3. Мхитарян Л. Ю. Влияние судебной реформы на становление органов нотариата в Пермской. *Вестник Пермского университета. Юридические науки*. 2012. Вып. 2 (16). URL: <http://www.jurvestnik.psu.ru/index.php/ru/vypusk-2162012/19-2010-12-01-13-31-58/-2-16-2012/442> (дата звернення: 10.03.2019).
4. Указонения, изданные в пояснение и дополнение к Судебным Уставам 1864 г. СПб., 1873. № 64.
5. Ясінська Л. Е. Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2005.
6. Трофименко Є. В. Минуле та сучасність нотаріату в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2001. Вип. 10. С. 233–235.

Одержано 19.03.2019

УДК 372.42

Олександр Миколайович ГОЛОВКО,

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри державно-правових дисциплін юридичного факультету

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1770-9027>

ФОРМУВАННЯ ЛІБЕРАЛЬНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВООХОРОНИ В ДЕРЖАВНО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ

Правоохоронна функція держави належить у теорії права до найбільш складних щодо розуміння та визначення її змісту.

По-перше, у герменевтичному сенсі її зміст поєднаний із розумінням співвідношення правоохоронної та каральної функцій. В сучасних наукових реаліях більшість найбільш

авторитетних представників вітчизняної теоретико-правової науки визнають примат права над державою, інструментально-функціональний по суті характер останньої щодо забезпечення положень і приписів першого. Звідси досить поширене слідування (яке поділяється і автором цих рядків) думці академіка В. Нерсисянца щодо рівності як обов'язкової ознаки справедливості, а отже і права. Таким чином, феодалне станове право не є правом у повному розумінні слова, а є право-привілей, норми якого не є знеособленими і призначеними для нескінченної кількості застосувань, тобто не абстрактними і універсальними. Звідси постає питання про те, чи каральні дії держави, спрямовані на забезпечення привілейованого становища того чи іншого індивіда чи групи осіб, є правоохоронними. Адже вони охороняють його право, але це не право у повному сучасному розумінні цього слова (принаймні, не природне право точно).

Отже, логічно можемо висловити позицію, що про правоохорону беззастережно можна говорити:

– у позитивістському (легістському) розумінні: у будь-якому випадку, коли є писаний закон (звичай забезпечувався переважно моральним авторитетом, суспільства, громади, а не виконанням певної функції державою), який ототожнюється з правом;

– у природно-правовому (юснатуралістському) сенсі – тоді, коли визнаються права людини, а отже мова може йти про панування, або визнання, або хоча б певний вплив концепцій верховенства права та (або) правової держави.

По-друге, виникає складність щодо розуміння понять «охорона права» (чи «правоохорона») і «охорона правопорядку». Якщо ми розглядаємо правопорядок як втілене право, або позитивний стан його реалізації та застосування (а ідея про державу як похідну від правопорядку, привнесена ще Цицероном [див. 1], отримала розвиток потім практично в усіх доктринах правової держави), то мова йде передусім про об'єктивне право і лише опосередковано через нього – про суб'єктивне. Між тим, поняття «правоохорона», за логікою, тягне за собою охорону і суб'єктивного, і об'єктивного права. При цьому ствердження розуміння й усвідомлення прав людини як базової суспільної й правової цінності обумовлює розуміння правоохоронної функції не лише держави, а й передусім позитивного права. Таким чином, поняття правоохорони є суттєво ширшим за поняття охорони правопорядку. Звідси – досить популярна точка зору, що насправді правоохоронним (як і правовідновлювальним) органом є суд, а поліція та інші державні інституції, традиційно трактовані як правоохоронні, сутнісно є органами охорони правового порядку.

Втім, на нашу думку, сьогодні цей дискурс має тенденцію до втрати свого контрверсійного характеру, передусім внаслідок того, що побудова правової держави і фундаментальність принципу верховенства права виводять на передову позицію і з точки зору охорони права, і охорони правопорядку права, свободи і законні інтереси людини [прояв цього у принципі верховенства права доведений у великій кількості вітчизняних та зарубіжних праць, наприклад: 2, с. 148–173, 3, с. 287–308, 489–531, 4, с. 148–177 та багато інших]. Сама постановка питання про охорону права – як природного і невід'ємного права людини, так і визначеного розумною природою людини і втіленого в нормах позитивного закону є, на наше глибоке переконання, породженням епохи становлення природно-правових вчень Нового часу. Вони поставили в центр розуміння оточуючого політико-правового світу не державу, не монарха, і навіть не волю надприродних сил, а людину.

Становлення природно-правової доктрини у її різних прочитаннях, пов'язане з іменами таких видатних політико-правових мислителів як Г. Гроцій, Т. Гоббс, Б. Спіноза, поставивши питання про природжені права людини, призвело до гуманізації уявлень про право та державу, розуміння ідеї суспільного договору як інструменту поєднання інтересів особи і суспільства у вигляді виникнення держави та об'єктивації природного права у позитивному праві. Але це не було початком лібералізму, оскільки ідеї індивідуальної та політичної свободи і тісно пов'язаної із нею приватної власності склалися лише у вченні Дж. Локка, який заклав основи панівної у західному світі концепції права як міри свободи і відповідного розуміння його охорони. Він чітко вказав, що політична влада (тобто держава), окрім іншого, полягає у легальній спроможності застосовувати силу спільноти для виконання законів [5, с. 263]. На нашу думку, тут мова йде не лише про легальний примус, а й про правоохорону взагалі.

Звертаючись до характеристики додержавного, «природного» стану людства, Локк вказував на розумну, вроджену природу охорони таких же вроджених, невід'ємних прав людини: «Оскільки всі люди є рівними і незалежними, остільки жоден із них не повинен завдавати шкоди життю, здоров'ю, свободі або власності іншого» [5, с. 264]. Реалізація цього розумного і природного закону в умовах переходу людей від природного до громадянського стану, тобто виникнення держави і політичної влади, вимагає від останніх певних, але теж визначених законом дій і заходів.

Так складається ліберальна доктрина: прагнучі зберегти власну свободу і власність, а отже не лише особисту свободу, а й свободу вільно розпоряджатися своїм майном, індивід наділяє створюване ним політичне суспільство (державу) правом охороняти себе і свою власність і застосовувати відповідний примус у цих цілях. Ця функція у Локка нерозривно пов'язана із покаранням злочинців, усіх, хто зазіхає на життя, свободу і власність. Звідси з логічною детермінованістю можемо зробити висновок, що відповідно до природно-правового бачення світу права у випадку правомірності здійснення охоронної (яка зводиться до забезпечення особистої безпеки і охорони власності) функції – тобто її відповідності природному праву – вона і буде у більшій мірі правоохоронною, ніж каральною. Таких термінів Локк не вживав, і тому, безумовно, маємо певну екстраполяцію сучасних понять для пояснення генези відповідних явищ.

При цьому слід зауважити, що Дж. Локк, уперше в історії людської думки сформулювавши концепцію поділу і рівноваги влад в державі (яка отримала подальший розвиток і набула фактично сучасного вигляду в ученні Ш. Л. Монтеск'є), відділив правотворчу (у сенсі позитивного права) і правоохоронну діяльність, зосередивши їх відповідно у межах законодавчої та виконавчої влади.

Ліберальні вчення про право і державу розвивалися в надрах руху Просвітництва і на кінець XVIII ст. набули доволі завершеного і структурованого вигляду. Фактично склалися три основні європейські течії лібералізму: англійський, французький і німецький. У тій чи іншій мірі вони поділяли і розвивали погляди Локка на право і державу, зокрема на правоохоронну діяльність останньої. Серед мислителів, які поставили забезпечення і охорону свободи людини та її власності й права розпоряджатися нею поруч із збереженням і охороною життя і здоров'я людини бачимо чимало найбільш видатних мислителів XIX ст., таких як І. Кант, Г. В. Ф. Гегель, Дж. С. Мілл, Г. Спенсер.

Ліберальна концепція права і обмеження держави охороною суб'єктивних прав громадян, передусім їх безпеки отримали розвиток у працях німецьких мислителів В. фон Гумбольдта, Р. фон Моля і Л. фон Штайна, французьких Б. Констана та А. де Токвіля. Ці концептуальні погляди на правоохорону, зокрема, отримали відображення у становленні в доробку німецької державно-правової парадигми доктрини правової держави, яка настільки важливою залишається і зараз.

Проблеми індивідуальної й політичної свободи людини і громадянина, свободної волі, власності, автономії особистості як основних в соціальному (не фізіологічному) сенсі буття до сьогодні складають ціннісну основу розуміння права та його принципів, а отже, впливають на зміст, формальні та матеріальні ознаки правоохоронної функції сучасної демократичної правової держави України.

Список бібліографічних посилань

1. Ціцерон М. Т. Про державу. Про закони. Про природу богів. Київ : Основи, 1998. 476 с.
2. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. / за заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2008. Т. 1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України. 728 с.
3. Правова доктрина України : у 5 т. / В. Я. Тацій, О. Д. Святоцький, С. І. Максимов та ін. ; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2013. Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція. 976 с.
4. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія. Харків : Право, 2008. 240 с.
5. Локк Дж. Два трактата о правлении. Кн. 2.

Одержано 05.04.2019

УДК 351.74(477)

Микола Володимирович ГОЛУБ,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри загальноправових дисциплін факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5257-081X>

ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОХОРОНИ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ МАСОВИХ ЗАХОДІВ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів від 22.10.2014 року № 1118-р щодо питання реформування органів внутрішніх справ України: «Європейська інтеграція України передбачає забезпечення ефективного функціонування інститутів, які гарантуватимуть

верховенство права, додержання прав і свобод людини і громадянина, їх ефективний захист. У зв'язку з цим одним з ключових завдань є перетворення МВС на цивільний орган європейського зразка» [1].

Європейський досвід діяльності поліції у сфері охорони публічного порядку досліджували вітчизняні та іноземні науковці, а саме: О. М. Бандурка, В. О. Заросило, Н. В. Камінська, В. Л. Костюк, О. С. Проневич, Ю. І. Римаренко, В. О. Січка, В. В. Сокурено, Е. Томпсон, О. С. Юнін, О. Н. Яриш.

Основними напрямками реформування системи органів Національної поліції є:

- удосконалення структури, її оптимізація;
- організація діяльності органів і підрозділів по профілактиці і протидії злочинності і корупції;
- підвищення рівня прав і свобод громадян.

Виходячи з цього, обов'язковою вимогою до керівників органів Національної поліції є вивчення та впровадження позитивного досвіду діяльності європейських правоохоронних органів взагалі, та у сфері охорони публічного порядку, зокрема.

Сучасні європейські дослідники вважають, що першочерговим завданням поліції є:

- зміцнення взаємодії галузевих служб і підрозділів поліції між собою, а також з іншими правоохоронними органами та населенням;
- впровадження стандартів «соціальної відповідальності» органів поліції;
- подальша спеціалізація персоналу по боротьбі з конкретними видами правопорушень;
- підвищення якості професійної підготовки особового складу;
- оптимізація системи інформаційного забезпечення поліцейських сил;
- впровадження в роботу новітніх технічних засобів.

Заслугує на увагу досвід організації роботи по охороні публічного порядку у таких країнах, як Німеччина, Франція, Великобританія, країни Балтійського регіону та інших державах ЄС. Як приклад, можемо відзначити особливості побудови правоохоронної системи у Німеччині (федеральний і земельний рівень), роль поліції і жандармерії у Франції, де «охорону громадського порядку на регіональному рівні здійснюють підрозділи жандармерії, національної та муніципальної поліції» [2]. Що стосується досвіду діяльності муніципальної поліції у державах Балтії, зазначаємо, що «у структурі муніципальної поліції Риги діють департамент охорони громадського порядку (патрулювання); адміністративний департамент (профілактика, провадження в справах про адміністративні правопорушення); департамент контролю та безпеки (обробка екстрених викликів, контроль за системою відео спостереження); секція цивільної оборони та спасіння на воді; секція профілактики правопорушень серед неповнолітніх; секція туризму, яка відповідає за зв'язок із туристичними компаніями, допомогу іноземним туристам; управління дорожньої поліції» [3].

Не має жодних сумнівів з приводу нагальної необхідності забезпечення в Україні належного стану публічного порядку і безпеки. Це є обов'язковою умовою не тільки для недопущення зростання злочинності, а й для економічного розвитку держави, підвищення добробуту населення, реального здійснення людиною своїх конституційних прав і свобод. Але, на жаль, деякі питання, які на наш погляд, впливають на рівень ефективності проведення заходів по забезпеченню публічного порядку і безпеки, і, які вже давно впроваджені у країнах ЄС, до теперішнього часу не застосовуються в Україні. В якості прикладу можемо навести існуючий порядок сповіщення організаторами та учасниками масового заходу відповідних органів, на які покладається обов'язок забезпечити публічний порядок під час проведення таких заходів.

В Україні право на проведення масових заходів закріплене у ст. 39 Конституції, згідно з якою частина 1 «громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади та місцевого самоврядування» [4]. Безумовно, забезпечення проведення масових заходів – це одне з найбільш відповідальних завдань правоохоронних органів і, перш за все, поліції.

Забезпечення поліцією публічного порядку під час проведення таких заходів потребує здійснення певних підготовчих дій, а також проведення відповідних дій під час і після масових заходів.

З цього можемо дійти декількох висновків:

- поліції необхідно мати певний необхідний мінімальний час для підготовки відповідних сил та засобів, щоб на належному рівні забезпечити публічний порядок під час проведення масових заходів;
- передбачити в Україні на законодавчому рівні положення, що про проведення масових заходів доречно завчасно сповіщати той правоохоронний орган, на який безпосередньо

покладається завдання по забезпеченню публічного порядку під час проведення масових заходів, тобто – поліцію (як це передбачено законодавством країн ЄС), а після цього – органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування (Україна);

– на наш погляд, необхідно передбачити більш жорсткішу відповідальність учасників і, в першу чергу, організаторів масових заходів за порушення передбаченого законом порядку їх проведення, і в тому числі кримінальну відповідальність (країни ЄС);

– розглянути питання, щодо створення та відродження в Україні підрозділів муніципальної поліції, принаймні в обласних центрах, використовуючи досвід попередньої роботи таких підрозділів і досвід теперішнього функціонування таких підрозділів в країнах Балтії, розглянути питання щодо розширення їх повноважень і, в тому числі, передбачити їх участь в забезпеченні масових заходів;

– більш активніше залучати технічні засоби для документування ходу масових заходів і, в першу чергу, фіксацію дій організаторів, найбільш активних учасників, а також осіб, які порушують встановлений законом порядок проведення таких заходів.

Виходячи з вищевикладеного, можемо зазначити, що ефективне функціонування правоохоронної системи незалежної України вимагає від керівництва Національної поліції України вивчення та впровадження позитивного досвіду роботи правоохоронних органів Європейських країн, зокрема у сфері охорони публічного порядку.

Список бібліографічних посилань

1. Питання реформування органів внутрішніх справ : розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.11.2014 № 1118-р // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1118-2014-r> (дата звернення: 02.04.2019).

2. Maintien de l'ordre : офіц. сайт Нац. жандармерії Франції. URL: <http://www.gendarmerie.interieur.gouv.fr/fre/Sites/Gendarmerie/Presentation/securite/MO> (дата звернення: 10.03.2019).

3. Rīgas Pašvaldības policija : офіц. сайт муніцип. поліції міста Рига. URL: <http://rpp.riga.lv/index.php/en/about-us/2012-02-10-17-19-00> (дата звернення: 10.03.2019).

4. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

Одержано 05.04.2019

УДК 343.3/.7(44+477)(091)

Дмитро Сергійович ГОНЧАР,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КОНТРРЕВОЛЮЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ ЗА ПОЗИТИВНИМ ПРАВОМ ФРАНЦІЇ 1793–1794 РР. ТА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УСРР 1922 Р.

Після встановлення радянської влади в Україні основною функцією нової держави «диктатури пролетаріату» було придушення опору «повалених експлуататорських класів» [1, с. 17]. У зв'язку з цим не випадково Особлива частина введеного в дію 15 вересня 1922 року Кримінального кодексу (КК) УСРР починалася з розділу, присвяченого державним злочинам, і, перш за все, контрреволюційним злочинам [2, № 36, ст. 554, с. 567]. По суті, в ньому дублювалися положення КК РРФСР [3]. Це було пов'язано із загальною політичною доктриною і єдиним політичним керівництвом. В процесі кодифікаційної роботи в Україні використовувалися кодекси РРФСР [1, с. 90].

Аналіз статей КК УСРР 1922 року, присвячених контрреволюційним злочинам, дозволяє говорити про те, що автори цього кодексу, як і КК РРФСР, однозначно спиралися на законодавство часів якобінської диктатури у Франції (1793–1794 рр.).

Так, стаття 57 КК носила загальний характер і встановлювала, що контрреволюційним злочином є будь-яке діяння, спрямоване на повалення, підриг або ослаблення влади Робітничо-селянського уряду. Контрреволюційні злочини включали: інтервенцію, блокаду, шпигунство, фінансування преси тощо. Частина 2 цієї статті включала такий контрреволюційний злочин як «замах на основні політичні або господарські завоювання пролетарської революції» [2, с. 567].

Аналогічним чином, але раніше, якобінці в ст. 5 Декрету Національного конвенту від 10.06.1794 р, «Про революційному трибуналі» зафіксували положення, за яким «ворогами народу оголошувалися ті, хто силою або хитрістю прагнув знищити громадську свободу» [4, с. 403].

До кримінальної відповідальності, як у якобінців, так і у більшовиків, могли бути притягнуті будь-які особи, якщо це було в інтересах революційних урядів та обумовлено політичною доцільністю [5, с. 156; 6, с. 94].

Стаття 6 Декрету конкретизувала припис попередньої статті 5, визнаючи ворогами народу осіб: 1) які закликають до відновлення королівської влади і розпуску Національного Конвенту; 2) чинили збройний опір Республіці; 3) перешкоджали постачанню Парижу продовольством; 4) осіб, які приховували змовників-аристократів; 5) поширювали неправдиві чутки з метою розповсюдження розбрату та смуту; 6) тих, хто намагався ввести «в оману громадську думку і перешкоджав народній освіті»; 7) недобросовісні постачальники і марнотрати суспільного надбання і 8) особи, що займали громадські посади і зловживали ними для утиску патріотів і гноблення народу [4, с. 122–123].

КК 1922 р. повністю дублював склади контрреволюційних злочинів, напрацьованих якобінцями. Під контрреволюційними злочинами розумілися: організація збройних повстань (ст. 58 КК УРСР); зносини з іноземними державами з метою схиляння до збройного повстання або оголошенню війни (ст. 59 КК УРСР); участь в контрреволюційних організаціях або сприяння міжнародній буржуазії (ст. 59–63 КК УРСР); теракти (ст. 64 КК УРСР); диверсії (ст. 65 КК УРСР); шпигунство (ст. 66 КК УРСР); приховування і пособництво в контрреволюційних злочинах (ст. 68 КК УРСР); пропаганда та агітація до повалення влади Рад (ст. 69, 70 КК УРСР); вигадкування та поширення в контрреволюційних цілях шкідливих чуток (ст. 73 КК УРСР) [2, с. 567–569].

Детальний аналіз диспозицій даних статей, дає підставу для їхнього повільного тлумачення. Наприклад, ст. 67 КК УРСР як контрреволюційне діяння фіксує «активні дії і активну боротьбу проти робітничого класу і революційного руху, проявлені на відповідальних посадах при царському ладі» [2, с. 568]. Фактично ж будь-які дії посадових осіб до часів революції могли трактуватися як контрреволюційні злочини. При цьому сама стаття криміналізує дії, вчинені до прийняття КК УРСР. Отже, базовий принцип кримінального права (кримінальний закон не має зворотної сили) на осіб, які вчинили контрреволюційні злочини не поширювався.

Згідно КК УРСР 1922 р єдиною санкцією за контрреволюційні злочини був розстріл, який супроводжувався конфіскацією всього майна. Якобінці ж засуджених революційним трибуналом ворогів народу відправляли на гільйотину [7, с. 259]. А в тих випадках, коли у революційного трибуналу були сумніви чи є француз ворогом народу, ця людина могла бути віднесена до числа «підозрілих», які відправляли в концентраційні табори [8, с. 101].

Список бібліографічних посилань

1. Тихоненков Д. А. Проблемы контроля и надзора за органами ВУЧК и ГПУ УССР в 1918 – нач. 1929 гг. : монография. Харьков : Издатель ФЛ-П Вапнярчук Н. Н., 2008. 208 с.
2. Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-крестьянского правительства Украины. Киев ; Харьков, 1922.
3. Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-крестьянского правительства РСФСР. М., 1922.
4. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник / Л. М. Маймескулов, Д. А. Тихоненков, В. В. Россіхін, С. І. Власенко ; за ред. Л. М. Маймескулова. Харків : Право, 2011. 520 с.
5. Манфред А. З. Великая французская революция. М. : Наука, 1983. 431 с.
6. Сен-Жюст Л. А. Речи. Трактаты. СПб. : Наука, 1995. 472 с.
7. Левандовский А. Дантон. М. : Молодая гвардия, 1964. 383 с.
8. Декрет Конвента «О подозрительных» от 17.09.1793 г. // Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран (Новое и Новейшее время) / сост.: Н. А. Крашенинникова. М. : Зерцало, 1999. 592 с.

Одержано 28.03.2019

УДК 343.9:[343.37+343.55](477)"192"

Володимир Анатолійович ГРЕЧЕНКО,

доктор історичних наук, професор, заслужений працівник освіти України

завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6046-0178>

ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ КУРСАНТІВ ШКІЛ МІЛІЦІЇ В ХАРКОВІ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1920-Х РР.

Одним із найважливіших завдань сучасної історичної науки (і не лише української) є вивчення не стільки політичної і економічної діяльності, культурних і наукових досягнень людства, скільки *самої людини*, як такої, її життя в різних аспектах. Це означає перенесення акценту з дослідження державних інститутів, економічних структур і великих спільностей на вивчення невеликих груп, стратегій поведінки індивідів, а також перехід від опису значимих подій до аналізу повсякденності. Визначаючи сферу інтересів історії повсякденності, німецький вчений А. Людтке відмічав, що вона фокусується на аналізі вчинків тих, кого називають «маленькими, простими, рядовими людьми», на «детальному історичному описі їх душевних переживань і спогадів, любові і ненависті, тривоги і надій на майбутнє» [1, с. 190]. На цьому фоні перевертається традиційне уявлення про те, як повинне будуватися історичне дослідження: історія вибудовується не згори, через сприйняття «сильних світу цього», і не через офіційний дискурс, а як би «знизу» і «зсередини». У такому сенсі історія повсякденності – є своєрідна реконструкція «життя невидатних людей», яка з позицій сучасної історії не менш важлива дослідникові минулого, чим життя людей «видатних».

Повсякденне життя такої специфічної соціальної групи як курсанти шкіл міліції зовсім не вивчене. Незважаючи на відмінності свого соціального походження, курсанти пов'язані загальним видом діяльності і утворюють в цьому сенсі певну соціально-професійну групу. Загальна діяльність у поєднанні з територіальним зосередженням породжує у курсантів спільність інтересів, групову самосвідомість, специфічну субкультуру і спосіб життя, причому це доповнюється і посилюється віковою однорідністю, якої не мають інші соціально-професійні групи. Специфіка курсантів як соціальної групи полягає в тому, що вони не займають самостійного місця в системі виробництва, курсантський статус є тимчасовим, а громадське становище курсантів і їх специфічні проблеми визначаються характером суспільного устрою і рівнем соціально-економічного і культурного розвитку держави, включаючи і національні та регіональні особливості системи міліцейської освіти.

У 1921 р. програма підготовки курсантів складалася з чотирьох циклів. Під час проходження першого курсанти вивчали загальні дисципліни та загальноправові питання, знайомилися із судочинством та основами організації правоохоронної системи. У рамках другого циклу було об'єднано дисципліни ідейно-політичного спрямування (історія партії, робітничого руху, Громадянської війни та ін.). Третій цикл було присвячено практиці міліцейської служби, взаємодії міліції з органами влади та іншими правоохоронними органами. Четвертий цикл цілком відводився на вивчення різноманітних статутів з питань міліцейської служби [2, с. 180].

Керівництво міліцейських курсів намагалося вжити заходів щодо підвищення дисципліни серед курсантів міліцейських конкурсів, але не завжди це робилось послідовно й результативно. Так, 8 серпня 1922 р. в присутності начальника губміліції Озеряньського були заслухані три доповіді про дисципліну: викладача судочинства В. Чиркова, викладача кулеметної справи Н. Знаменського та викладача міліцейського права В. Опацького. Найоригінальнішою була доповідь викладача кулеметної справи Н. Знаменського, який обґрунтовував необхідність дисципліни посиланнями на історичні приклади, зокрема на Селянську війну початку XVI ст. в Німеччині, повстання Разіна та Пугачова, боротьбу швейцарських селян з австрійськими лицарями. Доповідач підкреслив, що «фізична дисципліна об'єднує всі засоби боротьби в одне ціле (людей, коней, гармати)». Це питання розглядалось кілька разів, теорія вдосконалювалася та засвоювалася, але, як указується в публікації часопису «Революційний страж», «питання остаточного вирішення не дістало», а згодом «випускні іспити відвернули увагу від питання про дисципліну» [3, с. 828, 829, 830, 834].

Випускники школи направлялися для роботи в агентурну частину агентурно-розшукового відділення управління карного розшуку НКВС УСРР. У рапорті-довіді уповноваженого розвідки агентурної частини агентурно-розшукового відділення управління карного розшуку НКВС УСРР

В. Сіммерса начальника агентурної частини активно-розшукового відділення Управління карного розшуку НКВС УСРР П. Л. Петрову «Про стан роботи групи розвідників» від 7 грудня 1922 р. давалася характеристика кожному з таємних співробітників і вказувалося на проблеми в його роботі. Наприклад, такою є характеристика секретного співробітника (сексота) № 14: «новий працівник, прибув із школи міліції, молодий, але людина, яка не цікавиться хлібом, а віддається роботі. Помічається захоплення Шерлок-Холмщиною» [4, с. 87].

Серед практичних досягнень варто згадати те, що курсанти Харківської школи міліції допомогли в розкритті так званої «тютюнової» справи в Харкові на початку 1923 р. До керівництва міліції України надійшла скарга керівника Укртютюнтресту Мільштейна про те, що ринок Харкова переповнений фальсифікатом тютюнових виробів, тому він просив ужити екстрених заходів щодо протидії цьому. Розвідка міліції отримала наказ узятися за розробку отриманого донесення. Було встановлено, що на ринок щодня викидається колосальна кількість цигарок-підробок, що імітують вироби різних державних тютюнових фабрик. Викликаному на конспіративну квартиру «капельщику» (інформатору – авт.) категорично було запропоновано дати вичерпні відомості про постачальника і його адреса була встановлена. Через декілька днів агентура мала вже і фотографічну картку підозрюваного. Розвідники доносили, що більшість торговців «липою» – корейці. Перед агентурною частиною стояло завдання виявити всі підпільні фабрики, а також виробників і розповсюджувачів. Декілька розвідників для цієї мети було перетворено на рознощиків цигарок і направлено на базари. Кожні 2–3 дні під спостереження «брався» вже інший кореєць, установлювалися його зв'язки ще з іншими, збиралася інформація про їх адреси, спосіб життя і т. ін. Робота в розвідці велася досить інтенсивно – завдяки їй було виявлено до 70-ти учасників.

Одночасно з цим працювало і інформування. Уповноваженому вдалося зробити «своїм» родича основного постачальника, і через нього як внутрішнього інформатора агентурна частина дізнавалася про кожен крок цього підозрюваного. Невдовзі справа «дозріла», й подальшої агентурної розробки більше не потребувала. За допомогою курсантів Харківської школи Головнім міліції виробники із знаряддями виробництва та поширювачі підробленого товару були заарештовані [5, с. 45].

Тривала активна політизація навчально-виховної роботи з особовим складом. Для цього в липні 1922 р. ЦК КП(б)У були засновані політінспекції замість політсекретаріатів. Поширеною формою виховання працівників міліції були мітинги. Вони присвячувались практично всім актуальним питанням політичного, господарського та міжнародного життя. У міліції України тільки у 1923 р. було проведено 113 багатотисячних мітингів, на яких виступали політпрацівники, начальники міліції, міліціонери, батьки загиблих правоохоронців, представники партійних і державних органів, комсомольських осередків, робітничих колективів і комнезамів, поети, письменники й діячі науки, культури та мистецтва [6, арк. 9].

У 1923 р. часопис «Щит революційного порядку» надрукував статтю, в якій розповідалося про підготовку курсантів у школі міліції: «Курсант підіймається рано. По військовому – о 6 годині 30 хв. ранку. До 8 годин він приводить себе і своє ліжко в порядок, іде на перевірку, п'є ранковий чай. З 8 годин до 10 годин проходить військову муштру, а з 10 до 3 сидить у класах. О 4 годині обідає. Увечері переживається загальними зусиллями усе, чує вдень. По класах гул – точно у вулику. Не зубріння, а живий обмін думками. Суперечка. Суперечності. Знають, що із суперечностей народжується істина. На дворі весна, сонечко. Тягне на повітря, курсант мужній. Він знає, що вчиться за рахунок робітників і селян. Програма велика. Термін навчання обмежений – рік. За цей термін треба досягнути, а не тільки пройти, і загальноосвітні, і військові предмети, і політграмоту, а найголовніше – досконало досягнути міліцейську справу й адміністративне право. Самодіяльність і колективна творчість – це основний принцип Червоного Курсанта в навчанні та клубі» [7, с. 37].

У 1925 р. забезпеченість курсантів підручниками посібниками досягла 75 %, що було дуже значним показником. У школі були створені умови для всебічного і гармонійного розвитку курсантів: працювали музичний, хоровий, драматичний, літературний (український та російський), військово-міліцейський і спортивний гуртки та гурток друзів газети, який випускав двічі на місяць стіннівку [8, с. 37].

Протягом свого існування в Харкові школа здійснила 6 випусків курсантів і підготувала 698 осіб начальницького складу міліції [9, с. 560-563]. З 1924–25 навчального року кількість слухачів становила 100 [10, с. 37].

Список бібліографічних посилань

1. Греченко В. А. Рец. на монографію: «Історія повсякденності робітників Харкова очима сучасного дослідника. (Любавський, Роман. Повсякденне життя робітників Харкова в 1920-ті – на початку 1930-х років / Науковий редактор Л. Ю. Посохова / Передм. О. А. Коляструк; вступне слово

- Л. Ю. Посохової». Х. Раритети України, 2016. 226 с. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2016. Вип. 51. С. 190–191.
2. Бандурка О. М., Греченко В. А., Ярмаш О. Н. Становлення та розвиток міліції України (1921–1930 роки): історико-правове дослідження. Харків : Золота миля, 2015. 498 с.
3. Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917–2017 рр.) : у 6 т. / авт. кол. М. Г. Вербенський, О. Н. Ярмаш, Т. О. Проценко та ін. ; за заг. ред. А. Б. Авакова. Харків : Мачулин, 2014. Т. 2: Народне секретарство – Народний комісаріат внутрішніх справ радянської України (грудень 1917 – грудень 1922 р.). С. 828–834.
4. Греченко В. А. Агентурно-розшукова діяльність міліції УСРР у 1920-ті роки. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3 (74). С. 84–95.
5. Петров П. Л. Два общих собрания. *Щит революционного порядка*. 1923. № 2. С. 45.
6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 6. Оп. 2. Спр. 394. Арк. 9.
7. Милицейская кузница. *Щит революционного порядка*. 1923. № 1. С. 37.
8. Во Всеукраинской школе комсостава милиции и розыска УССР. *Бюллетень НКВД*. 1925. № 2 (17). С. 36–39.
9. Иванов В. Милиция УССР за книгой. *На посту*. 1926. № 14. С. 560–563.
10. ЦДАВО України. Ф. 5. Оп. 2. Спр. 806. Арк. 17.

Одержано 26.03.2019

УДК 344.3

Євген Іванович ГРИГОРЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри державно-правових дисциплін

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5305-1712>

НЕДОСКОНАЛІСТЬ ЧИННОГО ВІЙСЬКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЯК ЧИННИК ЗБІЛЬШЕННЯ ПИТОМОЇ ВАГИ ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ У СТРУКТУРІ ЮРИДИЧНО ЗНАЧУЩОЇ ПОВЕДІНКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ

Важливим аспектом забезпечення правомірної поведінки кожним військовослужбовцем є доступність відповідного законодавства, його зрозумілості. Крім того, правове регулювання повинно бути оптимальним з точки зору фіксації прав та обов'язків відповідних суб'єктів, воно має передбачати зрозумілі та органічні заходи юридичної відповідальності. Є. А. Моргуленко звертає увагу на те, що відсутність низки необхідних нормативних актів, слабе використання чинного законодавства, неефективна взаємодія органів військового управління та військової юстиції, невідповідність правової бази, що регулює військові відносини реальному положенню справ у збройних силах та у першу чергу загальновійськових статутів є важливими детермінантами вчинення нестатутних взаємовідносин між військовослужбовцями [1, с. 8–9].

Неадекватність правового регулювання, занижені або занадто завищені вимоги до поведінкових характеристик відповідних суб'єктів, наявність прогалин у регулюванні поведінки, або занадто жорстка, дріб'язкова правова регламентація все це є чинниками збільшення питомої ваги протиправної поведінки у структурі юридично значущої поведінки військовослужбовця. Крім того, негативний вплив на правомірну поведінку чинить також дублювання обов'язків окремих посадових осіб (за виховання особового складу, за забезпечення дисципліни тощо). Бажання законодавця охопити всі можливі варіанти його зобов'язаних дій, передбачити щодо нього максимально широке коло обов'язків, а у разі будь-якої екстраординарної ситуації мати юридичні підстави для притягнення його до юридичної відповідальності не завжди дають позитивний результат та не створюють загального тла правомірної поведінки у військовому підрозділі.

Прагнення законодавця перестрахуватися, завищуючи нормативні вимоги до поведінки військовослужбовців, особливо командирів різного рівня, на практиці розмиває реальні юридичні підстави для притягнення дійсно винних у вчиненні правопорушення військовослужбовців до

юридичної відповідальності. З цього приводу В. В. Бондарев, аналізуючи нестатутні взаємовідносини, вбачає проблему у тому, що вони беруть свій початок у гіпертрофії статутних відносин у всій системі військової ієрархії, тобто в основі їх детермінації є нерівноправне становище представників однієї ланки військової ієрархії, яке поєднано з виконанням обов'язків зі служби та неминуче призводить до суперечностей між ними [2, с. 11].

Практиці відома велика кількість випадків притягнення командирів взводів, рот та інших військовослужбовців до дисциплінарної відповідальності за неналежне ставлення до виконання своїх функціональних обов'язків щодо виховання особового складу, вжиття заходів стосовно недопущення вчинення злочинів підлеглими військовослужбовцями. Можна згадати випадок, коли військовослужбовця строкової служби, який прислужив трохи більше півроку, відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» та положення про проходження військової служби направили у відпустку. Повернувшись додому та зустрівшись з друзями він розпив спиртні напої і після цього, взявши свій мотоцикл, поїхав з пасажиром по селу. Не впоравшись з керуванням транспортного засобу, він вчинив дорожньо-транспортну пригоду, внаслідок якої пасажир отримав тяжкі тяжкості тілесні ушкодження. При цьому за місцем його служби було притягнуто до дисциплінарної відповідальності його командирів, відповідно до того, що у Статуті внутрішньої служби Збройних Сил України на них покладаються обов'язки з виховання та попередження вчинення злочинів.

З цього приводу виникає закономірні питання: по-перше, чи можна вже сформовану людину, яка має вік більше ніж вісімнадцять років за півроку проходження військової служби виховати або перевиховати, сформувану нову особистість. Наприклад, В. В. Бондарев, проводячи кримінологічний аналіз нестатутних взаємовідносин серед військовослужбовців стверджує, що прояви, багато в чому схожі з так званою «дідівщиною», поширені серед підлітків у школах, інтернатах, технікумах, молодіжних гуртожитках тощо, а також серед тих, життєві орієнтири яких «шліфуються» в умовах неписаних «законів вулиці». Цим же автором було проведене опитування військовослужбовців, яке показало, що лише до восьми відсотків з них застосовувалося до призову на службу приводи в міліцію, заходи адміністративного чи громадського впливу. Проте досвід безпосередньої участі у бійках отримали до армії сорок три відсотки, шістьдесят відсотків – готові до того, щоб застосовувати насильство у відповідь [2, с. 1–2]. Це свідчить про те, що на військову службу потрапляють особи, яких змінити у деяких випадках важко, навіть за весь час служби.

І, по-друге, чи могли командири, знаходячись на значній відстані від місця проведення відпустки військовослужбовцям попередити вчинення ним указанного злочину. У зв'язку з цим, вважаємо, що такі завищені вимоги до командирів різних рівнів не сприяють забезпечення законності, правопорядку та суворої військової дисципліни, сприяють прихованню реального стану речей, який має місце у дійсності. У соціологічній літературі чітко вказано, що система соціального контролю може стати контрпродуктивною у разі домінування у ній завищеної, максимально ригористичної системи оцінок соціальних відхилень [3, с. 504]. Проте це не означає, що слід скасувати обов'язки відповідних командирів щодо забезпечення законності, правопорядку, військової дисципліни, підвищення рівня як загальної, так і правової культури військовослужбовців. У той же час, у першу чергу, слід змінити сформовану практику притягнення командирів до різних видів юридичної відповідальності за такими формальними ознаками. При цьому слід продовжувати вживати заходи щодо підвищення рівня правосвідомості і правової культури як командирів, так і всього особового складу.

Список бібліографічних посилань

1. Моргуленко Е. А. Причины и меры предупреждения нарушений уставных правил взаимоотношений военнослужащих при отсутствии между ними отношений подчиненности : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 2003. 31 с.
2. Бондарев В. В. Нестатутні взаємовідносини серед військовослужбовців Збройних Сил України: кримінологічний аналіз та попередження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2001. 28 с.
3. Социология. Основы общей теории : учеб. для вузов / отв. ред. Г. В. Осипов, Л. Н. Москвичев. М. : Норма-Инфра, 2002. 912 с.

Одержано 07.03.2019

УДК 342.7

Лілія Миколаївна ГРИШКО,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри міжнародного і європейського права юридичного факультету

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0347-1118>

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ КОРОЛІВСТВОМ САУДІВСЬКА АРАВІЯ В УМОВАХ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ

У ісламській концепції прав людини держава виступає головним суб'єктом їх забезпечення. У відповідності до Основного нізаму Саудівської Аравії 1992 р. держава захищає права людини у відповідності з Ісламським Шаріатом (ст. 26) [1, с. 312]. Дана стаття яскраво демонструє ідеологічно-нормативну основу, основний орієнтир захисту прав підданих та іноземців у державі.

Мусульманські держави є досить консервативними і закритими, тому інформація про забезпечення прав людини на їхній території перебуває під завісою таємничості. Водночас, у 2017 році Уряд Саудівської Аравії запросив відвідати державу Спеціальний доповідач з питання про заохочення і захист прав людини і основних свобод в умовах боротьби з тероризмом (далі – Спеціальний доповідач). Мандат Спеціального доповідача з цього питання було запроваджено Радою з прав людини ООН у 2005 р. Резолюцією Ради з прав людини ООН від 20 квітня 2016 р. (A/HRC/RES/31/3) мандат знову подовжено на три роки. Метою такого візиту є оцінка прогресу, досягнутого Саудівською Аравією в її законодавстві, політиці та практиці у боротьбі з тероризмом, відповідно до міжнародного права і стандартів у галузі прав людини.

За результатами відвідування Саудівської Аравії Спеціальний доповідачем представлено окрему доповідь, яка була розглянута на сесії Ради з прав людини ООН в період від 22 лютого по 22 березня 2019 р. (A/HRC/40/52/Add.2). Цей візит було здійснено в період з 30 квітня по 4 травня 2017 р.

Спеціальний доповідач звертає увагу на Основний Нізам про владу 1992 року, який проголошує державу ісламською, іслам – державною релігією, Коран – її Конституцією. Відповідно, шаріат забезпечує основу управління і характеризує державу, а також її відносини з громадянами. Незважаючи на те, що Королівство ратифікувало декілька основних договорів з прав людини і є діючим членом Ради з прав людини ООН, а також має департамент з прав людини в межах міністерства з питань ісламу, воно часто висуває шаріат або божественний закон, його культуру і ісламський характер держави як перешкоду для повної реалізації міжнародних стандартів прав людини.

Спеціальний доповідач висловлює занепокоєння щодо великої кількості повідомлень про несправедливі судові процеси в Спеціалізованому кримінальному суді. еціалізований кримінальний суд був створений у складі Загального суду (General Court) в Ер-Ріяді у 2008 році для переслідування осіб, обвинувачених у тероризмі.

Крім того Спеціальним доповідачем звертається увага на тривалість терміну тримання під вартою, застосування катувань, примусових зізнань і відсутності підзвітності. Відзначається також нездатність Саудівської Аравії забезпечити мінімальні процесуальні гарантії під час затримання та допиту, а також її судова практика допущення примусових зізнань, що, по суті, представляє собою систематичну відмову у справедливому правосудді.

Що стосується застосування смертної кари після явно несправедливих судових процесів, Спеціальний доповідач наголошує, що її застосування, особливо варварським і публічним способом його використання в Саудівській Аравії, є несумісним з основними положеннями права прав людини. Він вважає, що застосування смертної кари Саудівською Аравією є архаїчним, нелюдським і принизливим, не тільки для особи, яка страчена, але й для всіх, хто вносить свій внесок у цю справу, і тих, хто бере участь в якості глядачів. Вона принижує і призводить до деградації людей Саудівської Аравії в цілому.

Водночас, у доповіді відзначається і позитивний внесок Саудівської Аравії, зокрема, Спеціальний доповідач високо оцінює зусилля уряду щодо полегшення страждань жертв тероризму через комплексні програми, що передбачають фінансову, психологічну, освітню та моральну підтримку та кар'єрні можливості. Фінансова, житлова та психосоціальна підтримка жертв тероризму та їх сімей є важливою частиною інтегрованої стратегії боротьби з тероризмом.

Серед основних проблем в сфері прав людини Спеціальний доповідач відзначає також, що Положення Міністерства внутрішніх справ від 7 березня 2014 року, закріплює занадто широке

визначення тероризму, включаючи такі дії, як пропаганда атеїзму чи висловлення подібних думок у будь-якій формі, або виголошення чи поширення думок, що ставлять під питання основи ісламської релігії. Визначення також охоплює тих, хто мав контакти або листування з будь-якими групами, течіями або ворожими до Королівства особами, 12 хто прагне похитнути єдність суспільства або стабільності Королівства будь-яким способом.

Комітет проти катувань висловив стурбованість тим, що Кримінальний закон про злочин тероризму та його фінансування 2014 року, передбачає кримінальну відповідальність за будь-яке мирне висловлення думки або переконання, що ставить під загрозу національну єдність або підриває репутацію чи позицію держави (п. 16 A/HRC/40/52/Add.2); порушення норм, що стосуються права на справедливий суд, включаючи зобов'язання Уряду визначити кримінальні правопорушення саме в межах закону.

Оскільки визначення тероризму може включати мирну пропаганду політичних реформ або критику Короля, вираження мирного інакомислення може підлягати кримінальному переслідуванню, як тероризм.

Інтелектуальна та академічна свобода також жорстоко придушується. Неправильне використання академічного або соціального статусу або впливу засобів масової інформації зазначено як обтяжуючий чинник для цілей призначення покарання і залучає як мінімум 15 років позбавлення волі за найбільш незначні порушення. Крім того, будь-яка особа, яка публікує або публікує будь-якими засобами новини, заяви, неправдиву або злісну пропаганду або тому подібне, з метою здійснення терористичного злочину, карається позбавленням волі на строк від одного до п'яти років.

Спеціальний доповідач відзначив, що Уряд Саудівської Аравії повинен терміново переглянути визначення тероризму в Законі 2014 року і привести його до виконання у відповідності до міжнародних норм з прав людини.

Отже, в державі, де не визнається свобода віросповідання, свобода думки та слова, боротьба з тероризмом може перетворюватися у переслідування за інакодумство та віросповідання недержавної релігії.

Список бібліографічних посилань

1. Конституції зарубіжних країн : навч. посіб. / В. О. Серьогін, Ю. М. Коломієць, О. В. Марцеляк та ін. ; за заг. ред. В. О. Серьогіна. Харків : ФІНН, 2009. 664 с.
2. Visit to Saudi Arabia. Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism. Human Rights Council Fortieth session 25 February – 22 March 2019. A/HRC/40/52/Add.2. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G18/363/55/PDF/G1836355.pdf> (дата звернення: 22.03 2019).
3. Resolution adopted by the Human Rights Council on 23 March 2016 31/3. Protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism: mandate of the Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism A/HRC/RES/31/3. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/081/82/PDF/G1608182.pdf> (дата звернення: 22.03 2019).

Одержано 29.03.2019

УДК 342.7

Тетяна Іванівна ГУДЗЬ,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6950-6136>;

Наталія Сергіївна ПІСТРЕНКО,

викладач кафедри загальноправових дисциплін факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

ДИСКРИМІНАЦІЯ ЯК ФАКТОР ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЖІНОК

Одним із найвагоміших загальнолюдських принципів є принцип рівності – визнання того, що всі люди мають бути рівними між собою незалежно від будь-яких особливостей. Однією з таких особливостей людини є її стать. І те, що має бути цінністю і для людини, і для держави, іноді стає

перешкодою до реалізації особою своїх прав. Одним з проявів принципу рівності є рівність чоловіків і жінок, тобто незалежність рівного підходу від статі, що дістав назву принципу гендерної рівності.

Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. актуальність питань, пов'язаних із гендерною рівністю в усіх сферах життя людства зростає, адже процес формування конституційного законодавства у сучасних державах характеризується декларуванням у ньому принципу рівних прав і можливостей. Конституційне закріплення рівності статей є характерним нарівні з такими особливостями, як національна і расова незалежність, мова, віросповідання, соціальне походження, політичні переконання тощо [1, с. 464].

Проте незважаючи на певні зрушення у сфері реалізації принципу гендерної рівності, становище жінки у суспільстві до сьогодні являє собою складне суспільне явище. Воно є результатом взаємодії економічних, політичних, культурних, соціальних, правових, етнічних колізій життя суспільства, релігійних, наукових і побутових норм, догм, теорій, тощо. Більше того, як свідчать процеси еволюції суспільства, жінка у певній мірі навіть протиставляється чоловікові, уособлюючи м'якість і мудрість, витримку і розуміння на протигагу чоловічої агресивності, грубості характеру і експресивності.

Разом із тим, соціальний і правовий статус чоловіків і жінок безпосередньо пов'язаний із становищем особи в суспільстві. Кожна людина, будучи частиною певної соціальної групи, входить через неї до структури суспільства і встановлює різноманітні зв'язки, характерні для цієї групи. Будь-яка соціальна група, у свою чергу, характеризується сукупністю потреб, інтересів і цінностей, які знаходять своє відображення в таких показниках як статус (соціальний і правовий), соціальна роль, матеріальна забезпеченість, освіченість і професійна кваліфікація, стан здоров'я, соціальний захист, вік, ступінь участі в управлінні державою (взаємини з владою) і т.д. Звичайно ж, сюди відносяться особистісні якості та здібності людини. Таким чином, положення людини знаходить свій вияв у тих правах і свободах, які йому надає і гарантує держава і суспільство, і в очікуваннях, які держава і суспільство мають відносно людини у вигляді обов'язків, пред'явлених йому [2, с. 21].

Виходячи з аналізу реального становища жінок в суспільстві, можна зробити висновок про те, що досліджувана соціальна група зазнає вплив різноманітної дискримінації, і тому зацікавлена у досягненні рівності з чоловіками в усіх сферах життя суспільства. При цьому необхідно зазначити, що соціальні детермінанти в становленні прав жінок за своєю суттю є багаторівневим і поліаспектним явищем. Вони безпосередньо пов'язані з державною ідеологією, в ній же кореняться і нею зумовлюються сфери дискримінації цієї категорії населення. Крім того, жінки в силу сімейних, виробничих та інших турбот і проблем практично не мають часу і умов для соціально-політичної діяльності, а в силу миролюбного характеру не тяжіють до конфліктів. Усе це у своїй сукупності негативно позначається як на соціальному становищі (статус) жінок в суспільстві, так і на їх правовому становищі, що визначається державою.

Разом із тим, становище жінки в суспільстві – один із важливих індикаторів політичного і міжнародного авторитету держави, а тому вона чутливо ставиться до думки міжнародної громадськості на свою адресу у контексті цієї проблеми. Можливо у цьому криється одна з причин того парадоксального явища, відповідно до якого держава ухвалює чимало правових актів щодо поліпшення становища жінок, але, як правило, не поспішає їх реалізовувати.

Саме соціально-правовий статус жінки в суспільстві є показником його розвитку і організації. І, разом з тим, він же вказує на всю глибину дискримінаційного ставлення до жінки. Залежно від цього статус може змінюватися в широкому діапазоні: від рівноправного громадянина суспільства [3, с. 37, 39–43, 256–258] до предмета торгівлі [4], від об'єкта любові і поклоніння [5] до об'єкта насилля [6] або зневаги [7].

До основних причин дискримінації жінок у кризових ситуаціях, в першу чергу, слід віднести їх підвищену соціальну уразливість, хоча у сучасних правових науках загальноприйнятого визначення даного явища не існує. На нашу думку, уразливість означає відсутність спеціального захисту тих, чиє «існування» або «самобутність» наражаються на небезпеку.

У цьому контексті слід звернути увагу на той факт, що деякі зарубіжні вчені до причин здійснення дискримінаційних дій відносять сам факт наявності кризової ситуації, вказуючи, що «що жінки часто стають жертвами війн, громадянських заворушень та інших надзвичайних ситуацій, в результаті яких вони страждають від «нелюдських дій і, отже, зазнають серйозної шкоди» [8, с. 182].

Саме наявність особливих – «кризових» умов створює передумови для прояву або навіть домінації «права сильного» на шкоду більш слабким, якими в силу природних фізичних критеріїв,

як правило, є жінки. Це ж розвиває споживче ставлення з боку чоловіків стосовно жінок (особливо дівчат), загострюючи їх дискримінацію. При чому така ситуація спостерігається в умовах як військових криз, так і криз економічних.

Підсумовуючи, можна дійти до наступних висновків:

- становище жінки в суспільстві представляє собою складне суспільне явище. Воно є соціально-історичним феноменом, яке виникло в результаті взаємодії економічних, політичних, культурних, соціальних, правових, етнічних колізій життя суспільства, релігійних, наукових і побутових норм, догм, теорій, нововведень;
- соціальні детермінанти у становленні прав жінок безпосередньо пов'язані з державною ідеологією, в ній же кореняться і нею зумовлюються сфери дискримінації цієї категорії населення;
- до основних причин дискримінації жінок в кризових ситуаціях, в першу чергу, слід віднести їх підвищену соціальну уразливість, яка обумовлена як особливостями соціально-правового статусу, так і наявністю конкретних кризових явищ.

Список бібліографічних посилань

1. Крочук М. І. Гендерна рівність як складова загального принципу рівності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 4. С. 464–471.
2. Хрисанова С. Ф. Драма прекрасной дамы: парадоксы современного равенства мужчин и женщин: гендерный подход к известной проблеме. Кн. 1: ООН и истоки рождения гендерных принципов. Харьков, 2001. 111 с.
3. Устав Организации Объединенных Наций: подписан 26 июня 1945 г.; Всеобщая Декларация прав человека: принята Генеральной Ассамблеей ООН 10 декабря 1948 г.; Конвенция о политических правах женщины от 20 декабря 1952 г. // Международные акты о правах человека : сб. док. М. : Норма-Инфра-М, 1999. 784 с.
4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок : від 18.12.1979 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207 (дата звернення: 29.03.2019).
5. Соловьев В. С. Смысл любви. Киев : Лыбидь-АСКИ, 1992. 220 с.
6. Декларация об искоренении насилия в отношении женщин : провозглашена резолюцией 48/104 Ген. Ассамблеи от 20.12.1993 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_506 (дата звернення: 29.03.2019).
7. Вейнинггер О. Пол и характер. Принципиальное исследование. М. : Академ. проект, 2012. 392 с.
8. Karen L. Kinnear. Women in Developing Countries: A Reference Handbook. ABC-CLIO, 2011. 348 p.

Одержано 01.04.2019

УДК 342.9

Валерій Валерійович ДАРАГАН,

доктор юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри кримінального процесу

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1735-2371>

ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В ПІДРОЗДІЛАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ІНСТИТУТУ ДЕТЕКТИВІВ

На сьогодні в Україні триває процес реформування органів внутрішніх справ та правоохоронної системи в цілому, вплив як зовнішніх, так і внутрішніх факторів зумовлює необхідність постійного удосконалення структурно-функціональної побудови підрозділів Національної поліції, а це визначає потребу своєчасного наукового аналізу та розробок з метою їх впровадження у практичну діяльність.

Реформування системи ОВС суттєво вплинуло на структурно-функціональну побудову окремих підрозділів Національної поліції, велику частину з них було значно скорочено, деякі підрозділи були зовсім ліквідовані.

Після початку реформування ОВС минуло не так багато часу, але уже сьогодні вбачається значна кількість прорахунків у структурно-функціональній побудові окремих підрозділів Національної поліції.

На сьогодні нагальною є проблема налагодження взаємодії між працівниками окремих підрозділів кримінальної поліції та слідчими підрозділів органів досудового розслідування.

Вказана проблема в першу чергу виникла у тих підрозділах, які в процесі реформування були відділені від територіальних підрозділів Національної поліції (підрозділи захисту економіки) та тих, які були утворені в процесі реформування (кіберполіція).

Наприклад, справи у злочинах, виявлених працівниками відділів при управліннях захисту економіки, як правило, розслідують або слідчі слідчих управлінь при ГУНП в областях, або слідчі підрозділи при відділеннях поліції в обласних центрах, де розташоване відповідне управління захисту економіки. І тут майже не виникає проблем з організацією взаємодії між цими підрозділами. Однак у випадку виявлення злочинів працівниками міжрайонних відділів захисту економіки такі злочини розслідують слідчі підрозділи при відділеннях (відділах) поліції, на території яких такий злочин було скоєно, і тут виникають проблеми, описані нами вище, пов'язані з великою територією обслуговування таких відділів захисту економіки. Оперативний працівник, який працює в окремо взятому районному центрі, не має можливості якісно здійснювати оперативне супроводження кримінального провадження, яке ведеться слідчим за 50, а в деяких випадках і за 100 кілометрів від місця дислокації оперативного підрозділу.

Ще гірша ситуація виникає в процесі налагодження взаємодії зі слідчими в процесі розслідування кіберзлочинів, оскільки підрозділи кіберполіції взагалі мають міжрегіональну побудову і мають значно гіршу ніж у підрозділів захисту економіки територіальну розгалуженість.

Але навіть у випадку, коли й оперативний підрозділ і слідчий підрозділ, в якому знаходиться кримінальне провадження, будуть розташовані в одному місці, це не вирішить проблему, пов'язану з кваліфікацією слідчих, оскільки, як показали результати дослідження, в переважній більшості випадків лише в слідчих управліннях були наявні слідчі, які спеціалізуються на розслідуванні кримінальних правопорушень виявлення яких покладено на окремі підрозділи кримінальної поліції (боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми; протидії наркозлочинності; внутрішньої безпеки; кіберполіції; захисту економіки), і більшість із них становлять колишні працівники таких підрозділів, які потрапили під скорочення в процесі реформування ОВС та зміни структурно-функціональної побудови підрозділів кримінальної поліції. Інша частина слідчих, зокрема ті, які працюють в територіальних органах, підрозділах поліції, мають поверхневі знання щодо розслідування таких злочинів та не мають відповідного досвіду їх розслідування.

На нашу думку, вирішити зазначену проблему можна лише змінивши статус оперуповноваженого (інспектора) окремих підрозділів кримінальної поліції на детектива.

Процес формування інституту детективів було анонсовано ще у 2017 році. Зокрема, тоді у восьми регіонах України – у Київській, Запорізькій, Львівській, Одеській, Полтавській, Сумській, Харківській та Хмельницькій областях було запроваджено проект «Поліцейські детективи», де близько 90 % особового складу підрозділів кримінальної поліції перевели в статус слідчих». Інші 10 % працівників виконували прямі обов'язки кримінальної поліції. Експеримент було запроваджено для того, щоб знайти оптимальний баланс між інститутом слідчих та інститутом детективів [1].

При цьому не зрозуміло, яким чином зміцнення одних підрозділів (слідчих) і суттєве послаблення інших (оперативних) шляхом проведення експерименту без поєднання їхніх прав та обов'язків в одній особі «детектива», повинно було вирішити поставлене перед експериментом завдання – знайти оптимальний баланс між інститутом слідчих та інститутом детективів.

Вказаний експеримент завершився тим, що в структурі Національної поліції «служби детективів» (відділ розслідування особливо тяжких злочинів слідчого управління) при ГУНП. З вказаного вбачається, що запропонована нова «служба детективів» є лише окремим слідчим відділом у складі слідчого управління ГУНП в окремій області в якому працюють виключно слідчі, які не мають права здійснювати оперативно-розшукову діяльність. Тобто, окрім назви вказаний підрозділ не має жодного відношення до «служби детективів».

Інститут поліцейських детективів існує у скандинавських країнах, Німеччині, США та інших державах сталої демократії. Між ними є низка відмінностей в обсязі повноважень, моделі взаємодії з прокуратурою тощо. Разом з тим усіх їх об'єднує те, що збирає докази і фіксує їх у процесуальних документах одна особа, яка несе відповідальність за якість проробленої роботи – підготовку й спрямування обвинувального висновку до суду. Тому детектив зацікавлений у якісній роботі над кримінальною справою, на якій він знається від початку до кінця [2].

На нашу думку, запровадження інституту детективів повинно бути здійснено на кшталт інституту детективів Національного антикорупційного бюро України. Зокрема, Законом України

«Про Національне антикорупційне бюро України» передбачено, що до структури управлінь Національного бюро можуть входити підрозділи детективів, що здійснюють оперативно-розшукові та слідчі дії. Тобто така особа повинна поєднувати у собі функції оперативного працівника та слідчого.

При цьому, на нашу думку, такі структурно-функціональні зміни повинні стосуватися лише окремих підрозділів із структури кримінальної поліції, а саме:

- Департамент боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми;
- Департамент протидії наркозлочинності;
- Департамент внутрішньої безпеки;
- Департамент кіберполіції;
- Департамент захисту економіки.

Таке запровадження доцільно робити шляхом внесення відповідних змін до Законів України «Про Національну поліцію» та «Про оперативно-розшукову діяльність». Окрім того, відповідні зміни необхідно внести до Кримінального процесуального кодексу України.

Необхідність запровадження таких змін обумовлена не тільки проблемами в налагодженні взаємодії з підрозділами слідства, а й специфікою діяльності таких підрозділів, особливостями виявлення та документування злочинів за кожним напрямом діяльності тощо.

Список бібліографічних посилань

1. У восьми регіонах України впроваджено пілотні проекти поліцейських детективів // Цензор.нет : сайт. URL: https://censor.net.ua/ua/video_news/444245/u_vosmy_regionah_ukrayiny_vprovadzheno_pilotni_proekty_politseyiskyh_detektyviv_knyazyev_video (дата звернення: 03.04.2019).
2. Крапивін Є. Запровадивши інститут кримінальних проступків, утворивши інститут детективів, ми просунемося на шляху до євроінтеграції // ZN,UA : сайт. URL: https://dt.ua/internal/reforma-kriminalnogo-bloku-policiyi-problemi-i-perspektivi-247837_.html (дата звернення: 03.04.2019).

Одержано 05.04.2019

УДК 351.74(477)-044.245

Геннадій Геннадійович ДЕДУРІН,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри історії та теорії держави і права факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5277-023X>

ПРАВОВІ ОБМЕЖЕННЯ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА)

Розбудова демократичної держави і громадянського суспільства вимагає чіткої визначеності компетенції правоохоронних органів, які мають сприяти цим процесам, захищаючи інтереси громадян. З огляду на це, надзвичайно важливим є дотримання законності правоохоронцями, недопущення будь-яких проявів зловживання владою або свавілля з їх сторони. На сучасному етапі існує ціла низка нормативно-правових актів, що регулюють діяльність правоохоронних органів, зокрема і за допомогою встановлення певних правових обмежень у їх діяльності.

Насамперед, звернемося до Закону України «Про національну поліцію», який набрав чинності з 7 листопада 2015 р. У ст. 7 розділу II «Принципи діяльності поліції» Закону зазначається, що поліцейським за будь-яких обставин заборонено сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. І далі: «У діяльності поліції забороняються будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками» [1]. Ці положення повністю відповідають конституційним принципам та міжнародним гуманітарним стандартам.

Ст. 8 затверджує принцип законності у діях поліції, обмежуючи її діяльність межами повноважень та способами, визначеними виключно Конституцією та Законами України. Ст. 10 має припис, який забороняє поліцейським використовувати службові повноваження у політичних

цілях. У ст. 42 йдеться про заходи примусу, які можуть бути використані поліцейським. Жоден з засобів примусу, що не потрапив до переліку, наведеному у цій статті, поліцейські не можуть використовувати за будь-яких обставин. Також п. 7 ст. 42, обмежує застосування заходів примусу моментом досягнення очікуваного результату. П. 5 ст. 43 з одного боку обмежує застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї до жінок з явними ознаками вагітності, малолітніх осіб, осіб з явними ознаками обмежених можливостей або старості, але з іншого, допускає вихід за встановлені обмеження у випадку учинення даними категоріями осіб збройного чи групового нападу, збройного опору поліцейському, що загрожує життю і здоров'ю інших осіб або поліцейських, з метою відбиття такого нападу або подолання опору, коли іншими способами і засобами це зробити неможливо [2, с. 137]. У цьому принципова відмінність діючого Закону від попереднього Закону «Про міліцію», який не залишав міліціонерам законних засобів виходу за рамки встановлених обмежень щодо застосування заходів примусу.

Дуже важливою у контексті дослідження є ст. 45 «Застосування спеціальних засобів». По-перше, в ній передбачено застосування поліцейським спеціальних засобів тільки у разі проходження ним спеціальної підготовки. По-друге у п. 4 даної статті докладно наведено основні обмеження і заборони щодо використання поліцейськими спеціальних засобів. Стаття 46 регулює використання співробітником поліції вогнепальної зброї. Як і у випадку зі спеціальними засобами, вона може використовуватися тільки після проходження спеціальної підготовки. Застосування вогнепальної зброї обмежується необхідністю попередження, крім випадків зазначених у п. 6 даної статті. У п. 9 ст. 46 вказується, що «Поліцейському заборонено застосовувати вогнепальну зброю в місцях, де може бути завдано шкоди іншим особам, а також у вогнеонебезпечних та вибухонебезпечних місцях...», але й тут законодавець залишає поліцейську шпарину для подолання цього обмеження, додаючи «...крім випадків необхідності відбиття нападу або крайньої необхідності» [1].

Закон України «Про Службу безпеки України» так само як і Закон «Про національну поліцію України», наголошує на тому, що всі дії співробітників СБУ мають відбуватися у межах Конституції та законів нашої держави. Щодо конкретних прикладів обмежень, то їх, на відміну від попереднього закону, можна навести значно менше. Так, у ст. 19-2 «Обмеження щодо роботи близьких осіб» зазначається, що співробітники СБУ не можуть мати в безпосередньому підпорядкуванні або бути безпосередньо підпорядкованими у зв'язку з виконанням повноважень близьким їм особам [3]. А у Законі України «Про прокуратуру» взагалі відсутні згадки про наявність будь-яких обмежень у діяльності її органів, за виключенням узагальненої вимоги необхідності діяти у межах законів та Конституції [4]. Крім того, співробітники національної поліції, служби безпеки та прокуратури у своїй діяльності обмежені відповідними статтями Закону України «Про запобігання корупції», підписаному президентом у жовтні 2014 року, зокрема у частині щодо обмеження використання службових повноважень у особистих цілях (Розділ IV, ст. 22), обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (ст. 25) тощо [5].

Певну обмежувальну роль у діяльності правоохоронних органів покликані відігравати і окремі статті Кримінального кодексу України. Наприклад, ст. 365 «Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу», визначає, що «Перевищення влади або службових повноважень, тобто умисне вчинення працівником правоохоронного органу дій, які явно виходять за межі наданих йому прав чи повноважень, якщо вони завдали істотної шкоди охоронюваним законом правам, інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб... карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років». Також кримінальне покарання передбачено за завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою (ст. 371); притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372); примус давати показання (ст. 373) [6]. Санкційна частина згаданих статей розповсюджується на слідчих, прокурорів, працівників підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність чи інших уповноважених, на зазначені у статтях дії, осіб.

Ст. 9 чинного Кримінального процесуального кодексу України вимагає від суду, слідчого судді, прокурору, керівника органу досудового розслідування, слідчого неухильно дотримуватися принципу законності під час кримінального провадження. Відповідно, він є ключовим при визначенні обмежень у діяльності правоохоронних органів. Серед інших принципів, дотримання яких теж має утримувати правоохоронців у певних межах та запобігати проявам свавілля з їх боку, у КПК згадуються наступні: повага до людської гідності, забезпечення права на свободу та

особисту недоторканність, недоторканність житла чи іншого володіння особи, збереження таємниці спілкування, невтручання у приватне життя, недоторканність права власності тощо (ст. 11–16) [7].

Таким чином, аналіз чинного законодавства переконує, що обмеження є дійсно важливим елементом системи державно-правових заходів, які забезпечують дотримання законності у діяльності правоохоронних органів. Втім, на думку автора, суттєвого вдосконалення вимагає та частина нормативно-правової бази, що встановлює обмеження у діяльності Служби безпеки України та органів прокуратури.

Список бібліографічних посилань

1. Про національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 01.03.2019).
2. Науково-практичний коментар Закону України «Про національну поліцію» / за заг. ред. С. В. Петкова. Київ : Центр учб. літ., 2016. 292 с.
3. Про Службу безпеки України : закон України від 25.03.1992 № 2229-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12> (дата звернення: 01.03.2019).
4. Про прокуратуру : закон України від 14.10.2014 № 1697-VII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (дата звернення: 01.03.2019).
5. Про запобігання корупції : закон України від 14.10.2014 № 1700- VII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 01.03.2019).
6. Кримінальний кодекс України : закон України від 05.04.2001 № 2341-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.03.2019).
7. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 01.03.2019).

Одержано 04.03.2019

УДК [340.15:325.454](73)

Єлизавета Андріївна ДЕНИСОВА,

курсант I курсу факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

(науковий керівник – Дедурін Г. Г., кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ)

БОРІТЬБА ПРОТИ РАСОВОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ У США: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ДОСВІД

Американська демократія з кінця XVIII ст. є взірцем для розбудови громадянського суспільства. Україні також є що запозичити з досвіду становлення, розвитку та функціонування демократичних інститутів у США. Втім, на демократичний устрій Сполучених Штатів не одне десятиліття падала тінь через наявність проблеми расової дискримінації. Незважаючи на те, що ще у одному з фундаментальних актів американської демократії, а саме Декларації про незалежність, підкреслювалась рівноправність усіх громадян, на практиці темношкіре населення постійно зустрічалося з виявами утисків власних громадянських прав. Навіть після скасування рабства у 1865 р., расова сегрегація, ще тривалий час залишалася надзвичайно гострою проблемою для американського суспільства. З огляду на це, викликає інтерес висвітлення, у історико-правовому контексті, основних етапів боротьби чорношкірого населення за свої громадянські права, тим більше, враховуючи той факт, що і сьогодні, на переконання окремих дослідників [1], проблему расової дискримінації у США не можна вважати вичерпаною.

Не зазираючи занадто глибоко у історію, все ж зазначимо, що витoki расової проблеми на північноамериканському континенті, слід шукати у тих часах, коли до Нового світу почали масово

завозити рабів з Африки (XVI – XVII ст.). Рабство і ставлення до нього, з самого початку розкололо американське суспільство. Південні землі, де господарство мало плантаційний характер з масовим використанням праці рабів, дедалі більше починали конфліктувати з північними територіями, орієнтованими на капіталістичний шлях розвитку і вільнонайману працю. На зорі свого становлення молода країна відстрочила розв'язання цього конфлікту, вдавшись до ряду моральних вивертів і політичних компромісів. Але проблему вирішено не було, навіть незважаючи на вже згадану вище Декларацію незалежності США 1776 року, де, крім іншого, зазначалося: «Ми вважаємо самоочевидними істини, що всі люди створені рівними і наділені Творцем певними невід'ємними правами, до числа яких відноситься право на життя, на свободу і на прагнення до щастя» [2]. Протягом XIX ст. чорношкіре населення не раз намагалося звільнитися від рабства, відстояти свої права, але ці спроби закінчувалися невдало.

Проблема рабства, стала однією з головних причин Громадянської війни між Північчю та Півднем у 1861–1865 рр. Після вбивства послідовного противника рабства президента А. Лінкольна в квітні 1865 р., цю посаду обійняв віце-президент Е. Джонсон [3]. Південні штати мали ратифікувати 13-ту поправку до Конституції, яка забороняла рабство. І хоча, врешті-решт, це було зроблено, на практиці становище чорношкірого населення у південних штатах залишалося важким. Воно було практично беззахисним у правовому сенсі. Більш того, невдовзі з'явилися т.зв. «чорні кодекси» – каральні закони, які жорстко регламентували поведінку нібито «вільних» афроамериканців [4].

Минуло сто років, проте расизм і сегрегація все ще були закріплені в американському суспільстві і праві навіть у середині XX ст. У більшості південних штатів діяли закони, що ускладнювали або взагалі забороняли афроамериканцям голосувати, займати державні посади або відвідувати певні ресторани, магазини, школи, де навчалися білі американці, користуватися разом з ними громадським транспортом тощо. До 1950 року навіть громадські фонтани з питною водою були сегрегованими [5]. Екстремістські групи, такі як Ку-Клукс-Клан, а також поліція, разом провадили сегрегацію. Расисти атакували і вбивали («лінчували») тисячі афро-американців, які на їх думку порушували соціальні норми, створюючи атмосферу страху для всіх.

28 серпня 1963 року Мартін Лютер Кінг у своїй легендарній промові «Я маю мрію...» на мітингу у Вашингтоні, висловив сподівання, що права чорношкірого населення будуть гарантовані по всій території США [6]. За задумом організаторів, марш мав зібрати близько ста тисяч осіб. Насправді ж біля меморіалу Лінкольна на Національній алеї в американській столиці зібралися понад двісті тисяч маніфестантів. Щоб мобілізувати таку кількість учасників, свої зусилля об'єднали зусилля дві конкуруючі організації із захисту прав чорношкірих: «Національна асоціація сприяння прогресу кольорового населення» (NAACP) і «Конференція південного християнського керівництва» (SCLC). Останню й очолював власне сам Мартін Лютер Кінг.

Одним із приводів для проведення масштабної маніфестації стала ініціатива тодішнього президента Джона Кеннеді, який виніс на розгляд федеральних законодавців проект закону про громадянські права, що передбачав заборону расової сегрегації у публічних місцях. Документ не квапилися розглядати у Конгресі, а негритянські акції протесту в різних штатах закінчувалися запеклими сутичками з поліцією. Через це лідери правозахисного руху вирішили зібрати своїх прихильників у самому серці країни. Як виявилось, Марш дійсно став поштовхом до прийняття в США федеральних законів, які забезпечували права чорношкірому населенню.

У 1964 році було прийнято закон про громадянські права, який заборонив расову та іншу дискримінацію в органах влади та громадських місцях. У 1965 році – закон про виборчі права, що скасовував расову дискримінацію на виборчих дільницях і встановив федеральний нагляд за виборами в штатах і округах, де традиційно були сильні расистські настрої [1, с. 54 – 57]. Це було справжньою революцією у боротьбі чорношкірих за їх громадянські права і хоча до повного подолання сегрегації, особливо на ментальному рівні, було ще далеко, саме ці кроки засвідчили, що американське суспільство дійсно є демократичним і відкидає будь-які прояви дискримінації.

Звичайно, як свідчать події вже XXI ст., національні механізми і засоби захисту громадянських прав навіть у США не завжди є ефективними через часткову обмеженість з точки зору здійснення їх норм і впливу. Втім, не слід забувати і про існування міжнародних засобів захисту прав людини – Загальна Декларація прав людини (1948), Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965) тощо, які є універсальними стандартами і з цієї причини можуть застосовуватися у глобальних масштабах.

Список бібліографічних посилань

1. Фридман М. Дж. Свободны наконец: движение за гражданские права в США / Bureau of International Information Programs U.S. Department of State, 2012. 68 с.

2. Декларація незалежності Сполучених Штатів Америки : від 04.07.1776 // Павло Гай-Нижник : особистий сайт. URL: [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1776%20\(07\)%2004.USA.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1776%20(07)%2004.USA.php) (дата звернення: 25.02.2019).
3. Скасування рабства у США // ВСЕОСВІТА : сайт. URL: <https://vseosvita.ua/library/skasuvanna-rabstva-v-ssa-73704.html> (дата звернення: 25.02.2019).
4. Forte David F. Spiritual Equality, the Black Codes, and the Americanization of the Freedmen. *Loyola Law Review*. 1998. № 43. Рр. 569–611.
5. Киселев В. Ненасильственный опыт движения за гражданские права в США (1950-е – 60-е гг.) // Институт философии Российской Академии Наук : сайт. URL: <https://iphras.ru/uplfile/ethics/biblio/N/3.html> (дата звернення: 25.02.2019).
6. «У меня есть мечта». Речь Мартина Лютера Кинга 28 августа 1963 г. URL: <http://www.coldwar.ru/bases/i-have-a-dream.php> (дата звернення: 20.02.2019).

Одержано 28.02.2019

УДК 343.352.7

Віталій Іванович ДЮРДЬ,

аспірант кафедри кримінального права

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6185-2934>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВІДМЕЖУВАННЯ ЗЛОВЖИВАННЯ ВПЛИВОМ ВІД СУМІЖНИХ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ (СТ. 368, 368³, 368⁴ КК УКРАЇНИ)

Стаття 369² «Зловживання впливом» КК України є досить складною для розуміння та застосування. Зокрема, спостерігаються певні проблеми з належною кримінально-правовою кваліфікацією злочинної поведінки на межі таких корупційних складів злочинів як ст. 369² та ст. 368 «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою», ст. 368³ «Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми», ст. 368⁴ «Підкуп особи, яка надає публічні послуги» КК України.

Питання щодо кримінально-правової кваліфікації та відмежування злочину зловживання впливом від суміжних складів злочинів, у випадку коли зловживання впливом вчинене спеціальним суб'єктом і вказаний суб'єкт використав надану йому владу, службове становище чи службові повноваження, вивчалися цілим рядом науковців, зокрема А. В. Савченком, В. І. Тютюгіним, Н. О. Кочеровою, В. М. Киричком, Н. М. Ярмиш та О. О. Дудоровим.

Так, А. В. Савченко вказує, що якщо посередник, який здійснює протиправний вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на прийняття функцій держави, є службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми або особою, яка надає публічні послуги і при цьому зазначена особа (посередник) використовує надані їй повноваження, то вчинення відповідних злочинних дій може, за наявності до того підстав, тягнути за собою відповідальність не за ст. 369², а за відповідними частинами статей 368³ або 368⁴ КК України. Коли ж таким посередником є службова особа публічного права, то його дії кваліфікуються за відповідною частиною ст. 368 КК України [1, с. 911; 2, с. 143].

В. І. Тютюгін вважав, що якщо посередник, який обіцяє чи здійснює вплив на особу уповноважену на виконання функцій держави (суб'єкт т.зв. «пасивного» зловживання впливом) є службовою особою приватного права чи особою, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, то пропозиція чи надання йому, а також одержання ним неправомірної вигоди за такий вплив, карається (за інших необхідних умов) не за ст. 369² КК України, а за відповідними частинами статей 368³ або 368⁴ КК України. Якщо ж таким посередником є службова особа публічного права, а запропонована чи надана їй, а також одержана нею неправомірною вигода має майновий характер, то дії особи посередника, яка її одержує, кваліфікуються за відповідними частинами ст. 368 КК України [3, с. 838].

В подальшому науковець змінив свою думку і зазначив, що службова особа або така, що надає публічні послуги є суб'єктом злочину за частинами 2 і 3 ст. 369² КК України, але лише в тому випадку, коли вчинені дії не обумовлені службовим становищем такої особи чи наданими їй

повноваженнями. У протилежному випадку, тобто коли умовою надання неправомірної вигоди є здійснення впливу на уповноважену особу з використання для цього особою-посередником свого службового становища чи наданих їй повноважень, вчинене кваліфікується за відповідними частинами статей 368, 368³, 368⁴, 369 КК України [4, с. 44].

Прихильником такої позиції є і Н. О. Кочерова, яка вказує, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 369² КК України, є і службова особа (особа, яка має відповідні функціональні та посадові ознаки), за умови, що обіцяний, запропонований, здійснений нею вплив на особу, уповноважену на виконання функцій держави, зумовлено не наданою їй по службі владою чи службовим становищем, а близькими, дружніми чи будь-якими іншими відносинами з останньою [5, с. 134].

У випадку, коли за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, неправомірну вигоду отримано службовою особою і цей вплив остання могла здійснити із використанням нею влади або службового становища (наприклад, у зв'язку зі службовою залежністю першої), дії винної особи слід кваліфікувати за відповідною частиною ст. 368 КК України [5, с. 132].

Вказану позицію поділяє також В. М. Киричко, який під зловживанням впливом розуміє використання службовою особою або особою, яка надає публічні послуги можливостей, пов'язаних зі своїми службовими (у широкому розумінні) повноваженнями (обумовлених такими повноваженнями) для незаконного впливу на особу, уповноважену на виконання функцій держави [6].

Протилежний підхід, який відстоює Н. М. Ярмиш [7, с. 179–180] і з яким погоджується О. О. Дудоров [8, с. 159], полягає в тому, що питання про співвідношення складів злочинів, передбачених ст. 368, ст. 368³, ст. 368⁴ і ст. 369² КК України, має вирішуватись відповідно до правила про конкуренцію між загальною і спеціальною нормами, оскільки надання неправомірної вигоди за вплив на прийняття рішення є окремим випадком підкупу.

Вважаємо, що позиція Н. М. Ярмиш та О. О. Дудорова у вказаному питанні є найбільш слушною. В обґрунтування вказаного наведемо наступні аргументи:

1. Сам вплив (а також характер такого впливу: з використанням влади, службового становища або повноважень у «широкому» розумінні; з використанням влади, службового становища або повноважень у «вузькому розумінні»; з використанням позаслужбового статусу та можливостей), який пропонує, обіцяє або здійснює (здійснив) суб'єкт «пасивного» зловживання впливом, не входить до складу конструкції злочину, передбаченого ст. 369² КК України і в межах цієї статті не має значення для належної кримінально-правової кваліфікації та не є кримінально караним за нею (в залежності від статусу особи, уповноваженої на виконання функцій держави та на яку буде вчинено вплив і характеру подальших дій суб'єкта «пасивного зловживання» впливом, який чинитиме вплив, такі дії слід кваліфікувати за ст. 343, 344, 369, 376 КК України).

2. Використання суб'єктом «пасивного» зловживання впливом наданої йому влади, службового становища або повноважень в контексті ст. 369² КК України є лише способом досягнення мети – вплинути на особу, уповноважену на виконання функцій держави, але ніяк не є самоцілью (що має місце у випадку, визначеному ст. 368³, 368⁴, 368 КК України).

Так, службова особа юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368³) та особа, яка надає публічні послуги (ст. 368⁴) приймає пропозицію, обіцянку або одержує неправомірну вигоду для себе чи третьої особи за вчинення дій або бездіяльності з використанням наданих їй повноважень в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи. Службова особа (ст. 368) приймає пропозицію, обіцянку або одержує неправомірну вигоду для себе чи третьої особи за вчинення чи невчинення в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища.

У вказаних випадках неправомірною вигодою надається (обіцяється, пропонується) саме за вчинення конкретних дій або бездіяльності і особа, яка надає неправомірну вигоду, чітко усвідомлює, що саме вказаних дій або бездіяльності вона хоче досягти, саме вони є її метою.

3. Для ілюстрації правильності підходу змодельємо наступні ситуації:

1. Особа А. надала неправомірну вигоду громадянину Б., який є приватним виконавцем (особою, яка надає публічні послуги в розумінні ст. 368³ КК України) за вплив на особу В., який є державним службовцем (особою, уповноваженою на виконання функцій держави). Б. починає шукати шляхи впливу на В. і знаходить – до нього надходить виконавчий документ щодо стягнення з В. коштів на користь банку. Приватний виконавець накладає арешт не на суму

стягнення (з урахуванням виконавчого збору, витрат виконавчого провадження, штрафів та основної винагороди приватного виконавця), як це передбачено ч. 3 ст. 56 Закону України «Про виконавче провадження», а на всю суму коштів, які знаходяться на банківських рахунках особи В. В подальшому приватний виконавець повідомляє В., що зніме арешт з рахунків як тільки той виконає його прохання щодо вчинення дій на користь особи А.

2. Особа А. надала неправомірну вигоду особі Б., який є слідчим поліції (службовою особою в розумінні ст. 368 КК України), за вплив на особу В., який є державним службовцем. Б. розпочинає розслідувати кримінальне провадження щодо дій В. Слідчий повідомляє В., що планує повідомити йому про підозру, але якщо той прийме бажане для особи А. рішення – не буде цього робити і винесе постанову про закриття кримінального провадження.

В обох ситуаціях дії особи, яка надає публічні послуги та службової особи самі по собі не становлять жодної цінності для осіб, які надали їм неправомірну вигоду. За вчинення описаних дій (неправомірний арешт всіх коштів і розслідування кримінального провадження) вони неправомірну вигоду не надавали. Значення для них мають лише подальші дії суб'єкта «пасивного» зловживання впливом - вимога до осіб, уповноважених на виконання функцій держави щодо дій в інтересах надавачів неправомірної вигоди.

Підсумовуючи сказане, можна констатувати, що при співвідношенні складів злочинів, передбачених ст. 368 «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою», 368³ «Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми», 368⁴ «Підкуп особи, яка надає публічні послуги» КК України з одного боку та ст. 369² «Зловживання впливом» КК України з іншого, існує конкуренція загальної і спеціальної норм. Тому при кримінально-правовій кваліфікації прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, або пропозиція чи обіцянка здійснити вплив за надання такої вигоди службовою особою, службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми або особою, яка надає публічні послуги з використанням наданої влади, службового становища чи повноважень слід застосовувати саме ст. 369² КК України як спеціальну норму.

Список бібліографічних посилань

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
2. Савченко А. В. Корупційні злочини (кримінально-правова характеристика) : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2016. 168 с.
3. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. Т. 2: Особлива частина. 1040 с.
4. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : навч.-практ. посіб. / за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна. Харків : Право, 2014. 232 с.
5. Кочерова Н. О. Зловживання впливом: соціальна обумовленість криміналізації та характеристика складу злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2013. 214 с.
6. Киричко В. М. Проблеми визначення суб'єкта зловживання впливом (ч. 2 ст. 369² КК України) та її вирішення. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 128. С. 38–46.
7. Ярмиш Н. М. Проблеми кримінально-правової кваліфікації (злочини проти життя та здоров'я особи, проти власності, у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг) : навч. посіб. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2014. 192 с.
8. Дудоров О. О. Зловживання впливом: у пошуках істини між «духом» і «буквою» кримінального закону. *Право і громадянське суспільство*. 2015. № 3. С. 136–178.

Одержано 05.04.2019

УДК 340.15:2-763

Дмитро Євгенович ЗАБЗАЛЮК,

*кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права
Львівського державного університету внутрішніх справ*

ХРЕСТОНОСНИЙ РУХ: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Вакуум, який утворився після падіння Римської імперії, заповнювався тим, що християнський світ все частіше починав усвідомлювати себе не тільки як релігійну спільноту, але і як єдине політичне суспільство.

На це, безперечно мало вплив поширення християнства по усій Європі. Після Міланського едикту імператора Константина та проведення з його ж ініціативи Нікейського собору, християнство утвердилось як офіційна державна релігія на територіях Західної та Східної Римської імперії. Християнство почало інтенсивно поширюватись, витісняючи язичницькі культи та активно борючись із рудиментами античного світу, який, на думку видатних християнських богословів та перших «батьків церкви», аж ніяк не відповідав новоутвердженим церковним та духовним канонам.

Але, на жаль, з самого початку багато чисельна спільнота християнського світу не мала єдності. В першому тисячолітті церква зберігала хоча б видимість єдності, однак, в другому відмовилась навіть від нього (церковна схизма 1054 року – авт.). А це свідчить, що навіть основи християнського світу зазнали суттєвих змін. «Хоча латинська і грецька церкви розділяли основні постулати віри, вони часто дивились одна на одну, як на чужинців» [1, с. 308].

Діяльність Католицької церкви засновується на створенні нею на протязі декількох століть доктрини, яка розглядається як еволюція християнського вчення і стоїть на ґрунті єдиновладдя Римського Папи, який признається главою Католицької церкви [2, с. 311].

Так, зокрема, в 1073 році Папа Григорій VII висунув програму папської теократії, тобто встановлення верховної влади Папи в церковних та світських справах. Свою програму він сформулював у своєму знаменитому «Dictatus Papae» («Диктаті папи») [3, с. 35].

Ідея теократичної монархії мала величезний глибинний зміст, так як вперше була висловлена теорія об'єднаної Європи на основі християнської віри, що однозначно повинно було позитивно вплинути на її політичний, соціально-економічний, культурний та духовний розвиток.

Слід відзначити і те, що Католицька Церква створила свою першу сучасну правову систему – канонічне право, під широку юрисдикцію якого підпадало не тільки духовенство, але й миряни. Така система була необхідна для того, «щоб підтримувати цілісність кожного державного утворення, провести реформування кожного з них і зберегти рівновагу між всіма ними» [4, с. 269].

Проте, таку «рівновагу» було зберігати важко. І на це були свої об'єктивні причини. «Серед хаосу, який настав у Європі в кінці XI ст. як наслідок війн, міжусобиць, тотальної злочинності, постійної ворожнечі пап з імператорами, необхідно було поставити західному світу нову ціль, котра би мала всезагальне значення. Треба було утворити нову силу, яка би служила не окремим людям, а всьому християнському світу. Такою новою ціллю стало звільнення Гробу Господнього, а новою силою – армія пілігримів, що прийняли хрест. Почалася епоха хрестових походів» [5, с. 214].

Головною силою армії хрестоносців, звичайно, було лицарство, розквіт якого припадає саме на XII – XIII століття, тобто на період хрестових походів. На нашу думку, саме лицарство повинно було, за задумом Папи, стати тією головною рушійною силою, яка мала відіграти вирішальну роль у реалізації ідеї Хрестоносного руху на Схід, а у разі потреби стати на захист і самої Церкви.

В радянській і, навіть, в сучасній українській історіографії, в більшості випадків, Хрестоносний рух представлявся, як грабіжницькі походи на Близький Схід, метою яких було виключно завоювання нових земель, розширення впливу і влади Католицької церкви, а також отримання фінансових вигід для феодалів – безпосередніх учасників Хрестових походів. А заклик Папи Римського Урбана II на Церковному соборі у Клермоні в 1095 році – («Цього хоче Бог» - авт.) трактувався не інше, як спосіб маніпуляції масовою свідомістю людей, що зібрались послухати його промову. І дійсно, треба констатувати колосальний ефект даної промови, яка стала рушійним вектором та головною детермінантою розвитку суспільних відносин, а також могутнім ідеологічним ґрунтом для становлення політико-правових ідей в середньовічній Західній Європі.

Звичайно, треба визнати, що заклик, який виходив від вищого церковного ієрарха, зі зброєю в руках звільняти Гроб Господній, м'яко кажучи, не зовсім відповідав християнському віровченню. Адже завоювання одними народами інших, застосовуючи насилля і, приносячи фактично смерть та грабежі, однозначно виходило за рамки Святого Писання. Безперечно, можна погодитись також із тим, що хрестоносці на шляху до Єрусалиму і, безпосередньо у ньому допускали недопустиму жорстокість, в тому числі і стосовно мирного населення. Більше того, достатньо цинізму було і втому, що за участь у Хрестових походах вище католицьке духовенство і сам верховний понтифік, зокрема, обіцяли індульгенції (прощення усіх гріхів і боргів – авт.) для усіх їх учасників. І такі думки мають абсолютне право на існування.

Однак, на нашу думку, в основі даного явища лежить набагато більш глибинний зміст і розглядати його треба не так односторонньо, а із врахуванням політичних, соціальних, економічних, культурних і правових реалій того часу.

На наше глибоке переконання, в тих політичних реаліях, які склались в Західній Європі в кінці XI століття, заклик Папи про звільнення Гробу Господнього був виключно продуманим та своєчасним. В складних соціально-політичних умовах, в яких опинилась Західна Європа в кінці XI століття, дана місія мала на меті об'єднати не тільки обездолене селянство, але і міщан, лицарів, що все частіше вдавались до елементарного розбою, а також вищі верстви населення – крупних феодалів – королів, баронів, герцогів, що загрузли в міжусобних війнах. Необхідно було створити єдине, монолітне, і потужне християнське військо, яке повинно було нести Знамення Христа в «чужі світи» заради торжества Слова Божого і посилення авторитету Церкви, який суттєво похитнувся після розколу 1054 року.

І треба визнати, що більшість європейських феодалів, які мали приналежність до лицарського прошарку, з великим ентузіазмом відгукнулись на заклик Клермонського собору, оскільки боротьба з «невірними» відповідала їх ідеалам.

Неможливо не визнати той факт, що під час Хрестових походів західне лицарство об'єдналось. Почали вироблятися правила суспільної поведінки... Ідеал лицарства широко розповсюдився по всій Західній Європі, став слугувати предметом наслідування для всіх західноєвропейських народностей, і, таким чином, об'єднав все лицарство в одну спільну сім'ю, з однаковими поняттями та прагненнями [6, с. 90].

І справді, епоха Хрестоносного руху дала абсолютно нові орієнтири для розвитку держави і права в добу Середньовіччя, серед яких: реформування державних і церковних інститутів; впорядкування і уніфікація церковного та канонічного права, адаптація їх до нових політичних обставин і відносин зі світською владою. Адже, як справедливо зазначив відомий дослідник церковного та канонічного права Джероза Ліберо: «право в церкві – це самостійна реальність і відмінна від усіх форм людського права, яка, зрештою, за своїм матеріальним змістом залишається все ж таки виключно людською [7, с. 19]; становлення правових систем в країнах Європи; розширення сфери впливу християнства; місіонерський рух; боротьба з еретичними рухами; заснування нових держав; розвиток економічних, товарно-грошових і торгових відносин; розвиток науки, медицини, літератури, астрономії, мореплавства; розвиток в XII столітті нових течій в теології – реалізму, номіналізму і концептуалізму тощо.

Особливо хотілось би відзначити створення духовно-лицарських орденів і той вплив, які вони здійснили на європейську та світову політику.

Не слід недооцінювати і методологічні принципи об'єднання Європи, які з'явились саме в час Хрестоносного руху. Мова йде про культурні, економічні та політичні детермінанти розвитку. Адже ще, починаючи з початку XI століття, політичну думку Середньовіччя, не без участі церкви, охопила ідея створення універсальної у всіх проявах держави, що без сумніву, вплинуло на загальний європейський розвиток та його політичні та правові доктрини та теорії.

Саме тому ідеологічний ґрунт Хрестоносного руху ми пробуємо дослідити, як окрему політико-правову доктрину і розглядаємо її як вчення, науково-філософську теорію, головний теоретичний та політичний принцип середньовічної доби.

На нашу думку, в основі Хрестоносного руху покладена саме політико-правова доктрина, оскільки хрестові проходи не були стихійним і спонтанним явищем, а являлись, без сумніву, ідеологічним та політичним проектом Католицької церкви, метою якої було подолання політичної, економічної, культурної, духовної і соціальної кризи в Європі. Дана місія повинна була адаптувати церковне та канонічне право до нових політичних обставин. Яскравою ілюстрацією цих процесів являється кодекс канонічного права, створений в XII століття Граціаном, в якому були об'єднані біблійні канони, рішення церковних соборів, витримки з папських енциклік і булл,

фрагменти праць «отців церкви», окремі норми римського та звичаєвого права. Усі ці нові явища посприяли тому, що вчені з часом назвали ренесансом XII століття – часом, коли, відчувши упевненість, західний християнський світ свідомо намагався втілити свої ідеали у життя.

Саме політико-правова доктрина Хрестоносного руху найбільш яскраво відображає орієнтири для розвитку держави і права в добу Середньовіччя і тому слід комплексно досліджувати дану доктрину як цілісний соціокультурний феномен.

Список бібліографічних посилань

1. Дейвіс Н. Європа. Історія / пер. з англ. П. Тарещук. Київ : Основи, 2008. 1463 с.
2. Лазор Л. И., Лазор В. В., Шамшина И. И. Каноническое право : учеб. 1-е изд. Луганск : Виртуальная реальность, 2010. 568 с.
3. Шейнман М. М. Папство. М. : Изд-во АН СССР, 1959. 209 с.
4. Берман Дж. Гарольд. Вера и закон: применение права и религии. М. : Москов. шк. пол. исследований, 2008. 464 с.
5. Бурмило І. Історія Церкви. Чернівці : Книги-XXI, 2007. 423 с.
6. Рыцарские ордена: с крестом и мечом. М. : Эксмо ; Алгоритм, 2004. 384 с.
7. Джероза Л. Церковне право / пер. з нім. Н. Щиглевської. Львів : Свічадо, 2001. 336 с.

Одержано 25.03.2019

УДК 355.457.1

Віталій Віталійович ЗАБОРОВСЬКИЙ,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОПЕРАТИВНО-БОЙОВІ ПРИКОРДОННІ КОМЕНДАТУРИ ТА ПРИКОРДОННІ КОМЕНДАТУРИ ШВИДКОГО РЕАГУВАННЯ В ОХОРОНІ Й ЗАХИСТІ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

З початком російської агресії на сході України перед керівництвом держави постав цілий комплекс питань, які вимагали негайного вирішення. Одним із найважливіших було питання посилення оборони східних кордонів з метою припинення постачання зброї та боєприпасів для проросійських бойовиків та недопущення вторгнення на територію України військових підрозділів з російської території. Зазначене напряму стосується органів та підрозділів Державної прикордонної служби України (ДПСУ). На виконання доручень Президента України та Уряду Держприкордонслужба з 01.10.2014 р. почала виконувати завдання із захисту національних інтересів в смузї безпеки вдовж лінії розмежування в окремих районах Донецької та Луганської областей, яка складала 586,6 км.

Восени 2014 року, з визначенням лінії розмежування у межах Донецької та Луганської областей постала нагальна потреба у протидії незаконному переправленню на територію підконтрольну українській владі зброї, боєприпасів, проникненню бойовиків, а також неконтрольованому переміщенню осіб, товарів та транспортних засобів в обхід визначених контрольних пунктів в'їзду-виїзду (КПВВ) поза межами встановлених транспортних коридорів. З цією метою у структурі Держприкордонслужби було сформовано принципово нові прикордонні підрозділи – оперативно-військові відділи (далі – ОВВ) «Краматорськ» та «Велика Новосілка»[1].

Але, для більш успішного виконання поставлених Державній прикордонній службі України завдань на загрозливих напрямках необхідно створити нові бойові органи (підрозділи) охорони державного кордону, і для цього необхідно збільшити наявну граничну чисельність Державної прикордонної служби на 3000 осіб. Перетворення ДПСУ на «правоохоронний орган європейського зразка» призвело до розформування бойових частин та істотної зміни порядку несення служби. Відповідна Концепція розвитку Державної прикордонної служби України була розрахована на період до 2015 року. На виконання цього у трьох регіональних управліннях ДПСУ (Східному, Західному та Південному) були створені нові підрозділи – прикордонні комендатури швидкого реагування.

Прикордонна комендатура швидкого реагування (ПКШР) та оперативно-бойова прикордонна комендатура є структурними підрозділами прикордонного загону, призначеним

для захисту та посилення охорони визначеної ділянки державного кордону. Комендатура виконує покладені на неї завдання у взаємодії з органами та підрозділами охорони державного кордону, частинами та підрозділами Збройних Сил України та інших військових формувань та правоохоронних органів держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом. В охороні державного кордону комендатура може використовувати допомогу органів державної влади, громадських об'єднань, громадян з числа місцевих жителів на добровільній основі.

Основними завданнями комендатури є: участь у припиненні збройних конфліктів та інших провокацій на державному кордоні України у взаємодії з підрозділами відповідних правоохоронних органів; участь у взаємодії із частинами та підрозділами Збройних Сил України та інших військових формувань у відбитті вторгнення або нападу на територію України збройних сил іншої держави або групи держав; участь у заходах із запобігання кримінальним та адміністративним правопорушенням, протидію яким законодавством віднесено до компетенції Державної прикордонної служби України, їх виявлення та припинення; участь у межах, визначених законодавством України, у взаємодії з органами Служби безпеки України, органами внутрішніх справ та іншими правоохоронними органами у боротьбі з тероризмом [2].

Прикордонні підрозділи швидкого реагування - це структурні підрозділи органу охорони державного кордону, які є бойовим резервом Голови Державної прикордонної служби України та призначені для охорони і захисту державного кордону на загрозливих напрямках та посилення прикордонних загонів у разі різкої зміни обстановки. Виходячи з цього пропонується розглядати багатофункціональність завдань, які будуть покладені на прикордонні підрозділи швидкого реагування, а це завдання пов'язані з виконанням функцій правоохоронного, спеціального та оборонного характеру. Завданнями прикордонних підрозділів швидкого реагування під час виконання функцій правоохоронного характеру можуть бути: охорона державного кордону в межах ділянки відповідальності; протидія незаконній міграції, торгівлі людьми, а також незаконному переміщенню зброї, наркотичних засобів, боєприпасів, вибухових отруйних, радіоактивних речовин та матеріалів, заборонених до переміщення через державний кордон; здійснення оперативно-розшукової діяльності; запобігання злочинам та адміністративним правопорушенням, протидію яким законодавством віднесено до компетенції Держприкордонслужби, їх виявлення, припинення, здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення згідно із законами; участь у взаємодії з підрозділами правоохоронних органів у здійсненні заходів, спрямованих на боротьбу з тероризмом, локалізації нестандартних (кризових) ситуацій, забезпеченні внутрішньої та власної безпеки; запобігання та недопущення перетинання державного кордону особами, яким згідно із законодавством не дозволяється в'їзд в Україну або яких тимчасово обмежено у праві виїзду з України, в тому числі згідно з дорученнями правоохоронних органів; розшук у пунктах пропуску за наявними базами даних осіб, які переховуються від органів дізнання, слідства та суду, ухиляються від відбуття кримінальних покарань, виконання в установленому порядку інших доручень правоохоронних органів; здійснення контролю за режимом державного кордону, дотриманням прикордонного режиму та режиму в пунктах пропуску; координація діяльності підрозділів державних органів, що здійснюють різні види контролю під час перетинання державного кордону або беруть участь у забезпеченні режиму державного кордону, прикордонного режиму і режиму в пунктах пропуску; організація і проведення роботи з охорони громадського порядку і державного кордону в контрольованих прикордонних районах.

Завданнями прикордонних підрозділів швидкого реагування під час виконання функцій спеціального та оборонного характеру можуть бути: посилення охорони і захисту визначеної ділянки відповідальності; локалізація кризових ситуацій на кордоні; припинення збройних конфліктів та інших провокацій; участь у боротьбі з ДРГ; участь у межах компетенції у боротьбі з тероризмом, організованої злочинністю у взаємодії з органами СБУ та МВС; участь у заходах, що пов'язані з державною охороною вищих посадових осіб, особистою охороною (фізичним захистом) військовослужбовців і працівників Державної прикордонної служби України, а також їхніх близьких родичів; виконання завдань оперативно-розшукової діяльності щодо пошуку і фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави; пошук та затримання ворожої агентури; відбиття озброєного вторгнення військових груп та підрозділів; ведення бойових дій з передовими та розвідувальними підрозділами регулярних військ противника; участь в проведенні фільтраційних та режимних заходів; охорона тилів діючих підрозділів частин та з'єднань ЗСУ (НГУ та інших підрозділів) шляхом проведення оперативних, військових та режимних заходів в прикордонних районах нашої території [3].

Таким чином доцільним є застосуванням даних підрозділів у мирний час, у випадку різних змін обстановки, загострення військово-політичної обстановки та у випадку введення воєнного стану. Сучасна прикордонна комендатура швидкого реагування (оперативно-бойова прикордонна комендатура) володіє високими бойовими можливостями, самостійністю, здатністю виконувати різні завдання у різних умовах, на головних або другорядних напрямках, у складі прикордонного загону та самостійно [4, 5]. Це в свою чергу обумовлює необхідність визначення основних форм оперативно-бойової діяльності прикордонних підрозділів швидкого реагування.

Список бібліографічних посилань

1. Ананьїн О. В. Оперативно-військові відділи державної прикордонної служби України «Краматорськ» та «Велика Новосілка» у 2014–2015 роках // *Війна на Донбасі. 2014–2016 рр. : зб. наук. праць за матеріалами II Всеукр. наук. військ.-істор. конф. (м. Київ, 20 квіт. 2017 р.) / Нац. військ.-істор. музей України. Київ, 2017. С. 42–49.*
2. Положення про прикордонну комендатуру швидкого реагування Державної прикордонної служби України : затв. наказом МВС України від 21.03.2016 № 190 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0566-16> (дата звернення: 21.03.2019).
3. Лемешко В. В. Обґрунтування доцільних форм оперативно-бойової діяльності по виконанню завдань прикордонними підрозділами швидкого реагування. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України*. 2015. № 4 (66). С. 136–145.
4. Розробка рекомендацій щодо використання оперативно-бойової прикордонної комендатури: звіт про НДР [шифр 215-0006 І]. Хмельницький : Нац. академія ДПСУ, 2015. 192 с.
5. Мисик А. Б., Сціборовський О. А., Нечаєв О. О. Основи застосування оперативно-бойової комендатури в охороні та захисті державного кордону. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України*. 2014. № 2 (62). С. 59–69.

Одержано 25.03.2019

УДК 340(477)–044.247:341(4)

Дарина Григорівна ЗАВРІЧКО,

курсант I курсу факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

(науковий керівник – Дедурін Г. Г., кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ)

ПРАВОВИЙ ВИМІР ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Євроінтеграція – цивілізаційний вибір України, саме під її гаслами у 2013 році розпочалися наповнені драматизмом події, відомі як Революція Гідності. З того часу євроінтеграційний курс є не тільки визначальним зовнішньополітичним пріоритетом України, але в значній мірі впливає і на внутрішній розвиток країни.

Неодноразово керівники нашої країни підкреслювали незворотність процесів євроінтеграції, підсумком яких має стати набуття Україною повноправного членства у ЄС. Так, нещодавно, під час зустрічі зі студентами Української академії лідерства в Києві, Президент України Петро Порошенко, зауважив: «Ключове, про що я мрію, – дві речі. Я дуже хочу, щоб до 2030-го року Україна була членом Європейського Союзу. І я дуже хочу, щоб Україна до 2030-го року була членом Північноатлантичного Союзу».

Європейську інтеграцію можна визначити, як це процес політичного, юридичного, економічного (а в деяких випадках – соціального та культурного) об'єднання держав Європи. Вона передбачає реалізацію двох взаємопов'язаних процесів – делегування певних функцій держави на наднаціональний рівень з метою досягнення конкретних результатів у політико-економічній сфері, а також створення нових політичних інститутів, наділених виконавчою, законодавчою та судовою владою [3].

Чим же є сучасний Європейський Союз і чому він приваблює Україну? ЄС було створено у 1993 р. з початком дії Маастрихтського договору. Він передбачав утворення політичної та економічної конфедерації європейських країн. Необхідно зазначити, що ще з 1950-х рр. держави Європи спрямовували зусилля саме на зміцнення економічної частини інтеграції. Однією з

головних цілей було досягнення повної економічної взаємодії та запровадження до обігу єдиної європейської валюти. 30 червня 2002 р. у рамках Європейського Союзу було створено економічний і валютний союзи. Таким чином, наразі ЄС втілює собою найвищий рівень економічного інтеграційного об'єднання [5].

Якщо ми звернемося до засадничих правових документів об'єднання, то, насамперед слід відзначити, що Конституція Європи у якості цілей ЄС визначає:

1) сприяння миру, поширення власних цінностей і добробуту народів, що проживають у межах ЄС;

2) надання своїм громадянам вільного простору, безпеки і правосуддя без внутрішніх кордонів, внутрішнього ринку з вільною та чесною конкуренцією;

3) забезпечення стабільного розвитку Європи на основі збалансованого економічного зростання і стабільності цін, наявності конкурентної соціальної ринкової економіки, яка прагне до забезпечення повної зайнятості та соціального прогресу, а також високий рівень охорони і підвищення якості навколишнього середовища;

4) сприяння науково-технічному прогресу;

5) боротьбу із соціальною ізоляцією та дискримінацією, сприяння соціальній справедливості і соціальному захисту, рівності чоловіків і жінок, солідарності поколінь і охороні прав дитини;

6) сприяння економічній, соціальній та територіальній згуртованості та солідарності держав-членів;

7) повага до багатства культурного і мовного різноманіття, піклування про збереження і розвиток європейської культурної спадщини [1, с. 10–11].

Організації наддержавного характеру, до яких можна віднести і ЄС, мають право ухвалювати рішення, що є обов'язковими як для самих держав, так і для їхніх фізичних та юридичних осіб. Такі рішення діють на території держав-учасниць поряд із національним законодавством [4].

На сьогодні, членами ЄС є 28 європейських країн. Втім, двері об'єднання залишаються відкритими. Так, Маастрихтський договір передбачає, що будь-яка європейська держава, яка поважає спільні для всіх держав-членів принципи, може звернутися з проханням про членство у Європейському союзі.

На сучасному етапі, країни, що є кандидатами на членство у ЄС, мають відповідати певним критеріям. По-перше, вони мають бути «європейськими». Однак це положення слід трактувати не стільки як вимогу щодо географічного розташування, скільки як очікування від держави-кандидата відповідності європейським культурним, правовим і політичним традиціям. По-друге, держава-кандидат має поважати загальновизнані принципи конституційного устрою, а саме: демократичний лад, права і свободи людини і громадянина, дотримання верховенства права.

Окрім цих нормативно закріплених вимог, до кандидатів у члени Союзу ставлять й інші. Так, рівень економічного розвитку держави-кандидата має відповідати середньостатистичному рівню економічного розвитку Євросоюзу. Про реальну готовність країни щодо набуття членства, буде свідчити приведення нею свого законодавства у відповідність із правом Європейського Союзу, що передбачає досить суттєве реформування переважної більшості галузей права (передусім економічного блоку), а це потребує тривалого часу.

Якщо всі зазначені вище умови виконано, відбувається вступ країни до ЄС, який оформлюється договором приєднання. Цей договір підписують, з одного боку, усі члени Євросоюзу, а з іншого – країна-кандидат. Договір набуває чинності лише після того, як його ратифікує кожна з країн Євросоюзу [1, с. 23–24].

Український шлях до Європейського союзу розпочався майже чверть століття тому. 14 червня 1994 р. Україна та ЄС уклали Угоду про партнерство та співробітництво, що стала правовою основою відносин між ними та започаткувала співробітництво з широкого кола політичних, торгівельно-економічних та гуманітарних питань. У рамках Угоди про партнерство та співробітництво було визначено перелік пріоритетних напрямків їх співпраці: енергетика, торгівля та інвестиції, юстиція та внутрішні справи, наближення законодавства України до законодавства Євросоюзу, охорона навколишнього середовища, транспортна сфера, транскордонне співробітництво, співпраця у сфері науки, технологій та космосу [2].

У 2002 р. Україна отримала «спеціальний статус сусіда», що передбачало спрощення режиму контрольованої міграції. Активізацію громадянського та експертного супроводу процесів євроінтеграції для України забезпечило приєднання до ініціативи ЄС «Східне партнерство», установчий саміт якої відбувся 7 травня 2009 р. у Празі. Мета щодо входження України до складу

ЄС стала ближчою після підписання у 2014 р. політичної та економічної частини угоди про Асоціацію з ЄС. Беззаперечними успіхами євроінтеграційного курсу нашої держави стали укладання угоди щодо створення зони вільної торгівлі з Європейським союзом, що почала працювати з 1 січня 2016 р. та отримання у червні 2017 р. громадянами України права на короткотермінові безвізові подорожі до країн ЄС.

На початку 2019 р. Верховна Рада України підтримала пропозицію Президента України П. Порошенка щодо внесення змін до Основного закону держави, з метою конституційного закріплення європейських та євроатлантичних прагнень України, які, на його переконання, чітко відповідають національним інтересам нашої країни. Втім, для того, щоб ця ініціатива була підкріплена конкретними кроками, необхідно стимулювати процес імплементації вітчизняних правових норм до європейської правової системи, що передбачає дотримання рекомендацій ПАРЕ та ОБСЄ щодо виборчого законодавства і процесу, реформування судових та правоохоронних органів тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Азбука європейської інтеграції : навч.-метод. посіб. / під заг. ред. І. В. Яковика. Харків : Апекс+, 2006. 67 с.
2. Договірно-правова база відносин співробітництва Україна – ЄС. URL: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/63716.htm> (дата звернення: 14.02.2019).
3. Борисова Ю. Європейська інтеграція. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Юридичні науки»*. 2013. № 1. С. 37–42.
4. Луць Л. Формування правового механізму взаємодії України з Радою Європи та Євросоюзом. *Віче*. 2006. Вип. 7–8. С. 54–55.
5. Палагнюк Ю. Поняття «Європейська інтеграція» в державному управлінні. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології*. 2011. № 2. С. 110–115.

Одержано 28.02.2019

УДК 342.4:351.86(477)

Юлія Олександрівна ЗАГУМЕННА,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0617-8363>*

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Проголошення в 1991 році України як суверенної і незалежної держави, стало волевиявленням українського народу, реалізацією ним свого невід'ємного права на самовизначення. Наявність суверенітету і незалежності є необхідною передумовою здійснення прав і свобод людини і громадянина, реалізації органами державної влади і місцевого самоврядування покладених на них завдань і функцій. Без суверенності і незалежності, держава не може існувати як повноцінне правове утворення. Державний суверенітет України ґрунтується на незалежності України і її територіальній цілісності і недоторканості та означає верховенство державної влади щодо будь-якої іншої влади всередині країни і її незалежність від будь-якої іншої влади за її межами [1, с. 7].

Конституція України визнала людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку найвищою соціальною цінністю. Зміст і спрямованість діяльності держави визначаються правами і свободами людини та їх гарантіями. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність. Цей напрям діяльності держави, визначений Конституцією є одним із головних завдань сектора безпеки і оборони держави.

Цілий ряд положень Конституції України можна віднести до основ національної безпеки. Перш за все це статті 3, 16, 17, 18 Основного Закону, які є одними із визначальних засад конституційного ладу. Крім того, категорія «національна безпека» згадується у дев'яти статтях Конституції: у статтях 32, 34, 36, 39, 44 передбачено обмеження прав громадян в інтересах забезпечення національної безпеки; в п. 17 ч. 1 ст. 92 вказується, що основи національної безпеки визначаються виключно законами України; відповідно до п. 1, 17 ч. 1 ст. 106 та п. 7 ч. 1 ст. 116 передбачено повноваження Президента та Кабінету Міністрів у сфері національної безпеки, а

ст.107 передбачає діяльність Ради національної безпеки та оборони України, яка є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України. Конституційний вплив на суспільні відносини в сфері національної безпеки України забезпечується також через дію нормативно-правових актів, які впливають із Основного Закону й деталізують його положення з цього питання [2].

У Конституції України зазначені такі фундаментальні поняття, як: екологічна безпека (статті 16, 92), економічна та інформаційна, державна безпека (ст. 17), інтереси національної безпеки (статті 32, 34, 36, 39), забезпечення національної безпеки (ст. 44), основи національної безпеки (ст. 92), національна безпека, сфери національної безпеки, небезпека (ст. 106), особиста безпека (ст.126), громадська безпека (ст.138). Крім того, в ній передбачено створення і функціонування координаційного органу з питань національної безпеки і оборони при Президентові України – Ради національної безпеки і оборони України (ст. 107) [2].

Слід погодитись з В. Гомонаєм, що основи національної безпеки є одним із найважливіших інститутів конституційно-правових відносин в Україні [3, с.39]. До об'єктів конституційно-правих відносин вчений відносить: суверенітет народу; державний і національний суверенітет; конституційний лад та його захист; права, свободи, обов'язки людини і громадянина; влада; волевиявлення народу, населення відповідної адміністративної одиниці; дії державних органів тощо [3, с. 54].

Проте, слід зазначити, що положення Конституції України також необхідно захищати на рівні національної безпеки. Приводом для цього є порушення конституційних норм, реалізовані і нереалізовані спроби нелегітимної модернізації Конституції, факти підміни конституційних норм політичною доцільністю, принизливий для особистості стан дотримання та захисту її прав і свобод, що мають місце в країнах сучасного світу [4, с. 19].

Загальновизнаними, на думку Т. О. Цимбалістого, гарантіями правової охорони конституції є: конституційний контроль; конституційно-правова відповідальність; гарантії стабільності конституції (особливий порядок прийняття конституції і внесення до неї змін) [5, с.143].

Гарантії стабільності Конституції проявляються через передбачену статтею 159 Конституції України перевірку Конституційним Судом України законопроектів про внесення змін до Конституції щодо його відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції України. Що стосується статті 157, то Конституційний Суд України перевіряє: 1) чи передбачають пропоновані зміни скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина; 2) чи не спрямовані вони на ліквідацію незалежності України, чи на порушення територіальної цілісності України; 3) чи не змінюється Конституція України в умовах воєнного чи надзвичайного стану [2].

Таким чином, конституційна безпека є складовою частиною національної безпеки, оскільки передбачає передусім безпековий стан конституційного ладу країни та основного акту, який його закріплює – Конституції, у тому числі усунення зловживання ним. Національна безпека є невід'ємним інститутом конституційного права, оскільки, до останнього входять і інші сфери формування та правового регулювання суспільних відносин у державі. Беззаперечно, що будь-які заходи забезпечення національної безпеки не можуть здійснюватися поза правовим полем держави, у спосіб, та органами, не передбаченими законодавством. Оскільки Конституція є основою законодавства, то звідси витікає, що забезпечення національної безпеки є основною функцією Конституції, поряд із регулюванням інших сфер суспільних відносин. І навіть більше, так як порушення функціонування будь якої правової та інституційної складової державного механізму може стати загрозою національній безпеці країни, роль Конституції в забезпеченні національної безпеки неможливо переоцінити [4, с. 84].

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України : наук.-практ. комент. / редкол.: В.Я.Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2011. 1128 с.
2. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 02.03.2019).
3. Конституційне право України : навч. посіб. / Ю. М. Бисага, Ю. Ю. Бисага, Д. М. Белов та ін. Ужгород : Ліра, 2007. 370 с.
4. Лемак О. В. Конституційно-правові основи забезпечення національної безпеки в Угорщині : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Ужгород, 2017. 221 с.
5. Цимбалістий Т. О. Конституційна юстиція в Україні : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2007. 200 с.

Одержано 11.03.2019

УДК 343.141

Андрій Володимирович ЗАХАРКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу

факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1216-5323>

ГАРМОНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО КОМП'ЮТЕРНИХ ДАНИХ В ЧАСТИНІ ВІДПОВІДНОСТІ ПОЛОЖЕННЯМ КОНВЕНЦІЇ ПРО КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ

1 липня 2006 року з метою підвищення ефективності кримінальних розслідувань, що стосуються кримінальних правопорушень, пов'язаних з комп'ютерними системами і даними, і для надання можливості збирання доказів, що стосуються злочину, в електронній формі, в Україні набрала чинності Конвенція про кіберзлочинність (далі – Конвенція) [1]. В розділі 1 цієї Конвенції, зокрема, визначено зміст деяких термінів:

– «комп'ютерна система» означає будь-який пристрій або групу взаємно поєднаних або пов'язаних пристроїв, один чи більш з яких, відповідно до певної програми, виконує автоматичну обробку даних;

– «комп'ютерні дані» означає будь-яке представлення фактів, інформації або концепцій у формі, яка є придатною для обробки у комп'ютерній системі, включаючи програму, яка є придатною для того, щоб спричинити виконання певної функції комп'ютерною системою.

По закінченню 13 років після ратифікації зазначеної Конвенції, з урахуванням прийняття кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України в 2012 році та чисельних змін до нього, маємо підстави говорити про невідповідність термінів, застосовуваних у КПК України, зазначеним вище положенням Конвенції.

Аналіз КПК та КК України показує, що в їх змісті конструкція «комп'ютерні системи» не вживається взагалі. Втім, використовуються близькі за змістом конструкції: «комп'ютерні мережі» (бланкетні норми в ст. 477 КПК України), «електронно-обчислювальні машини (комп'ютери)» (в розділі XVI КК України), «інформаційні (автоматизовані) системи» (в ст. 99, 168 КПК України), нарешті «електронні інформаційні системи або їх частини» (ст. 159, 168, 258, 264, 265 КПК України). Така термінологічна невідповідність навряд чи сприяє забезпеченню ефективності кримінальних розслідувань, що стосуються кримінальних правопорушень, пов'язаних з комп'ютерними системами і даними.

Аналізуючи ж відповідність положень КПК України терміну «комп'ютерні дані», з'ясуємо ще більш складну ситуацію. Відповідно до ст. 84, 99 КПК України документи є різновидом процесуальних джерел доказів. А «інші носії інформації (у тому числі електронні)» можуть належати до документів (ст. 99 КПК України). Таким чином, наприклад, флеш-носій може належати до документів.

Повторимося, згідно зазначеної Конвенції, термін «комп'ютерні дані» означає будь-яке представлення фактів, інформації або концепцій у формі, яка є придатною для обробки у комп'ютерній системі, включаючи програму, яка є придатною для того, щоб спричинити виконання певної функції комп'ютерною системою. При використанні зазначеного роз'яснення цього терміну, можна припустити, що **електронні дані, розміщені на флеш-носії**, слід позначати терміном «комп'ютерні дані». Якщо ж використовувати чинну регламентацію в КПК України, то **такі електронні дані**: (1) можна вважати доказами (різновидом фактичних даних за ч.1 ст. 84 КПК України), (2) можна вважати процесуальним джерелом доказів, а саме – документом, бо документ є одним із різновидом процесуальних джерел доказів, а згідно ст. 8 ЗУ «Про електронні документи та електронний документообіг» [2] юридична сила електронного документа не може бути заперечена виключно через те, що він має електронну форму. Більше того, «Допустимість електронного документа як доказу не може заперечуватися виключно на підставі того, що він має електронну форму» зазначено в цій же, згаданій ст.8 аналізованого Закону. Виникає питання, наприклад, електронний файл Microsoft Word із будь-якими електронними даними – належить в доказовому праві до доказів, чи до джерел доказів? Не зрозуміло.

А тепер знову повертаємося до вище зазначеного п. 1 ч. 2 ст. 99 КПК України: там же зазначено, що «інші носії інформації (у тому числі електронні)» можуть належати до документів. А якщо сам електронний флеш-носій віднести до документів, то хіба логічно в такому разі електронний файл Microsoft Word, розташований на цьому носії інформації, також відносити до документів? Не певен.

Таким чином, можна припустити, що чинна кримінальна процесуальна регламентація досліджуваного питання є недосконалою. Дійти однозначного висновку, відповідаючи на питання, до чого відносити електронний файл на електронному носії: до документів, доказів чи джерел доказів досить важко.

В такому разі не виключається доцільність внесення до КПК України вищезазначеного терміну «комп'ютерні дані» в тому змістовному формулюванні, як він роз'яснений у Конвенції про кіберзлочинність. При цьому слід визнати, що в обґрунтуванні правильного способу вирішення зазначених невідповідностей мають взяти участь не лише процесуалісти, але й фахівці з інформаційних технологій.

Робота з комп'ютерними даними потребує врахування цілого ряду правил, щоб забезпечити їх допустимість при використанні в суді як доказів. Тому не виключається доповнення ч. 2 ст. 84 КПК України поняттям «комп'ютерні дані», як різновидом процесуальних джерел доказів. А кримінальні процесуальні правила роботи з комп'ютерними даними стануть предметом наших подальших досліджень.

Список бібліографічних посилань

1. Конвенція про кіберзлочинність : від 23.11.2001 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575 (дата звернення: 27.02.2019).
2. Про електронні документи та електронний документообіг : закон України від 22.05.2003 № 851-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15> (дата звернення: 27.02.2019).
3. Орлов Ю. Ю., Чернявський С. С. Використання електронних відображень як доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3 (104). С. 13–25. URL: <https://scientbul.naiu.kiev.ua/article/view/612/616> (дата звернення: 27.02.2019).

Одержано 01.03.2019

УДК 342.95

Ігор Вікторович ЗОЗУЛЯ,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри загальноправових дисциплін факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3507-0012>;*

Олександр Ігорович ЗОЗУЛЯ,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5428-4622>*

ПОНЯТТЯ ВІДОМЧОГО КОНТРОЛЮ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ

В останні часи нового значення набули дослідження, пов'язані зі значенням поняття «відомчий контроль» та його змісту в адміністративному праві, в тому числі, й при здійсненні правоохоронної функції держави. Подальшої актуальності це питання отримало у зв'язку з вимогою до розміщення відповідної статті в багатотомному виданні Великої української юридичної енциклопедії. Тому вважаємо за можливе надати певні міркування з цього приводу.

Відомчий контроль – це форма державної діяльності з перевірки стану державного управління (діяльності нижчих органів і підпорядкованих об'єктів управління) в певній галузі, здійснювана вищестоящими державними органами – відомствами (міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, національними комісіями тощо). Синонімічним поняттю «відомчий контроль» є поняття «адміністративний контроль».

Відомчий контроль розрізняється за сферами діяльності, що підлягають контролю та за організацією взаємозв'язку контролюючого суб'єкта і контрольованого об'єкта на: внутрішній

(внутрішній), надвідомчий (зовнішній, позавідомчий), міжвідомчий (функціональний) контроль; за терміном дії – на повсякденний та безперервний.

Внутрішній контроль здійснюється за діяльністю об'єктів, які перебувають в адміністративному підпорядкуванні. Він проводиться безпосередньо у процесі діяльності контролюваного об'єкту, що дозволяє динамічно корегувати відхилення показників від норми, знизити ресурсні затрати самого контролю та підняти ефективність діяльності об'єкту. Контрольні повноваження органів, як правило, закріплені у положеннях про них.

Надвідомчий контроль здійснюється за діяльністю об'єктів, наділених контрольними повноваженнями щодо організаційно підпорядкованих об'єктів і в основному стосується однієї із сторін їх діяльності. Залежно від функціональної належності може поділятися на фінансовий, митний, податковий, екологічний тощо. Надвідомчий контроль не пов'язаний з адміністративною підпорядкованістю суб'єктів, його здійснюють державні органи загальної компетенції, незалежні від контролюваного об'єкта. Контрольні повноваження органів надвідомчого контролю можуть фіксуватися не тільки у положеннях про них, але й у спеціальних законах. Формами надвідомчого контролю в державному управлінні є конституційний, президентський, парламентський та урядовий контроль, контроль в органах виконавчої влади, судовий контроль, прокурорський нагляд, фінансово-господарський контроль (економічний або фінансовий), муніципальний (представницький), громадський контроль.

Міжвідомчий контроль за загальнообов'язковими для всіх суб'єктів і об'єктів управління встановленими вимогами здійснюють спеціалізовані контролюючі органи міжвідомчої компетенції (іншої відомчої належності щодо підконтрольних їм структур), що створені для суто контрольних повноважень за предметною спрямованістю, і є важливим засобом забезпечення законності й дисципліни в державному управлінні. Проводиться органами міжгалузевої компетенції, регулювання нормативно-правовими актами щодо компетенції цих органів та встановлених вимог [1].

В загальному виді суб'єктами відомчого контролю в державному управлінні є контролюючі органи, на які покладений обов'язок здійснювати контрольні дії щодо об'єкта та предмета контролю. Відомчий контроль здійснюється органами (підрозділами, посадовими особами), що входять до організаційно-штатної структури органу, який перевіряється; цей контроль оперативний; виступає як складова частина організаційної роботи, невід'ємний елемент керівництва діяльністю підконтрольних органів [2].

Організація відомчого контролю – це сукупність методичних прийомів та їх процедур, спрямованих на раціональне виконання контрольного процесу. Методологія відомчого контролю включає сукупність методичних прийомів обліку і контролю, прийомів технічного контролю, програмних засобів обробки інформації, забезпечення науково обґрунтованими методиками, положеннями та інструкціями відомчого контролю. Основними принципами відомчого контролю є об'єктивність, комплексність, компетентність, неупередженість, обґрунтованість.

Відомчий контроль характеризується потребою володіння спеціальними знаннями, специфічними для діяльності контролюваного об'єкта. Часто відомчий контроль спрямовується на перевірку кінцевих результатів, але недостатньо охоплює сам процес виконання та впливаючі на нього фактори. Одним із шляхів підвищення ефективності є надання контролю постійно діючого характеру та регулярність.

За результатами внутрішнього та надвідомчого контролю за наявності підстав особу можна притягти до дисциплінарної відповідальності, оскільки перевірки здійснюють вищі посадові особи, які наділені правом прийому на роботу та звільнення. Результатом проведення міжвідомчого контролю може стати притягнення до адміністративної або кримінальної відповідальності [3].

В сфері економіки центральні органи виконавчої влади здійснюють відомчий контроль для визначення стратегії розвитку галузі, розробки економічної політики, забезпечення виконання державних програм. Відомчий контроль в основних ланках виробництва спрямований на ефективність управління самим виробництвом. Це контроль оперативного управління, де важлива роль у здійсненні контролю належить безпосередньо керівникові. Діяльність органів надвідомчого та відомчого контролю за суб'єктами господарювання державного сектору економіки має бути чітко відрегульована. Координаційну функцію діяльності органів відомчого контролю у сфері економіки бере на себе центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом по здійсненню контрольних повноважень. Це дозволяє здійснювати регулювання та координацію діяльності усіх контролюючих органів у сфері виконавчої влади, в тому числі і

центральної виконавчої влади з надвідомчими контрольними повноваженнями, і органів, що здійснюють відомчий контроль або контроль у конкретній сфері [4].

В галузі фінансової діяльності держави здійснюється відомчий фінансовий контроль з перевірки суб'єктів господарювання всіх форм власності шляхом застосування встановлених чинним законодавством методів контрольної діяльності для виявлення недоліків у фінансовій звітності підприємств, установ, організацій в процесі створення, розподілу, використання грошових фондів, одним з видів якого – державного фінансового контролю – є відомчий фінансовий контроль. Відомчий фінансовий контроль здійснюють фінансові служби міністерств, відомств, підприємств, організацій і установ державної форми власності. Даний вид контролю застосовується тільки по відношенню до підвідомчих підприємств та організацій. В останній час масштаби відомчого фінансового контролю значно скоротилися з появою підприємств нових форм власності [1].

В силових і правоохоронних структурах нарівні з державним для забезпечення режиму секретності здійснюється відомчий контроль за дотриманням встановленого порядку зберігання і використання державної таємниці України, відповідальність посадових та інших осіб, яким по службі або роботі довірено державну таємницю. Особливий порядок відомчого контролю визначено й специфікою діяльності пенітенціарних органів.

Наприклад, у системі органів внутрішніх справ відомчий контроль визначають як загальну (за змістом, характером і обсягом впливу) внутрішню (за спрямованістю і місцем застосування) функцію державного управління, що втілюється через повсякденну внутрішню організаційну діяльність конкретних різного рівня вертикально підпорядкованих структурних елементів системи органів внутрішніх справ. Видами відомчого контролю в органах внутрішніх справ України визначені: залежно від кола контрольованих видів діяльності – контроль суцільний і вибірко-вий; за стадією виконання об'єктом підконтрольного рішення – попередній (попереджувальний або ж превентивний), поточний (оперативний або проміжний) і наступний (остаточний) відомчий контроль; за часом здійснення – постійний та тимчасовий; за прийомом контролю – інформаційний відомчий контроль, фактичний та документальний; за предметом – відомчо-процесуальний та організаційно-відомчий контроль в органах внутрішніх справ; за відкритістю – гласний та негласний [5].

Список бібліографічних посилань

1. Кохан С. А. Системний локус класифікації контролю. *Університетські наукові записки*. 2007. № 3 (23). С. 63–69.
2. Калюга Є. В. Сучасний стан відомчого контролю та можливі шляхи його реформування. *Фінансовий контроль*. 2002. № 2. С. 41–49.
3. Гаращук В. М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у державному управлінні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2003. 35 с.
4. Андрійко О. Ф. Організаційно-правові проблеми державного контролю у сфері виконавчої влади України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 1999. 42 с.
5. Дубинський О. Ю. Відомчий контроль в органах внутрішніх справ України як функція державного управління : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Дніпропетровськ, 2012.

Одержано 02.04.2019

УДК 340.18

Станіслав Юрійович ІВАНОВ,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри українознавства факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0166-9016>

ФОРМУВАННЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УНР ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Формування та діяльність правоохоронних органів Української держави на різних етапах її розвитку є особливо актуальним, з огляду на досвід сучасної моделі даних органів, яка будується в умовах незалежності. Будівництво правоохоронної системи у досліджуваний період відбувалося у важких військово-політичних умовах, які склалися в новоствореній державі.

Перші спроби формування власної правоохоронної системи діями УЦР слід віднести до листопада 1917 р. На той час на території УНР діяли правоохоронні органи, зокрема міліція, сформовані Тимчасовим урядом.

Правову базу організації та діяльності міліції на території УНР становило «Тимчасове положення про міліцію», затверджене постановою Тимчасового уряду від 17 квітня 1917 р. Положення визначало міліцію у якості виконавчого органу державної влади на місцях, підвідомчого земським та міським громадським управлінням. Міліцейський штат складався з начальників міліції і їх помічників, дільничних, які теж мали помічників, старших міліціонерів і міліціонерів. Виконуючи службові обов'язки, міліціонери мали бути у формі встановленого зразку. На озброєнні тогочасної міліції перебувала холодна зброя та револьвери [1, с. 130].

Обрання та звільнення начальників міліції перебувало у компетенції міських та уїзних земських управ, по приналежності. Термін їх служби не визначався. Помічників міліцейських начальників призначали та звільняли з посади теж міські та земські управи по приналежності, після отримання відповідного подання, які складали начальники міліції. На інші посади співробітників призначали безпосередньо начальники міліції.

Працювати у міліції мали право особи з російським підданством (на той час Закон про громадянство УНР ще не ухвалили), які досягли 21 року. Щодо керівних посад, то їх отримати могли тільки особи, що мали вищу або середню освіту. Починаючи з дільничних було достатньо просто бути писемним. На роботу до міліції не можна було приймати людей, які перебували під слідством або були засудженні за скоєння кримінальних злочинів, банкрути, над якими було встановлено опіку за марнотратність, власники будинків розпусти тощо.

Міністр внутрішніх справ УНР вирішував загальні питання щодо діяльності міліції, видавав інструкції та накази потрібні для забезпечення технічної сторони міліцейської роботи. Також, у його компетенції перебувало проведення оглядів та ревізій міліцейських установ, підготовка кошторисів необхідних для утримання міліції. Генеральним секретарством (з 11 січня 1918 р. – міністерством) внутрішніх справ на цьому етапі керували: В. Винниченко, П. Христюк, М. Ткаченко.

Деякі зміни до «Тимчасового положення про міліцію» були внесені 5 березня 1918 р., після того, як Мала рада ухвалила Закон за яким міліція Києва переходила у підпорядкування Міністерства внутрішніх справ. У цьому законі йшлося, що київська міліція виходить з підпорядкування органів міського самоврядування столиці УНР та потрапляє у безпосередню підлеглисть до МВС. З моменту набуття законом чинності, вибори начальників київської міліції припинялися. Тепер їх призначали згідно з наказом міністра внутрішніх справ УНР. Цей же закон закріплював за МВС право призначення заступників очільника київської міліції і керівників районних відділів, здійснення розподілу Києва на міліцейські райони, затвердження штатного розкладу та окладів міліціонерів. Проте загальну частину діяльності міліцейських підрозділів столиці УНР все ще визначали норми «Тимчасового положення» [2, с. 344].

Слід зауважити, що керівництво Центральної Ради, до більшовицького вторгнення, не переймалося питаннями розбудови української армії. Але, після початку агресії Радянської Росії, коли подальше існування УНР опинилося під загрозою, лідери Центральної Ради переглянули своє ставлення до проблеми розбудови власних збройних сил.

3 січня 1918 р. Мала рада ухвалює «Закон про створення народного війська». В цьому документі було зазначено, що за умови зовнішнього вторгнення для оборони УНР створюється народне військо (народна міліція). Генеральне секретарство військових справ отримувало доручення без зволікань розробити закон, який би надавав правові основи діяльності народної міліції. Зауваження щодо організації міліційної армії можна знайти і у IV Універсалі УЦР. Зокрема там йшлося про необхідність, після розпуску регулярної армії, негайно розпочати формування загонів народної міліції. Таким чином, на початку державотворення, Центральна Рада зайняла хибну позицію, сутність якої полягала у доцільності заміни регулярних військових підрозділів та штатної міліції «народним військом», яке, після завершення активної фази бойових дій, мало перетворитися на народну міліцію. Через це, ані розробці організаційно-правових засад діяльності міліції, ані її фінансуванню, ані належній підготовці міліцейських кадрів, достатньої уваги не приділялося [3, с. 522].

На допомогу міліції, особливо у випадку погромів селянами маєтків землевласників, розграбування цукрових заводів тощо, уряд УНР залучав міліційні підрозділи «Вільного козацтва». Порядок їх організації регламентувався статутом «Вільного козацтва на Україні», який у листопаді 1917 р. ухвалив Генеральний Секретаріат.

Зазначені формування мали охороняти громадський порядок на місцях. Вони підпорядковувались відповідним органам місцевої влади (начальникам міліції, комісарам). По

великим містам також створювались міліцейські підрозділи на основі офіцерства та студентства. Зокрема у Києві деякий час діяла воєнна міліція до складу якої здебільшого входили офіцери та юнкери. Існував і міліцейський підрозділ сформований на базі студентів Київського університету. Наказ міністра військових справ УНР (лютий 1918 р.) започатковує залізничну міліцію. Вона мала охороняти залізницю, тому потрапила у підпорядкування «начальника військових сполучень».

Коли у березні 1918 р., більшовики залишили більшу частину України, уряд УНР ухвалив рішення, яке припинило подальшу організацію загонів «Вільного козацтва». При цьому, гроші (130 млн. крб.), які планувалося витратити на ці формування, переходили міністерству внутрішніх справ, з метою прискорення процесу організації міліції. Чималі кошти – 500 тис. крб., Рада народних міністрів УНР виділила київській міліції [4, с. 94]. Такі зміни свідчили про перегляд урядом УНР своїх поглядів на подальшу розбудову міліції на користь бачення її як добре організованого органу з постійним штатом.

Протидіяти злочинності міліції УНР доводилося у надважких умовах повоєнної розрухи. Всупереч несприятливим обставинам її підрозділи підтримували громадський порядок, допомагали фіскальним органам, тощо.

Серед інших важливих напрямків діяльності міліції: боротьба з поширенням несанкціонованих обшуків і реквізіцій, припинення незаконного обігу зброї серед населення тощо. Якщо сил місцевих міліцейських підрозділів, що займалися обеззброєнням громадян бракувало, їм допомагали регулярні військові частини Армії УНР та німецькі союзники.

Список бібліографічних посилань

1. Логвиненко І. А., Гавриленко О. А. Органи охорони громадського порядку в Україні доби Центральної Ради (березень 1917 р. – квітень 1918 р.). *Вісник Університету внутрішніх справ*. 1998. Вип. 3–4. С. 126–137.
2. Іванов В. М. Історія держави і права України : підручник. Київ : МАУП, 2007. 552 с.
3. Кульчицький В. С., Тищик Б. Й. Історія держави і права України : підручник. Київ : Ін Юре, 2007. 624 с.
4. Історія держави і права України. Академічний курс : підручник : у 2 т. / за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина. Київ : Ін Юре, 2000. Т. 2. 648 с.

Одержано 25.03.2019

УДК 34.018

Лідія Іванівна КАЛЕНІЧЕНКО,

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4068-4729>

СУТНІСТЬ ЗАКОННОСТІ В ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Одним із пріоритетних напрямків діяльності України як демократичної, правової, соціальної держави є захист законних інтересів, свобод та прав людини і громадянина. Задля досягнення даної мети повинен ефективно функціонувати весь державний апарат країни.

Правоохоронні органи взагалі та структурні підрозділи Національної поліції України, зокрема, відіграють одну із основних ролей у процесі реалізації функцій демократичної, правової, соціальної держави. Відтак, основною метою Національної поліції є служіння народові України, захист прав, свобод і законних інтересів громадян, забезпечення публічної безпеки і порядку, надання послуг у правоохоронній сфері. Від ефективності виконання завдань, що покладені державою на Національну поліцію України у значній мірі залежить рівень правопорядку та законності в державі та суспільстві

Працівник Національної поліції України як посадова особа, що наділена держано-владними повноваженнями, а також як громадянин, під час несення служби та у буденному житті, повинен неухильно дотримуватися службової дисципліни, безапеляційно і точно виконувати вимоги всіх нормативно-правових приписів. За невиконання або неналежне виконання вимог нормативно-правових приписів працівники Національної поліції України притягаються до юридичної,

«правової відповідальності» [1, с. 76; 2, с. 61; 3, с. 278]. Юридична відповідальність конкретного працівника Національної поліції України є гарантією виконання ним належним чином службових обов'язків та не порушення режиму законності, службової дисципліни. Юридична відповідальність є одним із засобів забезпечення законності в діяльності Національної поліції України.

Категорія законності є складною за своїм змістом та сутністю. У юридичній науковій літературі законність розглядають як принцип формування правової держави або як її ознаку; як спосіб управління суспільством; як режим чіткого виконання закону. Крім цього, законність трактують як сукупність вимог, гарантій, що забезпечують порядок у державі. Чимало уваги у юридичній літературі приділено таким категоріям як «режим законності», «метод законності», «стан законності» та ін. [4; 5; 6].

Сутність законності як режиму полягає у тому, що всі суб'єкти права, незалежно від сфери життєдіяльності та виду правового статусу, добросовісно виконують нормативно-правові приписи діючого законодавства. Правовий режим законності є можливим лише за умови реалізації приписів норм права як державою, посадовими особами, державними службовцями, суб'єктами права, які наділені державно-владними повноваженнями, так і суспільством, громадянами, іноземцями, особами без громадянства.

Законність (як режим) передбачає дотримання приписів чинного законодавства учасниками суспільних відносин, що виникають і реалізуються у сфері діяльності Національної поліції України. *Режим законності у діяльності Національної поліції України* передбачає встановлення атмосфери практичного втілення ідеї верховенства права у життя, поваги до законних інтересів прав та свобод громадян.

Законність як принцип права є ідеєю, установкою (є відправною точкою), що закладає основу розвитку і функціонування права. Законність як принцип поведінки суб'єктів права, законність як принцип функціонування державних органів, посадових осіб за своєю сутністю є вимогою добровільного виконання суб'єктами права своїх обов'язків та реалізації ними прав, законних інтересів у межах правової системи.

Законність як принцип права у діяльності Національної поліції України передбачає, що працівники Національної поліції України діють на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України. Працівники Національної поліції України під час виконання своїх повноважень повинні не лише дотримуватися вимог чинного законодавства, а й забезпечувати режим законності та правопорядку у суспільстві та державі. Режим законності має забезпечуватися законним шляхом, законними методами, способами.

Принцип законності вимагає від поліцейського: 1) беззаперечного, безапеляційного підпорядкування виключно лише вимогам норм права; 2) об'єктивного, неупередженого, повного, належного виконання своїх обов'язків та реалізації наданих прав у рамках, формах та у спосіб визначених чинним законодавством; 3) діяти у межах принципу «дозволено те, що прямо передбачено законом».

Суть законності як методу державного управління полягає в тому, що держава через свої органи управляє суспільством лише правовими засобами і у рамках права. Метод законності проявляється у діяльності державних органів, посадових осіб, і полягає у реалізації ними змісту норм права дозволяючого, забороняючого, зобов'язуючого характеру. Суб'єкти права, наділені державно-владними повноваженнями, з однієї сторони, у межах своєї компетенції мають створювати умови для реалізації громадянами їх прав, законних інтересів та обов'язків, а, з іншої сторони, - у межах своїх повноважень повинні захищати такого роду права, у випадку їх порушення.

Поліцейські як посадові особи, наділені державно-владними повноваженнями, під час виконання обов'язків і завдань державного характеру повинні діяти законними методами. *Суть законності як методу діяльності Національної поліції України* полягає у тому, що: 1) поліцейські в процесі несення служби, застосовуючи норми права щодо конкретних життєвих обставин, спираються на принципи та вимоги законності; 2) під час виконання обов'язків та реалізації прав поліцейські не виходять за межі своєї компетенції, діють лише у рамках права; 3) в процесі здійснення контролюючих функцій та функцій нагляду за законністю дій учасників суспільних відносин, поліцейські дотримуються правових процедур, використовують правові методи та способи.

Законність відіграє особливу, визначальну роль у організації та здійсненні діяльності Національної поліції України. Сутність законності у організації та діяльності поліцейських полягає

в тому, що в результаті дії законності як принципу, законності як методу діяльності поліцейських виникає режим суспільного життя, який характеризується тим, що більшість членів суспільства, суб'єктів права дотримуються і виконують зміст норм права.

Список бібліографічних посилань

1. Клодин В. М. Правовые основы службы в советской милиции. М., 1983. 87 с.
2. Доценко О. С. Організація управління міліцією громадської безпеки в сучасних умовах : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2003. 207 с.
3. Стародубцев А. А. Поняття та види юридичної відповідальності працівників органів внутрішніх справ. *Право і Безпека*. 2012. № 3. С. 276–280.
4. Соколов Н. Я. Правовая культура и законность. *Вестник Российской правовой академии*. 2008. № 2. С. 8–15.
5. Юнусов А. А. Законность как важнейший фактор обеспечения прав человека и гражданина. *Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия «Право»*. 2005. № 8 (48). С. 47–55.
6. Рыбаков В. А. Законность: к вопросу о понятии. *Вестник Омского университета. Серия «Право»*. 2013. № 2 (35). С. 6–11.

Одержано 20.03.2019

УДК 343.352

Володимир Валерійович КАПУСТНИК,

кандидат юридичних наук, асистент,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0733-4233>;

Олександр Іванович КРИВЕНКО,

кандидат юридичних наук, асистент,
Харківський національний медичний університет;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7115-4715>;

Ангела Юріївна СТАЩАК,

кандидат юридичних наук, асистент,
Харківський національний медичний університет;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2854-4520>;

Вячеслав Костянтинович СОКОЛ,

кандидат медичних наук, доцент,
Харківський національний медичний університет;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8892-1765>

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ЩОДО ПРАВОМІРНОСТІ ОТРИМАННЯ ПОДАРУНКІВ ЛІКАРЯМИ

Наразі майже неможливо собі уявити матеріали засобів масової інформації де б не обговорювались негативні фактори професійної діяльності медичних працівників, і саме через це у суспільстві існує розповсюджена думка, що «всі лікарі – хабарники». Питання про форму вираження подяки медичним працівникам обговорюється і не втрачає своєї актуальності вже не один рік, при чому думки висловлюються діаметрально протилежні. Тому при вивченні цієї проблеми, насамперед, слід розрізняти такі поняття, як «отримання неправомірної вигоди», що однозначно є злочином, і «отримання подарунка» або «подяка», що може бути або корупційним правопорушенням, або цілком легальною дією.

Приводів для подарунка медичним працівникам існує безліч: це стосується як загальноприйнятих, на кшталт дня народження або професійного свята «Дня медика», так і особистих, тобто подарунків в знак подяки. При цьому доречно звернути особливу увагу на те, що досить розповсюджені терміни «медичний працівник» та «лікуючий лікар» не є тотожними. Переважна більшість пацієнтів висловлюють подяку за лікування у вигляді подарунків чи «конвертів» з грошовими коштами саме лікарям. При цьому, щоб зробити подарунок лікарю саме у вигляді «конверту», пацієнту треба бути обережним, тому що, у деяких випадках, ці дії можуть призвести до адміністративної або кримінальної відповідальності медичного працівника. І саме в

цій площині, на нашу думку, доцільно також провести розмежування понять «медичний працівник» та «лікуючий лікар».

Як таке поняття «медичний працівник» в законодавстві України досі не має свого розгорнутого визначення, що є дивним зважаючи на широке вживання саме цього терміну, наприклад, у Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (ст. 3, 6, 33, 35, 37, 39, 40, 52, 75, 77, 78) та у Кримінальному кодексі України (ст. 131, 132, 139, 140) [1, 2].

У ст. 74 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» вказується, що медичною і фармацевтичною діяльністю можуть займатися особи, які мають відповідну спеціальну освіту і відповідають єдиним кваліфікаційним вимогам [1]. Більш розгорнуті визначення цього поняття надано науковцями в різноманітних інтерпретаціях. Зокрема, на думку Г. В. Чеботарьової для розуміння визначення медичного працівника треба відокремити три його обов'язкові ознаки, за яких ця особа повинна: 1) виконувати професійні обов'язки за відповідною медичною спеціальністю, безпосередньо, на професійній основі надавати медичну допомогу чи медичні послуги; 2) перебувати в трудових відносинах з закладом охорони здоров'я або займатися підприємницькою діяльністю та мати ліцензію; 3) може підтвердити свою медичну кваліфікацію [3]. Також у своїй монографії цей же автор вказує на те, що фахівці, які законно надають на професійному рівні лікувально-профілактичну допомогу поза закладами та установами охорони здоров'я, також враховуються законом як медичні працівники і відносяться до суб'єктів медичних злочинів [4].

Але найбільш розгорнутим визначенням медичного працівника ми вважаємо формулювання О. С. Щукіна, тому що він дає можливість розмежувати це поняття з двох сторін: з одного боку термін «медичний працівник» розглядається, як «особа, яка здійснює медичну діяльність на законних підставах», а з іншого боку, так би мовити, у більш вузькому значенні, це «фізична особа (громадянин України або іноземний громадянин), яка здобула вищу, середню медичну або фармацевтичну освіту та пройшла подальшу спеціальну підготовку або перепідготовку, відповідає єдиним кваліфікаційним вимогам, що підтверджується чинними документами (сертифікатом спеціаліста), прийняла на себе етичні зобов'язання знати і виконувати вимоги медичної деонтології та уклала трудовий договір з ліцензованою медичною установою на здійснення медичної діяльності». І саме в цьому вузькому розумінні автор відносить до медичних працівників лікарів, фармацевтів, провізорів і середній медичний персонал та відзначає, що особа наділяється статусом медичного працівника, якщо вона фактично виконує професійні обов'язки за відповідною медичною спеціальністю. Також, на підставі вивчення норм чинного законодавства, ці ж науковці, класифікували медичних працівників на персонал лікарів і середній медичний персонал [5].

На відміну ж від медичного працівника поняття «лікуючий лікар» має своє чітке і вичерпне визначення у Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»: «Лікуючий лікар – це лікар закладу охорони здоров'я або лікар, який провадить господарську діяльність з медичної практики як фізична особа – підприємець і який надає медичну допомогу пацієнту в період його обстеження та лікування» [1]. Станом на сьогодні ліцензія на провадження господарської діяльності з медичної практики або ліцензія для надання первинної медичної допомоги населенню надається тільки юридичним особам (тобто медичним закладам), і саме через це лікуючий лікар – це фізична особа з вищою медичною освітою, яка офіційно працевлаштована і працює в медичному закладі.

Таким чином, можна прийти до висновку, що медичний працівник – це фізична особа, яка має будь-яку медичну освіту і не повинна обов'язково працювати в медичному закладі, а лікуючий лікар, окрім вищої медичної освіти, обов'язково має індивідуальний трудовий договір з медичним закладом.

Звісно, що в сучасних умовах потрібні та неминучі зміни у взаємовідносинах «пацієнт-лікар», насамперед, в системі оплати праці медичних працівників, через необхідність забезпечити їм належні умови професійної діяльності та пристойну оплату праці. В деяких іноземних країнах цілком легально також існує практика «подяки» лікарю, але в цих випадках лікар сам повинен декларувати суму подяки. Тому вважаємо, як вже було зазначено вище, важливо знати, що є подякою, а що, згідно із законодавством, буде розцінюватись як неправомірна вигода. Регулює це питання насамперед Закон України «Про запобігання корупції» [6]. Також слід звернути увагу на те, що даний Закон передбачає адміністративну, дисциплінарну, цивільно-правову та навіть кримінальну відповідальність за корупційні дії та отримання неправомірної вигоди. Отже, згідно ст. 1 цього Закону, «неправомірна вигода – це грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи не грошового характеру,

які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав», а «корупція – це використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей» [6].

Таким чином, якщо лікар не є головним лікарем, заступником головного лікаря, завідувачем відділення, тобто не займає керівну посаду та не є членом будь-яких комісій і гроші або винагороду (в будь-якій формі) отримує не за використання свого становища, посади в лікарні, а за здійснення професійної діяльності (наприклад за успішну операцію або потрібну консультацію, тобто пацієнт оцінює працю лікаря і добровільно дякує йому за лікування), це не є злочином.

У той же час, якщо лікар бере винагороду за видачу лікарняного листа, переведення в іншу палату, госпіталізацію без медичних підстав – це отримання неправомірної вигоди, за що передбачена кримінальна відповідальність за ст. 368 Кримінального кодексу України [2].

В законодавстві також існує ще таке поняття, як «подарунок», на отримання якого посадова особа все ж таки має право. Знов таки, згідно Закону України «Про запобігання корупції», подарунок – це «грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які надають/одержують безоплатно або за ціною, нижчою мінімальної ринкової» і він являє собою предмети, які не суперечать загальноприйнятим нормам гостинності та вручаються лікарю (який є посадовою особою) без мети схилити його до прийняття протиправних рішень, пов'язаних зі зловживанням службовими повноваженнями [6]. Тобто, коробка цукерок або пляшка вина, за Законом вважаються подарунком і за їх отримання та надання відповідальність не передбачена. Однак отримання подарунку не є караним тільки до моменту, поки його сума не перевищує один прожитковий мінімум для працездатних осіб, встановлений на день прийняття подарунка (станом на 2019 рік з 01.01.2019 р. до 30.06.2019 р. ця сума становить 1921,00 грн., з 01.07.2019 р. до 30.11.2019 р. – 2007,00 грн. і з 01.12.2019 р. до 31.12.2019 р. – 2102,00 грн.). Сукупна вартість таких подарунків, отриманих від однієї особи (групи осіб) впродовж року, не має перевищувати двох прожиткових мінімумів, встановлених для працездатної особи на 1 січня того року, в якому прийнято подарунки [6]. Таким чином в 2019 році можна подарувати 3842,00 грн. в рік і не перейматися ймовірним притягненням до будь-якого виду юридичної відповідальності. Також слід зазначити, що передбачене цією частиною обмеження щодо вартості подарунків не поширюється на подарунки, які даруються близькими особами та одержуються як загальнодоступні знижки на товари, послуги, загальнодоступні виграші, призи, премії, бонуси.

Важливо враховувати і те, що закон про «Про запобігання корупції», зокрема, стосується медичних закладів тільки державної або комунальної форми власності, а медичні заклади приватної форми власності не потрапляють в сферу його дії. Таким чином, у медичних працівників існує ще одна можливість отримувати подяку або гонорари на законних підставах - для цього лікареві потрібно стати фізичною особою-підприємцем, тобто створити медичний заклад приватної форми власності, отримати ліцензію на медичну діяльність і надавати медичні послуги, тоді так звана «вдячність» пацієнтів буде завжди розцінюватися як оплата певних медичних послуг і, відповідно, не нестиме за собою загрози юридичної відповідальності.

Список бібліографічних посилань

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я : закон України від 19.11.1992 № 2801-XII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> (дата звернення: 28.03.2019).
2. Кримінальний кодекс України : закон України від 05.04.2001 № 2341-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 28.03.2019).
3. Чеботарьова Г. В. Кримінально-правова охорона правопорядку у сфері медичної діяльності : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2011. 49 с.
4. Чеботарьова Г. В. Кримінально-правова охорона правопорядку у сфері медичної діяльності : монографія. Київ : Нац. акад. наук України, 2011. 690 с.
5. Щукін О. С. Правовий статус медичних працівників за трудовим законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Одеса, 2005. 20 с.
6. Про запобігання корупції : закон України від 14.10.2014 № 1700-VII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 28.03.2019).

Одержано 01.04.2019

УДК 342.7

Володимир Євгенійович КИРИЧЕНКО,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри загальноправових дисциплін факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5497-907X>

ПРАВО НА СПРОТИВ ПРИГНІЧЕННЮ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Ознакою вітчизняної нової та новітньої історії є захопленість українства революційним процесом. Будучи тривалий час позбавленими власної держави українцям доводилось виживати в складі інших державних утворень, чи то Велике князівство Литовське, Річ Посполита, або Московська держава. Утім протягом цього часу народ демонстрував своє небажання терпіти пригнічення та тиранію можновладців, як то чужих, так і своїх. Власне цим природним покликом до свободи можна пояснити появу такого феномену як українське козацтво.

Отже постає питання, а чи були в праві українці чинити спротив владі тих держав, у підданстві яких вони перебували? Звісно, що коли народжується протест, то мало хто замислюється, на той час, про його легітимність, головне, а чи вистачить сил, щоб протест переміг. Але, навіть з юридичної точки зору, ми не можемо дати однозначну відповідь на це питання. Саме своєю парадоксальністю право на спротив пригніченню (*jus resistendi*) приваблювало філософів права протягом всієї історії державності. В основі революції завжди лежить «право сили», яке є противоправним за своєю природою, хоча і має правову складову, особливо, що стосується наслідків спротиву. Ця суперечливість передусім породжує низку методологічних проблем при дослідженні цього права, особливо на загально філософському рівні, бо право на спротив пригніченню від початку позиціонувалось як природно-правове, і лише з часом воно почало проявляти себе й в позитивізмі.

У якості природно-правового права *jus resistendi* розглядалося з часів античності, над ним міркували мудреці іудаїзму та християнства, замислювались і філософи вже поза теологічним контекстом [1]. У другому тисячолітті після Різдва Христового починають з'являтися спроби втілити право на повстання в площину позитивного права. Перша з цих спроб належить Великій хартії вольностей 1215 р. (лат. *Magna Charta Libertatum*), при чому йдеться не лише про закріплення права як такого, а й фіксується алгоритм його реалізації. Наступною стала Золота булла 1222 р. (лат. *Bulla Aurea*) – «декрет угорського короля Андраша», яка надала дворянству та духовенству право на повстання проти короля в разі порушення прийнятих на себе зобов'язань. Саме в цій пам'ятці права було використано термін *jus resistendi*, який поширився в законодавстві Речі Посполитої, закріплюючи право шляхті чинити опір королям, що порушують закони.

Вартий уваги той факт, що навіть прибічники природно-правового концепту часів Просвітництва, визнаючи право на спротив тиранії супроводжували це визнання певними застереженнями, звертаючи увагу на складність і неоднозначність проблеми. Що стосується представників юридичного позитивізму, то вони також не заперечували можливості чинити спротив урядові, власне І. Бентам пропонував прагматичний підхід, зауважуючи, що спротив є можливим тоді, коли він завдає суспільству меншу шкоду, порівняно зі шкодою, що буде завдана підкоренням.

Проте, має місце й інша точка зору, хоча і поодинокі, вона належить І. Канту, засновник класичної німецької філософії пише: «...проти глави держави, що творить закони немає правомірного спротиву народу, бо правовий стан є можливим лише через підкорення його волі, яка встановлює всезагальні закони; отже немає ніякого права на збурення (*seditio*). – Обов'язок народу терпіти зловживання верховної влади, навіть ті, які вважаються нестерпними, ґрунтується на наступному: спротив народу, що чиниться вищому законодавству, ні в якому разі не повинен сприйматися інакше ніж як протизаконне і, більш того, як таке, що знищує весь законний державний устрій» [2, с. 242]. Проте, як відомо, саме більшість перемагає.

Вітчизняний досвід часів Давньоруської держави свідчить про існування «рядів» - договорів, що укладались між містянами та їх князем. За рядом князь зобов'язався не чинити образи народу, а в разі не дотримання умов угоди віче мало право позбавити його князівського стола. Так, на думку киян князь Ізяслав не виправдав їх сподівань і у 1067 р. вони позбавили його княжіння й так само поступило чернігівське віче з князем Всеволодом [3].

За доби Великого князівства Литовського та Річі Посполитої, в разі якщо монарх дозволяв собі зловживати владою порушуючи права та вольності своєї шляхти, то остання, відповідно до Генріхових статей 1573 р. та пактів-конвентів (лат. *pacta conventa*), які являли собою публічно-правову угоду між шляхтою та новообраним королем, мала право на відмову коритися королю (лат. *articulus de non praestanda oboedientia*). Це право реалізовувалось у формі «рокоша» (пол. *rokosz*, від назви поля де проводились сейми угорської шляхти) – бунту проти короля, коли вся посполита шляхта збиралася на конвокаційний сейм та формувала шляхетську конфедерацію, що чинила супротив своєму монарху [4, s. 1–2].

До права поставати проти короля долучалась й українська шляхта, але що стосується нового соціального стану феодального суспільства – козацтва, якому був притаманний якісно інший психологічний тип особистості, для якого свобода була основою мислення, способу життя, поведінки, то воно від початку було усунуте в Речі Посполитій майже від всіх прав та привілеїв. Отже головною метою боротьби козацтво бачило в своєму інтегруванні у річпосполитське суспільство та отриманні нобілітації та шляхетсько-лицарських привілеїв. І якщо на початку боротьби за свої права, за часи П. Конашевича-Сагайдачного, перевага віддавалася мирним та дипломатичним способам, то чим далі, тим рішучим ставав спротив, набуваючи форми збройної непокори, яка переростала у повстання. Й насамкінець все завершилось Руською реbelieю або Хмельниччиною.

Під час повстань мало кого турбував правовий бік конфлікту та викладення на папері обґрунтування вчиненого спротиву. Утім коли відбувались події на кшталт звернення за допомогою до короля Його Милості Шведського звільнити Вітчизну – Малу Росію від ярма московського, то без паперового оформлення тут не обходилося. І таке обґрунтування можна знайти в цікавій пам'ятці української політико-правової думки, що мала назву: Договори и постановлепа правъ и волностей войсковыхъ межи ясневелможнымъ его милостю паномъ Филиппомъ Орликомъ новоизбраннымъ Войска Запорожского гетманомъ, и межи енеральними особами, полковниками и тимъ же Войскомъ Запорожскимъ с полною з обоихъ сторонъ обрадою утвержденные и при волной елекції формальною присягою ѿ того жъ ясневелможного гетмана потверженные року ѿт Рождества Христова ѿѣ, м[еся]ца априля дня є [5, арк. 2].

Саме в цій пам'ятці, міститься обґрунтування того права на спротив, який розпочав чинити звияжний і хоробрий гетьман Б. З. Хмельницький, який завдяки своїй розсудливості і відвазі визволив з польського підданства Військо Запорізьке і уярмлений та пригноблений народ малоросійський і добровільно піддався з ним під самодержавну руку великих государів-царів та князів російських. Утім, перехід під нову руку не задався, особливо Низове Військо не мало бажання дослухатися до настанов свого нового сюзерена та діяти в руслі його політики. Запорізька Січ продовжувала жити своїм звичаєм, що непокоїло не тільки російського самодержця, а й гетьманів. Так І. С. Самойловича, І. С. Мазепу дратувало свавілля Січі. Останній навіть у 1703 р. звертався листом з пропозицією до «канцлера» графа Ф. О. Головіна знищити Січ – «прокляте гніздо запорожців».

Отже існування українських земель в складних геополітичних умовах, відсутність єдності в політичних уподобаннях українства в цілому та його еліти зокрема, обумовлювали постійні пошуки кращого місця для козацької людності, де б можна було зберегти «вільне життя». Саме ці окремі політичні групи висловлювали незадоволення умовами існування козацтва у складі Московії. Настрої цієї частини й знайшли своє відображення в «Договорах і постановленнях прав і вольностей військових...», де йдеться про те, що коли Московська держава здійснюючи свої злі наміри неодмінно хотіла перетворити козаків на регулярне військо, міста приєднати до своїх губерній, права та вольності військові знищити, ясновельможний гетьман І. Мазепа, непокоячись за цілісність Вітчизни, права та вольності військові, перейшов під незламну оборону Найяснішого короля Шведського. Утім, як далі зазначається, відчайдушні наміри Івана Мазепи через мінливу військову фортуна не здійснилися, а сам він помер у Бендерах. Й відтоді козацькій спільноті довелось звикати до обмеження їх вольностей та існувати в умовах самодержавної влади, з чого не дуже сумувала старшина.

Як це не дивно, але набуття Україною незалежності у буремні революційні часи початку ХХ ст. відбувалося без використання права на супротив пригніченню. Хоча певних дослідників приваблює ідея обґрунтувати події 1917–1918 рр. саме в такий спосіб. До прикладу Б. В. Бабін тлумачить зміст універсалів Української Центральної Ради, як такі, що не вели мову про самовизначення народу, а робили відозву про спротив насильству та агресії. На підтвердження наводяться наступні цитати. Так в І Універсалі УЦР від 10 червня 1917 р. йдеться про таке: «нас

приневолено, щоб ми самі творили нашу долю. Ми не можемо допустити край наш на безладдя та занепад». III Універсал УЦР від 20 листопада 1917 р. проголошує Українську Народну Республіку в силу того, що «по державі шириться безвластя, безлад і руїна» і що «без влади, дужої, єдиної, народньої Україна також може впасти в безодню усобиці, різни, занепаду». Й нарешті IV Універсал УЦР від 9 січня 1918 р., проголошуючи незалежність України зазначає, що: «петроградське правительство народніх комісарів, щоб привернути під свою владу вільну Українську Республіку, оповістило війну Україні і насилає на наші землі своє військо, красногвардійців-большевиків, які грабують хліб у наших селян і без всякої плати вивозять його в Росію, не жаліючи навіть зерна, наготовленого на засів, вбивають неповинних людей і сіють скрізь безладдя, злодіяцтво, безчинство» [6]. Ця цитата аж ніяк не надихає на висновок щодо застосування *jus resistendi*, скоріше навпаки аргументує, що воно не було використано, а особливо в контексті проголошення незалежності.

Утім звернення до цього права все ж таки мало місце, хоча й було спрямоване проти уряду Української Народної Республіки. Мова йде про демонстрацію, ініційовану фабрично-заводськими комітетами, профспілками та представниками соціалістичних партій, заплановану на 29 березня 1918 р. у м. Києві. У відозві міністра внутрішніх справ УНР М. Ткаченка від 31 березня 1918 р. щодо заборони проведення означеної демонстрації, зокрема, зазначено, що ми не могли добре ставитись до демонстрації. Таке бажання зробити удар нашим державним інтересам ми не могли допустити. Взагалі, щодо демонстрації, то уряд Української Народної Республіки як орган революційно-демократичний стоїть на принципі політичної волі, але він не може допустити злочинної агітації проти Української держави, з якого б вона боку не йшла, між тим по відомостях міністерства ця демонстрація не була б святом революції, яким воно являється й для нас, але її використано було б для протесту проти Української Народної Республіки [7].

Також, на наш погляд, не можна вести мову про те, що право на спротив було однією з політико-правових підстав сучасного проголошення незалежності України, актом, затвердженням постановою Верховної Ради УРСР від 24 серпня 1991 р. № 1427, бо там йдеться про смертельну небезпеку, яка нависла була над Україною в зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 р., а також про право на самовизначення.

Отже поява та розвиток права на супротив гнобленню та тиранії має тривалу історію, яка насичена боротьбою дискурсів та доктрин притаманних певним країнам. Етапи цієї боротьби відзначені проникненням прав людини, природничих за своєю суттю, у позитивістську площину, що призвело до закріплення права на супротив пригніченню в конституціях окремих демократичних держав та міжнародно-правових актах. Сучасна Україна, не належить до тих більш ніж двох десятків держав чиї основні закони містять згадку про право народу на супротив пригніченню. Утім, на превеликий жаль, соціально-економічну, політичну та правову реальність, як напередодні останнього Майдану, так і після нього можна кваліфікувати як гноблення українського народу. Перший Президент України Л. М. Кравчук у своєму зверненні до виборців України 27 березня 2019 р. зазначив – Народ доведений до відчаю! Бідні і обдурені, зневажені люди є надзвичайно небезпечною силою, яка здатна на Майдани і Революції. Парадоксально, але право на повстання спрямовано не на повалення конституційного ладу, а на його збереження від деспотичної влади. Такий припис в основному законі виступає правовою гарантією народного суверенітету та має превентивне значення щодо вірогідної узурпації влади.

Список бібліографічних посилань

1. Кириченко В. Є. Спротив пригніченню – право сили чи право права? *Історико-правовий часопис*. 2015. № 2 (6). С. 3–8.
2. Кант И. Общее замечание относительно правовых следствий из природы гражданского союза. *Метафизика нравов в двух частях*. 1797. Соч. в 6 т. Т. 4, ч. 2 / под общей ред. В. Ф. Асмуса, А. Я. Гулыги, Т. И. Ойзермана; ред. тома В. Ф. Асмус. М.: Мысль, 1965. 478 с.
3. Хачатуров Р. Л. Становление права (на материале Киевской Руси). Тбилиси: Изд-во Тбилис. ун-та, 1988. 260 с.
4. Sobieski W. Król czy tyran? Idee rokoszowe a różnowiercy za czasów Zygmunta Augusta. *Reformacja w Polsce*. № 4. 1925. S. 1–14.
5. Російський державний архів давніх актів (РДАДА). Ф. 124. Оп. 2. Спр. 12. Арк. 2–12.
6. Бабин Б. В. Право на сопротивление как глобальное право. *ВВ: Вопросы права и политики*. 2013. № 5. С. 181–200. DOI: <https://orcid.org/10.7256/2305-9699.2013.5.817>.
7. З приводу заборони маніфестації. *Нова Рада*. 1918. № 46. 31 (18) берез.

Одержано 04.04.2018

УДК 341:342.7

Юрій Миколайович КОЛОМІЄЦЬ,*кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри загальноправових дисциплін факультету № 6**Харківського національного університету внутрішніх справ;**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5171-7808>***ПРАВА ЖІНОК ЯК ОБ'ЄКТ МІЖНАРОДНОГО ЗАХИСТУ**

Особливе місце в комплексі прав людини займають права жінок. Будучи невід'ємною частиною прав людини, вони, тим не менш, у повній мірі не реалізуються в жодній з держав. У наш час ця проблема набуває особливої актуальності не тільки у зв'язку зі зростанням ролі жінок в різних сферах суспільного життя, а й у зв'язку з численними фактами порушення їх прав, включаючи недотримання міжнародно-правового принципу рівноправності чоловіків і жінок, а саме недотримання права жінок на участь у здійсненні міжнародної та внутрішньодержавної політики, недостатній захист жінок від насильства, міжнародна торгівля жінками, нерівність між чоловіками і жінками у сфері праці тощо. Усвідомлення державами того факту, що права жінок є складовою і невід'ємною частиною прав людини, визначає нове розуміння, по-перше змісту їх прав, по-друге, необхідність їх забезпечення всіма державами для побудови демократичного суспільства, і, по-третє, розробки механізмів захисту прав жінок.

Перші міжнародно-правові акти, які тією чи іншою мірою стосуються захисту прав жінок, з'явилися на початку ХХ ст. Так, у 1902 р. в Гаазі були прийняті міжнародні конвенції, що стосувалися колізій національних законів з питань шлюбу, розлучення і опіки над неповнолітніми, а у 1904 р. і 1910 р. – міжнародні конвенції, що стосуються заборони торгівлі жінками і дітьми. Міжнародне співробітництво держав, яке мало відношення до прав жінок, здійснювалося в трьох ключових напрямках: боротьба зі злочинністю (наприклад, протидія проституції) вирішення колізій національного права держав з різних питань (наприклад, про громадянство жінок); міжнародне регулювання праці (наприклад, особлива охорона праці жінок).

Найважливішими складовими міжнародного механізму захисту прав жінок є: 1) міжнародні документи (конвенції, декларації, договори); 2) міжнародні організації та їх органи; 3) практика застосування міжнародних документів; 4) міжнародний контроль і процедури розгляду суперечок. Про міжнародний механізм захисту прав жінок можна говорити як на універсальному рівні, перш за все, в системі ООН, так і на регіональному, стосовно до міжнародних організацій Європи, Америки і Африки.

Основу міжнародно-правового механізму захисту прав жінок закладено в ст. 1 Статуту ООН, яка покладає на держави обов'язок поважати всіх людей незалежно від статі. В системі ООН основне місце серед заходів, спрямованих на забезпечення рівності прав жінок, займають заходи, розроблені Комісією зі становища жінок – функціональною комісією Економічної і Соціальної ради ООН.

Органами системи ООН прийнятий ряд міжнародно-правових документів, що стосуються конкретних прав жінок. До числа цих актів відносяться: Конвенція про політичні права жінок 1952 р. [1]; Конвенція про громадянство заміжньої жінки 1957 р. [2]; Конвенція про згоду на взяття шлюбу, шлюбний вік та реєстрацію шлюбу 1962 р. [3] та Рекомендація до неї 1965 р. [4]; Декларація про захист жінок і дітей при надзвичайних обставинах та під час збройних конфліктів 1974 р. [5]; Конвенція про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності № 100 1951 р. [6]; Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. [7].

Головною метою цих конвенцій є ліквідація дискримінації жінок за ознакою статі, а також надання їм рівних прав з чоловіками під час вступу на державну службу, прийому на роботу або навчання, на рівну оплату праці тощо.

Крім нормативних документів, ООН виробляє і реалізує конкретні програми, спрямовані на поліпшення становища жінок. Істотний внесок у трактування поняття «рівності статей» зробила Загальна конференція зі становища жінок (Найробі, Кенія, 1985 Р.). Рівність стала розглядатися не просто як поняття, тобто ліквідація дискримінації *de jure*, але і як рівність прав, обов'язків і фактичних можливостей для участі жінок в процесі розвитку суспільства.

Створення дієвих механізмів захисту прав жінок стало предметом обговорення Всесвітньої конференції з прав людини, що проходила в 1993 р. у Відні. Конференція зробила конкретні кроки щодо заохочення і захисту прав жінок та дітей через сприяння створенню нового механізму – Спеціального доповідача з питання щодо насильства по відношенню до жінок.

У 1995 р. в Пекіні відбулася Четверта Всесвітня конференція зі становища жінок, на якій були прийняті Пекінська декларація і Платформа дій, які підтвердили основні принципи міжнародно-правової охорони прав жінок, а саме, що права жінок і дівчаток є невід'ємною частиною загальних прав людини.

На жаль, у сучасному світі рішення, що впливають на життя всіх людей, здебільшого все ще приймаються чоловіками, а проблеми жінок майже повсюдно вирішуються у другу чергу. Жінки продовжують стикатися з прихованою або явною дискримінацією і маргіналізацією і у значно меншій мірі, порівняно з чоловіками, користуються результатами розвитку суспільства, становлячи 70% бідного населення світу. Саме тому назріла необхідність пошуку шляхів розширення прав і можливостей жінок для того, щоб вони мали можливість запропонувати свої власні пріоритети і цінності в якості рівноправних партнерів чоловіків в процесі прийняття рішень на всіх рівнях.

Отже, значення прав людини є визначальним у формуванні як національного, так і міжнародного права. З правової точки зору процес глобалізації полягає в переведенні проблеми прав людини в цілому і прав жінок і дітей зокрема з суто національного рівня на рівень міжнародного права, наслідком чого стало, з одного боку, прийняття низки спеціальних міжнародних конвенцій і декларацій, а з іншого боку, визнання індивідуума, незалежно від статі і віку, суб'єктом міжнародного права з усіма правами, обов'язками і можливостями, які випливають з цього.

Незважаючи на наявність значної кількості нормативно-правових актів, дискримінація залишається однією з найскладніших проблем сучасного світу, яка має глобальний характер, оскільки існує у всіх країнах світу і зачіпає широкі верстви населення. Вона є однією з головних причин виникнення збройних конфліктів і міжнародної нестабільності. Завдяки міжнародній співпраці і руху за права жінок вдалося досягти успіхів в ліквідації дискримінації за ознакою статі. Проте, проблема нерівності жінок в сучасному суспільстві залишається болючою і сьогодні, враховуючи, що вони все ще стають об'єктом дискримінації у різних сферах життєдіяльності індивіда.

Список бібліографічних посилань

1. Конвенція про політичні права жінок : від 20.12.1952 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_156 (дата звернення: 27.03.2019).
2. Конвенція про громадянство заміжньої жінки : від 29.01.1957 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_158 (дата звернення: 27.03.2019).
3. Конвенція про згоду на взяття шлюбу, шлюбний вік та реєстрацію шлюбу : від 10.12.1962 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_242 (дата звернення: 27.03.2019).
4. Рекомендації про згоду на шлюб, мінімальний шлюбний вік та реєстрацію шлюбу : Резолюція 2018 (XX) Генеральної Асамблеї ООН від 03.11.1965 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_288 (дата звернення: 27.03.2019).
5. Декларація про захист жінок і дітей при надзвичайних обставинах та під час збройних конфліктів : від 14.12.1974 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_317 (дата звернення: 27.03.2019).
6. Конвенція про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності № 100 : від 29.06.1951 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_002 (дата звернення: 27.03.2019).
7. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок : від 06.10.1999 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207 (дата звернення: 27.03.2019).

Одержано 01.04.2019

УДК 342.922

Ольга Олексіївна КОСИЦЯ,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності

факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5781-780X>

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ВИКРИВАЧІВ

Передумовою ефективною реалізації правоохоронної функції держави у сфері захисту прав осіб, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції (викривачів) та осіб, які розкривають інформацію про загрозу або шкоду суспільним інтересам, є комплексне врегулювання інституту викривачів на законодавчому рівні.

Незаконні дії та зловживання правом можуть відбуватися в будь-якій організації, приватній чи державній, великій чи малій. Вони можуть приймати різні форми, такі як корупція або шахрайство, зловживання або недбалість. І якщо правопорушення не виявляти та не розглядати, вони іноді можуть призвести до шкоди суспільним інтересам. Люди, які працюють в організації або контактують з нею в ході трудової або службової діяльності, часто знають про такі випадки і тому мають привілейоване положення для інформування тих, хто може здійснити перевірку та вирішити цю проблему.

Викривачі, тобто особи, які повідомляють (у межах відповідної організації або до правоохоронного органу) або оприлюднюють (публічно) інформацію про правопорушення, отримані в ході своєї трудової або службової діяльності, допомагають запобігти негативним наслідкам та виявити загрозу або шкоду суспільним інтересам, які в іншому випадку можуть залишатись прихованими. Проте викривачі часто не повідомляють про порушення законодавства, боячись помсти. Так, за даними Global Business Ethics Survey (2018) 27 % робітників зазнали негативних наслідків після повідомлення про порушення закону в тій організації, в якій вони працюють.

З цих причин важливість забезпечення ефективного захисту викривачів все більше визнається як на національному, так і на міжнародному рівні. У статті 3 Конституції України [1] зазначається, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Права і свободи людини та їх гарантії, які проявляються в законодавчому забезпеченні та дієвому правовому механізмі їх захисту, визначають природу і спрямування діяльності держави, яка через органи влади забезпечує їх захист. Статтею 53 Закону «Про запобігання корупції» [2] передбачається державний захист осіб, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції. Особи, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції, перебувають під захистом держави. За наявності загрози життю, житлу, здоров'ю та майну осіб, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції, або їх близьких осіб, у зв'язку із здійсненням повідомленням про порушення вимог цього Закону, правоохоронними органами до них можуть бути застосовані правові, організаційно-технічні та інші спрямовані на захист від протиправних посягань заходи, передбачені Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [3].

Крім того, Річною національною програмою під егідою Комісії Україна – НАТО на 2018 рік, затвердженою Указом Президента України від 28 березня 2018 року № 89/2018 [4] (Річна національна програма на 2019 рік ще не затверджена – зауваження автора), передбачено, що пріоритетом діяльності у сфері запобігання та протидії корупції у 2018 році є практичне втілення норм прийнятих антикорупційних законів. До пріоритетних завдань віднесено, зокрема, удосконалення механізму державного захисту осіб, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції (викривачів), а також визначення механізму захисту осіб, які розкривають інформацію про загрозу або шкоду суспільним інтересам.

Захист викривачів є одним із найдинамічніших питань у сферах боротьби з корупцією та дотримання прав людини. Оскільки багато країн у всьому світі приймають нові або вдосконалені закони про захист викривачів, важливо, щоб ці закони містили всебічний механізм захисту для службових осіб і громадян, які повідомляють про правопорушення, що завдають шкоди або становлять загрозу суспільним інтересам [5, с. 10].

У зв'язку з необхідністю захисту прав викривачів, які готові боротися за справедливість та правду, удосконаливши правове регулювання суспільних відносин щодо розкриття інформації про шкоду або загрозу суспільним інтересам, розроблено законопроект від 20.07.2016 р. № 4038а «Про захист викривачів і розкриття інформації про шкоду або загрозу суспільним інтересам». В пояснювальній записці до вищезазначеного Законопроекту в якості обґрунтування доцільності і необхідності його прийняття зазначається, що тенденція захисту викривачів панує останні 15 років у світі – спеціальні закони діють у більш ніж 30 країнах світу, зокрема, в Австралії, Великобританії, Косово, Південній Кореї, Румунії, Сербії, ЮАР та Японії. В країнах, де функціонує закон про захист викривачів інформації, їжа більш безпечна, вода – чистіша, гроші платників податків витрачаються прозоро та раціонально, а корпорації діють відповідальніше. Наприклад, у 2012 році, через рік після ухвалення спеціального закону із захисту викривачів у Південній Кореї, уряд повернув до бюджету близько 10 млн. доларів у наслідок 40 справ, порушених за інформацією викривачів, а США повернули 35 млрд. доларів у вигляді штрафів, загублених та вкрадених грошей платників податків з 1986 року. З огляду на наведене, сьогодні існує нагальна потреба захистити викривачів, які готові боротися за справедливість та правду, удосконаливши правове регулювання суспільних відносин щодо розкриття інформації про шкоду або загрозу суспільним інтересам [6].

Крім того означений Законопроект [6] передбачає внесення змін до *статті 172* Кримінального кодексу України, а саме відповідальність за грубе порушення трудових прав працівника, вчинене у зв'язку з його або членом його сім'ї діяльністю як викривача відповідно до Закону України «Про захист викривачів і розкриття інформації про шкоду або загрозу суспільним інтересам». Разом з цим, пропонується доповнити Кримінальний кодекс України новою *статтею 49-1* про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з розкриттям інформації про шкоду або загрозу суспільним інтересам.

Крім того, у 2018 році Рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції від 12.10.2018 року № 2285 схвалено вже інший проект Закону України «Про захист викривачів корупції» [7]. Метою законопроекту є створення системи правових заходів для забезпечення захисту будь-яких осіб, які добросовісно й на обґрунтованих підставах повідомляють про факти корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень, а також членів їх сімей. Проектом конкретизуються напрями державної політики у сфері захисту викривачів.

Підсумовуючи вищевказане, можна зробити висновок, що пріоритетним напрямом побудови правової держави в Україні є захист прав і свобод людини, яка здійснила викриття правопорушень в різних сферах життєдіяльності суспільства. У зв'язку з цим, держава повинна створювати такі правові механізми протидії правопорушенням, в яких би в повній мірі реалізовувалась правоохоронна функція щодо захисту прав викривачів.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 26.02.2019).
2. Про запобігання корупції : закон України від 14.10.2014 № 1700-VII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 26.02.2019).
3. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : закон України від 23.12.1993 № 3782-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12> (дата звернення: 26.02.2019).
4. Про затвердження Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2018 рік : указ Президента України від 28.03.2018 № 89/2018 // Президент України : офіц. інтернет-представництво. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/892018-23882> (дата звернення: 26.02.2019).
5. Правовий захист викривачів / за заг. ред. О. В. Нестеренко, О. Ю. Шостко. Харків : Права людини, 2016. 94 с.
6. Проект Закону про захист викривачів і розкриття інформації про шкоду або загрозу суспільним інтересам : від 20.07.2016 № 4038а / ініціатори: С. П. Заліщук, С. А. Лещенко, О. С. Сотник та ін. // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59836 (дата звернення: 26.02.2019).
7. Проект Закону України «Про захист викривачів корупції» : схвал. рішенням Нац. агентства з питань запобігання корупції від 12.10.2018 № 2285 // Національне агентство з питань запобігання корупції : офіц. сайт. URL: <https://nazk.gov.ua/sites/default/files/docs/2018/zasidannya/12.10.2018/12.10%20%282285%29.pdf> (дата звернення: 26.02.2019).

Одержано 01.03.2019

УДК 355.1(477):341.215.2

Олександр Петрович КОТЛЯРЕНКО,*кандидат юридичних наук,**начальник науково-дослідного відділу проблем військового законодавства**Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету**оборони України імені Івана Черняхівського (м. Київ);**ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8776-2515>*

АДАПТАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІЙСЬКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО СТАНДАРТІВ КРАЇН – ЧЛЕНІВ НАТО

Як показали події 2014 року, діючі закони України з питань безпеки і оборони мали істотну ваду – вони не були розраховані на дії в умовах гібридної збройної агресії. Концептуальні засади, на яких базувалася система оборони України, переважно орієнтувалися на класичну конвенційну війну. Гібридна ж агресія, до якої вдалася Росія, і відповідний їй характер війни в цілому потребують нових нестандартних рішень, які б відповідали новим умовам.

Водночас, закріплений нещодавно в Конституції України стратегічний курс держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору, обумовлює необхідність досягнення Україною відповідних критеріїв, зокрема й у безпеково-правовій сфері. Адже європейський вектор розвитку України визначає необхідність забезпечити стабільність в суспільстві, гарантувати безпеку та мирне майбутнє для своїх громадян, модернізувати інституційні складові сектору безпеки і оборони.

Триваючий збройний конфлікт суттєво активізував оновлення військового законодавства, адже повсякчас виникаючі нові загрози, об'єктивно зумовлюють необхідність пошуку адекватних способів протидії, у тому числі через глибинну трансформацію структури Збройних Сил України, досягнення ними взаємосумісності зі збройними силами держав – членів НАТО. Тому, не менш важливим аспектом є законодавче супроводження процесів реформування Збройних Сил України, створення необхідних умов для адаптації законодавчих, концептуальних і доктринальних документів до стандартів НАТО, що зокрема відмічено у Стратегії національної безпеки України і Воєнній доктрині України.

Саме тому, з 2014 року у Міністерстві оборони України (далі – Міноборони) розпочалася кропітка робота з удосконалення законодавства у сфері оборони, у якій безпосередню участь приймають представники юридичної служби Міноборони, Генерального штабу Збройних Сил України, а також науковці-юристи Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського.

Поряд з цим, проведена в рамках комплексного огляду сектору безпеки і оборони оцінка стану воєнної безпеки держави, а також набутий досвід участі Збройних Сил України у антитерористичній операції виявили низку проблем функціонування сил оборони в умовах існуючих загроз. Розлогий перелік цих проблем відображений у вступній частині Стратегічного оборонного бюлетеня України (далі – СОБ), серед яких слід відмітити – «надмірність обсягів та неактуальність нормативно-правової бази у сфері оборони».

Також у СОБ закріплена норма, що він слугуватиме дорожньою картою оборонної реформи з визначенням шляхів її впровадження на засадах і принципах, якими керуються держави – члени НАТО. Водночас, у СОБ передбачене доволі амбітне завдання «здійснити адаптацію національного законодавства у сфері національної безпеки до євроатлантичних норм та стандартів», а для його реалізації у пункті 3.4. «Юридичне забезпечення заходів реформування» визначено основні напрямки за якими планується внести зміни до законодавства.

Мета оборонної реформи у СОБ розподілена на п'ять стратегічних цілей:

- 1) об'єднане керівництво силами оборони, що здійснюється відповідно до принципів і стандартів, прийнятих державами-членами НАТО;
- 2) ефективна політика, системи планування і управління ресурсами в секторі оборони з використанням сучасних євроатлантичних підходів;
- 3) оперативні (бойові, спеціальні) спроможності сил оборони, необхідні для гарантованої відсічі збройній агресії, оборони держави, підтримання миру та міжнародної безпеки;
- 4) об'єднана система логістики і система медичного забезпечення здатні надати підтримку всім компонентам сил оборони;
- 5) професіоналізація сил оборони та створення необхідного військового резерву.

Кожна стратегічна ціль розподілена на декілька оперативних цілей, які у свою чергу, деталізовані у Матриці досягнення цілей (додаток до СОБ).

Для координації та виконання завдань оборонної реформи створений Комітет реформ Міністерства оборони України та Збройних Сил України (далі – Комітету реформ) – консультативно-дорадчий орган під головуванням Міністра оборони України. Положення, структура та склад Комітету реформ (за посадами) затверджено наказом Міністерства оборони України від 20.07.2016 р. № 374. До складу Комітету входять стратегічні радники високого рівня.

У складі Комітету реформ утворено: п'ять підкомітетів з робочими групами, три консультативно-експертні групи та чотири окремі групи, зокрема Юридична група, яку очолює директор Юридичного департаменту МО України. Одним із основних завдань, що покладається на Комітет реформ є забезпечення підготовки нормативно-правових актів, спрямованих на реалізацію оборонної реформи.

Для деталізації завдань та цілей оборонної реформи Міністром оборони України у серпні 2016 року був затверджений План дій щодо впровадження оборонної реформи у 2016–2020 роках (Дорожня карта оборонної реформи).

За результатами моніторингу виконання заходів оборонної реформи (трьох річного) здійснено уточнення та коригування завдань. На підставі пропозицій підкомітетів Міністром оборони України у січні 2019 року затверджений План дій щодо впровадження оборонної реформи у 2019–2020 роки.

Водночас, в Міноборони з серпня 2018 року впроваджується програмно-проектний менеджмент, визначено 15 пріоритетних проектів оборонної реформи, для яких затверджені статuti, календарні плани та проектна документація.

Таким чином, починаючи з 2014 року юридичною службою Міноборони було організовано розробку та прийняття понад 500 актів законодавства України, також майже дві тисячі внутрішніх наказів Міноборони було визнано такими, що втратили чинність у зв'язку з втратою актуальності та невідповідності напрямкам проведення оборонної реформи.

За останні декілька років були унормовані актуальні питання щодо всебічного забезпечення проведення операції Об'єднаних сил, запровадження правового режиму воєнного стану, удосконалення порядку встановлення статусу учасника бойових дій, порядку застосування зброї, бойової техніки під час проведення операції на Сході держави. Також забезпечено виконання норм міжнародного гуманітарного права, запровадження військової служби для іноземців, осіб без громадянства, упровадження принципів гендерної рівності під час проходження військової служби, визначення нового порядку речового забезпечення військовослужбовців.

Серед останніх найбільш знакових нормативно-правових актів слід відмітити наступні:

1) Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII;
2) Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» від 12 липня 2018 року № 2505-VIII;

3) Закон України «Про протимінну діяльність в Україні» від 6 грудня 2018 року № 2642-VIII;

4) Порядок логістичного забезпечення сил оборони під час виконання завдань з оборони держави, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2018 р. № 1208;

5) Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо здійснення закупівель продукції, робіт і послуг оборонного призначення за імпортом» від 17 січня 2019 року № 2672-VIII (*надає нові повноваження Міноборони здійснювати за новими правилами оборонні закупівлі за імпортом за кордоном з урахуванням норм відповідних європейських директив*);

Проблемним питанням, яке передбачене СОБ залишається прийняття в новій редакції Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», а також створення Військової поліції. Крім того, необхідними є прийняття законів:

1) «Про створення та виробництво боєприпасів, озброєння, військової та спеціальної техніки»;

2) «Про особливості застосування національного законодавства щодо держави-агресора».

Підсумовуючи слід наголосити, що сьогодні для України, яка з 2014 року потерпає від агресії з боку Російської Федерації, розвиток Збройних Сил України і участь у потужній системі колективної безпеки є беззаперечними пріоритетами. Водночас оборонна реформа та адаптація національного військового законодавства перебувають у взаємному зв'язку, і мають розглядатися як невід'ємна складова політики Євроатлантичної інтеграції України. Сьогодні для цього існує необхідна нормативно-правова база, і не менш потужний стимул – стримати агресивні дії

Російської Федерації та не допустити реалізації нею стратегічного політичного задуму щодо України.

А це знову ж таки пов'язано з високим потенціалом Збройних Сил України, радикальним оновлення військового законодавства, розвитком експертно-аналітичного забезпечення сектору безпеки і оборони, посиленням наукового складника нормотворчої діяльності, започаткуванням системи моніторингу колізій та прогалин військового законодавства.

Важливо розуміти, що подальше вирішення порушених питань потребує принципово нового формату, який забезпечить системність та раціональне використання наукового потенціалу. За таких умов, на нашу думку, нарізла необхідність створення у складі Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського підрозділу правового моніторингу, наукового та експертно-аналітичного супроводу нормотворчої діяльності Міноборони – *Центру адаптації військового законодавства до правових стандартів НАТО*, до компетенції якого віднести вище згадані завдання.

Насамкінець варто наголосити, що тільки системні і послідовні зміни, які базуються на міжнародних стандартах і відповідають основоположним принципам, можуть призвести до оздоровлення безпекових та оборонних спроможностей України.

Одержано 27.03.2019

УДК 94(477.43).084«1921–1929»

Ігор Дмитрович КОЦАН,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3839-9614>

НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ ПЕРЕВАНТАЖЕННЯ НЕВЛАСТИВИМИ ФУНКЦІЯМИ МІЛІЦІЇ ХАРКІВЩИНИ У 20-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ

У 20-х роках одержали нормативне оформлення найважливіші напрямки адміністративної діяльності міліції: охорона порядку в громадських місцях, забезпечення паспортного режиму, здійснення безпеки дорожнього руху, боротьба з безпритульністю і правопорушеннями неповнолітніх. Загальна міліція відала обліком населення і з березня 1920 р. видавала у встановленому порядку паспорти, трудові книжки, посвідчення осіб, довідки і посвідки. У 1923 р. були анульовані паспорти й інші документи, що обмежувало право на вільне пересування по країні. Замість них органи міліції видавали посвідчення особи терміном на три роки. Таким чином, на початку 20-х рр. у діяльності міліції з'явився ще один напрямок - паспортна справа [1, с. 32].

Варто мати на увазі, що ні законодавство того часу, ні наука державного права не знали розподілу державних органів на представницькі і виконавчі в сучасному розумінні. Термін «виконавчий» означав підсобний, допоміжний орган. Що стосується міліції, то це можна проілюструвати на прикладі покладання на неї обов'язків по сприянню іншим державним органам [2, с. 74].

Так, наказом по радянській робітничо-селянській міліції Харківської губернії № 38 від 18 червня 1921 р. відповідно до постанови президії губвиконкому від 16 червня 1921 р. № 184 при Харківській губміліції з метою створення постійного чинного органу по спостереженню за санітарним станом усіх населених пунктів губернії був організований санітарно-адміністративний відділ із відповідним штатом, а також штрафний батальйон із числа порушників для санітарного очищення міста. Санітарно-адміністративний відділ при Губміліції являв собою апарат, що повинен був швидко і точно проводити в життя всі необхідні санітарні заходи, застосовуючи відповідний тиск з допомогою стройових чинів міліції [3, спр. 38-а, арк. 49].

28 лютого 1921 р. наказом по Харківській губміліції «до відома і належного виконання» оголошувалася копія телеграми Головніміліції УСРР. Крім слідчого й наряду міліції, на пожежі повинен бути представник командного складу міліції, в обов'язок якого входило з'ясування причин пожежі й організація затримання винних. Всі особи, що намагались перешкоджати міліції в здійсненні зазначених функцій, підлягали затриманню і передачі до слідчих органів [4, с. 87].

Намагаючись покласти на міліцію виконання тих або інших функцій, наркомат внутрішніх справ був змушений регулярно видавати накази, циркуляри з нагадуванням про те, які обов'язки повинні виконуватися міліцією, з додаванням переліку законів, підзаконних актів, що визначали ці обов'язки.

Неодноразово приймалися рішення про звільнення міліції від невластивих функцій, але протягом всього аналізованого періоду вона була просто перевантажена ними. За різними оцінками від 45 % до 50 % (а в ряді випадків до 80 %) усього обсягу проведеної роботи не стосувалось безпосередньо охорони громадського порядку, боротьби зі злочинністю, забезпечення громадської безпеки.

Доповідь начальника Харківської губміліції і розшуку Олійника 4 червня 1925 р. начальнику міліції і розшуку республіки свідчить про те, що з матеріалів, які надходили у губернське управління із місць, очевидно, що органи міліції і розшуку, особливо в селі, перевантажені невластивою їм роботою. Органи міліції змушені були приймати на себе низку обов'язків, що не мають прямого відношення до функцій міліції. З метою розвантаження органів міліції і розшуку від зайвої, а іноді і не властивої для них роботи начальник губміліції і розшуку просив клопотати перед відповідними центральними органами про зняття з міліції таких обов'язків:

1. Проведення дізнань по лісокражах, яких у середньому проходило через окррайони по 20-25 на місяць, а по окруправлінням по 200-250. Органам міліції припадало проводити дізнання на підставі отриманих від лісництв актів на порубників. Якщо в цих актах не були зазначені особи, що вчинили порушення, то міліція за вказівкою лісової стражі зобов'язана була робити обшуки у підозрюваних у порубці. По проведенню дізнання подібні справи направлялися по підсудності. Бажано поставити за обов'язок лісовій варті складати акти про порубки лісу вичерпного характеру, щоб по них для розбору справи не приходилось проводити дізнань, а акти спрямовувати безпосередньо по підсудності, минаючи органи міліції як передатну інстанцію.

2. Проведення дізнань по цивільних справах (цивільних позивах), яких у середньому проходило через окррайон біля 30 на місяць і винятково з доручення судових органів. Необхідно видати розпорядження, щоб усі судові органи ні в якому разі не покладали проведення дізнань на органи міліції, а у випадку потреби доручали це судовим слідчим.

3. Здійснення дізнань за статтями 103, 157, 172, 173, 174, 175 Кримінального кодексу, за якими проведення необов'язкове, але які виконувались за пропозиціями судових органів. Таких дізнань у середньому проходило через окруправління міліції по 100-120 на місяць і найчастіше за справами, що мали характер самоправності (ст. 103 КК). Бажано в подібних випадках, якщо потрібне проведення дізнання, проводити його винятково через наслідчих і не відривати органи міліції від їх безпосередньої роботи по боротьбі зі злочинністю.

4. Заходи щодо виконавчих листів судових органів, яких у середньому проходило через окррайон міліції 30-35 на місяць. Ці функції необхідно покласти на сільради, а в містах - винятково на судових виконавців. За сприянням до органів міліції звертатися лише у випадках відмови платників від добровільного виконання судової постанови.

5. Вручення судових повісток, що у сільській місцевості здійснювалося через сільвиконавців, але на органи міліції покладалась відповідальність за своєчасне вручення їх за приналежністю. Бажано вручення повісток цілком покласти на сільради, що повинні це виконувати через підпорядкованих їм сільвиконавців.

6. Видачу різноманітних довідок, наприклад: про утриманців, про майновий стан, про народження і т.д. покласти на сільради, а в містах - на домоуправління. За міліцією залишити тільки видачу довідок про втрату документів, утримання під вартою, про стан під судом і слідством.

7. Стягнення штрафів за безквитковий проїзд на залізницях, а також митної пені. Без усяких збитків для справи можна передати виконання цих функцій сільрадам, залишивши за міліцією лише ті, коли винні відмовляються від добровільної сплати.

8. Дрібні судові стягнення до 10 рублів теж можна покласти на сільради.

9. Виклики громадян до органів ДПУ, яких у середньому бувало в окррайонах біля 2-3 щодня, покласти на сільради, а в містах - на домоуправління [5, с. 69-70].

В збірнику «Чинні розпорядження по міліції», виданому в 1928 р., обов'язки міліції виділені в окремий розділ, що займає 67 сторінок. Лише певна частина стосується виконання прямих обов'язків міліції, а деякі з них направлені на сприяння іншим відомствам і наркоматам на збиток головній меті – охороні громадського порядку. Міліція повинна була сприяти органам «усіх відомств при проведенні останніми в життя покладених на них обов'язків». Обов'язок міліції

сприяти всім відомствам відбивав слабкість державного апарату, зберігання місницьких тенденцій, був свідченням прийомів державного управління, властивих «військовому комунізму», коли основне значення приділялося примусовим методам. У такий спосіб здійснювалося те державне регулювання непу, що дозволяло не випускати розвиток капіталістичних відносин із відомих рамок і забезпечувати незмінність політичної системи.

Список бібліографічних посилань

1. Історія органів внутрішніх справ. Частина II: XX століття : навч. матеріали до спецкурсу / за ред. Л. О. Зайцева. Харків : Ун-т внутр. справ, 1999. 154 с.
2. Курило С. Г. Жизни своей не щадя. Из истории милиции Харьковщины. Харьков : Прапор, 1987. 295 с.
3. Державний архів Харківської області (ДАХО). ф. Р-563, оп. 1.
4. Коцан І. Д. Міліція Харківщини у 1917–1930 рр. : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2003. 190 с.
5. Фролов Ю. А. Организационно-правовые преобразования системы учреждений и органов, исполняющих наказание, в Украинской ССР : учеб. пособие. Киев, 1984. 100 с.

Одержано 28.02.2019

УДК 342.34

Зоріна Сергіївна КРАВЦОВА,

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри конституційного права юридичного факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ВІЙСЬКОВІ ГАРАНТІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Забезпечення та оборона суверенної і незалежної України передбачає цілий комплекс політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних та інших заходів. До захисту державного суверенітету України безпосередньо причетні всі гілки державної влади.

До військових гарантій забезпечення державного суверенітету України, а відповідно і самостійності і незалежності державної влади, ми вважаємо доцільно віднести Збройні Сили України, які покликані захищати владу народу, стоять на варті державного суверенітету та територіальної цілісності держави, беруть участь в антитерористичній діяльності, можуть залучатися для допомоги суспільства в умовах надзвичайних ситуацій тощо. Так, ч. 2 ст.17 Конституції України закріпила положення, що оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України. Якщо при цьому аналізу враховувати конституційний досвід зарубіжних країн, то треба вказати на аналогічні норми, які можна зустріти і в конституціях багатьох країн світу, зокрема: Хорватії, Болгарії, Туреччини, Албанії, Австрії та ін.

В окремих випадках саме Збройні Сили України та інші силові органи держави, це важливі елементи апарату держави, які можуть бути використані на підставі рішення виключно керівництва країни. Саме загальнодержавне управління такими збройними формуваннями є визначальним критерієм реальності суверенітету держави та її влади, здатності державної влади вести самостійну і незалежну внутрішню та зовнішню політику. На наше переконання, керівництво збройними силами може бути покладено виключно на вищі державні органи (глава держави, уряд, парламент), що і підтверджує світовий досвід.

Сьогодні спостерігаємо європейську тенденцію «розмивання» суверенних прав держав, помітно знизилась роль військової складової гарантій їх суверенітету. Тобто функція збройного захисту державного суверенітету і цілісності держав поступово перекладається на військові блоки (союзи), які виступають не лише гарантами порядку і миру, але й здатні набагато краще використовувати воєнні ресурси.

На сучасному етапі розвитку глобалізаційної політики у світі на перший план виходить питання міжнародної системи безпеки. У цій площині привертає до себе увагу питання щодо розташування іноземних військових баз на території України. Так, Конституція України містить

норму, відповідно до якої на території України не допускається розташування іноземних військових баз (ч. 7 ст. 17). Але Перехідними положеннями Основного Закону закріплено, що використання існуючих військових баз на території України для тимчасового перебування іноземних військових формувань можливе на умовах оренди в порядку, визначеному міжнародними договорами України, ратифікованими Верховною Радою України. Саме посилання на цей припис був правовою основою для підписання 21 квітня 2010 року Президентами України та Російської Федерації «Угоди між Україною і Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України». Положення Конституції України потребують уточнення, так як за діючої редакції дозволяється розташування виключно військових баз Російської Федерації на території України.

У цьому аспекті важливим є розкрити передумови та зміст запропонованих Президентом України змін до Конституції України від 3 вересня 2018 року, підтриманих парламентом 20 вересня 2018 року і направлених до Конституційного Суду України, щодо закріплення незворотності курсу України на європейську і євроатлантичну інтеграцію. Пропонована законодавча ініціатива має на меті внесення необхідних змін до Конституції України для реалізації цілеспрямованого прагматичного курсу України на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору як стратегічних зовнішньополітичних пріоритетів держави [1]. Відповідні зміни до Основного Закону були внесені 07.02.2019 року, набрали чинності 21.02.2019 року, відтепер Преамбула Конституції України містить положення, щодо «підтвердження європейської ідентичності Українського народу і незворотності європейського та євроатлантичного курсу України», відповідними повноваженнями наділені парламент та президент.

Треба зробити акцент, що російські військові бази та/або «миротворчі» сили розміщені практично в усіх пострадянських країнах, крім Туркменістану, Узбекистану та країн Балтії. Цікавим є досвід Литовської Республіки, на території якої відповідно до положень ст. 137 Конституції не можуть знаходитися зброя масового ураження та військові бази іноземних держав. Слід звернути увагу на підхід, який застосував у своєму рішенні Конституційний Суд, коли тлумачив ст. 137 Конституції. Так, на думку суддів, не слід розглядати як абсолютну заборону, тобто як заборону створення військових баз держав (у тому числі членів НАТО), яка пов'язана з метою спільної оборони та забезпечення спільної безпеки. На території Литовської Республіки не може бути жодних військових баз, які знаходяться у власності та під контролем іноземних держав. Така заборона не означає, що на території Литовської Республіки не може бути будь-яких військових баз, з урахуванням підписання міжнародних договорів Литовською Республікою, зокрема договору про колективну оборону, ратифікованого Сеймом, що будуть знаходитися під контролем Литовської Республіки спільно (разом) з державами-союзниками [2, с. 128–129]. Вважаємо, що аналогічний підхід має бути зроблений і Конституційним Судом України, коли прийде час тлумачення ч. 7 ст. 17 Конституції України.

На сьогодні гостро стоїть питання необхідності пошуку нових механізмів гарантування національної безпеки України та чіткого закріплення в Основному Законі держави незворотності цивілізаційного вибору України, уособленням якого є європейська та євроатлантична інтеграція України. Широка суспільна підтримка в Україні європейського та євроатлантичного вибору зумовлена європейською цивілізаційною ідентичністю України, її тісними і тривалими відносинами з членами європейської та євроатлантичної спільнот, які ґрунтуються на спільних цивілізаційних цінностях.

Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (стаття 11) [3] до основних засад зовнішньої політики віднесено забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі, а також поглиблення співпраці з Організацією Північноатлантичного договору з метою набуття членства у цій організації.

У преамбулі Конституції України сформульовані конкретні цілі, яким має бути підпорядкована система державної влади: дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України, прагнучі розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу, усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та майбутніми поколіннями....[4] Така єдність порушується, коли органи і посадові особи державної влади переслідують різні цілі, ведуть боротьбу за свої пріоритети, по-своєму тлумачать конституційні цільові установки, пропонують різні способи їх реалізації. Саме конституційно-правові гарантії

державної влади мають сприяти єдності влади, консолідації суспільства навколо спільних цінностей та вектору розвитку держави.

Підтримуємо позицію правника В. Ладиченка, який зауважив, що система державної влади в Україні єдина, розмежовуються лише предмети компетенції і повноваження органів державної влади. Якщо таке розмежування не вкладається в конституційно-правові рамки за рахунок розширення компетенції суб'єктів, то єдність системи державної влади порушується. Єдність системи державної влади в державі не означає надцентралізацію і не зводиться лише до ієрархії і підпорядкованості. Кожен з органів державної влади діє самостійно в межах своєї компетенції [5, с. 64].

Самостійність суб'єктів в даному контексті означає значне збільшення кола реальних носіїв влади, розмежування їх повноважень, тобто створення системи, в якій кожен орган здійснює державні повноваження з певних питань, і лише вся система в своїй єдності реалізує державну владу в цілому. Як пишуть німецькі правознавці, «розподіл компетенції не виключає загальнодержавної єдності, а диференціює його, формуючи відносно самостійні спільності, які залишаються взаємозв'язаними в межах цілісної єдності». Державою є «об'єднання, майстерно складене з різних елементів в одне ціле суспільство» [6, с. 223].

Спільне здійснення державновладних повноважень, окреслених конституційними рамками, є одним з важливих об'єднуючих чинників, згуртовує всі ланки системи державної влади в єдине ціле.

Головне призначення гарантій державної влади полягає в тому, щоб створити найбільш сприятливі умови для функціонування його інституцій, щоб демократична форма організації державної влади не тільки конституційно проголошувалась «де-юре», але й ефективно та прогнозовано впроваджувалась у життя «де-факто». Вважаємо, що ефективна та дієва система гарантій державної влади є гарантом демократичного урядування.

Список бібліографічних посилань

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» : від 03.09.2018 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=64531&pf35401=462757> (дата звернення: 10.03.2019).
2. Ковтун В. І. Гарантії державного суверенітету України: конституційні аспекти : монографія. Харків : Фактор, 2014. 216 с.
3. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : закон України від 01.07.2010 № 2411-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 40. Ст. 527.
4. Конституція України : станом на 30 верес. 2016 р.: відповідає офіційному тексту. Київ : Паливода А. В., 2016. 76 с.
5. Ладиченко В. В. Системна єдність державної влади – гарантія конституційної стабільності. *Юридичний вісник*. 2011. № 2 (19). С. 62–66.
6. Государственное право Германии : сокр. пер. нем. семитомного изд. / Арним Г. Г. Ф., Бартльшпергер Р., Бетге Г., Блюмель В., Буллин-гер М. ; отв. ред. Б. Н. Топорнин. М. : ИГПАН, 1994. 320 с.

Одержано 12.03.2019

УДК 340.132.6

Юрій Віталійович КРИВИЦЬКИЙ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії держави та права

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7063-4725>

ПРАВИЛА ПРАВОЗАСТОСОВНОЇ ЮРИДИЧНОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ

Юридична аргументація – це когнітивна процедура, що може розглядатись або як самостійна (суто аналітична), або як відносна (діалектична). Аналітична юридична аргументація як така постає в моделях безвідносно діючого інтелекту. Це означає, що окремий юрист-професіонал є самостійним аналітиком, який здійснює аргументацію за певними правилами. При цьому реакції слухачів (колег, свідків, народних засідателів, присяжних, суддів тощо) залишаються

на цьому етапі невідомими, нейтральними щодо прогнозування. Умовно кажучи, юрист як аналітик залишається наодинці з істиною. У свою чергу діалектична юридична аргументація існує в режимі співвідносних аналітичних процедур, що беруться в певному контексті та в межах різних комунікаційних моделей. Юрист уже не залишається наодинці з істиною, а бере на себе обов'язок впровадження істини в життя. Слушним є те, що «у спорі народжується істина». Як аналітична, так і діалектична аргументаційні форми використовуються в науково-освітній і практичній юридичній діяльності, зокрема в ході правозастосування [1, с. 219].

Забезпечення єдності правозастосування є предметом юридичного дискурсу, об'єднання зусиль правової доктрини, а також правотворчих і правозастосовних суб'єктів. Це об'єднання зусиль об'єктивно диктується закономірностями життя права. Законодавець не повинен забувати про правовий зміст закону, допускати колізійність у регулюванні суспільних відносин. Юридична доктрина, не обмежуючись лише аналізом законодавчих (нормативних) правил, має розробляти засоби та прийоми аргументації, за допомогою яких під час формулювання і застосування норм права можуть нівелюватися об'єктивно обмежені можливості закону, що закріплює лише відносно абстрактні моделі поведінки. Правозастосування ж не може виходити ні з механічного прикладання норми права до конкретної життєвої ситуації, ні з абсолютної дискреції у виборі норм та їх інтерпретації.

У фаховій літературі правила юридичного дискурсу, як і моделі юридичної аргументації, класифікуються за різними критеріями. Одним з найпоширеніших і найбільш придатних (характерних) для юридичного дискурсу є поділ таких правил на матеріальні (змістові), тобто такі, що стосуються структури і змісту аргументів, та процедурні, тобто ті, які є безпосереднім предметом процедури дискурсу. До першої групи цих правил належать, зокрема вимоги: 1) несуперечливості застосовуваних аргументів і способів їх оцінки; 2) термінологічно-мовної ясності їх подачі (доведення); 3) достовірності застосовуваних емпіричних передумов; 4) виваженості схвалюваних рішень, урахування їх соціальних наслідків тощо. На цих правилах має базуватися будь-яка теорія практичного аргументування, будь-яка модель, у тому числі аналітичний різновид юридичної аргументації.

Процедурні правила стосуються в першу чергу діалогічної (діалектичної) моделі юридичної аргументації, тобто специфічних правил власне практичного дискурсу. Основне завдання цих правил полягає в забезпеченні безсторонності, неупередженості практичної аргументації. Основні процедурні правила юридичного дискурсу зводяться до такого: а) участь у дискурсі не може бути обмежена, в ньому можуть брати участь усі; б) кожен може піддавати сумніву будь-яке твердження інших учасників дискурсу; в) кожен може внести в дискурс будь-яке твердження, висловлюючи свої погляди та побажання; г) жодному з учасників дискурсу (ораторові) не можна перешкоджати реалізації названих правил шляхом тиску в межах дискурсу чи поза ним. Процедурні правила юридичного дискурсу гарантують права кожному з його учасників, а також свободу і рівність у межах дискурсу [2, с. 284].

Юридична аргументація пронизує всі стадії правового регулювання суспільних відносин, у тому числі правозастосування. У ході правозастосування, насамперед судового, на стадіях, що передують ухваленню рішення у справі та оформленню його у правозастосовному акті, встановлення юридично значущих фактів і пошуку норми чи норм, котрі треба застосувати, можуть «вмикатися» як логічна, так і риторична та діалектична моделі юридичної аргументації. Логічну модель аргументації застосовують у так званих «легких справах», у яких засобів формальної логіки достатньо, аби застосувати норму до фактів. «Важка справа» не може бути вирішена інструментами формальної логіки, а потребує використання, зокрема засобів аналогії, некласичної логіки, соціальних аргументів, аргументів з наслідків, прикладу та ін. У цьому контексті слушно зазначає Д. Ллойд, що юридична аргументація, так само, як і наші повсякденні «резони», у значній мірі покладається на аргументи за аналогією. Людина має природну схильність однаково підходити до схожих ситуацій і ця тенденція відграє важливу роль у функціонуванні правосуддя [3, с. 305]. Для правозастосування в таких справах крім логічної аргументації застосовують ще й діалектичну та риторичну: діалектичну модель аргументації використовують у змагальному процесі, в якому сторони представляють аргументацію своєї позиції, можуть змінювати її під впливом аргументації протилежної сторони, а суб'єкт правозастосування, заслухавши аргументи сторін як щодо фактів, так і стосовно права, виробляє власну аргументацію щодо того, які факти є юридично значущими та які норми (норму) потрібно застосувати. Це стадія «контексту виявлення» – пошуку правильного рішення під час юридичної аргументації. На стадіях ухвалення рішення в юридичній справі та оформлення його у

правозастосовному акті суб'єкт правозастосування об'єктивує свою юридичну аргументацію, створюючи мотивацію рішення у справі, з якої прямо має впливати резолютивна частина рішення. Ці стадії є складовими етапу «контексту виправдання» – виправдання правильності, прийнятності й переконливості юридичної аргументації в рішенні суб'єкта правозастосування [4, с. 89].

Юридична аргументація в ході правозастосування має бути узгоджена зі спеціальними гносеологічними засадами юридичного пізнання, зокрема принципами всебічності, повноти та об'єктивності. Крім того, під час правозастосування здійснюється аргументаційний аналіз юридичного дискурсу, тобто розбиття певного міркування на частини, виокремлення тези в ньому з подальшим виділенням і порівнянням аргументів, використаних у дискурсі, конструюванням аргументаційної картки цього дискурсу. Аргументаційний аналіз дозволяє чітко встановити типи аргументів, відділити слабкі аргументи від сильних, розташувати їх у логічний ланцюг і коректно використовувати у правозастосовній юридичній аргументації. Такий метод дозволяє юристам коректно та ґрунтовно здійснювати юридичну кваліфікацію. Найбільше в ході правозастосування використовуються такі групи аргументів, а саме: аргументи «до речей» (ad rem), аргументи «до людей» (ad hominem), аргументи «до права» (ad ius), аргументи «до закону» (ad lex) [1, с. 168 – 169].

Юридична аргументація під час правозастосування базується не лише на точних і чітких нормах логічного характеру, але й на явних заборонах неприпустимості моральних прийомів і психологічних вивертів, і здебільшого керується головною ціннісною орієнтацією – максимально сприяти переконанню людей. У контексті такої орієнтації звичайно явно або неявно оцінюються мова й поведження людей у ході юридичної аргументації. Усе те, що сприяє досягненню взаєморозуміння між людьми, переконанню в істинності й справедливості тих або інших заяв і рішень, одержує схвалення людей та їх спільнот, а протилежні дії – осудження. Варто наголосити на тому, що ціннісні судження звичайно виступають як схвалення або осудження, оскільки вони ґрунтуються на прихильності до певного ідеалу поведження та дії.

Зміст засобів і прийомів правозастосовної юридичної аргументації залежить від рівня правової, політичної і загальної культури, національних традицій, звичаїв, досягнень конституціоналізму, повноти використання конституційних і загальновизнаних правових, демократичних, загальнолюдських цінностей і стану, якості правового регулювання. Результати юридичної аргументації не будуть істинними, якщо вони призводять до фактичного скасування прав і свобод, звуження їх змісту, обсягу та сфери реалізації конституційних цінностей, порушують засади функціонування та розвитку громадянського суспільства, принципи діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, допускають концентрацію чи узурпацію влади одним з органів державної влади або їх наслідком буде розбалансування системи стримувань і противаг механізму держави [5, с. 16].

Отже, юридична аргументація не є простим додатком, розроблених логіками і філософами аргументативних технік, до окремих прикладних питань права. Юридична аргументація – це особливе практичне мистецтво, досягнути успіху в ньому може лише той, хто вміє обирати найбільш вдалі прийоми аргументації, володіє мистецтвом відчувати аудиторію, здатен створити ту конфігурацію аргументів, які є найбільш вдалими та достатніми для доведення тези. При цьому варто пам'ятати, що головна складність юридичної аргументації як предмета дослідження полягає в тому, що універсального, однаково ефективного завжди та всюди мистецтва ведення полеміки не існує.

Список бібліографічних посилань

1. Юридична аргументація. Логічні дослідження : монографія / О. М. Юркевич та ін. ; за заг. ред. О. М. Юркевич. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків : Право, 2015. 336 с.
2. Загальна теорія права : підручник / М. І. Козюбра та ін. ; за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.
3. Ллойд. Д. Идея права / пер. с англ. М. А. Юмашева, Ю. М. Юмашев ; науч. ред. Ю. М. Юмашев. 3-е изд. М. : Книгодел, 2006. 416 с.
4. Дудаш Т. Особливості аргументування рішень Європейського суду з прав людини (до характеристики методологічних підходів). *Право України*. 2017. № 4. С. 86–96.
5. Савенко М. Д. Методологія юридичної аргументації у рішеннях конституційної юстиції. *Наукові записки НАУКМА. Юридичні науки*. 2013. Т. 144–145. С. 12–17.

Одержано 01.04.2019

УДК 342.1:351.74

Валентина Володимирівна КРИЖНА,

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем
протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0402-4224>*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНЕЗИСУ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

У сучасному світі велика увага приділяється проблемі функцій держави. Її вирішення має як теоретичне, так і практичне значення. Адже, це дозволяє подивитись на державу не лише з боку її форми, внутрішньої будови і змісту, але й під кутом різноманітності її діяльності і функціонування. Через функції можливо визначити характер діяльності країни, правильність вибору нею пріоритетів розвитку, рівень її організованості та ефективності.

В «Енциклопедії державного управління» зазначено, що «функції держави – взяті в комплексі основні напрями або види внутрішньої і зовнішньої діяльності держави, що виражають і конкретизують її сутність та призначення в суспільстві, цілі й завдання державного управління. Головні завдання і цілі держави на тій чи іншій стадії розвитку зумовлюються економічними, політичними та соціальними умовами в суспільстві» [1].

Правоохоронну функцію сучасної української держави можна упевнено віднести до головних, основних функцій, оскільки вона, перш за все, забезпечує виживання, або збереження, суспільства як цілості. У зв'язку з цим можна погодитися з Г. Елінеком, на думку якого метою держави є захист об'єктивного права, тобто забезпечення правопорядку. Змістом правоохоронної функції для правової демократичної держави є визнання та практичне здійснення прав і свобод людини та громадянина, гарантування їх захисту.

Правоохоронна функція є провідною у системі внутрішніх функцій держави і передбачає гарантований захист прав і свобод громадян через встановлення ефективного правового порядку, забезпечення законності, захист суверенітету, територіальної цілісності, національної безпеки і державного кордону.

У правовій літературі підхід до питання про зміст правоохоронних функцій надто спрощений. На думку І. Лаврінчук, правоохоронна функція передбачає охорону кожного члена суспільства від несправедливого ставлення інших осіб [2, с. 99]. В. Осадчий вважає, що правоохоронна функція – це гарантування функціонування суспільних відносин, урегульованих правом [3, с. 71, 72].

На думку І. Сажнева правоохоронна функція – це напрям діяльності держави, що виражає її сутність на даному історичному етапі, спрямований на вирішення основних завдань із забезпечення охорони конституційного ладу, прав та свобод громадян, законності й правопорядку, всіх установлених і врегульованих правом суспільних відносин, і здійснюється у відповідних формах та особливими методами [4, с. 73–81].

Зазначимо, що сучасна держава має не одну правоохоронну функцію, як вважає більшість науковців, а декілька – внутрішні та зовнішні правоохоронні функції. До внутрішніх належать: охорона прав і свобод людини; функція забезпечення правопорядку. До зовнішніх правоохоронних функцій слід віднести участь держави в охороні прав і свобод людини на міжнародній арені та участь держави у підтримці міжнародного правопорядку.

Взагалі, питання віднесення функції охорони правопорядку до складу функцій держави ще не отримало однозначного трактування в науковій літературі й залишається дискусійним. Специфіка наукових суперечок за цією тематикою визначається, перш за все, наявністю двох абсолютно протилежних наукових позицій, а саме: ряд дослідників вважають, що належність зазначеної функції до складу функцій держави є проявом об'єктивної реальності. Інші науковці заперечують самостійність даної функції та характеризують її як загальний феномен, що «розподілений» між іншими функціями держави.

А. Черданцев зазначає, що «функція охорони правопорядку є однією з основних функцій держави, яка виникає одночасно із виникненням держави, оскільки порядок у суспільстві є неодмінною умовою нормального існування і розвитку як суспільства в цілому, так і самої держави» [5, с. 115]. Г. Туманов також дійшов висновку про те, що «однією з основних об'єктивно

необхідних функцій держави є охоронна функція, що реалізується складною системою правозастосовчих і правоохоронних органів» [6, с. 17].

Своєю чергою, Л. Каск зауважує, що «правопорядок є, з одного боку, результатом законодавчої форми діяльності держави, а з іншого боку – найважливішим засобом здійснення усіх (хоча й різною мірою) функцій держави. Отже, інститут охорони правопорядку ані повністю, ані, тим більше, частково не можна розглядати як самостійну функцію держави» [7, с. 45].

Отже, якщо говорити хоча б про те, звідки виникає правопорядок, тоді необхідно зазначити, що нормативний “продукт” законодавчих органів виявляє лише одну сегментну складову процесу формування правового порядку, тому що важливими суб’єктами тут виступають, наприклад, Президент й органи виконавчої влади, які також беруть участь у правотворчості.

Визначальною ознакою існування тієї або іншої функції є наявність чітко визначеного об’єкта впливу. Саме об’єкт впливу визначає якісну відокремленість функції, її самостійний статус. Загальним об’єктом досліджуваної функції є суспільні відносини, що складаються в правовій сфері.

Закономірним буде твердження про те, що родовим об’єктом розглянутої функції є саме правовий порядок (правопорядок), який можна визначити як основу на праві організацію громадського життя, що відображає якісний стан перманентної урегульованості й упорядкованості системи суспільних відносин, у рамках якої суб’єкти дотримуються правомірної поведінки.

Зона функціонування правопорядку обмежена, тому що певна частина громадського життя не має потреби в правовій регламентації. У цьому контексті правопорядок можна розглядати як елемент загальної системи суспільних відносин, що складається під впливом нормативного регулювання, тобто як частину суспільного порядку.

Незважаючи на те, що правопорядок уособлюється в правовідносинах, його не можна звести до їх простого підсумовування, натомість його слід розглядати як об’єктивний, що не залежить від свідомості окремого індивіда, підсумковий результат сукупності дій суб’єктів із реалізації правових норм. В. Борисов, підкреслюючи взаємозалежність правовідносин і правопорядку, справедливо зауважує, що правопорядок не існує без правовідносин. Однак для наявності сукупності правовідносин достатньо, щоб суспільні відносини були врегульовані правовими нормами, тобто щоб для учасників цих відносин були передбачені «якісні» закони [8, с. 533]. Отже, для існування правопорядку, крім цього, необхідна гарантована можливість реалізації суб’єктивних прав і забезпечення виконання юридичних обов’язків.

Правопорядок є тим поняттям, що охоплює найбільшу кількість об’єктів правової охорони держави, але не характеризує цей напрям діяльності загалом. Категорії правопорядку, прав та свобод громадян, прав власності тісно пов’язані між собою, доповнюють одна одну й не можуть розглядатися як самостійні функції. Вони складають зміст єдиної функції держави, що, на нашу думку, має визначатися як правоохоронна функція держави.

Отже, правоохоронна функція держави полягає у забезпеченні охорони конституційного ладу, прав і свобод громадян, законності і правопорядку, довілля, встановлених і регульованих правом усіх суспільних відносин. Вона була притаманна державі завжди і є однією з провідних у її діяльності. Завдяки саме цій функції забезпечується існування, благополуччя самого суспільства, особистості в ньому.

Список бібліографічних посилань

1. Ковбасюк Ю. В., Михненко А. М. Функції держави / Енциклопедія державного управління : у 8 т. Т. 1 / Нац. акад. держ. управління при Президенті України ; наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ : НАДУ, 2011. С. 995.
2. Лаврінчук І. П. Обставини встановлення правового статусу державного службовця. *Право України*. 1999. № 9. С. 98–102.
3. Осадчий В. І. Правоохоронні органи як суб’єкти кримінально-правового захисту. *Право України*. 1997. № 11. С. 71–75.
4. Сажнев І. В. Деякі питання щодо визначення поняття правоохоронної функції держави. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2000. № 4. С. 73–81.
5. Черданцев А. Ф. Теория государства и права : учеб. М. : Юрайт-М, 2002. 432 с.
6. Туманов Г. А. Теоретические проблемы научной организации управления в органах внутренних дел : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. М., 1974. 32 с.
7. Каск Л. И. Функции и структура государства / отв. ред. Д. А. Керимов. Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1969. 65 с.
8. Борисов В. В. Правовой порядок // Общая теория государства и права: академический курс : в 2 т. Т. 2: Теория права / под ред. М. Н. Марченко. М. : Зерцало, 1998. С. 20.

Одержано 04.04.2019

УДК [342.951:331.105.44](477)

Катерина Олегівна КРУТ,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри загальноправових дисциплін факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3027-4198>

ПРОФСПІЛКИ ЯК ВАЖЛИВИЙ СУБ'ЄКТ ЗДІЙСНЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Починаючи розгляд основного питання слід відзначити, профспілки – це насамперед об'єднання, як правило, працюючих людей на підставі професійних інтересів, суть яких обумовлює виробництво і які виникають під час дії трудових правовідносин [1, с. 13]. В.Ю. Нікіфоров зазначає, що професійна спілка – це неприбуткова громадська організація, що об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом чи напрямком їх професійної діяльності з метою захисту їх трудових та соціально-економічних прав, свобод і законних інтересів» [2, с.143]. Крім того, автор наголошує, що за умов розбудови демократичної, правової, соціальної держави роль профспілок у захисті прав, свобод і законних інтересів працівників у суспільстві постійно зростає головне соціальне призначення профспілок – представництво, реалізація та захист трудових і соціально-економічних прав, свобод і законних інтересів працівників і, насамперед, членів профспілок [3, с. 5].

Відповідно до Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» [4], серед основних завдань профспілок, в рамках нашого дослідження можна віднести: здійснює представництво інтересів працівників при розгляді індивідуальних та колективних трудових спорів; проводить, у разі необхідності, страйки, збори, мітинги, походи, демонстрації в порядку, встановленому законом; здійснює громадський контроль за додержанням законодавства про працю та про охорону праці, за виплатою заробітної плати, створенням безпечних і здорових умов праці, належних виробничих і санітарно-побутових умов, забезпечення працівників спецодягом, спецвзуттям, іншими засобами індивідуального та колективного захисту, бере участь у розслідуванні причин нещасних випадків на виробництві і профзахворювань та надає свої висновки про них; веде колективні переговори, укладає галузеву угоду від імені працівників, контролює її виконання; здійснює громадський контроль у сфері охорони здоров'я, медико-соціальної допомоги, сприяє організації проведення періодичних медичних оглядів, здійснює заходи по оздоровленню і відпочинку, сприяє розвитку фізичної культури, спорту, туризму; бере участь у розробленні державної політики зайнятості у галузі, пропонує заходи щодо соціального захисту членів Профспілки [4].

Переходячи до розгляду повноважень професійних спілок зазначимо, що в нормах чинного законодавства України вони не дістали свого закріплення. А відтак, ґрунтуючись на аналізі наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства України, нами було визначено, що основними повноваженнями профспілок, як суб'єктів здійснення громадського контролю у сфері охорони здоров'я, є:

- надсилати подання про виявлені порушення до державної інспекції праці (її регіонального відділу), посадові особи якої повинні вживати заходів щодо їх усунення, контролювати їх виконання та в місячний термін поінформувати профоргани про результати;
- проводити незалежну експертизу умов праці, а також об'єктів виробничого призначення на відповідність їх стану нормативно-правовим актам з питань охорони праці;
- вимагати від роботодавців (в нашому випадку закладу охорони здоров'я) всю необхідну інформацію для проведення громадського контролю;
- слідкувати за станом дотримання роботодавцем законодавства про охорону праці, створення безпечних умов праці, належного виробничого побуту для працівників своєчасним забезпеченням відповідними засобами захисту;
- приймати участь у розробці та здійсненні державної політики в галузі охорони праці, соціального захисту працівників та охорони їх здоров'я;
- розголошувати інформацію про результати контролю не лише в межах закладів охорони здоров'я, а й для всієї громадськості.

Таким чином, особливістю здійснення громадського контролю профспілками у сфері охорони здоров'я є те, що з одного боку такі суб'єкти мають безпосереднє відношення до

діяльності закладів охорони здоров'я, а відтак вони мають більше можливостей для здійснення контролю, тому і результати контролю повинні бути більш об'єктивними та змістовними. А з іншого – суб'єкти, щодо яких здійснюється контроль, використовуючи свої владні повноваження можуть здійснювати тиск на профспілки і, відповідно, впливати на результати контролю.

Список бібліографічних посилань

1. Процевський О. І. Трансформація прав профспілок України: реальність чи вимисел. *Право України*. 1996. № 7. С. 13–20.
2. Нікіфоров В. Ю. Соціальна природа профспілок та їх місце в системі громадських організацій. *Право і Безпека*. 2005. № 1, т. 4. С. 142–145.
3. Нікіфоров В. Ю. Захист профспілками соціально-трудових прав працівників в умовах ринкової економіки (теоретично-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2005. 18 с.
4. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності : закон України від 15.09.1999 № 1045-XIV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14> (дата звернення: 05.02.2019).

Одержано 06.02.2019

УДК [351.74:94](477)

Сергій Володимирович КУДІН,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії, історії права і держави та конституційного права

Національного університету державної фіскальної служби України;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1396-3212>

СИСТЕМА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ РАКУРС ДОСЛІДЖЕННЯ

Правоохоронні органи являють собою не тільки один з важливих елементів механізму держави, але й є частиною правової реальності, а в історичному контексті – історично-правової реальності. Динамічність системи правоохоронних органів України у часі дозволяє виявляти її об'єктивно зумовлену конкретно-історичним періодом змінність, мінливість, відтак – з'ясовувати характерні у рамках цього періоду ознаки, риси.

Дослідження, які спрямовані на виявлення таких ознак та рис системи правоохоронних органів України, що змінюються у часі, є порівняльно-історичними. Вони спрямовані на з'ясування генетичної спорідненості правоохоронних органів України протягом певного проміжку часу (історичного періоду, етапу тощо). Наприклад, у результаті порівняльно-історичного дослідження можна виявити становлення правоохоронних органів у період Київської Русі та у литовсько-руський період або їх розвиток у період Великого князівства Литовського та у часи Гетьманщини.

Окрім того, такі діяхронічні дослідження правоохоронних органів України можуть містити не лише доведення генезису пов'язаних загальним (спільним, родовим) походженням об'єктів. Вони можуть бути як діяхронічно-якісними, так і діяхронічно-кількісними. У першому випадку дослідник буде спрямовувати свої зусилля на виявлення наявності або відсутності у системі правоохоронних органів України (або її елементів) певних властивостей. В другому – з'ясовувати кількісні розходження або встановлювати кількісну тотожність.

З іншої сторони, діяхронічні порівняльно-історичні дослідження складають лише один пласт великого масиву пізнання сутності, ознак та рис правоохоронних органів України у площині історично-правової реальності. Вагоме значення мають порівняльно-історичні дослідження системи правоохоронних органів України та інших держав (або їх структурних елементів). Такі дослідження можуть бути як діяхронічні, так і синхронічні, включати порівняльне пізнання двох або більше систем, здійснюватись на основі співставлення або протиставлення, моделювання, проведення аналогій тощо. У такому аспекті дослідження будуть спрямовані на виявлення спільних та відмінних ознак; загального на рівні кількох систем правоохоронних органів (або певного регіону – географічного, культурного, цивілізаційного тощо) та різного для кожної окремої системи.

Для правоохоронних органів України такі регіонально-просторові рівні можуть визначатись поняттями: «місцезнаходження в Східній Європі», «християнська православна культура»,

«східноєвропейська субцивілізація», «між Сходом і Заходом», «ареал поширення західної (або східної) традиції права», «арена протистояння західної і східної традицій права», «симбіоз західної і східної правових культур» тощо. Наприклад, Є. О. Харитонов та О. І. Харитонova зазначають, що специфічною ознакою середньовічної української правової системи було змагання східної та західної традицій права з переважанням першої на підґрунті звичаєвого права Київської Русі та з переважанням другої у період створення статутів Великого князівства Литовського [1, с. 166]. Все це, безумовно, накладає особливий та своєрідний відбиток на проведення порівняльно-історичних досліджень системи правоохоронних органів України.

Названі вище види досліджень ґрунтуються на порівняльно-історичному підході; у свою чергу, основою такого підходу є порівняльно-історичний метод. Останнім часом у науковій літературі висловлюється погляд, що існують кардинально нові можливості порівняльного підходу та методу. Відтак, деякі українські вчені пропонують необхідність його «компаративного» осмислення, що зумовлюється постнекласичною наукою, умовами постмодерну, сучасними культурними цінностями, синергетикою, «гуманізацією» науки, полілогом культур [2, с. 120].

У працях дослідників йдеться про те, що компаративний підхід (відповідно, і метод), на відміну від порівняльного, не зводиться лише до дослідження одного об'єкту чи одного стану об'єкту, а вивчає «одне, друге та інше». Тому компаративний підхід поєднує порівняльний метод, а також методи зіставлення, протиставлення, паралельного зіставлення, конфронтації, контрасту, топології, ареальний, порівняльно-історичний, за аналогією та ін. [2, с. 124–125; 3, с. 127–128].

Варто зауважити, що у такій інтерпретації компаративного підходу і методу та їх складових вони виступають евристичним способом пізнання всієї багатоманітності правової реальності. Разом з тим, порівняльно-історичний метод, який цілком може розглядатись як частина компаративного методу, у такому аспекті розуміння трансформується на компаративно-історичний метод. Іншими словами, він, поєднуючи вказані методи, спрямовує дослідника на виявлення не тільки спільного і відмінного, але й універсального (присутність загального у різному) і унікального (відсутність загального) в історії систем правоохоронних органів (у тому числі й України), їх множинності і різноманіття, встановлення їх співвідношень та взаємозв'язків.

Таким чином, із сказаного можна зробити наступні висновки:

1. Система правоохоронних органів України у контексті її часового виміру через здійснення порівняльно-історичних досліджень є важливим інструментом пізнання її ознак, рис та властивостей. Такі дослідження можуть бути порівняльно-генетичними; спрямованими на визначення якісних або кількісних характеристик властивостей цієї системи (або її структурних елементів) як об'єкту, та пов'язаними із залученням іноземного матеріалу – у такому випадку буде здійснюватись порівняння в історичній ретроспективі системи правоохоронних органів України та інших держав.

2. При здійсненні порівняльно-історичних досліджень системи правоохоронних органів України необхідно враховувати наявність як об'єктивно, так і суб'єктивно обумовлених чинників історично-правової та історичної реальностей. Такими є географічне місцезоположення українських земель, релігія, наближеність до різних за своїм змістом і характеристиками правових традицій і культур, соціально-економічний і політичний розвиток, діяльність історичних постатей тощо.

3. Сучасні умови розвитку порівняльної історії права вимагають і оцінки процесів осмислення і переосмислення можливостей порівняльно-історичного підходу та методу. Одним з таких напрямів може стати теоретичне обґрунтування властивостей компаративно-історичного методу як евристичного способу набуття знань про становлення і розвиток системи правоохоронних органів України в різні історичні епохи та періоди, її унікальні ознаки та риси.

Список бібліографічних посилань

1. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Правова система України: між західною та східною традиціями права. *Порівняльно-правові дослідження*. 2007. № 1–2. С. 161–169.
2. Тихомиров О. Д. Юридична компаративістика як постнекласичний етап розвитку порівняльного правознавства. *Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: Зб. наук. статей* / За ред. Ю.С. Шемшученка, О.В. Кресіна. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. С. 117–125.
3. Тихомиров О., Гусарев С. Методологія порівняльних досліджень в Україні: філософсько-правовий аспект. *Право України*. 2013. № 9. С. 117–137.

Одержано 26.03.2019

УДК 340.745

Дмитро Борисович ЛАБОЖЕНКО,*кандидат юридичних наук, заслужений юрист України,
радник Голови Конституційного Суду України*

ДОСВІД МІЛІЦІЇ УКРАЇНИ В БОРОТЬБІ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ В 1941–1945 РР.

Особливо велике значення в період 1941–1945 рр. надавалося міліцією України боротьбі з розкраданням державної власності. Про це йшлося в постанові Державного комітету оборони від 22 січня 1942 р. «Про посилення боротьби з розкраданням та розбазарюванням продовольчих та промислових товарів», Указі Президії Верховної Ради СРСР від 23 червня 1942 р. «Про відповідальність за розкрадання пального у МТС та радгоспах», РНК СРСР від 8 січня 1944 р. «Про матеріальну відповідальність осіб, винних у загибелі чи розкраданні худоби, яка належала колгоспам та радгоспам», а також РНК УРСР від 1 грудня 1944 р. «Про посилення боротьби зі спекуляцією та розкраданням товарно-матеріальних цінностей» [1]. Виконуючи рішення вказаних нормативних документів, міліція України вживала заходів, спрямованих на боротьбу з розкраданням соціалістичної власності. Працівниками ВБРСВ було розкрито низку кримінальних справ, за якими винні були притягнуті до карної відповідальності.

Значної уваги приділялося викриттю осіб, які в період окупації наживалися на грабунку населення. Про масштаби цих злочинів свідчать такі приклади. Співробітники карного розшуку 19-го відділення міліції міста Харкова виявили, що громадянин Кононенко в період окупації займався скупкою золота і обмінював золоту валюту. Під час обшуку в нього було знайдено 250 рублів золотими монетами, 16 годинників іноземних марок [2]. Міліція міста Харкова затримала групу осіб, у яких було вилучено: золота царської чеканки на 2425 рублів, різних виробів із золота 1299,9 грама, столового срібла 14190,8 грама та інші коштовності [2].

Архіви містять цікаві дані про злочини, пов'язані з розкраданням у промисловості, сільському господарстві та інших сферах виробництва. 21 серпня 1943 р. в борошняній промисловості міста Ворошиловграда було викрито групу розкрадачів Млинкомбінату № 7. Серед них – директор Г. А. Журавльов, заступник директора Т. В. Вдовиченко та інші. Слідство встановило, що тільки за короткий строк ними було продано 13 тонн борошна, 892 тонни 272 кілограми крупи [3].

Аналогічні злочини були вчинені в Харківській області. У Юр'ївському млині Вовчанського району група розкрадачів – директор Г. Н. Добринін та приймальник Г. П. Бондар – викрали 8 тонн 97 кілограмів пшениці, 7 тонн 154 кілограми жита, 16 тонн 179 кілограмів відходів ячменю та крупи, 1 тонну 81 кілограм пшеничних висівок [4].

Боротьба з розкраданням державної власності здійснювалася в різних галузях промисловості. У Сталінській області співробітники ВБРСВ у результаті перевірки промислових підприємств, радгоспів, колгоспів, МТС, заготівельних контор, млинів, держторгівлі, споживкооперації порушили 1639 справ, за якими притягнуто до відповідальності 2758 осіб. У них вилучено та передано в дохід держави 2251413 рублів, золота царської чеканки на 6650 рублів, золота побутового 2470 грамів, продовольчих товарів на суму 343906 рублів та промислових товарів на суму 168000 рублів [5].

Міліція також очищувала свої ряди від співробітників, які заради збагачення порушували встановлені правила та норми карно-процесуального кодексу. Зафіксовано факти присвоєння грошей при затриманні спекулянтів, крадіжок, хабарництва, зловживання службовим становищем. Так, 14 грудня 1943 р. міліціонери Можинін та Макаров, охороняючи склад у місті Харкові, викрали бочку рослинної олії [4]. 20 грудня 1943 р. міліціонер 1-го відділення Харкова затримав небезпечного злочинця, а потім відпустив за хабар. Аналогічний злочин учинив міліціонер 6-го відділення міліції, який, патрулюючи на ринку, отримав хабар у розмірі 500 рублів від громадянина Лахна [4].

За період з 1 липня 1944 р. по 1 квітня 1945 р. 42 співробітників міліції Харківської області було притягнуто до карної відповідальності, з них за хабарництво – 6 осіб, за привласнення речових доказів – 3 особи, решта – за інші види злочинів.

На визволеній території України активізували свою діяльність шахраї та аферисти. Широкий розмах ці види злочинів набули у сфері торгівлі, громадського харчування, матеріально-

побутового забезпечення населення. Головними об'єктами шахрайства були не гроші, а продовольчі та промтоварні картки. Це був типовий для того періоду злочин. Як і в перший період війни, коли Червона Армія відступала, боротьба міліції з цим видом злочинів здійснювалася не на окупованій території. Після визволення України міліції значно більше доводилося займатися тими особами, які вчиняли такі злочини. З одного боку, цей вид злочинів був для міліції не новим, і вона знала, як з ним боротися. З другого боку, після визволення України поширилися злочини з продовольчими та промтоварними картками навіть там, де вони були невідомі в перший період війни.

Розкраданню продовольчих і промтоварних карток сприяла, по-перше, погана організація обліку, зберігання та контролю за видачею карток як у типографіях, так і в карткових бюро. Тільки по Харківському типографському пункту за перше півріччя 1945 р. було виявлено нестачу 3282 карток [6, с. 26]. У зв'язку з цим ЦК КП(б)У та РНК СРСР прийняли спеціальну постанову «Про недоліки у виготовленні, зберіганні та видачі продовольчих і промтоварних карток» [6, с. 27]. У ній вказувалося на необхідність швидкого усунення недоліків, які мали місце в діяльності карткових бюро, і особливо в типографіях. Керуючись цією постановою, міліція вела рішучу боротьбу зі злочинцями, які намагалися використати в корисливих цілях тяжкі умови війни. Ця боротьба здійснювалася таким чином: за типографіями та картковими бюро закріплювалися оперативні працівники, які агентурним шляхом, а також за допомогою громадськості виявляли розкрадачів; установлювалося чергування оперативних працівників міліції під час виготовлення карток; проводився інструктаж осіб, відповідальних за зберігання промтоварних і продовольчих карток. Боротьба велася і з різного роду шахраями, які займалися підробкою документів. Так, співробітники міліції Дніпропетровська заарештували художника-гравера Гаріна. У нього було вилучено 9 печаток, 4 штампи військових об'єднань і шпиталів [7, с. 167].

В умовах війни важливого державного значення набула охорона врожаю від пожеж. Тільки за перші десять днів серпня 1943 р. в Україні було зареєстровано 6 пожеж, із них 4 – у Ворошиловградській області, які знищили значну кількість немеленого хліба, вивели з ладу кілька машин [4]. Тому на органи міліції у жнива було покладено відповідальне завдання із забезпечення схоронності врожаю. З метою виконання цього завдання 13 червня 1944 р. Управління міліції НКВС УРСР директивними вказівками запропонувало всім органам міліції розробити оперативні плани з охорони врожаю. У десятиденний строк працівники пожежної охорони, управлінь міліції областей, районні інспектори добровільних пожежних дружин і дільничні інспектори міліції були зобов'язані провести ретельну перевірку протипожежного стану на молотильних токах і складах зберігання зерна. Усі недоліки, які створюють загрозу пожежі, необхідно було усунути. На осіб, які порушували правила протипожежного режиму з догляду за збиральними машинами та вогнегасними засобами, накладали штраф.

Велика роль у цьому належала дільничним уповноваженим, які інструктували та контролювали охорону в колгоспах і радгоспах, допомагали радянським органам мобілізувати працездатне населення на збирання врожаю.

Список бібліографічних посилань

1. ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та управління України). Ф. 4620. Оп. 3. Спр. 24.
2. Інформаційне бюро УМВС України в Харківській обл. Ф. 46. Оп. 1. Спр. 75.
3. ЦДАВО України. Ф. 2. Оп. 7. Од. зб. 548.
4. Інформаційне бюро УМВС України в Харківській обл. Ф. 4. Оп. 1. Спр. 6.
5. ЦДАВО України. Ф. 2. Оп. 7. Од. зб. 337.
6. Милиция Советской Украины на защите народного достояния, охране общественного порядка и в борьбе с преступностью в годы Великой Отечественной войны (1941–1945 гг.): учеб. пособие. Киев : Изд-во КВШ МВД СССР, 1987. 38 с.
7. Из истории милиции Советской Украины. Киев : Изд-во МООП УССР, 1965. 400 с.

Одержано 11.03.2019

УДК 340.11

Віктор Вікторович ЛАЗАРЄВ,*кандидат юридичних наук, доцент кафедри**теорії та історії держави і права факультету № 1**Харківського національного університету внутрішніх справ;**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9468-0497>*

ПРАВОВИЙ СТИМУЛ ТА ЙОГО ЦІЛІ

Держава, закріплюючи норми права, дає можливість особі діяти в своїх інтересах і для задоволення власних потреб. При формуванні норми права держава, враховуючи соціально-економічні та політичні умови, визначає правила поведінки особи, які стають її ціллю. Обираючи варіант поведінки особа зазвичай обирає той, що найбільш відповідає її потребам і приводить до досягнення поставлених цілей. Враховуючи це, держава намагається стимулювати особу до правомірної поведінки, направляти її діяльність у потрібне русло не перешкоджаючи суспільним інтересам [1, с. 25].

В останні роки інтерес до проблем правового стимулювання значно зріс. У роботах низки вчених відзначаються різні аспекти дії правових стимулів [2, с. 163]. Тому дослідження означеного питання є вкрай важливим, оскільки правові стимули надають суб'єктам правовідносин гарантовану державою можливість свободи дій для досягнення певного блага. Будь-яка правова норма, яка містить правовий стимул, передбачає наявність відповідного правового обмеження в кореспондентній їй нормі права – не порушувати надану особі можливість, не перешкоджати особі в досягненні соціального блага. Правові стимули містять в собі можливості для максимально повного задоволення інтересів суб'єктів [3, с. 56].

Здійснюючи дослідження, в першу чергу, варто звернути увагу на визначення такої юридичної категорії, як «правовий стимул». На думку ряду дослідників, правовий стимул – є правове спонукання до законотворчої діяльності, що створює для задоволення власних інтересів суб'єкта режим сприяння [4, с. 60].

Надавши визначення цьому юридичному явищу, для повного розуміння сутності правового стимулювання, на нашу думку, слід звернутися до ознак цього процесу. Найбільш загальні ознаки реалізації правових стимулів полягають в тому, що вони:

- 1) пов'язані зі сприятливими умовами для здійснення власних інтересів особистості, так як виражаються в обіцянці або надання цінностей, а іноді у скасуванні або зниженні міри позбавлення цінностей (наприклад, скасування або зниження міри покарання є стимул);
- 2) повідомляють про розширення обсягу можливостей, свободи, бо формами прояву правових стимулів виступають суб'єктивні права, законні інтереси, пільги, привілеї, імунітети, надбавки, доплати, компенсації, заохочення, рекомендації;
- 3) висловлюють собою позитивну правову мотивацію;
- 4) спрямовані на впорядковане зміна суспільних відносин, виконують функцію розвитку соціальних зв'язків;
- 5) припускають підвищення позитивної активності.

Природно, правовий стимул пов'язаний і з реалізацією громадських інтересів, загальнодержавних цілей, що знайшло своє відображення в першій частині його визначення: «правове спонукання до законотворчої діяльності ...» Терміни «правове» і «законотворча» вельми яскраво показують цей зв'язок. Адже стимулювання застосовується у випадках, коли перед суб'єктом є вибір декількох видів поведінки, з яких одні більш корисні, більш бажані і необхідні для суспільства, ніж інші [4, с. 60-61].

Визначивши поняття і основні ознаки правового стимулювання, ми можемо визначити основні його цілі. В загальному розумінні ціль – це те, до чого прагнуть, що потрібно здійснити. Виходячи з такого загального розуміння цілі, можна сказати, що правові стимули, будучи збуджуючою та спонукаючою причиною до дій у кінцевому результаті передбачають отримання особою відповідних благ. Отже цілі правових стимулів зумовлюються потребами та інтересами як особи, так і суспільства. Саме ціль, стає стимулом до дії, виступає у якості причини виникнення відповідної поведінки особи [1, с. 25].

Слід погодитись з Т.А. Гуменюк, який вказує, що ціль правових стимулів полягає в тому, щоб визвати мотивацію, направлену на соціально активну поведінку, на високий результат дій, на

забезпечення самостійності, свободи особи, на проявлення ініціативи, творчості, заповзятливості [5 ; 1, с. 25].

З огляду вищезазначеного можна сказати, що ціль правових стимулів – полягає в спонуканні до правомірної поведінки в результаті якої задовольняються відповідні потреби та інтереси як особи, так і суспільства в цілому [1, с. 25].

Цілі і об'єктивна необхідність використання правових стимулів полягають в тому, що у суспільства і держави існує нагальна потреба в соціально-корисній і активному поведінці суб'єктів права в різних сферах життєдіяльності:

1) соціально-економічної (підприємницька, трудова діяльність, конкуренція, вкладення інвестицій, впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво, підвищення якості продукції і т.д.);

2) духовно-творчої (наукова, виховна, педагогічна, культурна діяльність і т.д.);

3) політико-юридичної (виборча, правова активність, участь громадськості в управлінні справами громадянського суспільства і держави, в охороні порядку, профілактична діяльність, виправлення і перевиховання засуджених і т.п.).

Подібні потреби створюють передумови для встановлення в законодавстві відповідних правових стимулів, які покликані впливати на поведінку суб'єктів в бажаному для суспільства і держави напрямку, спонукати особистість діяти певним чином. Звідси особливість правового стимулювання полягає в тому, що обрана суб'єктом форма поведінки відповідає цілям стимулювання, цілям тих, хто цю ситуацію створював. Правове стимулювання необхідно для взаємовигідного розвитку соціальних зв'язків [4, с. 84].

Як підсумок, варто зазначити, що останнім часом дослідники все більше уваги приділяють правовим стимулам. Це проявляється як і у галузевому праві, так і у загальній теорії права. Науковці розглядають і відмічають різнопланові аспекти впливу правового стимулювання. Все це призводить до того, що не дивлячись на достатньо велику кількість наукових розробок, що присвячені цій тематиці, ми можемо стверджувати, що на сьогодні, у вітчизняній науковій думці відсутній єдиний підхід до стимулювання у праві, відсутнє єдине визначення цього явища, різні підходи до визначення цілей правових стимулів. Тому, зважаючи на значну роль правове стимулювання, ми можемо визначити ціль правових стимулів, як мотивацію фізичних і юридичних осіб до вчинення суспільно корисних дій, утримання від протиправної поведінки. У залежності від сфери суспільної діяльності ціль правових стимулів можна класифікувати за різними критеріями.

Список бібліографічних посилань

1. Калюжний Р. А., Лапка О. Я., Пікуля Т. О. Правові стимули в механізмі правового стимулювання : монографія. Київ : Леся, 2013. 204 с.
2. Смолярова М. Л. Поняття та сутність стимулів у трудовому праві. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Юридичні науки*. 2017. Вип. 5, т. 1. С. 163–166.
3. Красовська В. Г. Дія правових стимулів та обмежень в механізмі правового регулювання. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 1. С. 55–60.
4. Малько А. В. Стимулы и ограничения в праве : монография. М. : Юрист, 2004. 250 с.
5. Гуменюк Т. А. Стимулирование правомерного поведения в условиях развитого социализма : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. М., 1983. 17 с.

Одержано 04.03.2019

УДК 343.163(477)

Андрій Васильович ЛАПКІН,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри судоустрою та прокурорської діяльності

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків);

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3240-6377>

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ ЯК ОБ'ЄКТА ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ

В результаті Конституційної реформи щодо правосуддя від 2016 р. у п. 2 ст. 131-1 Основного Закону було закріплено таку функцію прокуратури, як організація і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального

провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку. Нове формулювання цієї функції прокуратури досі не отримало правової регламентації у галузевому законодавстві про прокуратуру. У зв'язку із цим виникають проблеми щодо розуміння окремих аспектів цієї функції, зокрема такої, як нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку [1].

При визначенні цієї діяльності слід зазначити, що розуміння сутності прокурорського нагляду є достатньо усталеним, тому не створює дискусій у науковій юридичній літературі та практичних ускладнень. Натомість деякі складнощі зумовлює визначення його предмета і об'єкта, якими постають слідчі і розшукові дії органів правопорядку. При цьому слідчі і розшукові дії виступають як предмет нагляду, а органи правопорядку – як його об'єкти. Поняття слідчих (розшукових) дій закріплено у ч. 1 ст. 223 КПК України – це дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Проте серйозні проблеми у здійсненні прокурорами цієї діяльності створює закріплення у її формулюванні поняття органів правопорядку. Не зважаючи на те, що вказаний термін вживається у деяких законодавчих актах (наприклад, у ст. 5, п. 25 ст. 23, п. 4 ч. 2 ст. 25, п. 7 ч. 1 ст. 26 ЗУ «Про Національну поліцію»), національне законодавство не містить визначення ані поняття «органи правопорядку», ані їх переліку.

Натомість традиційним є поняття «правоохоронні органи». Їх визначення не наводиться, проте відкритий перелік закріплений у ст. 2 Закону «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». Це органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

Співвідношення понять «правоохоронні органи» та «органи правопорядку» у науковій юридичній літературі є предметом дискусій. Так, Н. Ярмиш вважає, що органами правопорядку є органи, які у своєму складі мають силові, озброєні підрозділи та працівники яких наділені правом застосовувати примушування, зокрема з використанням вогнепальної зброї. При цьому прокурорський нагляд може здійснюватися лише за тими органами правопорядку, що наділені функцією здійснювати «негласні та інші слідчі і розшукові дії» [2, с. 83]. На думку М. Руденка та О. Шайтуро, одним із критеріїв віднесення тих чи інших правоохоронних органів до органів правопорядку є наявність повноважень на здійснення негласних слідчих (розшукових) дій у досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень, оскільки саме їх реалізація спрямована на захист громадян і держави від неправомірних посягань, поновлення порушених прав та інтересів, тобто на застосування і охорону права, регламентованого Конституцією та законами України [3, с. 160]. Ю. Мороз визначає орган правопорядку України як створений державою на підставі норм чинного національного законодавства структурно організований колектив державних службовців, які наділені державно-владними повноваженнями здійснювати досудове розслідування, негласні й інші слідчі і розшукові дії, застосовувати легальний примус (вогнепальну зброю також), основна та повсякденна діяльність яких спрямована на реалізацію державної політики у сфері охорони прав, свобод і законних інтересів людини, гарантування державної безпеки, законності та правопорядку в суспільстві [4, с. 29].

На основі наведених дефініцій можна дійти висновку, що при визначенні поняття «органи правопорядку» фахівці передусім посилаються на здійснення цими органами «негласних та інших слідчих і розшукових дій». Розвиваючи ці погляди, можна дійти висновку, що органами правопорядку виступають правоохоронні органи, які здійснюють досудове розслідування та розшукову діяльність. В цьому відношенні об'єкти розглядуваного прокурорського нагляду фактично збігаються із тими, яких визначала попередня редакція відповідної конституційної функції прокуратури, передбачена у п. 3 ст. 121 Конституції України, а саме органами, що проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство.

На основі системного аналізу положень п. 2 ст. 131-1 Конституції України та ст. 38 та 41 КПК України, до органів правопорядку, за якими здійснюється прокурорський нагляд, можна віднести: 1) органи досудового розслідування (органи, що здійснюють дізнання і досудове слідство), а саме: а) слідчі підрозділи: а) органів Національної поліції; б) органів безпеки; в) органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; г) органів державного бюро розслідувань; г) органів Державної кримінально-виконавчої служби України; 2) підрозділ детективів, підрозділ

внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України; II. Оперативні підрозділи: Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, Державної кримінально-виконавчої служби України, Державної прикордонної служби України.

Разом з тим, залишається проблема щодо зарахування до числа органів правопорядку, за якими може здійснюватися прокурорський нагляд, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність. Згідно із ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», оперативно-розшукова діяльність здійснюється відповідними оперативними підрозділами: Національної поліції; Державного бюро розслідувань; Служби безпеки України; Служби зовнішньої розвідки України; Державної прикордонної служби України; управління державної охорони; органів доходів і зборів; органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України; розвідувального органу Міністерства оборони України; Національного антикорупційного бюро України. Порівнюючи перелік цих органів із оперативними підрозділами, закріпленими у ст. 41 КПК України, слід відзначити, що перший є більш широким, ніж другий. Зокрема, до оперативних підрозділів, які можуть здійснювати слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні, не належать підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, Служби зовнішньої розвідки України, управління державної охорони, розвідувального органу Міністерства оборони України. Дискусійним є і питання щодо можливості здійснення прокурорського нагляду за оперативними підрозділами інших органів, визначених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», в тій частині здійснюваної ними оперативно-розшукової діяльності, яка реалізується поза сферою кримінального провадження.

Слід погодитися із П. М. Каркачем у тому, що під час визначення органів правопорядку треба корелюватися з Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», в якому постійно розширюється перелік цих органів, що ускладнює ефективність нагляду прокуратури за законністю діяльності таких органів [5, с. 146]. Разом з тим, виходячи із наведеного у ст. 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначення оперативно-розшукової діяльності, можна дійти висновку, що остання не є тотожною гласним і негласним розшуковим діям, нагляд за якими передбачає п. 2 ст. 131-1 Конституції України. З огляду на це, можна дійти висновку, що сфера розглядуваного прокурорського нагляду має бути обмежена лише слідчими і розшуковими діями, які здійснюються у кримінальному провадженні. Таким чином, певний масив оперативно-розшукової діяльності, яка здійснюється поза сферою кримінального провадження, не підлягає прокурорському нагляду. Відповідно, до об'єктів прокурорського нагляду можуть бути віднесені лише ті оперативно-розшукові підрозділи, які передбачені у ст. 41 КПК України, і лише в межах слідчих та розшукових дій, здійснюваних у кримінальному провадженні.

В підсумку органи правопорядку як об'єкти прокурорського нагляду можна визначити як наділені повноваженнями здійснювати слідчі та розшукові дії органи державної влади, діяльність яких спрямована на охорону прав людини та публічних інтересів і передбачає можливість використання державного примусу. При цьому необхідно наголосити на необхідності законодавчого визначення поняття і переліку органів правопорядку, а також уточнення кола тих органів, за якими уповноважена здійснювати нагляд прокуратура.

Список бібліографічних посилань

1. Лапкін А. В. Проблеми формулювання функції прокуратури, визначеної пунктом 2 статті 131-1 Конституції України. *Форум права*. 2017. № 5. С. 213–218. URL: <http://forumprava.pp.ua/files/213-218-2017-5-----33-.pdf> (дата звернення: 24.02.2019).
2. Ярмиш Н. Зміст терміна «органи правопорядку», використаного у статті 131-1 Конституції України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4 (46). С. 79–84.
3. Руденко М. В., Шайтуро О. П. Щодо визначення поняття «органи правопорядку». *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2017. Вип. 23. С. 158–160.
4. Мороз Ю. Зміст і обсяг поняття «орган правопорядку». *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2017. № 7. С. 26–30.
5. Каркач П. М., Ковальова Я. О. Щодо змісту функції прокуратури з організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням та поняття «органи правопорядку». *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2018. Вип. 2, т. 2. С. 145–148.

Одержано 27.02.2019

УДК 34(477)(075.8)

Віктор Дмитрович ЛЕВЧУК,*заслужений юрист України, старший науковий співробітник**Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету**оборони України ім. Івана Черняховського (м. Київ);**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6436-985X>*

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена тим, що впродовж тривалого часу наукова правова спеціалізація в сферах права національної безпеки та військового права була відсутньою. Це призвело до відтоку фахівців, падіння інтересу науковців до розробок та зниження загального теоретико-практичного рівня правового регулювання суспільних відносин у цій сфері. Такий стан негативно впливає на процес вирішення питань правового забезпечення застосування військ (сил), що є вкрай актуальним в умовах збройної агресії з боку Російської Федерації.

Існує певна проблема інституційного та організаційного забезпечення військової правоохоронної діяльності, відновлення системи військової юстиції та військового правосуддя. Зазначені обставини не сприяють якісному науковому забезпеченню правових питань діяльності сектору безпеки і оборони нашої держави.

Правова держава є одним із найбільш важливих досягнень людства. Але слід зауважити, що на сучасному етапі розвитку суспільства в цілому, правова держава виступає ідеалом, певним гаслом, конституційним принципом, свого роду дороговказом у майбутнє, і поки що не отримала повного втілення у будь-якій країні.

Вища влада в правовій державі – влада закону, якому, згідно статті 17 Конституції України, рівною мірою підпорядковуються всі: від вищих посадових осіб держави, органів державної влади до рядових громадян [1].

Правова держава є такою формою організації і діяльності державної влади, що будується у взаєминах з індивідами та їх об'єднаннями на основі норм права. Тобто це держава, в якій, на основі діючого закону, реально забезпечується здійснення прав, свобод, законних інтересів людини і громадянина, окремих груп людей і громадянського суспільства в цілому, де держава і людина несуть взаємну відповідальність згідно із чинним правовим законом.

Слід зазначити, що право відіграє пріоритетну роль за умови, що воно виступає мірою свободи всіх і кожного, якщо закони реально служать інтересам народу і держави, а їх реалізація є втіленням справедливості. Розвинуте законодавство ще не свідчить про наявність у суспільстві ознак правової держави. Історичний досвід засвідчує, що в тоталітарних державах регулярно видавалися правові акти, забезпечувалась їх сувора реалізація, але таке правове регулювання було антиподом правової держави.

Економічною основою правової держави є виробничі відносини, що ґрунтуються на багатокладності, різних формах власності (державній, приватній, комунальній тощо), як рівноправних і однаковою мірою захищених юридично.

Соціальну основу правової держави складає саморегулююче громадянське суспільство, що поєднує вільних громадян – носіїв суспільного прогресу. В центрі уваги такої держави знаходиться людина, її різноманітні інтереси. Через систему соціальних інститутів, суспільних зв'язків створюються необхідні умови для реалізації кожним громадянином своїх творчих, трудових можливостей, забезпечується плюралізм думок, особисті права і свободи. Міцна соціальна основа держави визначає стабільність правових підвалин суспільства. Отже, правова держава – це одночасно і соціальна держава.

Моральну основу правової держави утворюють загальнолюдські принципи гуманізму і справедливості, рівності і свободи, честі і гідності. Режим правової держави реально затверджує вищі моральні цінності людини, забезпечує їх визначальну роль у житті суспільства, виключає свавілля і насильство над особистістю. Конкретно це знаходить свій вираз у демократичних методах державного управління, справедливості правосуддя, у пріоритеті прав і свобод особи у взаєминах із державою, захисту прав менших, терпимості до різних релігійних поглядів і т.п. Духовна насиченість державного життя значною мірою визначає моральну зрілість суспільства в цілому, рівень його цивілізованості, гуманізм у соціально-економічних і політичних відносинах.

Політична природа держави найбільш чітко проявляється в його суверенітеті. Саме в суверенітеті сконцентровано всю гамму потреб і інтересів різних ланок політичної системи

суспільства. Завдяки суверенітету координуються інтереси державних і недержавних організацій, забезпечується їх справедлива правова рівновага і вільний розвиток.

Основні ознаки правової держави:

1. Верховенство права і закону в усіх сферах громадського життя. В системі правових цінностей вищою формою вираження, організації і захисту свободи людей є правовий закон. В законах держава встановлює загальнообов'язкові правила поведінки, які повинні максимально враховувати об'єктивні потреби суспільного розвитку на засадах рівності і справедливості. Всі інші правові акти повинні відповідати закону. Закони регулюють найбільш важливі, стрижневі сторони громадського життя. Вони визначають міру свободи в життєво важливих сферах, охороняють моральні цінності суспільства.

Підзаконні акти, особливо відомчі, при необхідності можуть лише конкретизувати деякі положення законів, але ні в якому разі не "удосконалювати", не "підправляти", не "змінювати" закон [4, с. 35]. Разом із тим, правовий закон не допускає свавілля законодавця. В законах мають бути виражені суспільні відносини, що об'єктивно складаються, тенденції їх розвитку і самовідновлення. Різного роду законодавчі обмеження і заборони суб'єктивного характеру підривають основи правової держави, стримують суспільний прогрес.

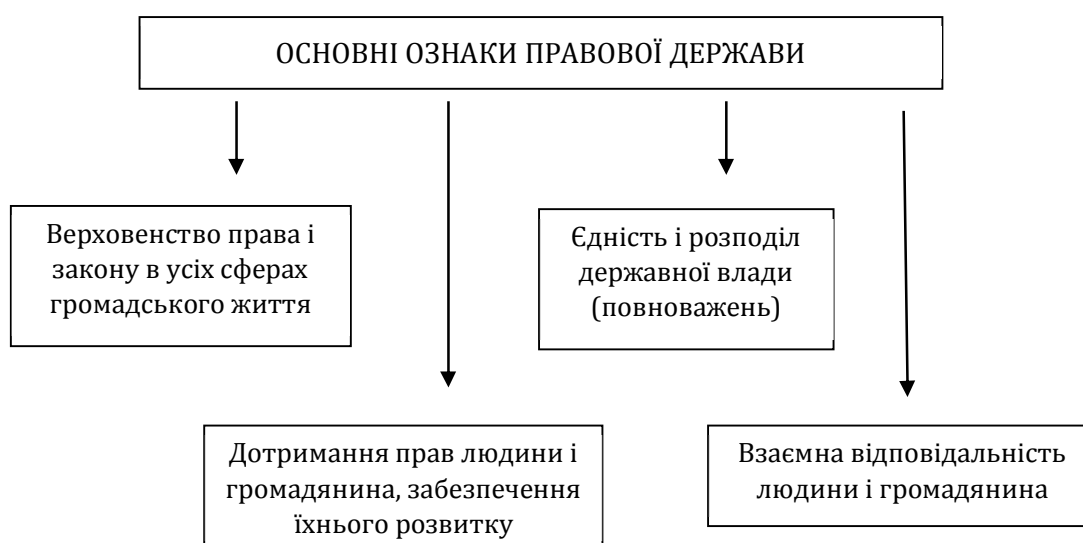

Рисунок 1 – Характерні риси державного правління

Основний закон правової держави – Конституція. В ній сформульовано правові принципи державного і громадського життя. Конституція являє собою загальну правову модель суспільства, якій повинно відповідати все поточне законодавство. Жодний інший правовий акт держави не може суперечити Конституції. Пріоритет Конституції – невід'ємна риса правової держави. Тому правова держава – це конституційна держава.

2. Реальність прав людини і громадянина, забезпечення її вільного розвитку. У соціально-політичному житті свобода людини виступає як її право. Правова держава визнає за індивідом визначену сферу свободи, за межі якої втручання держави неприпустиме. Обов'язок "невтручання" державної влади відповідає праву індивіда вимагати дотримання цього. У випадку порушення даного права воно забезпечується судовим захистом. В цих умовах фактична свобода перетворюється на право свободи. Право стає загальним масштабом й однаковою мірою свободи. Реальний його вияв охоплюється формулою: "Все, що не заборонено індивіду, йому дозволене", - і навпаки: "Все, що не дозволено владі, їй заборонено" [4, с.36].

Правовий характер свободи індивіда виявляється в різних сферах громадського життя. У сучасній демократичній державі об'єктивне право свободи втілюється в суб'єктивних правах особистості, різноманітних за своїм конкретним змістом. Але головне в них – це права індивіда на позитивні дії держави в його інтересах: право на недоторканість особи, соціальне забезпечення, судовий захист, вільне пересування в межах державної території і т.д. Ступінь розвиненості і гарантовані свободи особи зумовлюються зрілістю правових витоків державності, об'єктивними соціально-історичними, економічними і духовними передумовами.

3. Взаємна відповідальність держави і громадян. Відносини між державою, як носієм політичної влади, і громадянином, як учасником її формування, і їх здійснення, слід будувати на

засадах рівності і справедливості. Визначаючи в законах міру свободи особи, держава в цих же межах обмежує себе у власних рішеннях і діях. Вона бере на себе зобов'язання забезпечувати справедливість у відносинах із кожним громадянином. Підкоряючись праву, державні органи не можуть порушувати його розпорядження і несуть відповідальність за порушення чи невиконання цих обов'язків. Обов'язковість закону для державної влади забезпечується системою гарантій, що виключає адміністративне свавілля. До цієї системи гарантій можна віднести:

- відповідальність депутатів перед виборцями (можливість відкликання депутата);
- відповідальність уряду перед представницькими органами;
- дисциплінарна, цивільно-правова, адміністративна чи кримінальна відповідальність посадових осіб держави будь-якого рівня за невиконання своїх обов'язків перед конкретними суб'єктами права.

На тих же правових засадах будується відповідальність особистості перед державою. Застосування державного примусу повинно мати правовий характер, не порушувати міру свободи особи, відповідати ступеню важкості скоєного правопорушення.

Дотримання правових вимог – юридичний обов'язок усіх і насамперед держави. Цим підкреслюється не відчуженість природних прав людини у правовій державі.

Отже, в Україні триває процес розбудови правової держави, для якої головним завданням є захист особи, прав і свобод людини, в тому числі національних меншин, додержання законів тощо. Характер правової держави має бути забезпечений додержанням принципів верховенства права в усіх сферах соціального життя, обов'язковістю закону для всіх державних органів, громадських організацій, офіційних осіб та громадян, захистом і гарантією свобод особи, її прав, інтересів, честі й гідності, взаємною відповідальністю особи і держави, контролем і ефективним наглядом держави за дотриманням законів та нормативних актів тощо. Здійснення усіх вищезгаданих заходів, спрямованих на побудову правової держави, стане для цивілізованого світу що одним доказом прагнення України до втілення у життя принципів гуманізму і демократії, найвищою метою якої є забезпечення прав і свобод людини, основ нашої державності.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України : закон України від 28.06.2019 № 254к/96-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 01.04.2019).
2. Про Національну безпеку України : закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 01.04.2019).
3. Про оборону України : закон України від 06.12.1991 № 1932-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12> (дата звернення: 01.04.2019).
4. Про затвердження примірного переліку та опису предметних напрямів досліджень в межах спеціальності 081 «Право» : наказ МОН України від 28.12.2018 № 1477 // Міністерство освіти і науки України : офіц. сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-primirnogo-pereliku-ta-opisu-predmetnih-napryamiv-doslidzhen-v-mezhah-specialnosti-081-pravo> (дата звернення: 01.04.2019).
5. Правознавство : підручник / В. В. Копейчиков та ін. Київ : Юрінком Інтер, 1999.
6. Колпаков В. К. Адміністративне право України : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 736 с.
7. Основи законодавства України : підручник / за заг. ред. В. І. Кириленка. Вінниця : Нова книга, 2002. 617 с.

Одержано 05.04.2019

УДК 343.16

Валерій Валентинович ЛИТВИНОВ,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4186-4035>

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ

Кримінальне судочинство України будується на принципі змагальності, яка в повному обсязі проявляється на судових стадіях. На стадії досудового розслідування принцип змагальності проявляється частково у вигляді судового контролю. Судовий контроль на стадії досудового

розслідування здійснюється тоді, коли виникає питання щодо обмеження конституційних прав і свобод людини. Саме діяльність по дотриманню таких прав і свобод людини у кримінальному провадженні у науковій літературі визначається головним призначенням слідчого судді у кримінальному процесі [1, с. 518].

Досліджуючи роль слідчого судді на стадії досудового розслідування науковцями були виділені ознаки судового контролю. На думку В.В. Назарова та Р.І. Тракало, такими ознаками є: 1) порядок здійснення судового контролю регламентується кримінальним процесуальним законодавством України; 2) судовий контроль здійснюється слідчим суддею; 3) ініціатива щодо реалізації тієї чи іншої форми судового контролю належить сторонам кримінального провадження, а також у визначених законом випадках слідчому судді; 4) судовий контроль спрямований на врегулювання кримінального процесуального конфлікту між сторонами кримінального провадження; 5) результатом судового контролю є загальнообов'язкове, забезпечене примусовою силою держави судові рішення у вигляді ухвали слідчого судді [2, с. 93].

З аналізу зазначених тверджень, а також компетенції слідчого судді можливо говорити, що судовий контроль це прояв засади змагальності на стадії досудового розслідування, метою якого є розв'язання певних спорів учасників зазначеної стадії. Досліджуючи змагальність у досудовому провадженні В.В. Рогальська влучно зазначає про те, що предмет змагальності у досудовому провадженні полягає у вирішенні на досудовій стадії кримінально-процесуального конфлікту, що виник між протилежними сторонами процесу з приводу кримінально-правового спору в межах кримінально-процесуальних правовідносин [3, с. 129].

Таким чином можливо зробити висновок, що основним завданням слідчого судді є розв'язання кримінально-процесуального конфлікту між учасниками стадії досудового розслідування у передбачених КПК України випадках і порядку.

З аналізу КПК України можливо стверджувати, що кримінально-процесуальні конфлікти між учасниками досудового розслідування виникають в наступних випадках: 1) у разі застосування процесуальних дій (рішень) що обмежують конституційні права людини; 2) у разі оскарження процесуальних рішень, дій або бездіяльності суб'єктів кримінального процесу, які здійснюють кримінальне переслідування.

Чинний КПК України нещодавно був доповнений нормами, якими передбачено нові процесуальні дії, які віднесені до компетенції слідчого судді. Так, відповідно до ч. 1 ст. 294 КПК України досудове розслідування злочину або кримінального проступку, де не встановлена особа яка його вчинила, може бути неодноразово продовжений слідчим суддею за клопотанням прокурора або слідчого, погодженого з прокурором, на строк, встановлений п.п. 1-3 ч. 2 ст. 219 КПК України.

Слід зазначити, що продовження строку досудового розслідування пов'язане з необхідністю проведення процесуальних дій з метою встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Так відповідно до ст. 295-1 КПК України, у клопотанні про продовження строку досудового розслідування до повідомлення особі про підозру, окрім іншого, зазначаються:

- обставини, що перешкоджали здійснити інші необхідні процесуальні дії раніше;
- строк, необхідний для проведення або завершення процесуальних дій;
- інші відомості, що обґрунтовують необхідність продовження строку досудового розслідування.

Враховуючи зазначені вимоги, слідчий суддя для прийняття обґрунтованого та вмотивованого рішення повинен вивчити процесуальні дії, що були проведені з метою встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Окрім того, слідчий суддя зобов'язаний оцінити висновки слідчого і прокурора щодо необхідності здійснення подальших процесуальних дій, що направлені на встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Таким чином, слідчий суддя повинен оцінити діяльність слідчого щодо проведеного ним кримінального переслідування та погодитися із запланованими заходами щодо подальшого його здійснення. Така процесуальна діяльність більше властива прокурору як процесуальному керівнику.

Рішення про продовження строків досудового розслідування не містить у собі кримінально-процесуального конфлікту, а також не обмежує конституційних прав і свобод людини і громадянина. Розглядаючи клопотання слідчого про продовження строку досудового розслідування слідчий суддя не вирішує кримінально-процесуального конфлікту, оскільки останній відсутній. Відсутні також і процесуальні дії, що обмежують конституційні права людини та громадянина.

Продовження досудового розслідування пов'язане з необхідністю здійснення значної кількості процесуальних дій, які неможливо провести у відведений законом проміжок часу. Зважаючи на викладене, зазначена норма по суті покладає на слідчого суддю обов'язок здійснення кримінального переслідування, що відповідно до засади змагальності є недопустимим. Зважаючи на це, було б доцільно передбачити процесуальний порядок продовження строків досудового розслідування шляхом погодження цього процесуального рішення з прокурором.

Судовий контроль за вказаним процесуальним рішенням було б доречно передбачити лише у тих випадках, коли заінтересовані сторони не погоджуються з продовженням досудового розслідування, вважаючи дії слідчого, прокурора неефективними, такими, які умисно затягують строки досудового розслідування.

Список бібліографічних посилань

1. Кушпін В. П., Циліурік І. І. Про слідчого суддю як суб'єкта здійснення судового контролю. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2016. № 850. С. 513–520.
2. Назаров В. В., Тракало Р. І. Судовий контроль у кримінальному провадженні: теоретичні та практичні аспекти. *Європейські перспективи.* 2014. № 10. С. 89–95.
3. Рогальська В. В. Змагальність у досудовому провадженні : монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетровськ. держ. ун-т внутр. справ, 2012. 172 с.

Одержано 05.04.2019

УДК 340.15(34)

Євгенія Сергіївна ЛОГВИНЕНКО,

кандидат юридичних наук,
викладач кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7687-843X>;

Ігор Альбертович ЛОГВИНЕНКО,

кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1505-4418>

ТІЛЕСНІ ПОКАРАННЯ У СТАРОДАВНІЙ ІНДІЇ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Прагнення України стати цивілізованою правовою європейською країною вимагає проведення низки реформ, які охоплюють усі сфери життєдіяльності нашої держави. Однією з ключових серед них є правова. Захист від злочинних посягань на владу, забезпечення прав і свобод громадян, боротьба із злочинністю – це ті невідкладні завдання без вирішення яких не можна досягнути бажаного результату – стати рівноправним членом сім'ї європейських народів. Важливе місце у боротьбі проти злочинності має створення ефективної системи покарання, яка б виконувала не тільки репресивну функцію, а й виховну та превентивну. Практика показує, що посилення покарання, як правило, не призводить до зменшення кількості злочинів. Незважаючи на це, деякі політики та правознавці вважають суворі покарання найбільш дієвим кроком у боротьбі зі злочинністю. Тим більше, частина суспільства переконана, що такі покарання, як тілесні, варто застосовувати за такі злочини як крадіжка, грабіж, хуліганство тощо. У сенсі розуміння сутності та ефективності суворих покарань взагалі, і тілесних зокрема, варто звернутися до історії держав Стародавнього світу, де вони застосовувалися доволі широко.

Отож, історія тілесних покарань бере свій початок із стародавніх часів. Найбільшого законодавчого упорядкування та ідеологічного обґрунтування тілесні покарання знайшли в Стародавній Індії. Закони Ману в настановах царю визначають три заходи щодо приборкання «беззаконних» – ув'язнення, заковування в ланцюги та тілесні покарання (ст. 310, VIII) [1, с. 318]. Закони визначають «десять об'єктів покарання», однак вони не стосуються брахманів, які мали право «піти неушкодженими», тобто уникали тілесних покарань (ст. 124, VIII). «[Ці об'єкти]: орган дітородний, черево, язик, обидві руки і п'яте – обидві ноги, [а також] око, ніс, обидва вуха, майно і тулуб» (ст. 125, VIII). Неважко помітити, що більшість так званих «об'єктів» передбачалась для

застосування саме тілесних покарань. Заслуговує на увагу те, що визначався і порядок, так би мовити, черговість, їх застосовування: «Спочатку слід зробити зауваження, після нього – догану, третім [іде] штраф [і тільки] після цього вище – тілесне покарання» (ст. 129, VIII). Але в разі необхідності можна одночасно накласти всі названі покарання (ст. 130, VIII) [1, с. 288]. Цар мав право призначати тілесні покарання усім, крім брахманів, навіть жінкам, дітям, старим людям, психічно хворим, безпорадним. Карати їх «різкою, розщепленими стеблами бамбука, мотузкою та іншими [предметами подібного роду]» (ст. 230, IX) [1, с. 378].

Брахмани, як відомо, мали особливі привілеї, що було закріплено в давньоіндійському законодавстві. Так, шудра, у випадку нанесення брахману травм, мав понести тілесні покарання, що «викликають страх» (ст. 248, IX) [1, с. 381]. За образу словом шудра теж підлягав тілесному покаранню (ст. 267, VIII). У Законах Ману записано: «Народжений один раз (шудра. – авт.), який жадливо злословить на двічінароджених, заслуговує відрізання язика, адже він – найнижчого походження» (ст. 270, VIII). У наступній статті приписувалось, що за образу брахмана винному в рот мав бути «вткнутий залізний розпечений стрижень довжиною в дванадцять пальців» (ст. 271, VIII). Тому, хто зневажливо повчав брахмана, загрожувало вливання кип'ячого масла у вуха та рот (ст. 272, VIII). Жорстокі покарання передбачались і за образу дією: «Той член, яким людина нижча вдарить вищого, саме він – у неї повинен бути відрізаний... Підняв руку чи палку, він заслуговує відрізання руки; ляснувши в гніві ногою заслуговує відрізання ноги» (ст. 279, ст. 280, VIII). Обидві руки можна було втратити за спробу схопити брахмана за бороду, волосся, шию, ноги, проміжність (ст. 283, VIII) [1, с. 314].

Навіть за спробу «зайняти місце поруч з вищим» шудрі або чандалу загрожувало клеймування стегна та відрізування сідниць (ст. 281, VIII). Відрізати губи могли за плювання на брахмана, позбавити дітородного органу – за обливання його сечею. Якщо в присутності брахмана в когось із нижчих сталися проблеми зі шлунком і відійшли гази, то йому мали вирізати задній прохід (ст. 282, VIII) [1, с. 311-313].

Слід зазначити, що законодавство Стародавньої Індії захищало не лише особу та привілеї брахмана, а і його майно. У випадку викрадення корови або «дрібних тварин» крадій «негайно мав бути позбавлений половини ноги» (ст. 325, VIII) [1, с. 320]. Якщо в період дощів, восени та взимку більше одного разу на день доїли корів, то винному відрубували великий палець [2, с. 137]. За незаконне привласнювання майна «різні види тілесних покарань» застосовувались не лише до того, хто його привласнив, а й до спільників оборудки (ст. 193, VIII) [1, с. 299]. Як бачимо, підґрунтям цього покарання був принцип колективної відповідальності, який, до речі, як і принцип таліона, не став основою всієї системи покарань Стародавньої Індії.

Також тілесні покарання передбачались за крадіжку коштовних металів, дорогого одягу (ст. 321, ст. 322, VIII) або зерна (ст. 320 VIII) [1, с. 319-320]. За продаж обманом зіпсованого зерна продавець мав бути понівечений, таке ж покарання мав понести і той, хто порушував або знищував межовий знак (ст. 291, IX) [1, с. 388].

Особливо жорстко каралося перелюбство. Закони Ману, насамперед, захищали жінок, які відносилися до «двічінароджених» [3, с. 210]. За Законами цар повинен виганяти з країни тих, хто домагався чужих дружин, попередньо піддавши їх покаранню, яке «викликає трепетання» (ст. 352, VIII) [1, с. 324]. Невідкладне тілесне покарання передбачалося за зґвалтування (ст. 364, VIII), також за зносини чоловіка з нижчої варни з жінкою вищої варни (ст. 366, VIII). Але якщо чоловік «нагло обезчестить дівчину, два його пальці повинні бути відрізані і він заслуговує штрафу в шістьсот пан» (ст. 367, VIII). У разі розбещення дівчини іншою дівчиною винна мала сплатити штраф у двісті пан, сплатити подвійну шлюбну винагороду, а також отримати десять ударів різками (ст. 369, VIII) [1, с. 326-327]. За непристойну поведінку жінці призначалося десять ударів пліттю на торговій площі посеред поселення. Нанести по п'ять ударів «по кожному боку» мав чандал, який вважався недоторканим, що робило для представниць вищих варн це покарання ще ганебнішим. Тому передбачалася можливість замість побиття сплатити штраф [2, с. 167]. Для порівняння: покарання гетери, яка проігнорувала царський наказ і не пішла до вказаного їй чоловіка – тисяча ударів різками або штраф у п'ять тисяч пан [2, с. 131], а жінкам нижчих варн, які залишилися без годувальника, у разі неякісної роботи в прядильні відрізали верхні фаланги великого і вказівного пальців [2, с. 120].

Давньоіндійське законодавство не допускало інцест: «Якщо хтось має зносини з сестрою батька або матері, з дружиною брата матері, з дружиною вчителя, із невісткою, з власною дочкою або сестрою, то йому відрубають статеві органи і він підлягає страті» [2, с. 258]. Отже, можна побачити, що тілесні покарання застосовували й до тих, кого присуджували до страти.

В Стародавній Індії розповсюдженою була практика під час допитів застосовувати тортури. Арсенал катувань був великим і передбачав тортури як для звичайних злочинців (6 палок, 7 плітей, 2 підвішування та вливання води в ніс), так і для особливо небезпечних: 12 ударів тонким свіжим очеретом, 2 удари по стегну, 20 ударів тростиною нактамала, 32 удари по долонях і по ступні, 2 способи «зв'язування скорпіона», 2 способи підвішування, проколювання руки голкою, спалювання одного суглоба пальця, пиття кислого рисового відвару, пиття масла з подальшим виставленням підозрюваного на сонце або лежання вночі на шипах трави балбаджа [2, с. 242].

При цьому знаряддя катувань, їх розміри та тривалість мали враховуватись виходячи із статури того, кого допитують. У разі скоєння державного злочину тортури погоджувалися з государем [2, с. 243].

Брахман не підлягав катуванням, але на його лобі ставилося клеймо осудного. Якщо він украв – клеймо робилося у вигляді собаки, якщо вбив – безголове тіло, якщо звинувачений у перелюбстві з «дружиною вчителя» – у вигляді жіночого статевого органу, якщо звинувачений у п'янстві – знак продавця спиртного. Клеймо робило брахмана ізгоем, позбавляло будь-якого спілкування (ст. 237, ст. 238, IX) [1, с. 379]. «Артхашастра» прописувала, що брахмана, який вчинив злочин і «носить рану від зробленого клейма, государ повинен вигнати з країни або ж помістити на роботи в рудники» [2, с. 243].

Важливо відзначити, що фізична смерть не розглядалася давньоіндійським законодавцем як страшне і, головне, корисне для винного покарання, оскільки вона не могла покращити карму. Однак смерть застосовувалась у випадках нанесення значної та непоправної шкоди. Саме тому законом, як слушно зазначив С.В. Левчук, нижчим кастам передбачалося тілесне покарання, щоб дати можливість злочинцю усвідомити наслідки і ступінь важкості заподіяної шкоди та покращити карму. Стосовно вищих каст, то їх відповідальність визначалась «ідеальним правом», тобто релігійно-етичними й моральними основами права [4, с. 205].

Отже, застосування тортур та жорстоких тілесних покарань у Стародавній Індії мало релігійне підґрунтя. Їх слід розглядати не лише як прагнення влади викоренити злочинність, а й захистити той уклад, який існував в державі та суспільстві. Широко використовувалися тілесні покарання й у боротьбі правителя зі своїми політичними опонентами.

Список бібліографічних посилань

1. Законы Ману / пер. С. Д. Эльмановича, провер. и исправ. Г. И. Ильиным. М. : Эксмо-Пресс, 2002. 496 с.
2. Артхашастра или наука политики / под ред. В. В. Струве. М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1959. 798 с.
3. Лященко Е. Н. Правовое положение женщины по древнеиндийским источникам. *Вестник Волжского университета имени В. Н. Татищева*. 2013. № 2 (78) С. 210–218.
4. Левчук С. В. Религиозно-правовые особенности государственного и общественного строя Древней Индии по законам Ману. *Вестник Российского государственного гуманитарного университета. Серия «Экономика. Управление. Право»*. 2012. № 3 (83). С. 202–211.

Одержано 05.02.2019

УДК 340.5

Юлія Олегівна ЛУКОНЦЕВА,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ ОРГАНАМИ ОБЩИННОЇ ЮСТИЦІЇ ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКИХ ДЕРЖАВ

У правових системах латиноамериканського типу широко використовується принцип правового плюралізму, який у юридичній літературі характеризується як наявність в одному суспільстві декількох правових механізмів, що по-різному діють в однакових ситуаціях (Ж. Вандерлінден) [1, с. 19], або як стан, при якому дві або декілька правових систем співіснують в одному і тому ж соціальному полі (С. Меррі) [2, с. 870]. Вказане співіснування проявляється як на нормативному, так і на інституційному рівні, зокрема – на рівні функціонування правоохоронних органів. У країнах Латинської Америки недержавні інститути вирішення конфліктів і підтримки громадського порядку, успадковані від традиційного суспільства, продовжують ефективно діяти в сучасних умовах.

Найбільш повно принцип юридичного плюралізму втілено у Болівії, де, поряд з державними судами, успішно функціонують органи «відвічного правосуддя корінних народів», які формуються общинами і є повністю автономними. Існування даних інституцій засвідчено на конституційному рівні, згідно з ст.190 Конституції Болівії (2009) «корінні індіанські нації і народи здійснюють свої судові функції за допомогою своєї влади і застосовують при цьому свої власні принципи, культурні цінності, норми і процедури». Межі компетенції общинних судів і їх взаємини з судами загальної юрисдикції визначаються спеціальним Законом про розмежування юрисдикцій (2010). Схожий підхід реалізовано у Еквадорі, чинна Конституція котрого визнає за громадськими владою корінних народів право «виконувати судові функції на основі традицій своїх предків і свого власного права, застосовуючи власні норми і процедури, на своїй території ... не порушуючи Конституцію і міжнародно-визнані права людини». Специфічна система недержавного правосуддя склалася у Перу, де найбільш поширеною формою общинної юстиції стали сільські патрулі, тобто селянські загони самооборони, які одночасно виконують поліцейські і судові функції, а також є однією з важливих ланок місцевого самоврядування. Вони виникли ще у 1976 р. з тієї причини, що держава належним чином не виконувала функцію боротьби зі злочинністю, і дану функцію змушені були взяти на себе місцеві общини, які продемонстрували високу здатність до самоорганізації і соціальної мобілізації на локальному рівні. Повноваження патрулів були визнані Конституцією Перу (1993), ст.149 якої проголошує: «Органи влади сільських і корінних громад, за підтримки сільських патрулів можуть здійснювати судову владу в межах своєї території відповідно до звичаєвого права, при цьому вони мають не порушувати основних прав людини» [3, с. 74–75]. Конституцією Колумбії (1991) передбачено дві форми визнання недержавних судових органів: власне правосуддя корінних народів і правосуддя права справедливості. Перша форма схожа на болівійський інститут «відвічного правосуддя корінних народів» (тобто використовується в місцях локального проживання етнічних меншин), а друга діє на всій території держави, незалежно від етнічного складу селища або міста, і включає в себе діяльність мирових суддів, мирових посередників, хунт комунальної дії та інших недержавних інститутів врегулювання конфліктів [4, с. 55]. У Гватемалі функціонують общинні мирові суди, які складаються з трьох суддів, що призначаються Верховним судом справедливості з авторитетних місцевих жителів. Общинний мировий суд розглядає справи на основі звичаїв, однак з додержанням Конституції і законів держави [5, с. 19].

Порівняльно-правовий аналіз організації общинної юстиції у Латинській Америці свідчить про наявність різних її моделей, однак всі вони спрямовані на вирішення важливих задач: забезпечення доступу до правосуддя жителям місцевостей, де державні установи відсутні або працюють недостатньо ефективно; боротьба зі злочинністю методами, які визнають місцеві громади; зменшення навантаження на державні суди; зниження побутового насильства; сприяння встановленню миру і національної злагоди. До позитивних сторін діяльності органів общинної юстиції також належать: близькість (територіальна і соціальна) до населення; простота і зрозумілість застосовуваних норм і процедур; мінімальні матеріальні витрати (як для держави, так і для громадян); швидкість процесу; позитивний вплив на соціальне середовище; відновлення порушених прав, компенсація спричинених збитків. Слід також звернути увагу на те, що рішення органів общинної юстиції є більш легітимними, вони більш позитивно сприймаються громадянами, ніж рішення державних судів. Це пояснюється кардинальними відмінностями між цілями, які переслідує кожна з ланок правосуддя. Державна система спрямована на встановлення істини по справі і винесення рішення з позицій абстрактної справедливості. Наприклад, у разі встановлення факту фізичного насильства однієї особи над іншою державне покарання може бути доволі суворим, аж до позбавлення волі. При цьому потерпіла сторона, крім почуття морального задоволення, як правило, нічого не отримує. Що стосується общинної юстиції, то вона більш зорієнтована не на «перемогу» однієї сторони над іншою, а на примирення сторін, на відновлення соціальної гармонії. Общинний суд виходить з розуміння того, що обидві сторони – потерпілий і порушник – залишаються членами одного локального співтовариства, тому більш важливим завданням, ніж призначення жорсткого, хоча і справедливого покарання, є досягнення компромісу між людьми, які залишаються жити поряд. У цьому випадку покарання може мати вигляд, приміром, вибачення і грошової компенсації, яка здатна задовольнити потерпілого [6, с. 112–113].

Підсумовуючи, слід зазначити, що сучасні латиноамериканські держави розглядають общинні інститути як важливого партнера у справі забезпечення правопорядку. На відміну від західної моделі партнерських відносин між правоохоронними органами і населенням, яка повністю підпорядкована єдиному законодавству держави, латиноамериканська модель

партнерства побудована на принципі правового плюралізму, тобто передбачає співіснування автономних систем охорони правопорядку, кожна з яких базується на власних нормах і процедурах.

Список бібліографічних посилань

1. Vanderlinden J. Le pluralisme juridique: essai de synthese. *Le pluralisme juridique*. Publ. par J. Gillissen. Bruxelles : Éditions de l'Université de Bruxelles, 1972. P. 19–56.
2. Merry S. E. Legal Pluralism. *Law & Society Review*. 1988. Vol. 22, No. 5. P. 869–896.
3. Костогрызов П. И. Конституционализация юридического плюрализма в латиноамериканских странах: сравнительный анализ национальных моделей. *Конституционное и муниципальное право*. 2017. № 11. С. 73–76.
4. Костогрызов П. И. Общинное правосудие в Колумбии. *Латинская Америка*. 2016. № 4. С. 45–57.
5. Костогрызов П. И. Община, государство и правосудие в Гватемале. *Российский юридический журнал*. 2016. № 3. С. 15–21.
6. Костогрызов П. И. Альтернативные методы разрешения споров в пространстве общинной юстиции: опыт латиноамериканских стран. *Вестник Удмуртского университета. Серия «Экономика и право»*. 2017. № 4. С. 110–114.

Одержано 19.03.2019

УДК 340.1

Олексій Леонідович МАКАРЕНКОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,
заступник декана юридичного факультету з міжнародної роботи,
доцент кафедри історії і теорії держави та права
Запорізького національного університету;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0042-165X>

ЗАГАЛЬНОПРАВОВІ ЗВ'ЯЗКИ ПРОФЕСІЙНОГО І ЧАСОВОГО ЧИННИКІВ У МЕХАНІЗМІ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Характеристика норм антикорупційних правових інститутів заборон для осіб, уповноважених на виконання функцій держави та місцевого самоврядування, обмежень їхніх прав являє собою частину цілісного уявлення про феномен корупції, будучи його черговим гносеологічним інструментом. Як вдало підкреслив А. В. Савченко, що визначення корупції передбачає наповнення її чинної дефініції докладними описовими категоріями, які б розширювали та уточнювали межі її предмета, діянь, наслідків тощо; чітке перерахування порушень кримінальних, адміністративних або цивільно-правових норм, а також дисциплінарних правил, що утворюють корупцію [1, с. 166]. Успішність виконання цих пропозицій передбачає відношення до запропонованого нами опису/визначення вказаного феномену як до процесу, оскільки суспільні відносини постійно змінюються, а пропустити момент внесення потрібних на часі змін до законів про запобігання корупції, які стосуються виконання публічно-правової функції у рамках цих відносин означає втрату часу та інших ресурсів, можливостей для прогресу.

Проблема своєчасного пізнання відтінків трансформацій правових, політичних, економічних, духовно-культурних якостей людей, взаємодії між ними в аспекті доброчесності виконання публічно-владних повноважень традиційно розглядаються через інститути кваліфікаційних вимог і тільки впродовж перебування на посаді судді, парламентаря (депутата місцевих рад) чи виконавчої гілки публічної влади. Самі обмеження для таких посадовців спираються на зміст їхніх функціональних обов'язків, прав, гарантій та кваліфікаційних вимог, що висуваються законодавцем до осіб, які претендують на відповідну роботу. Водночас такі вимоги виписуються, виходячи з природи предмету роботи, що доручається до виконання чиновнику. Хоча, якщо окрім наукових обґрунтувань, поглянути на реальність, то кореляція науки і соціальних практик може не спостерігатися взагалі. Наприклад, можуть домінувати політичні, а не правові і наукові, чинники, як у випадку з видаленням 12.05.2016 р. із ч. 3 ст. 40 Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р. положення про обов'язкову наявність юридичної освіти у кандидата на посаду Генерального прокурора України.

Загальноправові зв'язки для досліджуваного нами інституту обмежень за параметром професійності особи, уповноваженої на виконання функцій держави та місцевого самоврядування, виявляються в наступних рисах роботи цих осіб та відношеннях між ними: 1) метою роботи стає як юридичне узгодження інтересів суб'єктів права і впорядкування суспільних відносин; 2) онтологічно правовий характер; 3) інструментально виключно вигадлива правова і тісно з нею пов'язана інша природа способів реалізації; 4) безпосередньо не призводить до створення матеріальних благ; 5) відповідності діянь епістемологічним та гносеологічним стандартам на найвищому рівні, доступному людській цивілізації; 6) творчості задля розуміння змісту істини та чіткого шляху до неї. Беручи до уваги ці складові з урахуванням специфіки напрямів роботи працівників органів публічної влади, формулювання обмежень прав особи, уповноваженої на виконання функцій держави та місцевого самоврядування, дозволяє створювати їх дієвими, адже вони відображають у собі суттєві деталі, а не тільки загальні антикорупційні інтенції та сутності доброчесності, чесності, порядності і т. п. Правда й кількість оцінних категорій – «узгодження», «впорядкування» тощо – у всіх цих взаємозв'язках профілактики корупції чимала. Тому завдання синхронізації кореляції професійних та антикорупційних вимог у контексті порушеної проблеми вимагає встановлення достовірного змісту понять і як найглибшої формалізації заснованих на них норм відповідних інститутів права для уважно відстежених змін суспільних відносин та нейтралізації, за влучними словами М. І. Мельника, факторів корупції – явищ, процесів, інших чинників, які здійснюють будь-який детермінуючий вплив на корупцію, обумовлюючи її як явище та породжуючи відповідні конкретні прояви [2, с. 16].

Темпоральні чинники в інститутах обмежень та інших антикорупційних правил, виявляють вплив часових параметрів на небезпеку корупції – схильність людини до корупційних діянь. По суті мова йде про три часові виміри: до, під час і після роботи на посаді. Бажаючих атестуватися на роботу в усіх органах публічної влади перевіряють на відсутність судимості, у т. ч. за хабарництво. В органах публічної адміністрації, судах та муніципальній публічній владі неможливо обійняти посаду особи, яка раніше була визнана винною/притягувалася до адміністративної чи іншої подібної відповідальності рішенням суду за корупційне діяння (семантично це може бути номіновано іншими лексемами), наприклад, таке правило діє в Україні. Простежуємо у нормах, що обмежують права особи ще не обраної/призначеної на посаду в органи публічної влади, намагання суспільства елімінувати з цих органів тих людей, які виявили ознаки не доброчесності до моменту вияву бажання пройти формальні процедури атестації на отримання офіційних повноважень в сфері публічних інтересів. Трохи гнучкості антикорупційному праву вже додало б поняття «особи з корупційним ризиком у минулому» для номінації цих осіб, які вчинили корупційне правопорушення вперше (може навіть незначне), та надання їм на особливо підвищених вимогах і пильній увазі до їх доброчесності можливостей реалізувати свій унікальний і дійсно потрібний громаді (якщо це по факту так) потенціал із забезпечення публічного інтересу, будучи обраним/призначеним на відповідну посаду. Звісно, система правил обмежень для таких осіб буде дуже складною (можливо варто цим особам погоджувати усі або певну категорію рішень з керівником; з деяких аспектів їх роботи забезпечити нагляд колегіального органу публічної влади та ін.), проте суспільство, яке їх впровадить виграє в частині використання людського капіталу таких чиновників (а не втрати його) та розширить діапазон дії такої функції покарання за корупційне правопорушення як спеціальна превенція правопорушників.

Відчуття ступеня вірогідності вчинення особою, уповноваженою на виконання функцій держави та місцевого самоврядування, повинно вбачатися з параметрів строків та підв'язаних до них правил чинних антикорупційних норм. Інакше вони далекі від реальності, не дієві, несправедливі та не узгоджуються з ідеєю верховенства права. Під час перебування на посаді потенційна і реальна небезпека вчинення корупційного правопорушення цими особами вища ніж до і після перебування на ній. Це підказує як сам зміст роботи цих осіб, так і корупційні ризики, що обумовлені, здебільшого, саме її виконанням, у т. ч. в силу наявності дискреційних повноважень, вад особистісного розвитку, неспроможної до подолання корупційних спокус волі, недосконалості законодавства та практики його застосування, впливу криміналітету та ін. Водночас, наприклад, чинні в Україні норми інституту обмеження прав особи органу публічної влади взагалі не відображають специфіки правил профілактики потрапляння категорії осіб з корупційними мотивами до цих органів за критерієм строків перебування на певних посадах (окрім суддівського, наукового, адвокатського предметного типу стажу для атестації на посаду судді 2-ї та 3-ї судових інстанцій); збагачення (наскільки чесно, реально за вказаний строк) тощо. Ймовірність використання своїх ділових зв'язків і впливу після закінчення роботи на досліджуваних посадах

висока, тому цілком виправдані обмеження у цих випадках для зазначених вище осіб, наприклад, в Україні антикорупційні норми встановлюють 1 рік дії таких обмежень (ст. 26 Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII), у Французькій Республіці – 5 р.; у Сполученому Королівстві Великої Британії та Ірландії – 2 р. [3, с. 9].

Отже, визначення кваліфікаційних вимог та часових рамок здійснення особою функцій держави та місцевого самоврядування на підставі правових і наукових, а не виключно політичних чи інших кон'юнктурних чинників стає запорукою їхньої істинності та придатності для формулювання антикорупційних обмежень таким особам та успішності здійснення правоохоронної діяльності в сфері протидії корупції. У цьому зв'язку, логічно виникає потреба у специфікації антикорупційних обмежень для кожної професії і/або спеціальності суб'єктів публічно-владних повноважень. Інакше наявний дисонанс між специфічними кваліфікаційними вимогами, яким відповідає кожний претендент на посаду в органах публічної влади, перетворюючись по суті на *homo faber* (мудро креативною людиною), і загальними антикорупційними вимогами (заборами, обмеженнями тощо), що поширюються на таких людей. Об'єктивно, що ми маємо охоплювати осіб, уповноважених на виконання функцій держави та місцевого самоврядування, мінімально суб'єктивованими та максимально недиференційованими у деталях правилами забезпечення їхньої доброчесності. Відносно ролі строків обмежень прав таких осіб відзначаємо важливість їхнього ґрунтового впливу у механізмах дії антикорупційних норм як на етапі атестації на роботу в органах публічної влади, так й під час такої роботи та після залишення посади. Проблема полягає у ступені обґрунтування тих або інших строків, їхнього вмілого, вишуканого (деталізованого, інноваційного) використання у правоохоронній роботі в сфері протидії корупції.

Список бібліографічних посилань

1. Савченко А. В. Поняття «корупція» у контексті кримінального права. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції* : зб. тез доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 31 берез. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 165–166.
2. Мельник М. І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2002. 32 с.
3. Баюк М. І., Міщишин В. В. Запобігання проявам корупції та конфлікту інтересів на державній службі (міжнародний досвід). Хмельницький : ЦППК працівників ОДВ ОМС ДПУО, 2011. 33 с.

Одержано 12.03.2019

УДК 342.8.01(477)

Олег Володимирович МАРЦЕЛЯК,

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри конституційного права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ ГОЛОСУВАННЯ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

XXI ст. – час науково-технічного прогресу, що супроводжується впровадженням нових технологій у всі сфери життєдіяльності людини. Це цілком стосується і виборчої сфери. Сьогодні технологія голосування паперовими бюлетенями, незважаючи на те, що вона доволі-таки проста, застосовується все менше. Так, за даними американської Служби виборчих даних, якщо у 1980 р. у такий спосіб голосувало 11% громадян США, то у 2004 р. тільки 0,7% виборців голосували стандартними паперовими бюлетенями. На сьогодні в цій країні паперові бюлетені використовуються деякими місцевими органами влади, переважно у сільській місцевості, в малонаселених регіонах Великого Плато та на Заході (у штатах Техас, Небраска, Монтана та Айдахо).

Усе частіше в сучасних умовах для голосування використовуються нетрадиційні технології – виборчі машини, перфокарти для ЕВМ, спеціальні бюлетені, які «читаються» високошвидкісними фотоелектронними детекторами і т. ін. Зокрема в Нідерландах, Тринідаді, Тобаго, багатьох штатах США, приблизно п'ятій частині виборчих округів Індії, для голосування використовуються спеціальні виборчі **механічні машини**. Цю технологію винайшли наприкінці XIX на початку XX ст. у США (закон від 14 лютого 1899 р. для виборів членів конгресу США та закон 1900 р. для виборів депутатів представницького органу Онтаріо). Вважається, що машини не тільки не

дозволяють спостерігати за волевиявленням виборців і швидше визначають результати голосування, але й гарантують від можливих навмисних зловживань з метою коригування результатів виборів. Виборча машина (її різновидів багато) являє собою апарат для подачі голосів і автоматичного їх підрахунку. Вона міститься в ізольованій кабіні, схожій на телефонну будку, і коли виборець входить до неї, опускається шторка, що автоматично відкривається тільки після того, як він проголосує. Сам виборець бачить перед собою панель з декількома перемикачами. Потягнувши на себе важіль, виборець активує машину, після чого голосує в кожному виді виборів шляхом вмикання перемикача, що відповідає обраному ним кандидату. Після такого заповнення бюлетеня виборець знову тягне на себе початковий важіль для фіксації голосу. Деякі моделі машин містять панелі, по вертикалі яких розташований перелік посад, що підлягають заміщенню шляхом виборів. Навпроти назви кожної посади зазначено імена кандидатів, що розташовані також по вертикалі відповідно до їх партійної приналежності. Біля імені кожного кандидата є важіль. Крім того, над списком кандидатів кожної партії є так званий «партійний важіль». Якщо виборець бажає проголосувати за кандидатів з різних партійних списків, то він пускає в хід важелі біля імен відповідних кандидатів. Коли ж він має намір проголосувати за весь партійний список разом, то для цього досить потягнути за «партійний важіль». Машина сконструйована таким чином, що двічі проголосувати неможливо.

У час запровадження виборчих машин вони були значним досягненням. Але оскільки машини складні у використанні, виборцям важко виправити помилки після заповнення бюлетеня, тому сьогодні їх використання обмежується. Так, в США до 2004 р. тільки 14% виборців (і 37% округів) голосували таким способом (механічні машини використовуються в декількох штатах, включаючи більшість Луїзіани, Віргінії, Нью-Йорка та Коннектикуту). Натомість у Сполучених Штатах все частіше використовуються електронні машини для голосування. Незважаючи на те, що вони мають деякі проблеми з безпекою, роботою (часто виходять із ладу під час голосування, створюючи труднощі для виборців) та можливостями перевірки правильності голосування, оскільки не дають паперового підтвердження голосування, і це робить неможливим перевірити, чи правильно врахований голос, або провести повторний підрахунок голосів, електронні машини для голосування стали дуже популярними, і на 2004 р. 31% виборців (22% округів) прийняли цю технологію.

У Бразилії для голосування використовуються **перфокарти для ЕВМ**, завдяки чому результат голосування зчитується негайно і тут же передається до центру. У США – це система **компостерних карток** (двох різновидів – **punch cards** і **Data Vote**). Систему punch cards розробили для запровадження комп'ютеризованих технологій підрахунку голосів. Використовуючи її, бюлетень слід ретельно вирівняти, аби він та отвори компостера відповідно розміщувалися. Якщо текст бюлетеня неправильно вирівняний, виборець може зробити помилку. Тому бюлетені мусять бути змакетовані таким чином, щоб узгоджувалися із розміщенням отворів. Це дещо утруднює процес голосування, часто має наслідком неточне голосування. Тому якщо в 1980 р. компостерні картки використовували 28% виборців США (17% округів), то у 2004 р. – уже тільки 12% (9% округів). Система Data Vote також передбачає пробиття отворів на бюлетені, але потребує для цього спеціальних машин. Унаслідок цього лише 3% виборців (1% округів) застосовували цю технологію у 1980 р. і 1% виборців (0,8% округів) у 2004 р. (переважно в сільській місцевості в Каліфорнії).

У США використовується і така технологія голосування, як **оптичне сканування бюлетенів**. Ця технологія має декілька переваг. Зокрема, хоча виборець і заповнює паперовий бюлетень, однак самі бюлетені рахуються машиною. Процес підрахунку швидший і точніший, ніж підрахунок вручну. Паперові бюлетені можна оглянути і при повторному підрахунку голосів, або коли машина з якихось причин не працює. Волю виборця легше визначити, аніж при застосуванні бюлетенів у формі компостерних карток. Ця технологія набула досить значного поширення. На 2004 р. її застосовували у 45% округів (34% виборців). Окрім того, подібну технологію використовує більшість американських університетів для перевірки знань в аудиторіях з великою кількістю студентів, тому вартість обладнання не така висока, як електронних машин для голосування.

Окрім зазначених форм голосування останнім часом у спеціальній літературі все частіше почали писати про використання більш сучасних, таких, що відповідають сьогодиншньому рівню технічного розвитку, способів голосування. Перш за все ці автори мають на увазі використання Інтернету. Слід сказати, що вибори з використанням Інтернету надають більш широкі і різноманітні можливості голосування через електронні комунікативні системи, через телефон,

дігiтальне телебачення, SMS, через комп'ютерні центри, шляхом використання електронних виборчих пристроїв на виборчих дільницях чи в публічних місцях (kiosk voting) і т. ін.

Зокрема, **використання Інтернету при голосуванні** законодавчо дозволено у ФРН, Швейцарії, Естонії. У деяких країнах в цьому напрямку ведуться експерименти. Так, у США в травні 2000 р. в штаті Арізона демократи дозволили своїм виборцям голосувати через електронну мережу на "праймеріз" президентських виборів. У результаті 40 тис. виборців уперше проголосували через Інтернет. Продовжуючи цей експеримент на самих президентських виборах, голосувати через електронну мережу дозволили в містах Фенікс (Арізона) та Сан-Дієго і Сакраменто (Каліфорнія).

В Естонії така форма голосування була започаткована на місцевих виборах у 2005 р. Тоді через Інтернет проголосувало тільки 2% виборців. Однак на парламентських виборах у 2007 р. у цей спосіб проголосувало вже понад 3% виборців (приблизно 36 тисяч громадян Естонії). З-поміж понад одного мільйона трьохсот тисяч мешканців країни посвідчення особи з мікрочіпом мають близько мільйона.

Електронне голосування починається з шостого дня до дня виборів о 9.00 і закінчується четвертого дня до дня виборів о 20.00. Голосування відбувається цілодобово. Виборець, який має сертифікат електронного цифрового підпису, може голосувати через сайт Республіканської виборчої комісії. Після ідентифікації виборця електронна система надає йому можливість ознайомитися зі списками кандидатів від партій та кандидатів у його виборчому окрузі. В електронному виборчому бюлетені виборець зазначає реєстраційний номер кандидата, після чого система підтверджує прийняття чи неприйняття його бюлетеня. Слід зазначити, що електронним способом можна голосувати багаторазово. Для прикладу, на останніх парламентських виборах 2007 р. були виборці, які проголосували по 700 разів. У такому разі враховується останній голос. Республіканська виборча комісія підраховує результати електронного голосування в день виборів о 19.00.

Актуальне питання щодо використання нових технологій голосування і в Канаді. В кінці 90-х років XX ст. була досліджена готовність канадців використовувати різні, більш сучасні форми голосування, а саме електронну пошту, телефон, персональний комп'ютер, сенсорний екран і обчислювальні машини. Думки респондентів розділилися: 54 % респондентів висловили готовність голосувати за допомогою сенсорного екрану, 67 % – вичислювальними машинами, 36 % – голосувати телефоном, 31 % – поштою і 29 % – персональним комп'ютером. В той же час для багатьох канадців голосування телефоном здається неминучим етапом електронної демократії.

Звичайно, голосування через телефон, Інтернет, сенсорний екран має ряд недоліків, пов'язаних перш за все з дотриманням такого важливого принципу виборів як таємниця волевиявлення громадянина. Більше того, виборцями та їхніми голосами легше маніпулювати, оскільки не існує місць голосування з посадовими особами, які б захищали право виборця на особисте голосування. Також для запровадження такої технології голосування повинні бути сприятливі умови, зокрема, якщо ми говоримо про Інтернет, достатня його поширеність, можливість користуватися його послугами широкої маси населення тощо. І не виключено, що в недалекому майбутньому, за усунення цих обставин, така форма голосування отримає своє законодавче визнання у ширшому колі держав, у тому числі і в Україні. І вона не буде сприйматися як щось надзвичайне, а, навпаки, своєю оригінальністю буде приваблювати, особливо виборців, чий фізичний стан не дозволяє їм прибути на виборчі дільниці, та молоде покоління виборців, яке найбільше схильне до абсентеїзму, до участі у формуванні представницьких органів державної влади та органів місцевого самоврядування шляхом реалізації свого активного виборчого права. Щоправда, запровадження голосування через Інтернет має супроводжуватися чітким законодавчим вирішенням питання забезпечення принципів виборчого права, щоб виключити контроль за волевиявленням громадян, можливість голосування осіб, які не мають на це права, голосування більше одного разу і т. ін.

Одержано 04.04.2019

УДК 342.5(438)

Микола Іванович МАРЧУК,

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0217-478X>

ПРОКУРАТУРА В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА: АНАЛІЗ ПРАВОВИХ ЗМІН

Чинний закон «Право про прокуратуру» був прийнятий Парламентом Республіки Польща 28 січня 2016 р. [1]. Даний нормативно-правовий акт комплексно регулює засади та правила функціонування прокуратури. Він замінив попередні унормування, що діяли у період з 1985 р., та які уже не відповідали потребам Польщі як сучасної правової держави й викликам, пов'язаним із розвитком злочинних технологій, зокрема тероризму, організованої злочинності, а також фінансовим та економічними злочинам.

Закон, серед іншого, передбачає поєднання посади Генерального прокурора та Міністра юстиції. Це означає, що з 4 березня 2016 р. Польська прокуратура фактично втратила свою незалежність, оскільки новий Генеральний прокурор знову зможе втручатися у роботу прокуратури, видавати постанови та команди.

Генеральним прокурором і, відповідно, главою Міністерства юстиції може стати особа з польським громадянством, котра користується усією повнотою прав, не притягалася до кримінальної відповідальності, з бездоганною репутацією та юридичною освітою рівня не нижче магістра.

До системи прокуратури увійшли: Національна прокуратура, регіональні, окружні та районні прокуратури. При цьому у структурі прокуратури незмінним залишився відділ прокуратури, що функціонує у рамках Інституту національної пам'яті – Комісії з питань кримінального переслідування злочинів проти польського народу (IPN).

У результаті прийняття нового закону були уніфіковані номенклатурні назви підрозділів на різних організаційних рівнях прокуратури, а також скасований термін повноважень виконавчих та керівних посад у прокуратурі.

Крім того, був скорочений термін роботи на окремих рівнях прокуратури, який передбачає можливість професійного росту прокурорських працівників, що повинно сприяти просуванню молодих, здібних і «динамічних» прокурорів. Здібні слідчі прокурори також зможуть отримувати грошові нагороди та дочасне зростання по службі від Генерального та Національного прокурорів. Дисциплінарні процедури повинні бути публічними та здійснюватися більш ефективно.

Замість Генеральної прокуратури було створено Національну прокуратуру з правами центрального органу. Вона займатиметься обслуговуванням завдань Генерального прокурора, а також координацією діяльності, пов'язаної з переслідуванням у сфері найбільш серйозних злочинів – тероризму, корупції, організованої злочинності, а також злочинів фіскального, економічного та фінансового характеру. В Національній прокуратурі було створено Департамент внутрішніх справ, що займатиметься злочинами, скоєними суддями, прокурорами та засідателями. Крім того, Національна прокуратура здійснюватиме підготовку проваджень у справах, що «зависли» та тих, що потребують об'ємної доказової бази. Умовою для цього буде видача відповідного розпорядження Генеральним прокурором. Замість апеляційних прокуратур запроваджуються регіональні прокуратури. До їх завдань віднесено розкриття найбільш серйозних фінансових та податкових злочинів. Окружні прокуратури провадитимуть підготовчі провадження у справах про серйозні кримінальні, фінансові та податкові злочини.

Закон також ліквідував Національну раду прокуратури і створив замість неї Національну раду прокурорів при Генеральному прокурорі, термін повноважень якої складає 2 роки. Даний консультативний орган об'єднує професіональних прокурорів, а не політиків. Він складається з представників кожного рівня прокуратури та прокурорів, які перебувають на пенсії. Закон дає можливість оформлювати матеріали досудових проваджень в електронній формі та направляти їх разом із обвинувальним актом, підготовленим в такій же формі, до суду.

Генеральний прокурор, Національний прокурор чи інший прокурор, уповноважений ними, зможуть контролювати оперативну та розвідувальну діяльність поліції [2], Центрального антикорупційного бюро [3], Служби військової контррозвідки та Служби військової розвідки [4] через ознайомлення із матеріалами (змістом кореспонденції, вмістом посилок, встановлення пристроїв для прослуховування тощо). Наряду із цим, Закон містить положення, які визначають порядок надання прокурорами інформації про поточні провадження іншим органам державної

влади та засобам масової інформації. Крім того, Закон дозволяє прокурорам, які знаходяться на пенсії, повернутися на активну службу на термін повноважень депутата або сенатора.

Прийняття Закону «Право про прокуратуру» призвело до внесення змін у Кримінально-процесуальний кодекс [5], Закон «Про працівників суду і прокурори» [6], а також закон «Про військову жандармерію та військові правоохоронні органи» [7].

Підсумовуючи вище сказане, хочемо зазначити, що практично всі дискусії щодо необхідності реформування прокуратури у Республіці Польща зводилися до доцільності її конституційного унормування, визначення обсягу її повноважень та координат у державному механізмі. При цьому, визначаючи концепції подальшої розбудови органів прокуратури польські політики намагалися орієнтуватися не тільки на зарубіжні зразки організації та діяльності прокуратури, але й на власний історичний досвід, національний менталітет та правові традиції, а також політичне середовище в якому проводилася реформа органів прокуратури.

Проблематика уточнення та зміни правового регулювання функції нагляду за органами, які проводять оперативно-розшукову, розвідувальну та контррозвідувальну діяльність, а також реформування функції досудового слідства прокуратури викликають певний науковий інтерес і можуть розглядатися як перспективні напрямки подальших досліджень правового статусу прокуратури Республіки Польща.

Список бібліографічних посилань

1. Ustawa z dnia 28 stycznia 2016 r. «Prawo o prokuraturze» : tekst ujednolicony. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 2016. Poz. 177. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20160000177/U/D20160177Lj.pdf> (дата звернення: 15.03.2018).
2. Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. «O Policji»: tekst jedn. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 2015. Poz. 355. Ze zm. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20150000355/U/D20150355Lj.pdf> (дата звернення: 15.03.2018).
3. Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. «O Centralnym Biurze Antykorupcyjnym»: tekst jedn. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 2014. Poz. 1411. Ze zm. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20061040708/U/D20060708Lj.pdf> (дата звернення: 15.03.2018).
4. Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. «O Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego»: tekst jedn. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 2014. Nr 104. Poz. 253. Ze zm. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20061040709/U/D20060709Lj.pdf> (дата звернення: 15.03.2018).
5. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. «Kodeks postępowania karnego»: tekst ujednolicony. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 1997. Nr 89. Poz. 555. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970890555/U/D19970555Lj.pdf> (дата звернення: 15.03.2018).
6. Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. «O pracownikach sądów i prokuratury» : tekst ujednolicony. *Dz.U.* 1998. Nr 162. Poz. 1125. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19981621125/U/D19981125Lj.pdf> (дата звернення: 15.03.2018).
7. Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. «O Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych» : tekst ujednolicony. *Dz.U.* 2001. Nr 123. Poz. 1353. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20011231353/U/D20011353Lj.pdf> (дата звернення: 15.03.2018).

Одержано 20.03.2019

УДК 340:070

Костянтин Вікторович МЕЛІХОВ,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

УЧАСТЬ КОМУНІКАЦІЙНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОРГАНІВ ПОЛІЦІЇ У СПРАВІ ВИСВІТЛЕННЯ ЇЇ ДІЯЛЬНОСТІ (НА ПРИКЛАДІ РОБОТИ ВІДДІЛУ КОМУНІКАЦІЇ ГОЛОВНОГО УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Прийняття Закону України «Про Національну поліцію» зумовило визначення довіри населення як основного критерію оцінки діяльності поліції. У зв'язку із цим взаємодія із громадськістю набула великого значення. Одним із напрямів такої взаємодії є налагодження ефективних, партнерських відносин із засобами масової інформації.

До складу структурного апарату Національної поліції України (НП) входить Департамент комунікації, який координує проведення інформаційної політики територіальних органів та структурних підрозділів апарату Національної поліції України, здійснює взаємодію із засобами масової інформації та громадськістю. Основними завданнями Департаменту є координація заходів підрозділів Національної поліції України, спрямованих на реалізацію інформаційної політики поліції; впровадження гласності та відкритості в діяльності територіальних органів поліції; інформування громадян про діяльність Національної поліції України через засоби масової інформації; забезпечення функціонування офіційного веб-сайту Національної поліції України в режимі інформагентства; проведення моніторингу та аналізу інформації, яка викладена в засобах масової інформації та мережі Інтернету, про діяльність Національної поліції; організація нормативно-правового забезпечення Національної поліції України.

Структурно – комунікаційним підрозділом, який координує проведення інформаційної політики територіального органу Національної поліції в Харківській області та здійснює взаємодію із засобами масової інформації та громадськістю, є відділ комунікації ГУ НП в Харківській області.

Основними його завданнями є :

- Координація заходів підрозділів Головного управління НП в Харківській області, спрямованих на реалізацію інформаційної політики поліції, впровадження гласності та відкритості в діяльності територіальних органів поліції;
- Інформування громадян про діяльність Національної поліції України і Головного управління НП в Харківській області через засоби масової інформації;
- Забезпечення функціонування офіційного веб-сайту Головного управління НП в Харківській області, системного і оперативного оновлення інформації на ньому;
- Проведення моніторингу інформаційних матеріалів в засобах масової інформації та Інтернет – мережі про діяльність Головного управління НП в Харківській області.

Відносини між органами внутрішніх справ та засобами масової інформації є непростими. Останнім часом багато вчених, юристів та практиків правоохоронної діяльності приходять до висновку, що тільки тісні науково обґрунтовані зв'язки із засобами масової інформації можуть різко покращити напрями діяльності органів внутрішніх справ, економічно та раціонально використовувати їх інтелектуальні і матеріальні ресурси.

Слід також відзначити й те, що взаємодія органів внутрішніх справ з представниками засобів масової інформації пов'язана з реалізацією принципу гласності. Процес побудови взаємовідносин поліції зі ЗМІ має динамічний характер, якому властиво змінюватися залежно від того, в якому середовищі відбувається побудова відносин, які є умови для успішного перебігу процесу, які фактори заважають відбуватися процесу взаємодії, що потрібно змінити заради отримання позитивного результату. Засоби масової інформації та органи внутрішніх справ функціонують в одному соціальному середовищі. Маючи різну природу і виконуючи різноманітні функції, вони повинні однаково служити суспільним інтересам. Важливість функції взаємодії органів внутрішніх справ із засобами масової інформації зумовлена тим, що висвітлення їх діяльності має значний вплив на формування іміджу як системи МВС в цілому, так і працівників цього правоохоронного відомства зокрема.

У зв'язку з процесом реформування МВС України особливого значення набувають питання вдосконалення організації взаємодії поліції з засобами масової інформації з метою забезпечення суспільної довіри населення, а відповідно – більш успішного здійснення законодавчо закріплених основних принципів її діяльності. Стаття 9 Закону України «Про Національну поліцію» визначає, що поліція здійснює свою діяльність на засадах відкритості та прозорості в межах, визначених Конституцією та законами України. Поліція забезпечує постійне інформування органів державної влади та місцевого самоврядування, а також засоби масової інформації про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку; тобто діяльність поліції будується на використанні ефективних механізмів формування суспільної довіри і підтримки громадян [1, с. 388-389].

Практика свідчить, що відділом комунікації розповсюджується та розсилається електронною поштою до багаточисельних редакцій ЗМІ широкий спектр інформаційних матеріалів, які також розміщуються на офіційному сайті Головного управління Національної поліції в Харківській області. Крім того, спеціальна програма «Вартові правопорядку» виходить в телеэфір 5 раз на тиждень на двох харківських телеканалах. Комунікативна система інформування населення поєднує використання традиційних (виступи керівництва та працівників поліції на телебаченні і радіо) і нових методів, застосовуючи технічні можливості системи Інтернет.

Наприклад, це і функціонування на сайті МВС України Інтернет–приймальні, тематичні сторінки у соціальній мережі Фейсбук («Поліція Харківської області», «Слідче управління ГУ Національної поліції в Харківській області») і особисте спілкування з журналістами обласного керівництва поліції через систему персональних сторінок.

Моніторинг, проведений Науково дослідною лабораторією з проблем протидії злочинності, зокрема зазначив, що «на сторінках обласних газет протягом 2016 року було надруковано понад 600 матеріалів про діяльність органів національної поліції, не рахуючи поточної оперативної інформації і традиційних рубрик «кримінальної хроніки». Разом з тим було виявлено недоліки, властиві взаємодії поліції з пресою. Це певний крен до репортажу про події і майже повна відсутність проблемних матеріалів, глибоких узагальнень, аналізу причин зростання тієї ж наркозлочинності тощо» [3].

Попри ефективну роботу Департаменту комунікації, для підвищення ефективності взаємодії поліції із ЗМІ, слід у повсякденній роботі враховувати такі аспекти:

1. Для поліпшення роботи зі ЗМІ необхідно проводити тренінги для працівників поліції, особисто для нижньої ланки керівництва.
2. Прагнути підвищення комунікативної компетентності працівників поліції, насамперед тих служб, що є її «візитною карткою».
3. З метою подолання правової неосвіченості журналістів розробити програму семінарів і тренінгів з юридичної та кримінальної тематики.
4. Забезпечити урахування громадської думки в діяльності поліції, виявлення стереотипів і рівня поінформованості населення про роботу поліції, довіри до неї.
5. Мати на увазі використання передового закордонного досвіду в налагодженні зв'язків поліції із громадськістю.

Взаємодія Національної поліції України із ЗМІ – це своєчасна, систематична передача об'єктивної інформації в питаннях правоохоронної діяльності від одного суб'єкта взаємодії (Національної поліції) до іншого (ЗМІ). На даний час така взаємодія перебуває на перехідному етапі, у процесі вдосконалення своїх форм, напрямів і методів. Проте, у порівняльному аспекті з минулою «міліцією», Національна поліція має набагато кращі результати щодо взаємодії із ЗМІ, про що говорить поступовий перехід до соціального партнерства та партнерської моделі взаємодії. Реформування правоохоронної системи України відбувається дуже активно і постійно знаходиться у фокусі суспільної уваги. Таким чином, питання ефективної інформаційної політики є важливим елементом взаємодії органів поліції із ЗМІ та впливу засобів масової інформації на формування громадської думки про роботу поліції.

Список бібліографічних посилань

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // Історія держави і права України : практикум / М. Ю. Бурдін, О. А. Гавриленко, І. Д. Коцан та ін. ; за ред. М. Ю. Бурдіна. Харків : ФОП Бровін О. В., 2017. 444 с.
2. Братель С. Департамент зв'язків з громадськістю МВС України як посередник між міліцією і населенням. *Право України*. 2006. № 3. С. 116–118.
3. Гладкова Є. Взаємодія поліції із засобами масової інформації у сфері протидії наркозлочинності. *Право і політика*. 2017. № 1. С. 63–68.

Одержано 01.04.2019

УДК 355.1

Сергій Миколайович МЕЛЬНИК,

кандидат юридичних наук, начальник військово-юридичного факультету

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3243-276X>

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ АКТИВІЗАЦІЇ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У 2014 р. Україна офіційно проголосила, що поглиблений розвиток всебічного співробітництва з ЄС є базовим концептом для всебічного зближення з Європейським Союзом на засадах асоційованого партнерства і всебічного співробітництва. Результатом цього стало

підписання 21.03.2014 р. і 27.06.2014 р. політичної і, відповідно, економічної частину Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами (далі – Угода про асоціацію), з іншої сторони. Угоду було ратифіковано Верховною Радою України 16 вересня 2014 р., у зв'язку із чим її положення стали частиною національного законодавства України [1].

Угода про асоціацію безпосередньо не передбачає положень, які чітко містять приписи про вектори реформування системи суб'єктів військового управління і, зокрема, Збройних Сил України. Разом із тим, документ містить перелік важливих засадничих положень, зміст яких має стати імперативом для України в частині перетворень у секторі безпеки і оборони. У зазначеному аспекті важливими є статті розділу III Угоди, який має назву «Юстиція, свобода та безпека». Розділ передбачає взаємні договірні зобов'язання України і ЄС у найбільш важливих напрямках співробітництва із забезпечення спільної безпеки України і ЄС. Зокрема це:

1. Утвердження та укріплення верховенства права на всіх рівнях управління правоохоронними і судовими органами зокрема. Беручи до уваги ту обставину, що низка правоохоронних інституцій є складовими сектору безпеки і оборони України зазначена політичному керівництву України слід працювати зі створення умов для найповнішого втілення зазначеної засади.

2. Розвиток взаємного співробітництва і партнерства з управління кордонами і міграцією. Сторони розробляють механізм спільного управління міграційними потоками, протидії нелегальній міграції, незаконного переправлення осіб через державний кордон, торгівлі людьми, а також включення проблемних питань у сфері міграції до національних стратегій економічного та соціального розвитку регіонів, звідки походять мігранти. Зокрема, перед спеціалістами військового управління України і ЄС стоять спільні завдання щодо подолання причин виникнення міграції, використання можливостей співробітництва у цій сфері з третіми країнами та в рамках міжнародних форумів, реалізації погодженої міграційної політики, запровадженні всеохоплюючого діалогу з питань притулку, розробці взаємоприйнятних оперативних заходів у сфері управління кордонами, посиленні рівня безпеки документів, на підставі яких перетинається кордон.

3. Розвиток співпраці і оперативного співробітництва в частині запобігання та боротьби з легалізацією (відмиванням) коштів та фінансуванням тероризму. Сторони забезпечують імплементацію відповідних міжнародних стандартів, зокрема стандартів Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму (FATF) та стандартів, рівнозначних тим, які були прийняті Союзом. Також задля комплексної протидії тероризму Україна і ЄС організовують обмін інформацією щодо терористичних угруповань та організованих груп, які здійснюють їх підтримку, про тенденції розповсюдження тероризму та засобів і способів протидії тероризму, відповідному обміну досвідом серед фахівців.

4. Протидія корупції та організований транснаціональній злочинності. Зазначений напрям співробітництва є також важливим з огляду на те, що транснаціональні злочинні угруповання часто є спонсорами терористичних актів, організаторами незаконного обороту зброї і вибухових речовин, здійснюють кібернетичні атаки на національні системи забезпечення національної безпеки і оборони.

На рівні розбудови національної правової системи України наразі триває процес впровадження вимог ЄС у всі сфери суспільного життя і державного управління. Цей процес регламентується Постановою Кабінету Міністрів України «Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 25.10.2017 р. № 1106. Постановою затверджено спеціальний План заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – План заходів по імплементації). У відповідності до Плану заходів, який нараховує 1943 пункти Україна взяла на себе певні зобов'язання щодо запровадження європейських стандартів і правил у регулювання деяких процесів, що формуються у секторі національної безпеки і оборони. Зокрема, держава взяла на себе зобов'язання затвердити концепцію реформування СБУ (п. 8), удосконалити систему державного експортного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання (п. 9), привести умови утримання засуджених та осіб, взятих під варту на гауптвахті Центрального управління Військової служби правопорядку у відповідність з міжнародними нормами і стандартами стосовно засуджених (п. 25), протидія фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (п. 63),

оптимізувати систему публічних закупівель у цілях забезпечення національної безпеки та оборони (п. п. 634, 649), затвердити порядок та принципи регулювання спектра радіочастот у сфері оборони відповідно до права ЄС (п. 1928). Показовим є те, що виконавцем за практичну реалізацію зазначених положень у більшості випадків є Міністерство оборони України як головний суб'єкт військового управління.

Слід зазначити, що виконання зазначених заходів є складним процесом і може стримуватися дефіцитом матеріальних ресурсів, недостатньою кадровою спроможністю інституцій, відповідальних за розвиток асоціативних відносин, занадто бюрократизованою процедурою ухвалення актів законодавства у військовій сфері, конфліктами інтересів політичного характеру між різними державними органами стосовно розподілу повноважень, відсутністю в Україні необхідного політичного досвіду проєвропейських реформ [2]. З урахуванням цього, особливу вагу слід приділяти планомірності та послідовності у реалізації Україною євроінтеграційних прагнень.

Список бібліографічних посилань

1. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : закон України від 16.09. 2014 № 1678-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 40. Ст. 2021.

2. Шульга А. М., Передерій О. С. Особливості нормативно-правового забезпечення трансформації правової системи України в умовах асоціативного партнерства з Європейським Союзом. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2018. № 25. С. 153.

Одержано 07.03.2019

УДК 351.74

Валерій Іванович МОСКОВЕЦЬ,

кандидат соціологічних наук, помічник ректора

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0216-9470>

УЧАСТЬ ГРОМАДЯН У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ І БЕЗПЕКИ: ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття 3 Конституції України наголошує: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». Завдання по забезпеченню реалізації цієї норми Основного закону покладено на низку державних органів, серед яких провідну роль відіграють правоохоронні структури. Однак цілком зрозуміло, що досягнути бажаного режиму правопорядку в країні зусиллями виключно правоохоронних органів неможливо. У цій найважливішій для суспільства сфері необхідно залучення населення по охороні громадського порядку.

Форми роботи з населенням можуть бути різноманітними: проведення зустрічей з колективами підприємств, установ, організацій різних форм власності; організація зборів громадян, мешканців житлових масивів, мікрорайонів, населених пунктів, сіл; наради із громадськими організаціями відповідних сіл, селищ, міст, районів та областей. Інформування населення повинно включати роз'яснення положень нормативно-правових актів щодо використання можливостей громадян в охороні громадського порядку і профілактиці правопорушень. Значну роль у залученні населення до забезпечення публічного порядку і безпеки повинні відігравати органи місцевого самоврядування.

Правові підстави участі громадян в охороні громадського порядку встановлені Законом України від 22.06.2000 № 1835-III «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону». Далі закон № 1835 [1].

Відповідно до ст. 1 Закону № 1835 громадяни України мають право створювати громадські об'єднання для участі в охороні громадського порядку і державного кордону, сприяння органам місцевого самоврядування, правоохоронним органам, Державній прикордонній службі України та органам виконавчої влади, а також посадовим особам у запобіганні та припиненні адміністративних правопорушень і злочинів, захисті життя та здоров'я громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, а також у рятуванні людей і майна під час стихійного лиха та інших надзвичайних обставин.

Окрім Закону № 1835, питання щодо порядку та умов створення, функціонування та припинення діяльності громадських формувань, їх завдань, прав і обов'язків членів формувань, особливостей застосування ними фізичного впливу і спеціальних засобів при виконанні обов'язків більш детально регулюються Типовим статутом громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, затвердженого постановою КМУ від 20.12.2000 № 1872. Далі за текстом — Типовий статут [2].

Громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону можуть бути створені в таких формах: зведені загони громадських формувань, спеціалізовані загони (групи) сприяння Національній поліції та Державній прикордонній службі України. Відповідно до ст. 3 Закону № 1835 громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону створюються і діють у взаємодії з правоохоронними органами, Державною прикордонною службою України, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, додержуючись принципів гуманізму, законності, гласності, добровільності, прав та свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, рівноправності членів цих формувань. Повсякденна (оперативна) діяльність таких формувань організовується, спрямовується і контролюється відповідними органами Національної поліції, підрозділами Державної прикордонної служби України.

Громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону створюються за місцем роботи, навчання або проживання громадян. Межі території, на якій здійснює свої функції відповідна громадська організація, повинна узгоджуватися з керівництвом відповідного територіального органу Національної поліції, підрозділу Державної прикордонної служби України, а також виконавчого органу ради, на території якої діятиме це громадське формування.

Громадські формування створюються за рішенням громадян, прийнятим на їх зборах (конференціях) та підлягають включенню до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань. На етапі створення громадських формувань органи місцевого самоврядування мають допомагати громадянам в оформленні необхідних статутних документів, визначенні певної спеціалізації діяльності формування, особливостей його функціонування залежно від ситуації на відповідній території села, селища, міста.

Членами громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону можуть бути громадяни України, які досягли 18-річного віку, виявили бажання брати участь у зміцненні правопорядку і в охороні державного кордону та здатні за своїми діловими, моральними якостями і станом здоров'я виконувати на добровільних засадах взяті на себе зобов'язання.

Основними завданнями громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону у сфері охорони громадського порядку є: надання допомоги органам Національної поліції у забезпеченні громадського порядку і громадської безпеки, запобіганні адміністративним проступкам і злочинам, інформування органів Національної поліції про вчинені або ті, що готуються, злочини, місця концентрації злочинних угруповань, сприяння органам Національної поліції у виявленні і розкритті злочинів, розшуку осіб, які їх вчинили, захисті інтересів держави, підприємств, установ, організацій, громадян від злочинних посягань, участь у забезпеченні безпеки дорожнього руху та боротьбі з дитячою бездоглядністю і правопорушеннями неповнолітніх

Члени громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону можуть брати участь у забезпеченні правопорядку та охороні державного кордону за місцем реєстрації цих об'єднань лише після проходження відповідної правової та спеціальної підготовки в органах Національної поліції, підрозділах Державної прикордонної служби України і одержання в органах місцевого самоврядування посвідчення члена громадського формування. Контроль за діяльністю громадських формувань з охорони публічного порядку та безпеки повинні здійснювати виключно органи Національної поліції та Державної прикордонної служби.

Відповідно до ст. 16 Закону № 1835 органи місцевого самоврядування здійснюють координацію та контроль за діяльністю громадських формувань, заслуховують повідомлення і звіти керівників зазначених формувань; створюють необхідні умови для ефективної діяльності громадських формувань: надають їм службові приміщення, необхідний інвентар та засоби зв'язку, виділяють кошти на придбання форми та посвідчень.

Статтею 17 Закону № 1835 передбачено, що у разі каліцтва, заподіяного члену громадського формування, або встановлення інвалідності, яка настала внаслідок виконання ним обов'язків з

охорони громадського порядку і державного кордону, йому виплачується одноразова допомога у розмірі від трирічного до п'ятирічного середнього заробітку (залежно від ступеня втрати працездатності) і призначається пенсія по інвалідності відповідно до законодавства. За членами громадських формувань, які потерпіли від злочинного діяння, за винятком випадку заподіяння такої шкоди при перевищенні ними меж необхідної оборони, зберігаються місце роботи (посада) та середня заробітна плата на весь період до відновлення працездатності або визнання їх у встановленому порядку інвалідами. Члени громадських формувань можуть бути застраховані за рахунок коштів відповідних місцевих бюджетів на випадок загибелі або смерті на суму десятирічного середнього заробітку за основним місцем роботи, а в разі поранення, контузії, травм або каліцтва, захворювання чи інвалідності, що сталися у зв'язку з виконанням обов'язків з охорони громадського порядку і державного кордону, — у розмірі від річної до п'ятирічної середньої заробітної плати залежно від ступеня втрати працездатності. Відповідно до п. 49 Типового статуту збитки, заподіяні майну члена формування чи майну членів його сім'ї у зв'язку з виконанням ним обов'язків з охорони громадського порядку і державного кордону, можуть бути відшкодовані за рахунок коштів відповідного місцевого бюджету з наступним стягненням цієї суми з винних осіб у встановленому законом порядку.

На наш погляд, ефективною платформи взаємодії населення з правоохоронними органами у сфері забезпечення публічного порядку та безпеки є органи місцевого самоврядування, яким в умовах політики децентралізації надано значних можливостей.

Список бібліографічних посилань

1. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону : закон України від 22.06.2000 № 1835-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 40. Ст. 338.

2. Про затвердження Типового статуту громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, описів зразків бланка посвідчення і нарукавної пов'язки члена такого формування : постанова Кабінету Міністрів України від 20.12.2000 № 1872 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1872-2000-p> (дата звернення: 02.04.2019).

Одержано 05.04.2019

УДК 340

Едуард Олександрович МУЗИЧУК,

студент 2 курсу факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

(науковий керівник – Лазарєв В. В., кандидат юридичних наук,

доцент кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ)

ЩОДО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Лише держава, життєдіяльність якої забезпечується справедливими законодавчими та підзаконними актами, в якій діє принцип верховенства права, функціонує злагоджена система владних інституцій, розвинуте місцеve самоврядування та громадянське суспільство із сталою політичною системою, що підтримується переважною більшістю населення може називатися правовою. Перш за все, слід відзначити той беззаперечний факт, що лише суспільство, яке функціонує у демократичному та дієздатному правовому середовищі може називатися справедливим.

Доцільним є розкриття змісту самого поняття «верховенство права». Узагальнена думка вітчизняних і зарубіжних науковців та фахівців права сходиться у тому, що під цим терміном варто розуміти підпорядкованість законам держави усіх без винятку суб'єктів суспільних відносин. Тобто, мається на увазі, що не дивлячись правовий, соціальний, економічний чи політичний статус суб'єкта правовідносин (певну фізичну особу чи установу або організацію) він зобов'язаний виконувати приписи національного законодавства.

З іншого боку варто підкреслити, що навіть у країнах з тоталітарними та авторитарними режимами існує величезна сила тих законів, яким усі підпорядковуються. Проте, ці закони направлені зовсім не на досягнення спокою, миру, та благополучного існування системи

справедливих взаємовідносин між усіма суб'єктами у суспільстві. Тобто так звані «закони» жодним чином не скореговані на захист особистих прав, свобод та інтересів людини і громадянина в такій державі. Навпаки, у тоталітарних режимах законодавство реалізується по-іншому. Авторитарна та, як правило, корумпована владна верхівка у таких країнах, захопивши владу незаконно привласнює національні ресурси, порушує законні свободи, права та інтереси населення. І ті ж «закони» при такому державному та політичному устрої обернені як раз саме проти громадян цих самих країн, власне проти самого ж населення. І тому стає очевидним, що за таких умов в державі існуватимуть свавілля та безкарність осіб, які знаходяться при владі, і які, у свою чергу, матимуть для майбутнього такої країни жахливі наслідки.

Яскравим прикладом такої авторитарної країни є Російська Федерація, що є так званою «спадкоємицею» колишніх деспотичних та тиранічних режимів, таких як: Велике князівство Московське, утворене у результаті численних сутичок у часи Київської Русі. Ну і звичайно наступники Московського князівства у вигляді Московського царства, Руського царства, а потім й Російської імперії. Спільною рисою між усіма цими державними утвореннями є те, що усі вони без винятку були самопроголошеними. Тобто вони самі себе прославляли, самі себе звеличували та надавали собі почесні. Доречним буде порівняти їх у цьому сенсі із нинішніми самопроголошеними «квазіреспубліками» «ДНР» та «ЛНР», які підтримуються російським керівництвом. Іншими спільними рисами між московськими державами були такі суттєві недоліки як: тотальна корупція, свавілля можновладців, та широко розповсюджена бідність майже серед усіх верств населення. А фундаментом таких недоліків і страждань населення тих самих державних утворень були не більш і не менш як абсолютно повна відсутність не те що правової держави, а хоча б якогось натяку на неї. Корумпована владна верхівка у таких випадках мала безпрецедентну можливість впливати на усі процеси в державі та захищати своє, здобуте злочинним шляхом майно. Цілковито об'єднуючи усю повноту законодавчої, виконавчої та судової влади, самопроголошена «еліта Російського царства» могла з легкістю контролювати загальний стан справ у державі. Робила вона це із допомогою декількох способів. Зокрема одним із таких було прийняття безлічі усіляких «законів», «указів» та «маніфестів», у яких йшлося про численні зменшення, скорочення і придушення основоположних прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина.

Підсумовуючи вищенаведене, можна впевнено відзначити, що у разі, коли закони в державі повністю залежать від політичних кіл, які цілковито узурпувавши владні повноваження, продовжують їх утримувати будь-яким способом, використовуючи усю міць державного апарату країни – говорити про правову державу не приходится.

Російська Федерація була приведена у приклад так званого «антоніма» правової держави через декілька характерних причин. Однією з таких є відносна близькість цієї країни до наших кордонів, високий рівень усвідомленості українців про російські: мову, культуру, поведінку та ментальність. Така усвідомленість дає нам змогу робити об'єктивне порівняння між рівнем життя, станом дотриманості владою прав і свобод у нашого північно-східного сусіда та аналогічними критеріями життєдіяльності громадського суспільства на заході від України. Де в свою чергу, відразу, особливо на різкому контрасті з Росією, відчувається та кидається в очі безспірно дуже високий рівень життя тутешнього населення, високі рівні стандартів праці, стає помітним величезний грошовий «запас міцності» та усі підстави для національного розвитку та майнового благополуччя. А усього цього не існувало б без однієї, надзвичайно важливої риси, а саме – по справжньому правової та демократичної держави де не лише проголошуються а й охороняються та захищаються права фізичних та юридичних осіб. Лише безумовне дотримання законодавчих актів держави усіма суб'єктами правовідносин принесе країні злагоду та величне існування, яке можливе лише у тому разі, коли закони справедливі, направлені на недопущення панування одного соціального прошарку над іншим, чесна та незалежна судова система яка завжди готова захищати усіх без винятку.

Одержано 05.04.2019

УДК 351.74(477)

Тетяна Єгорівна МУРАХОВСЬКА,*кандидат юридичних наук,**старший викладач кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1**Харківського національного університету внутрішніх справ;**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4832-8238>*

ТЕОРЕТИЧНА ТА ПРАКТИЧНА СКЛАДОВІ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Концепцією реформування освіти в Міністерстві внутрішніх справ України, затвердженою наказом МВС України № 1252 від 25 листопада 2016 року, одним із завдань визначено розвиток багаторівневої практико-орієнтованої безперервної освіти [1]. У Концепції запровадження трирівневої моделі підготовки поліцейських, затвердженій наказом МВС України № 51 від 29 січня 2018 року також акцентується увага на дефіциті практичної складової [2].

Саме тому наразі у підготовці поліцейських відбувається зміщення акцентів з пізнавальних на практичні, актуалізуються поняття «компетентність», «діяльність», «практика», з'являється конкуренція не тільки знань, а й умінь та навичок. Збільшення практичної складової у поліцейській освіті є значним досягненням, але слід зважено підходити до визначення співмірності теоретичної та практичної складових.

На нашу думку, тільки розумне співвідношення теоретичної складової навчання та практичного відпрацювання отриманих навичок дасть змогу підвищити ефективність професійного навчання поліцейських. При цьому самі теоретичні положення потребують постійної модернізації, адже теорія повинна задовольняти потреби практики, бути сучасною, раціональною. Окремих наукових досліджень вимагає методологія практико-орієнтованого навчання, яка потребує нових творчих, інноваційних підходів з одночасним збереженням ефективних академічних традицій та цінностей.

Згідно з основними психологічними теоріями навчання (теорія Л. В. Занкова), першим принципом навчання є принцип провідної ролі теоретичних знань у навчанні [3, с. 83–84]. Таке наукове підґрунтя дає нам змогу стверджувати, що на початковому етапі освоєння будь-якої професійної діяльності необхідне міцне теоретичне підґрунтя. Саме фундаментальні теоретичні знання є проявом раціоналізації будь-якої людської діяльності.

В. В. Давидов та Д. Б. Ельконін серед основних принципів розвиваючого навчання називають принцип змістовного узагальнення, який полягає у тому, що знання загального характеру передують знанням конкретного характеру, здобування знань повинно здійснюватись шляхом сходження від загального до конкретного [3, с. 84].

Теорія забезпечує реалізацію таких принципів навчання як принцип науковості. Отримання знань понятійно-категоріального апарату, знань про основні та загальні закономірності розвитку правових явищ забезпечує системність, послідовність та цілісність отриманих знань, чого не може забезпечити практика без теорії. Наявність фундаментальних знань забезпечує професійну мобільність, дозволяє легше орієнтуватись у широкому вирі можливих ситуацій, оперативніше та точніше приймати професійні рішення. Уніфікація теоретичних положень дозволяє застосовувати різні варіативні підходи. Наукові поняття, категорії створюють уявлення про сутність того чи іншого правового явища та формують перші уявлення про вирішення практичних задач, пов'язаних з такими категоріями. Теоретичні знання необхідні в будь-якій практичній діяльності, вони складають основу мислення та прийняття правильних рішень. При застосуванні підходу, за яким первинність надається теоретичному рівню навчання, знання постають більш організованими, об'єктивними та систематизованими.

Основним змістом навчання повинні бути наукові, а не емпіричні знання, адже процес переходу практичних дій у розумові дії та знання є більш складним та багатоетапним процесом, окрім того, не спричиняє системності та цілісності таких знань. А от засвоєння отриманих теоретичних знань дійсно відбувається тільки шляхом застосування цих знань на практиці, тому і постала наразі так гостро проблема практичної складової для професійної освіти поліцейських. Саме під час застосування знань можна розкрити такі сторони явища, що вивчається, про які не було відомо з теоретичних знань.

Однак, корегування потребує методологія викладання деяких, зокрема, теоретичних дисциплін. Наприклад, навіть такі теоретичні дисципліни як «Теорія держави та права»,

«Юридична деонтологія» можна викладати із застосуванням кейс-методу, тобто за допомогою вирішення конкретних правових ситуацій, коли необхідно розібратись в суті проблеми, визначити можливі шляхи її вирішення та обрати вірний шлях.

Для галузевих юридичних дисциплін належне засвоєння дисципліни буде забезпечено комбінацією вивчення текстів нормативно-правових актів, вирішенням кейсів та правової доктрини, для суто теоретичних – так само, тільки вивчення текстів нормативно-правових актів відбувається для підтвердження окремих наукових теорій, положень тощо.

Діяльнісний підхід безумовно корисний, зокрема тим, що шляхом проб та помилок швидко вдосконалює професійні якості, допомагає швидко розвиватись та орієнтуватись.

Можливість мені особисто стати учнем німецької системи освіти (під час стажування) дозволила відчувати зсередини особливості німецького підходу до надання освітніх послуг та зробити власні висновки. Різниця в наших системах отримання юридичної освіти полягає саме у підходах до отримання знань. Юридична освіта Німеччини, як і поліцейська освіта, побудована на принципах отримання знань від конкретного до загального. Деякі науковці та викладачі взагалі заперечують існування теоретичних знань, але реальні заняття наочно демонструють, що викладачі формують у учнів теоретичні знання шляхом узагальнень при вирішенні практичних справ. Отримувачі освіти на основі вирішення різноманітних кейсів (конкретних практичних ситуацій) доходять висновків про загальні закономірності вирішення таких ситуацій та формують теоретичні знання. Аналіз та узагальнення, які застосовуються при вирішенні кейсів опосередковано будують теоретичний рівень знань.

Безумовним плюсом практично-орієнтованого підходу є те, що суб'єкт навчання має більш високу пізнавальну мотивацію, адже, намагаючись розв'язати практичне завдання реально бачить важливість та необхідність такого навчання для подальшої професійної діяльності. Первинність теоретичних знань не дає негайного розуміння необхідності таких знань, не створює необхідної мотивації навчання, тому одне з основних завдань викладача теоретичних дисциплін – створення такої мотивації. Для цього теоретичні положення обов'язково слід закріплювати практичними завданнями, постійно демонструвати прикладний зміст теоретичних знань, тобто показувати, як можна застосувати отримані теоретичні знання.

Міністерство внутрішніх справ вимагає посилення практичної складової поліцейської освіти і це, безумовно, вірний крок, але, способи посилення можуть бути різними. Такі способи не повинні нищити фундаментальну теоретичну основу поліцейської освіти, яку вже має Україна. У процесі інтеграції України у європейське співтовариство важливим є запозичення саме позитивного досвіду з одночасним збереженням власних позитивних надбань. Нам необхідне не механічне запозичення окремих положень поліцейської освіти, а удосконалення власної існуючої моделі.

Необхідно шукати золоту середину, належний баланс теоретичної та практичної складових у професійному навчанні поліцейських для підвищення ефективності їх роботи. При цьому очевидно є необхідність збільшення практичної складової з одночасним збереженням теоретичного матеріалу, змінюючи прийоми та способи подання такого матеріалу для підвищення якості поліцейської освіти.

Теорія без практики – мертва, а практика без теорії – сліпа!

Список бібліографічних посилань

1. Концепція реформування освіти в Міністерстві внутрішніх справ України : затв. наказом МВС України від 25.11.2016 № 1252 // Національна академія внутрішніх справ : сайт. URL: https://www.naiau.kiev.ua/files/koncept_reform16-1.pdf (дата звернення: 01.04.2019).
2. Концепція запровадження трирівневої моделі підготовки поліцейських : затв. наказом МВС України від 29.01.2018 № 51 // Національна академія внутрішніх справ : сайт. URL: <https://ipo.naiau.kiev.ua/documents/npz/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%2051%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%2029.01.18.docx> (дата звернення: 01.04.2019).
3. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій) : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2016. 128 с.

Одержано 04.04.2019

УДК 342.7

Олексій Олексійович НАВРОЦЬКИЙ,*директор інституту міжнародної освіти**Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0961-3164>*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДИТИНИ ЗА УМОВ ЗАГОСТРЕННЯ ВІЙСЬКОВО-БЕЗПЕКОВОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ

Правовий статус дитини, як і правовий статус дорослих осіб має певну структуру, яка складається із прав, обов'язків, гарантій державного захисту прав дитини, основ юридичної відповідальності. Правовий статус дитини трансформується під впливом різноманітних чинників. Одним із таких є військово-безпекова ситуація у державі, реалії якої змушують державу в адміністративному порядку вдаватися до розширення правового статусу дитини задля створення максимуму організаційно-правових умов для забезпечення її добробуту. У більшості випадків це виражається у розширенні переліку законодавчо закріплених прав дитини.

Реалії державного розвитку України протягом останніх трьох років обумовили загострення економічної і безпекової ситуації в державі. У зв'язку з цим, з 2014 р. значна кількість дітей, як і деяких інших категорій громадян, які постійно проживали на території Автономної Республіки Крим та окремих районів Донецької і Луганської областей, змушені були змінити місце проживання. У зв'язку з цим, держава у відповідності до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 р. № 1706-VII визнала за дітьми ще один спеціальний правовий статус – «внутрішньо переміщена особа» [1]. Діти, які здобули статус внутрішньо переміщеної особи наділяються спектром специфічних правомочностей. Зокрема, такі діти мають право:

- вимагати від місцевих державних адміністрацій влаштування до дитячого закладу, закладу охорони здоров'я або закладу соціального захисту дітей на умовах повного державного забезпечення;

- вимагати від органів державної влади і місцевого самоврядування сприяння у соціальному захисті, а також забезпечення дотримання вимог законодавства під час встановлення опіки чи піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, їх усиновлення, застосування інших передбачених законодавством форм влаштування дітей;

- вимагати від місцевих державних адміністрацій вжиття спеціальних заходів щодо охорони життя і здоров'я дитини у разі виникнення загрози її життю та здоров'ю, втрати дітьми батьківського піклування;

- на соціальне супроводження у разі сирітства та позбавлення дитячого піклування;

- на державне забезпечення функціонування внутрішньо переміщених прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, сімей з дітьми, над якими встановлено опіку чи піклування, до яких діти влаштовані згідно з рішеннями районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських чи районних у містах рад тих адміністративно-територіальних одиниць, з яких здійснюється внутрішнє переміщення;

- на влаштування дітей, які мають статус внутрішньо переміщеної особи у сім'ї родичів, патронатних вихователів, до закладів соціального захисту дітей з урахуванням індивідуальних потреб дитини;

- на використання можливостей рефінансування витрат з будівництва або повернення відсотків за сплаченими кредитами, які внаслідок окупації чи військових дій, негативних наслідків збройного конфлікту, проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру набули каліцтва чи інвалідності, або лишилися без годувальника, або без належної опіки;

- на справедливий розподіл міжнародної гуманітарної, благодійної, технічної та будь-якої іншої безповоротної допомоги.

У 2016 р. у законодавство було введено поняття «дитини, що постраждала внаслідок воєнних дій чи збройних конфліктів». Також у відповідності до діючого законодавства України діти, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, та діти, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів користуються низкою прав, реалізація яких дає можливість мінімізувати негативний вплив реалій воєнного часу. Зокрема, зазнав змін Закон України «Про

охорону дитинства» від 26.04.2001 р. № 2402-III [2]. У відповідності до ст. 30-1, 31 Закону «Про охорону дитинства» означена категорія дітей наділяється такими правами:

- право вимагати від держави догляду за дітьми та возз'єднання їх із членами сім'ї, включаючи розшук, звільнення з полону, повернення в Україну дітей, незаконно вивезених за кордон;

- право вимагати від органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування проведення першочергового відселення дітей, які опинилися чи можуть опинитися у зоні воєнних дій чи збройних конфліктів, до безпечних районів;

- право вимагати від держави встановлення місцезнаходження членів сім'ї дитини, а також надання організаційного сприяння пошукам, що здійснюються членами сім'ї, громадськими, благодійними, волонтерськими, гуманітарними організаціями та фондами, що беруть участь у возз'єднанні сімей;

- право на проведення за рахунок держави медичної, психологічної, педагогічної реабілітації та соціальної реінтеграції дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів;

- право дітей, які є біженцями вимагати від держави через уповноважені органи вжиття необхідних заходів щодо забезпечення додаткового або тимчасового захисту на території України, а також вимагати від держави сприяння розшуку батьків або інших законних представників.

Список бібліографічних посилань

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. Ст. 1.

2. Про охорону дитинства : закон України від 26.04.2001 № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.

Одержано 07.03.2019

УДК 343.13

Віталій Олегович НАЙДА,

курсант 3 курсу факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

(науковий керівник – Даль А. Л., кандидат юридичних наук, старший викладач

кафедри оперативно-розшукової діяльності факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ)

СТАНОВЛЕННЯ ПРИНЦИПУ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ОРГАНІВ І ГРОМАДИ В УКРАЇНІ

Становлення майже будь-якої діяльності, її еволюцію можна розглядати через призму розвитку фундаментальних начал такої діяльності, які відображають історію розвитку держави та права на даному етапі, панівні настрої та ідеї у суспільстві.

У теорії ОРД багато дослідників в тій чи іншій мірі аналізували принципи, їх сутність, особливості, класифікацію. Так, визначеній проблематиці свої дослідження присвятили О. І. Алексєєв, Г. К. Синилов, В. М. Аتماжитов, І. А. Клімов, Ю. С. Блінов, О. Ю. Шевчук та інші.

Принципи ОРД сформувалися в процесі практичної діяльності оперативних підрозділів органів внутрішніх справ, були узагальнені й визначені теорією ОРД та отримали нормативне закріплення в законодавстві, відомчому правовому регулюванні [1, с. 60].

Зазначимо, що в юридичній літературі немає єдиних поглядів щодо визначення принципів ОРД. Так, А. М. Колодій у монографії «Принципи права України» зазначає, що будь-які принципи – продукт людської діяльності. Вони є соціальним явищем – як за джерелом походження, так і за змістом [2, с. 44]. Деякі дослідники акцентують увагу на тому, що принципи є сферою правосвідомості, правової ідеології та науки [4, с. 22], інші – відносять їх до змісту досить широко визначеного чинного права [3, с. 3].

Ми вважаємо ключовим у сучасному розумінні ОРД в Україні саме принцип взаємодії оперативно-розшукових органів і населення.

Відповідно до Академічного тлумачного словника української мови під взаємодією в широкому значенні цього слова розуміють взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджена дія між ким-, чим-небудь.

Виходячи з цього визначення, ми можемо запропонувати визначення взаємодії оперативно-розшукових органів і громади як взаємного зв'язку та погодженої діяльності оперативно-розшукових органів та громадян, громадських організацій, що дозволяє ним працювати разом різноманітними способами для спільного вирішення проблем, пов'язаних із завданнями ОРД.

Окремі форми взаємодії з населенням у ході розшуку злочинців були відомі ще у часи Київської Русі. Відповідно до «Руської Правди» досить своєрідним прийомом розшуку злочинців був «звід», за яким встановлювався обов'язок особи, у якої була виявлена викрадена річ, вказати ту людину, яка надала їй цю річ. «Звід» закінчувався тоді, коли доходив до особи, яка не могла надати аргументованих пояснень, звідки в неї ця річ або така особа визнавала себе викрадачем.

Правило «куди приведе слід, там і знаходиться злочинець» (або «гоніння сліду») спонукало до участі у розшуку злочинця все населення общини. Згідно цього правила, якщо сліди злочинця приводили у будь-яку общину, то на неї лягав обов'язок відшукати злочинця та видати його. В іншому випадку община повинна була сплатити штраф.

У період Російської імперії з часів правління Петра 1 у зв'язку з формуванням нової держави європейського зразка посилюється регламентація таємної розшукової роботи. 12 жовтня 1711 року новостворений орган державної влади – Сенат – видав указ «О бесприпятственном преследовании сыщиками воров, разбойников и их сообщников». У цей час на службі перебували особи, які конфіденційно співпрацювали із розшуковими підрозділами (донощики).

На етапі встановлення радянської влади на території України створюється Головне управління міліції Центрального управління карного розшуку, а також місцеві підрозділи карного розшуку, які формували свою агентурну мережу.

У період «сталінських репресій» ОРД була під впливом каральної політики держави. На цьому етапі простежується гіпертрофований принцип негласного співробітництва, основою якого були доноси населення на «ворогів народу».

У часи «відлиги» та наступного «застоя» в СРСР відбуваються позитивні зміни у правовому регулюванні взаємодії оперативно-розшукових органів і громади. У 1974 році МВС СРСР ухвалило «Настанову з агентурної роботи міліції», яка заклала правові основи конфіденційного співробітництва.

Після розпаду СРСР Україна отримує незалежність. У лютому 1992 року був намічений власний український шлях розвитку ОРД – був ухвалений Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність». З його ухваленням встановлювалися єдині для всіх спецслужб та правоохоронних органів принципи негласної діяльності – верховенства права, законності, дотримання прав і свобод людини, взаємодії з органами управління і населенням. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» були внесені відповідні зміни в законодавчі акти, у зв'язку з чим у поточній редакції ст. 4 ЗУ «Про ОРД» містяться лише принципи верховенства права, законності, дотримання прав і свобод людини [5].

Проте, як ми вважаємо, саме принцип взаємодії з населенням, довіри і партнерства, що тісно пов'язаний із зазначеним принципом взаємодії з органами управління і населенням, є центральним у системі принципів ОРД.

На нашу думку, цей принцип має передбачати не тільки налагодження взаємодії з агентурною мережею, з органами публічної влади, проведення опитувань громадян, але і наступні напрямки:

- постійне підвищення оперативними співробітниками свого професійного рівня, етичної та естетичної культури, що відповідають потребам громади;
- висвітлення високого авторитету працівника оперативно-розшукових органів у засобах масової інформації;
- встановлення конкретних механізмів взаємодії з громадянами та громадськими організаціями в ході протидії криміналітету (регулярні зустрічі на підприємствах, установах, організаціях, з учнями шкіл, студентами закладів вищої освіти);
- покращення стимулювання осіб, які надають інформацію про вчинені злочини та злочини, що готуються;
- активне залучення громадян, громадських об'єднань до допомоги у проведенні роботи з «групами ризику», безпритульними, особами з алкогольною чи наркотичною залежністю щодо отримання відомостей про безвісно зниклих, осіб, що перебувають у розшуку, про злочини, що готуються;
- співпраця з міжнародними організаціями, громадськими об'єднаннями у ході спільної розробки і реалізації суспільних проектів, спрямованих на вирішення завдань ОРД;

– використання сучасних технологій в організації взаємодії з громадою (розробка відповідних мобільних додатків, електронних сервісів на сайтах щодо розшуку осіб тощо);

– способи і форми взаємодії мають постійно оновлюватися, відповідно до потреб громади, міжнародного досвіду, громадських ініціатив.

Отже, принцип взаємодії оперативно-розшукових органів та громади в Україні пройшов тривале становлення. У попередні історичні періоди така взаємодія (співробітництво) здійснювалася переважно негласно, за допомогою донощиків (агентів) або передбачала стандартні форми отримання відомостей, документів від органів публічної влади.

Проте, на нашу думку, треба приділяти більшу увагу гласній, заснованій на довірі і партнерстві, взаємодії з громадянами та громадськими об'єднаннями, розширювати організаційні та правові основи такої взаємодії.

Список бібліографічних посилань

1. Долженков О. Ф. Оперативно-розшукова діяльність – як правоохоронна функція кримінальної міліції. Одеса : НДРВВ ОІВС, 2000. 134 с.

2. Колодій А. М. Принципи права України. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.

3. Смирнов О. В. Соотношение норм и принципов в советском праве. *Советское государство и право*. 1977. № 2. С. 16–18.

4. Шейндлин Б. В. Сущность советского права. Львов : ЛГУ, 1959. 140 с.

5. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18.02.1992 № 2135-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 01.04.2019).

Одержано 04.04.2019

УДК [340.11:35/74](477)

Олена Петрівна НАУМЕНКО,

аспірант кафедри теорії, історії права і держави

та конституційного права Навчально-наукового інституту права

Національного університету державної фіскальної служби України

ПРАВОВА ПРИРОДА ТА СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ПРАВОЗАХИСНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Важливою умовою забезпечення дієвого механізму захисту прав людини та громадянина є визначення місця та ролі правозахисних організацій у системі державних органів та у громадянському суспільстві.

При цьому для концептуальних основ правозахисної діяльності особливе значення має з'ясування понятійно-категоріального апарата, зокрема висвітлення сутності поняття «правозахисна організація», що є широковживаним, проте таким, що не набуло на даний час законодавчого закріплення та належного визначення у науковій літературі.

Означена проблематика досліджувалась вітчизняними і зарубіжними науковцями в галузі загальної теорії держави і права та інших галузей права – С. І. Бойченком, В. С. Ковальським, А. Ю. Олійником, Н. І. Цимбалюк та певною мірою висвітлена у роботах С. О. Дубенка, О. Б. Карпінської, А. М. Колодія, В. Маляренка, Л. М. Москвича та ін.

Правовий статус правозахисних громадських організацій і проблеми їх функціонування були предметом наукових досліджень Л. Р. Наливайко, І. О. Грицяя, О. С. Дніпрова, Є. Ю. Захарова, А. Г. Майстренка та ін.

Незважаючи на значну кількість праць, присвячених правозахисній діяльності, з'ясуванню правової природи та сутності поняття правозахисної організації приділено не достатньо уваги як законодавцем, так і науковою спільнотою.

Представниками громадськості дане поняття зазвичай трактується однобоко - лише у розрізі організацій громадського спрямування.

Так, до Довідника правозахисних організацій, створених Мережею активістів правозахисного руху, внесено лише громадські правозахисні організації [1]. Правозахисник Є. Ю. Захаров, надаючи визначення правозахисних організацій, теж пов'язує їх лише з громадським сектором: це особливий вид недержавних неприбуткових організацій, діяльність яких спрямована

на утвердження й захист прав і свобод людини, ефективний контроль за їхнім дотриманням державою, її органами і посадовими особами [2].

Такий підхід дещо звужує сутність цього поняття, оскільки до правозахисних організацій належать і організації державного інституційного сектора.

На законодавчому рівні згадки про правозахисні організації є лише в Законі України «Про звернення громадян», в якому частиною 5 ст. 16 одним із суб'єктом подання скарги в інтересах громадянина визначено «організацію, яка здійснює правозахисну діяльність» та пунктом 5 ч. 1 ст. 18 – закріплено право громадянина користуватися послугами «організації, яка здійснює правозахисну функцію...» [3].

У сучасній науковій літературі термін «правозахисні організації» трактується по-різному та різняться думки з приводу того, які саме інституції до них належать.

В основу наявних визначень покладено здійснення цими організаціями правозахисної діяльності.

Але, як слушно зазначає зарубіжний дослідник С.А. Бойченко, «усі державні органи входять до конституційної системи захисту прав і свобод людини і громадянина, складають публічний сектор правозахисної структури держави і суспільства», а отже, апіорі наділені правозахисною функцією, та «одні з них (парламент, уряд) здійснюють правозахисну діяльність у тому числі, тоді як інші (уповноважені з прав людини) покликані виконувати саме її» [4, с. 3].

Щодо громадських організацій, то серед них також можна виділити ті, які виконують правозахисну функцію побічно і такі, що визначили захист прав основним напрямом своєї діяльності.

Близькою до означеної позиції є позиція О. Б. Карпінської, яка в залежності від ступеня пріоритетності правозахисної функції в їх діяльності поділяє суб'єктів правозахисної діяльності на суб'єкти з основною (титульною) правозахисною функцією та суб'єкти правозахисної діяльності з додатковою (субсидіарною) правозахисною функцією.

До першої групи науковець відносить - судові органи, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, адвокатуру, нотаріат, органи юстиції, інституції громадянського суспільства, перш за все громадські об'єднання, які визначили основною метою своєї діяльності правовий захист; до другої - Конституційний Суд України, Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України та інші органи виконавчої влади, Президента України, органи внутрішніх справ, органи прокуратури [5, с. 213].

Крім того, для розуміння правової природи та сутності правозахисних організацій важливе значення має з'ясування співвідношення понять «орган» і «організація». У зв'язку з неоднозначністю трактувань цих термінів у законодавчих та наукових джерелах, вважаємо за доцільне більш детально зупинитися на даному питанні.

В Академічному тлумачному словнику української мови слово «організація» визначено як «об'єднання людей, суспільних груп, держав на базі спільності інтересів, мети, програми дій і та ін./ Державна, партійна, громадська і та ін. установа» [6, с. 739], а «орган» - як «установа, що виконує певні функції в галузі державного управління, контролю, нагляду і та ін.» [6, с. 738].

Великим енциклопедичним юридичним словником за редакцією академіка Ю. С. Шемшученка, встановлено, що орган є різновидом організацій: «особливим видом організацій є державні органи, тобто організації, які мають закріплені в законодавстві держ.-владні повноваження щодо здійснення функцій управління» [7, с. 587].

Отже, на підставі вищезазначених положень доходимо висновку, що під поняттям «правозахисні організації» слід розуміти організації, що є суб'єктами правозахисної діяльності з основною (титульною) правозахисною функцією.

Запропоноване визначення базується на твердженні автора щодо якісних характеристик правозахисних організацій як правового явища: це організації – об'єднання людей, суспільних груп...на базі спільності інтересів, мети, програми дій і та ін.; це суб'єкти правозахисної діяльності; правозахисна функція є їх основною (титульною) функцією; особливим видом організацій є державні органи; предмет діяльності державних правозахисних органів повинен бути законодавчо закріплений як їх завдання або функції саме правозахисного характеру (що не завжди має місце); для громадських правозахисних організацій обов'язковим є зазначення в статуті організації правового захисту як основного напрямку діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Довідник правозахисних організацій. Мережа активістів правозахисного руху. 2018 р. URL: <http://hr.activists.net/organszations> (дата звернення: 28.03.2019).

2. Захаров Є. Ю. Завдання, функції, права і принципи діяльності правозахисних організацій // Права людини в Україні. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи : сайт. URL: <http://khp.org/index.php?id=1084630553> (дата звернення: 28.03.2019).
3. Про звернення громадян : закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-w21> (дата звернення: 28.03.2019).
4. Бойченко С. И. Правозащитная деятельность прокуратуры Российской Федерации: конституционно-правовое исследование: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Белгород, 2009. 23 с.
5. Карпінська О. Б. Конституційно-правовий статус суб'єктів правозахисної діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Ужгород, 2015. 237 с.
6. Словник української мови : в 11 т. / ред. колегія: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 1974. Т. 5: Н–О. 840 с.
7. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юрид думка, 2012. 1020 с.

Одержано 29.03.2019

УДК 351.74(44+438+474.2)

Ігор Львович НЕВЗОРОВ,

кандидат юридичних наук,

професор кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3973-950X>

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРОВОА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБМЕЖЕНЬ У ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ФРАНЦІЇ, ПОЛЬЩІ ТА ЕСТОНІЇ

Базовими нормативно-правовими актами в системі нормативно-правового забезпечення функціонування поліції Франції є низка спеціальних законів і підзаконних актів. Зокрема, це Декрет «Про персонал оперативних служб Національної поліції Франції» від 24.01.1968 року, Закон «Про права та обов'язки державних службовців» від 13.07.1983 року, Декрет «Про поліцію» в редакції від 18.03.1986 року, Декрет «Про Національну поліцію Франції», Закон «Про посилення безпеки і захисту свободи особи» від 02.02.1981 року, Закон «Про модернізацію Національної поліції Франції» від 07.08.1985 року, Закон «Про особливий статус технічного та учбово-тренувального корпусу Національної поліції» від 23.11.2004 року.

Окрім наведених вище, у Франції діють загальні акти, окремі положення котрих стосуються поліції (приміром, це Декрет «Про заборону паління в громадських місцях» від 29.05.1992 року). Існує також дисциплінарний закон, який визначає підстави та порядок притягнення службовців поліції до дисциплінарної відповідальності.

Закон Французької Республіки № 83-634 «Про права та обов'язки державних службовців» від 13 липня 1983 року в загальних рисах визначає правовий статус всіх публічних службовців. На підставі даного законодавчого акту 11 січня 1984 року був прийнятий Закон Французької Республіки № 84-16 «Про специфічні категорії державних службовців», до яких відносяться й службовці поліції. Норми даного законодавчого акту визначають умови, яким має відповідати особа, що претендує на службу в поліції, уточнюють способи застосування загального статуту до службовців, які складають окремий штат чиновників (поліції), деталізують функції чиновників певного виду служби, закріплюють організацію та схему здійснення кар'єри, визначають порядок розподілу службовців за різними видами положень (відрядження, передача в розпорядження, позаштатна робота). Крім того, норми цих законів обмежують службовців поліції в певних громадянських правах [1, с. 49]. Взагалі у Франції, Німеччині, Польщі участь у страйку поліцейських кваліфікується як грубе порушення дисципліни та може мати наслідком звільнення зі служби (даний аспект у подальшому ще буде предметом відповідного аналізу) [1, с. 147].

Водночас слід зазначити, що з прийняттям у Франції урядового Декрету «Про персонал оперативних служб Національної поліції Франції» № 68-70 від 24.01.1968 надзвичайно поширеною стала практика обмеження поліцейським можливості суміщати службу з будь-якою

іншою, насамперед, приватною оплачуваною діяльністю, за виключенням літературної роботи, заняття мистецтвом, науковими дослідженнями. Також цим Декретом поліцію було виключено з політичної боротьби.

Закон Республіки Польща «Про поліцію» у ст. 17 [2] чітко передбачає перелік підстав застосування зброї поліцейськими, чим самим вводить обмеження стосовно застосування зброї поліцейськими. Цей закон не обмежується встановленням заборон застосування зброї. У подальшому, ми можемо звернути на ст. 63, яка чітко зазначає, що поліцейський не може бути членом політичної партії [2], чим саме введено політичне обмеження. Достатньо цікавим є і обмеження, що передбачене ст. 64 означеного нормативно-правового акту і передбачає, що поліцейський зобов'язаний повідомити свого безпосереднього керівника про планований виїзд за кордон, за межі Європейського Союзу, на більш ніж 3 дні [2]. Стосовно ж участі у страйках, то ч. 2 ст. 67 прямо забороняє поліцейським приймати участь у цих заходах [2].

Статтею 79 цього Закону зазначається: «поліцейський не має права на подання заяви про скорочення часу служби в період, у який він міг би скористатися виховательською відпусткою» [2], що ми можемо визначити як обмеження у соціальній сфері.

Також на законодавчому рівні встановлено обмеження стосовно виконання посадових обов'язків. Зокрема, ст. 135с закону передбачає, що дисциплінарний керівник або дисциплінарний представник підлягають усуненню від участі у дисциплінарному провадженні, якщо: 1) справа стосується його безпосередньо; 2) він є чоловіком (дружиною), родичом або свояком обвинуваченого або потерпілої від нього особи у розумінні положень Кодексу кримінального провадження; 3) він був свідком діяння; 4) між ним й обвинуваченим або особою, потерпілою від обвинуваченого, мають місце особисті відносини, що можуть викликати сумніви в його безсторонності [2].

Таким чином, на нормативно-правовому рівні у Республіці Польща передбачено: обмеження застосування зброї; політичні обмеження; обмеження виїзду за кордон; заборону участі у страйках; соціальні обмеження; обмеження виконання посадових обов'язків за умови особистих відносин.

У подальшому, розглянемо обмеження діяльності правоохоронних органів у Естонській Республіці. До них можна віднести чітко визначені обмеження у застосуванні фізичної сили та зброї (п. 1. ст. 14_2 Закону «Про поліцію»: «чиновник поліції, для забезпечення виконання або своєчасного виконання обов'язків щодо з'ясування або усунення небезпеки або щодо запобігання правопорушенню, покладених на нього діючими адміністративними актами, має право застосувати фізичну силу або вдаватися до допомоги інших засобів адміністративного примусу, якщо немає іншого неможливості» [178]; п. 2. ст. 14_2 Закону «Про поліцію»: «чиновник поліції має право для виконання службових завдань застосовувати засоби активного захисту, допоміжні засоби для проведення поліцейських операцій, холодну, пневматичну або газову зброю в наступних випадках: 1) при відображенні злочинних посягань; 2) при звільненні заручників; 3) для забезпечення заборони на перебування; 4) при припиненні масових заворушень і групових порушень громадського порядку; 5) з метою звільнення захоплених незаконним шляхом земельних ділянок, будівель, приміщень і транспортних засобів» [178], де чітко визначаються умови і перелічуються підстави застосування спеціальних засобів. Натомість стаття 14_3 встановлює чіткий перелік заборон на застосування засобів активного захисту, а ст. 15 надає вичерпний перелік підстав застосування вогнепальної зброї [178]). Отже, законодавством Естонської Республіки встановлюється обмеження у застосуванні вогнепальної зброї та спеціальних засобів.

Список бібліографічних посилань

1. Передерій О. С. Правовий статус поліції країн континентальної правової сім'ї (загальнотеоретична характеристика на матеріалах Франції, Німеччини, Польщі) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2009. 175 с.
2. Закон Республіки Польща про поліцію від 6 квітня 1990 року // Центр політико-правових реформ : сайт. URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/Poland.pdf> (дата звернення: 10.03.2019).
3. О полиции : Закон Эстонской Республики от 20.09.1990 // Республика Эстония : сайт. URL : http://estonia.news-city.info/docs/sistemsf/dok_iersui.htm (дата звернення: 10.03.2019).

Одержано 20.03.2019

УДК 340.11

Анна Ігорівна НЕВЗОРОВА,

*студентка 1 курсу Інституту підготовки кадрів для органів юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків)
(науковий керівник – Богачова Л. Л., кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри теорії й філософії права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого)*

ЩОДО НАУКОВОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПОНЯТТЯ «ОСНОВНІ ПРАВА» У ВІТЧИЗНЯНІЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

По-перше, у європейській юриспруденції словосполучення, «основні права», «фундаментальні права», основоположні права» мають однаковий юридичне навантаження.

Німецькі вчені, які досліджують питання основних прав громадян у конституційній державі, зазначають, що роблячи перехід від природних прав людини до прав, закріплених конституцією, тобто до основних прав, сучасне суспільство визнає ті зміни, котрі зазнала конституція держави у результаті включення до неї цих прав. Отже, необхідно простежити ті наслідки, котрі витікають із поєднання ідеї основних прав та конституційної ідеї, бо вони знаходяться у тісній взаємодії [1, с. 161].

Разом з тим під час тлумачення основних прав варто уникати їхнього визначення як певної надкодіфікації, яка знаходиться поверх всіх юридичних матерій, оскільки у такому випадку проблема буде розглядатися та вирішуватися менш всього у відповідності з нормами законів, а виходячи виключно з інтерпретації принципів. Не перебільшуючи ролі такого підходу до основних прав, не можливо тим не менш забувати, що вони по суті, є фіксацією фундаментальних гарантій свободи та принципових ціннісних орієнтирів. В цих правах виражається певний конституційний консенсус, котрий обґрунтовує будь-яку конституцію, слугує, її підґрунтям [1, с. 172].

Також німецькими вченими звертається увага на те, що визначення основних прав складає важливу частину конституції. Однак, як правило, в її тексті ці права сформульовані коротко, а часто навіть дуже абстрактно. Більшість приписів оперує бланкетними формулюваннями, що висуває підвищені вимоги до їхньої інтерпретації, котра навряд чи може мати місце без урахування загальних аспектів цих прав. Ось чому користування основними правами вимагає додаткових теоретичних зусиль, точніше – систематизуючих зусиль. Положення про основні права часто-густо надзвичайно гнучкі, а з їхнього історичного розвитку видно, вони готові реагувати на умови, що змінюються. Тому зазначені положення потребують постійної конкретизації, котра дозволяє виявити їхні масштаби у загальній системі основних прав. Приписи про них – це не звичайні норми; у конституційному ладі вони набувають особливе значення для індивіда, держави у залежності від їхнього історичного походження та нормативної цілеспрямованості. Не випадково вони, як правило, відкривають текст конституцій. В них начебто говориться: держава бере свій початок у людині та знаходить своє виправдання у тій мірі, в якій вона задовольняє нагальні потреби людей [1, с. 175].

По-друге, основоположні права, в тому вигляді, в якому вони закріплені в Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і впливають із спільних для держав-членів ЄС конституційних традицій, визнаються загальними принципами права ЄС (що ставить їх в ієрархії джерел права ЄС на друге місце після його установчих договорів) [2, с. 10; 3, с. 112].

У вітчизняній юридичній науці також склався консенсус щодо розуміння природи фундаментальних прав людини.

Так, на думку Г. В. Пеньковської на протязі достатнього часу з загальної кількості прав людини виділяли так звану групу фундаментальних і/або основних прав. До них належать ті, що мають абсолютний пріоритет у внутрішній та зовнішній політиці. Вони включають усі права, що стосуються первинних матеріальних та нематеріальних потреб людини. Якщо ці права не забезпечені, жодна людина не може гідно існувати. Основні права включають право на життя, право на певний рівень безпеки, право на недоторканість особи, свободу від рабства, тортур, незаконного позбавлення волі, дискримінації та інших актів, які зневажають людську гідність. Вони також включають свободу думки, совісті та релігії, а також право на забезпечення фізичних потреб (харчування, одяг, житло, медичне обслуговування) та інші суттєві права, необхідні для фізичного та морального здоров'я людини [4, с. 160].

Н.І. Бровко вважає, що особливе місце у класифікації прав та свобод людини посідають основні (фундаментальні) права та свободи. Основні права – це конституційні права. Вони не

купуються, не заробляються і не отримуються у спадок – їх називають невід’ємними, тому що вони притаманні кожній людині незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового становища або будь-яких інших природних обставин. Основні (фундаментальні) права людини включають: право на життя, на повагу до гідності, свободу та особисту недоторканність, свободу думки та віросповідання, свободу пересування та ін. Вони невіддільні від соціальної діяльності людей, від їх суспільних відносин, способів буття індивідів. Такі права людини органічно вплетені в суспільні відносини та є нормативною формою взаємодії людей, упорядкування їх зв’язків, координації вчинків і діяльності, запобігання суперечностей, конфліктів. По суті вони нормативно формулюють ті умови і способи життєдіяльності людей, які об’єктивно необхідні для забезпечення нормального функціонування індивіда, суспільства, держави. Таким чином, ці права є необхідними умовами влаштування життя людини в цивілізованому суспільстві та мають бути не лише визнані, а й захищені державою [5].

Своєю чергою, О. Г. Кушніренко та Т. М. Слінько констатують, що у літературі з міжнародного права, права людини поділяють на звичайні, основні (фундаментальні) і ті, що носять характер «*jus codens*». Необхідно зауважити, що деякі вчені закликають до обережності щодо проведення такої градації. Наприклад, американський вчений Т. Мерон пише, що «Надто ліберальне прираховування ряду прав до фундаментальних, або основних, як і до «*jus codens*», може підірвати віру у права людини. Коли-небудь міжнародне співтовариство зможе досягти згоди відносно поділу прав на основні і «*jus codens*». Але цей день ще далеко». На думку О. А. Лукашової, зазначена позиція у значній мірі вже застаріла. Вона пояснюється небажанням цілого ряду країн визнавати юридичну обов’язковість для себе норм міжнародних угод з прав людини. Всі права, які закріплюються у Загальній декларації прав людини і Пактах про права людини, є фундаментальними (основними). Фундаментальні (основні) права людини це права, які містяться в Конституції держави і міжнародно-правових документах з прав людини, частково - в Міжнародному Біллі про права людини, а також Європейській конвенції про захист прав людини і основних свобод (1950 р.), Європейській соціальній хартії (1961 р.).

У тому випадку, коли яке-небудь фундаментальне (основне) право людини не увійшло у конституцію держави, то держава повинна визнати його незалежно від його конституційного закріплення. Пріоритет норм міжнародного права над внутрішньодержавними в галузі прав людини є загальновизнаним принципом міжнародного співтовариства [6, с. 31–32].

Історично розуміння основних (фундаментальних) конституційних прав отримало достатньо широке розповсюдження із середини XIX ст. З того часу в спеціальній літературі стало звичайним розглядати конституційні права як основні права.

Основні фундаментальні права, які зафіксовані в конституції держави і міжнародно-правових актах, є правовою базою для похідних, але не менш важливих прав. Поряд з цим, виділення основних фундаментальних прав людини зовсім не значить, що інші права відносяться до «другосортних», менш значимих, таких, що потребують менших зусиль держави для їх забезпечення.

Основні фундаментальні права і свободи складають стрижень правового статусу індивіда, саме в них коріняться можливості виникнення інших багаточисельних прав, які необхідні людині для нормальної життєдіяльності. Тобто, з основного права може виходити значна кількість інших прав людини [6, с. 32].

У американській та європейській юридичній думці фундаментальними правами людини вважаються основні права, тобто такі що належать кожній людині та походять з її природи. Фундаментальні права людини встановлюються загальновизнаними нормами міжнародного права та визнаються в якості певних еталонів кожною країною світу.

Офіційний сайт Європейської комісії (<http://ec.europa.eu>) містить окремими блоком у розділі «Правосуддя» інформацію, присвячену основним (фундаментальним) правам людини у Європейському союзі та тому, що під ними розуміється. Так, у праві ЄС фундаментальними (основними) правами людини вважаються ті, що встановлені та безпосередньо захищаються Європейською хартією основних прав людини, прийнятою у 2000 році. Цей документ є загальнообов’язковим для всіх країн ЄС та набув чинності з вступом в дію Лісабонської угоди.

Зазначена Хартія включає усі права людини, визначені та сформульовані у прецедентному праві, яке є результатом діяльності Європейського суду з прав людини, усі права та свободи, закріплені у Європейській конвенції з прав людини, інші права та принципи, які витікають із загальних конституційних традицій країн ЄС та міжнародних документів про права людини. Отже,

Хартія проголошує права та свободи особи, котрі, у тому числі, належать й до третього покоління прав людини, такі як: право на захист персональних даних, гарантії прав людини у галузі біоетики [7].

Список бібліографічних посилань

1. Арним Г. Ф., Бартльшпергер Г., Бетте Г. Государственное право Германии. М., 1994. 320 с.
2. Добрянський С. Хартія основних прав Європейського Союзу: здобутки та перспективи. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2014. Вип. 59. С. 9–16.
3. Энтин К. В. Присоединение Евросоюза к ЕКПЧ. *Европейское право*. 2012. № 3. С. 111–123.
4. Пенёковська Г. В. Поняття, класифікація та охорона прав людини. *Правова держава*. 2013. № 16. С. 158–162.
5. Бровко Н. І. Права людини як фундаментальна цінність громадянського суспільства: український контекст. *Вісник Київського інституту бізнесу та технологій*. 2013. Вип. 1. С. 3–5.
6. Кушніренко О. Г., Слінько Т. М. Права і свободи людини та громадянина : навч. посіб. Харків : Факт, 2001. 440 с.
7. EU Charter of Fundamental Rights. URL: http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/charter/index_en.htm (дата звернення: 10.03.2019).

Одержано 12.03.2019

УДК 342.951:314.15(477)

Андрій Васильович НОВІЧЕНКО,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «МІГРАЦІЯ»

Вперше поняття «міграція» вводить у науковий вжиток у кінці XIX століття англійський учений Е. Равенштейн (1834–1913) у роботі «Закономії міграції». Автор розглядає міграцію як безперервний процес, обумовлений взаємодією чотирьох основних груп чинників, що діють: у початковому місці проживання мігранта, на стадії його переміщення, в місці в'їзду, а також чинники особистого характеру [1]. Соціологічний словник визначає міграцію як «географічний рух індивідів або груп індивідів, тобто мобільність людей у вузькому або ширшому географічному просторі» [2, с. 224]. Схоже тлумачення міститься і в економічній енциклопедії: «Міграція населення – переміщення людей, етносів, їхніх частин або окремих представників, пов'язане із зміною постійного місця проживання або з поверненням до нього» [3]. А. Хомра під міграцією населення розуміє «територіальні переміщення населення, пов'язані зі зміною місця проживання» [4].

Досі в науковій літературі зроблено кілька спроб розбиття загального масиву визначень міграції на групи, прихильники яких розрізняють міграцію у вузькому та широкому розумінні. У вузькому розумінні поняття міграції ототожнюється з поняттям переселення. В літературі можна зустріти такі визначення цього феномену: «Міграції – це сукупність таких переміщень людей, які нерозривно пов'язані зі зміною місця проживання» [5]. «Під міграцією населення розуміють зміну постійного місця проживання, викликану комплексом факторів або якоюсь однією головною причиною» [6]. У вузькому розумінні поняття міграції являє собою вид територіального переміщення населення, який завершується зміною постійного місця проживання [7]. «Міграція – це сукупність різних за своєю природою територіальних переміщень населення, які супроводжуються зміною місця проживання» [8].

Міграції населення у широкому розумінні, окрім переселень, охоплюють ще низку інших видів територіальних переміщень. Словник з соціології пропонує таке визначення міграції: «це соціально-економічний і демографічний процес, який представляє собою сукупність переміщень, що здійснюються людьми між країнами, районами, поселеннями» [9].

Із вказаних визначень, широкому та вузькому значенням, спільним є те, що необхідну умову міграції населення вони вбачають у зміні місця проживання. Ю. Римаренко міграцією населення вважає «переміщення людей (мігрантів) через кордони тих або інших територій зі зміною місця проживання назавжди або на тривалий час. Оскільки міграція населення складається з міграційних потоків, поняття міграції застосовують і в множині – міграції» [10].

В. Шелюк пропонує дещо ширше визначення міграції: «Міграція – це поняття, яке відображає соціально-економічні і демографічні процеси, сукупність переміщень, які здійснюються людьми між країнами, регіонами однієї країни, різного виду поселеннями та інші види переміщень» [11]. У свою

чергу, М. Окольські твердять, що термін «міграція» використовується тоді, коли увага звертається на мотив остаточного переселення [12]. За визначенням А. Соби: «Стосовно населення термін «міграція» відповідає будь-якому переміщенню досить великої кількості людей, за винятком пересування військових частин» [13]. З іншого погляду, міграція — це перетин адміністративного кордону, добровільний чи примусовий просторовий рух осіб чи груп осіб від місця (країни) виїзду до місця (країни) в'їзду за наявності або без неї законних підстав на певний період часу або назавжди, що може вести за собою зміну постійного місця проживання; цей рух включає в себе еміграцію та імміграцію [14].

Потрібно підкреслити, що в приведених визначеннях не беруться до уваги критерії класифікації мігрантів, тобто правовий статус, територіальна ознака, спосіб реалізації, відношення до країни, кількість мігрантів, відстань, тривалість, добровільність і мета міграції. [15]

У трактуваннях поняття «міграція» немає одностайності. Існує дуже багато поглядів на сутність цього явища, що знайшло відображення у розмаїтті визначень цього феномену. На сьогоднішній день у науковій літературі зроблено декілька спроб розбити загальні визначення щодо терміну «міграція» на групи. Прихильники першого підходу, який є найбільш поширеним, розрізняють міграцію у широкому та вузькому значенні. Цей погляд на сутність міграції існує у роботах таких дослідників міграції як Хорева Б.С., Чапека В.Н., Переведенцева В.І., Прибиткової І.М. Зазначений підхід при визначенні суті міграції також можна побачити і у довідковій літературі. Міграції населення у широкому розумінні слова, крім переселень, охоплюють ще низку інших видів територіальних переміщень. Таким чином, міграції у широкому та вузькому значеннях представляють собою різні явища, хоча у деяких джерелах вони змішуються, вживаються як синоніми, а іноді навіть ототожнюються. Приклад такого змішування понять: «Міграції – це переміщення, переселення, рухливість населення, в результаті яких зазвичай відбувається зміна чисельності населення на тій чи іншій території» [16; 17].

Список бібліографічних посилань

1. Ніколаєвський В. М., Прохоренко Н. Є. Теоретико-методологічні засади вивчення міграції населення. *Вісник Міжнародного слов'янського університету*. 2009. № 1, т. 12. С. 34–39.
2. Geist B. *Sociologicky slovník*. Praha : Victoria Publishing, 1992. 647 s.
3. Економічна енциклопедія : у 3 т. Т. 2 / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : Академія, 2001. 848 с.
4. Хомра А. У. *Миграция населения: вопросы теории, методики исследования*. Киев : Наук. думка, 1979. 148 с.
5. Переведенцев В. И. *Методы изучения миграции населения*. М. : Наука, 1975. 230 с.
6. Оникиенко В. В., Поповкин В. А. *Комплексное исследование миграционных процессов. Анализ миграций населения СССР*. М., 1973. 159 с.
7. Прибиткова І. М. *Основи демографії : посібник*. Київ : Атрек, 1997. 256 с.
8. Овод В. *Миграционные процессы в Крыму: история, проблемы, перспективы*. Симферополь : Управление миграции при Совете министров АР Крым, 1997. 41 с.
9. *Социологический энциклопедический словарь* / ред. Г. В. Осипов. М. : Инфра-М; НОРМА, 1998. 488 с.
10. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика : енцикл. / за ред. Ю. Римаренка. Київ : Довіра, 1998. 912 с.
11. Шелюк В. Соціальна міграція: етапи, функції, типи. *Перспективи*. 2001. № 3 (15). С. 45–50.
12. Окольські М. *Миграционное давление на Европу. Международная миграция населения: Россия и современный мир. Вынужденная миграция*. 2001. Вып. 6. С. 46–54.
13. Соби А. *Общая теория населения. Т. 2: Жизнь населений* / пер. с франц. Ф. Р. Окуневой. М. : Прогресс, 1977. 520 с.
14. Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять. *Політичний менеджмент*. 2006. № 2 (17). С. 127–139.
15. Побулавець Н. Л. Концептуальні підходи до дефініцій поняття «міграція». *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2014. № 1. С. 373–376.
16. Міграційні процеси в Україні: сучасний стан і перспективи / за ред. О. В. Позняка. Умань, 2007. 276 с.
17. Тадевосян Э. В. *Словарь-справочник по социологии и политологии*. М. : Знание, 1996. 272 с.

Одержано 05.04.2019

УДК 351.74(477):305-055.2

Людмила Михайлівна НУЖНА,

студентка I курсу факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

(науковий керівник – Гета Д. С., кандидат юридичних наук,

доцент кафедри загальноправових дисциплін факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Час не стоїть на місці. Від періоду зародження перших суспільних общин до сьогодення змінилося багато чого, жінки відстоюють свої права крок за кроком.

Серед маси проблемних аспектів гендерної рівності у правоохоронній діяльності в більшості належить до кадрового забезпечення: відбір до служби, призначення посади, знаходження на службі, умови праці та звільнення з неї тощо.

Конституція України визначає ідеологію щодо статусу жінки, її можливостей впливати на економічні та політичні процеси, які відбуваються у суспільстві. В ній, як в Основному законі, на законодавчому рівні закріплюється рівність конституційних прав та свобод чоловіка та жінки, а також їх рівність перед законом. ... Частина третя ст. 24 Конституції України, безпосередньо присвячена подоланню дискримінації стосовно жінок в Україні та наголошує на тому, що рівність прав жінок і чоловіків забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадській, політичній та культурній діяльності, у здобутті освіти та професійній підготовці, у праці та винагороді за неї [1, с. 345].

За статистикою в результаті реформи до Національної поліції України збільшився набір представниць жіночої статі. Проте це радикально не змінило ситуацію, оскільки у відсотковому відношенні переважну більшість у системі МВС складають чоловіки. 7 березня 2018 року заступник міністра внутрішніх справ України Сергій Яровий повідомив: «В системі МВС України налічується понад 50 000 жінок, що у відсотковому відношенні становить 22% від усього особового складу» та запевнив: «Проте, ми продовжуємо розвивати напрямок забезпечення гендерної рівності та рівного доступу до можливостей в органах системи внутрішніх справ» [2].

На території України проведено масу різноманітних досліджень гендерної нерівності в різних сферах, зокрема і в системі МВС України. Більшість жінок, які проходять службу виконують роботу на керівних посадах, кадрових службах та роботу безпосередньо з паперами.

На наш погляд, при проведенні реформи системи МВС варто більше уваги приділяти створенню відповідних умов та забезпеченню дійсно рівних можливостей при проходженні служби чоловікам і жінкам, в тому числі й в кар'єрних пересуваннях.

Враховуючи, що поліцейський в Україні повинен виконувати не карно-репресивну, а сервісну функцію, допомагати суспільству влаштувати безпечний та законний добробут у власній країні, то роль жінки-поліцейського має зростати, оскільки саме жінка є більш відчутною до несправедливості. Якості вихователя та вчителя в ній закладені вже природою, що є безумовно необхідним в роботі сучасного правоохоронця сьогодні.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України // Історія держави і права України : практикум / М. Ю. Бурдін, О. А. Гавриленко, І. Д. Коцан та ін. ; за ред. М. Ю. Бурдіна. Харків : ФОП Бровін О. В., 2017. 444 с.

2. Яровий С. У системі органів внутрішніх справ жінки стоять пліч-о-пліч з чоловіками // Міністерство внутрішніх справ : портал. URL: http://mvs.gov.ua/ua/news/12547_Sergiy_Yaroviy_U_sistemi_organiv_vnutrishnih_sprav_zhinki_stoyat_plich_o_plich_z_cholovikami_FOTO.htm (дата звернення: 30.03.2019).

Одержано 01.04.2019

УДК 340.14

Світлана Юріївна ОБРУСНА,*доктор юридичних наук, доцент,**професор кафедри управління у сфері цивільного захисту**Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля**Національного університету цивільного захисту України;**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9354-9235>*

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЕЛЕКТРОННИЙ СУД»

Електронний суд є порівняно новим явищем в Україні, що виникло і розвивається як частина загальноновизнаної в сучасному інформаційному суспільстві моделі електронного врядування, покликаної надавати швидкі і якісні державні послуги населенню. Але без належного теоретичного обґрунтування практичне впровадження як електронного уряду, так і електронного суду, може бути недостатньо ефективним.

Проблемам електронного судочинства, як окремого напрямку електронного врядування, у вітчизняній юридичній науці на рівні наукових публікацій приділяють увагу М. Кравчик, Н. Кушакова-Костицька, А. Коршун, І. Камінська, Н. Логінова, І. Каланча, Л. Сердюк, М. Бондаренко, С. Пограничний, В. Білоус, О. Фонова, А. Паскар, І. Ізарова, О. Головченко, Р. Кирилюк, І. Боголюбський, О. Присяжнюк, О. Євсєєв, І. Булгакова та інші. Перший досвід та перспективи подальшого впровадження електронного суду узагальнено у монографії О. Бринцева. З'являються дослідження, у яких аналізуються окремі процесуальні аспекти електронного судочинства, зокрема електронні засоби доказування у цивільному судочинстві розглянуто А. Каламайком.

Питання запровадження електронного судочинства останнім часом досить часто висвітлюються у засобах масової інформації, веб-сайтах судів тощо. Разом із тим низка теоретичних питань, що стосуються функціонування електронного суду, залишаються відкритими. Це перш за все саме поняття «електронний суд», яке поки що не отримало як правового визначення у вітчизняному законодавстві, так і неоднозначно тлумачиться у правовій науці.

Нині в наукових колах окрім поняття «електронний суд» вживаються «електронне судочинство», «електронне правосуддя», що розглядаються вченими із семантичного та функціонального підходів як однорядові явища. З таких позицій вказані поняття розуміються і нами. Як вважають науковці, зокрема А. Коршун, про електронне правосуддя варто говорити не лише як про частину поняття «правосуддя», а як і про один із способів його реалізації [1, с. 22].

Варто погодитись із думкою А. Коршуна про те, що потрібно розмежовувати поняття «електронний суд» і «інформатизація судів» [1, с. 23]. Останнє означає, що суди використовують у своїй діяльності комп'ютерну техніку як підручний засіб, а не процесуальний інструмент. На думку Н. Федосєєвої та М. Чайковської, об'єднання судів в єдину комп'ютерну мережу, наявність Єдиного реєстру судових рішень, наявність веб-сайтів судів – це теж не електронне правосуддя [2, с. 2].

Як стверджує А. Коршун, інформаційні нововведення, що стосуються способів спілкування осіб, учасників процесу, розміщення судових актів у мережі Інтернет, забезпечення інформацією про рух справ тощо також не варто вважати чітким визначенням електронного правосуддя [2, с. 23]. Вважаємо, що не можна повністю погодитись із такими підходами, оскільки мова йде все таки про елементи електронного правосуддя у розумінні його у широкому значенні.

Н. Телешина електронне правосуддя визначає як спосіб здійснення правосуддя, що базується на використанні інформаційних технологій [3, с. 45]. Тобто акцентується увага на судовому процесі, а отже розумінні електронного правосуддя у вузькому значенні.

Як свідчить аналіз наукових праць, немає єдиних підходів до розуміння змісту вказаного поняття. Погоджуємося із думкою С. Романенкової, яка вважає, що поняття «електронне правосуддя» варто розглядати у широкому та вузькому значенні [4, с. 26]. У вузькому значенні електронний суд – це можливість суду та інших учасників судового процесу здійснювати передбачені нормативно-правовими актами дії, що безпосередньо впливають на початок та хід судового процесу. У широкому значенні нормативно-правове забезпечення, організація роботи сукупності різних автоматизованих інформаційних систем – сервісів, що забезпечують доступ до правосуддя та його здійснення. Відповідні формулювання потребують нормативно-правового

закріплення, оскільки вони спрямовані, перш за все, на забезпечення ефективного, своєчасного, економічно вигідного інформування учасників судового процесу, яке дозволить оптимально реалізувати надані їм права на доступ до правосуддя та захист своїх прав у суді; більш широку взаємодію між судами і суспільством.

Список бібліографічних посилань

1. Коршун А. Розвиток в Україні електронного правосуддя в контексті взаємодії суду та інститутів громадянського суспільства: теоретико-правова характеристика. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2017. № 5. С. 20–24. URL: <http://www.jurnaluljuristic.in.ua/archive/2017/5/4.pdf> (дата звернення: 22.03.2019).
2. Федосеева Н. Н., Чайковская М. А. Электронное правосудие в России и в мире. *Администратор суда*. 2011. № 3. URL: <https://center-bereg.ru/h652.html> (дата звернення: 22.03.2019).
3. Телешина Н. Н. Реализация электронного правосудия в России (на примере Арбитражного суда Владимирской области). *Арбитражный и гражданский процесс*. 2014. № 6. С. 44–50. URL: <http://vladimir.arbitr.ru/files/pdf/arbgrproc.pdf> (дата звернення: 22.03.2019).
4. Романенкова С. В. Понятие электронного правосудия, его генезис и внедрение в правоприменительную практику зарубежных стран. *Арбитражный и гражданский процесс*. 2013. № 4. URL: <https://center-bereg.ru/h227.html> (дата звернення: 22.03.2019).

Одержано 25.03.2019

УДК 340.0:343.82(477)

Андрій Олександрович ОСАУЛЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії держави та права

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3125-1892>

ОРГАНИ І УСТАНОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ЯК СУБ'ЄКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Органи і установи виконання покарань є державними і тому, відповідно до ст. 3 Конституції України [1], зміст і спрямованість їх діяльності визначаються правами і свободами людини, а загальною метою і обов'язком їх є утвердження і забезпечення прав і свобод людини.

Під час виконання покарань реалізуються правообмеження засуджених, а діяльність цих органів і установ спрямована на досягнення мети покарання таким чином, щоб ці правообмеження носили виключно законний характер.

Органи і установи виконання покарань мають конкретні цілі і завдання, які впливають з їх соціального призначення та місця, яке вони займають у системі правоохоронних органів. Тому діяльність, яку здійснюють ці органи і установи є специфічним видом правоохоронної діяльності, яку більшість дослідників називають кримінально-виконавчою діяльністю.

На підставі аналізу сутності та змісту кримінально-виконавчої діяльності, використовуючи загальнотеоретичні напрацювання С. Гусарева та О. Тихомирова [2, с. 27–31], ми можемо назвати наступні ознаки кримінально-виконавчої діяльності, як різновиду правоохоронної діяльності:

- здійснюється у сфері кримінально-виконавчого права та деяких інших галузей права;
- здійснюється переважно юристами;
- спрямовується на організацію діяльності персоналу кримінально-виконавчої системи та засуджених;
- її метою є упорядкування правових відносин, які виникають при виконанні та відбукванні кримінальних покарань;
- чітко регламентована нормами права.

Для подальшої характеристики кримінально-виконавчої діяльності як специфічного різновиду правоохоронної діяльності нами будуть використовуватись теоретичні напрацювання С. Гусарева та В. Карташова, які, на нашу думку, найбільш повно та ґрунтовно заклали теоретичні основи правової діяльності взагалі. При цьому варто наголосити, що відправною точкою дослідження кримінально-виконавчої діяльності є п.14 ст.92 Конституції України, в якій зазначено, що виключно законами України визначаються організація і діяльність органів і установ

виконання покарань. Процес виконання покарань визначається структурою кримінально-виконавчої діяльності, яка, в свою чергу, здійснює активний вплив на структуру кримінально-виконавчої системи.

Вбачається, що функції кримінально-виконавчої діяльності слід розглядати крізь призму напрямів впливу її на середовище, в якому відбувається процес виконання покарань. При цьому варто підкреслити, що функції – це завжди цілеспрямований вплив, тому їх завжди тісно пов'язують із метою та завданнями, які стоять перед органами і установами виконання покарань, що опосередковано сформульовані в ст. 1 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі КВК України) [3].

Важливою характеристикою кримінально-виконавчої діяльності є її зміст та форма, які тісно пов'язані між собою і об'єктивно не існують ізольовано, безвідносно до їхнього взаємозв'язку з органами і установами виконання покарань.

Ґрунтуючись на загальнотеоретичних дослідженнях С. Гусарєва [4, с. 89–100], ми доходимо до висновку, що елементами змісту кримінально-виконавчої діяльності виступають її об'єкти, суб'єкти, учасники, кримінально-виконавчі дії та операції, що спрямовані на досягнення мети цієї діяльності, засоби та способи їх здійснення, прийняті рішення та результати в процесі діяльності з виконання покарань.

Вбачається, що саме переховані компоненти складають основу кримінально-виконавчої діяльності як явища, зберігають її властивості, в значній мірі розкривають її сутність як явища.

Окремі елементи структури кримінально-виконавчої діяльності досить ґрунтовно досліджені в працях А. Степанюка [5; 6], а тому, з урахуванням мети виступу, ми їх лише коротко охарактеризуємо, а з окремих питань викладемо власну суб'єктивну думку.

Об'єктом кримінально-виконавчої діяльності є процес виконання та відбукання покарань.

Суб'єктом кримінально-виконавчої діяльності є органи та установи виконання покарань, їхні службові особи, які наділені державно-владними повноваженнями і діяльність яких пов'язана зі специфічною категорією громадян України – засудженими.

Учасниками кримінально-виконавчої діяльності є співробітники прокуратури, представники органів державної влади та місцевого самоврядування, адвокати, різні громадські об'єднання, які здійснюють юридично значимі дії в процесі виконання кримінальних покарань. Названі органи та організації вступають у правові відносини переважно з адміністрацією органів і установ виконання покарань і забезпечують режим законності, права, свободи та законні інтереси засуджених.

Ми погоджуємось з думкою А. Степанюка, що засуджені як носії прав та обов'язків в процесі відбукання покарань ніяк не підпадають під категорію об'єкт кримінально-виконавчої діяльності чи об'єкт кримінально-виконавчих правовідносин, а є суб'єктами відбукання покарання [6, с. 15–16], а також суб'єктами кримінально-виконавчих правовідносин.

Варто наголосити, що кримінально-виконавча діяльність характеризується досить широким колом дій та операцій, які здійснюють суб'єкти цієї діяльності в процесі здійснення ними своїх функцій. Можна виділити розпорядчі, нормотворчі, правозастосовні, інтерпретаційні дії та операції, які можуть викликати правові наслідки [4, с. 102].

Найбільш чітко це проглядається при виконанні покарань у виді позбавлення волі.

Підсумком кримінально-виконавчої діяльності є результат, тобто повне чи часткове досягнення мети цієї діяльності. Це свого роду підсумок кримінально-виконавчої діяльності за яким оцінюють соціальне значення, ефективність процесу виконання покарань, ефективність як кримінально-виконавчої діяльності в цілому так і діяльності окремих підрозділів та окремих співробітників органів і установ виконання покарань по забезпеченню прав і свобод засуджених з метою захисту інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими (ч. 1 ст. 1 КВК України).

Засоби виправлення і ресоціалізації засуджених застосовуються з урахуванням виду покарання, особистості засудженого, характеру, ступеня суспільної небезпеки і мотивів вчиненого злочину та поведінки засудженого під час відбукання покарання.

Основними суб'єктами, з якими органи і установи виконання покарань співпрацюють в процесі своєї правоохоронної діяльності, є органи державної влади та органи місцевого самоврядування, судові органи, органи прокуратури, інші державні органи, громадські об'єднання, а також міжнародні організації.

На підставі викладеного можемо дійти висновку, що кримінально-виконавча діяльність є важливою складовою частиною правоохоронної діяльності, а органи і установи виконання покарань, як її суб'єкти, займають важливе місце в системі правоохоронних органів.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Гусарев С. Д., Тихомиров О. Д. *Юридична деонтологія* : навч. посіб. Київ, 1999. 506 с.
3. Кримінально-виконавчий кодекс України : закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.
4. Гусарев С. Д. *Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти*. Київ : Знання, 2005. 375 с.
5. Степанюк А. Ф. *Сущность исполнения наказания*. Харьков : Фолио, 1999. 256 с.
6. Степанюк А. Х. *Актуальні проблеми виконання покарань (сутність та принципи кримінально-виконавчої діяльності: теоретико-правове дослідження)* : автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2002. 34 с.

Одержано 03.04.2019

УДК 342.951

Ігор Олексійович ПАНОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри загальноправових дисциплін факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

РОЛЬ ВСЕСВІТНЬОЇ МИТНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ В ОРГАНІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ МИТНОЮ СПРАВОЮ В УКРАЇНІ

Процеси глобалізації, інтеграції, розширення і поглиблення міжнародних економічних відносин визначають правила участі національних економік у світовому господарстві, вимагають уніфікації системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності з загальноприйнятими міжнародними принципами і нормами. Особливо це стосується організації в країні митної справи.

Безумовно, що формування та становлення митної системи в кожній країні відбувається окремо і незалежно під впливом різноманітних внутрішніх економічних, історичних та соціальних чинників, характерних для даної країни. Але сучасний економічний розвиток має чітко виражену тенденцію інтеграції національних економік в єдиний світовий господарський комплекс [1, с. 13].

Зовнішня торгівля, торгівельні зв'язки перетворюються у важливіший фактор економічного зростання, а національні економіки стають більш відкритими та конкурентними. В цих умовах виникла об'єктивна необхідність розробки світових митних стандартів, спрощення і гармонізації митних процедур, які у змозі забезпечити безпеку та зручність світової мережі торгівлі та сприяти побудові міжнародної митної системи.

Процес формування транснаціонального економічного простору поставив перед світовою спільнотою вимоги у співробітництві в митній сфері, створення спеціальної міжнародної організації, яка б займалася регулюванням митних відносин на міжнародному рівні та надавала би практичні рекомендації щодо їх здійснення, встановлювала відповідний баланс між національними, регіональними та міжнародними потребами в галузі митної діяльності [2, с. 149].

Міжнародні відносини з питань митного регулювання спонукають до компромісів та породжують організаційні та функціональні зміни у національних митних органах, впливають на процеси організації технологічних процедур в діяльності митних органів і порядку ведення митної справи взагалі.

На сьогодні існує лише одна всесвітня міжнародна міжурядова організація, в компетенцію якої входить вирішення питань у галузі митної справи, назва якої «Рада митного співробітництва», або «Всесвітня митна організація». Вона нараховує 72 держави-учасниці і тому її інколи називають Організацією Об'єднаних Націй з митних питань [3, с. 290].

Питання створення та функціонування Всесвітньої митної організації та її впливу на організацію діяльності митних органів в Україні вивчалися такими науковцями, як О. П. Гребельник, Є. В. Додін, О. Б. Єгоров, О. Д. Єршов, В. П. Пашко, С. М. Перепьолкін, К. К. Сандровський, В. В. Ченцов та інші.

Однак аспекти управлінського впливу Всесвітньої митної організації на національні митні служби досліджені не достатньо. Проблеми у сфері адаптації митної служби України до світових вимог потребують ретельної наукової уваги та комплексного аналізу.

У сучасних умовах інтернаціоналізації та глобалізації кожна країна прагне розширити свої зовнішньоекономічні зв'язки та сприяти розвитку зовнішньої торгівлі з усіма країнами світу. Важливу роль у цьому процесі відіграє державна митна політика та діяльність відповідної системи митних органів. Всесвітній митній організації належить центральне місце на міжнародній арені в питаннях регулювання міжнародних відносин, пов'язаних з вирушенням питань у митній сфері.

Всесвітня митна організація проголошує чесне, прозоре та передбачливе митне середовище, внаслідок створення якого повинна розвиватись національна економіка та підвищуватися соціальний добробут країн, що є членами організації. Звичайно, що міцна національна економіка країни буде привабливою для інших економік світу, що, як наслідок, сприятиме процвітання міжнародної торгівлі та водночас зробить можливою ефективну боротьбу із транснаціональною злочинною діяльністю [7].

Всесвітня митна організація з моменту її створення займається гармонізацією та уніфікацією митних систем, удосконаленням митного законодавства і розвитком міжнародної співпраці. Рекомендації Всесвітньої митної організації щодо митного співробітництва складають основу діяльності національних митних служб в питаннях співпраці у боротьбі з контрабандою. Організація наділена доволі широкими повноваженнями з тим, щоб, як зазначається в засновницькому акті, «забезпечити можливо більш високий рівень узгодженості та уніфікованості їх митних систем та посилити вивчення проблем, які виникають під час розвитку та покращення митної технології митного законодавства» [4, с. 184].

За час існування Всесвітньої митної організації під її егідою були прийняті такі універсальні міжнародні договори, як Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (Київська конвенція 1973 року), Митна конвенція про карнет АТА для тимчасового ввезення товарів (Конвенція АТА 1961 року), Міжнародна конвенція про опис і кодування товарів 1983 року, Стамбульська конвенція про тимчасове ввезення 1990 року, Міжнародна конвенція про взаємне адміністративне сприяння в недопущенні, розслідуванні та припиненні митних правопорушень (Конвенція Найробі 1977 року) і багато інших.

Основна діяльність Всесвітньої митної організації спрямована на надання країн-членам, а Україна входить до її складу, як й інші незалежні держави, що утворились після розпаду СРСР, допомоги в досягненні найбільш ефективного здійснення процедур митного оформлення, організації роботи митних органів. Під впливом та за сприянням Всесвітньої митної організації Україна стала повноправною учасницею міжнародних митних відносин та приєдналася до відповідних конвенцій, таких як Митна конвенція про міжнародне перевезення вантажів із застосуванням книжки міжнародного дорожнього перевезення, Міжнародна конвенція про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства, Міжнародна конвенція про узгодження умов проведення контролю вантажів на кордонах, Міжнародна конвенція про гармонізовану систему опису і кодування товарів, Конвенція про тимчасове ввезення, Міжнародна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур [5, с. 93].

Саме при безпосередній участі Всесвітньої митної організації в Україні запроваджена система ефективних та дієвих митних адміністрацій шляхом гармонізації та спрощення митних процедур, втілені принципи формування митного законодавства та принципи поведінки митних адміністрацій, що стали ключовими в процесі модернізації митної служби.

За висновками фахівців Ради митного співробітництва Українське митне законодавство загалом відповідає вимогам Конвенції Кіото та Рамковим стандартам. Хоча, звісно, є деякі аспекти, які потрібно відпрацювати. Так, відсутня практика врегулювання митних правопорушень на основі компромісу (хоча Київська конвенція передбачає закріплення цих норм), суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності не мають права змінювати митний орган призначення без попереднього повідомлення і перевантажувати товари з одного транспортного засобу в інший без дозволу митного органу (таке право є вимогою ВМО), відсутня зацікавленість з боку підприємців у наданні повного доступу митниці до свого документообігу (це є слабкою стороною в системі, з точки зору безпеки), попереднє оформлення немає широкого поширення, а імпорتنі та експортні процедури виконуються в електронному і паперовому вигляді одночасно (документообіг за старою системою) [8].

Виходячи з вище викладеного можна зробити висновок про те, що механізм здійснення управлінського впливу Всесвітньої митної організації на національні митні системи базується на

цілях, проголошених організацією. Всесвітня митна організація використовує різні форми впливу на національні митні системи, зокрема політичні, правові, економічні, технічні, тренінгові та здійснює свій вплив як на міжнародному, так і на міждержавному та навіть на міжвідомчому рівнях [6, с. 43]. Міжнародні договори, розроблені Всесвітньою митною організацією, відіграють дуже важливу роль у правовому регулюванні міжнародного митного співробітництва кожної країни-члена організації.

Основним управлінським інструментом ВМО є прийняті нею та іншими міжнародними організаціями конвенції та стандарти.

Окрім конвенцій та стандартів безпеки, як інструмент управління митною справою Всесвітня митна організація активно використовує систему рекомендацій щодо їх імплементації в національне митне законодавство. Особливу увагу приділяють стратегічному управлінню та бюджетному фінансуванню програм адаптації митних систем міжнародним вимогам. Система відповідних тренінгів персоналу митниць, а також надання технічної допомоги робить вплив Всесвітньої митної організації комплексним.

Щодо співробітництва України зі Всесвітньою митною організацією, то можна сказати, що приєднання України до цієї організації та розроблених нею конвенцій і запропонованих Рамкових стандартів безпеки дасть змогу спростити митні процедури, які сприятимуть розвитку міжнародної торгівлі, активізації інформаційних технологій, розширенню правової та технічної бази для здійснення ефективного митного контролю та мінімізації ризиків.

Список бібліографічних посилань

1. Пашко П. В. Основи митної справи : підручник. Київ : Знання, 2001. 651 с.
2. Корміч Б. А. Державно-правовий механізм митної політики України : монографія. Одеса : Астропринт, 2000. 176 с.
3. Ченцов В. В. Митне право України : навч. посіб. Київ : Істина, 2007. 326 с.
4. Єгоров О. Б. Митна економіка : навч. посіб. Одеса : Пласке ЗАТ, 2005. 301 с.
5. Додин Е. В. Рамочные стандарты безопасности и упрощения глобальной торговли. *Митна справа*. 2005. № 4. С. 9–12.
6. Кіотські стандарти для України. *Митниця*. 2006. № 10. С. 43.
7. <http://www.wcoomd.org>.
8. <http://www.customs.gov.ua>.

Одержано 02.04.2019

УДК 342.9:351.7

Оксана Олександрівна ПАНОВА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри адміністративної діяльності поліції факультету № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3533-5076>

СТАНОВЛЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ ЗА ЧАСІВ ПРАВЛІННЯ ПЕТРА I ТА КАТЕРИНИ II

Захист прав і свобод людини і громадянина, дотримання правопорядку є невід'ємними складовими сектору безпеки в Україні.

Вивчення ретроспективного розвитку сфери забезпечення публічну безпеку, як елементу національної безпеки, надасть можливість визначити найбільш ефективні та прогресивні шляхи покращення системи безпеки в Україні.

В рамках обмеженого об'єму тез(визначених вимогами до них), нами пропонується розглянути лише невеликий етап розвитку законодавства, у сфері забезпечення публічної безпеки, на території українських земель, що знаходились під владою Росії за часів правління Петра I та Катерини II

Будучи прихильником західноєвропейської лексики, Петро I вводить термін «поліція», запозичивши його з німецької мови. Він уживався як синонім російського слова «благочинність» в значенні прийнятих правил поведінки, благопристойності, але частіше для позначення органу, що забезпечує безпеку і підтримує правопорядок. Поліція у відповідності до досвіду Західної

Європи будувалася на певних засадах. Такими були бюрократична організація, визначеність прав і обов'язків посадових осіб, юридичне закріплення структури і компетенції, особистий контроль над діяльністю з боку глави держави [7, с. 20].

Нормативну регламентацію діяльності постійно діючої тогочасної поліції, знаходимо в затверджених у травні 1718 року *«Пункты, данные Санкт-Петербургскому Генерал-полицимейстеру»* [3].

«Пункти» детально регламентували повноваження генерала-поліцимейстера, які були досить широкі. Так, деякі з них передбачали безпосередню боротьбу із злочинністю: затримання і відсилання до суду забіяк, «гулящих людей» з визначенням працездатних для роботи (п. 7, 10); припинення азартних ігор, утримання місць розпусти (п. 9); виявлення осіб що втекли (п. 11). Ще йому доручалося наглядати за правильністю забудови (п. 1, 4) і протипожежною безпекою (п. 1, 8), зміцненням і належним утриманням берегів річок, вуличних стоків (п. 2). Він же повинен був стежити за чистотою вулиць і зручним проїздом по ним (п. 3, 6), за санітарним станом ринкової торгівлі, правильністю вимірювання і вагів, ціноутворенням (п. 5) [7, с. 20].

Слід наголосити, що зазначені «Пункти» були запозичені з творів тогочасних вчених Ніколя Деламара і Х. Вольфа [6; 1]

Отже, за часів правління Петра I забезпечення публічної безпеки та порядку асоціювалось з діяльністю окремо створеного органу – поліції.

В підтримку наведеної тези, Чишко К.О. слушно зазначає, що ще у 1772 в Росії був прийнятий «Статут благочиння», який містив таке положення: «Квартальный надзиратель в его квартале имеет попечение, что бы молодые и младшие почитали старых и старших». Це положення надавало певні повноваження, існуючої на той час поліції безпеки, завданням якої було здійснення спостереження за скупченнями народу та за подорожуючими, а також протипожежний нагляд. Поліція безпеки мала право втручатися в сімейне життя з метою припинення конфліктів та значних скандалів і примушувала людей дотримуватися релігійних норм [8, с. 186].

Після смерті Петра I у 1725 році, його політичний курс та програму реформування продовжила Катерина II (Катерина Велика), з ім'ям якої пов'язано створення та нормативна регламентація політичного курсу на європолітизацію.

Так, у 1766 році Катерина II видає Наказ про створення комісії для укладення нового нормативного акту, який би регламентував російську державність (замість Уставу 1649 року).

Текст «Наказу» складався з 22 глав, кожна з яких була присвячена тій або іншій проблемі суспільного устрою. У них Катерина викладала свої погляди на такі важливі питання, як монархічна влада, закони, злочини і покарання, народне господарство, виховання, спадкове право, суд [4].

У 20 главах «Наказ» говорить про самодержавну владу в Росії, про підлеглі органи управління, про сховище законів (Сенаті), про стан всіх в державі тих, що живуть (про рівність і свободу громадян), про закони взагалі, про закони детально, саме про узгодження покарань із злочинами, про покарання, особливо про їх помірність, про провадження суду взагалі, про діяльність кримінального суду (кримінальне право і судочинство), про кріпосний стан, про розмноження народу в державі, про рукоділля (ремеслах) і торгівлю, про виховання, про дворянство, про середній рід людей (третьому стані), про міста, про спадки, про складання (кодифікування) і склад законів; остання, XX глава викладає різні статті, що вимагають пояснення, саме говорить про суд за образу величності, про надзвичайні суди, про віротерпимість, про ознаки падіння і руйнування держави [4].

Окремої уваги в рамках нашого дослідження заслуговують тези, що знайшли своє закріплення в XXI главі зазначеного «Наказу», адже саме в ній мова йде про органи поліції та «благочинність», т.т. визначались норми публічного порядку та безпеки у тому вигляді, який характеризує той період часу. Так, аналіз статей 551-560 «Наказу» [2] визначив склади правопорушень, на які розповсюджувалась влада поліції, серед них зокрема:

1) ст. 552 «Наказу» - нагляд за правопорядком під час хресних походів та богослужіння у спеціально відведених для того місцях.

2) ст. 553 «Наказу» - нагляд за шахраями, до яких відносили чаклунів, прорицателів та віщунів;

3) ст. 554 «Наказу» - третьою сферою нагляду поліції є здоров'я, Так, поліція здійснювала контроль за нешкідливістю повітря, на чистоту вулиць, річок, колодязів і інших водних джерел, на якість їстівних і питних запасів, нарешті, на хвороби;

4) ст. 555 «Наказу» - нагляд за уражаєм, пасовищами, ловлею риби, тощо

5) ст. 556 «Наказу» - визначали умови нагляду за містобудуванням;

6) ст. 557 «Наказу» - на нашу думку, найбільш притаманна для сучасної правової системи. Аналіз даної статті показав, що за часів правління Катерини II, особливу увагу приділялось нормам благоустрою, та встановлювалось, що одними з головних засад забезпечення публічної безпеки та попередження правопорушень є:

- освітлення вулиць у нічний час;
- заборона несанкціонованих мітингів та зібрань;
- заборона носіння зброї особами які не мають на це право;
- осіб що не працюють змушували працювати, а в разі якщо вони відмовлялись – висилили з міста;

- вимога запирати ворота в домівках.

7) ст. 558 «Наказу» – визначала засади доброчесної торгівлі, головним критерієм якої встановлювалось заборона обважування та обмірювання

8) ст. 559 «Наказу» – слідували за тим, що б вільнонаймані особи (за «Наказом» вони відносяться до категорії «слуги») отримували гідну та своєчасну заробітну плату

9) ст. 560 «Наказу» – встановлення піклування над жебраками та інвалідами-жебраками, що проявляється у змушуванні працювати цих категорій осіб, якщо їм дозволяє фізіологія

Таким чином, аналіз становлення забезпечення публічної безпеки на території українських земель за часів Петра I та Катерини II показав, що «Статут благочинства, або поліцейський», утворений за часів Катерини II, остаточно утвердив наявність у законодавстві нової, цілісної, внутрішньо узгодженої галузі – поліцейського (а пізніше – адміністративного) права. Надалі цей статут, який діяв і на українських землях, трансформувався у «Статут попередження та припинення злочинів». Останній можна вважати своєрідним аналогом сучасного Кодексу України про адміністративні правопорушення. Він мав три редакції (1842, 1857 та 1876) і був чинний аж до повалення російського самодержавства [5, с. 30].

Отже, порівняння категорії «публічна безпека», «благочиння» та «поліцейське», в тогочасній нормотворчій діяльності, що охоплює майже сто років (1689–1796), мало єдине смислове підґрунтя, що забезпечувало існування та парадигму тогочасного забезпечення адміністративно-правових відносин у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку.

Список бібліографічних посилань

1. Ролан Д. Административная наука. М. : Прогресс, 1982. 244 с.
2. Наказ Екатерины II Комиссии о составлении проекта нового Уложения. 1767–1768 гг. // Музей истории российских реформ имени П. А. Столыпина : сайт. URL: <http://museumreforms.ru/node/13646> (дата звернення: 02.04.2019).
3. Полное собрание законов Российской Империи (1645–1825 гг.) : в 45 т. / под ред. М. М. Сперанского. СПб., 1830. Собр. 1, т. V. № 3203.
4. Екатерина Великая. 1780-е – 1790-е гг. / сост. М. Смыр. М. : Олма Медиа Групп, 2010. 256 с. URL: https://www.litmir.me/br/?b=265963&p=1#section_2 (дата звернення: 02.04.2019).
5. Усенко Б. Правове регулювання управління на теренах України в період середньовіччя і Нового часу // Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. / відп. ред. В. Б. Авер'янов. Київ : Юрид. думка, 2007. Т. 1: Загальна частина. С. 28–32.
6. Христиан Вольф и философия в России. СПб. : Изд-во Рус. христиан. гуманитар. акад., 2001. 400 с.
7. Чашников В. А. Создание регулярной полиции в России в первой половине XVIII в. *Вестник Уральского юридического института МВД России*. 2015. № 4. С. 19–23.
8. Чишко К. О. Кваліфікація адміністративних проступків у сфері забезпечення громадського порядку та громадської безпеки: історичний аспект та сучасне розуміння. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2015. Вип. 3, ч. 2, т. 2. С. 185–189.

Одержано 05.04.2019

УДК 340.116.05(4-6ЄС)

Олександр Сергійович ПЕРЕДЕРІЙ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри державно-правових дисциплін

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4898-876X>

ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК ЧИННИК МОДИФІКАЦІЙНИХ ЗМІН ПРАВОВИХ СИСТЕМ ДЕРЖАВ ЄВРОПИ

Право Європейського Союзу (далі – ЄС) як цілісна і завершена система формувалося тривалий період часу, який дорівнює історії самого ЄС і процес його удосконалення триває постійно і безперервно. Досвід розбудови правової системи ЄС за останні десятиліття вказує на те, що право ЄС з кожним роком стає чим далі більш вагомим чинником впливу на розвиток національних правових систем держав Європи і світу. Сьогодні є всі підстави констатувати, що зміст засад права ЄС і його регуляторний потенціал став потужним чинником модифікаційних змін правового устрою як держав, які входять до європейського альянсу, так і інших країн світу. У зв'язку з цим науково-практичний інтерес викликають аспекти, які характеризують право ЄС саме як чинник модифікаційних трансформацій правових систем держав. З'ясувати їх і пізнати їх сутність можна шляхом розкриття впливу права ЄС на юридичну сферу суверенних держав.

Перший напрям впливу зводиться до того, що право ЄС регламентує організаційно-правові умови розвитку інтеграційних процесів у Європі як таких. Через участь у євроінтеграційних процесах держав, їх національні правові змінюються. Причиною цього є те, що на рівні внутрішнього законодавства суверенні держави змушені детально регламентувати визначені актами ЄС модальності регулювання тих чи інших відносин у різних сферах. також держави, які виявили бажання вступити в ЄС, зобов'язані трансформувати власну правову систему шляхом імплементації інститутів права ЄС у національну практику державного будівництва задля приведення економічних і політико-правових показників розвитку до рівня інших держав-членів. Сприйняття права ЄС на національному рівні суверенними державами політично збільшує їх наднаціональний вектор розвитку [1, с. 250].

Друга форма впливу права ЄС як чинника модифікаційних змін правових систем країн Європи є те, що його положення закріплюють уніфіковані для держав-членів спільні ідейні засади розвитку і функціонування правових систем держав, які є членами ЄС, або намагаються вступити до Союзу у подальшому. У правничій термінології ідейні засади функціонування наддержавної правової системи ЄС отримали назву «універсальні цінності». Універсального характеру таким цінностям надає те, що вони нормативно закріплюються на наддержавному рівні у правових актах ЄС, а їх реальне втілення і забезпечення відбувається на рівні функціонування і розвитку національних правових систем держав-членів як самого ЄС, так і інших країн, що беруть участь у процесах європейської інтеграції.

Вичерпного переліку універсальних цінностей ЄС не існує. Разом із тим, орієнтуючись на положення ст. 2 Розділу I Договору про Європейський Союз (Маастрихтського договору) від 07.02.1992 р. універсальними цінностями ЄС є: людська гідність, свобода, демократичний державний устрій, рівність перед законом, правова держава, права людини, права осіб, що належать до національних, релігійних і інших категорій меншин [2]. Доцільно зазначити, що категорія «цінність» у правовій доктрині ЄС є неоднозначним поняттям і у нього закладаються різні змісти. Але формальне закріплення зазначеної категорії в установчих документах ЄС має на меті підкреслити, що європейська інтеграція та створені у її результаті універсальні правові канони мають відповідати ідеалам моралі та ні в якому разі не суперечити їй [3, с. 248]. Універсальні цінності, які виробило право ЄС поступово набувають значення основоположних засад трансформації правового устрою для інших держав Європи, які не є членами ЄС. Так, країни світу, уклавши з ЄС угоду про асоціацію (Грузія, Молдова, Україна) або угоду про налагодження асоціації (Туреччина, Республіка Чилі) офіційно взяли на себе зобов'язання цінувати базові постулати права ЄС та активно їх імплементувати у функціонування національних правових систем і практику державного будівництва. Зокрема, у відповідності до Угоди про асоціацію між Україною і ЄС дотримання українською стороною цінностей ЄС є запорукою зближення сторін і залучення України до участі у європейських політиках [4]. Виконання зазначеного зобов'язання є

багатоступеневим завданням, що передбачає впровадження нових стандартів функціонування всіх компонентів правової і економічної системи держави. Так, напрями трансформації правової системи України у зв'язку з імплементацією Угоди про асоціацію з ЄС нараховують 1943 пункти і визначені у спеціальному урядовому документі [5]. Незважаючи на певну проблематику сприйняття деякими національними правовими системами держав світу універсальних загальноєвропейських правових цінностей, право ЄС чим далі більше впливає на правові системи держав світу і стверджує власний екстериторіальний характер.

У додаток до наведеного вище, доцільно акцентувати увагу також на тому, що право ЄС потенційно впливає на ідеологічну компоненту національних правових систем держав Європи. Правові засади створення і функціонування ЄС, юридична універсалізація та юридичне закріплення цінностей ЄС, спільні стандарти правозахисної діяльності поступово сприяли формуванню специфічної загальноєвропейської правової ідеології. Основоположним її елементом стала ідея недоторканості, непорушення, верховенства основних прав і свобод людини, які закріплені у Європейській конвенції з прав людини та прецедентній практиці Європейського Суду з прав людини, відсутність кордонів [6, с. 21].

Окрім зазначеного, право ЄС має безпосередній вплив на національні правові системи держав-членів і держав, які тісно співпрацюють з ЄС на умовах асоціації в частині встановлення на законодавчому рівні уніфікованих для держав-членів стандартів технічного регулювання виробництва і оцінки якості продукції, організації ринку товарів та послуг, правила економічної конкуренції. На сьогодні система технічного регулювання в ЄС передбачає усунення технічних бар'єрів у торгівлі і чітку систему вимог до безпечності і якості продукції, які містяться у технічних регламентах ЄС. Сприйняття норм технічного регулювання виробництва і оцінки якості продукції ЄС відбувалося у багатьох державах, які виходили на загальноєвропейський ринок. Цьому у більшості випадків передувало укладення з ЄС Угоди про оцінку відповідності та взаємну прийнятність промислових товарів (Угода АСАА). Цим шляхом йшли такі держави як Японія, США, Канада, Австралія, Нова Зеландія, Швейцарія, Ізраїль [7]. У ст. 57 Угоди про асоціацію передбачено, що у перспективі Україна має укласти з таку угоду з ЄС. Підписання документу дало б змогу національній продукції вільно просуватись на внутрішньому ринку ЄС без додаткового проведення процедур оцінки відповідності якості. Це зумовило б значні трансформаційні зміни на рівні системи національного законодавства, а особливо – сприяло б трансформації системи нормативно-технічного регулювання якості продукції, стало чинником прискорення модернізації національної економіки.

Зазначене вище підтверджує, що право ЄС є на сьогодні платформою для модифікаційних змін національних правових систем європейських держав. Це обумовлюється не лише особливостями його змісту і міждержавним характером дії, а й намаганням європейських держав стати членом ЄС і адаптувати правові стандарти організації суспільного життя до національної практики державотворення. Пріоритети трансформації правової системи України, які сформульовано в Угоді про асоціацію між Україною і ЄС, передбачають системну роботу задля ефективності інноваційних перетворень всіх елементів національної правової системи. Результативність їх проведення багато у чому залежить від політичної волі керівництва держави системно проводити на національному рівні комплексні реформи у державі.

Список бібліографічних посилань

1. Яковюк І. В. Правові основи інтеграції до ЄС: загальнотеоретичний аналіз. Харків : Право, 2013. 760 с.
2. Договор о Европейском Союзе от 7 февраля 1992 г. // Европейский Союз: основополагающие акты в редакции Лиссабонского договора с комментариями / С. Ю. Кашкин, О. Е. Кутафин, А. О. Четвериков ; пер. с англ. А. О. Четвериков ; под ред. С. Ю. Кашкина. М. : ИНФРА, 2008. С. 166–210.
3. Степанова О. Г. Пріоритети правоохоронної діяльності держави як члена Європейського Союзу (теоретико-правовий аспект). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2014. № 1106, вип. 17. С. 247–249.
4. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : закон України від 16.09. 2014 № 1678-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 40. Ст. 2021.
5. Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : постанова Кабінету Міністрів України від 25.10.2017 № 1106. *Урядовий кур'єр*. 2018. № 52.
6. Войтанович О. Трансформація правової ідеології в Україні в контексті підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Юридична Україна*. 2014. № 10. С. 20–26

7. Технічне регулювання в ЄС // Представництво України при Європейському Союзі та Європейському Співтоваристві з атомної енергії : офіц. сайт. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/Ukraine+-+EU+export-import+helpdesk+/Non-tariff+regulation/Technical+Regulation> (дата звернення: 01.03.2019)

Одержано 07.03.2019

УДК 343.98

Станіслав Ігорович ПЕРЛІН,

кандидат юридичних наук,

директор Харківського науково-дослідного

експертно-криміналістичного центру МВС України

ХАРАКТЕРИСТИКА ІСТОРИЧНИХ ПЕРІОДІВ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ЕКСПЕРТНОЮ СЛУЖБОЮ МВС УКРАЇНИ

Найбільший обсяг завдань щодо техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів поліції щодо розкриття та розслідування злочинів в Україні завжди покладался на відповідні відомчі науково-технічні підрозділи. Історично склалося так, що саме їхні фахівці забезпечували технічний супровід слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. Постійно розширювалось і коло судово-експертних досліджень, що ними проводились.

На нашу думку, сьогодні вже є можливість вести мову не просто про процес розвитку експертно-криміналістичних підрозділів системи МВС України, а про його систематизацію на підставі виокремлення найбільш значущих періодів їх функціонування. Пропонуємо визначити чотири основні етапи: 1) дорадянський (до 1917 року); 2) радянський етап (з 1917 до 1991 року), що поділяється на довоєнний і післявоєнний періоди; 3) пострадянський етап (з 1991 до 2015 року); 4) етап сучасного розвитку (з 2015 року і дотепер).

Дорадянський етап характеризується створенням умов для організації спеціалізованих установ експертно-криміналістичного забезпечення кримінальної юстиції, коли початок поліцейським криміналістичним установам поклали відповідні довідково-реєстраційні підрозділи. Даному етапу, по-перше, був притаманний розвиток спеціальних галузей знань (техніко-криміналістичне дослідження документів, судова фотографія, балістичні дослідження, антропометричні і дактилоскопічні дослідження та деякі інші). По-друге, він характеризується виникненням нових підрозділів техніко-криміналістичного забезпечення поліції, таких, наприклад, як антропометричний кабінет при Київській міській розшуковій поліції, дактилоскопічне бюро, довідково-реєстраційне бюро тощо. По-третє, на цьому етапі діяльність криміналістичних підрозділів поліції в більшості була спрямована на вирішення завдань розшуку, реєстрації та ідентифікації злочинців, а також знарядь злочину й інструментів для його вчинення.

Слід відзначити, що саме на дорадянському етапі відбулося започаткування використання наукових здобутків у криміналістиці, коли досягнення в різних спеціальних галузях науки і техніки замінили застарілі прийоми і методи, що використовувалися не завжди обізнаними в цьому особами.

Радянський етап (з 1917 до 1991 року) найбільш широко досліджений у науковій літературі. Переважно його прийнято поділяти на довоєнний і післявоєнний періоди.

У цілому довоєнний період радянського етапу розвитку експертних установ МВС України може бути охарактеризований таким чином: 1) подоланням негативних наслідків громадянської війни на початку довоєнного періоду, а саме наслідків руйнування кабінетів судової експертизи та довідково-реєстраційних бюро, знищення дактилоскопічних картотек злочинців, зменшення кваліфікованих кадрів, нестачі спеціальної літератури і таке інше; 2) відновленням і розвитком зруйнованих інституцій. Наприклад, було утворено Центральне реєстраційно-дактилоскопічне бюро Головного управління міліції та введено дактилоскопічну реєстрацію на місцях; 3) початком унормування діяльності криміналістичних підрозділів органів внутрішніх справ, розробленням нормативно-методичної бази організації їх діяльності; 4) законодавчим закріпленням використання спеціальних знань у доказуванні; 5) підготовкою спеціалістів і комплектуванням

ними підрозділів; б) проведенням науково-дослідної роботи, одним з основних напрямів якої була розробка нових методів дослідження речових доказів.

Післявоєнний період радянського етапу розвитку експертних установ МВС України може бути охарактеризований таким чином: 1) виокремленням науково-технічних апаратів у галузеву службу органів внутрішніх справ і в подальшому створенням самостійного Науково-технічного відділу Управління міліції Міністерства внутрішніх справ; 2) підвищенням ролі експертів у діяльності з розслідування злочинів; 3) розширенням мережі криміналістичних лабораторій, підбором і навчанням експертних кадрів, упровадженням засобів криміналістики у практику розслідування злочинів.

Більшість дослідників виокремлюють етап сучасного розвитку експертних установ із середини 90-х років минулого століття, тобто з перших спроб формування в Україні нової мережі таких закладів. Проте, на нашу думку, із сучасних позицій можна стверджувати, що радикальних змін у підходах щодо технічного забезпечення криміналістичної діяльності ні у 90-х роках 20-го століття, ні у 10-х роках 21-го століття не відбулося. Глибока економічна криза в державі, нестабільні політичні процеси не дозволяли не те що кардинально покращувати стан техніко-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності, а й підтримувати його на пристойному рівні. Тобто мова має йти не про якийсь принципово новий перспективний період розвитку, а про етап «виживання», який у підходах до організації та здійснення професійної діяльності експертно-криміналістичних підрозділів суттєво не відрізнявся від радянського. Отже, слід вести мову про пострадянський етап (з 1991 до 2015 року), на якому залишилася система експертних установ, що була одержана у спадок від УРСР, але робилися спроби змінити її, пристосовувавши до нових умов роботи.

У цілому пострадянський етап розвитку експертних установ МВС України може бути охарактеризований: а) утворенням Вибухотехнічної служби МВС України, а згодом і регіональних вибухотехнічних підрозділів; б) створенням Експертно-криміналістичної служби як окремої системи експертних підрозділів.

Зважаючи на ту обставину, що після Революції Гідності та остаточного обрання Україною шляху на євроінтеграцію в нашій державі було розпочато роботу із запровадження принципово нових підходів до організації діяльності органів правопорядку, є підстави стверджувати про виокремлення нового етапу сучасного розвитку експертно-криміналістичних підрозділів системи МВС України. Цей етап розпочався у 2015 році разом із реформуванням МВС України, створенням Національної поліції, намаганням розмежувати підрозділи техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування та експертно-криміналістичні підрозділи. Отже, він знаменується початком кардинальних змін у системі відомчих експертних закладів.

Загалом сучасний етап розвитку експертних установ МВС України може бути охарактеризований наступним чином: 1) розпочато реформування відомчих експертно-криміналістичних підрозділів шляхом утворення структурно відокремленої Експертної служби МВС України, яку підпорядковано МВС України, а не органу досудового розслідування (поліції); 2) здійснено спробу розподілити функції з техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів досудового розслідування між інспекторами-криміналістами (підрозділи Національної поліції України) та експертами Експертної служби МВС України.

Зазначений етап лише розпочався, і основні заходи щодо розвитку техніко-криміналістичного забезпечення в нових умовах функціонування органів правопорядку ще попереду. Можна стверджувати, що зараз тільки створюються передумови для належної організації роботи відомчих криміналістичних установ згідно з передовими світовими стандартами.

Уявляється очевидним, що в першу чергу необхідно вжити заходів щодо кардинального поліпшення стану матеріально-технічної бази зазначених підрозділів, підвищення фахового рівня працівників, забезпечення відповідності експертних досліджень міжнародним стандартам якості тощо. На нашу думку, вирішувати ці завдання було б простіше, якби основні функції щодо техніко-криміналістичного забезпечення проведення окремих слідчих (розшукових) дій, а також і судово-експертну роботу виконували підрозділи Експертної служби МВС України.

Одержано 28.03.2019

УДК 821.161.1

Вікторія Анатоліївна ПЕРЦЕВА,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри українознавства факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5203-761X>

ТРАДИЦІЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ АРХЕТИПУ «ОХОРОНЕЦЬ ПОРЯДКУ»

Кожна культура, і правова, зокрема, потребує текстів, що виконують функцію архаїчних. У формуванні правової культури в суспільстві важливу роль грає архетип охоронця права, який сформувався в суспільній свідомості. Цей архетип формується в художній літературі й кіномистецтві. Механізми, що формують цей образ абсолютно протилежні до юридичного дискурсу. З одного боку, абсолютна точність у найдрібніших деталях, відсутність будь-якої двозначності в інтерпретації юридичних законів. З іншого – детективні сюжети, що нестримно розвиваються, даючи ключ до розгадки злочину. Зрозуміло, що архетип охоронця порядку залежно від контексту може символізувати різні явища. Герой «кримінального» роману, детективу, анекдоту, шансону – за кожним із цих художніх типажів є певний стабільний комплекс ідей і почуттів, що мігрують із тексту в текст.

Фактично, вони розрізняються між собою тільки художнім наповненням архетипу й тим попитом на професійні й особові характеристики, які соціум хоче в певній сукупності бачити в тих, хто їх охороняє. Важливим доказом послідовного формування у культурі архетипу охоронця закону стала поява в 30-х рр. XX ст. творів про радянську міліцію як «свою», народну. Звичайно, до образу чекіста, правоохоронця література зверталася і раніше, ще в 20-і рр., але, зазвичай, у вигляді тривіальних персонажів, наприклад, «Собачий нюх» М. Зощенка, «Провокатор» Г. Шкурупія, «Надзвичайних пригодах на волзькому пароплаві» О. Толстого, «Записки лікаря Піддубного» Ю. Шовкопляса тощо.

Першою вдалою спробою в цьому напрямі можна назвати «побутову» повість про кримінальний розшук О. Козачинського «Зелений фургон», майстерно вплетену в загальну канву того часу і спрямовану на ліквідування двадцятирічних образ і ненависті, що склалися через репресії й «червоний терор». Саме з появою цього твору можна з упевненістю говорити про початок формування двох традицій репрезентації архетипу охоронця порядку в радянській культурі, які надалі отримають свій розвиток.

Перша традиція робила акцент на особі працівника правоохоронних структур, тоді як друга – на професіоналізмі й неупередженому дотриманні букви закону. До творів першої традиції, які пропагували чуйність і гуманність охоронців порядку, зображених у повсякденних ситуаціях, можна віднести кілька «культових» творів: «Лапшин» Юрія Германа, «Жорстокість» Павла Ніліна, «Сільський детектив» Віля Ліпатова, «Ера милосердя» братів Вайнерів. Так, зазначена консолідованість оголошена у першому ж абзаці повісті Ю. Германа, де розповідається про свято Лапшина на честь його дня народження. За святковим столом зібралися два міліціонери, лікар, хатня робітниця, працівник сільського господарства й електротехнік палітурної артілі, – тобто в мініатюрі була представлена вся «соціальна структура» тодішнього радянського суспільства. Перша традиція базувалась на певних літературних прийомах, що втілювались у різні сюжети: першочергово, не покарати злочинця, а врятувати від несправедливого покарання невинного; головне в покаранні – не жорстокість, а шлях до виправлення, що з'являється після вироку. Інакше кажучи, архетип охоронця порядку сприймався передусім як гуманний рятівник зруйнованої через певний злочин єдності суспільства, і лише згодом – як борець зі злом, адже радянська культура оголосила найсуворіше табу на щонайменші знаки міліцейської «крутизни».

Символом першої традиції репрезентації архетипу охоронця порядку з упевненістю можна назвати образ дільничного Аніскіна, що діє передусім справедливо і лише потім, якщо його кондова справедливість не відчувається особою, що скоїла злочин, згідно із законом. Саме ці якості Аніскіна дозволяють зберігатися соціальному організму його села, мешканці якого за звичкою задовольняються у своєму побуті «життям без юридичних тонкощів». Аніскін потайки спостерігає за тим, що відбувається в рідному селі й, витрачаючи мінімум енергії, є тим джерелом соціального спокою й порядку, завдяки якому тільки й можливе існування гармонійного сільського життя.

Кілька років поспіль з'являються відразу три знакові для культури радянських часів образи охоронця порядку й закону: легендарна трійця Знавців: Знаменський, Томін і Кібрит, яка

продовжує традиції першого архетипу – «людяність і добро», або «справедливість», як її розуміли односельці дільничного уповноваженого Аніскіна.

За свідченням одного з братів Вайнерів, під час обговорення сценарію «Місця зустрічі змінити не можна», довготривалі обговорення викликав постріл капітана міліції Гліба Жеглова у спину бандита Левченка, який втівав від міліції. У радянській пресі початку 80-х рр. розгорнулася жвава дискусія з приводу пропаганди радянським кінематографом жорстокості. За «пропаганду» піддаються критиці фільми «Пірати XX століття», «Сищик», герої яких відважно вступають у рукопашні бої зі злочинцями. До того ж антипатію викликало зображення «добра з кулаками», ще більше – «добра», одягненого в міліцейську форму.

Друга традиція репрезентації архетипу охоронця порядку – «суперменська». Цей архетип відрізняли відсутність сім'ї або розлад у ній через службову завантаженість, постійна готовність до ризику, нескінченна «брудна» робота та непохитність характеру. Слід сказати, що суспільство довго не погоджувалось з ідеєю про правоохоронну діяльність без примусу як єдиний метод роботи охоронця порядку. Про це, зокрема, свідчила шалена глядацька любов до образу Гліба Жеглова (Володимира Висоцького), що мало думав про чуйність і гуманізм стосовно своїх кримінальних клієнтів.

У творі В. Астаф'єва «Сумний детектив», назва якого прямо вказує на «сільську ідилію» Ліпатова, цей момент було точно схоплено. «Сумний детектив» став антитезою «Сільському детективу». В обох випадках герої є класичними архетипами охоронця порядку: чесні, чуйні, принципові, хоробрі. Але замість тихого і мирного аніскінського села ми зустрічаємо в творі Астаф'єва місто, що переповнене тотальним насильством. Показ іншого середовища визначає і різну професійну долю двох детективів. Аніскін і на пенсії продовжує працювати, оскільки село без нього пропаде. А ще відносно молодий опер Сошнін йде у відставку, присвячуючи себе літературній творчості, тоді як місто продовжує деградувати без нього так само, як деградувало під час його служби в міліції. Астаф'єв послідовно показує марність і навіть шкідливість сошнінських правоохоронних зусиль. Показова і доля «Сумного детектива» проти долі аніскінського циклу. Увійшовши до переліку «гучних» літературних творів часів перебудови, ця повість у наш час благополучно забута, та й справжній опер Сошнін навіть не наблизився до почесного статусу «народного дільничного» Аніскіна. Це через те, що, як тільки читацька аудиторія адаптувалась до рівня і стилю репрезентації в повісті різноманітного насильства, вона була забута.

Отже, у результаті співіснування двох традицій архетип охоронця закону зіграв важливу соціокультурну роль у руйнуванні багатьох моральних настанов суспільства. До того ж, існування в культурі архетипу охоронця закону підкреслює наявність важливої ідеї: зло, агресія й ненависть, що накопичуються у суспільстві, роблять неможливим існування охоронця як «надійного захисника народних інтересів».

Список бібліографічних посилань

1. Астаф'єв В. Печальный детектив. Москва : Художественная литература, 1990. 132 с.
2. Козюбра М. Право як явище культури. *Право та культура: теорія і практика*. 1997. С. 28–30.
3. Липатов В. Деревенский детектив. Москва : Советская Россия, 1975. 336 с.

Одержано 03.04.2019

УДК 340.130.24

Андрій Анатолійович ПИСЬМЕНИЦЬКИЙ,

кандидат юридичних наук, доцент

кафедри кібербезпеки та інформаційного забезпечення

Одеського державного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5980-480X>

СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УМОВАХ ПРАВООХОРОНИ СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ

Останнім часом найбільш поширена практика застосування примусових заходів інформаційно-юридичного характеру в сфері діяльності таких органів державної влади, як Рада національної безпеки і оборони України та Національна рада з питань телебачення та радіомовлення.

Упродовж 2015 року Національною радою з питань телебачення і радіомовлення проводився моніторинг програм іноземного виробництва. Через виявлення порушень із Переліку іноземних програм, зміст яких відповідає вимогам Європейської конвенції про транскордонне телебачення [1] і законодавства України було вилучено 10 телеканалів Російської Федерації: «24 Техно», «МИР 24», «Страна», «Русский иллюзион», «Дом кино», «Оружие», «Многосерийное ТВ», «Школьник ТВ», «Феникс+кино», «Иллюзион +». В даному випадку було застосовано положення Європейської конвенції про транскордонне телебачення, що встановлює порядок, за яким у випадках, якщо порушення має очевидний, серйозний і тяжкий характер, а також призводить до виникнення складних громадських проблем і зачіпає положення пунктів 1 або 2 статті 7, перше речення пункту 1 статей 12, 13, пунктів 1 або 3 статей 14 або 15 і якщо воно триває протягом двох тижнів після повідомлення про нього, Сторона, яка здійснює прийом, може тимчасово припинити ретрансляцію програмної послуги, яка порушує Конвенцію [1; п.п.1,2 ст. 7].

Конвенція передбачає, що пропорція проміжків часу, відведених для транслявання сюжетів телепродажу, рекламних сюжетів й інших форм реклами, за винятком вікон телепродажу в значенні пункту 3, не повинні перевищувати 20% часу щоденних передач [1; п.1 ст. 12]. А реклама та телепродаж повинні чітко вирізнятися як такі й розпізнаватися серед інших елементів програмних послуг за допомогою оптичних та (або) акустичних засобів [1, п. 1 ст. 13].

В ефірі згаданих вище російських мовників також було зафіксовано трансляцію: телевізійних фільмів та серіалів, які заборонені для розповсюдження і демонстрування на території України Державним агентством України з питань кіно; передач, у яких популяризувалися стратегічні об'єкти Російської Федерації, а також висвітлювалися найновітніші види російського озброєння і засоби ведення бою; сюжетів новин і фрагментів передач, які містили заклики до зміни конституційного ладу у країні, рекламу миротворчих сил Російської Федерації, пропаганду війни та порушення територіальної цілісності України; передач з інтерактивними конкурсами, зміст яких суперечить вимогам частини третьої статті 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» [2; ч. 3 ст. 6]. Зокрема, 2015 року до п'яти провайдерів програмної послуги було застосовано санкцію «оголошення попередження» у зв'язку з ретрансляцією програм, не передбачених відповідним актом Національної ради.

Так, Рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 25.01.2015 року «Про надзвичайні заходи протидії російській загрозі та проявам тероризму, підтримуваним Російською Федерацією», затвердженої Указом Президента України [3] було передбачено «ужити за участю Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення невідкладних заходів щодо припинення російської інформаційної агресії, здійснюваної з використанням іноземних та вітчизняних засобів масової інформації» [4; п. 1. 5].

У 2015 році до п'яти провайдерів програмної послуги було застосовано санкцію «оголошення попередження» у зв'язку з ретрансляцією програм, не передбачених цим актом Національної ради з питань телебачення і радіомовлення. Також 2015 року було тимчасово припинено розгляд питань щодо визнання змісту програм адаптованим до вимог законодавства України, правовласники (виробники) яких підпадають під юрисдикцію Російської Федерації. Таке рішення було прийнято, зважаючи на ведення бойових дій на сході України, військову та інформаційну агресію проти України, визнання законодавством України Російської Федерації державою-окупантом та державою-агресором, беручи до уваги антиукраїнську позицію цієї держави щодо територіальної цілісності, суверенітету України в цілому, з метою забезпечення інформаційної безпеки та захисту територіальної цілісності України [5].

17 травня 2017 року, набув чинності Указ Президента України Петра Порошенка про введення санкцій відносно ряду російських інформаційних продуктів, зокрема соцмережі «ВКонтакте» і «Однокласники», ІТ-компаній, «Яндекса» (та його української «дочки») і поштового сервісу Mail.ru, а також бухгалтерської програми 1С [6].

У цьому акті значними для інформаційної безпеки і кібербезпеки України є не лише кількість осіб, щодо яких застосовано санкції (1228 фізичних та 468 юридичних осіб), а й види застосованих обмежень. Зокрема, передбачено такі заходи: блокування активів – тимчасове обмеження права особи користуватися та розпоряджатися належним їй майном; обмеження торговельних операцій; запобігання виведенню капіталів за межі України; зупинення виконання економічних та фінансових зобов'язань; обмеження або припинення надання телекомунікаційних послуг і використання телекомунікаційних мереж загального користування; заборона здійснення державних закупівель товарів, робіт і послуг у юридичних осіб-резидентів іноземної держави державної форми власності та юридичних осіб, частка статутного капіталу яких знаходиться у

власності іноземної держави, а також державних закупівель у інших суб'єктів господарювання, що здійснюють продаж товарів, робіт, послуг походженням з іноземної держави, до якої застосовано санкції згідно з цим Законом; анулювання або зупинення ліцензій та інших дозволів, одержання (наявність) яких є умовою для здійснення певного виду діяльності, зокрема, анулювання чи зупинення дії спеціальних дозволів на користування надрами; припинення видачі дозволів, ліцензій на ввезення в Україну з іноземної держави чи вивезення з України валютних цінностей та обмеження видачі готівки за платіжними картками, емітованими резидентами іноземної держави; повна або часткова заборона вчинення правочинів щодо цінних паперів, емітентами яких є особи, до яких застосовано санкції згідно з цим Законом; заборона видачі дозволів, ліцензій Національного банку України на здійснення інвестицій в іноземну державу, розміщення валютних цінностей на рахунках і вкладах на території іноземної держави; заборона передання технологій, прав на об'єкти права інтелектуальної власності; заборона інтернет-провайдером надання послуг з доступу користувачам мережі інтернет до ресурсів/сервісів на доменах yandex.ru, yandex.ua (у тому числі такі сервіси, як пошта, мапи, перекладач, новини, таксі тощо), а також дочірніх проєктів «Яндекса» auto.ru і kinopoisk.ru, до ресурсів/сервісів Mail.ru та соціально-орієнтованих ресурсів «ВКонтакте» та «Однокласники» [7; Додаток 2].

Щодо заборони інтернет-провайдером надання послуг з доступу користувачам мережі інтернет до ресурсів/сервісів на певних доменах, то це захисний інструмент чинного законодавства, що застосовується на загальнодержавному рівні вперше. Одночасно, це є й одним з видів нової генерації юридичної відповідальності, що сучасні науковці визначають як інформаційно-правову.

Так, стаття 4. Закону України «Про санкції» дає перелік видів санкцій і у пункті 9 передбачає, що окремим різновидом такого державного примусу є обмеження або припинення надання телекомунікаційних послуг і використання телекомунікаційних мереж загального користування [8; п. 9 ст. 4]. Це, в свою чергу, відсилає нас до іншого закону – Закону України «Про телекомунікації», що визначає телекомунікаційну мережу загального користування, як телекомунікаційну мережу, доступ до якої відкрито для всіх споживачів. В свою чергу саме поняття телекомунікаційної мережі, Закон характеризує, як комплекс технічних засобів телекомунікацій та споруд, призначених для маршрутизації, комутації, передавання та/або приймання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень будь-якого роду по радіо, проводових, оптичних чи інших електромагнітних системах між кінцевим обладнанням [9; ст. 1].

Усі вище перераховані приклади підтверджують широке застосування владними органами заходів примусового характеру, що спрямовуються на обмеження прав допуску суб'єктів професійної інформаційної діяльності до інформації, заборону їм поширювати певну інформацію, обмеження прав на розповсюдження певної інформації, та призупинення інформаційної діяльності. Всі ці заходи мають певні спільні ознаки, що виокремлюють означені санкції серед різновидів юридичної відповідальності в самостійну групу. Зокрема, всі ці приклади застосування інформаційно-юридичного впливу, здебільше, вимагали прийняття окремих нормативно-правових актів, починаючи від Законів України і до окремих рішень Національної ради з питань телебачення і радіомовлення. Це було обумовлено, переважно, відсутністю у національному законодавстві, до того часу, необхідних важелів примусового впливу на суб'єктів інформаційних відносин, які систематично, або з важкими наслідками порушують права інших суб'єктів на інформацію і раніше не несли за це ніяких правових наслідків у вигляді обмежень, або втрат в інформаційній свободі. Вектор спрямування означених санкцій направлений не на матеріальний прояв прав і свобод сторін у інформаційних відносинах, а саме, на їх право на інформацію. Тобто, якщо стороною відносин здійснювалось зловживання правом на інформацію, в певному аспекті, що обмежувало це право у інших сторін, то санкціями здійснювалось обмеження або скасування саме цієї частини права на інформацію винного суб'єкта.

Таким чином – інформаційно-правова відповідальність – це система заходів примусового характеру, передбачених чинним законодавством, що призводять до претерпування порушником інформаційного законодавства певних обмежень в інформаційних правах і свободах.

Зазначена характеристика і розуміння інформаційно-правової відповідальності дає підстави вважати, що основною метою такого виду відповідальності виступає забезпечення більшої повноти реалізації інформаційних прав і свобод іншим суб'єктам інформаційних правовідносин.

Наслідками застосування інформаційно-правової відповідальності виступають обмеження, або позбавлення частин права на інформацію певного суб'єкта, який порушив вимоги

інформаційно-правової норми. Тобто такою стороною відносин втрачаються чи обмежуються можливості щодо пошуку, одержання, створення, використання, зберігання, поширення або захисту інформації у будь-який вільно обраний спосіб і не залежно від кордонів. Будь-яка з цих часток права на інформацію підпадаючи під вплив акту правозастосування судового або адміністративного органу та «випадаючи» з реального володарювання суб'єктом інформаційних відносин стає причиною втрачання цією стороною правовідносин повноти права на інформацію. Саме такі правові наслідки, на нашу думку, створюють умови для виокремлення інформаційно-правової відповідальності в самостійний різновид в системі видів юридичної відповідальності за сучасним станом наукових підходів до видів її класифікації.

Список бібліографічних посилань

1. Європейська конвенція про транскордонне телебачення : від 05.05.1989. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 15. Ст. 203.
2. Про телебачення і радіомовлення : закон України від 21.12.1993 № 3759-XI. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 10. Ст. 43.
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 січня 2015 року «Про надзвичайні заходи протидії російській загрозі та проявам тероризму, підтримуваним Російською Федерацією» : указ Президента України від 14.02.2015 № 85/2015 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/2015> (дата звернення: 01.04.2019).
4. Про надзвичайні заходи протидії російській загрозі та проявам тероризму, підтримуваним Російською Федерацією : рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25.01.2015 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001525-15> (дата звернення: 01.04.2019).
5. Звіт Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення за 2015 р. // Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення : офіц. сайт. URL: <https://www.nrada.gov.ua/wp-content/uploads/2017/03/Zvit-Natsrady-za-2015-rik.pdf> (дата звернення: 01.04.2019).
6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» : указ Президента України від 15.05.2017 № 133/2017 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/133/2017> (дата звернення: 01.04.2019).
7. Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) : рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28.04.2017 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-17> (дата звернення: 01.04.2019).
8. Про санкції : закон України від 14.08.2014 № 1644-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 40. Ст. 2018.
9. Про телекомунікації : закон України від 18.11.2003 № 1280-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 12. Ст. 155.

Одержано 05.04.2019

УДК 340.113

Ігор Митрофанович ПОГРІБНИЙ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри загальноправових дисциплін факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0588-9550>

ПРАВОПОРЯДОК: ОКРЕМІ АСПЕКТИ РОЗУМІННЯ ТА СУТНОСТІ

В нинішніх умовах в правовій сфері українського суспільства склалася надзвичайно тривожна ситуація, яка характеризується тенденцією до зниження «якості правового життя» суспільства. Це і зростання загальної кількості правопорушень, розширення тіньових квазіправових практик, збільшення латентних злочинів і правопорушень, а відтак – у очевидному зниженні правової захищеності окремої особи і суспільства в цілому.

У нових формах проявляється зловживання правом, найбільш небезпечним проявом якого є рейдерство, до якого залучаються представники правосуддя і управлінського апарату.

Осягнення причин і витоків названих явищ в умовах, які отримали назву «епохи постмодерну», забезпечення дієвого впливу науки і юридичної практики на формування «постмодерного» правопорядку складає важливу і непросту, і надзвичайно важливу функцію теоретичної і практичної юриспруденції [1, с. 63].

Стан справ у вітчизняному правознавстві характерний послідовним розширенням предметної сфери юриспруденції, формування нових правових інститутів і галузей, комплексних галузей права вимагає підвищеної уваги з боку науковців.

Зважаючи на цю об'єктивну тенденцію, все ж потребують подальшого осмислення і вже досить сталі для теоретичної науки правові явища і феномени.

В умовах докорінного реформування судової системи, створення Національної поліції України знов вкрай нагальними стають проблеми правопорядку і законності.

Обсяги даної праці дозволяють окреслити лише окремі аспекти юридичної природи і визначення такого феномену як правопорядок.

Вихідним постулатом у контексті зазначеного питання може бути розуміння правопорядку як стану фактичної впорядкованості врегульованих нормами права суспільних відносин, який є результатом впровадження в життя режиму законності [2, с. 375].

Доцільно і конструктивно всі моменти, що стосуються правопорядку розглядати в межах механізму правового регулювання в цілому.

Якщо всю систему юридичних норм прийняти за первинний статичний фундамент у структурі механізму правового регулювання, правові відносини розглядати в якості глобальної форми переведення юридичних моделей у взаємно правомірну, соціально корисну поведінку суб'єктів права, тобто фактичну упорядкованість поведінки людей в суспільстві, тобто по суті мова йде про правопорядок, який у даному контексті виступає як ціль і кінцева мета усього механізму правового регулювання, результатом існування права як особливого соціального феномену.

Правопорядок має яскраво виражену соціально-правову природу, яка визначається свідомою вольовою діяльністю людини, що набуває за допомогою регулюючого впливу юридичних норм, актів застосування права, інших спеціально-юридичних засобів рис впорядкованості та характеризується правомірною поведінкою учасників суспільних відносин.

Важливо, що юридичні норми та інші регулятори поведінки особи самі по собі не забезпечують наявності правопорядку у суспільстві. Виключно належне використання особами своїх суб'єктивних прав, виконання юридичних обов'язків, а також свідоме дотримання заборон, що передбачені нормативними приписами, будуть ефективно впливати на стан правопорядку в суспільстві.

Відповідно до ч. 1 ст. 68 Конституції України кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції України та Законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Стаття 66 та 67 Конституції України закликають не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, сплачувати податки і збори [3, с. 353]. Одночасно, ч. 1 ст. 19 Конституції України передбачає, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити, що не передбачено законодавством [3, с.344].

Тлумачення наведених положень свідчить про те, що законослухняна соціально-корисна поведінка людей у суспільстві, їх свідоме і відповідальне ставлення до використання своїх прав і свобод, виконання обов'язків та дотримання заборон буде головною запорукою стабільного стану правопорядку у суспільстві і державі. Тобто, основний «тягар» підтримки належного стану правопорядку все ж залежить від пересічних громадян.

Держава, її органи, посадові особи, органи місцевого самоврядування, діючи лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачений Конституцією та законами України (ч. 2 ст. 19 Конституції України) забезпечують атмосферу законності в суспільстві і державі, створюючи режим найбільш сприятливих умов для здійснення громадянами своїх прав і свобод [3, с. 344]. Більш того, в ч. 2 ст. 3 Конституції України проголошено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість держави [3, с.342].

Список бібліографічних посилань

1. Крижанівський А. Ф. *Методологія дослідження правопорядку в епоху Постмодерну. Актуальні проблеми держави і права*. 2007. Вип. 36. С. 58–64.
2. *Теорія держави і права : підручник* / О. М. Бандурка, М. Ю. Бурдін, О. М. Головка та ін. Харків : Майдан, 2018. 452 с.
3. *Конституція України // Історія держави і права України : практикум* / М. Ю. Бурдін, О. А. Гавриленко, І. Д. Коцан та ін. ; за ред. М. Ю. Бурдіна. Харків : ФОП Бровін О. В., 2017. 444 с.

Одержано 27.03.2019

УДК 351.74:[343.35:3.08](477)

Світлана Миколаївна ПОПОВА,*доктор юридичних наук, доцент,**професор кафедри загальноправових дисциплін факультету № 6**Харківського національного університету внутрішніх справ;**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3958-4133>*

ФУНКЦІЇ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У БОРОТЬБІ З КОРУПЦІЄЮ

Корупція є однією з найсерйозніших проблем, яка стримує розвиток України. Вона не лише являє собою суспільне небезпечне і багатоаспектне (політичне, правове, економічне, морально-етичне) явище, яке загрожуює національній безпеці України, а й створює атмосферу несправедливості та напругу у суспільстві. Законодавство України визначає корупцію, як використання особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди, чи прийняття обіцянки / пропозиції, чи надання неправомірної вигоди особі або на її вимогу іншим юридичним чи фізичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей.

Тобто корупція – це соціальне явище, що відображає негативні сторони людського характеру та моральну слабкість, прагнення до швидкої і легкої наживи, через які особи, наділені повноваженнями за посадою для виконання функцій держави або місцевого самоврядування, свідомо здійснюють неправомірні діяння, в тому числі зловживають своїм службовим становищем з метою одержання особистої вигоди.

При цьому, чим більше корумпована країна, тим повільніше вона розвивається економічно, адже корупція посилює бідність і значно обмежує можливості боротьби з нею. Корупція може зруйнувати як політичну, так і економічну систему будь-якої країни. На жаль, корупція в Україні є не просто системною проблемою, а й національним лихом. Адже за оцінками міжнародної правозахисної організації «Transparency International» Україна знаходиться серед найбільш корумпованих країн світу. Хоча вчені Гарвардського університету навели цікаві дані – зниження рівня корумпованості країни з рівня Мексики до рівня Сингапуру створює економічний ефект, еквівалентний зростанню податків на 20%. Для України це більше, ніж усі бюджетні витрати на науку, освіту, охорону здоров'я та культуру. Тому з метою усунення таких втрат в Україні в останні роки формується система антикорупційних та правоохоронних органів, до складу яких входять: Вищий антикорупційний суд та Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК), Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА) та державне бюро розслідувань. При цьому ця система знаходиться в стадії становлення, – наприклад, судді Вищого антикорупційного суду України були приведені до присяги лише у квітні 2019 року. Крім того, як зауважив Президент України у своєму посланні до Верховної Ради в 2018 році, у цю антикорупційну структуру були вкладені чималі фінансові ресурси, але поки що «коефіцієнт їх корисної дії нікого не задовольняє. Суспільство розчаровано динамікою антикорупційної боротьби, і претензії людей абсолютно виправдані» [1].

Так, на підставі звіту Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) [2] за період з 01.01.2018 по 30.06.2018 розмір збитків, завданих кримінальними справами, склав 360, 4 млн. грн., а обсяги їх відшкодування – лише 107,1 млн. грн., тобто 29,7%. Але ж слід акцентувати на тому, що Національне антикорупційне бюро України є державним правоохоронним органом, на який Законом України [3] покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття правопорушень, що вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці.

Іншим органом центральної влади, що здійснює правоохоронну діяльність з метою запобігання, виявлення, розкриття та розслідування корупційних злочинів особами, які займають особливо відповідальне становище, злочинів, вчинених службовими особами Національного антикорупційного бюро України, злочинів проти встановленого порядку несення військової служби є Державне бюро розслідувань, яке оголосило про початок роботи лише 27 листопада 2018 року.

На жаль, у Законі України «Про державне бюро розслідувань» [4] через технічну помилку відсутня посада оперативного працівника, а це не дозволяє оголосити конкурс на таку посаду, призначити працівників та розпочати роботу оперативних підрозділів.

Крім того, Конституційний суд України у лютому 2019 року закритий 65 кримінальних справ за скоєння корупційних діянь, при розгляді яких було порушено принцип невинуватості.

Таким чином, ці та інші недоліки новостворених правоохоронних органів, що діють у складній антикорупційній системі держави, як і передбачав Президент України ще у вересні 2018 року, поки що знижують якість їх роботи. Однак передбачені законами України механізми внутрішнього громадського та демократичного цивільного контролю, на нашу думку, зможуть підвищити ефективність антикорупційних діянь.

Список бібліографічних посилань

1. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році : послання Президента України до Верховної Ради України. *Урядовий кур'єр*. 2018. 21 верес.
2. Звіт про результати діяльності Національного антикорупційного бюро України. *Урядовий кур'єр*. 2018. 10 серп.
3. Про Національне антикорупційне бюро України : закон України від 14.10.2014 № 1698-VII. *Урядовий кур'єр*. 2014. 4 листоп.
4. Про Державне бюро розслідувань : закон України від 12.11.2015 № 794-VIII. *Урядовий кур'єр*. 2016. 21 січ.
5. Звіт про роботу Державного бюро розслідувань за 2018 рік. *Урядовий кур'єр*. 2019. 30 берез.

Одержано 05.04.2019

УДК 355.3

Людмила Іванівна ПРИПОЛОВА,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
науково-дослідного відділу (проблем військового законодавства)
Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету
оборони України імені Івана Черняхівського (м. Київ);
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8429-1866>

СУТІСНО-ПРАВОВА СКЛАДОВА ДЕФІНІЦІЇ «ЗАСТОСУВАННЯ» Й «ВИКОРИСТАННЯ» ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Огляд світових тенденцій у сфері національної безпеки підтверджує те, що оборонний потенціал продовжує залишатися визначальним інструментом спроможності будь-якої держави відстояти свої національні інтереси. Утримання державою високоякісної професійної армії, спроможної забезпечити воєнну безпеку держави в сучасних умовах глобальних політичних, економічних, енергетичних та екологічних змін не можливо без всебічного обґрунтування її призначення, цілей та способів застосування. Проведення АТО на території України, зміна формату операції на ООС (квітень 2018 року), оголошення воєнного стану (грудень 2018 року) призвело до кропіткої роботи над вдосконаленням нормативно-правових актів щодо унормування процедури залучення Збройних Сил України (далі – ЗС України) та інших військових формувань до участі у таких подіях. Однак, і сьогодні проблема вдосконалення нормативно-правових актів у сфері безпеки й оборони не є вичерпною, оскільки лишаються відкритими для науковців та юристів ряд проблемних питань. Одним з них є невідповідність норм деяких законів Конституції України в аспекті вживання окремих термінів. Так, звертаючись до статті 17 Конституції України [1] та ряду законів України у сфері оборони («Про Збройні Сили України», «Про національну безпеку України» тощо), можемо прослідкувати деяку розбіжність при використанні термінології. А саме, в Конституції України закріплено словосполучення «використання Збройних Сил України», а в статутних Законах України та ряді нормативно-правових актів використовується термін «застосування Збройних Сил України». І відразу постає питання – яка сутність цих термінів, в чому їх відмінність, як вирішити проблему їх законодавчого унормування?

На перший погляд ці слова є синонімами, виходячи з даних словника української мови та синонімічного словника. Однак, зважаючи на особливу діяльність ЗСУ, поняття «використовувати» означає практично застосовувати що-небудь для досягнення чи втілення

якоїсь мети; включає в себе практику втілення чого-небудь або можливість практичного застосування. По своїй суті «застосування» означає використання на практиці, використати що-небудь, тобто практичну сторону будь-якого процесу. Зміст вказаних понять підтверджує тезу, що прийняття рішення про використання ЗС України не тягне за собою обов'язкове їх реальне застосування. Аналіз сутності понять та практичний досвід функціонування системи безпеки і оборони доводить, що ці слова мають зовсім різне значення і «використання ЗС України» є ширшим ніж «застосування ЗС України». Для унормування понять доцільно їх визначити у Законі України «Про Збройні Сили України» таким чином: *застосування* Збройних Сил України – організований порядок дій військ (сил) Збройних Сил України з використанням зброї і військової техніки та з дотриманням норм і принципів міжнародного права, щодо виконання визначених законами України завдань в умовах мирного та воєнного часу, а також у період дії воєнного стану для досягнення визначеної воєнно-політичної (воєнно-стратегічної) мети і завдань; *використання* Збройних Сил України – організований порядок дій Збройних Сил України щодо виконання покладених на них Конституцією України завдань оборони України із застосуванням, при необхідності, зброї, військової техніки, сил і засобів збройної боротьби, у визначених формах та способах застосування військ (сил) Збройних Сил України.

Слід зазначити, що аналогічна проблема має місце і у сфері функціонування інших складових сектору національної безпеки та оборони. Так, Національна гвардія України (далі – НГУ), відповідно до статусного Закону України «Про Національну гвардію України» (ст. 1) [2], є військовим формуванням з правоохоронними функціями. Вона також бере участь відповідно до закону у взаємодії із ЗС України у відсічі збройної агресії проти України та ліквідації збройного конфлікту шляхом ведення воєнних (бойових) дій, а також у виконанні завдань територіальної оборони. Про прагнення держави максимально залучити НГУ до такого роду завдань свідчать внесені нещодавно зміни (жовтень 2018 року) в п. 5 Загальних положень Інструкції «Про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України» [3]. Так, завдяки внесеним змінам, дія цієї Інструкції поширилась також на НГУ під час виконання ними завдань із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії. Тому, питання щодо теоретико-нормативної визначеності понять «використання», «застосування», «залучення» НГУ тощо, лишається відкритим та перспективним для вчених і правознавців.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 25.03.2019).
2. Про Національну гвардію України : закон України від 13.03.2014 № 876-VII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18> (дата звернення: 25.03.2019).
3. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : наказ М-ва оборони України від 23.03.2017 № 164 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17> (дата звернення: 25.03.2019).

Одержано 28.03.2019

УДК 342.71

Олександр Іванович РАДЧЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1572-8048>

ЗАБОРОНА ПОЛІГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ: ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ТА ЙМОВІРНІ НАСЛІДКИ

Національна безпека сучасної держави є явищем системним і складається з низки компонентів, зокрема з військового, оборонно-промислового, інформаційного, економічного, соціального, демографічного, етнічного, релігійного та політико-правового. Останній дедалі

частіше, особливо напередодні політичних подій загальнодержавного значення, таких як вибори глави держави чи депутатів парламенту, референдумів, внесення змін конституції тощо, відіграє чи не вирішальну роль у зміцненні чи навпаки порушенні стабільності у державі. Проте, поза увагою залишаються юридичні факти, які мають тривалу дію. До таких, без сумніву, можна віднести громадянство як особливий політико-правовий зв'язок особи з державою.

В умовах гібридних загроз на перше місце виходить питання людських ресурсів кожної держави. Військові дії, оборонно-промисловий комплекс, соціальна сфера вимагають чіткого розуміння кількості громадян, на які може розраховувати держава.

Останні тенденції в світі, що є наслідком тотальної глобалізації в усіх сферах життя (і політична не є винятком), створюють не тільки можливості для держав й суспільств, а й певні незручності, які в окремих випадках можуть становити загрозу національній безпеці держави. Серед інших доцільно виокремити таке явище, як полігромадянство (або множинне громадянство).

Існують як наукове, так і законодавче (міжнародно-правове) визначення зазначеної дефініції. Загалом вони схожі. Так, П.О. Великоречанін сформулював множинне громадянство (полігромадянство) як громадянський (правовий) стан, за якого особа володіє громадянством двох і більше держав [1]. Натомість, Європейська конвенція про громадянство визначає множинне громадянство як одночасну належність особи до громадянства двох або більше держав [2].

Вітчизняні науковці зауважують, що де-юре в Україні відсутня пряма заборона на подвійне або полігромадянство. У ст. 4 Конституції України закріплено принцип єдиного громадянства [3]. Аналогічна за змістом норма міститься й у п. 1 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про громадянство України» (далі – Закону). По суті, єдиною законодавчою нормою, яку можна тлумачити як опосередкований натяк держави на небажаність для неї наявності у її громадянина громадянства іншої держави або громадянства інших держав, є положення, що міститься у п. 1 ч. 1 ст. 19 вищезгаданого Закону: «Підставами для втрати громадянства України є... добровільне набуття громадянством України громадянства іншої держави, якщо на момент такого набуття він досяг повноліття» [4].

Після анексії Росією Автономної Республіки Крим та збройної агресії на Донбасі в українському суспільстві з новою силою вибухнула дискусія навколо питання запровадження законодавчої заборони на полігромадянство для громадян України. Відтак, цілком логічною й обґрунтованою видається необхідність з'ясування негативних й позитивних наслідків, що може спричинити така заборона, насамперед у правовій та політичній площинах.

Наявність у особи полігромадянства може за певних обставин створити неабиякі проблеми для кожної з держав, яка визнала особу своїм громадянином, підтвердивши її статус відповідним документом – паспортом, посвідченням особи тощо. За умови дружніх, добросусідських відносин між згаданими державами полігромадянство взагалі не становить проблеми. У повсякденному житті особа, суспільство й, врешті-решт, сама держава можуть майже не відчувати негативних наслідків існування явища полігромадянства. Проте, ситуація може кардинально змінитися у разі загострення відносин між державами, громадянином яких є особа. Особливої гостроти проблема полігромадянства може набути в результаті недружніх дій однієї держави громадянства особи стосовно іншої, наприклад відкритої чи прихованої (гібридної) збройної агресії, що проявляється зокрема в анексії (захоплення) частини території одна одної, економічного, політичного тиску тощо. Так, у разі оголошення війни між такими державами та як наслідок проведення часткової чи загальної мобілізації може виникнути юридичний казус: кого, а головне яким чином, на підставі чого мобілізувати до лав збройних сил чи інших військових формувань? Особа, яка має, припустимо, крім українського, паспорти інших держав цілком обґрунтовано може заявити про неправомірність дій державних органів з її мобілізації, оскільки вважає себе громадянином іншої держави. Відтак, працівників військових комісаріатів разом з поліцейськими не матимуть достатніх правових підстав затримувати таку особу для залучення її, так би мовити добровільно-примусово, до військової служби в рамках здійснення мобілізаційних заходів. Й навіть, посилення зазначених посадових осіб на норму Закону, відповідно до якої такі особи вважаються виключно громадянами України, не убезпечить від виникнення конфліктів, насамперед у юридичній площині, судових позовів, а також дезертирства, ухиляння від мобілізації чи саботажу.

Вирішенням вищезазначених проблем могло б стати запровадження законодавчої заборони на полігромадянство. Така практика існує у деяких (правда небагатьох) європейських державах, зокрема Естонії, Литві, Латвії (з деякими нюансами), Австрії. При цьому, мається на увазі саме пряма заборона. Чинне національне законодавство України у сфері громадянства, зокрема Закон

України «Про громадянство України», попри конституційний принцип єдиного громадянства, не містить, як вже зазначалося, припису з прямою заборonoю громадянину України перебувати одночасно у громадянство іншої держави чи інших держав.

Наразі Україна знаходиться у тих умовах, – де-факто війни з Російською Федерацією, – коли така заборона має сприяти підвищенню рівня національної безпеки та обороноздатності країни.

У той самий час, запровадження прямої заборони на полігромадянство, вочевидь, може створити й низку проблем техніко-юридичного характеру. Заборона обов'язково має бути підкріплена встановлення конституційно-правової відповідальності громадян України за набуття ними (наявність у них) громадянства іншої держави чи держав. Заходом реагування держави на такі недружні по відношенню до себе дії своїх громадян повинно стати автоматичний запуск процесу втрати громадянства України. І хоча наразі чинне законодавство України передбачає такий механізм, проте на практиці його ефективність нівельовано нормою Закону України «Про громадянство України» щодо необхідності доведення факту саме добровільного характеру набуття громадянством України громадянства іншої держави чи держав. Позбавити таку особу українського громадянства теж неможливо, оскільки це суперечить законодавчо закріпленому принципу неможливості позбавлення громадянства України за жодних обставин, навіть у випадку скоєння ним недружніх дій стосовно Української держави.

Крім вищезазначеного, видається досить складними, а фактично майже неможливими у реалізації, зусилля щодо виявлення фактів полігромадянства у громадян України та здійснення ефективного контролю за цим небажаним явищем та протидія йому.

На нашу думку, підхід до вирішення проблеми полігромадянства має бути комплексним і передбачати низку взаємопов'язаних заходів, причому не тільки карального, але й заохочувального характеру. Необхідно розглянути питання запровадження відповідальності за приховування факту полігромадянства, як мінімум адміністративної, а можливо, в разі виникнення реальної загрози національній безпеці України, життю, конституційним правам і свободам інших громадян України, розширення збройної агресії інших держав, зокрема Росії, щодо України, можливо навіть й кримінальної відповідальності.

Одночасно із запровадженням заборони на полігромадянство, доцільно передбачити заходи економічної або фінансової стимуляції громадян України до атмосфери довіри та співпраці з Українською державою, яка б спонукала їх до добровільного повідомлення компетентних органів України про наявність у них громадянства інших держав та негайна відмова від нього (вихід з громадянства інших держав).

Нарешті, як крайній захід можна було б розглянути варіант запровадження заборони на прийняття до громадянства України чи поновлення у громадянстві України тих громадян України, які одночасно перебували в громадянстві інших держав та вийшли з громадянства України чи втратили його, а згодом вирішили знову стати громадянами України. Крім того, в умовах збройної агресії Росії проти нашої держави не варто забувати й про можливість інфільтрації агентів спецслужб сусідньої держави до України через механізм полігромадянства. Відтак, вважаємо, що пряма заборона може якщо й не зупинити вищезазначений процес, то принаймні зменшити його масштаби, а відтак й негативні наслідки.

У будь-якому випадку раніше чи пізніше нашій державі доведеться вирішувати питання полігромадянства, або остаточно легалізувавши його, або, навпаки, передбачивши цілковиту законодавчу заборону на нього, або запровадивши компромісний варіант для деяких держав, наприклад, держав Європейського Союзу чи держав зі чисельними діаспорами етнічних українців.

Список бібліографічних посилань

1. Великоречанін П. О. Множинне громадянство: конституційно-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Одеса, 2015. 201 с.
2. Європейська конвенція про громадянство : від 06.11.1997. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 13. Ст. 359.
3. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Про громадянство України : закон України від 18.01.2001 № 2235-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 13. Ст. 65.

Одержано 27.03.2019

УДК 351.74(574)

Анастасія Олександрівна РАСЮК,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник Науково-дослідної
лабораторії кримінологічних досліджень та проблем запобігання злочинності
Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ);
ORCID : <https://orcid.org/0000-0001-5802-1187>

ОБМЕЖЕННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У ПОЗИТИВНОМУ ПРАВІ РЕСПУБЛІКИ КАЗАХСТАН

Аналізуючи законодавство Республіки Казахстан на наявність обмежень в діяльності правоохоронних органів, то, в першу чергу, перед нами постають три закони: «Про правоохоронну службу», «Про органи внутрішніх справ Республіки Казахстан» і «Про протидію корупції».

Звертаючись до Закону «Про правоохоронну службу», ми одразу ж знаходимо у ч. 4 п. 1 ст. 16 інформацію про те, що співробітники правоохоронної служби можуть здійснювати повноваження в межах наданих їм прав і відповідно до посадових обов'язків [1]. Тобто на законодавчому рівні чітко встановлюється чітке обмеження здійснення повноважень співробітників правоохоронних органів. Так, ч. 9 п. 1 ст. 16 чітко встановлює обмеження стосовно розголошення інформації, передбачаючи обов'язок зберігати державні секрети та іншу охоронювану законом таємницю, в тому числі і після припинення правоохоронної служби протягом часу, встановленого законом, про що дається підписка [1].

Слід зазначити, що у цьому законі у окремій статті передбачено обмеження, пов'язані з перебуванням співробітника на правоохоронній службі. У цій статті чітко визначено обмеження, які покладаються Законом. «Співробітник не має права: 1) бути депутатом представницьких органів і членом органів місцевого самоврядування, перебувати в партіях, професійних спілках, виступати в підтримку будь-якої політичної партії, створювати в системі правоохоронних органів громадські об'єднання, що переслідують політичні цілі, засновані на спільності їх професійних інтересів для представлення та захисту трудових, а також інших соціально-економічних прав та інтересів своїх членів та поліпшення умов праці; 2) займатися іншою оплачуваною діяльністю, крім педагогічної, наукової та іншої творчої діяльності; 3) займатися підприємницькою діяльністю, в тому числі брати участь в управлінні комерційною організацією незалежно від її організаційно-правової форми; 4) бути представником у справі третіх осіб, за винятком випадків, передбачених законами; 5) використовувати в неслужбових цілях кошти матеріально-технічного, фінансового та інформаційного забезпечення його службової діяльності, інше державне майно і службову інформацію; 6) брати участь в діях, що перешкоджають нормальному функціонуванню державних органів і виконання службових обов'язків, включаючи страйки; 7) у зв'язку з виконанням посадових повноважень користуватися в особистих цілях послугами фізичних і юридичних осіб; 8) використовувати своє службове становище в корисливих цілях, в тому числі шляхом змови з посадовими та іншими особами; 9) займати посаду, що знаходиться в безпосередній підлеглих посади, займаної його близькими родичами (батьками, дітьми, усиновлювачами, усиновленими, рідними та братами і сестрами, дідусями, бабусями, онуками) або чоловіком (дружиною)» [1]. Отже, у одній статті Закону «Про правоохоронну службу» вичерпно передбачено обмеження, які накладаються на представників правоохоронних органів у Республіці Казахстан.

Застосування вогнепальної та іншої зброї, а також умови застосування вогнепальної і іншої зброї, спеціальних засобів, фізичної сили чітко регламентовані ст. 61 і 62 [1] Закону «Про правоохоронну службу» і чітко встановлюють підстави і особливості їх застосування, тим самим обмежуючи представників правоохоронних органів діяти лише у межах чинного законодавства.

Закон «Про органи внутрішніх справ Республіки Казахстан» [2] у сфері обмежень діяльності правоохоронних органів здебільшого робить посилання на Закон «Про правоохоронну службу» [1], однак він теж встановлює деякі обмеження діяльності правоохоронних органів. Зокрема, п. 5 ст. 19 цього Закону встановлено, що співробітники при реалізації повноважень органів внутрішніх справ зобов'язані: 1) представитися і пред'явити службове посвідчення при зверненні до фізичних осіб; 2) повідомити особі після затримання підстави її затримання, роз'яснити, що вона має право не свідчити проти себе і близьких родичів, право на один телефонний дзвінок і захисника;

3) повідомити про затримання фізичної особи її близьких родичів; 4) дотримуватися права і законні інтереси фізичних осіб, не застосовувати тортури, насильство, жорстоке, нелюдське, принижуюче гідність поводження, умисне заподіяння фізичного болю і морального страждання. Забороняється примушувати давати свідчення і визнання себе винним в скоєнні кримінального чи адміністративного правопорушення [2]. Таким чином, Закон «Про органи внутрішніх справ Республіки Казахстан» розширює обмеження діяльності правоохоронних органів і додає до них зобов'язання гуманного ставлення до людини, її прав і свобод.

Закон «Про протидію корупції» [3] у пп. 1, пп. 2, пп. 3 п. 1 ст. 13 дублює положення Закону «Про правоохоронну службу» [1], про заборону посадовим особам займатися підприємницькою діяльністю, займатися іншою оплачуваною діяльністю, крім педагогічної, наукової та іншої творчої діяльності. Також у Законі «Про протидію корупції» [3] у п. 1 ст. 14 повторюються вимоги Закону «Про правоохоронну службу» [1] про те, що посадові особи не можуть обіймати посади, що знаходяться в безпосередній підлеглих посадам, які вони займають їх близькими родичами і (або) чоловіком (дружиною), а також свояками. Таким чином, передбачено такі обмеження: розголошення інформації; політичні; суміщення посад; представництва; матеріальні; приймати участь у страйках; використовувати своє службове становище в корисливих цілях; службового підпорядкування; процесуальні обмеження; застосування фізичної сили та спеціальних засобів.

Список бібліографічних посилань

1. О правоохранительной службе : закон Республики Казахстан от 06.01.2011 № 380-IV // Правмедиа : сайт. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30916594#pos=452;-53 (дата звернення: 11.03.2019).
2. Об органах внутренних дел Республики Казахстан : закон Республики Казахстан от 23.04.2014 № 199-V // Правмедиа : сайт. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31538985#pos=459;-17 (дата звернення: 11.03.2019).
3. О противодействии коррупции : закон Республики Казахстан от 18.11.2015 № 410-V // Правмедиа : сайт. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33478302#pos=213;-53 (дата звернення: 11.03.2019).

Одержано 15.03.2019

УДК 351.746.1(477)(091)

Деніз Хейрулла огли РАШИДОВ,

курсант I курсу факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

Егор Євгенович РЕВА,

курсанти I курсу факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

(науковий керівник – Дедурін Г. Г., кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ)

ГЕНЕЗА ОРГАНІВ ПОЛІТИЧНОЇ ПОЛІЦІЇ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НА ТЛІ ПОЖВАННЯ РЕВОЛЮЦІЙНИХ РУХІВ У II ПОЛ. XIX СТ.

За часів Російської імперії правоохоронна функція держави мала спотворений характер і розглядалася, здебільшого, як засіб встановлення контролю над суспільством з боку влади. Ліберальні реформи 60-х – 70-х рр. XIX ст. дозволили започаткувати деякі основи громадянського суспільства. Проте, поліцейська система держави зберігала свій репресивний характер, який став ще більш очевидним на тлі активізації різних суспільно-політичних рухів, деякі з яких обрали терористичний шлях боротьби з існуючою владою. Дослідження змін, що відбулися у структурі та завданнях органів політичної поліції під впливом цих подій, не втратило своєї актуальності і для сучасної історико-правової науки.

Після скасування кріпацтва виникла негайна потреба у реорганізації поліцейських структур, які, на той момент, вже не відповідали потребам часу. Безумовно, реформування не могло не торкнутися й органів політичної поліції. Необхідність цього стала очевидною особливо після замаху Д. Каракозова на імператора Олександра II, що стався 4 квітня 1866 р. У 1867 р. було

прийнято нове Положення про корпус жандармів [2, с. 138]. По своїй суті це нагадувало реорганізацію поліції 1862-го року, бо апарат жандармів збільшився, а управління, що опікувалися великою територією було ускладнено.

З часом, апарат політичної поліції ставав все більш потужнішим. Замість жандармських округів, у складі кількох губерній, були створені жандармські управління в кожній області, а в шести губерніях Північно-західного краю і Царстві Польському виникали також і жандармські повітові управління. У віддалених регіонах країни збереглися жандармські округи (Варшавський, Кавказький і Сибірський). Основні завдання – політичний розшук і дізнання у справах про державні злочини.

На тому етапі політичний тероризм був спрямований проти конкретних представників влади і царської родини, що вважалися винними у тих чи інших злочинах проти суспільства. Українські губернії тих часів можна назвати центром революційних-терористичних проявів.

Так, у вересні 1873 р. виникає «Київська комуна». Її організаторами була студентська молодь, яка, переважно, мала дворянське походження – В.Фішер, К.Брешко-Брешковська та ін. [2, с. 65]. Найбільша централізована організація, створена у 1876р. «Земля і воля». У 1879 р. розпалася на дві організації – «Народну волю» та «Чорний переділ» [4, с. 217]. Народники з «Чорного переділу» навіть спробували підняти в Чигиринському повіті повстання проти царя та існуючої влади. Але ця акція ще раз засвідчила, що вони неспроможні очолити селянський рух. Жандарми розкрили у середині 1877 р. т. зв. «Чигиринську змову». У 1879 р. учасники цієї організації були засуджені до різних термінів ув'язнення, аж до каторги.

Для підвищення ефективності протидії революційним проявам Олександр II 9 лютого 1880 р. видає указ про утворення Верховної розпорядчої комісії (ВРК), функцією якої була організація боротьби з революційним рухом [1, с. 38]. Керівник ВРК мав право вживати всі заходи задля охорони державного порядку і громадського спокою. А вже 3 березня 1880 р. III Відділення власної його імператорської величності канцелярії було офіційно «тимчасово» підпорядковано ВРК. Але цей орган проіснував недовго. 6 серпня 1880 р. у Росії утворилася нова установа – Департамент державної поліції, який став вищим органом політичної поліції у Російській імперії. У зв'язку з цим Верховний виконавчий комітет ліквідовувався, а діяльність III відділення скасовувалась.

На Департамент покладалася наступні функції: 1) попередження і припинення злочинів і охорони громадської безпеки і порядку; 2) ведення справ про державні злочини; 3) організації та нагляду за діяльністю поліцейських установ; 4) охорони державних кордонів і прикордонних сполучень. Ще одним важливим актом, став указ від 14 серпня 1881 року про «Положення щодо заходів стосовно охорони державного порядку і громадського спокою», який розширював можливості МВС на випадок подальшої активізації революційних рухів [3, с. 183].

Для боротьби із заворушеннями і терором запроваджувався надзвичайний стан, застосовувалися каральні засоби в 1882 р. з'явилася секретна поліція. 14 серпня 1881 Олександр III затвердив положення «Про заходи щодо охорони державного порядку і громадського спокою» «посиленої або надзвичайної охорони», якщо для охорони порядку застосування чинного законодавства було недостатньо. Міністру внутрішніх справ та губернським властям надавалося право заарештовувати, зраджувати військовому суду та адміністративної висилці, оголошувати закриті судові процеси, закривати навчальні заклади і підприємства, забороняти випуск газет, тобто розширювали повноваження МВС і місцевої влади.

Таким чином, на пожвавлення революційних рухів, яке відбулось у 60-х – 70-х рр. XIX ст. влада відповіла реструктуризацією системи політичної поліції у напрямку розширення її повноважень. За часів Олександра III надзвичайне законодавство створювало додаткові можливості для встановлення контролю влади над суспільством і політичної поліції у цьому процесі відводилася ключова роль.

Список бібліографічних посилань

1. Белявский Н. Полицейское право. Петроград : Типография Т-ва «Екатерингофское Печатное Дѣло», 1915. 409 с.
2. Волковинський В., Ніконова В. Революційний тероризм в Російській імперії і Україні, II пол. XIX – поч. XXст. Київ : Старий світ, 2006. 416 с.
3. Лурье Ф. Политический сыск в истории России, 1649–1917 гг. М. : Центрполиграф, 2006. 400 с.
4. Філонов О. Правове регулювання діяльності органів по боротьбі з тероризмом в Російській імперії у кінці XIX на початку XX ст. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право*. 2013. Вип. 21. С. 217–223.

Одержано 28.02.2019

УДК 343.11

Віолетта Володимирівна РЕЦ,

курсант факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(науковий керівник – Федченко В. М., кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального процесу,
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ)

РЕАЛІЗАЦІЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ВИЩОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО СУДУ ТА НАЦІОНАЛЬНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО БЮРО УКРАЇНИ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Посилення корупційних тенденцій в державі зумовлює необхідність створення органів її протидії. Саме тому реформування державного управління і владних відносин відзначається посиленням боротьби із корупцією. Корупція за своєю природою є великою загрозою для суспільної впорядкованості і стабільності, навіть, для національної безпеки. Таким чином створюється механізм виявлення, запобігання, розкриття і розслідування корупційних правопорушень. В Україні функціонує достатня кількість органів, які ведуть боротьбу із суспільно небезпечними проявами, проте основні завдання покладаються на Національне антикорупційне бюро України і достатньо новий інститут Вищий антикорупційний суд України.

В системі сучасного антикорупційного захисту діють органи, які ведуть боротьбу із корупційними діяннями. До таких органів належать: Національне антикорупційне бюро (НАБУ), Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП), Національне агентство запобігання корупції (НАЗК), Вищий антикорупційний суд України. Крім того, сектор повноважень щодо боротьби із корупцією делегований органам Національної поліції, Служби безпеки України, Національному агентству України з питань виявлення, розшуку та управління активами, отриманими від корупційних та інших злочинів тощо [1]. У своїй сукупності ці органи мають забезпечувати бездоганну охорону від вчинення корупційних правопорушень і бути для громадян гарантом належного рівня функціонування.

14 червня 2018 року набув чинності Закон України «Про Вищий антикорупційний суд України». Шлях утворення цієї інституції був дійсно довгим та надзвичайно складним. Під тиском міжнародних партнерів України думки найвпливовіших вітчизняних політиків стосовно доцільності такого кроку еволюціонували від характеристики суду як атрибуту країн третього світу, і аж до буквально рятівного кола для європейської, демократичної України.

Поява Вищого антикорупційного суду в Україні сьогодні є новацією у вітчизняному законодавстві. На думку вітчизняних юристів, суд такої юрисдикції являє собою необхідний, завершальний елемент антикорупційного законодавства. Він являє собою не «механізм попередження, припинення, виявлення та розкриття корупційних діянь», а «механізм здійснення правосуддя» у такій сфері [2].

У нормативно-правових актах, які регламентують діяльність Національного антикорупційного бюро України і Антикорупційного суду України визначено коло їх повноважень щодо корупційних діянь у сфері службової діяльності [3].

Антикорупційний суд розглядає корупційні справи, які розслідує Національне антикорупційне бюро. Суд розглядає справи по суті, а також являє собою апеляційну інстанцію [4].

На сьогодні в Україні вже створена і функціонує незалежно від влади та підтримувана західними партнерами антикорупційна вертикаль – НАБУ, яке розслідує справи про корупційні діяння, що на нашу думку є значним прогресом у вітчизняному антикорупційному законодавстві, а антикорупційний суд їх саме і буде розглядати, що також є своєрідним гарантом досконалого функціонування вертикалі протидії корупції на кшталт найрозвиненіших держав світу.

На думку представників ЗМІ, які проводили соціологічне дослідження багато політиків та депутатів і досі остерігається, що така непідконтрольна владі вертикаль може у майбутньому покарати їх самих [5].

Між тим, запровадження в Україні спеціалізованого антикорупційного суду чи окремих суддів було однією з рекомендацій і Організації Економічного Співробітництва і Розвитку (ОЕСР) у контексті аналізу антикорупційних реформ в Україні [6].

До того ж, порядок утворення спеціалізованого антикорупційного суду передбачає прозору і справедливу процедуру відбору кандидатів на посаду судді антикорупційного суду, до якої повинні залучатися й спеціалісти з міжнародним досвідом [5].

Слід наголосити, що під час опрацювання Законодавчим Комітетом Верховної Ради України проекту Закону «Про Національне антикорупційне бюро України» експертами зазначено, що запропонований механізм протидії корупційним проявам в Україні є неефективний. Одним із шляхів підвищення ефективності протидії корупції є інституційна реформа органів, що здійснюють досудове розслідування і кримінальне переслідування у справах про корупційні злочини [7].

Однак, парламент схвалив Закон «Про Національне антикорупційне бюро України» і тим самим створив новий автономний орган поза системою вже існуючих правоохоронних органів.

Таке рішення на нашу думку є доцільним і актуальним у питаннях боротьби з корупцією. Як свідчать міжнародні експертні групи, хоча і не довгострокова, але вже ефективна робота проводиться вказаними органами. Так, за даними досліджень Індексу сприйняття корупції, що проводяться Transparency International, українці вважають свою державу однією з найбільш корумпованих у світі. На сьогоднішній день індекс CPI країни складає 27 балів зі 100 можливих, що лише на 1 бал більше, ніж минулого року. У всесвітньому рейтингу Україна посідає 130 місце зі 168 позицій. У минулому році країна була на 142-му місці зі 175 позицій. Здійснити невеличке зростання індексу Україні вдалося завдяки збільшенню суспільного осуду корупціонерів, створенню антикорупційних органів та появі руху викривачів корупції. А от зволікання із реальним покаранням хабарників, а також збільшення корупційної складової у стосунках бізнесу та влади не дають Україні зробити рішучий крок уперед за показниками CPI [8].

До того ж, такий досвід не є новим для інших країн, які ведуть ефективну боротьбу з корупцією. Подібні структури вже досить тривалий строк існують та діють у США, Польщі, Франції, Сінгапурі, Ізраїлі, Індії [9].

Завданням Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, вчиненими вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і становлять загрозу національній безпеці.

Водночас, завданням Вищого антикорупційного суду України (ВАСУ) є здійснення правосуддя відповідно до визначених законом засад та процедур судочинства з метою захисту особи, суспільства та держави від корупційних і пов'язаних із ними злочинів та судового контролю за досудовим розслідуванням цих злочинів, дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні [4].

Виходячи із визначених законодавцем завдань, можна дійти висновку, що створення Вищого антикорупційного суду завершує антикорупційну вертикаль: від виявлення і розпізнання злочину НАБУ до розгляду справи про корупційне правопорушення у судовому порядку і призначення покарання власне судом. Але, на сьогодні проблемним питанням у функціонуванні цих органів є розмежування їх повноважень. Відповідно до нормативних актів НАБУ здійснює оперативно-розшукові дії і досудове розслідування корупційних правопорушень [3] тощо, а Вищий антикорупційний суд – кримінальне провадження у справах, віднесених до його підсудності [4]. Тобто виникає проблема розмежування юрисдикції. Якщо НАБУ і ВАСУ – антикорупційна вертикаль, то підсудність ВАСУ – це підслідність НАБУ. Така концепція є закономірною і логічно впливає внаслідок аналізу нормативно-правових актів, які регулюють діяльність цих органів.

Українському законодавству слід виробити запобіжник для виникнення проблем із розмежуванням юрисдикції. Таким органом може слугувати Спеціалізована антикорупційна прокуратура, яка передаватиме до суду справи підсудні лише НАБУ. Такі дії слугуватимуть своєрідним фільтром і гарантією того, що в антикорупційний суд потраплятиме визначення категорія справ, що зумовить якісний і детальний розгляд обставин вчинення корупційних правопорушень.

Сьогодні гостро постало питання щодо чіткого визначення підсудності, і законодавець намагається внести зміни до закону, перш за все, але необхідно виробити певний механізм розмежування корупційних правопорушень. У сучасному законодавстві невизначена підсудність Вищого антикорупційного суду є колізією, яка заважає нормальному функціонуванню і успішному впровадженню вертикалі [10].

У Законі України «Про Вищий антикорупційний суд України» зазначено, що «[суд]...здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанцій у кримінальних провадженнях щодо злочинів,

віднесених до його юрисдикції (підсудності) процесуальним законом» [4]. На даний момент існує лише проект норми процесуального закону (ст. 33-1 Кримінального процесуального кодексу України), яка також потребує належного опрацювання і удосконалення [11].

У цій нормі містяться так звані корупціогенні вади законодавчої техніки. Визначена законопроектом підсудність в цілому не відповідає рекомендаціям міжнародних експертів, тому що ВАСУ підсудні не всі справи НАБУ, що в подальшому призведе до неупорядкованості спрямування справ для розгляду і, як наслідок, значно зменшить ефективність існування органу антикорупційної юрисдикції.

В Україні існування антикорупційної вертикалі є значним і рішучим кроком вперед у законодавчій сфері, який був зроблений для вирішення нагальної потреби – здійснення правосуддя у справах, підслідних НАБУ. Крім того, становлення такого механізму для України є життєво необхідним. Подібна система працює в багатьох країнах світу і активно запроваджується в Україні для швидкого, ефективного та законного способу вирішення проблеми відсутності вироків щодо корупціонерів вищої ланки, а також є необхідною умовою для успішної боротьби з корупцією в Україні [12].

Отже, шлях утворення Вищого антикорупційного суду в системі органів правосуддя був дійсно довгим та надзвичайно складним. Під тиском міжнародних партнерів України думки найвпливовіших вітчизняних політиків стосовно доцільності такого кроку еволюціонували від характеристики суду як атрибуту країн третього світу і аж до буквально рятівного кола для європейської, демократичної України, абсолютно нової юридичної категорії. Саме тому сьогодні виникають проблеми із нормативним закріпленням підсудності суду і встановленням правових зв'язків під час реалізації завдань НАБУ і Вищого антикорупційного суду.

Список бібліографічних посилань

1. Про запобігання корупції : закон України від 14.10.2014 №1700 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 10.03.2019).
2. Іванова Н. І. Ракурс: Антикорупційний суд: перспективи. *Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти*. 2017. № 3. С. 83.
3. Про Національне антикорупційне бюро України : закон України від 14.10.2014 № 1698 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 10.03.2019).
4. Про вищий антикорупційний суд : закон України від 07.06.2018 № 2447 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19> (дата звернення: 10.03.2019).
5. НАБУ, САП, Антикорупційний суд: співпраця чи особисті «розборки» // 24 канал : сайт. URL: https://24tv.ua/ru/nabu_sap_antikorupciynij_sud_spivpracija_chi_osobisti_rozboroki_n1048555 (дата звернення: 10.03.2019).
6. Сотник Е. Антикоррупционный суд: быть или не быть // Новое время : сайт. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/sotnyk/antikoruptionsijniy-sud-buti-chi-ne-buti-1917602.html> (дата звернення: 10.03.2019).
7. Мусіяка В. Антикорупційний суд: стратити не можна помилувати // INSIDER : сайт. URL: <http://www.theinsider.ua/politics/59ce236b429ae/> (дата звернення: 10.03.2019).
8. Індекс корупції – 2015 // Transparency International Ukraine : сайт. URL: <http://ti-ukraine.org/research/indeks-korupsiyi-cpi-2015> (дата звернення: 10.03.2019).
9. Новіков О. Світовий досвід функціонування спеціальних антикорупційних органів. *Ефективність державного управління*. 2015. № 43. С. 52–57.
10. Замкнутая вертикаль. Что такое Высший антикоррупционный суд и почему его создания боятся политики? Украинская правда : сайт. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2018/06/7/7182654/> (дата звернення: 10.03.2019).
11. Проект Закону про Вищий антикорупційний суд : від 22.12 2017 № 7440 / ініціатор П. О. Порошенко // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63218 (дата звернення: 10.03.2019).
12. Осадча А. Вищий антикорупційний суд: варто чи ні? Юридична газета online : сайт. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/vishchiy-antikoruptionsijniy-sud-var-to-chi-ni.html> (дата звернення: 10.03.2019).

Одержано 21.03.2019

УДК 349.6(477)

Олександр Олександрович РЯМОВ,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти

Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України (м. Київ)

(науковий керівник – Обрусна С. Ю., доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри управління у сфері цивільного захисту

Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПАТРУЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

В умовах інтеграції України до європейської спільноти та демократичних реформ актуальною залишається проблема належного забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи. З цією метою держава створює систему органів, які мають забезпечити безпеку особи і держави, створення стану захищеності життєво важливих інтересів суспільства. Одним із таких визначено Національну поліцію України та її підрозділи, у тому числі й патрульну поліцію.

Юридична наука має різні підходи до визначення поняття «правоохоронна функція держави» від розуміння її як напряму державної політики до комплексного напряму державної діяльності. В цілому погоджуємося із визначенням, запропонованим О. Безпаловою, яка визначає її як самостійний комплексний напрям діяльності держави, обумовлений її соціальним призначенням, який реалізується системою суб'єктів (державних і недержавних), що уповноважені в межах закону з використанням відповідних форм і методів вживати юридичних заходів впливу (у тому числі примусових) з метою досягнення бажаного соціального ефекту – охорони права в цілому та забезпечення охорони законності та правопорядку, прав і свобод громадян зокрема [1].

Забезпечення патрульною поліцією правоохоронної функції держави реалізується шляхом виконання основних завдань та функцій, що стоять перед нею та закріплені на законодавчому рівні. Закон України «Про Національну поліцію» визначає останню як орган виконавчої влади, що служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [2].

Як бачимо, служіння суспільству є стратегічною метою діяльності структурних підрозділів Національної поліції, що відображена у законодавчо-закріплених завданнях: забезпечення публічної безпеки і порядку; охорона прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидія злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують її потребують [2]. Безумовно, що такі завдання виконує і патрульна поліція, як головна служба швидкого і ефективного забезпечення публічного порядку в регіонах, що працює цілодобово. Виходячи із цього, головною метою її діяльності є забезпечення належного стану публічної безпеки і порядку, що сприяє зміцненню належного правопорядку та законності в межах території всієї держави.

Мета та завдання реалізуються через низку функцій, які виконуються патрульною поліцією у процесі її діяльності щодо забезпечення правоохоронної функції держави. Функції патрульної поліції – це напрямки діяльності, виконання яких становить головний зміст її роботи. Це, зокрема, забезпечення публічної безпеки і порядку в громадських місцях; контроль за безпекою дорожнього руху, транспорту й пішоходів; надання допомоги громадянам, державним органам; припинення і попередження правопорушень і злочинів; застосування поліцейських заходів; притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності; здійснення превентивної діяльності у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку тощо.

Виконуючи вказані функції, патрульна поліція здійснює: цілодобове патрулювання певної території з метою забезпечення належного стану публічної безпеки і порядку, контролю за дотриманням правил дорожнього руху, забезпечення його безпеки; перше реагування на повідомлення про правопорушення, надання невідкладної допомоги громадянам; самостійне виявлення правопорушень; у випадках, визначених законодавством, затримання правопорушників; а також, у випадках і в спосіб, що передбачені законодавством, розглядає

справи про адміністративні правопорушення і застосовує поліцейські заходи впливу до осіб; налагоджує та здійснює співпрацю з іншими структурними підрозділами поліції; здійснює спілкування і тісну взаємодію із суспільством: постійно співпрацює з органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями і населенням тощо. Крім того, функції патрульної поліції передбачають надання населенню широкого кола так званих «сервісних» послуг, оскільки кожна особа має право у будь-який час звернутися за допомогою до поліцейського чи поліції. Як бачимо, на патрульну поліцію, як суб'єкта забезпечення правоохоронної функції держави, покладено повноваження та відповідальність за практичну реалізацію вказаної функції.

Варто погодитись із А. Сердюк, яка виокремила наступні ознаки патрульної поліції як суб'єкта реалізації правоохоронної функції держави: здійснення виконавчо-розпорядчої діяльності, здійснення діяльності на підставі виконання закону та інших нормативно-правових актів, вчинення лише тих дій, які або прямо вказані в законі, або пов'язані з необхідністю його виконання, вторинний, похідний характер стосовно органу законодавчої влади, діяльність патрульної поліції охоплює сферу публічної безпеки і порядку, що містить широкий спектр суспільних відносин [3, с. 183–184].

Викладене вище дає можливість стверджувати про те, що патрульна поліція, як складова Національної поліції України, забезпечує реалізацію правоохоронної функції у всіх сферах державного життя: економічній, політичній, соціально-культурній тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Безпалова О. І. Специфіка правоохоронної функції держави: адміністративно-правовий аспект. *Митна справа*. 2015. № 3 (99). С. 68–74.
2. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 20.03.2019).
3. Сердюк А. М. Патрульна поліція як суб'єкт реалізації правоохоронної функції держави. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 1 (10). С. 181–184.

Одержано 25.03.2019

УДК 349.2(477)

Людмила Василівна САПЕЙКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права та процесу факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6911-8283>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН ПЕРЕД РОЗПАДОМ СРСР

Економіка Радянського Союзу часів перебудови вимагала докорінних перетворень, які б дали змогу країні вийти з глибокої кризи, викликаной, зокрема, плановою системою господарювання, підвищити рівень життя населення та наздогнати західний світ у науково-технічній сфері. На досягнення цієї мети було спрямоване реформування як союзного, так і пов'язаного з ним республіканського законодавства.

У червні 1987 р. був ухвалений Закон СРСР «Про державне підприємство (об'єднання)», який набув чинності 1 січня 1988 р. Закон був покликаний визначити економічні і правові основи господарської діяльності соціалістичних державних підприємств (об'єднань), зміцнити державну (загальнонародну) власність на засоби виробництва у промисловості, будівництві, агропромисловому комплексі та інших галузях, розширити можливості участі трудових колективів у ефективному використанні цієї власності, в управлінні підприємствами та об'єднаннями, в розв'язанні державних і громадських справ. Водночас передбачалися посилення економічних методів управління, використання повного господарського розрахунку і самофінансування, розширення демократичних основ і розвиток самоврядування. Також цей Закон упорядковував відносини між підприємствами (об'єднаннями) й органами державної влади та управління.

Найпомітнішою новацією даного законодавства стало введення на підприємствах госпрозрахунку та самофінансування. Передбачалося, що виробнича, соціальна діяльність

підприємства та оплата праці мали здійснюватися за рахунок зароблених трудовим колективом коштів. Підприємство із прибутку, отриманого від реалізації продукції (робіт, послуг), компенсувало свої матеріальні затрати. Частина прибутку (доходу) повинна була використовуватись підприємством для виконання зобов'язань перед бюджетом, банками і вищестоящим органом. Інша частина прибутку надходила у його повне розпорядження і разом із коштами на оплату праці утворювала госпрозрахунковий дохід колективу, який був джерелом життєдіяльності підприємства.

Для підвищення зацікавленості трудового колективу в результатах своєї діяльності підприємство могло широко використовувати нові прогресивні методи господарювання, зокрема колективний підряд, орендні відносини, кооперативні форми.

Підприємству як самостійному товаровиробнику дозволялося виступати на ринку цінних паперів і випускати для мобілізації додаткових фінансових ресурсів акції, здійснювати цільові позики.

Підприємствам також надавалась можливість самостійно вести зовнішньоекономічну діяльність (включаючи ринки капіталістичних країн і країн, що розвивалися). При цьому вони зобов'язувалися в першу чергу забезпечувати поставку продукції на експорт.

У травні 1988 р. було ухвалено Закон СРСР «Про кооперацію в СРСР». У преамбулі до цього Закону зазначалося, що він покликаний розкрити величезні потенціальні можливості кооперації, зростання її ролі у прискоренні соціально-економічного розвитку країни, посилити процес демократизації господарського життя, надати нового імпульсу колгоспному рухові, створити умови для залучення до кооперативів широких верств населення. Закон спрямовувався на всемірне використання кооперативних форм для задоволення зростаючих потреб народного господарства і населення у продовольстві, товарах народного споживання, житлі, різноманітній продукції виробничо-технічного призначення, роботах і послугах.

Кооперативи могли створюватися і функціонувати в сільському господарстві, промисловості, будівництві, на транспорті, в торгівлі й громадському харчуванні, у сфері платних послуг та інших галузях виробництва і соціально-культурного життя та займатися будь-якими видами діяльності, за винятком заборонених законодавством.

У системі соціалістичної кооперації могли функціонувати кооперативи двох основних типів: виробничі та споживчі. Виробничі кооперативи здійснювали виробництво товарів, продукції, робіт, а також надання платних послуг підприємствам, організаціям, установам і громадянам. Діяльність таких кооперативів ґрунтувалася на особистій трудовій участі їх членів.

Споживчі кооперативи могли задовольняти потреби своїх членів та інших громадян у торговельному і побутовому обслуговуванні, а також членів кооперативів у житлі, дачах і садових ділянках, гаражах і стоянках для автомобілів, у соціально-культурних та інших послугах. Поряд із зазначеними функціями споживчі кооперативи мали змогу також розвивати різноманітну виробничу діяльність, тобто бути кооперативами змішаного типу.

Доповнювала зазначений Закон постанова Ради Міністрів СРСР від 29 грудня 1988 р. № 1468 «Про регулювання окремих видів діяльності кооперативів відповідно до Закону про кооперацію в СРСР».

На підставі вищезгаданих актів було ухвалено постанову Ради Міністрів УРСР від 17 квітня 1989 р. № 109 «Про регулювання окремих видів діяльності кооперативів в Українській РСР відповідно до Закону про кооперацію в СРСР», де, крім передбачених постановою Ради Міністрів СРСР від 29 грудня 1988 р. № 1468, визначалися й інші види діяльності, якими кооперативи не мали права займатися, а також ті, якими мали право займатися тільки на основі договорів, що укладалися з підприємствами, організаціями та установами, для яких ці види діяльності були основними.

У середині 1990 р. в СРСР з'явився Закон «Про підприємства в СРСР», який установлював загальні правові, економічні й соціальні основи організації підприємства при різноманітності форм власності та його діяльності в умовах розвитку товарно-грошових відносин і регульованого ринку.

У березні 1991 р. в УРСР було ухвалено подібний Закон «Про підприємства в Українській РСР». Закон визначав види й організаційні форми підприємств, правила їх створення, реєстрації, реорганізації та ліквідації, організаційний механізм здійснення ними підприємницької діяльності в умовах переходу до ринкової економіки.

В Українській РСР могли функціонувати підприємства таких видів: індивідуальне підприємство, засноване на особистій власності фізичної особи і тільки її праці; сімейне підприємство, засноване на власності та праці громадян УРСР – членів однієї сім'ї, які проживали разом; приватне підприємство, засноване на власності окремого громадянина УРСР, із правом

найняття робочої сили; колективне підприємство, засноване на власності трудового колективу підприємства, кооперативу, іншого статутного товариства, громадської та релігійної організації; державне комунальне підприємство, засноване на власності адміністративно-територіальних одиниць; державне підприємство, засноване на загальнодержавній (республіканській) власності; спільне підприємство, засноване на базі об'єднання майна різних власників (змішана форма власності); підприємство, засноване на власності юридичних осіб і громадян союзних республік та інших держав.

У березні 1991 р. набув чинності Закон УРСР «Про підприємництво» від 7 лютого 1991 р. Закон визначав засади здійснення підприємницької діяльності (підприємництва) громадянами та юридичними особами на території Української РСР, установлював гарантії свободи підприємництва та його державної підтримки.

Суб'єктами підприємницької діяльності (підприємцями) могли виступати громадяни УРСР, інших держав, не обмежені законом у правоздатності або дієздатності; юридичні особи всіх форм власності, встановлених Законом Української РСР «Про власність».

Не допускалося заняття підприємницькою діяльністю таких категорій громадян: військовослужбовців, службових осіб органів прокуратури, суду, державної безпеки, внутрішніх справ, державного арбітражу, державного нотаріату, а також органів державної влади й управління, які покликані здійснювати контроль за діяльністю підприємств.

Особи, яким суд заборонив займатися певною діяльністю, не мали змоги зареєструватися як підприємці із правом здійснення відповідного виду діяльності до закінчення терміну, встановленого вироком суду.

Окрім того, особи, які мали непогашену судимість за крадіжки, хабарництво та інші корисливі злочини, не могли бути зареєстровані як підприємці, не могли виступати співзасновниками підприємницької організації, а також обіймати в підприємницьких товариствах та їх спілках (об'єднаннях) керівні посади і посади, пов'язані з матеріальною відповідальністю.

Закон гарантував свободу підприємницької діяльності, тобто підприємці мали право без обмежень ухвалювати рішення і здійснювати самостійно будь-яку діяльність, що не суперечила законодавству.

Одержано 01.04.2019

УДК 341.231.14

Ігор Іванович СЕНЧУК,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри загальноправових дисциплін факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1559-3593>

МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

На сьогодні, у більшості держав світу питання дотримання та захисту прав людини і громадянина стоїть дуже гостро. Особливо активно інститут захисту прав людини почав розвиватися в останнє століття. У зв'язку з цим, на міжнародному рівні існує багато нормативно-правових актів, які закріплюють права людини й порядок їх захисту. Кожна сучасна держава з демократичною формою державного правління на рівні національних конституцій та інших нормативно-правових актів закріпила права, свободи і обов'язки людини та громадянина, механізми їх реалізації та захисту [1, с. 33]. Виходячи з цього, ми можемо цілком закономірно стверджувати, що система забезпечення прав і свобод людини і громадянина є сукупністю взаємозалежних та взаємопов'язаних елементів, направлених на досягнення єдиної мети - забезпечення прав і свобод людини і громадянина [2, с. 602].

Досліджуючи особливості ефективного захисту прав і свобод людини та громадянина як необхідної умови функціонування демократичної, правової держави [3, с. 53] досить часто в юридичній літературі ми зустрічаємо поняття «механізм» для характеристики правових явищ. Наприклад, державний механізм, механізм захисту прав, механізм органів державної влади та ін. Проте, чіткого визначення та тлумачення цього поняття немає [1, с. 33]. Механізм захисту прав і

свобод людини та громадянина тлумачиться в юридичній літературі по-різному: як система й комплекс послідовних дій, спрямованих на захист прав людини та громадянина; як складова механізму забезпечення прав людини, що являє собою заходи, спрямовані на відновлення порушених прав; як система органів, засобів, закріплених у Конституції, що забезпечують найбільш повний та ефективний захист прав і свобод людини та громадянина [3, с. 53]. Як бачимо, відсутній єдиний підхід до тлумачення означеного явища, однак дослідники погоджуються, що це процесуальна діяльність.

Продовжуючи наше дослідження, варто зазначити, що основу механізму захисту прав і свобод людини і громадянина становлять правові принципи, норми (юридичні гарантії), а також умови і вимоги діяльності органів влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, громадян, які в сукупності забезпечують дотримання, реалізацію і захист прав та свобод громадян. Є думка, що це система взаємопов'язаних конституційних норм, які закріплюють основні права та свободи громадян і встановлюють гарантії їх реалізації, а також система органів державної влади, місцевого самоврядування, інших інституцій держави, які забезпечують, охороняють і захищають основні права та свободи громадян [4, с. 271].

Як правове явище, механізм захисту прав людини є системою, оскільки як було вище зазначено, складається з певних частин, таких, як право на захист; форма та спосіб захисту прав; процес та порядок звернення до відповідних органів, установ та організацій. Механізм захисту прав як система характеризується діалектичною взаємозалежністю цілого й частини, кожний елемент якого займає певне місце і здійснює певні функції у ньому. Безперечно, механізм захисту прав повинен бути органічно цілісним та логічно послідовним процесом. Сутність будь-якого механізму захисту прав полягає в послідовності дій людини й досягненню певного результату. Діяльність людини при цьому полягає у відновленні становища, що існувало до порушення конкретного права особи [1, с. 33].

Реалізація людиною права на захист може здійснюватися через різні механізми захисту прав. У першу чергу їх поділяють на дві великі групи - національні та міжнародні механізми захисту прав. Національні (внутрішньодержавні) механізми захисту прав мають свої особливості у кожній країні, у той час як міжнародний механізм захисту прав є однаковим для всіх, незалежно від національності та громадянства [1, с. 33].

Як було вже зазначено вище, механізми поділяються на міжнародні та національні. Під міжнародними механізмами захисту прав розуміють систему міжнародних (міждержавних) органів та організацій, які діють з метою здійснення міжнародних стандартів прав і свобод людини чи їх відновлення в разі їх порушення. Національні механізми захисту прав діють на території певної країни. Також механізми захисту прав в українському праві класифікують за галузями права, наприклад, механізм захисту цивільних прав або механізм захисту прав споживачів та ін. [1, с. 34]

Можемо зазначити, що в Україні механізм захисту прав реалізується через діяльність Комітету Верховної Ради України з прав людини, національних меншин та міжнаціональних відносин, інших комітетів Верховної Ради України в частині діяльності по забезпеченню та захисту прав людини; Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; Генеральної прокуратури України; інституту адвокатури (інститут надання правової допомоги); МВС України (в частині формування та розвитку внутрішньовідомчого контролю за дотриманням прав людини); Міністерства юстиції України; інших центральних органів виконавчої влади (в частині забезпечення та захисту прав) поділяються на міжнародні та національні. Під міжнародними механізмами захисту прав розуміють систему міжнародних (міждержавних) органів та організацій, які діють з метою здійснення міжнародних стандартів прав і свобод людини чи їх відновлення в разі їх порушення. Національні механізми захисту прав діють на території певної країни. Також механізми захисту прав в українському праві класифікують за галузями права, наприклад, механізм захисту цивільних прав або механізм захисту прав споживачів та ін. [1, с. 34]

Однак саме по собі дослідження особливостей юридичного закріплення та захисту прав людини як на загальному міжнародно-правовому рівні, так і на рівні кожної окремо взятої національної правової системи не дає повної відповіді про ефективність сучасних способів захисту прав особи, його позитивні риси чи недоліки, оскільки до уваги не береться міждержавний (або проміжний) рівень їх забезпечення, який можна дослідити за допомогою порівняльно-правового методу. При цьому загальний міжнародно-правовий рівень варто розглядати через призму такої науково-філософської категорії як загальне; міждержавний рівень забезпечення і захисту прав людини - як часткове, а рівень національної правової системи забезпечення прав людини - як

одиничне. У такому співвідношенні провідна роль належить міждержавному (проміжному) рівню забезпечення і захисту прав людини, який є єдиною ланкою між національним (одиничним) та міжнародним (загальним) механізмами захисту прав людини. Саме завдяки міждержавному (проміжному) рівню відбувається зближення національних та загальних міжнародних механізмів забезпечення і захисту прав людини, тобто глобалізація у цій сфері, уніфікація та підвищення ефективності гарантій правового статусу особи [5, с. 122]. Отже, варто зазначити, що подальші дослідження механізму захисту прав людини мають комплексно поєднувати у собі три складові: процесуальну діяльність, міжнародні механізми забезпечення і захисту прав людини, національні механізми забезпечення і захисту прав людини. Саме поєднання цих компонентів покладе шлях розвитку нового етапу механізму забезпечення і захисту прав людини. Це надасть відповідь стосовно ефективності сучасних способів захисту прав особи, його позитивних рис чи недоліків, оскільки завдяки цьому методу буде проводитися порівняння різних механізмів захисту прав людини з метою його вдосконалення.

Список бібліографічних посилань

1. Сидорчук Ю. М. Механізми захисту прав людини та громадянина: сутність і перспективи розвитку в Україні. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. Вип. 682. С. 33–35.
2. Романова А. А. Система забезпечення прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Форум права*. 2012. № 2. С. 599–603. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2012_2_95.pdf (дата звернення: 01.04.2019).
3. Митник О. В. Роль Конституційного Суду України в механізмі захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 6, т. 1. С. 53–57.
4. Шило С. М. Механізм захисту прав і свобод людини і громадянина як гарантія забезпечення законності та дисципліни в діяльності органів внутрішніх справ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Вип. 22, ч. 1, т. 2. С. 269–273.
5. Книш В. В. Порівняльно-правовий аналіз конституційних механізмів захисту прав людини в Україні та Польщі. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Право*. 2014. № 9. С. 121–128.

Одержано 04.04.2019

УДК [340.15:355.271](477)

Дмитро Іванович СЕРХОВЕЦЬ,

курсант I курсу факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ;

Сергій Дмитрович ХАРА,

курсант I курсу факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

ВОЄННИЙ СТАН: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ

Державно-правовий (конституційний) режим воєнного стану є важливим елементом систем національної безпеки більшості країн світу. Відповідно до чинного Законодавства України, воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

У останні роки в Україні неодноразово обговорювалася доцільність запровадження правового режиму воєнного стану і, у листопаді 2018 р., у зв'язку з черговим виявом агресії з боку Російської Федерації, його було запроваджено у низці східних та південних областей нашої країни та внутрішніх водах Азово-Керченської акваторії [2]. Це було зроблено у відповідності до пункту

31 частини першої ст. 85 Конституції України та ст. 5 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». У цьому контексті, не зайвим буде звернутися до розгляду історико-правового досвіду застосування воєнного стану у різних країнах світу.

У США, наприклад, ст. 1 Конституції забороняє військовим втручатися в громадські справи, що, фактично, робить неможливим запровадження воєнного стану. Втім, у ній же зазначені і можливі винятки – повстання чи наявність ситуації, яка представляє суттєву загрозу громадській безпеці. Отже, запровадження воєнного стану у Сполучених Штатах можливо лише за умови, коли жоден з традиційних методів підтримки громадського порядку не є ефективним. У історії США були такі прецеденти, зокрема у 1863 р., під час Громадянської війни, та у 1964 р., коли усю країну охопили масові рухи за громадянські права чорношкірого населення.

У Канаді воєнний стан запроваджувався тричі – у роки Першої та Другої світових війн і політичної кризи у жовтні 1970 року. Внаслідок акцій громадянської непокорності, що відбувалися 1989 р. на площі Тяньаньмень, воєнний стан було запроваджено у Китаї. Сирія жила в умовах воєнного стану майже півстоліття – з 1963 до 2011 року [3].

Одним з найбільш цікавих прикладів запровадження воєнного стану є ситуація, що склалася у Польщі наприкінці 1981 р. Тодішній голова країни, генерал Войцех Ярузельський запровадив його з метою припинення протестних рухів, ініціатором яких виступила перша незалежна профспілка країни – «Солідарність», на чолі з Лехом Валенсою. Пізніше, В. Ярузельський виправдовував цей крок тим, що це була єдина можливість уникнути збройного втручання з боку СРСР та країн Варшавського договору.

Зовсім «свіжим» прикладом застосування воєнного стану, є події, що відбувалися у липні 2016 р. у Туреччині. Таким чином, президент країни Реджеп Тайїп Ердоган нейтралізував спробу військового перевороту у країні. У Стамбулі військова техніка перекрила рух обома мостами через Босфор, що з'єднують азіатську і європейську частини міста. Також перекрили аеропорт. Містами рухалася військова техніка. У ЗМІ почали з'являтися повідомлення, що у країні недоступні або майже недоступні соціальні мережі Facebook, Twitter та Youtube. Для того, щоб переворот у країні все ж мав успіх, частина армії, яка була відповідальна за переворот у країні, потребувала широкої підтримки як публічної так і військової, проте цього не відбулося. Тоді опозиційні партії також засудили переворот. Незважаючи на доволі швидке придушення спроби заколоту, воєнний стан у Туреччині діяв ще упродовж двох років – до липня 2018 року [3]. Зауважимо, що референдум за перехід до президентської форми правління, яка суттєво розширила повноваження Ердогана, відбувався саме в умовах надзвичайного стану, що викликало нову хвилю критики з боку його опонентів.

У травні 2017 р. воєнний стан було оголошено на філіппінському острові Мінданао. Приводом до цього стала спроба захоплення бойовиками-ісламістами міста Мараві. Цей режим дозволив військовим стежити за правопорядком і затримувати людей без висунення звинувачень протягом тривалого часу. Впродовж 2018 р. режим воєнного стану кілька разів розширювали за ініціативи президента Родріго Дутерте, який мотивував це необхідністю повної нейтралізації прибічників угруповання «Ісламська держава» на Філіппінах [3].

Дутерте заявив, що продовження такого режиму необхідне для придушення екстремістів. Втім, як і у випадку з Ердоганом, є й ті, які вбачають у цих діях намагання Дутерте узурпувати владу у країні, шляхом суттєвого обмеження громадянських прав та свобод.

Розглянувши деякі приклади застосування воєнного стану, відзначимо, що у суспільстві нерідко відбувається ототожнення понять воєнного та надзвичайного стану, але ця думка є помилковою. Аналіз цих понять дозволяє зробити висновок, що спільним для воєнного та надзвичайного станів є статус особливого правового режиму, а відмінності слід шукати у причинах та умовах їх введення. Надзвичайний стан є більш ширшим поняттям, а воєнний – виступає у ролі його складової.

Воєнний стан, як правило, запроваджується за умов збройної агресії чи загрози нападу, наявності небезпеки державній незалежності та територіальній цілісності. Всі вище зазначені загрози є одними з багатьох причин введення надзвичайного стану. Варто зауважити, що ситуації, коли під загрозою перебуває «життя нації», відбуваються неконтрольовані соціальні заворушення, такі як бунти, мітинги, або інші прояви невдоволення народних мас, що серйозно загрожують державі також є вагомими причинами введення надзвичайного стану.

Наприкінці нашого дослідження, зупинимось ще на одному важливому аспекті проблеми. В умовах сучасного світу відбулася істотна модифікація способів та прийомів ведення військових дій, які далеко не завжди відповідають традиційному розумінню війни яке подане у Гаазькій

конвенції 1907 року [4]. Саме крізь призму цього слід розглядати Постанову Верховної Ради України від 27 січня 2015 р. про визнання Російської Федерації державою-агресором [5]. Очевидно, що дану постанову не слід вважати як оголошенням стану війни в його традиційному розумінні. Адже з процедурного, змістовного погляду цей акт таким не виступає. З урахуванням цього, доцільним буде погодитись з думкою, що поняття стану війни є, у значній мірі, міжнародно-правовим, а його запровадження не тягне за собою істотних змін у внутрішній політиці держави, що стала об'єктом агресії.

Підсумовуючи зазначене вище, зауважимо, що запровадження воєнного стану не є чимось унікальним для сучасного світу. Втім, враховуючи, специфічність умови гібридної війни, яку змушена вести Україна, такі категорії, як «стан війни», «воєнний час», потребують додаткової конкретизації, що неможливо без урахування світового правового досвіду та імплементації його до національного законодавства.

Список бібліографічних посилань

1. Про правовий режим воєнного стану : закон України від 12.05.2015 № 389-VIII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 25.02.2019).
2. Слободчук С. Воєнний стан: що це означає і як зміниться життя кожного українця // 112.ua : сайт. URL: <https://ua.112.ua/statji/yakshcho-sohodni-viina-yak-viiskove-polozhennia-zminyt-zhyttia-179071.html> (дата звернення: 25.02.2019).
3. Савчук Т. Воєнний стан: як це відбувалося в інших країнах // Радіо Свобода : сайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/martial-law-around-globe/29621742.html> (дата звернення: 25.02.2019).
4. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі : від 18.10.1907 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222 (дата звернення: 25.02.2019).
5. Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором : постанова Верховної Ради України від 27.01.2015 № 129-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/129-19> (дата звернення: 25.02.2019).

Одержано 28.02.2019

УДК 342.72/.73

Віталій Олександрович СЕРЬОГІН,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного і муніципального права
юридичного факультету Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1973-9310>*

ПЛАТФОРМИ ВЕЛИКИХ ДАНИХ І НОВІТНІ ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій зруйнував звичний конституційно-правовий ландшафт, запровадивши новий порядок правового спілкування і водночас суттєво розширивши індивідуальні потреби, а відтак – і межі основних прав та свобод людини і громадянина. З іншого боку, транскордонний характер Інтернету послабив можливості конституційних держав як із точки зору територіального масштабу їх діяльності, так і в аспекті захисту основних прав людини і громадянина в кіберпросторі. У даному контексті варто звернути увагу на проблеми забезпечення прав людини, пов'язані з функціонуванням так званих платформ великих даних (Big Data Platform), котрі вже відіграють домінуючу роль у сучасному кіберпросторі.

Платформа великих даних – це тип ІТ-рішення, що об'єднує в одному рішенні функції та можливості кількох додатків та утиліт для великих даних. Це різновид ІТ-платформ корпоративного класу, що дозволяє організації розробляти, розгортати, експлуатувати й керувати інфраструктурою (середовищем) великих даних. Головна перевага таких платформ полягає в тому, що вони спрощують доступ користувачів до великої кількості складних і

розрізнених інформаційних продуктів, що надходять від «постачальників рішень» шляхом їх об'єднання в одне комплексне ІТ-рішення. Платформа великих даних зазвичай складається зі сховища великих даних, серверів, баз даних, управління великими даними, бізнес-аналітики та інших утиліт управління великими даними. Такі платформи також підтримують розробки користувачів, запити та інтеграцію з іншими системами.

Хоча діяльність платформ ґрунтується на різних бізнес-моделях (наприклад, Google, Facebook чи YouTube), вони не виробляють чи створюють контент, а лише розміщують та певним чином організовують контент користувачів для отримання прибутку. Іншими словами, ці платформи зазвичай вважаються постачальниками послуг, а не постачальниками контенту, що має суттєве значення для юридичної кваліфікації їх взаємовідносин як з клієнтами, так і з органами публічної влади.

Завдяки розробці нових технологій профілювання (таких, наприклад, як механізми розпізнавання образів) платформи в теперішній час отримали можливість здійснювати всебічний контроль за інформацією. Ці технології, що ґрунтуються на алгоритмах, дозволяють приватним суб'єктам швидко обробляти гігантські обсяги інформації. У результаті платформи дедалі більшою мірою отримують здатність не тільки взяти про якомога більше про людей та їхню діяльність, але й, що є ще більш важливим, надають змогу відповідним суб'єктам отримати всебічний контроль над онлайн-контентом, перетворюючись на щось значно більше, ніж просто посередника в інформаційному обміні. Інформаційне суспільство, що виникло наприкінці 1990-х років, розвинулося до рівня «алгоритмічного суспільства», коли побачили світ такі хостинг-провайдери, як Facebook і YouTube).

Серед можливих моделей взаємодії держави та Інтернет-спільноти варто виокремити дві полярні моделі. Деякі країни, де поширені форми контролю і нагляду за інформацією (КНР, арабські держави), обрали модель активного регулювання Інтернету. У цих державах Інтернет піддається суворому публічному контролю і нагляду, що призводить до блокування деяких онлайн-сервісів чи моніторингу даних. Втім з точки зору більшості європейських і американських вчених такий підхід є авторитарним і притаманний тим державам, котрі не поділяють цінностей західної демократії. Справді, в авторитарних державах Інтернет-цензура є лише політичним рішенням для захисту державних інтересів, котрі превалюють над будь-якими іншими суспільними цінностями, у т.ч. й над основними правами та свободами людини і громадянина, якщо ті входять у протиріччя з інтересами правлячого режиму.

Натомість переважна більшість держав, у тому числі всі держави Європейського Союзу, США і Канада, демонструють ліберальний підхід до регулювання Інтернету. В його основі лежить розуміння конституційної держави як держави, обмеженої конституцією і правами людини, а відтак обмеженої в методах реалізації загальнонаціональних інтересів. З огляду на євроінтеграційні прагнення України цей досвід потребує особливої уваги.

У науковому середовищі країн західної демократії у 90-х роках ХХ століття отримали перемогу представники лібертаріанського вчення про кіберпростір як простір, що перебуває поза сферою впливу публічних суб'єктів (органів публічної влади). Наприклад, згідно з теорією Девіда Джонсона і Девіда Поста, єдиним ефективним підходом до впорядкування кіберпростору є система вільного регулювання ринку [1]. Ці автори вважали, що завдяки дозволу користувачам самостійно обирати ті правила, які вони вважатимуть необхідними, із цифрової сфери виникатимуть нові правові інститути, а «децентралізоване» законодавство, як результат звичайних чи колективних приватних дій, стане основою для створення демократичного набору правил поведінки у кіберпросторі.

Однак сьогодні можливості Інтернету створили олігополію приватних осіб, і саме вони, а не демократичне децентралізоване суспільство, контролюють інформацію і те, як люди обмінюються нею. Як наслідок, модель регулювання Інтернету, що ґрунтується на онлайн-платформах, превалює над моделлю, що ґрунтується на Інтернет-співтовариствах.

Ця еволюція вимагає перегляду ролі онлайн-платформ, переводячи дебати з приватно-правової у публічно-правову площину. Зокрема, онлайн-платформи відіграють вирішальну роль у вирішенні завдань публічного правозастосування щодо прав користувачів. Діяльність щодо видалення контенту чи забезпечення дотримання права бути забутим в Інтернеті – це тільки два приклади, котрі яскраво демонструють те, як публічні суб'єкти делегували регулятивні повноваження приватним суб'єктам з метою забезпечення ефективного здійснення публічних політик в Інтернеті.

За такого підходу онлайн-платформи користуються правом власного розсуду при прийнятті рішень про те, як реалізувати ці функції, можуть вільно визначати й інтерпретувати основні права

користувачів згідно з правовими, економічними та етичними принципами. Наприклад, рішення про видалення і наступне знищення відео з YouTube є явним втручанням у право користувачів на свободу вираження думок, але воно може й оберігати інші основні права, як-от право на повагу гідності чи недоторканність приватного життя. Наявність відповідних повноважень може розглядатись як певне делегування приватним суб'єктам нормотворчих і правозастосовних функцій у сфері онлайн-послуг.

Однак, таке «делегування» – далеко не єдина проблема. Завдяки алгоритмічній побудові онлайн-платформи можуть також самостійно виконувати квазідержавні функції без необхідності покладатися на контроль з боку органа публічної влади, наприклад, за дотриманням своїх Умов надання послуг (далі – УНП). Платформи можуть встановлювати власні правила для забезпечення дотримання і збалансування основних прав користувачів, використовуючи автоматизовані процеси прийняття рішень без будь-яких конституційних гарантій.

За лібертарного підходу необхідність поважати основні права та економічні свободи бізнес-структур дозволила приватним особам користуватися широкими межами автономії. Якщо дивитись на онлайн-платформи з конституційної точки зору держав-членів ЄС, такі організації є приватними суб'єктами, і, як наслідок, вони можуть покладатися на свою свободу підприємницької діяльності, визнану Хартією основних прав Європейського Союзу разом з основними свободами ЄС, зокрема, свободою надавати послуги, передбачені договорами. Натомість із точки зору Конституції США, онлайн-платформи спираються на іншу конституційну основу для ведення свого бізнесу, зокрема на свободу слова, визнану Першою Поправкою до Конституції США. Але в обох випадках онлайн-платформи мають певну «конституційну зону безпеки», межі якої можуть бути окреслені тільки іншими основними правами.

Відсутність прозорості у процесах прийняття алгоритмічних рішень збільшує асиметрію між відносинами користувачів з платформами. Аби вирішити цю проблему, державам слід визнати і юридично закріпити за користувачами низку нових прав, зокрема право отримати обґрунтування автоматично прийнятих платформою рішень та право доступу до механізмів їх виправлення. Ці права дозволили б користувачам покладатися на такий собі «людський переклад» алгоритмічного процесу. Такі кроки є особливо важливими, оскільки вони дозволяють користувачам не тільки покладатися на превентивні заходи чи заходи реагування, але й розширити «людський вимір» в алгоритмічному процесі, створюючи передумови для розвитку стійкого цифрового гуманізму, а не непрозорого техно-авторитаризму.

І певні кроки в цьому напрямку вже зроблено. Принаймні, прийняті нещодавно в межах ЄС Кодекс поведінки по боротьбі з незаконною мовою ненависті в Інтернеті [2], Повідомлення по боротьбі з незаконним контентом в Інтернеті [3], а також Рекомендацію про заходи щодо ефективного вирішення проблеми незаконного контенту в Інтернеті [4] можна вважати першою спробою ЄС надати форму «адміністрування» діяльності онлайн-платформ. З одного боку, ці документи можуть розглядатись як визнання ролі платформ у забезпеченні виконання публічних політик в Інтернеті, а з іншого боку – необхідності забезпечення відповідальної поведінки з боку приватних осіб.

Згідно з Рекомендацією, платформам рекомендовано публікувати критерії, якими вони керуються при видаленні чи блокуванні доступу до онлайн-контенту, в чіткий, зрозумілий і досить докладний спосіб. Крім того, в Рекомендації робиться спроба надати керівні вказівки щодо процедури сповіщення і видалення онлайн-контенту. Зокрема, після того, як постачальник (провайдер) повідомлень відправив свій запит хостинг-провайдеру, останній має надіслати підтвердження про одержання і поінформувати постачальника про своє рішення щодо змісту. Крім того, в разі видалення чи блокування доступу до сигнального онлайн-контенту платформи повинні без зайвої затримки інформувати користувачів про прийняте рішення, надаючи також його обґрунтування, а також можливість оскаржити таке рішення. У свою чергу, контент-провайдер повинен мати змогу оскаржити рішення, відправивши «зустрічне повідомлення» протягом «розумного періоду часу». Якщо зустрічне повідомлення надає підстави для розгляду того, чи був відповідний текст законним, хостинг-провайдер має переглянути своє рішення. Постачальник повідомлень повинен також забезпечити доступ до такого контенту без невиннованої затримки без шкоди для можливості застосовувати свої УНП. Наведені положення свідчать про формування нового, процесуального порядку розгляду спорів, пов'язаних з діяльністю онлайн-платформ.

Незважаючи на те, що Єврокомісія зробила певні кроки до більш прозорого онлайн-середовища ЄС, навіть такий підхід з застосуванням «м'якого права» має свої потенційні недоліки. Зокрема, оскільки такий підхід не передбачає встановлення імперативних зобов'язань, онлайн-

платформи можуть вільно обирати, чи застосовувати такі процедури. Ще більш важливим є те, що Єврокомісія не обмежила розсуд учасників процедур чіткими строками прийняття рішень, залишаючи простір для дискреції, аналогічної тій, що мають судді чи адміністративні органи.

Для порівняння, в Німеччині з вересня 2017 року використовується інший, більш чіткий підхід. Там було прийнято новий закон, відомий як NetzDG, який зобов'язує онлайн-платформи з кількістю понад 2 млн. користувачів у Німеччині вживати заходи щодо обробки незаконного контенту, розміщеного ними, протягом 24 годин після отримання повідомлення [5].

За даних умов перспективним напрямком забезпечення прав людини в інформаційному суспільстві є закріплення додаткових прав користувачів платформ великих даних, підвищення поінформованості людей в алгоритмічному процесі (тобто цифровий гуманізм) у поєднанні зі зменшенням можливостей для використання приватними суб'єктами власних технологій для визначення стандартів поведінки і захисту прав людини в Інтернеті (тобто техноавторитаризму).

Список бібліографічних посилань

1. Johnson D. R., Post D. G. Law and Borders – the Rise of Law in Cyberspace. Stanford Law Review. 1996. Vol. 48. P. 1367–1402.
2. Code of conduct on countering illegal hate speech online. URL: http://ec.europa.eu/newsroom/just/item-detail.cfm?item_id=54300 (дата звернення: 20.03.2019).
3. Tackling Illegal Content Online. Towards an enhanced responsibility of online platforms: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM (2017) 555 final. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/communication-tackling-illegal-content-online-towards-enhanced-responsibility-online-platforms> (дата звернення: 20.03.2019).
4. Recommendation of 1 March 2018 on measures to effectively tackle illegal content online. C (18) 1177 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=CELEX:32018H0334> (дата звернення: 20.03.2019).
5. Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken (Netzwerkdurchsetzungsgesetz – NetzDG) vom 1. September 2017. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/netzdg/BjNR335210017.html> (дата звернення: 20.03.2019).

Одержано 05.04.2019

УДК 340.13

Андрій Юрійович СИДОРЕНКО,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри загальноправових дисциплін факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ПРО КРИТЕРІЇ РОЗМЕЖУВАННЯ ЗАКОНІВ ТА ПІДЗАКОННИХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ В ЮРИДИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ДОРАДЯНСЬКОЇ ДОБИ

Слід зазначити, що вчені-юристи у XIX сторіччі тільки розпочинали наукові пошуки, спрямовані на винайдення відповіді, як розмежувати за певними юридичними критеріями закони та підзаконні нормативно-правові акти. Тому у фундаментальних наукових працях юридичного напрямку, виданих до 70-х рр. XIX сторіччя, неможливо побачити думок, наукових поглядів про те, чим закон відрізняється від інших нормативно-правових актів.

П. Дегай у виданому ним Посібнику та правилах вивчення Російських законів в 1831 році говорить про те, що існують два джерела законознавства: закони, котрі не стали гласними й оприлюдненими, зберігаються в архівах, бібліотеках; закони, видані від самого Уряду [1, с. 1].

Г. Аренс, подаючи класифікаційну характеристику законів, вважав, що в залежності від органу, що їх ухвалює, закони можуть походити від вищої урядової державної влади або від органічної частини держави, провінції або громади. Закони, що належать до першого виду, можуть бути державними основними законами, або законами у звичайному сенсі, чи постановами, котрі, видаються уповноваженою на це адміністративною владою. Але там, де адміністративна влада не поєднана в одній особі або відомстві з законодавчою владою, ці постанови не повинні суперечити законам [2, с. 56].

Н. К. Ренненкампф констатує, що в широкому значенні поняття «закону» панувало до початку 19 сторіччя: все, що встановлювала державна влада вважалося законом [3, с. 76]. З розвитком конституційних форм окремою формою законів стали розпорядження та повеління (Ordonance, decret, reglement, Verodnung), котрі видаються главою держави або урядовими особами [3, с. 80]. Розпорядження, хоча і мають загальнообов'язкову силу, не суть закони в строгому сенсі: вони не створюють нового права, не змінюють визначених законом правовідносин; вони слугують тільки для приведення законів до виконання, спрямовують державні та громадські сили до вказаних у законах цілей. Під час розвитку та ускладнення задач сучасних держав, розпорядження, як безпосередні акти урядової влади, посідають важливе місце у загальному організмі теперішньої державної влади, слугують не тільки необхідним доповненням законів, але здійснюють суттєвий вплив на правильний розвиток всього юридичного життя держави [3, с. 81].

Сучасний дослідник К. Є. Павлова також зазначає, що в Основних державних законах, виданих в Російській імперії в 1892 році, вказувалося про те, що закони видаються у вигляді уложень, статутів, установ, грамот, положень, наказів (інструкцій), маніфестів, указів, окремих думок Державної Ради та доповідей, що потребують найвищого ухвалення [4, с. 18].

Очевидним прикладом того, де мала місце термінологічна непослідовність слугує дослідження М. М. Коркунова – «Указ и закон», видане у 1894 році. Він наголошував на тому, що правові акти, котрі видаються міністерствами та містять юридичні приписи загального характеру, прийняті в порядку управління, йменуються розпорядженнями. При цьому до заснування міністерств в Російській імперії всі загальні правила, видані верховною владою, йменувалися указами. Законодавство ж XIX сторіччя, навпаки, уникає застосування цього терміну. Акти, що походять від міністерств, ніколи не йменуються указами, а встановлені ними загальні правила друкуються в Збірці узаконень під такою назвою як «розпорядження» [5, с. VI]. Крім того, М. М. Коркунов вказував, що з 70-х років XIX сторіччя в Зібранні узаконень з'явилася навіть особлива рубрика «розпорядження, оголошені Сенату міністрами». Майже жодний номер тепер не обходиться без таких розпоряджень й їхнє число з кожним роком все збільшується. Зміст цих розпоряджень виявляється як надзвичайно різноманітний, охоплюючи собою різні галузі державного управління [5, с. 399].

Д. Д. Гримм зазначав, що органи підпорядкованого управління користуються правом видання указів (тобто юридичних норм, обов'язкових не тільки для осіб, які їм безпосередньо підпорядковуються, але й в цілому для третіх осіб), тільки в силу спеціального повноваження закону та в межах, встановлених ним. В зазначених межах право на видання указів належить окремим міністрам, губернаторам, міським думах, міськими начальникам, губернським земським зібранням [6, с. 105].

Г. Ф. Шершеневичем було напрацьовано власну концепцію, котра стосувалася в цілому юридичної природи всіх без виключення підзаконних нормативних актів, їхньої відмінності за юридичною силою від законів, а також умом легітимності прийняття таких актів. Цей вчений оперував терміном «адміністративний указ», котрий є родовим поняттям щодо всіх існуючих в державі підзаконних нормативних актів, в т.ч. й тих, що походять від міністерств. Під ним він розумів норму права, котра встановлюється вищими або підпорядкованими органами управління, в межах визначеної для них компетенції та у відповідності із законом [7, с. 458].

Адміністративний указ, створюючи загальне правило, має за цією ознакою відрізнитися від адміністративних заходів, що застосовуються органами управління в конкретних випадках з метою виконання законів [7, с. 458]. Необхідність норм права, створюваних в адміністративному порядку, знаходить собі виправдання у надзвичайній складності законодавчого органу, котра не дозволяє обтяжувати його питаннями, що мають другорядний характер; адміністрації варто надати можливість встановлювати правила, розраховані на настійні вимоги поточного моменту, поки немає відповідного закону [7, с. 458].

Важливим для Г. Ф. Шершеневича було питання щодо визначення критеріїв, за допомогою яких розмежовуються закони та адміністративні укази. Відмінність між законом та адміністративним указом має проводитися по матеріальному або формальному моментам. При цьому перший момент (критерій) є доволі умовним. Визнаючи те, що укази також є нормами права, залишається спробувати відрізнити їх від законів за змістом. Можливо побачити відмінність в тому, що закон створює правила більш важливі, такі, які значно сильніше зачіпають інтереси громадян, тоді як адміністративні укази стосуються питань другорядних, не на стільки принципових. Насправді ж не має жодної можливості провести межу за цією ознакою, за відсутністю критерію більшої або меншої важливості правил поведінки [7, с. 459].

З формальної точки зору відмінність адміністративного указу від закону знаходиться в тому, що закон – це норма, котра походить виключно від законодавчої влади, котра майже повсюдно організована на засадах народного представництва, тоді як адміністративний указ – норма, що походить від виконавчої влади [7, с. 460].

Список бібліографічних посилань

1. Дегай П. Пособия и правила изучения российских законов или Материалы к Энциклопедии методологии и истории литературы российского права. М. : Тип. А. Семена, 1831. 142 с.
2. Аренс Г. Юридическая энциклопедия или органическое изложение науки о праве и государстве на основании принципов этической философии права. М. : Тип. А. Семена, 1863. 524 с.
3. Ренненкампф Н. К. Очерки юридической энциклопедии. Изд. 2-е, испр. и доп. Киев : Изд. Н. Я. Оглоблина, 1880. 287 с.
4. Павлова К. Е. Юридическая техника как атрибут нормотворческой деятельности (на примере органов внутренних дел) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Белгород, 2016. 163 с.
5. Коркунов Н. М. Указ и закон. СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1894. 408 с.
6. Гримм Д. Д. Энциклопедия права с приложением краткого очерка истории философии права. СПб. : Типография инженера Гершуна, 1895. 238 с.
7. Шершеневич Г. Ф. Общая теория права. Выпуск 1. М. : Изд-во бр. Башмаковых, 1910. 805 с.

Одержано 11.03.2019

УДК 351.74(477)

Олена Юхимівна СИНЯВСЬКА,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри загальноправових дисциплін факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6386-4151>

ЩОДО ВІДМІННОСТЕЙ МІЖ МАТЕРІАЛЬНОЮ ТА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» «у разі вчинення протиправних діянь поліцейські несуть кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність відповідно до закону» [1, ст. 19]. В той же час відомо, що залежно від галузевої належності правової норми, за порушення якої настає юридична відповідальність, розрізняють такі її види: конституційна відповідальність, кримінальна відповідальність, адміністративна відповідальність, цивільно-правова відповідальність, дисциплінарна відповідальність та матеріальна відповідальність [2, с. 380–384]. Під матеріальною відповідальністю в загальній теорії права розуміють обов'язок кожної із сторін трудових правовідносин (працівника і власника) відшкодувати майнову шкоду, завдану іншій стороні внаслідок невиконання чи неналежного виконання трудових обов'язків у встановленому законом розмірі та порядку [Там же, с. 383]. Але в Законі України «Про Національну поліцію» матеріальної відповідальності поліцейських не передбачено. На нашу думку матеріальну відповідальність поліцейських не можна ототожнювати з їх цивільно-правовою відповідальністю, оскільки, незважаючи на наявність багатьох спільних рис, це два самостійних види юридичної відповідальності. Розглянемо відмінності між ними.

1. Цивільно-правова відповідальність регулюється цивільним законодавством. При цьому цивільні відносини засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників, а до майнових відносин, заснованих на адміністративному або іншому владному підпорядкуванні однієї сторони другій стороні цивільне законодавство не застосовується, якщо інше не встановлено законом [3, ст. 1]. Матеріальна відповідальність поліцейських регулюється Положенням про матеріальну відповідальність військовослужбовців за шкоду, заподіяну державі, де прямо зазначається, що «притягнення до матеріальної відповідальності не звільняє від дисциплінарної, цивільно-правової, адміністративної чи кримінальної відповідальності» [4], Постановою Кабінету Міністрів України від 2 листопада 1995р. №880 «Про затвердження Переліку військового майна, нестача або розкрадання якого відшкодовується винними особами у кратному співвідношенні до його вартості» [5].

2. Суб'єкт майнової відповідальності по цивільному праву – будь-яка фізична або юридична особа, що заподіяла шкоду, якщо вона має цивільну правосуб'єктність, або особа, яка

відповідальна за заподіяну шкоду. Щодо матеріальної відповідальності за трудовим правом, то суб'єктами можуть бути лише працівники, що перебувають у трудових правовідносинах з підприємством, установою, організацією, яким заподіяна шкода. Так, дія норм Положення про матеріальну відповідальність військовослужбовців за шкоду, заподіяну державі, поширюється лише на спеціальних суб'єктів права, зокрема, на осіб рядового та начальницького складу Міністерства внутрішніх справ України [4, ст. 1].

3. При визначенні розміру матеріальної відповідальності поліцейських враховується лише пряма дійсна шкода, завдана державі [4, ст. 2]. На цю категорію осіб не може бути накладена відповідальність за шкоду, яка може бути віднесена до категорії виправданого службового ризику. Матеріальна відповідальність поліцейських не виникає також у випадках, коли шкода заподіяна їх правомірними діями. Аналогічна регламентація суспільних відносин щодо відшкодування шкоди і в нормах трудового законодавства, відповідно до яких також враховується лише пряма дійсна шкода, заподіяна працівниками, тобто якщо шкода може бути віднесена до категорії нормального виробничо-господарського ризику, трудове законодавство не покладає на працівників обов'язку її відшкодування [6, ст. 130]. Однак при визначенні розміру збитків за нормами цивільного права, враховуються не тільки реальні збитки, тобто втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права, але також упущена вигода (доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене) та моральна шкода [3, ст. 22, 23].

4. Спостерігаються деякі відмінності і при вирішенні питання щодо розміру сум, що підлягають стягненню для відшкодування шкоди. При цьому є деяка схожість регламентації матеріальної відповідальності поліцейських за шкоду, заподіяну державі, з загальними нормами трудового права. Так, працівники підприємств, установ та організацій та поліцейські, як правило, несуть матеріальну відповідальність лише в суворо встановлених межах, виходячи з заробітку, який отримують. У будь-якому випадку, загальна сума відшкодування шкоди не може перевищувати середнього місячного заробітку працівника або місячного грошового забезпечення особи рядового та начальницького складу [6, ст. 130, 132; 4, ст. 10]. Матеріальна відповідальність понад цих меж, але не більше повного розміру заподіяної шкоди, допускається лише у випадках, передбачених у законодавстві [6, ст. 134, 135; 4, ст. 13–15]. Поряд із загальними рисами, є й деякі відмінності в регулюванні матеріальної відповідальності поліцейських та матеріальної відповідальності працівників за трудовим правом: для осіб рядового та начальницького складу Міністерства внутрішніх справ за шкоду, заподіяну розкраданням, марнотратством або втратою зброї та боєприпасів, оптичних приладів, засобів зв'язку, спеціальної техніки, спеціального обмундирування, спеціального одягу і взуття, інвентарних речей та деяких інших видів військового майна, встановлена матеріальна відповідальність у 2–10-кратному розмірі вартості цього майна. Перелік військового майна, нестача або розкрадання якого відшкодовується винними особами у кратному співвідношенні до його вартості, затверджується Кабінетом Міністрів України [4, ст. 14].

Більш суттєві відмінності є між матеріальною відповідальністю згідно з Положенням про матеріальну відповідальність військовослужбовців за шкоду, заподіяну державі та цивільно-правовою відповідальністю (як договірною, так і позадоговірною) у разі невиконання зобов'язання або виконання зобов'язання із заподіянням шкоди: цивільно-правова відповідальність передбачає, за загальним правилом, відшкодування шкоди у повному її розмірі незалежно від заробітку та інших прибутків особи, що заподіяла шкоду.

5. Матеріальна відповідальність поліцейського настає за обов'язковою наявністю вини [4, ст. 3], тоді як цивільно-правова відповідальність може наступити як при наявності вини, так і при її відсутності (наприклад, при заподіянні шкоди джерелом підвищеної небезпеки).

6. Є відмінності у порядку відшкодування шкоди. Матеріальна шкода, заподіяна поліцейським, за загальним правилом, стягується на підставі наказу начальника, і лише у виключних випадках – за рішенням суду [4, ст. 17, 23, 31]. Відповідно до трудового права, покриття шкоди працівниками в розмірі, що не перевищує середнього місячного заробітку, провадиться за розпорядженням власника або уповноваженого ним органу, керівниками підприємств, установ, організацій, та їх заступниками – за розпорядженням вищестоящего в порядку підлеглості органу шляхом відрахування із заробітної плати працівника. Якщо працівник не згоден з відрахуванням або його розміром, трудовий спір за його заявою розглядається в порядку, передбаченому законодавством. У решті випадків покриття шкоди провадиться шляхом подання власником або уповноваженим ним органом позову до районного, районного у місті, міського чи міськрайонного

суду [6, ст. 136]. Щодо цивільного права, то при відмові особи від добровільного відшкодування збитків, стягнення провадиться тільки через суд.

7. Наступною відмінністю матеріальної відповідальності від цивільно-правової є те, що відповідно до загальної теорії цивільного права відшкодування шкоди може здійснюватися в натурі (передання речі того ж роду та тієї ж якості, пошкодження пошкодженої речі тощо) або шляхом грошового відшкодування збитків. Для матеріальної відповідальності поліцейських в даному питанні встановлені деякі обмеження з урахуванням специфіки заподіяної шкоди. Так, згідно зі ст. 6 Положення про матеріальну відповідальність військовослужбовців за шкоду, заподіяну державі, відшкодування шкоди натуральним рівноцінним майном не допускається в разі втрати чи пошкодження зброї, боєприпасів, спеціальної техніки тощо, які не можуть перебувати у громадян [4].

8. Цивільно-правові стягнення накладаються і за порушення особистих немайнових прав, які полягають у приниженні честі, гідності, ділової репутації особи. А відповідно до Положення про матеріальну відповідальність військовослужбовців за шкоду, заподіяну державі «відшкодуванням підлягає пряма дійсна шкода, заподіяна розкраданням, пошкодженням, втратою чи незаконним використанням військового майна, погіршенням або зниженням його цінності, що спричинило додаткові витрати для військових частин, установ, організацій, підприємств та військово-навчальних закладів ... для відновлення, придбання майна чи інших матеріальних цінностей або надлишкові виплати» [4, ст. 2].

Отже, матеріальна відповідальність поліцейських – це самостійний вид їх юридичної відповідальності з притаманними їй особливостями, що відрізняється від майнової цивільно-правової відповідальності та потребує окремого закріплення та нормативно-правового урегулювання.

Список бібліографічних посилань

1. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
2. Загальна теорія держави і права : підручник / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.
3. Цивільний кодекс України : закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
4. Положення про матеріальну відповідальність військовослужбовців за шкоду, заподіяну державі : затв. постановою Верховної Ради України від 23.06.1995 № 243/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 25. Ст. 193.
5. Про затвердження Переліку військового майна, нестача або розкрадання якого відшкодовується винними особами у кратному співвідношенні до його вартості : постанова Кабінету Міністрів України від 02.11.1995 № 880 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/880-95-п> (дата звернення: 15.03.2019).
6. Кодекс законів про працю України : закон УРСР від 10.12.1971 № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Дод. до № 50. Ст. 375.

Одержано 19.03.2019

УДК 355.357

Тетяна Леонідівна СИРОЇД,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародного і європейського права
юридичного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*

ДОТРИМАННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ СИЛ ООН

Характерною особливістю країн, в яких вирують конфлікти, і країн, що знаходяться на постконфліктному етапі, найчастіше є розвал державної системи охорони правопорядку і серйозні проблеми в галузі забезпечення безпеки та захисту прав людини, що веде до підризу довіри населення до сектору безпеки. Місія поліції ООН на території означених країн полягає у сприянні відновленню довіри населення до поліцейської служби приймаючої держави і до структур, що

забезпечують верховенство права в цілому (п. 1) [1]. Кожен день поліція ООН захищає цивільних осіб від заподіяння шкоди, допомагає забезпечити безпеку під час проведення виборів, розслідує справи, пов'язані із сексуальним і гендерним насильством, або веде боротьбу з транснаціональною організованою злочинністю і воєнним екстремізмом разом із колегами з приймаючих держав.

ООН розгортає поліцейські підрозділи для участі в миротворчих операціях з 1960-х років. Найпершою місією ООН, в якій була задіяна поліція ООН, стала Операція ООН в Конго, коли було розгорнуто контингент у складі 30 співробітників поліції з Гани на підставі резолюції 143 (1960) Ради Безпеки.

Переважна більшість співробітників поліції ООН входить до складу поліцейських компонентів, що діють у межах операцій ООН на користь миру. Спеціальні кадри направляються також для служби поза місіями – в системі Глобального координаційного центру з питань поліції, судових органів і пенітенціарних установ, як елементів забезпечення верховенства права у постконфліктних та інших кризових ситуаціях.

Поліція ООН також включає Відділ поліції Департаменту операцій з підтримання миру з його підрозділами в Нью-Йорку, який залучає висококваліфікованих співробітників поліції з держав-членів ООН на службу у складі миротворчих місій ООН в усьому світі і Постійний поліцейський компонент швидкого розгортання (розташований у м. Бриндізі, Італія), що надає ресурси початкового етапу і технічну допомогу польовим місіям, а також суб'єктам, не пов'язаним з місіями (п. 12) [2].

Співробітники поліції ООН діють на підставі прийнятих резолюцій Ради Безпеки, які санкціонують їх направлення на службу в миротворчі операції для виконання передбачених мандатом завдань з охорони правопорядку. Вони складаються зі сформованих поліцейських підрозділів (станом на 2019 р. – 66 відсотків) і окремих співробітників поліції (станом на 2019 р. – 34 відсотки), що включають спеціальні групи та найнятих за контрактом поліцейських і цивільних експертів [3].

ООН, дотримуючись принципу гендерної рівності, закріпленому Статутом (п. 2. Преамбули), не встановлює жодних обмежень щодо права чоловіків і жінок брати участь у будь-якій якості і на рівних умовах в її головних та допоміжних органах (ст. 8) [4]; заохочує представлення в поліцейському контингенті представників жіночої статі, про що свідчать положення резолюції 2242 (2015) Ради Безпеки, яка доручила ООН подвоїти число жінок-поліцейських до 2020 року [5].

Прийняття відповідних актів на рівні ООН сприяє направленню жінок до складу нецивільних компонентів країнами, які надають військові та поліцейські контингенти, і забезпечує повноцінну участь жінок у миротворчих операціях. Жінки-поліцейські служать прикладом дотримання гендерної рівності, спонукаючи жінок і дівчаток відстоювати свої права і поступати на службу до правоохоронних органів. Крім того, жінки-поліцейські вселяють жінкам і дітям більше почуття захищеності і допомагають місцевим жінкам звертатися до правоохоронних органів і отримувати від них підтримку.

Служба в поліції, яка представляє інтереси населення, допомагає відновити авторитет і довіру до поліції, особливо серед жінок та дітей, під час її реформування, реорганізації та відновлення. Охорона порядку, яка здійснюється з урахуванням гендерних проблем, підвищує оперативну ефективність роботи поліції ООН. Це приносить користь національним поліцейським службам і вони стають більш уважними до всього населення, з огляду на досвід і думки жінок та чоловіків при розробці, здійсненні, моніторингу й оцінці законодавства, політики і програм, що стосуються роботи поліції.

Участь жінок-поліцейських має величезне значення для всього спектру діяльності поліції ООН, зокрема, в галузі зміцнення верховенства права, агентурної роботи, планування, здійснення керівництва, проведення розслідувань, забезпечення громадського порядку, зміцнення потенціалу поліції приймаючої держави, охорони порядку на муніципальному рівні, інформування населення про гендерні проблеми і роботу з громадами.

Крім того, жінки-поліцейські допомагають ООН розслідувати випадки сексуальної експлуатації та наруги і вживати відповідних заходів.

Поліція ООН докладает багато зусиль задля того, щоб привернути до роботи більше жінок-поліцейських. Так, у серпні 2009 року ООН почала реалізацію ініціативи «Глобальні зусилля» і з тих пір взаємодіє з державами-членами та їх поліцейськими службами з метою збільшення числа жінок-поліцейських у складі операцій поліції ООН в усьому світі. В межах ініціативи «Глобальні зусилля» ООН закликає держави-члени: ввести практику встановлення такої частки жінок-

поліцейських, що направляються ними, яка відповідала б співвідношенню між статтями в їх національній поліцейській службі; переглянути їхні вимоги і процедури підбору кадрів для міжнародного розгортання з тим, щоб жінки-кандидати не стикалися з обмеженнями при подачі заяв; розглянути питання про стимулювання співробітників, які служать у місіях з підтримання миру.

Крім того, на основі тісної взаємодії з державами-членами була розроблена, профінансована і виконана спеціальна програма підготовки, спрямована на збільшення числа жінок-поліцейських, придатних для направлення на роботу в поліцію ООН. Паралельно держави-члени докладали зусилля для направлення більшої кількості жінок-поліцейських у відповідь на потреби операцій з підтримання миру. В результаті кількість жінок-поліцейських зростає з приблизно 900 в 2009 році до 1230 поліцейських у 2017 році [3], а статистичні дані 2019 року підтверджують і подальший зріст кількості жінок у складі поліцейського контингенту миротворчих сил [6].

Відділ поліції в Центральних закладах ООН також дотримується цілісного і стандартного підходу до забезпечення гендерної рівності, включаючи приклади найбільш успішної практики і стандарти в стратегії, керівні принципи і стандартні оперативні процедури ООН, що стосуються поліції, на основі Стратегічних керівних принципів миротворчої діяльності з використанням міжнародних поліцейських сил, виданого Департаментом миротворчих операцій /Департаментом оперативної підтримки (далі – ДМО/ ДОП) документа «Політика в галузі гендерної рівності в операціях Організації Об'єднаних Націй з підтримання миру» (2010 р.) і прийнятої ДМО / ДОП Перспективної гендерної стратегії (2014–2018 рр.).

У 2015 році було прийнято Керівництво з гендерних питань для поліції ООН – це навчальний пакет кращих практик для включення гендерних питань щодо діяльності поліції в операціях з підтримки миру. Пакет складається з трьох модулів. Перший модуль – це питання зміцнення потенціалу офіцерів з питань гендерної інтеграції. Другий модуль стосується розбудови спроможності поліції держави перебування щодо сприяння гендерній рівності. Третій модуль стосується розбудови спроможності поліції держави перебування щодо запобігання та розслідування сексуального і гендерного насильства [7].

Для того щоб підвищити ефективність заходів у цій галузі, отримати необхідні додаткові бюджетні кошти і підвищити рівень інформованості про самовіддану роботу жінок-поліцейських у складі миротворчих місій, поліція ООН і Міжнародна асоціація жінок-поліцейських (започаткована в 1915 році в Лос-Анджелесі, штат Каліфорнія), проводять кілька заходів, такі як діалог з країнами, що надають поліцейські контингенти, контакти з асоціаціями жінок-поліцейських і інформаційні кампанії. Крім того, задля заохочення участі жінок у миротворчих поліцейських місіях, ООН з 2011 року ООН присуджує жінкам міжнародну премію ООН за миротворчу діяльність, яка вручається на конференції Міжнародної асоціації жінок-поліцейських. Ця премія присуджується за видатні заслуги жінки-поліцейського, яка працює у складі миротворчої операції ООН.

Виходячи з вищезначеного необхідно констатувати, що ООН у своїй діяльності слідує нормі, закріпленій її Статутом, щодо дотримання гендерної рівності при формуванні складу співробітників її головних і допоміжних органів, про що свідчать зусилля Організації щодо нарощування присутності жінок-поліцейських у миротворчих місіях. Крім того, акцентуючи увагу на позитивному досвіді діяльності жінок у миротворчих місіях, Організація сприяє актуалізації гендерного фактора у формуванні складу національних поліцейських служб її держав-членів.

Список бібліографічних посилань

1. Полиция Организации Объединенных Наций: доклад Генерального секретаря // Организация Объединенных Наций : офиц. сайт. URL: <https://undocs.org/ru/A/66/615> (дата звернення: 12.03.2019).
2. Report of the Secretary-General on United Nations policing. URL: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2016/952 (дата звернення: 12.03.2019).
3. UN Police. URL: <https://peacekeeping.un.org/en/un-police> (дата звернення: 10.03.2019).
4. Устав ООН // Организация Объединенных Наций : офиц. сайт. URL: <https://www.un.org/ru/charter-united-nations/index.html> (дата звернення: 12.03.2019).
5. Резолюция Совета Безопасности ООН 2431 от 30 июля 2018 года. URL: [https://undocs.org/ru/S/RES/2431\(2018\)](https://undocs.org/ru/S/RES/2431(2018)) (дата звернення: 10.03.2019).
6. Gender. URL: <https://peacekeeping.un.org/ru/gender> (дата звернення: 10.03.2019).
7. United Nations police gender. Toolkit. Standardised Best Practices on Gender Mainstreaming in Peacekeeping. URL: <http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/387374/United%20Nations%20Police%20Gender%20Toolkit%20Handbook.pdf> (дата звернення: 10.03.2019).

Одержано 15.03.2019

УДК 342.951:354.31(477)

Дмитро Вікторович СЛИНЬКО,*доктор юридичних наук, доцент,**професор кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1**Харківського національного університету внутрішніх справ;**ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7960-615X>*

СПЕЦИФІКА НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Безпосередньою умовою правотворчої діяльності МВС є об'єктивна потреба у нормативному впорядкуванні певних суспільних відносин, результатом відповідного правотворчого процесу виступають нормативні приписи, які дістають закріплення у відповідних нормативно-правових актах [1, с. 24]. Статус центрального органу виконавчої влади визначає нормативні акти Міністерства внутрішніх справ України в якості підзаконних актів у системі ієрархії НПА, які приймаються на основі і з метою виконання законів та у відповідності з актами Президента України, постановами Верховної ради України чи актами Кабінету Міністрів України. Правовою основою діяльності МВС у сфері правотворчості виступають Конституція України, інші закони України, акти Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти Міністерства юстиції України, МВС та відповідна Інструкція [2]. Правотворчий процес в діяльності МВС здійснюється згідно з визначеною законодавством процедурою та встановленою формою і нормативно-правові акти, прийняті в його ході є спрямованими на регулювання суспільних відносин, містять норми права, мають неперсоніфікований характер та розраховані на неодноразове застосування. У відповідності з чинним законодавством міністру внутрішніх справ України надано право видавати нормативно-правові акти. Так, Інструкція з організації нормотворчої діяльності в Міністерстві внутрішніх справ України передбачає, що міністр видає нормативні акти з усіх питань, які відносяться до компетенції МВС України. Міністром або особою, яка виконує його обов'язки, підписуються нормативно-правові акти, видані міністерством спільно з іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади. Також суб'єктами створення правових норм у МВС відповідно до вимог відомчих нормативних актів та зазначеної Інструкції є структурні підрозділи МВС. У свою чергу, науково-дослідні установи та вищі навчальні заклади МВС: 1) здійснюють наукові дослідження із проблем законодавчого та відомчого правового регулювання; 2) безпосередньо розробляють проекти нормативних актів, які ґрунтуються на результатах таких досліджень; 3) беруть участь у підготовці проектів нормативних актів спільно зі структурними підрозділами МВС [2].

Слід відзначити, що Міністерство внутрішніх справ України виступає центральним суб'єктом правотворчої діяльності, але визнаючи роль та значення безпосереднього суб'єкта правотворчості, необхідно звернути увагу на діяльність галузевих служб у процесі створення відомчих нормативно-правових актів [3, с. 103]. Це викликано тим, що саме галузеві служби найчастіше є ініціаторами прийняття нормативних приписів, і, відповідно, займаються первинною підготовкою проектів нормативних актів з питань, які віднесені до їх компетенції [4, с. 10-11]. Наразі, підпорядковані МВС місцеві територіальні органи переважно займаються застосуванням правових норм. Згідно Інструкції з організації нормотворчої діяльності в Міністерстві внутрішніх справ України структурні підрозділи МВС здійснюють систематизований облік відомчих нормативних актів, що регулюють напрями діяльності підрозділу, їх перегляд і приведення у відповідність до єдиного електронного реєстру нормативних актів МВС, узагальнюють практику застосування і виконання нормативних актів та відповідно здійснюють їх удосконалення з метою підвищення ефективності правового регулювання напрямів діяльності органів внутрішніх справ. Юридична служба МВС України веде єдиний електронний реєстр нормативних актів з питань діяльності МВС, координує правотворчу діяльність в апараті МВС та здійснює відповідний контроль [1].

Розглядаючи відомчі нормативно-правові акти в системі МВС, А. О. Рибалкін вказує серед їх специфічних ознак наступні: 1) дістають виразу в письмовій юридичній формі; 2) виконуються неодноразово, у всіх випадках, коли наявна умова, передбачена нормою, яка міститься в акті; 3) підтримуються можливістю відомчого дисциплінарного впливу, а у випадках, передбачених законом, невиконання відомчих НПА може призвести до кримінальної відповідальності; 4) мають

відносно (порівняно із законами) короткий строк дії, після чого доповнюються, змінюються або скасовуються [5, с. 101-103]. Т. М. Вороніна, аналізуючи теоретичні та практичні дослідження вчених-правників, виокремлює у якості найбільш істотних ознак відомчого акту МВС такі, як державно-владний характер, підзаконність, односторонність, обов'язковість, нормативність, письмова форма, предмет регулювання, порядок видання та сфера дії [6, с. 6]. Наразі, І.М. Вороніна зауважує, що з формального боку відомчим нормативно-правовим актам властиві такі ознаки правових норм, як нормативність, формальна визначеність, санкціонованість, підзаконність, галузева спрямованість [7, с. 44].

Отже, відомчі акти Міністерства внутрішніх справ України – це підзаконні акти, які видаються відповідно до закону, на його підставі, з метою конкретизації законодавчих розпоряджень і приписів, їх роз'яснення або встановлення первинних норм та є управлінськими актами органу держави, що наділений спеціальною функціональною компетенцією. На нашу думку, підзаконна правотворчість Міністерства внутрішніх справ України містить механізм реалізації законодавчих норм, надає можливість оперативного правового регулювання суспільних відносин та усуває прогалини у сфері компетенції міністерства [1, с. 26]. Оскільки нормативно-правові акти МВС є невід'ємним елементом здійснення керівництва та різновидом актів управління [8, с. 3], вони виступають засобом організації власної діяльності по виконанню покладених на МВС завдань та в межах наданої компетенції здійснюють регулювання внутрішніх справ країни. З урахуванням підзаконності актів МВС, їх застосування обмежується дією закону з реалізації відповідної функції міністерства. Отже, відомчий акт МВС має завжди галузеву спрямованість, яка походить від компетенції міністерства. Як зазначає І.М. Вороніна, галузева спрямованість відомчого нормативно-правового акту виражається в можливості міністерства видавати акти виключно з питань, віднесених законом до його відання, та лише щодо суб'єктів, на яких поширюється сфера реалізації функцій цього міністерства [7, с. 44]. Нормативно-правовим актам Міністерства внутрішніх справ України, як і усім відомчим актам притаманні мобільність, охоплення всього спектру суспільних відносин, безпосередність спілкування керівних і підлеглих суб'єктів, швидкість інформування адресатів, оперативність організації їх виконання. *Регулюючи і роблячи дієвим механізм виконання законів України та підзаконних нормативно-правових актів вищих органів державної влади, зазначені акти займають важливе місце в системі підзаконних, відомчих нормативно-правових актів, ґрунтуються на принципах правотворчості й належать до системи джерел права в правоохоронній і правозахисній галузях* [9, с. 138, 141].

На нашу думку, у властивостях зазначених вище, відображається юридична природа, знаходить свій прояв специфіка нормативно-правових актів МВС України, які: 1) є важливим інструментом управлінської діяльності МВС; 2) виступають засобом впливу на поведінку відповідних суб'єктів з метою вирішення завдань, покладених на МВС у сферах захисту прав та свобод людини і громадянина, охорони правопорядку, боротьби зі злочинністю; 3) надають можливість використання правової форми для підвищення дієвості та ефективності керівництва; 4) забезпечують зв'язок політики держави у сфері внутрішніх справ і виконавчої діяльності МВС. Значною мірою ефективність діяльності МВС України та регулювання суспільних відносин, охорона яких здійснюється міністерством, залежить від повноти та ясності відомчих нормативно-правових актів, усунення прогалин, колізій, дублювань і належного рівня юридичної кваліфікації [10, с. 308].

Список бібліографічних посилань

1. Слинко Д. В. Юридична природа нормативно-правових актів Міністерства внутрішніх справ України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2017. Вип. 24. С. 24–27.
2. Про затвердження Інструкції з організації нормотворчої діяльності в Міністерстві внутрішніх справ України : наказ МВС України від 27.07.2012 № 649 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0649320-12> (дата звернення: 09.03.2019).
3. Рибалкін А. О., Криворучко Д. І. Окремі питання нормотворчості органів внутрішніх справ: проблеми та шляхи вирішення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 1 (75). С. 101–107.
4. Рибалкін А. О. Нормотворчість органів внутрішніх справ (аспекти загальної теорії) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2005. 18 с.
5. Рибалкін А. О. Нормотворчість органів внутрішніх справ (аспекти загальної теорії) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Запоріжжя, 2005. 185 с.
6. Воронина Т. М. Нормативные правовые акты МВД России в механизме правового регулирования деятельности органов внутренних дел : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14. М., 2001. 26 с.

7. Вороніна І. М. Актуальні питання відомчої нормотворчості в системі органів внутрішніх справ. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. № 17 (1). С. 43–45.
8. Черников В. В. Нормативные акты органов внутренних дел в системе правовых актов управления : лекция. М. : МЮИ МВД России, 1996. 23 с.
9. Шестопалова Л. М., Мельничук М. С. Особливості нормотворчості в органах внутрішніх справ. *Вісник академії управління МВС*. 2009. № 2. С. 134–142.
10. Слинько Д. В. Юридичний процес: історія, теорія, практика : монографія. Харків : НТМТ, 2017. 415 с.

Одержано 12.03.2019

УДК 342.729

Олег Миколайович СОЛОНЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0392-2492>

ДИХОТОМІЧНИЙ АСПЕКТ ПРАВА НА МИРНІ ЗІБРАННЯ

У ст. 39 Конституції України від 28 червня 1996 р. [1] проголошується, що громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону. Наведені положення Конституції України ґрунтуються на загальновизнаних міжнародних нормах, зокрема ст. 20 Загальної декларації прав людини 1948 року, ст. 11 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та ст. 21 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року, а отже, право на мирні зібрання є одним з міжнародних стандартів прав людини [2, с. 95–103].

Відтак, дихотомічне усвідомлення конституційного права на свободу мирних зібрань, його місця та ролі як громадянської публічної політичної діяльності, має не лише науково-пізнавальне, а й практичне значення. Адже без цього неможливо об'єктивно проаналізувати реальність сьогоденного політичного життя, виявити соціально-політичні протиріччя, які виникають у державі та громадянському суспільстві, а відтак сформулювати стратегічні напрями й застосувати відповідні засоби організаційно-правового характеру щодо їх нейтралізації в діяльності поліції.

Як доречно зазначає М. І. Пірен, метою публічної політичної діяльності як усвідомленої форми діяльності є спрямованість на забезпечення оптимально можливого в певному суспільстві та за конкретних умов демократичного здійснення позитивних суспільно-політичних змін, які хоче бачити народ через свою участь у публічній політиці. Політична діяльність - це справжня сутність самої людини. У політиці важливими є не тільки загальні стратегічні принципи, а й уміння визначити свої дії в кожній ситуації, інтуїтивно відшукати засоби, шляхи поступу, знаходити компроміси, вміло діяти під час розроблення, прийняття та реалізації політичних рішень тощо. Публічна політична діяльність – дії стосовно регулювання й збалансування інтересів і відносин між різними соціальними й політичними суб'єктами щодо життєво важливих питань, які торкаються найбільш суттєвих інтересів народу (власність, влада, гуманізм, справедливість) [3, с. 4].

Відповідно до обраного питання та наведеного вище, дихотомія конституційного права на мирні зібрання нами буде розглядатися, як співставлення двох частин цілого та їх взаємне існування в єдиному правовому явищі. Вважаємо, що двома складовими аспектами конституційного права на мирні зібрання, з одного боку є те, що це конституційне політичне право громадян, з іншого – одна із форм безпосередньої демократії.

Виходячи з даного дихотомічного формулювання змісту конституційного права на мирні зібрання, слід відмітити й дуалістичне конституційне його закріплення. Так, право на свободу мирних зібрань, як конституційне політичне право, передбачене у ст. 39 Конституції України. Як форма безпосередньої демократії, основою його є ст. 69 Конституції України (Народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії). Саме «іншими формами безпосередньої демократії», на наш погляд, і охоплюються «збори», «мітинги», «походи» та «демонстрації».

Таким чином, право на мирні зібрання на конституційному рівні закріплюється у розділах 2 (Права, свободи та обов'язки людини і громадянина) і 3 (Вибори. Референдум) Конституції України. А це вказує на один із критеріїв дихотомічного розмежування конституційного права на мирні зібрання, перша частина якого – це збиратися мирно, без зброї, та друга – проводити збори, мітинги, походи і демонстрації.

Слід навести основні властивості першої складової частини конституційного права на мирні зібрання: 1) є фундаментальним принципом реалізації взаємовідносин публічної влади (державної та муніципальної) демократичної держави та її громадянами; 2) задовольняє потреби людини в її самореалізації у політичній сфері, зокрема в участі у процесах управління державними і громадськими справами; 3) спрямоване на реалізацію громадянина як активного, самостійного вільного учасника політичного процесу; 4) є втіленням суверенітету народу та забезпечує верховенство його влади; 5) є частиною загальної системи усіх видів конституційних суб'єктивних прав і свобод, та водночас окремим видом конституційних політичних прав; 6) є складовою процесу здійснення влади народом безпосередньо; 7) є одним з міжнародних стандартів прав людини, упровадженого Україною в національне законодавство; 8) є нормативним рівнем соціалізації – визначає готовність людини діяти певним чином для досягнення власних цілей, узгоджених з цілями діяльності певних спільнот; 9) є своєрідним наочним індикатором рівня толерантності та поваги до різних політичних, суспільних та культурних явищ і переконань; 10) не є абсолютним, його реалізація може бути обмежена судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку – з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей, а також в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі його обмеження із зазначенням строку дії цього обмеження; 11) є законними, якщо має виключно мирний характер та за відсутності зброї, тобто зброя або предмети, які можуть бути використані в якості зброї, не повинні проноситися на зібрання, а його учасники повинні поводитись миролюбиво; 12) є передумовою сприянню вільній політичній дискусії, вказує на повагу до свободи вираження поглядів.

Наведемо прояви та формулювання наступної частини конституційного права на мирні зібрання: 1) це можливості практичної реалізації кожним громадянином своєї волі; 2) є формами здійснення народовладдя та особистої участі громадян у політичному та громадському житті держави; 3) є колективним способом впливу на процеси прийняття політичних рішень, вирішувати важливі державні та громадські питання; 4) є реальною можливістю використання громадянином конституційних політичних прав; 5) відображає змістовну політичну та громадську активність громадян; 6) є однією з конституційних політичних гарантій (специфічними правовими умов та засобів) реалізації права громадянина на свободу свого світогляду і віросповідання, думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, на використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір, права на вільний розвиток своєї особистості тощо; 7) є офіційними організаційно-правовими заходами обговорення нагальних проблем суспільно-політичного життя, привернення уваги, здобуття прихильності до певної ідеї, висловлення протесту або вимог (заборонити або дозволити, засудити або підтримати), проведення передвиборної агітації, підтримки, або тиску на органи публічної влади та відповідних посадових осіб, відстоювання прав і свобод людини і громадянина у демократичному суспільстві; 8) є об'єктивним та функціональним рівнями соціалізації, в результаті яких людина займає певну позицію, положення в структурі спільноти, що обумовлює виконання нею певних функцій, ролей; 9) є законними, якщо про проведення яких завчасно сповіщені органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування; 10) не мають своїм наслідком ухвалення обов'язкових для органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадян, громадських об'єднань, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та їх посадових і службових осіб рішень; 11) не мають встановленого обов'язково чіткого періоду проведення; 12) мають ініціативний, тимчасовий і переважно локальний характер.

Результат цього дихотомічного аналізу вказує, перша частина конституційного права на мирні зібрання – збиратися мирно, без зброї є його змістом, а отже, складає його сутність, єдність усіх його складових елементів, його властивостей, внутрішніх процесів, зв'язків і тенденцій та надає відносну стійкість і якісну визначеність права на мирні зібрання.

У можливостях проводити збори, мітинги, походи і демонстрації – другої частини конституційного права на мирні зібрання, проявляються і формалізуються форми вираження його змісту. Це внутрішня і зовнішня організація змісту, спосіб його існування, який має певну визначеність, стабільність і самостійність.

На наш погляд, це дослідження буде корисним під час правозастосовної юридичної практики поліції, а також для підготовки законопроектів у сфері нормативного врегулювання суспільних відносин стосовно конституційного права на мирні зібрання.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Солоненко О. М. Сучасні міжнародні стандарти забезпечення прав і свобод людини в діяльності органів внутрішніх справ *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 6. С. 95–103.
3. Пірен М. І. Публічна політична діяльність : навч. посіб. Київ : НАДУ, 2009. 288 с.

Одержано 12.03.2019

УДК 341.231.14:343.13(477)

Дмитро Анатолійович СОРОЧАН,

*ад'юнкт відділу організації освітньо-наукової підготовки
Харківського національного університету внутрішніх справ*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ПРАВ ДИТИНИ ТА ЮВЕНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ

Ювенальну юстицію можна розглядати як в широкому, так і у вузькому розумінні: у вузькому – це спеціалізована гілка судової системи; в широкому – це сукупність правових механізмів, призначених для забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів неповнолітніх, що реалізуються системою державних і недержавних органів, установ і організацій [1]. Якщо розглядати ювенальну юстицію через призму кримінально-правової науки, то можна дійти висновку, що це система норм, заходів та відповідних органів, спрямованих на протидію злочинності серед неповнолітніх. Боротьба зі злочинністю неповнолітніх – це одна з центральних проблем боротьби зі злочинністю загалом.

Показники злочинності неповнолітніх відбивають певною мірою ситуацію в суспільстві загалом, причому не тільки й можливо не так сьогодні, як завтра, післязавтра, тобто в майбутньому [2, С. 144]. Саме через це держави та міжнародні організації розробляють заходи, які спрямовані на ефективне запобігання та протидію злочинності серед неповнолітніх.

Серед міжнародних стандартів системи ювенальної юстиції основоположне місце посідає Конвенція ООН Про права дитини, яка ставить за мету запровадження дієвих заходів і засобів задля захисту прав дітей та запобігання вчинення правопорушень неповнолітніми. На основі вказаної Конвенції було розроблено і прийнято ряд міжнародних актів, які деталізують та уточнюють положення Конвенції. Найяскравішими прикладами таких міжнародно-правових документів є Мінімальні стандартні правила відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила) та Керівні принципи ООН щодо запобігання злочинності неповнолітніх (Ер-Ріадські керівні принципи). Конвенція передбачає ряд кримінальних та кримінально-процесуальних заходів, які покликані захистити права неповнолітньої особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, а також призначення такій особі такого покарання, яке б забезпечило її виправлення та усвідомлення протиправності своїх дій. Пекінські правила закріплюють мінімальні правила поведінки з неповнолітніми, які перебувають у конфлікті із законом, а Ер-Ріадські принципи розкривають на міжнародному рівні найважливіші аспекти попередження злочинності серед неповнолітніх осіб.

Держави-учасниці, які ратифікували Конвенцію ООН про права дитини визнають право кожної дитини, яка звинувачується у вчиненні злочину, на таке поведіння, яке зміцнює в ній повагу до прав інших людей, сприяє розвитку почуття гідності і значущості [3]. Пекінськими правилами закріплено, що основною метою правосуддя щодо неповнолітніх порушників закону є перевиховання останніх. Проведення у справах неповнолітніх повинні здійснювати органи, які володіють достатнім обсягом дискреційних повноважень, задля врахування особливих потреб останніх. На всіх стадіях розгляду справи повинна забезпечуватись повага особистого життя дитини. Конвенція ООН про права дитини та Пекінські правила передбачають застосування до неповнолітніх ряд гарантій. Це такі, як презумпція невинуватості, право на правову допомогу, право на інформацію про звинувачення, право на присутність батьків протягом усього розгляду

справи, право на невідкладне прийняття рішення судовим органом, право судового оскарження та інші [4].

Конвенція ООН про права дитини забороняє піддавати дитину катуванням, принижувати її гідність та жорстоко поводитись з нею. Заборонено призначати неповнолітньому такого покарання, яке б не передбачало можливості звільнення [3]. Пекінські правила також містять дані заборони. Вони витлумачують їхній зміст та передбачають, що при призначенні неповнолітньому покарання, обов'язково повинно вивчатися його соціальне досвід, враховуватись умови приживання та виховання. В свою чергу покарання повинно бути таким, яке б забезпечувало перевиховання дитини та розвиток нормальної соціальної людини [4]. Щодо відбування неповнолітніми злочинцями покарання, то Конвенція ООН про права дитини вимагає, щоб до кожної позбавленої волі дитини здійснювалося гуманне ставлення та поважалась її честь і гідність. Пекінські правила передбачають надання неповнолітньому всілякої допомоги, щоб останній зміг стати на шлях виправлення. Рекомендується покласти виконання покарань на такі органи, як комісії у справах поручительства, служби системи пробації, установи соціального забезпечення молоді. Позитивним моментом було б залучення до процесу виконання покарання волонтерів та волонтерських організацій, місцевих установ та інших громадських служб задля зміцнення справи перевиховання неповнолітніх.

Конвенція ООН про права дитини та Пекінські правила рекомендують, щоб кожна позбавлена волі дитина утримувалась відокремлено від дорослих, для відмежування негативного впливу на них з боку останніх [4]. Передбачається широке застосування такого інституту, як умовне звільнення з подальшим наглядом, а також застосування більш м'яких покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Пекінські правила зазначають, що неповнолітні злочинці повинні утримуватись у виправних установах з ослабленим режимом, виховних будинках, центрах денної підготовки та в інших відповідним ним закладах, які можуть сприяти належній реінтеграції неповнолітніх в життя суспільства [5]. Конвенція ООН про права дитини гарантує кожній неповнолітній особі, яка притягнута до кримінальної відповідальності право на правову та іншу допомогу, право судового оскарження та право на невідкладне прийняття рішення щодо неї компетентними органами.

Конвенція ООН про права дитини та Пекінські правила стали поштовхом до прийняття Ер-Ріадських керівних принципів. Вони визнають загальну думку, що запобігання злочинності неповнолітніх є найбільш дієвим засобом запобігання і боротьби із злочинністю загалом. Пріоритетом у превенції ювенальної злочинності визнається орієнтація на потреби дітей [3;4]. Першочергову увагу приділяється процесам виховання та підготовки до дорослого життя неповнолітніх осіб. Визначальне місце в цьому процесі надається стабільній та благополучній сім'ї. Всім дітям повинний забезпечуватись рівний доступ до освіти. Навчальні заклади повинні стати центрами з підготовки молоді до соціально-активного життя. На державному рівні необхідно впроваджувати політику, яка ставить у негативний ключ зловживання алкоголем, наркотиками та іншими речовинами. Надзвичайно особливу увагу Ер-Ріадські принципи приділяють питанню впливу засобів масової інформації на формування молодих людей. ЗМІ повинні усвідомлювати свою величезну суспільну роль і відповідальність у справі виховання підростаючого покоління [5].

Список бібліографічних посилань

1. Гурєва Ю. Ювенальна юстиція. Перспективи введення в Україні // Науковий блог : сайт. URL: <https://naub.ua.edu.ua/2012/yuvenalna-yustytsiya-perespektyvy-vvedennya-v-ukrajini/> (дата звернення: 18.03.2019).
2. Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Кримінологія : курс лекцій. Київ : МАУП, 2002. 294 с.
3. Конвенція про права дитини : від 20.11.1989 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 18.03.2019).
4. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») : від 29.11.1985 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_211 (дата звернення: 18.03.2019).
5. Ювенальна юстиція : навч. посіб. / А. І. Гусєв, Ю. Б. Костова, Н. М. Крестовська та ін. ; за ред. Н. М. Крестовської. Одеса : ОЮІ ХНУВС, 2006. 243 с.

Одержано 03.04.2019

УДК 343.98

Руслан Леонтійович СТЕПАНЮК,*доктор юридичних наук, професор,**професор кафедри криміналістики та судової експертології факультету № 1**Харківського національного університету внутрішніх справ;**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8201-4013>*

ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО КРИМІНАЛІСТИЧНУ НАУКУ В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Історики криміналістики, говорячи про зародження відповідної системи знань, знаходять її витоки з перших спроб запровадження методів і прийомів встановлення істини у кримінальному судочинстві. Тут ведеться мова про певні положення, викладені у священних книгах (Біблія, Коран, П'ятикнижжя, Авеста), стародавніх пам'яток права (Закони XII таблиць, Салічна Правда, Руська Правда тощо), напрацювання окремих дослідників-натуралістів давніх часів. Але самостійна галузь знань про прийоми, засоби і методи доказування, про можливості застосування досягнень різних наук у вирішенні завдань з виявлення, розкриття, розслідування та судового розгляду злочинів виникла лише наприкінці XIX століття.

Сам термін «криміналістика» в науковий обіг було введено німецьким адвокатом і університетським професором Францем фон Лістом у 1886 році як позначення всіх кримінальних дисциплін. У свою чергу засновником криміналістики як самостійної науки став Ганс Грос, який у 1898 році запропонував саме так іменувати окрему галузь знань. При цьому батько криміналістики понад три роки викладав у Чернівецькому університеті. Проте в той період більшість території сучасної України входила до складу Російської Імперії, тому відповідно відбувався і розвиток криміналістики.

На початку XX століття Російська Імперія відставала від європейських країн як у сфері техніки, так і у питаннях демократизації кримінального судочинства і використанні новітніх, не пов'язаних із катуванням, методів одержання інформації в рамках розслідування злочинів. Проте в цілому новації в поліцейській діяльності сприймалися цілком позитивно, тому було розпочато цілеспрямовану роботу в напрямі запровадження передового на той час досвіду найбільш розвинених країн у сфері протидії злочинності. Практично відразу після видання «Керівництва для судових слідчих, чинів поліції та жандармів» Г. Гроса, у публікаціях російських авторів з'явилися пропозиції щодо необхідності впроваджувати точку зору цього вченого про віднесення правил пошуку та використання речових доказів, вивчення злочинців і злочинної діяльності взагалі до предмету нової науки.

Уперше курс наукової поліції як окрему навчальну дисципліну почав викладати у Харківському університеті професор О. Д. Кисельов у 1910-1911 навчальному році. Відповідні знання перші викладачі криміналістики одержували, навчаючись і переймаючи досвід за кордоном у таких учених і практиків, як А. Бертільон, Р.-А. Рейс, Г. Грос, Р. Гейндль, Ф. фон Лист та ін. У ті часи ще не було підготовлено оригінальних посібників з криміналістики, а в процесі підготовки юристів використовувались в основному переклади наукових праць зарубіжних авторів. У свою чергу формування нової галузі знань характеризувалась певною невизначеністю щодо майбутнього шляху і цілком залежало від впливу відповідних західноєвропейських підходів.

У Російській Імперії термін «криміналістика» в якості назви окремої науки так і не набув широкої підтримки. Тоді він широко вживався для позначення всіх кримінально-правових наук і слід було уникати плутанини в даному питанні.

Після жовтневого заколоту 1917 року, послідууючої після цього громадянської війни та розрухи в Радянській Росії деякий період часу не було можливості активно розвивати криміналістичну науку. Тим не менш деякі фахівці з даної галузі (М. С. Бокаріус, О. Д. Кисельов, В. Л. Русецький, Г. Ю. Маннс, С. М. Потапов, В. І. Громов) не емігрували і залишились працювати. Крім того, розпочали активні наукові дослідження у сфері криміналістики П. С. Семеновський, І. М. Якімов, М. П. Макаренко та інші автори.

До кінця 30-х років минулого століття в СРСР розвиток криміналістичної науки здійснювався в цілому вірним шляхом впровадження перекладів практичних керівництв зарубіжних авторів. Тобто продовжувалась позитивна практика використання передового закордонного досвіду у криміналістичній діяльності. Зокрема, було надруковано роботи

Е. Анушата, А. Гельвіга, Г. Шнейкerta, Р. Гейндля, С. Оттоленгі, В. Гая, А. Осборна, Е. Локаратошю. Праці тогочасних радянських учених І. М. Якімова, Г. Ю. Маннса, М. П. Макаренка та інших не суперечили західноєвропейським уявленням про природу і предмет криміналістики, виконували важливу функцію адаптації та подальшого удосконалення передусім досягнень у галузі криміналістичної техніки. В їхніх роботах відображався розвиток ідеї про криміналістику як прикладу науки, роль якої полягає у застосуванні методів природничих і технічних наук до вирішення завдань розслідування злочинів. При цьому саму криміналістику на першому етапі радянські науковці нерідко все ще називали «кримінальною технікою» або «кримінально-процесуальною технікою».

У першій фундаментальній радянській праці з криміналістики І. М. Якімов однозначно підтримав назву «криміналістика» щодо вказаної галузі знань і виклав передові для того часу зарубіжні досягнення цієї науки. Якщо врахувати очевидну відсталість радянської держави у галузі техніки взагалі, і техніки криміналістичної зокрема, слід визнати, що криміналісти, які переважно одержали базову підготовку і набули практичний досвід ще в царські часи, обрали цілком вірний шлях згідно до загальновизнаних у провідних країнах Європи підходів. Проте тривав він не довго, приблизно до середини 30-х років минулого століття. У період масових політичних репресій в СРСР враховувати іноземний досвід стало смертельно небезпечно.

У цілому якщо прослідкувати розвиток поглядів на природу криміналістики радянських авторів, можна побачити шлях її розуміння від науки неправового характеру до суто юридичної. Причому основним фактором, що зіграв на користь останнього, було намагання протиставляти радянську та «буржуазну» криміналістику.

Загалом у першій половині минулого століття комуністичним режимом було репресовано значну кількість науковців. В цьому зв'язку слід вказати і про сумну долю одного з відомих радянських криміналістів того періоду Г. Ю. Маннса, котрий був заарештований і розстріляний за надуманими підставами. Зрозуміло, що за таких обставин вже було неможливо впроваджувати передові зарубіжні досягнення у практику протидії злочинності й у теорію криміналістики. Сформувалось політичне замовлення на побудову нової, «радянської» криміналістики, яка була протиставлена науці «буржуазній». Було розпочато обґрунтування криміналістики не як допоміжної науки, що пристосовує досягнення у різних галузях до вирішення завдань кримінального судочинства, а як «науки про розслідування».

Можна говорити про те, що радянські науковці не вигадали чогось принципово нового, а обрали з двох можливих шляхів розвитку концепцію деяких європейських криміналістів щодо єдиного розуміння поліцейської техніки і кримінальної тактики як єдиної галузі знань. Прямо визнати це тоді було не можна, тому й вигадувались аргументи про якусь принципово іншу радянську криміналістику. У свою чергу надважлива роль тактики слідчих дій і методики розслідування окремих видів і груп злочинів у першу чергу пов'язана зі специфікою кримінального процесу СРСР і відповідним значенням стадії попереднього розслідування у кримінальному судочинстві.

Видається доцільним особливо підкреслити шкідливість для подальшого розвитку науки обраний у ті часи шлях поступової самоізоляції радянської криміналістики та початок системної роботи, спрямованої на протиставлення її з криміналістикою інших цивілізованих країн. Зрозуміло, що це було зроблено з урахуванням державної політики. Вочевидь не можна звинувачувати вчених, які в умовах масових політичних репресій 1930-х років і подальшого утопічного намагання побудувати в СРСР комунізм змушені були діяти саме таким чином. Проте думається, що ця помилка в подальшому і викликала кризу в криміналістиці пострадянських країн, яка триває досі.

Домінування в радянській науці уявлення про суто юридичну природу криміналістики мало наслідком занедбання розділів криміналістичної техніки, а обслуговування потреб тогочасного інквізиційного судочинства призвело до концентрації уваги на створенні криміналістичних рекомендацій лише для стадії досудового розслідування, відповідно, ігнорування напрямів «судової криміналістики», «криміналістики захисту» тощо.

Сьогодні у розвитку світової криміналістики простежуються ознаки посилення взаємного впливу підходів до формування цієї науки з країн різних правових сімей з урахуванням реалій і потреб кримінального процесу відповідної держави. В Україні триває реформування кримінального процесу з метою побудови змагальної моделі судочинства, отже, виникає потреба перегляду природи, завдань і відповідно системи криміналістики з урахуванням передових світових досягнень.

Одержано 28.03.2019

УДК 343.163

Галина Григорівна СТЕФАНОВА,*студент 3 курсу Навчально-наукового інституту № 1**Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);***Ірина Леонтіївна БУЛИК,***кандидат юридичних наук,**доцент кафедри публічного управління та адміністрування**Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)*

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОКУРАТУРИ – НЕВІД’ЄМНА ЧАСТИНА ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Термін «прокуратура» походить від лат. *Procurator* – піклуюсь, керую; означає державний орган, який здійснює нагляд за точним виконанням законів, законності, притягненням до суду правопорушника.

У ряді країн прокуратура функціонує у системі органів виконавчої (Данія, Італія) та судової влади (Грузія). Також існує у вигляді органу, що підзвітний і підконтрольний вищим колегіальним державно-партійним органам держави (Китай, Куба), або ж взагалі відсутня (Ватикан, Кувейт). Однак у більшій частині країн світу, і в Україні також, прокуратура не має відношення до будь-якої гілки влади: законодавчої, виконавчої чи судової.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про прокуратуру» прокуратура України - це єдина централізована система органів державної влади, які відповідно до Конституції та закону України «Про прокуратуру» здійснюють обвинувальну, представницьку, контрольно-наглядову функції.

Упродовж 2017 року слідчими Головного слідчого управління (ГСУ) та регіональних прокуратур розслідувано понад 23300 кримінальних проваджень, переважно – щодо тяжких та особливо тяжких злочинів, злочинів, вчинених службовими особами органів влади та місцевого самоврядування, злочинів, які викликають великий суспільний резонанс, у тому числі корупційних. За вказаний період слідчими регіональних прокуратур завершено досудове розслідування у 11108 кримінальних провадженнях, слідчими ГСУ Генеральної прокуратури України – у 215 кримінальних провадженнях [1].

Діяльність прокуратури України ґрунтується на засадах: верховенства права, законності, справедливості, неупередженості, територіальності, презумпції невинуватості, незалежності прокурорів, неухильного дотримання вимог професійної етики та поведінки [2].

Відповідно до статті 1 Закону України «Про прокуратуру» – прокуратура України *становить єдину систему*, яка в порядку, передбаченому цим Законом, здійснює встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави. Систему прокуратури України становлять: Генеральна прокуратура України; регіональні прокуратури; місцеві прокуратури; військові прокуратури та Спеціалізована антикорупційна прокуратура.

Генеральна прокуратура України організовує та координує діяльність усіх органів прокуратури з метою забезпечення ефективного виконання функцій прокуратури. Її очолює Генеральний прокурор, який має першого заступника та чотирьох заступників, а також заступника Генерального прокурора – Головного військового прокурора. У структурі Генеральної прокуратури України утворюються департаменти, управління, відділи, а також Генеральна інспекція. Управління та відділи можуть бути самостійними або входити до складу департаменту (управління). У Генеральній прокуратурі України утворюється (на правах самостійного структурного підрозділу) Головна військова прокуратура, яку очолює заступник Генерального прокурора – Головний військовий прокурор [2].

Також у Генеральній прокуратурі України утворюється (на правах самостійного структурного підрозділу) Спеціалізована антикорупційна прокуратура, на яку покладаються наступні функції: 1) здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування Національним антикорупційним бюро України; 2) підтримання державного обвинувачення у відповідних провадженнях; 3) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, передбачених цим Законом і пов’язаних із корупційними правопорушенням [2].

Відповідно до ч. 4, ст. 8-1 ЗУ «Про прокуратуру» до загальної структури Спеціалізованої антикорупційної прокуратури входять центральний апарат і територіальні філії, які розташовуються в тих самих містах, в яких розташовані територіальні управління Національного антикорупційного бюро України. Керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури підпорядковується безпосередньо Генеральному прокурору.

До військових прокуратур належать Головна військова прокуратура (на правах структурного підрозділу Генеральної прокуратури України), військові прокуратури регіонів (на правах регіональних), військові прокуратури гарнізонів та інші військові прокуратури (на правах місцевих), перелік яких визначається в Додатку до Закону «Про прокуратуру». У разі якщо в силу виключних обставин у певних адміністративно-територіальних одиницях не діють органи прокуратури України, які мають здійснювати там нагляд, за рішенням Генерального прокурора виконання їх функцій може покладатися на військові прокуратури. Утворення, реорганізація та ліквідація військових прокуратур, визначення їх статусу, компетенції, структури і штатів здійснюються Генеральним прокурором [2].

Згідно статті 10 ЗУ «Про прокуратуру» у системі прокуратури України діють регіональні прокуратури, до яких належать прокуратури областей, Автономної Республіки Крим, міст Києва і Севастополя. Регіональну прокуратуру очолює керівник регіональної прокуратури - прокурор області, Автономної Республіки Крим, міст Києва і Севастополя, який має першого заступника та не більше трьох заступників. У структурі регіональної прокуратури утворюються підрозділи - управління та відділи. Керівник регіональної прокуратури представляє регіональну прокуратуру у зносинах з органами державної влади, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, особами, підприємствами, установами та організаціями. У системі прокуратури України діють місцеві прокуратури, перелік та територіальна юрисдикція яких визначається в Додатку до Закону «Про прокуратуру». Місцеву прокуратуру очолює керівник місцевої прокуратури, який має першого заступника та не більше двох заступників. У структурі місцевої прокуратури в разі необхідності утворюються такі підрозділи, як відділи.

Керівник місцевої прокуратури представляє місцеву прокуратуру у зносинах з органами державної влади, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, особами, підприємствами, установами та організаціями [2].

Відповідно до ст. 14 Закону України «Про прокуратуру» загальна чисельність працівників органів прокуратури становить не більше 15000 осіб. У структурі органів прокуратури встановлюються посади державних службовців, інших працівників, діяльність яких регулюється цим Законом та іншими законодавчими актами України.

Отже, систему органів прокуратури становлять територіальні та спеціалізовані прокуратури. Територіальні прокуратури створені та функціонують відповідно до адміністративно-територіального устрою України, а спеціалізовані прокуратури створюються за галузевим принципом і виконують відповідні їм функції. Кожна прокуратура очолюється своїм керівником, має свою структуру та підпорядкування.

Список бібліографічних посилань

1. Вісник прокуратури. 2018 № 1. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/announcer.html> (дата звернення: 27.03.2019).
2. Про прокуратуру : закон України від 14.10.2014 № 1697-VII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (дата звернення: 30.03.2019).
3. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 30.03.2019).

Одержано 03.04.2019

УДК 342.8.01(477)

Андрій СТЕЦЬ,*кандидат юридичних наук, викладач,**Академія поморська в Слупську (Республіка Польща)*

ВИБОРЧИЙ ПРОЦЕС ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ І ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ У РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА ТА В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Політичні та економічні зміни в Польщі після 1989 року і відповідно в Україні після 1991 року призвели до демократизації політичної системи цих країн. Демократія є однією із найдавніших форм організації суспільно-політичного життя, початки якої сягають до античної Греції. Це тип політичного режиму, при якому єдиним джерелом легітимної влади є народ який також повинен піклуватися всякого роду меншинами. Отож Польща і Україна майже одночасно вступили на шлях демократизації, спрямований на трансформацію країни до повністю демократичного ладу із усіма притаманними йому елементами народовладдя. Однак при цьому неабияк важливим виявився також економічний фактор, зокрема здійснення успішних реформ у цьому секторі, що у випадку Польщі це мало місце поряд із вступом в Європейський Союз і Північно-Атлантичний альянс. Все це надало країні вагомі передумови до значного стрибка вперед.

При цьому слід зазначити, що за час трансформації законодавчі влади як в Польщі, так і в Україні допустились немалої кількості помилок та прорахунків. Зокрема до числа основних прорахунків у Польщі відносять проведення виборів до нижньої палати законодавчого органу (поль. *Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej*) на пропорційній основі, тобто представники недемократичної комуністичної влади мали гарантовані (65%) 299 місць в сеймі. Всі інші - 161 депутатський мандат - в кількості (35%) були призначені для безпартійних кандидатів. Таким чином, тогочасна польська влада не допустила до виборів всіх представників демократичної опозиції, при цьому щодо тих 35% вільних мандатів, окрім представників різних громадських організацій, профспілок та незалежних, боролись відкрито і кандидати «комуністичної влади». Натомість вибори до вищої палати (поль. *Senat RP*) були проведені на демократичних засадах. Парламентські вибори в червні 1989 року спричинилися до основоположних наслідків для політичного і конституційного процесу в подальших політичних змінах. Результати перших виборів виказали такий результат: опозиція отримала можливість взяти на себе відповідальність за управління країною а також комуністичний уряд втратив політичну монополію. Однак відсутність вповні демократичних виборів спричинилась сповільнення процесів трансформації. Вибір Войцеха Ярузельського на президента двома палатами парламенту (а не в загальнонародних виборах) 19 липня 1989 року тільки підтвердив цю тенденцію.

Якщо додати справу люстрації державних службовців в Польщі в 1992 році як процесу для викриття фактів співпраці державних посадових осіб або кандидатів на ці посади із органами державної безпеки за період 1944–1990 рр. – то бачимо доволі проблемну картину, яка не вирішена в Польщі до сьогодні. Ці проблеми, а особливо люстрація держслужбовців є постійно нагадувані у суспільній дискусії під час президентських та парламентських виборів.

Натомість основною проблемою в Україні була відсутність суверенітету протягом довгих років та відсутність поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову в Радянському Союзі. Радянська влада на відміну від своєї назви яка суперечила дійсності була владою однієї комуністичної партії, якою керувала група олігархів партії, суворо підлегла диктаторові тобто Генеральному секретареві Комуністичної Партії. Рада на кожному рівні не мала виконавчих функцій та влади. Час трансформації та використання російських взірців управління (де відсутні традиції справжньої демократії) призвело до наступної проблеми, якою є діяльність політичних партій в плюралістичній системі та реалізація безпосередньої демократії, як прямого волевиявлення Українського народу із найважливіших питань суспільного та державного життя шляхом проведення виборів та референдумів. На думку Владислава Федоренка, політична партія – це добровільна спільнота громадян, об'єднаних визначеною загальнонаціональною політичною ідеологією та програмою і легалізована державою в установленому порядку, яка має на меті здобуття політичної влади у державі шляхом участі у демократичних виборах. На жаль, практика творення партії в Україні відображає плани різних економічних груп, які представляють пострадянські олігархи. Вони дійшли до висновку, що можуть більше грошей заробити в Україні,

як поза її межами, проте їх діяльність важко зарахувати до якої-небудь ідеології чи пов'язати із патріотизмом. Характерною рисою в Україні на противагу Польщі, стало те, що створення великої кількості політичних партій утворено на базі своєрідної свідомості, що можна придбати місце члена у закритому списку або, і взагалі можна купити цілу партію. Українські партії не є будовані на ідейному фундаменті а тільки у відношенні до переконань і думок її лідера, наприклад, Блок Юлії Тимошенко та інші. На першому плані - створення політичного капіталу, зразу за яким ідуть економічні інтереси.

Нині принциповою проблемою обох держав є проблема люстрації майна політиків та партій в Україні та політична люстрація політиків (співробітників) комуністичної служби безпеки в Польщі. Проблема ця проявляється доволі відмінно в двох державах. Наприклад, так званий Московський кредит – тобто загальна назва для передачі фінансової операції офіційно 1,2 мільйона доларів США від компартії (з ресурсів КГБ) для Польського союзу Робітничої партії в січні 1990 року в Польщі, кредит 1 мільйона німецьких марок від Німецької Християнської Партії для Партії Конгресу Ліберально-Демократичного в Польщі та політична і майнова допомога (великого масштабу) для Партії регіонів 2004 року (у виборчій кампанії в російських мас-медій). Зокрема Партія регіонів проголосила про курс для надання російській мові статусу другої офіційної мови в Україні та проведення заходів щодо продовження дислокації військових російських частин в Криму. Партія регіонів також отримала пряму підтримку з боку президента Росії Володимира Путіна, який особисто тоді кілька разів відвідав Україну, закликаючи громадян України підтримати кандидатуру Віктора Януковича і його партію. З підтримкою Партії регіонів він переміг в виборах на президента, однак, Верховний суд постановив, що українські результати другого туру голосування були сфальсифіковані, і наказав, щоб повторити його.

Наступною проблемою після політичної корупції у часі виборчої кампанії є використання неправди або відсутність критеріїв щодо того, які здобутки повинен мати кандидат на пост депутата або глави держави. При цій нагоді, слід нагадати факт відсутності вищої освіти у Президента Польщі Александра Квасьневського, який під час виборчої кампанії в парламентських і президентських виборах, заявляв в парламентських анкетах та в офіційному повідомленні Національної виборчої комісії, що отримав вищу освіту. (Насправді він не склав усіх іспитів і був виключений із списку студентів Гданського університету 5 жовтня 1978 року). Іншої неправди допустився Президент Польщі Лех Валенса, який співпрацював зі Службами Комуністичної Безпеки, та не визнав офіційно цього факту, а з огляду на «люстраційну неправду» це дало б підставу на його імпічмент. На жаль, про документи, що свідчать о співпраці Л. Валенси суспільство дізналося в деталях тільки-но після 20 років з моменту закінчення його президентської каденції. Подібна ситуація мала місце в Україні, коли Президент України Леонід Кучма і відповідно Віктор Янукович були обрані на пост глави держави маючи дуже слабкий рівень володіння державною мовою. Слід зазначити, що в Україні згідно зі статтею 103 Конституції України Президентом може бути обраний громадянин України, який володіє державною мовою. Тут варто зазначити, що Віктор Янукович під кінець своєї роботи мав прогрес в володінні державної мови.

Специфікою України як держави, що розташована у Центрально-Східній Європі є факт, що на сьогодні вона залишається одним із лідерів за кількістю офіційно зареєстрованих політичних партій. Станом на сьогодні в Україні зареєстровано 344 політичних партій. Для порівняння у Польщі зареєстровано 84 партії, у Словаччині - 56, Румунії - 124, Молдові - 45, Литві - 38. Генеральний директор Комітету виборців України (КВУ) Олексій Кошель на прес-конференції озвучив інформацію, що половина всіх політичних партій з'явилась в останні три роки. Так, за 8 місяців з початку року в Україні було зареєстровано 41 партію. На його думку, - «Низка партій реєструється з комерційною метою». Механізм реєстрації партій нині надзвичайно спрощений. В цей час є обговорювані пропозиції, щодо необхідності внести зміни до Закону «Про політичні партії» і за головний критерій для реєстрації брати не кількість підписів, які часто фальсифікуються, а брати кількість членів партії, які реально діють та фінансово і ідейно підтримують свою партію. Другим критерієм може стати кількість партійних осередків. Водночас, за словами Кошеля, велику кількість партійних осередків на сьогодні мають так звані «мертві політичні сили». Лідером за кількістю зареєстрованих партійних осередків є Соціалістична партія України, яка має офіційно 31 тисячу 348 осередків, що приблизно дорівнює кількості населених пунктів України. Дещо менше у Партії регіонів - 30 тисяч 321 осередок. Третє місце - Народна партія з 22 тис. 118 осередків. Стосовно осередків парламентських політичних сил, то лідером є партія «Батьківщина» - 17 тисяч осередків. БПП має 1 тисячу 700 осередків, «Опозиційний блок» - 654, «Народний фронт» - 631. Найменше партійних осередків має «Самопоміч» - 195.

Розчарування політичною трансформацією в Польщі привело до покликання до життя через сатириків в 1990 році Польської партії любителів пива. У парламентських виборах в 1991 р. отримала вона 3,27% голосів (що відповідало 16 мандатам). Незабаром партія розділилась на дві фракції: Малего пива (3 депутатів) і Великого пива (13 депутатів) ведучи свою діяльність до 1993 р. Подібну, сатиричну проблему можна було зустріти також в Україні бо Президент має обов'язок знати державну мову, але вже народний депутат такого обов'язку не має! Тому через довгі роки самостійної України, деякі депутати не вивчили української мови.

Великою проблемою Польщі, яку видно також в результатах виборів є економічна еміграція громадян до країн з вищим рівнем життя (Велика Британія, Ірландія, Норвегія, Німеччина). Нараховує вона від 1,5 до 2 мільйонів громадян Польщі. Багато з них зовсім не бере участі у виборах та не має вже наміру повернутися до держави своїх батьків. В свою чергу, великою проблемою України є наслідки Революції Гідності і війни з агресією Російської Федерації. Анексія Автономної Республіки Крим і тимчасова окупація окремих районів Донецької та Луганської областей, проведення АТО, масова вимушена внутрішня міграція (переміщення) українців довели до жаклих правопорушень та ситуацій, коли значний відсоток громадян України не мав змоги взяти участі у виборах, що неабияк кидає тінь на легітимність такої влади.

Як Польща, так і Україна мали в минулому проблеми з так званним днем тиші перед виборами та оприлюдненням інформації (опитувань) щодо здобутих результатів політичних партій та кандидатів на найвищі посади в обох країнах. В обох країнах існує проблема використання органів адміністрації у виборах та маніпуляції у центрах державного радіо та телебачення через владу. Ця проблема торкає очевидно в більшому розмірі Україну. Українські олігархи мають свої партії та телевізійні центри. Існує також проблема переважної більшості іноземного капіталу в засобах масової інформації. Що відбивається в масові свідомості виборців, особливо перед виборами.

Легітимність проведення виборів та їх результати залежать від неухильного дотримання і виконання суб'єктами виборчого процесу й іншими суб'єктами права, які беруть участь у виборах, вимог конституції та законодавства Польщі і України щодо організації проведення виборів на кожній стадії виборчого процесу.

Одержано 04.04.2019

УДК 34.07+342.76

Богдан Русланович СТРОНЦЬКИЙ,

курсант Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

(науковий керівник – Валєєв Р. Г., кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки

Факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ)

НЕОБХІДНІСТЬ ФОРМУВАННЯ В ПОЛІЦЕЙСЬКИХ НАВИЧОК ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Ефективна реалізація правоохоронної функції держави неможлива без забезпечення особистої безпеки безпосередніх суб'єктів реалізації такої функції. Особливо гострою є проблема особистої безпеки працівників Національної поліції України, оскільки цей орган лише з'явився та перебуває в стані кардинального оновлення персоналу. Під час реформи системи МВС лави поліції поповнюють прості громадяни України, більшість з яких, до того як піти захищати закон і порядок, жили мирним життям і не брали зброю до рук. Люди без досвіду роботи в правоохоронних органах отримують звання та займають посади в патрульній поліції. У зв'язку з сучасною ситуацією в державі, війною на сході України, ускладненням криміногенної ситуації, зростанням проявів неповаги та фактів злісної непокори працівникам поліції, виникає потреба розробки нових підходів до розв'язання проблеми забезпечення особистої безпеки поліцейських під час виконання службових обов'язків. Статистика показує що щорічно гине значна кількість правоохоронців [1, с. 74].

На нашу думку, у цьому контексті доречно звернутися до досвіду тих країн, що успішно провели реформи в правоохоронних органах. Зокрема, В.М. Тімашова пропонує введення в

програму підготовки українських поліцейських закордонну програму «Шлях до виживання». У цій програмі викладено всі тонкощі роботи поліцейських якими він повинен володіти, психологія роботи, робота в команді тощо [2, с. 85].

Щодо її наповнення, то погодимось з Б. В. Ліщуком, який наполягає, що «кожен поліцейський повинен володіти фаховою підготовкою достатнього рівня, належними теоретичними знаннями і практичними навичками, необхідними для виконання службових завдань» [3, с. 207]. Відповідні професійні навички, на які варто зорієнтувати зміст дисципліни «Шлях до виживання», частково згадуються у профільному законі. Так, згідно статті 44 Закону України «Про Національну поліцію», поліцейський може застосовувати фізичну силу, у тому числі спеціальні прийоми боротьби (рукопашного бою), для забезпечення особистої безпеки та безпеки інших осіб, припинення правопорушення, для затримання особи, яка вчинила правопорушення [1, с. 207].

У свою чергу, М. М. Козяр вказує, що освоюючи професію правоохоронця потрібно безперервно напрацьовувати свій набір засобів та прийомів особистої безпеки. Він пропонує «завжди обмірковувати й оцінювати все, що відбувається під час екстремальної ситуації, відпрацьовувати уміння передбачати дії свої і супротивника на крок уперед» [1, с. 75].

Важливо зазначити, що багато конфліктних ситуацій можна згладити на стадії комунікації. Це акцентують, зокрема, британські фахівці. За їхніми висновками, особиста безпека поліцейського багато в чому залежить від майстерності спілкування [1, с. 76]. Відповідно, обов'язковим елементом майстерності спілкування є вивчення мови рухів тіла, реакцій у відповідь у стресових ситуаціях. Це дає можливість поліцейським краще вивчити противника, передбачити його дії, і правильно на них відреагувати. Також одним з найважливіших елементів в спілкуванні є майстерність контактувати в різних соціальних групах, а також вміння не піддаватися на провокації.

Також не мало важливим є ще один аспект. Аби вивести на високий рівень особисту безпеку поліцейського потрібно враховувати рівень вогневої та тактичної підготовки. Також Б. В. Ліщук запевняє, що «помилки, спричинені неправомірним застосуванням вогнепальної зброї, недостатнім рівнем управління поліцейськими силами і засобами, прорахунки у тактиці під час типових та екстремальних ситуацій, у проведенні поліцейських операцій призводять до загибелі та травмування службовців. Усунення цих та інших недоліків вимагає коригування термінів і змісту програм професійної підготовки поліцейських із використанням зарубіжного досвіду, вироблення надійних методик опанування навичками теорії і практики застосування поліцейських заходів, зокрема, примусового характеру, забезпечення поліцейських сучасними спеціальними засобами» [3, с. 210].

Отже, потрібно зазначити що питання особистої безпеки на теперішній момент залишається вкрай актуальним. Проаналізувавши роботи деяких науковців, варто сказати, що сучасним поліцейським потрібна спеціальна дисципліна, яка комплексно буде формувати відповідні навички забезпечення особистої безпеки, починаючи з навичок деескалації конфлікту під час спілкування, так і навичками застосування поліцейських заходів примусу. Це може гарантувати забезпечення життя та здоров'я, стабільного психічного стану та дієздатності поліцейського.

Список бібліографічних посилань

1. Трояновський В. С. Особиста безпека поліцейського під час виконання службових обов'язків: зарубіжний досвід. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 1. С. 74–76.
2. Тімашова В. М. Шлях до виживання: деякі аспекти особистої безпеки працівників органів внутрішніх справ з огляду на зарубіжний досвід. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 4. С. 82–87.
3. Ліщук Б. В. Особиста безпека як важлива складова в службовій діяльності поліцейських. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 4. С. 204–211.
4. Сіротченков Д. Ю. Застосування або використання вогнепальної зброї працівниками Національної поліції як гарантія особистої безпеки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 158–160.

Одержано 05.04.2019

УДК 351.74-055

Володимир Павлович ТИМОФЕЄВ,

*старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;*

Тетяна Миколаївна НАСТИЧ,

*курсант Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0104-0277>*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Сьогодні важко уявити певну діяльність у сфері економіки, культури, науки чи соціальну сферу, якщо у ній працюють лише чоловіки. Жінки швидко оволодівають професіями, які історично вважалися суто чоловічими. Не є виключенням і служба жінок в органах поліції. Статистичні дані щодо кількості жінок, які несуть службу в органах поліції України, вказують на те, що їх кількість безперервно зростає. У сучасному світі люди вже майже не звертають увагу на те, хто працює в поліції, але в деяких випадках все ж таки вважають, що деякі підрозділи та напрямлення – це суто чоловіча професія.

Вивчаючи та аналізуючи гендерну рівність в правоохоронній діяльності слід виокремити саме поняття «гендерна рівність». Під гендерною рівністю розкривають процес справедливого та рівного ставлення до жінок та чоловіків у суспільстві, забезпечення рівних прав і рівних можливостей для жінок і чоловіків, однакових умов для реалізації прав людини, участі в економічному, політичному, соціальному і культурному розвитку.

Українські науковці Т. Мельник та Л. Кобелянська вважають, що гендерна рівність – це однакове забезпечення рівними правами жінок і чоловіків. Автори запевняють, що зміст цього поняття включає відсутність привілеїв за статтю, заборону дискримінації, а також свободу вибору, розвитку, пошуку [1, с.194].

Відповідно до норм Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 р. гендерна рівність – це рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства [2].

Зростання статистики щодо працевлаштування жінок в органи поліції вказує на те, що це сприяє підвищенню ефективності діяльності цих органів, скорочується некомплект кадрів, заповнюються вакансії, зміцнюється морально-психологічний клімат у колективах, а в свою чергу пришвидшується та покращується робота структурних підрозділів.

На закріпленні принципу дотримання рівності прав і свобод усіх громадян та відсутність обмежень за ознаками статі, перш за все, наголошує Конституція України. Зокрема, нормами ч. 3 ст. 24 зазначено, що рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям [3].

Так, на думку уповноваженої з питань гендерної політики К.Б. Левченко, під гендерною рівністю слід розуміти рівні права і рівні можливості для жінок і чоловіків у суспільстві, рівні умови для реалізації прав людини, участь в національному, політичному, економічному, соціальному та культурному розвитку, отримання рівних винагород за результатами участі [4].

Для доведення гендерної рівності у правоохоронній діяльності слід зазначити, що при вступі до закладів вищої освіти системи МВС і чоловіки і жінки мають однакові показники нормативів на вступних іспитах, вони мають рівні умови навчання та праці, однакову заробітну плату, отримання вищого звання та посади. Нещодавно в Україні з'явилася нова галузь в законодавстві, яка вказує на те, що чоловіки як і жінки мають рівні права на оформлення декретної відпустки.

Зараз розподіл щодо праці в органах поліції залежить тільки від фізичних навантажень, але і тут можна стверджувати, що самі жінки не хочуть працювати наприклад у спеціальних підрозділах поліції чи оперуповноваженим, так як це важка фізична робота.

Якщо можна впевнено говорити про те, що наразі немає гендерної нерівності в правоохоронних органах, то є певні фактори, які змушують самих жінок відмовлятися від вказаного виду діяльності. Жінки, що проходять службу в правоохоронних органах України, скаржаться на забезпечення форменим одягом, відсутність якісного медичного забезпечення, важку, громіздку і незручну конструкцію стандартних бронежилетів, ненормований робочий день, важке психологічне та фізичне навантаження тощо.

Щодо забезпечення прав чоловіків, що працюють в поліції України, то щодо них порушуються соціально-трудові права, чоловіки частіше виконують службових завдань, пов'язаних із ризиком для життя та здоров'я, але все одно ці завдання повинні виконувати вони, через свої фізичні здібності, а не жінки, хоча це також залежить від фізичної підготовки.

Отже, під гендерною рівністю в діяльності органів поліції України слід розуміти рівні права та можливості працівників вказаних органів України при здійсненні правоохоронних та правозахисних функцій відповідно до норм чинного законодавства незалежно від статі.

Для забезпечення гендерної рівності слід покращити рівень навчання майбутніх професіоналів як в науковій, законодавчій сферах та і у фізичних показниках.

Список бібліографічних посилань

1. Мельник Т., Кобелянська Л. Сучасне гендерне мислення : словник. Київ : К.І.С., 2005. 280 с.
2. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : закон України від 08.09.2005 № 2866-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (дата звернення: 02.04.2019).
3. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Левченко К. Б. Гендерна політика в Україні: визначення, формування, управління : монографія. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 344 с.

Одержано 05.04.2019

УДК [347.963:343.126.1](477)(091)"1922/1925"

Дмитро Анатолійович ТИХОНЕНКОВ,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри

історії держави і права України та зарубіжних країн

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків)

ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД ЗА ЗАКОННІСТЮ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ У 1922–1925 РР.

Однією із форм прокурорського нагляду був контроль за рухом заарештованих, що значаться за органами слідства. Відомості про такий рух надходили у вигляді донесень начальників місць попереднього ув'язнення у відповідну прокуратуру і там заносилися до реєстру підслідних арештантів. Форму реєстру було визначено в §36 інструкції прокуратурі [1, с. 26]. Відомості про рух заарештованих щодня відправлялися начальниками будинків примусових робіт у третій і четвертий підвідділи Відділу Прокуратури НКЮ УРСР. Для їх обліку в підвідділах з грудня 1923 р. були заведені спеціальні контрольні книги, в яких вказувалося звідки і куди прибули укладені, їх персональні дані, за яким органом вони числяться і подальше їх переміщення [2, ф. 539, оп. 2, спр. 241, арк. 17].

Ці донесення начальників місць позбавлення волі звірялися з наглядовими виробництвами. Якщо з'ясовувалося, що по відношенню до будь-якого арештованого змінений запобіжний захід, а копія відповідної постанови в прокуратуру не надійшла, то прокурор вимагав пояснень. Саме таким способом Чернігівський губпрокурор протягом 1923 р. виявив багато випадків, коли заарештовані трималися під вартою довгий час взагалі без будь-якої постанови. До органів ГПУ Начальникам будинків примусових робіт Чернігівщини були спрямовані циркуляри з вимогою припинити подібну практику. Надходяючи із ГПУ і місць попереднього ув'язнення відомості узагальнювалися і у вигляді статистичних таблиць, відомостей і зведень долучалися до річних і періодичних звітів прокуратур [2, ф. 8, оп. 1, спр. 1478, арк. 2, 3, 35].

Прокурори також стежили за тим, щоб органи слідства дотримувалися встановлених законом термінів і своєчасно сповіщали прокуратуру про всі арешти. В Одеській губернії

процедура підтвердження арештів була спрощена циркуляром губпрокуратури № 22 за 1923 р., у ньому говорилося: «На повідомлення про арешт губпрокуратура відповідатиме лише в разі незатвердження такого ... якщо протягом 48 годин з моменту арешту відповіді ... не надійде, то цим самим арешт повинен вважатися підтвердженим» [2, ф. 8, оп. 1, спр. 1485, арк. 21]. Одеська губпрокуратура вимагала щоб повідомлення про затримання громадян були максимально повними. У циркулярі № 32 від 4 жовтня 1923 р. зазначалося, що слідчі обмежуються в повідомленнях лише зазначенням статті кримінального кодексу, що інкримінується затриманому, що є недостатнім. «Крім них прокуратура вимагала відомостей про важливість злочину і силу наявних доказів, ймовірності виявлення ухилення від слідства і суду або перешкоджання розкриттю істини» [2, ф. 8, оп. 1, спр. 1485, арк. 13].

В обов'язки прокурора входило відвідування місць попереднього ув'язнення, особиста перевірка законності утримання під вартою. Під час таких відвідувань вони опитували заарештованих, брали скарги і заяви.

Наприклад, коли Одеський губпрокурор влітку 1923 р. виявив, що 55 осіб незаконно утримуються під вартою, він віддав розпорядження про негайне їх звільнення. В окрузі Одеської губернії був розісланий циркуляр № 25, який наказував прокурорам в кварталних звітах вказувати інформацію про кількість відвідувань місць позбавлення волі і їх результати. У звітах повинні були відображатися випадки незаконного арешту, вжиті заходи, які скарги задоволені, а в яких відмовлено [2, там само, арк. 22].

Прокурор УРСР 12 лютого 1923 р. особисто відвідав будинки примусових робіт, розташовані в м. Харкові. У будинку примусових робіт № 1 йому було подано 18 заяв в письмовій формі. Основне прохання - прискорити провадження у їхніх справах. Заяви були передані прокурору при НКЮ УРСР С. А. Янському. Після перевірки частина справ була С. А. Янським. припинена, частина переправлена прокурору Українського військового округу, а інші передані в надзвичайну сесію Харківської губсуда. Можна навести й негативні приклади. Багато що залежало від особистості конкретного прокурора, віддаленості від центру та ін. факторів. Тому прокуратура УРСР прагнула виробити однакові форми нагляду і звітності [2, ф. 8, оп. 1, спр. 1349, арк. 15, 26, 28].

Циркуляром НКЮ №70 від 23 червня 1923 року для поліпшення якості нагляду було наказано встановити в місцях позбавлення волі скриньки, куди б укладені могли опускати свої скарги. Ящики повинні були закриватися і мати сургучну печатку. Ключі зберігалися у губпрокурорів, а в округах - у їхніх помічників. Виймка здійснювалася місцевим прокурором або за його дорученням уповноваженою на те особою. Результати розгляду скарг обов'язково повинні були надсилатися скаржникам. Про всі встановлені після перевірки із заяв порушення слід робити позначку в спеціальній книзі скарг, що зберігається у начальника місця позбавлення волі [2, ф. 8, оп. 1, спр. 1249, арк. 111].

Всього в 1923 році було розглянуто 680 скарг на незаконні дії уповноважених держполітуправління, народних і старших слідчих, слідчих у найважливіших справах [2, ф. 539, оп. 2, спр. 241, арк. 22].

Обстежуючи з 10 грудня 1923 р. по 25 січня 1924 р. Наркомюст ревізори НК РСІ відзначають таке ненормальне явище, коли громадяни подають скарги безпосередньо до відділу прокуратури минаючи губпрокуратури. Причому нерідко вони особисто привозять скарги з окремих губерній України. Це явище, на думку ревізоров, свідчить про недостатній авторитет місцевих прокуратур, тому що «громадяни бояться подавати скарги в губпрокуратури вважаючи, що їх права не будуть відновлені і звертаються безпосередньо до вищої інстанції» [2, там само, арк. 22].

І тільки скарга в прокуратуру допомогла припинити це свавілля. Влітку 1925 р. за вимогою Харківського окружного прокурора після тривалого перебування під вартою були звільнені 7 осіб на увазі недостатності доказів [3, ф. Р-845, оп. 3, спр. 265, арк. 105] .: Подібних прикладів можна навести досить багато.

Таким чином, у розглянутий період прокуратура засвоїла певні форми нагляду за законністю затримання. Сьогодні, звичайно, вони здаються тривіальними. Але для тих років, коли ще сильна була інерція червоного терору, затвердження цих форм нагляду було справжньою революцією в правовому режимі. Нажаль, прокурорський нагляд за органами безпеки цілком залежав від коливань в країні політичного і економічного курсу.

Список бібліографічних посилань

1. Положення про прокурорський нагляд і інструкція прокуратурі. Харків, 1922 р.
2. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України.
3. Державний архів Харківської області.

Одержано 27.03.2019

УДК 341.17

Євген Борисович ТІТОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри міжнародного і європейського права юридичного факультету

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1221-612X>

МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦІННОСТЕЙ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Досліджуючи поняття «цінності Європейського Союзу», ми стикаємося з категорією фундаментальних елементів Європейської культури, що виступають підґрунтям для формування норм Європейського соціуму. На думку окремих європейських дослідників, зміст поняття «Європейські цінності» включає гуманістичне мислення, раціональність, світськість, верховенство права, демократію та права людини [1]. Саме ці фундаментальні цінності є основою для побудови сучасного, вільного демократичного суспільства у ЄС, охоплюючи сьогодні, усі сфери відповідної соціальної системи, включаючи її правову складову.

Завдяки Лісабонському договору соціокультурна категорія «Європейські цінності» в ЄС набула правового виміру та конкретного юридичного змісту. Відповідно до ст. 2 ДЄС «Союз засновано на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для всіх держав-членів» [2]. Використовуючи конституційно-правовий підхід до розуміння цих положень і визначення рівня їхньої загальності та обов'язковості ми можемо провести аналогію між ними та більш звичною для національного права категорією «засад конституційного ладу». Враховуючи наведену позицію щодо значущості цінностей ЄС особливу увагу варто приділити питанню їхнього забезпечення.

Аналіз положень ДЄС дозволяє виявити два підходи до формування механізму забезпечення цінностей ЄС. Перший з них отримав закріплення у ст. 7 Договору. Вказана стаття встановлює: «Рада ... може встановити, що існує явний ризик тяжкого порушення державою-членом цінностей, зазначених у ст. 2...» або «... існування постійного та істотного порушення однією з держав-членів цінностей, зазначених у ст. 2 ...» [2]. Після встановлення факту порушення або його загрози «Рада може ... вирішити призупинити певні права відповідної держави-члена, що впливають із застосування Договорів, включаючи право голосу представника уряду держави-члена у Раді...» [2]. Зазначимо, що згадані правомочності надані Раді на спеціальних умовах, які полягають у тому, що у визначених випадках вона може приймати рішення та діяти лише за пропозицією однієї третини держав-членів, Європейської Комісії та після згоди Європейського Парламенту (ч. 1 та 2 ст. 7), або вирішувати кваліфікованою більшістю (ч. 3 та 4 ст. 7) [2]. У кожному з наведених випадків враховуються правила встановлені ст. 354 ДФЄС щодо порядку прийняття окремих рішень [3].

Описаний у ст. 7 ДЄС підхід до формування механізму забезпечення цінностей Союзу відповідає теоретичній концепції негативної (ретроспективної) відповідальності. Вона збігається зі змістом міжнародної відповідальності визначеним Комісією міжнародного права у Проекті статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння як «наслідки, які те чи інше міжнародно-правове діяння може мати згідно з нормами міжнародного права» [4]. Характерною ознакою цього підходу можна визнати той факт, що у ньому реалізовано лише один напрямок відповідальності – відповідальність держав-членів перед ЄС.

Другий підхід встановлює механізм забезпечення цінностей ЄС у його власній діяльності та формує комплекс його зобов'язань перед державами-членами та іншими суб'єктами права ЄС. Даний варіант формування механізму забезпечення цінностей ЄС має дещо відмінну від механізму описаного вище природу, яка втім також пов'язана з інститутом відповідальності. У цьому випадку мова йде про використання теоретичної концепції позитивної (проспективної) відповідальності, яка передбачає обов'язок суб'єкта виконувати певні юридично-визначені вимоги у майбутньому.

У рамках механізму позитивної відповідальності ДЄС закріплює низку положень, що чітко вказують на зобов'язання Союзу щодо забезпечення усього комплексу цінностей ЄС серед яких: У своїх відносинах зі світом Союз підтримує та поширює свої цінності (ч. 5 ст. 3); Союз розвиває особливі відносини з сусідніми країнами для створення на основі цінностей Союзу простору добробуту та добросусідства (ч. 1 ст. 8); Союз має інституційну структуру, спрямовану на те, щоб поширювати цінності Союзу (ч. 1 ст. 13); Союз визначає та здійснює спільну політику та заходи й

працює заради досягнення високого рівня співпраці в усіх сферах міжнародних відносин для того, щоб гарантувати свої цінності, основоположні інтереси, безпеку, незалежність та цілісність Союзу (п. (а) ч. 2 ст. 21); Союз дотримується принципів і невідступно слідує цілям, визначеним в частинах 1 та 2 ст. 21 (ч. 3 ст. 21) [2].

Також ДЄС містить низку положень що визначають зобов'язання Союзу щодо забезпечення окремих цінностей ЄС, зокрема: непорушність та невідчужуваність прав особистості, свобода, демократія, рівність та верховенство права (ч. 3 преамбули); принципи свободи, демократії, верховенства права, поваги до прав людини та основних свобод (ч. 5 преамбули); основоположні соціальні права, які визначено в Європейській соціальній хартії 1961 р. та в Хартії Співтовариства про основні соціальні права працівників 1989 р. (ч. 6 преамбули); Союз дотримується принципу рівності своїх громадян (ст. 9); Союз визначає та здійснює спільну політику та заходи й працює заради досягнення високого рівня співпраці в усіх сферах міжнародних відносин для того, щоб зміцнювати й підтримувати демократію, верховенство права, права людини та принципи міжнародного права (п. (b) ч. 2 ст. 21) [2].

Особливістю забезпечення цінностей ЄС на підставі механізму позитивної відповідальності є його реалізація за допомогою судової системи ЄС. Як визначено у ст. 19 ДЄС: Суд ЄС забезпечує дотримання законодавства у тлумаченні та застосуванні Договорів (ч. 1 ст. 19); Суд ЄС згідно з Договорами: приймає рішення у справах за позовами, які подають держава-член, інституція, фізична або юридична особа (п. (а) ч. 3 ст. 19); виносить попередні рішення щодо тлумачення законодавства Союзу або чинності актів, ухвалених інституціями на звернення судів або трибуналів держав-членів (п. (b) ч. 3 ст. 19); приймає рішення в інших справах передбачених Договорами (п. (c) ч. 3 ст. 19) [2].

Необхідно зауважити, що механізм забезпечення цінностей ЄС не обмежується установчими договорами Союзу. Він органічно доповнюється та розвивається системою правових актів ЄС, зокрема: Директивою Ради 2000/43/ЄС про впровадження принципу рівного ставлення між особами незалежно від расового чи етнічного походження; Директивою Ради 2000/78/ЄС про загальні засади рівного поводження у сфері зайнятості і занять; Директивою Ради 2004/113/ЄС про принцип рівного поводження між чоловіками та жінками у питаннях доступу та постачання товарів і послуг; Директивою 2006/54/ЄС Європейського Парламенту та Ради про імплементацію принципу рівності можливостей та рівного поводження до чоловіків і жінок у питаннях працевлаштування та зайнятості; Загальним Регламентом про захист даних (Регламент 2016/679); Директивою про захист даних 95/46/ЄС; Директивою 2016/680/ЄС Європейського Парламенту та Ради про захист фізичних осіб при обробці персональних даних компетентними органами влади для цілей попередження, розслідування, виявлення чи судового переслідування кримінальних порушень або виконання кримінальних покарань; Директивою 1999/93/ЄС Європейського Парламенту та Ради Про систему електронних підписів, що застосовується в межах Співтовариства; Директивою 2002/58/ЄС Європейського Парламенту та Ради про конфіденційність і електронні засоби зв'язку; Директивою 2006/24/ЄС Європейського Парламенту та Ради про зберігання даних, створених або оброблених у зв'язку з наданням загальнодоступних послуг електронних комунікацій або загальнодоступних комунікаційних мереж; Директивою 2009/136/ЄС про універсальні послуги та права користувачів, пов'язані з електронними комунікаційними мережами та послугами; Директивою 2016/681/ЄС Європейського Парламенту та Ради про використання даних про імена пасажирів для попередження, виявлення, розслідування та кримінального переслідування терористичних злочинів та тяжких злочинів.

Таким чином на рівні установчих договорів та правових актів ЄС сформований комплексний організаційно-правовий механізм забезпечення цінностей Європейського Союзу, що використовує методи негативної та позитивної відповідальності.

Список бібліографічних посилань

1. Definition of the most basic European Values URL: http://europaeischewerte.info/fileadmin/templates/Documents/ewdef_en.pdf (дата звернення: 05.04.2019).
2. Treaty on European Union (Consolidated version 2016). URL: <https://eur-lex.europa.eu/collection/eu-law/treaties/treaties-force.html#new-2-51> (дата звернення: 05.04.2019).
3. Treaty on the Functioning of the European Union (Consolidated version 2016). URL: <https://eur-lex.europa.eu/collection/eu-law/treaties/treaties-force.html#new-2-52> (дата звернення: 05.04.2019).
4. A/RES/56/83.

Одержано 05.04.2019

УДК 342.71

Ігор Борисович ТІТОВ,

адвокат, аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ПРО СИСТЕМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ

Забезпечення своїх громадян, які перебувають за кордоном слід віднести до одного з ключових завдань діяльності держави. Ця теза є аксіоматичною, адже сам зміст інституту громадянства передбачає збереження політико-правового зв'язку між державою і громадянином незалежно від місця перебування останнього. Правовою основою конституційно-правового забезпечення громадян України за кордоном виступає Конституція України. Стаття 3 Основного Закону встановлює, що людина, її життя та здоров'я, честь та гідність, недоторканість та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст та спрямованість діяльності держави, головним обов'язком якої є утвердження та забезпечення прав людини [1].

Загальний обов'язок держави щодо забезпечення та захисту людини, її прав, свобод і законних інтересів, закріплений у згаданих положеннях, лише посилюється у відношенні її громадян, адже зв'язок між державою та її громадянами має особливий політико-правовий характер. Окремо у Конституції нашої країни наголошується на тому, що Україна гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами (ч. 3 ст. 25) [1]. Із зазначеного можна зробити припущення, що інститут громадянства також потребує захисту з боку держави, адже цей зв'язок визначає особливий характер відносин між Україною та її громадянами.

Для правового статусу громадянина в Україні принципове значення мають положення про те, що громадянин України не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство та не може бути вигнаний за межі України або виданий іншій державі (ч. 1, 2 ст. 25 Конституції України) [1], завдяки чому гарантується збереження громадянства України за будь-яких умов, у тому числі й у разі перебування або постійного проживання за кордоном.

Ми хочемо наголосити на тому, що конституційна заборона позбавлення громадянства виступає водночас як гарантією громадянства так і гарантією державного захисту, нерозривно пов'язаного з цим статусом. Водночас, принцип запобігання виникненню випадків без громадянства, що передбачений у ст. 2 Закону України «Про громадянство України» [2] посилює гарантованість громадянства.

Аналогічним чином Конституція України гарантує своїм громадянам дотримання їхніх прав шляхом заборони їх вислання за межі України або видання іншій державі [1], що також підвищує рівень забезпечення громадян України за кордоном.

Водночас, громадянин України, який відповідно до чинного законодавства України є таким, що постійно проживає за кордоном, може вийти з громадянства України за його клопотанням (ст. 18 Закону «Про громадянство») [2], так само як і поновитися у громадянстві, у випадку якщо раніше громадянство України було припинене [2 ст. 10]. Більше того ч. 1 ст. 33 Конституції закріплює, що кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом, а ч. 2 ст. 33 Конституції України закріплює, що громадянин України не може бути позбавлений права в будь-який час повернутися в Україну [1]. Наголосимо, що правом у будь-який час безперешкодно повернутися в Україну наділяються лише громадяни України.

Наведені положення цілком відповідають міжнародним стандартам. Так, наприклад, ст. 15 Загальної декларації прав людини закріплює, що кожна людина має право на громадянство і ніхто не може бути безпідставно позбавлений громадянства або права змінити своє громадянство [3].

Загальна декларація прав людини 1948 р. у ч. 1 ст. 13 та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. у ст. 12 закріплюють, що кожна людина має право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання у межах будь-якої держави [3, 4].

Вже згадана Загальна декларація прав людини 1948 р. у ч. 2 ст. 13 закріплює, що кожна людина має право покинути будь-яку країну, включаючи й свою власну, і повертатися у свою країну [3].

Положення про те, що ніхто не може бути свавільно позбавлений права на в'їзд у свою власну країну також отримало закріплення у ст. 12 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. [4].

З метою забезпечення перелічених прав і можливостей законодавством України передбачено низку процедур. Серед таких процедур можна згадати, зокрема, одержання паспорта громадянина України для виїзду за кордон, видача посвідчення особи для повернення в Україну та ін.

Особливу увагу варто приділити нормативно-правовому регулюванню цих процедур. Так, Закон України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» регулює порядок здійснення даного права громадянами України, зокрема, порядок оформлення документів для зарубіжних поїздок. Той самий акт визначає випадки тимчасового обмеження права громадян на виїзд з України і встановлює порядок розв'язання спорів у цій сфері [5].

Законом України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус», врегульоване питання про зберігання, захист, обробку, використання і поширення визначеної цим Законом інформації про особу та про документи, що оформлюються із застосуванням засобів Реєстру, з метою забезпечення гарантованих Конституцією України свободи пересування і вільного вибору місця проживання, заборони втручання в особисте та сімейне життя, інших прав і свобод людини та громадянина (ч.1 ст.4), а також про порядок видачі документів для виїзду за межі України і повернення до неї різним категоріям громадян [6].

Верховною Радою України прийнято постанову «Про затвердження положень про паспорт громадянина України та про паспорт громадянина України для виїзду за кордон», яким визначений порядок одержання документів для виїзду за межі України та повернення до неї [7].

Підсумовуючи питання про систему забезпечення громадян України за кордоном, можна сказати, що нормативним підґрунтям його регулювання в Україні виступають основи (засади) правового статусу громадян закріплені Конституцією України. Ці засади відповідають міжнародним зобов'язанням нашої держави і виступають сутнісними елементами конституційної системи захисту прав і свобод людини та громадянина. Вони виконують завдання основних напрямних векторів правового впливу.

Подальше дослідження регулювання системи забезпечення громадян України за кордоном у поточному законодавстві дозволяє робити висновок про наявність нормативно-процесуальні гарантій реалізації прав громадян України за кордоном. Такі гарантії дозволяють забезпечити безперервність та постійність забезпечення державою прав та свобод громадян не залежно від місця їх перебування.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 02.04.2019).
2. Про громадянство України : закон України від 18.01.2001 № 2235-14 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14> (дата звернення: 02.04.2019).
3. Загальна декларація прав людини : від 10.12.1948 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 02.04.2019).
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : від 16.12.1966 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 02.04.2019).
5. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України : закон України від 01.10.2016 № 3857-12 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3857-12> (дата звернення: 02.04.2019).
6. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус : закон України від 20.11.2012 № 5492-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5492-17> (дата звернення: 02.04.2019).
7. Про затвердження положень про паспорт громадянина України та про паспорт громадянина України для виїзду за кордон : постанова Верховної Ради України від 26.06.1992 № 2503-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2503-12> (дата звернення: 02.04.2019).

Одержано 05.04.2019.

УДК 342.7

Оксана Анатоліївна ФЕДОРЕНКО,

молодший науковий співробітник

наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);

РЕАЛІЗАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Одним із найбільш важливих показників рівня цивілізованості суспільства є реальність забезпечення прав і свобод людини. Україна повноправно ввійшла до міжнародної спільноти тому дотримання сучасних міжнародних стандартів у забезпеченні прав і свобод людини є одним із першочергових завдань та обов'язків держави.

Міжнародно-правові акти закріплюють основні стандарти та є еталоном гарантій прав і свобод громадян. Визнання міжнародно-правових актів, ратифікація та реалізація їх положень у внутрішньо державному законодавстві є одним з обов'язків, взятих на себе Україною перед міжнародним співтовариством.

Запровадження єдиних таких актів щодо забезпечення прав і свобод у діяльність працівників Національної поліції зумовлена зростанням рівня транснаціональної організованої злочинності, значними темпами міграції населення у світі, а також проблемою неухильного забезпечення прав людини в діяльності органів внутрішніх справ під час реалізації правоохоронних функцій, необхідність реагувати на появу нових видів злочинів і діяти, відповідно до міжнародних стандартів прав людини.. Дотримання узгоджених інтернаціональних стандартів виступає основою для того щоб громадяни різних країн світу могли здійснити захист своїх прав і свобод і законних інтересів.

Так, відповідно до Паризької Хартії для нової Європи від 21 листопада 1990 р., як член Ради Європи, Україна, взяла на себе обов'язки приєднатися до міжнародних стандартів у галузі прав людини, створити внутрішньодержавні гарантії їх здійснення, що ґрунтуються на загальноновизнаних міжнародно-правових гарантіях, закріплених у відповідних міжнародно-правових нормах [1].

Україною ратифікований ряд міжнародно-правових актів, що визначають стандарти поведінки працівників правоохоронних органів в різноманітних ситуаціях, пов'язаних із боротьбою з правопорушеннями, затриманням правопорушників, утриманням під вартою, виконанням покарань тощо. До головних з них відносяться:

- Загальна декларація прав людини 1948 р.;
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р.;
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р.;
- Підсумковий документ Віденської зустрічі представників держав-учасниць Наради по безпеці і співробітництву в Європі, прийнятий у 1989 р.;
- Паризька хартія для нової Європи 1990 р.;
- Документи Конференції по людському виміру Наради по безпеці і співробітництву в Європі 1990 р. і 1991 р.;
- Європейська конвенція про захист прав людини й основних свобод 1950 р.;
- Мінімальні стандартні правила поводження із в'язнями, прийняті Першим Конгресом ООН по запобіганню злочинності й поводженню з правопорушниками 1955 р.;
- Кодекс поведінки посадових осіб по підтримці правопорядку, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН у 1979 р.;
- Конвенція проти катувань і інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження або покарання 1984 р.;
- Зведення принципів захисту всіх осіб, що підлягають затриманню або ув'язненню в будь-якій формі, прийняте Генеральною Асамблеєю ООН у 1989 р.;

Більшість норм міжнародно-правових актів, ратифікованих Україною, знайшла свій відбиток у Конституції України, законах і підзаконних актах, що регламентують діяльність ОВС [2].

Виконуючи свої обов'язки, посадові особи правоохоронних органів зобов'язані дотримуватися міжнародних норм у галузі прав людини, імplementованих державою в

установленому порядку, а також рішень міжнародних організацій, до виконання яких приєдналася держава (ООН, ОБСЄ, Рада Європи та інші), про що в національних законодавствах мають бути відповідні положення. Основним принципом діяльності органів Національної поліції України закріплено верховенство права, що застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. Отже, формулювання «зокрема, в Європейській конвенції про права людини» було обране для того, щоб дати конкретне посилання на конкретний правовий інструмент, не заперечуючи при цьому важливості інших документів, що стосуються прав людини [3].

Значну роль у процесі захисту прав і свобод людини відіграють резолюції та заяви Ради Європи. Ці акти мають сприяти більш ефективному захисту прав і свобод людини країнами – членами Ради Європи як рекомендаційні норми, що мають певне юридичне значення. Як приклад можна навести резолюції Комітету Міністрів з питань: використання правоохоронними органами даних про особу; європейських пенітенціарних правил; ув'язнення іноземців; надання правової допомоги та консультацій; надання притулку особам, яким загрожує переслідування; викладання та вивчення прав людини в шкільних навчальних закладах тощо. Такі резолюції Ради Європи мають широко застосовуватися в діяльності державних органів при здійсненні ними захисту прав і свобод людини. [4.].

Отже, міжнародні стандарти забезпечення прав і свобод людини мають бути фундаментальними принципами в діяльності працівників Національної поліції та відповідати вимогам демократичного, громадянського суспільства. Функціональна діяльність працівників поліції щодо забезпечення прав і свобод людини, відповідно до міжнародних стандартів, є багатоаспектною, яка залежить і від налагодження співпраці з міжнародними поліцейськими організаціями та органами в цій сфері.

Список бібліографічних посилань

1. Паризька Хартія для нової Європи : від 21.11.1990 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_058 (дата звернення: 29.03.2019).
2. Міжнародні стандарти по правам людини в діяльності органів внутрішніх справ України // UAPravo.com : сайт. URL: http://www.uapravo.com/hro/text.php?lan=rus&id=4279&id_book=4276&id_parent=4277 (дата звернення: 29.03.2019).
3. Солоненко О. М. Сучасні міжнародні стандарти забезпечення прав і свобод людини в діяльності органів внутрішніх справ. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 6. С. 95–103.
4. Перша щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні, 2000 рік // UAPravo.com : сайт. URL: http://www.uapravo.com/hro/text.php?lan=ukr&id=1704&id_book=1698&id_parent=1706 (дата звернення: 29.03.2019).

Одержано 02.04.2019

УДК 343.13

Володимир Михайлович ФЕДЧЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри кримінального процесу

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4006-3535>

ЗАСУДЖЕНИЙ ТА ОСОБА, ЯКА ТРИМАЄТЬСЯ ПІД ВАРТОЮ: ТИМЧАСОВА ПЕРЕДАЧА ІНШІЙ ДЕРЖАВІ В РАМКАХ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Тимчасова передача особи, як один із напрямків забезпечення надання міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні передбачена ст. 565 КПК України та відповідними міжнародними правовими договорами ратифікованими Верховною Радою України.

Відповідно до положень ст. 3 Другого додаткового протоколу Європейської Конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 08.11.2001 року, який набрав чинності 01.01.2012 року, статтю 11 вказаної Конвенції викладено у новій редакції, а саме «Особу, яку тримають під вартою й стосовно особистої явки якої для цілей дачі показань, а не для того, щоб вона стала перед

судом, звертається запитуюча Сторона, тимчасово перепроводжують на її територію за умови, що її буде повернуто протягом строку, обумовленого запитованою Стороною, та з урахуванням положень статті 12 цієї Конвенції настільки, наскільки вони є застосовними.

У передачі може бути відмовлено, якщо: а) особа, яку тримають під вартою, не погоджується на передачу; б) її присутність необхідна в ході кримінального провадження, що здійснюється на території запитованої Сторони; с) передача може призвести до продовження строку тримання її під вартою або d) існують інші першочергові підстави для того, щоб не передавати її на територію запитуючої Сторони.

З урахуванням положень статті 2 цієї Конвенції у випадку, що підпадає під пункт 1, перевезення особи, яку тримають під вартою, територією третьої Сторони дозволяється за клопотанням, до якого додають усі необхідні документи і яке Міністерство юстиції запитуючої Сторони надсилає Міністерству юстиції Сторони, до якої звертаються з проханням про надання дозволу на перевезення її територією. Сторона може відмовити в наданні дозволу на перевезення своїх громадян» [1].

Особа, яку передають, залишається під вартою на території запитуючої Сторони та у відповідних випадках на території тієї Сторони, до якої звертаються з проханням про надання дозволу на перевезення її територією, якщо Сторона, до якої звертаються з проханням про передачу особи, не просить звільнити її.

На сьогодні, уповноваженим (центральним) органом України, а саме органом, що уповноважений від імені держави розглянути запит компетентного органу іноземної держави або міжнародної судової установи і вжити заходів з метою його виконання чи направити до іншої держави запит компетентного органу України про надання міжнародної правової допомоги визначено: Генеральну прокуратуру України – під час досудового розслідування, крім досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, яке у таких випадках здійснює функції центрального органу України. Наступним центральним органом є Міністерство юстиції України, яке звертається із запитом до судів про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні під час судового провадження та розглядає відповідні запити судів іноземних держав. І останнім центральним органом виступає Національне антикорупційне бюро України, яке в межах своєї компетенції звертається із запитом про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні до компетентних органів іноземних держав та розглядає відповідні запити іноземних держав. Крім того, як Генеральна прокуратура так і Міністерство юстиції України зобов'язані у триденний строк надіслати до Національного антикорупційного бюро України отримані (надані) у рамках надання міжнародної правової допомоги матеріали, які стосуються фінансових та корупційних кримінальних правопорушень, у вигляді довідки (ст. 545 КПК) [2].

Між тим, рішення в процесі надання та отримання міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні можуть бути прийняті як уповноваженим (центральним) органом України, так і уповноваженим органом нашої держави.

Такими уповноваженими органами, які можуть ініціювати надання їм міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні, так і виконувати запити про надання міжнародної допомоги від уповноваженого центрального органу іншої держави є: 1) органи прокуратури в особі відповідних прокурорів; 2) органи досудового розслідування в особі слідчих та керівників органу досудового розслідування, детективів національного антикорупційного бюро; 3) Національне бюро Інтерполу в Україні; 4) суди загальної юрисдикції; 5) відповідні органи Міністерства юстиції України у тому числі установи Державної кримінально-виконавчої служби України [3, с. 6–7].

Відповідно до Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, затверджених Наказом Міністерства юстиції України № 460/5 від 18.03.2013, у розділі 2 п. 1.1. підставою для приймання у СІЗО ув'язнених і засуджених - є ухвала слідчого судді (суду) про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або про застосування тимчасового або екстрадиційного арешту та/або рішення компетентного органу іноземної держави у випадках, передбачених законом [4].

Тільки уповноважений (центральный) орган України має право прийняти рішення за запитом щодо: *присутності представника компетентного органу іноземної держави під час надання міжнародної правової допомоги; надання компетентним органам іноземної держави гарантій на отримання гарантій від інших держав щодо умов виконання запиту; тимчасової передачі особи, створення спільних слідчих груп (ч. 4 ст. 554 КПК).*

Якщо тимчасова передача особи, яку тримають під вартою пов'язана з перетинанням території третьої сторони, то таке перетинання дозволяється при наявності відповідного клопотання, до якого додаються усі необхідні документи, і яке Міністерство юстиції запитуючої Сторони надсилає Міністерству юстиції Сторони, до якої звертаються з проханням про надання дозволу на перевезення її територією. Сторона може відмовити в наданні дозволу на перевезення своїх громадян (ч. 2 ст. 3 Другого додаткового протоколу).

Узгодження умов такої передачі щодо її мети, строку, маршруту перевезення й інше, а також організація перевезення зазначеної особи, є обов'язковою складовою згідно до ст. 12 Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20.04.1959 року [5].

У частині 1 статті 565 КПК України зазначено, якщо для давання показань або участі інших процесуальних дій під час кримінального провадження необхідна присутність особи, яка тримається під вартою або відбуває покарання у виді позбавлення волі на території іноземної держави і не притягується до кримінальної відповідальності в цьому кримінальному провадженні, орган досудового розслідування, прокурор, суддя або суд України, які здійснюють провадження, складають прохання про тимчасову передачу такої особи в Україну.

Отже, відповідно до положень чинного КПК України, у випадку виникнення потреби передачі особи, яка тримається під вартою або відбуває покарання у виді позбавлення волі на території іноземної держави і не притягується до кримінальної відповідальності в кримінальному провадженні, яке здійснює компетентний орган запитуючої сторони, з метою отримання від такої особи показань або проведення з її участю інших процесуальних дій, запитуюча держава звертається з проханням про таку передачу. У своєму проханні запитуюча держава зазначає та надає гарантії щодо повернення такої особи, але не пізніше строку погодженого з іноземною державою.

Між тим, якщо порівняти з цього питання положення Другого додаткового протоколу Європейської Конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 08.11.2001 року, який виклав ст. 11 Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20.04.1959 року в новій редакції, то видно, що тимчасова передача стосується лише відносно кола осіб, які тримаються під вартою, і не охоплює осіб, які мають статус засуджені.

Крім того, відповідно до положень ч. 6 ст. 565 КПК яка за проханням компетентного органу іноземної держави, передбачає тимчасову передачу до такої держави особи, яка відбуває покарання на території України, не передбачено положення за наявності яких у тимчасовій передачі особи до іноземної держави уповноваженим (центральним) органом України може бути відмовлено.

Між тим, вказаний недолік, законодавець врегулював частиною 1 ст. 557 КПК зазначивши, що запитуючій стороні може бути відмовлено в задоволенні запиту про правову допомогу у випадках, передбачених міжнародним договором України.

Дефініція «тимчасова передача» не передбачена положеннями КПК. Але, враховуючи вищевказане, під тимчасовою передачею, слід розуміти погоджена з компетентними органами іншої держави відповідно до міжнародних договорів з надання правової допомоги у кримінальних провадженнях передача на певний строк за згодою ув'язненої особи, яка тримається під вартою чи відбуває покарання на територію іншої держави, з метою проведення з такою особою окремих процесуальних дій у кримінальному провадженні, у якому вона не притягується до відповідальності.

Список бібліографічних посилань

1. Другий додатковий протокол до Європейської Конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах : від 08.11.2001 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_518 (дата звернення: 12.03.2019).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та допов. на 12 лютого 2019 року : офіц. текст. Київ : Алерта, 2019. 324 с.
3. Порядок направлення запитів про надання міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні : метод. рек. / В. М. Федченко, Н. В. Павлова, О. П. Бойко та ін. Дніпропетровськ : Дніпропетровськ. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 57 с.
4. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України : наказ М-ва юстиції України від 18.03.2013 № 460/5 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0445-13> (дата звернення: 12.03.2019).
5. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах : від 20.04.1959 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036 (дата звернення: 12.03.2019).

Одержано 21.03.2019

УДК 343.375(477)

Руслан Сергійович ФІЛЬ,

кандидат юридичних наук,

начальник 2 науково-дослідного відділу

науково-дослідної лабораторії криміналістичної та спеціальної техніки

Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ);

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5680-875X>

УКРАЇНА ТА СВІТОВА СПІЛЬНОТА: СТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

В Україні за злочинні посягання на права інтелектуальної власності КК України встановлена кримінальна відповідальність, а саме: порушення авторського права та суміжних прав (ст. 176); порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію ІМС, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію (ст. 177); незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару (ст. 229); незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну таємницю (ст. 231); розголошення комерційної або банківської таємниці (ст. 232).

З метою впровадження міжнародного досвіду в українське законодавство було прийнято у 2006 р. зміни до КК України, що уточнили перелік об'єктів промислової власності, за порушення прав яких передбачена кримінальна відповідальність, посилили кримінальну відповідальність у вигляді збільшення розміру штрафу та передбачили конфіскацію продукції, що порушує права інтелектуальної власності, та знарядь і матеріалів, які спеціально використовувались для її виготовлення та віднесли службову особу до суб'єкта злочину [1]. Прийнятий Закон України дозволив застосовувати до службової особи накладання конфіскації продукції, що порушує права інтелектуальної власності, та знарядь і матеріалів, які спеціально використовувались для її виготовлення [2]. Усвідомлюючи всю шкоду від реалізованої контрафактної та фальсифікованої продукції, державний законодавчий орган дозволив її знищення в межах ст. 177 та 229 КК України тільки в 2007 р. [3].

З метою забезпечення ефективного дотримання законодавства України у сфері інтелектуальної власності, запобігання правопорушенням у цій сфері та протидія їм на території нашої держави було створено в 2009 р. Координаційну Раду по боротьбі з правопорушеннями у сфері інтелектуальної власності [4]. Усвідомлюючи важливість ужиття погоджених і скоординованих заходів щодо розвитку системи правової охорони й захисту прав інтелектуальної власності, 19 листопада 2016 р. Україна разом з Азербайджаном, Білоруссю, Вірменією, Казахстаном, Киргизстаном, Молдовою, Росією, Таджикистаном, Туркменістаном та Узбекистаном підписала Угоду про співпрацю у сфері правової охорони і захисту інтелектуальної власності та створення Міждержавної ради з питань правової охорони і захисту інтелектуальної власності [5].

З підписанням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС наша держава зобов'язалась гармонізувати національне законодавство з нормами ЄС. З метою адаптації вітчизняного законодавства Уряд затвердив План основних заходів з імплементації Угоди про асоціацію на 2014–2017 рр. [6].

У 2016 р. Уряд доповнив розпорядження від 17 вересня 2014 р. № 847-р Планом заходів із розд. IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про асоціацію на 2016–2019 рр., затвердженого розпорядженням від 18 лютого 2016 р. № 217-р. Відповідно до п. 128 «Забезпечення співробітництва з питань захисту об'єктів права інтелектуальної власності» цього Плану до кінця 2018 р. Мінекономрозвитку України спільно з Державною службою інтелектуальної власності України, Міністерством аграрної політики та продовольства України, Державною фіскальною службою України, МВС України, Міністерством охорони здоров'я України та іншими центральними органами виконавчої влади має забезпечити обмін досвідом з ЄС стосовно правозастосування прав інтелектуальної власності в на центральному та субцентральному рівні митною службою, поліцією, адміністративними, судовими органами та інформування представників ділових кіл і суспільства щодо напрямів реалізації прав інтелектуальної власності (наслідків порушень прав інтелектуальної власності, зокрема ризиків для здоров'я і безпеки).

З метою виконання поставлених завдань щодо реформування сфери інтелектуальної власності в Стратегії сталого розвитку «Україна–2020» в 2016 р. Уряд схвалив Концепцію

реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні [7]. Одним із напрямів якої щодо вдосконалення національної нормативно-правової бази та гармонізації її до норм ЄС є посилення кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності.

У 2016 р. диспозиції ст. 177 і 229 КК України зазнали змін шляхом виключення з них додаткового покарання у вигляді конфіскації та знищення знарядь і матеріалів, які спеціально використовувалися для виготовлення об'єктів промислової власності [8]. Такі зміни законодавець здійснив на виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України, щодо вдосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації.

Отже, Україна з метою удосконалення кримінально-правової охорони прав інтелектуальної власності використовує міжнародний досвід та впроваджує європейські стандарти у сфері інтелектуальної власності.

Список бібліографічних посилань

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правової охорони інтелектуальної власності : закон України від 22.05.2003 № 850-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 35. Ст. 271.
2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту прав інтелектуальної власності : закон України від 09.02.2006 № 3423-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 26. Ст. 211.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правової охорони інтелектуальної власності стосовно виконання вимог, пов'язаних із вступом України до СОТ : закон України від 31.05.2007 № 1111-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 44. Ст. 512.
4. Про утворення Координаційної Ради по боротьбі з правопорушеннями у сфері інтелектуальної власності : наказ МОН України, МВС України, Служби безпеки України, Держ. митної служби, Держ. податкової адміністрації України, М-ва культури і туризму України від 24.11.2009 № 1055/491/753/1120/656/52.
5. Угода про співпрацю у сфері правової охорони і захисту інтелектуальної власності та створення Міждержавної ради з питань правової охорони і захисту інтелектуальної власності : від 19.11.2010. *Офіційний вісник України*. 2012. № 22. Ст. 871.
6. Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.09.2014 № 847-р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 77. Ст. 2197.
7. Про схвалення Концепції реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.06.2016 № 402-р. *Офіційний вісник України*. 2016. № 44. Ст. 1625.
8. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації : закон України від 18.02.2016 № 1019-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 11. Ст. 127.

Одержано 03.03.2019

УДК 347.77.028(477)

Світлана Петрівна ФІЛЬ,

кандидат юридичних наук,

старший науковий співробітник науково-організаційного відділу

Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ);

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8196-313X>

ІНСТИТУЦІЙНА СПРОМОЖНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНИХ МИТНИЦЬ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Розвиток України як самостійної держави передбачає безперервний захист національних інтересів, відповідно до яких визначаються напрями, пріоритети та функції її митної політики. За таких обставин важливо не тільки забезпечити оптимізацію отриманих вигод від

зовнішньоекономічної діяльності, а й зважити можливі небезпеки і загрози. Безперечно, митна система є важливим й ефективним фіскальним інструментом державного управління економіки країни. І серед важливих способів економічного захисту – правильно організована і чітко налагоджена митна діяльність, в межах якої визначається порядок переміщення через митний кордон товарів, встановлюються мита і митні збори, процедури митного контролю та інші засоби митної справи реалізації митної політики. Безконтрольне переміщення контрафактних товарів через митний кордон України завдає значної шкоди її економічним інтересам.

Сьогодні захист прав інтелектуальної власності (далі – ПІВ) при переміщенні товарів через митний кордон України забезпечують органи доходів і зборів, до складу яких входять ДФС України, територіальні органи, митниці, митні пости, спеціалізовані навчальні заклади та науково-дослідні установи. До територіальних органів відносять 25 митниць кожної області України та м. Києва.

Для виконання покладених завдань щодо вживання заходів до захисту ПІВ та недопущення переміщення через митний кордон України контрафактних товарів у кожній організаційній структурі територіальних органів ДФС України в Управлінні організації митного контролю передбачений сектор з питань захисту прав інтелектуальної власності та експортного контролю.

До навчальних та наукових закладів органів доходів і зборів відносять: Університет ДФС України, Науково-дослідний інститут фіскальної політики, Національний університет державної податкової служби України, Державний науково-дослідний інститут митної справи, Науково-дослідний інститут фінансового права та Центр перепідготовки та підвищення кваліфікації керівних кадрів Міністерства доходів і зборів України. Професію митника можна отримати, насамперед, в єдиному в Україні спеціалізованому ВНЗ – Університеті митної справи та фінансів у м. Дніпро. Також здобути освіту за напрямом митної справи можна у ВНЗ, з якими ДФС України уклала договори про підготовку цих фахівців, а саме: у Київському національному торговельно-економічному університеті, Тернопільському національному економічному університеті, Національному університеті «Одеська юридична академія», Вінницькому національному аграрному університеті.

Якщо повернутися до подальшого розгляду міжнародних стандартів, слід зауважити, що європейська спільнота засвідчує розбіжності між митними стандартами України та ЄС, які мають бути усунуті для прискорення інтеграційних процесів в Україні.

Запозичуючи досвід у сфері реформування митниць в ЄС, з метою реалізації Концепції залучення компаній (радників) до реформування митниць Державною фіскальною службою України передбачається залучення міжнародної компанії для надання нею консультативних послуг із реформування митниць. У межах виконання цієї Концепції компанія зобов'язана для посилення інституційної спроможності митниць у виконанні їх основних завдань надавати послуги з навчання працівників митниць із питань здійснення контролю за визначенням митної вартості, класифікації та країни походження товарів, проведення аналізу ризиків, здійснення митних процедур, боротьби з контрабандою та митними правопорушеннями, а також приділити увагу захисту ПІВ [1].

Реалізація такої дворічної Концепції дозволить: 1) впровадити стандарти ЄС із здійснення митницями митного контролю та митного оформлення товарів і транспортних засобів; 2) підвищити якість здійснення митних процедур; 3) підвищити на 30 % обсяг надходжень митних платежів від митниць західних регіонів України; 4) знизити рівень корупції; 5) забезпечити оновлення особового складу митниць; 6) впровадити механізм контролю за діяльністю митниць та програм мотивації добросовісних їх працівників; 7) підвищити рівень достовірності декларування товарів; 8) зменшити час здійснення митних процедур для підприємств, які протягом тривалого часу провадять зовнішньоекономічну діяльність та не порушують митне та податкове законодавство.

Ефективність митної діяльності, спрямованої на захист ПІВ та недопущення переміщення контрафактних товарів через митний кордон України, залежить від кваліфікації працівників митниць у сферах інтелектуальної власності та митної справи. Проте сьогодні ситуація з підготовки кадрового потенціалу у сфері інтелектуальної власності вкрай критична, хоча розвиток ринку об'єктів ПІВ спонукає до вдосконалення правового регулювання їх обігу та створює підґрунтя для поглиблення та удосконалення освіти у сфері інтелектуальної власності.

Щороку вища освіта у сфері інтелектуальної власності має великий попит серед тих, хто у своїй практичній діяльності потребує поліпшення знань та навичок. Випускниками стають переважно працівники митниць, слідчих органів, судів, прокуратури, поліції, тобто представники

правоохоронних органів, на яких безпосередньо покладені обов'язки захисту ПІВ від порушень і протиправних посягань. Викладають цим категоріям працівників такі спеціалізовані навчальні курси: особливості кваліфікації злочинів у сфері інтелектуальної власності, методика розслідування справ у сфері інтелектуальної власності, порушення правил переміщення об'єктів ПІВ через митний кордон, процедура адміністративного розгляду порушень, основи криміналістичних досліджень злочинів у сфері інтелектуальної власності, основи судової експертизи у сфері ПІВ.

Відсутність кваліфікованих спеціалістів у сфері інтелектуальної власності, як стверджують О. Ш. Чомахашвілі та О. А. Ляшенко, призводить до труднощів з фіксацією правопорушень, установленням їх кваліфікацій, оформленням, проведенням попереднього розгляду матеріалів справ та доведенням їх до логічного завершення [2, с. 12; 3, с. 10].

Зауважимо, що ефективність митної діяльності, спрямованої на недопущення переміщення контрафактних товарів через митний кордон України, залежить від рівня підготовленості персоналу до виконання своїх функціональних обов'язків. При цьому слід наголосити, що працівникам митниць бракує спеціальних знань із питань інтелектуальної власності. До того ж скасування МОН України обов'язкового викладання дисципліни «Інтелектуальна власність» у ВНЗ вкрай негативно відбивається на підготовці митників, які в майбутньому перевірятимуть товар на наявність порушення ПІВ. Скасування обов'язкового викладання курсу з інтелектуальної власності суперечить і зобов'язанням України перед ЄС в частині удосконалення правової основи охорони та захисту ПІВ, концепційним завданням реформування державної митної справи. Тому вважаємо доцільним повернути цю дисципліну до навчального плану всіх ВНЗ III–IV рівнів акредитації незалежно від їх підпорядкування і форми власності для студентів, які навчаються за освітньо-професійними програмами магістра.

Отже, для ефективного захисту ПІВ на митному кордоні України слід створити ефективну систему управління митницями, функціонування якої дозволить оперативно боротися з переміщенням контрафактних товарів.

Список бібліографічних посилань

1. Про схвалення Концепції залучення компаній (радників) до реформування митниць Державної фіскальної служби : розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.02.2016 № 267-р. *Офіційний вісник України*. 2016. № 30. Ст. 1213.
2. Чомахашвілі О. Ш. Адміністративно-правове регулювання охорони прав на промислові зразки в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2008. 19 с.
3. Ляшенко О. А. Адміністративно-правове регулювання діяльності ОВС в сфері захисту права інтелектуальної власності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Херсон, 2011. 19 с.

Одержано 03.03.2019

УДК 341.217

Павло Вікторович ФОМІН,

аспірант кафедри міжнародного і європейського права

юридичного факультету

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ СПІВРОБІТНИКІВ МІЖНАРОДНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ (ІНТЕРПОЛ)

Міжнародна організація кримінальної поліції – Інтерпол (далі –Організація) була заснована задля досягнення таких цілей, як забезпечення та сприяння якомога ширшій взаємодопомозі між усіма органами кримінальної поліції в межах законів, які існують у різних країнах, і в дусі «Загальної декларації прав людини» та створення і розвитку установ, які можуть здійснити ефективний внесок у запобігання і припинення злочинів (ст. 2) [1]. Досягнення означених цілей забезпечується шляхом ефективного та належного виконання функцій співробітниками організації. У Генеральному секретаріаті Інтерполу працює близько 800 співробітників з різних держав світу. Приблизно третина – прикомандировані від своїх національних правоохоронних органів держав-членів Інтерполу; інші є міжнародними цивільними службовцями, найнятими за контрактом безпосередньо Організацією. Так, Статутом Інтерполу закріплено, що Генеральний

секретаріат складається з Генерального секретаря, технічного й адміністративного персоналу, який забезпечує роботу Організації (ст. 27) [1]. Положеннями про персонал також визначено, що посадові особи Організації є міжнародними посадовими особами, тому їх обов'язки є не національними, а виключно міжнародними; вони зобов'язані виконувати свої функції і виключно з урахування інтересів Організації та не повинні запитувати або отримувати жодні інструкції від будь-якого уряду або органу, не пов'язаного з Організацією (положення 1.2) [2]. Крім цього, такий персонал має дотримуватися основних цінностей у своїй діяльності, серед яких повага, чесність, командна робота та інновації. Міжнародні посадові особи повинні керуватися такими цінностями, які вони втілюють у своїй роботі і повсякденній діяльності за допомогою відповідних дій і поведінки. Разом з тим, варто зазначити, що проходження міжнародної цивільної служби нерідко може бути пов'язано з порушенням прав службовців, закріплених як основними міжнародно-правовими актами з прав людини, так і внутрішнім правом організації (Правила, положення, інструкції про персонал тощо), що у свою чергу може негативно вплинути на роботу Організації в цілому. З огляду на це, важливою умовою недопущення і припинення таких випадків та відновлення порушених прав службовців є необхідність створення внутрішніх механізмів захисту персоналу.

Керівництвом для персоналу, що включає в себе Положення і Правила про персонал закріплено внутрішні положення, що регулюють діяльність посадових осіб Інтерполу. Ними детально регламентовано основні умови роботи, права й обов'язки, порядок захисту прав персоналу тощо.

Так, відповідно до Положень про персонал будь-яка посадова особа Організації або, за можливості, будь-яка особа, зазначена у статті II (6) Статуту Адміністративного трибуналу Міжнародної організації праці (далі – АТ МОП), може оскаржувати адміністративне рішення, прийняте Генеральним секретарем, яке завдає шкоди її інтересам і суперечить умовам її трудового договору або будь-яким відповідним нормам цих Положень, Правил про персонал або Інструкцій для персоналу; подавати скаргу в письмовому вигляді з проханням до Генерального секретаря прийняти рішення за її справою, підстави якого раніше не були предметом будь-якого рішення Генерального секретаря. Генеральний секретар повинен повідомити про своє рішення, зазначивши причини, відповідній посадовій особі протягом 60 календарних днів після отримання скарги. Ненадання відповіді в означений термін вважається непрямим рішенням про відхилення, яке також може бути оскаржене.

Рішення може бути оскаржено в межах Організації або через процедуру перегляду («Review procedure») чи безпосередньо через процедуру внутрішнього оскарження («The internal appeal procedure»). Ці дві процедури не можуть бути ініційовані одночасно стосовно одного і того ж рішення (положення 13.1) [2].

Оскарження рішення в порядку процедури перегляду або процедури внутрішнього оскарження має бути здійснено в межах встановлених строків позовної давнини: 30 календарних днів з моменту повідомлення про оскаржуване рішення – для процедури перегляду та 60 календарних днів – для внутрішнього оскарження (правило 13.1.1). У будь-якому випадку запит має бути поданий в письмовій формі, підписаний і датований заявником та містити такі документи: копія оскаржуваного рішення, письмовий виклад обставин (правило 13.1.2). Після отримання запиту, Генеральний секретар здійснює його перевірку на предмет прийнятності і приймає відповідне рішення про відхилення або прийняття запиту (13.1.3).

У випадку використання всіх засобів, наявних у розпорядженні посадової особи відповідно до положення 13.1 Положень про персонал, вона має право звернутися до АТ МОП (положення 13.4). Відповідно до положень статті VII (2) Статуту АТ МОП, апеляція повинна бути подана протягом 90 календарних днів з моменту повідомлення посадової особи про оскаржуване рішення [3]. Крім цього, за погодженням з посадовою особою, Генеральний секретар може звільнити останню від обов'язку вичерпати внутрішні процедури, уповноваживши її оскаржити рішення безпосередньо до АТ МОП. У таких випадках оспорюване рішення є остаточним і вважається, що посадова особа вичерпала всі інші засоби його оскарження. Варто також зазначити, що в тому випадку, якщо Генеральний секретар не здійснить жодних дій протягом 60 календарних днів, коли йому буде передано запит про перегляд або внутрішню апеляцію, оспорюване рішення вважається остаточним і може бути оскаржене в АТ МОП. Подача апеляції до АТ МОП не зупиняє виконання оскаржуваного рішення (правило 13.4.1) [2].

Таким чином, виходячи з означеного вище, доходимо висновку, що захист прав співробітників міжнародних міжурядових організацій (далі – ММУО) відіграє важливу роль у

забезпеченні роботи організації в цілому. Задля цього в межах більшості ММУО функціонують внутрішні органи і процедури, метою яких є вирішення виникаючих спорів під час проходження міжнародної цивільної служби відповідними співробітниками.

Список бібліографічних посилань

1. Constitution of the ICPO-INTERPOL. URL: <https://www.interpol.int/About-INTERPOL/Legal-materials> (дата звернення: 11.03.2019).
2. Interpol Staff Manual II.C/SREG/GA/1987(2004)] [II.C/SRUL/EC/1988(2015). URL: <https://www.interpol.int/contentinterpol/search?SearchText=manual+staff&x=0&y=0> (дата звернення: 11.03.2019).
3. Статут Адміністративного трибунала Международной организации труда // International Labour Organization : сайт. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_498756.pdf (дата звернення: 10.03.2019).

Одержано 15.03.2019

УДК 341.4

Ліна Олександрівна ФОМІНА,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного і європейського права
юридичного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*

РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПРАВА НА БЕЗПЕКУ ЖЕРТВ І СВІДКІВ ЗЛОЧИНІВ В АКТАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Право на забезпечення безпеки є одним із основоположних у системі прав і свобод людини, що знайшло своє закріплення в універсальних і регіональних міжнародно-правових актах. Так, Загальною декларацією прав людини 1948 р. гарантовано право кожної людини на життя, свободу і особисту недоторканність (ст. 3). Аналогічна за змістом норма відображена в положеннях Міжнародного пакту про громадянські й політичні права 1966 р. (ст. 9 (1)), Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (ст. 5 (1) тощо). Питання безпеки людини також є обговорюваним у межах Європейського Союзу (далі – ЄС). Так, у проголошеній Європейським парламентом, Радою і Комісією Хартії основних прав ЄС закріплено, що кожна людина має право на фізичну недоторканність і недоторканність психіки (ст. 3 (1)).

Варто зазначити, що велика кількість документів, прийнятих у межах ЄС, присвячена питанням забезпечення безпеки жертв і свідків злочинів. Так, у прийнятій 23 листопада 1995 р. Резолюції №95/C/327/04 «Про захист свідків у боротьбі з міжнародною організованою злочинністю» Рада ЄС закликала держав-учасниць гарантувати належний захист свідків із урахуванням таких рекомендацій як, зокрема: можливість компетентних органів, за власною ініціативою або на прохання свідка, прийняти рішення, відповідно до якого відомості про свідка будуть відомі лише цим органам; можливість використання аудіовізуальних засобів при дачі показань свідками (п. А (6) (8) [1].

15 березня 2001 р. Рада ЄС прийняла основоположне рішення «Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві», в якому зазначено, що кожна держава-учасниця має забезпечити відповідний рівень захисту для жертв та, де це прийнятно, їхніх родин або осіб в аналогічній ситуації, особливо щодо їхньої безпеки та захисту їхнього особистого життя там, де, на думку компетентних осіб, існує ризик дій у відповідь або серйозне свідоцтво твердого наміру порушити їхнє особисте життя; кожна держава-учасниця повинна гарантувати, що там, де існує необхідність захисту жертв, особливо найбільш вразливих з них, від наслідків надання свідчень у відкритому судовому засіданні, жертвам можуть, за рішенням суду, надати право давати свідчення таким способом, який допоможе у досягненні цієї мети будь-якими доступними засобами, що сумісні з її основними правовими принципами. Окрім того, акцентовано увагу на необхідності уникати контакту між жертвами та правопорушниками у приміщенні суду, якщо тільки такий контакт не є необхідним для кримінального судочинства та рекомендовано там, де це прийнятно, створити в судових приміщеннях спеціальні кімнати очікування для жертв (ст. 8 (1) (3) (4)) [2].

Положеннями Директиви Європейського парламенту та Ради ЄС 2012/29/ЄС від 25 жовтня 2012 р. «Про встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки і захисту жертв

злочинів, а також про заміну Рамкового Рішення 2001/220 / ПВД Ради ЄС» (далі – Директива 2012/29/ЄС) також приділено увагу забезпеченню безпеки людини. Так, Європейський парламент і Рада ЄС, приймаючи вказану Директиву, брали до уваги конкретні обставини, зокрема, що злочин є протиправним діянням щодо суспільства, а також порушенням особистих прав жертв злочинів. У зв'язку з цим жертви злочинів вимагають до себе шанобливого, коректного і професійного ставлення і поведінки, що виключає дискримінацію будь-якого роду за ознаками раси, кольору шкіри, етнічного або соціального походження, генетичними ознаками, мови, релігії чи переконань, політичних або інших переконань, належності до національних меншин, майнового стану, народження, інвалідності, віку, статі, гендерного вираження, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, посвідки на проживання або здоров'я. При здійсненні будь-яких контактів уповноважених органів, що діють у межах кримінального провадження, з жертвами злочинів, а також при наданні будь-якої допомоги, пов'язаної з безпосереднім контактом, у межах надання підтримки жертвам або відновлювального правосуддя мають бути враховані особисте становище та нагальні потреби жертв злочину, їхній вік, стать, можлива інвалідність і ступінь зрілості при повній повазі їхньої фізичної, психічної і моральної недоторканності. Жертви злочинів повинні бути захищені від вторинної та повторної віктимізації, від залякування та помсти, отримувати відповідну підтримку з метою сприяння їхньому відновленню, мати доступ до правосуддя. Положеннями Директиви 2012/29/ЄС передбачено використання таких заходів забезпечення безпеки жертв злочину як вжиття належних заходів для запобігання контактам жертв злочинів і членів їхніх сімей з правопорушником в приміщеннях, де здійснюється кримінальне судочинство, за винятком випадків, коли цього вимагають обставини справи, при цьому на держав-членів ЄС покладається обов'язок оснащення нових будівель судів окремими зонами очікування для жертв (ст. 19); забезпечення державами-членами ЄС можливості прийняття уповноваженими органами в ході кримінального судочинства належних заходів щодо захисту приватного життя, в тому числі персональних характеристик жертви злочину, розглянутих під час проведення індивідуальної оцінки, а також зображень жертви злочину і членів сім'ї (ст. 21 (1)) [3].

В актах ЄС також приділяється увага забезпеченню безпеки вразливих категорій осіб, зокрема, положеннями Рамкового рішення №2002/629/ПВД Ради ЄС про боротьбу з торгівлею людьми закріплено, що діти, які стали жертвами передбаченого злочину, повинні розглядатися в якості особливо вразливих потерпілих відповідно до положень Рамкового рішення 2001/220/ПВД Ради від 15 березня 2001 р. «Про статус потерпілих в кримінальному процесі». Коли жертвою злочину виступає дитина, держави-учасниці повинні вживати всіх можливих заходів з метою забезпечити адекватну допомогу її родині (ст.7 (2) (3)) [4].

Таким чином, виходячи з вищевикладеного доводимо висновок, що прийняті в межах ЄС правові акти містять як загальні рекомендації, так і конкретні заходи забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, зокрема, жертв, свідків злочину.

Список бібліографічних посилань

1. Resolution of the Council of 23 November 1995 on the protection of witnesses in the fight against international organized crime 95/C 327/04. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=CELEX:31995Y1207\(04\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=CELEX:31995Y1207(04)) (дата звернення: 01.03.2019).
2. Council framework decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings. URL: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/framework_decision_2001_220_on_standing_of_victims_in_criminal_proceedings_en_1.pdf (дата звернення: 06.03.2019).
3. Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029> (дата звернення: 10.03.2019).
4. Council Framework Decision of 19 July 2002 on combating trafficking in human beings 2002/629/JHA. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32002F0629> (дата звернення: 11.03.2019).

Одержано 15.03.2019

УДК 343.977

Олександр Павлович ФРОЛОВ,*завідувач навчальної лабораторії кафедри фінансових розслідувань
факультету підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації
працівників податкової міліції
Національного університету державної фіскальної служби України*

СПЕЦИФІКА ДЕЯКИХ СУБ'ЄКТІВ ОБШУКУ У ФОРМІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОПЕРАЦІЇ

Обшук є однією з невідкладних слідчих (розшукових) дій, що регламентується ст. 233–236 КПК України. В сучасних умовах він набув нових особливостей та проводиться у значній кількості кримінальних проваджень в новій організаційній формі – формі спеціальної операції.

Ми вже раніше пропонували власне визначення поняття «обшук у формі спеціальної операції». На нашу думку, обшук у формі спеціальної операції – це характерна для сучасних умов нова організаційна форма провадження слідчої (розшукової) дії, яка вже достатньо широко здійснюється на практиці, і полягає у примусовому дослідженні приміщень (споруд), що мають значну за розмірами площу і (або) розділених на багато кімнат (відсіків), великих ділянок місцевості, а також крупних транспортних засобів, великою кількістю суб'єктів з метою відшукування та вилучення множинності приховуваних доказів злочину, предметів і цінностей набутих злочинним шляхом, і які підлягають конфіскації, розшуку осіб і трупів, що здійснюється в умовах подолання протидії розслідуванню або загрози такої протидії [2, с. 323].

Розглядаючи загальні положення проведення обшуку у формі спеціальної операції ми вже приділяли увагу особам (суб'єкти обшуку), що приймають участь у здійсненні таких заходів [3, с. 196–198]. Разом з тим, кожен із суб'єктів обшуку у формі спеціальної операції, виходячи з її розуміння, ознак і особливостей організації має свою специфіку, що потребує більш детального розгляду. Даваймо розглянемо специфіку деяких суб'єктів обшуку у формі спеціальної операції.

Слідчий, відповідно до п. 17 ч. 1 ст. 3 КПК України, визначається як службова особа відповідних державних органів, уповноважена в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень. Повний перелік повноважень слідчого, якими його наділено для виконання зазначеної функції, визначено у ст. 40 КПК України. Зокрема, відповідно до п. 2, 3 ч. 2 цієї статті, слідчий уповноважений проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, встановлених цим Кодексом та доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам.

Вочевидь, що для проведення традиційного обшуку цілком достатньо присутності одного слідчого, який може особисто здійснити або проконтролювати цей захід, що проводиться на незначній території за участі невеликої кількості суб'єктів.

Дещо по іншому ситуація складається при провадженні обшуку у формі спеціальної операції. Обшук в такій організаційній формі тактично схожий з груповим обшуком, оскільки обшукуваний об'єкт має велику площу і для здійснення пошуку його доцільно поділити на окремі ділянки або сектори. Безперечно, один слідчий не зможе особисто керувати пошуковими заходами, що проводяться на кожній такій ділянці. У таких випадках доцільно залучити для проведення обшуку в формі спеціальної операції декількох слідчих, які будуть керувати окремими ділянками (секторами) обшуку. У такому випадку в спеціальній операції є доцільною участь **керівника органу досудового розслідування** який, відповідно до своїх повноважень, передбачених ст. 39 КПК України може, як просто контролювати роботу своїх підлеглих, так і особисто очолити спеціальну операцію.

Прокурор. У п. 15 ч. 1 ст. 3 КПК України зазначається, що під цим терміном розуміються службові особи, перелічені в законі, які діють у межах повноважень, визначених цим Кодексом. Функція прокурора на стадії досудового розслідування, відповідно до ч. 2 ст. 36 КПК України визначається як нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Повний перелік повноважень прокурора, якими його наділено для виконання зазначеної функції, визначено у ст. 36 КПК України. Зокрема, згідно з п. 4, 5 ч. 2 цієї статті, прокурор уповноважений доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих

(розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) дії та процесуальні дії в порядку, визначеному цим Кодексом, а також доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам.

Вочевидь, при проведенні обшуку у формі спеціальної операції прокурор, відповідно до своїх повноважень може, як контролювати роботу слідчих та співробітників оперативних підрозділів, які за його дорученням виконують зазначену слідчу (розшукову) дію, так і особисто очолити спеціальну операцію.

Співробітники оперативних підрозділів. Відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 36, п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України прокурор, слідчий уповноважені доручити проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам.

Оперативні підрозділи здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора (ч. 1 ст. 41 КПК України).

Практика показує, що без участі співробітників оперативних підрозділів на сьогодні не проводиться жодного обшуку. При проведенні обшуку у формі спеціальної операції доцільне залучення значної кількості співробітників оперативних підрозділів, а також керівників оперативних підрозділів. В таких заходах можуть приймати участь не один, а декілька оперативних підрозділів різної фахової направленості і різних відомств. Основною функцією співробітників оперативних підрозділів є безпосереднє здійснення пошукових заходів, але при недостатній кількості слідчих вони можуть керувати окремими ділянками таких заходів, а також виконувати інші функції.

Спеціаліст. Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок (ч. 1 ст. 71 КПК України).

З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в обшуку має право запросити спеціалістів (ч. 1 ст. 236 КПК України). Однак, якщо при проведенні традиційного обшуку запрошується один спеціаліст (іноді два чи три), що має, як правило криміналістичні знання, то для обшуку у формі спеціальної операції необхідно більша кількість спеціалістів, які мають більш широкий спектр спеціальних знань, оснащені спеціальною технікою і залучаються для надання допомоги у виявленні, фіксації та вилученні доказів.

Працівники підрозділів фізичного захисту. Працівники спецпідрозділів силових структур правоохоронних органів, у тому числі і працівники підрозділів фізичного захисту, у своїй більшості перебувають на штатних посадах оперативних уповноважених, тобто є співробітниками оперативних підрозділів, а тому, відповідно до ч. 1 ст. 41 КПК України, вони можуть здійснювати слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора, користуючись при цьому повноваженнями слідчого (ч. 2 ст. 41 КПК України).

Підрозділи фізичного захисту залучаються для участі в слідчих (розшукових) діях та інших заходах у випадках, коли є реальна загроза активного, у тому числі збройного опору і непокорі законним вимогам службових осіб, що їх проводять, у тому числі і при проведенні обшуку у формі спеціальної операції.

Інші особи. Серед інших осіб, так або інакше присутніх при проведенні обшуку у формі спеціальної операції, особливу увагу необхідно приділити представникам засобів масової інформації. Дуже часто кримінальні провадження, що потребують здійснення такого роду обшуків, мають великий суспільний резонанс і тому не можуть залишитись по за увагою журналістів. Як показує практика представники засобів масової інформації прибувають на місце проведення обшуку у формі спеціальної операції, як тільки він розпочинається.

На нашу думку деякі журналісти можуть бути присутніми на обшукуваному об'єкті і навіть особисто спостерігати за окремими елементами спеціальної операції, якщо це з організаційних або тактичних міркувань не буде заважати роботі службових осіб, що проводять обшук. Рішення про допуск або видалення окремих представників засобів масової інформації приймає особа, що здійснює загальне керівництво спеціальною операцією (слідчий, прокурор, керівник органу досудового розслідування). Також можлива спеціальна акредитація журналістів, що мають право бути присутніми при здійсненні таких заходів.

Отже, підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що кожен із перерахованих суб'єктів обшуку у формі спеціальної операції має свою специфіку, яка в сучасних умовах може мати різні варіативні комбінації та набувати більш широкого змісту.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. (із змінами та доповненнями станом на 17.09.2018 р.) : офіційний текст. Київ : Правова єдність, 2018. 319 с.
2. Фролов О. П. Поняття та основні риси обшуку у формі спеціальної операції. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. Вип. 1–2 (10–11). С. 318–324.
3. Фролов О. П. Суб'єкти обшуку у формі спеціальної операції (загальна характеристика) // Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 листоп. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 196–198.

Одержано 03.04.2019

УДК 341.23

Максим Сергійович ХАВРАТ,

*аспірант кафедри міжнародного і європейського права
юридичного факультету*

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ОРГАНІВ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Діяльність співробітників поліцейських органів відіграє важливу роль у сучасному демократичному суспільстві з огляду на те, що розслідування злочину є першим важливим кроком у системі відправлення правосуддя та тим засобом, за допомогою якого особи, що обвинувачуються у скоєнні злочину, можуть бути притягнуті до суду для встановлення їхньої вини чи невинуватості. Означене є важливим для забезпечення благополуччя суспільства в цілому, оскільки злочинність порушує нормальне життя людей і перешкоджає економічному та соціальному розвитку держави. З цих причин проведення ефективного розслідування з дотриманням етичних норм і законів є вкрай важливим аспектом роботи поліції (п. 299) [1].

Так, для забезпечення дотримання етичних норм у ході розслідування злочину необхідно, щоб співробітник поліції поважав людську гідність і права людини та дотримувався вимог закону. У демократичному суспільстві діяльність з розслідування злочинів передбачає підзвітність поліцейських суспільству та їх відданість інтересам суспільства. Крім того, слідство має проводитися з належним урахуванням принципу недопущення дискримінації (п. 302) [1].

Варто зазначити, що більшість осіб, які беруть участь у забезпеченні охорони правопорядку, дотримуються зобов'язання з честю нести службу відповідно до встановлених вимог і при виконанні своїх обов'язків постійно демонструють прихильність високим стандартам сумлінності та дотримуються передбачених законом процедур, що регламентують їхню діяльність. У більшості країн поліції надаються повноваження щодо захисту основних прав і свобод людини, закріплених як міжнародно-правовими актами в галузі прав людини універсального і регіонального характеру (Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Хартія основоположних прав людини 2000 р. тощо), так і національним законодавством держав [2, с. 1].

Акцент на дотриманні прав людини зроблено і в міжнародно-правових актах, що безпосередньо регулюють діяльність поліції. Так, Кодексом поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку 1979 р. закріплено, що при виконанні своїх обов'язків посадові особи з підтримання правопорядку, зокрема, особи наділені поліцейськими повноваженнями, поважають і захищають людську гідність та підтримують і захищають права людини щодо всіх осіб (ст. 2) [3].

У розробленому Радою Європи Європейському кодексі поліцейської етики 2001 р. визначено цілі поліції, до яких також віднесено захист і дотримання основних прав і свобод людини в тому вигляді, в якому вони закріплені, зокрема, в Європейській конвенції про права людини (п. I) [4].

У Брюссельській декларації про системи кримінального правосуддя 2006 р. члени Ради міністрів ОБСЄ погодилися з тим, що «при виконанні свого обов'язку співробітники

правоохоронних органів зобов'язані поважати і захищати людську гідність та підтримувати й охороняти права людини всіх осіб» [5].

Разом з тим, у будь-якому поліцейському закладі є співробітники, які тією чи іншою мірою запламували свою репутацію, відмовившись слідувати стандартам чесності і професіоналізму, характерним для поліцейської сфери в цілому. У більшості країн поліції надаються повноваження для захисту основних прав і свобод, проте наділення такими повноваженнями одночасно створює можливості для грубого зловживання ними [2, с. 1].

Дії, що ставлять під сумнів сумлінність співробітників поліції, варіюються від отримання або зберігання доказів без дотримання належної процедури до прямого порушення прав підозрюваних, включаючи примус до дачі свідчень (іноді за допомогою застосування тортур), підкидання і фальсифікації доказів або надання неправдивих свідчень у суді (лжесвідчення) [2, с. 3].

Проблема фундаментальних прав може бути двоякою, з одного боку, зачіпаючи культуру і підхід поліції, з іншого, породжуючи конфлікти особистих цінностей. Певні втручання нелегко привести у відповідність з принципами основних прав, і поліція часто змушена приймати швидкі рішення і не завжди може задуматися про сумісність своїх дій з основними правами. Необхідно мати як мінімум деякі базові знання у цій сфері, що спонукає до постійного підвищення кваліфікації, а саме обізнаності з положеннями нормативно-правових актів з прав людини міжнародного і національного характеру. Важливе значення також має обмін інформацією між правоохоронними органами держав; співпраця на рівні міждержавних спеціалізованих інституційних структур; проведення міжвідомчих міжнародних нарад і форумів тощо.

Підсумовуючи означене, слід констатувати, що з огляду на важливу роль співробітників правоохоронних органів у захисті прав людини, необхідно зробити так, щоб права людини були одним з основних компонентів їх професійної підготовки, а самі співробітники відчували відповідальність за захист законослухняних осіб і дотримувалися правил поведінки з особами, які скоїли злочин.

Список бібліографічних посилань

1. Обязанности и функции сотрудников полиции. Часть третья // Объединенные Нации Права Человека : сайт. URL: <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/training5part3ru.pdf> (дата звернення: 11.03.2019).
2. Работа полиции. Добросовестность и подотчетность полиции : пособие по оценке систем уголовного правосудия / Управление ООН по наркотикам и преступности. Нью-Йорк : ООН, 2010. URL: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/10-52547_1_Policing_2_ebook.pdf (дата звернення: 11.03.2019).
3. Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка : принят резолюцией 34/169 Ген. Ассамблеи ООН от 17 декабря 1979 г. // Организация Объединенных Наций : офиц. сайт. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/code_of_conduct.shtml (дата звернення: 11.03.2019).
4. Recommendation Rec(2001)10 of the Committee of Ministers to member states on the European Code of Police Ethics. URL: <https://rm.coe.int/16805e297e> (дата звернення: 11.03.2019).
5. Брюссельская декларация о системах уголовного правосудия : от 05.12.2006 // ОБСЕ : офиц. сайт. URL: <https://www.osce.org/ru/mc/23021?download=true> (дата звернення: 11.03.2019).

Одержано 15.03.2019

УДК 343.985

Олександр Олександрович ХАНЬ,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри загальноправових дисциплін факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9912-1547>

ПРОГРАМУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ОРГАНАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Розслідування злочину – складний, системний пізнавальний процес, який вимагає постійного вдосконалення на основі досягнень науки і передового досвіду. Ускладненість цього процесу, в першу чергу, зумовлюється об'єктом пізнання, яким є злочин як подія минулого, що має ретроспективну спрямованість. Розслідування здійснюється в умовах недостатності інформації

про подію злочину, дефіциту часу, при постійній зміні обстановки, нерідко при протидії з боку злочинця та інших заінтересованих осіб. З іншого боку, Кримінальний процесуальний кодекс вимагає від слідчого забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [1]. У зв'язку з чим, протягом всього часу з моменту формування перших криміналістичних знань вчені у своїй діяльності прагнули надати правозастосовним органам рекомендації, які відповідали б стану розвитку науки та допомагали слідчому у пошуку шляхів розв'язання завдань, що постають перед ним під час розслідування злочинів [2, с. 55].

В останні роки слід відмітити активізацію розробок з криміналістичного програмування, у тому числі й з провадження окремих слідчих (розшукових) дій [3]. Цю наукову тенденцію треба пов'язувати, з одного боку, з бажанням віднайти нові наукові форми надання організаційно-тактичних порад слідчому. А саме таких, які за своєю сутністю є більш лаконічними, детермінованими ситуаціями, що виникають, і мають пряму рекомендаційну форму до реалізації. Всім цим вимогам відповідає саме категорія «програмування». З іншого боку – така можливість постала завдяки достатньому рівню розробленості загальних положень криміналістичної тактики та тактики провадження окремих слідчих дій (класифікацій типових ситуацій окремих слідчих дій та розроблених відповідно до них окремих тактичних прийомів, їх систем, спрямованих на управління такими ситуаціями). Справа в тому, що передумовою програмування окремих слідчих дій завжди є дослідження зазначених елементів криміналістичної тактики, виявлення їх закономірностей, типізація.

За змістом програми провадження окремих слідчих (розшукових) дій мають включати в себе два складових елементи : (1) правила рекомендаційного характеру, що передбачають можливість багатоваріантного підходу до вирішення певних завдань; (2) жорстко детерміновані алгоритми, що мають вигляд чітко визначеного переліку дій (кроки алгоритму). Правила рекомендаційного характеру забезпечують можливість варіантного підходу до визначення шляхів і засобів розв'язання завдань, залежно від ситуації, що склалася. Алгоритмічна складова програм провадження окремих слідчих дій більш упредмечена і має обмежену сферу реалізації. Зокрема алгоритми можуть бути побудовані відносно дій з підготовки до провадження окремих слідчих (розшукових) дій, застосування комплексу тактичних прийомів, спрямованих на вирішення певного завдання, наприклад, алгоритм тактичних прийомів викриття неправдивих показань неповнолітнього підозрюваного, тощо.

Саме тому, програмування слідчих (розшукових) дій доцільно визначати як побудову системи дій, а також надання правил рекомендаційного характеру залежно від типових ситуацій, що визначають оптимальну процедуру провадження окремої слідчої (розшукової) дії з метою досягнення найбільш ефективного результату.

Схему використання слідчим програми при провадженні слідчої (розшукової) дії можливо уявити таким чином: формулюючи завдання проведення окремої слідчої (розшукової) дії, слідчий керується розробленими вченими – криміналістами програмами, в яких відповідно до типових версій та слідчих ситуацій надані варіанти найбільш оптимального вирішення такого роду завдань. Виходячи з слідчої ситуації, що склалася, з огляду на свої можливості та положення типової програми, він визначає найбільш ефективні та раціональні шляхи вирішення завдань конкретного акту розслідування. Таким чином, програма у жодному разі не пригнічує евристичну складову слідчої діяльності, а навпаки виступає своєрідним стимулюючим її засобом.

Поряд з цим, програми провадження окремих слідчих (розшукових) дій характеризуються рядом інших переваг: вони є багатоваріантними, тобто у них передбачено декілька моделей дій слідчого відповідно до типових ситуацій слідчої дії. Це дозволить їм користувачеві обрати таку з них, яка є найбільш продуктивною, виходячи із ситуації, що склалася, і придатною для здійснення подальшого планування слідчої дії; вони створюються на базі передових досягнень криміналістики та інших наук, положення і рекомендації яких застосовуються у практиці боротьби зі злочинністю; програми провадження окремих слідчих (розшукових) дій відтворюють оптимальну послідовність дій слідчого, дотримання яких є запорукою успішного проведення розслідування, отримання максимально позитивного результату, якісного збирання доказів; розроблені у криміналістиці програми провадження окремих слідчих (розшукових) дій є доступними для прийняття і застосування слідчим: передбачається можливість їх застосування

з допомогою комп'ютерної техніки, так званих «кишенькових» персональних комп'ютерів. що відкриває перед слідчим можливість їх оперативного використання у «польових умовах»; особливу цінність програми мають для молодих, малодосвідчених слідчих, які не володіють достатньо високим рівнем знань емпіричного походження, які б дозволи їм оперативну та у вірному напрямку організовувати слідчу (розшукову) дію, виявляти, досліджувати та оцінювати під час її провадження криміналістично-релевантну інформацію про обставини злочину. Проблема відсутності досвіду слідчий може вирішити саме за допомогою відповідних програм, саме вони дозволяють слідчому максимально ефективно організувати проведення конкретної слідчої (розшукової) дії.

Наостанок слід зазначити, що програми можуть активно використовуватись при вирішенні типових завдань, що виникають й в інших сферах правозастосовної діяльності органів Національної поліції України. Наприклад, щодо належного провадження у справах про адміністративні правопорушення в цілому, або ж проведенні заходів забезпечення провадження в справах про адміністративні правопорушення чи превентивних (примусових) поліцейських заходів. Вказане зумовлене тим, що під час адміністративної діяльності органів національної поліції також виникають типові ситуації, відповідні їм типові тактичні завдання, що викликає необхідність застосування оптимального алгоритму їх вирішення.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-17 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 30.03.2019).
2. Сергеев Л. А. Планирование расследования. М. : Всесоюз. ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1975. 115 с.
3. Хань О. О. Теоретичні основи планування та програмування слідчих (розшукових) дій : автореф. дис. ... канд юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. 20 с.

Одержано 02.04.2019

УДК 340.12

Юрій Анатолійович ХОЛОД,

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри загальноправових дисциплін факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1264-7656>;*

Йозеф ЗАТЬКО,

*доктор юридичних наук, професор,
ректор Європейського інституту
післядипломної освіти (Словацька Республіка)*

ПАРАДИГМИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ОГЛЯД

Правова держава – як певна теорія та відповідна практика організації політичної влади та забезпечення прав і свобод людини – є одним із суттєвих досягнень цивілізації. Зародки теорії правової держави у формі гуманістичної ідеї, як вимога відновити принцип демократизму, встановити та забезпечити свободу людей (розуміється лише для представників панівного, рабовласницького класу), керуватися правом та законом зустрічаються вже у мислителів стародавньої Греції, Риму, Китаю, Індії. Так, окремі ідеї, що виражають смисл правової держави, містяться у працях Платона («Держава», «Політика», «Софіст»), Аристотеля («Політика», «Етика»), Цицерона («Діалоги»).

Політико-правові ідеї та інститути Стародавньої Греції та Риму, античний досвід демократії, республіканізму та правопорядку справили значний вплив на формування численних теоретичних уявлень, а потім й практики правової держави.

Важливою, хоча деякою мірою і проміжною, віхою між античністю та Новим часом у розвитку державознавчих та правознавчих ідей, стала християнська історіософська концепція Нового Заповіту. Принциповим її досягненням став постулат упокорення державі не через острах, а за внутрішнім переконанням. Йдеться, насамперед, про державу, влада якої дотримується

християнських чеснот справедливості, є провідником волі Божої, а не свавілля чи тиранії гріховної людини.

В історичному ракурсі виникнення формули «правової держави» пов'язано з гуманістичними ідеями епохи Відродження, розквітом школи природного права, котра виступила поборницею закріплення у законі гуманних, загальнолюдських цінностей. В умовах нічим не обмеженого абсолютизму королівської влади, свавілля бюрократичної адміністрації та поліції, всесилля феодально-монархічної державності народжуваний клас буржуазії та представники її інтересів виступали за обмеження правом, законом цього всевладдя. Ліберально-гуманістичний характер вимог введення режиму «правової держави» визначався перш за все тим, що під захист права від свавілля влади брався індивід. Мова йшла про встановлення законом межі втручання державної влади у приватну сферу, з одного боку, та про надання індивіду статусу громадянина, суб'єкта права, з іншої.

Біля витоків нових державознавчих ідей стояли такі різні, але неординарні постаті як Н. Мак'явелі та Ж. Боден. У своїх працях вони обстоювали постулат рівності людей перед законом, що сприймалося як виклик середньовічній феодальній традиції, побудованій на жорсткій ієрархічній системі. Подальший розвиток концепції правової держави пов'язаний з іменами цілою плеяди видатних мислителів та прогресивних діячів: Г. Гроція, Б. Спінози, Т. Гоббса, Д. Локка, Ш. – Л. Монтеск'є, Д. Дидро, П. Гольбаха, Т. Джеферсона.

Значні особливості мав генезис німецької доктрини «правової держави», яка на межі XVIII – XIX ст. спиралася на достаньо розповсюджені ідеї школи природного права та формулювалася, перш за все, як ідея пов'язаності держави правом, його основними, моральними засадами. Ідея «правової держави» була започаткована працями І. Канта та Г. В. Ф. Гегеля; її спеціальні юридико-правові розробки є у Альтузія, Пуффендорфа, Вольфа.

Засновник німецької класичної філософії І. Кант заклав підвалини сучасної концепції «правової держави» (хоча у Канта відсутній цей термін, але ідея правової держави виходить із всієї його концепції про право та державу). На думку філософа, справжнє призначення права полягає у надійному гарантуванні для людської моральності того соціального простору, у якому вона могла б нормально себе виявити, де могли б безперешкодно реалізуватися свобода і громадянська рівність індивідуумів. Держава, за Кантом, є об'єднання великої кількості людей, які підкоряються правовим законам [1, с. 232]. Найкращою державою він вважає республіку як правовий союз (але не як форму правління). Головне завдання держави, де суверенітет належить народу, полягає, за Кантом, у тому, щоб охороняти та гарантувати права та свободи громадян. Держава, стверджує філософ, повинна будуватися на засадах взаємної відповідальності особистості та держави. Держава та громадянин – рівні суб'єкти прав. Діяльність держави ґрунтується на правових законах, а ці закони, у свою чергу, повинні відповідати правовим принципам, суть котрих складають природні права людини.

Для іншого представника німецької класичної філософії Г. В. Ф. Гегеля правові закони та правова держава – це дійсність, тобто практична реалізованість розуму у певних формах буденного існування людей. Право, за Гегелем, є «царством реалізованої свободи, світ духу» [2, с. 31]. Держава, згідно з Гегелем, це також право, а саме – конкретне право (вся система права, що містить у собі визнання всіх інших, більш абстрактних прав – прав особистості, сім'ї та суспільства). З тією обставиною, що у цій діалектичній ієрархії прав держава як найбільш конкретне право перебуває на вершині правової піраміди, пов'язано гегелівське піднесення держави над індивідами та суспільством.

Необхідно відмітити наступну особливість історії виникнення та розвитку німецької доктрини «правової держави». Споріднена їй англосаксонська формула «панування права» була проголошена у США зразу як конституційний принцип та спиралася на вже існуючі державно-правові інститути, які у тій чи іншій мірі створювали платформу для її теоретичного обґрунтування. В іншій правовій та політичній ситуації виникла ідея «правової держави» в Німеччині. Ні державні, ні правові системи у дрібних князівствах Німеччини ні мали жодних передумов для формулювання достатньо цілісної концепції. За цих умов вона виникла як «повстання розуму» проти свавілля абсолютизму, як політична реакція проти безправ'я «вірнопідданих». Формула „правової держави” була антиподом «поліцейської держави», контроверзою адміністративного свавілля.

Поліцейська держава (найбільш завершений вигляд як у теорії, так й на практиці отримала у Пруссії) виникає в Європі у період історичного розвитку, відомого під назвою освіченого абсолютизму. Ця держава була одним із різновидів секуляризованої абсолютної монархії, яка

обґрунтовувалася теоріями природного права та суспільного договору, згідно з якими монарху надавалася влада над його підданими з метою забезпечення загального блага. Завдання адміністрації в поліцейській державі полягало в тому, щоб створити дійовий громадський порядок (поліцію). Центром влади в такій системі була абсолютна монархія, яка керувала з центру раціонально організованою ієрархією органів управління. Компетенція таких органів залишалася невизначеною, оскільки чиновники, які здійснювали волю монарха, були вільними від будь-яких правових обмежень, як і сам монарх. У поліцейській державі «урядова влада визначалася не стільки правовими нормами, скільки міркуваннями доцільності» [4, с.4].

Характерною властивістю поліцейського режиму була неймовірна регламентація громадського життя, дріб'язкова, настирлива опіка над підданими. Найбільш видатний її представник Х.Вольф убачав мету держави у здійсненні народного добробуту, народного щастя. Останнє розумілося в необмеженому та невизначеному смислі. На перший план висувався матеріальний бік і матеріальний добробут, сила та багатство. [4, с.5].

Досліджуючи феномен поліцейської держави, Б. А. Кистяківський дійшов до висновку, що держава «посідає місце народу, розглядає себе як самоціль та перетворює народ у підпорядкований засіб. Найбільш яскраво це виявляється в абсолютно-монархічній державі, де держава визнає себе не тільки самоціллю, а й єдиною можливою метою в суспільній свідомості людей, намагається перетворити народні маси у знаряддя для здійснення своїх завдань» [4, с. 481].

Прийнято вважати поліцейську державу повною протилежністю державі правовій, деякою історичною випадковістю. З таким твердженням можна погодитися лише у певній мірі. Поліцейська держава, виконавши свою місію, поступилася місцем, звичайно не без боротьби правовій державі. У контексті загальнофілософського та юридичного спору щодо поліцейської та правової держави, уявляється, що й соціальна держава своїми теоретичними підвалинами має як державу правову, так й поліцейську. Від першої вона сприйняла цінність прав людини, ідею свободи, від іншої – ідею гідного існування.

Список бібліографічних посилань

1. Кант И. Метафизические начала учения о праве // Сочинения : в 6 т. М. : Мысль, 1965. Т. 4., ч. 2. 326 с.
2. Гегель Г. В. Ф. Сочинения : в 14 т. М. : Соцэкгиз, 1934. Т. 7. 384 с.
3. Гессен В. М. Лекции по полицейскому праву. СПб. : Право, 1907. 240 с.
4. Кистяковский Б. А. Социальные науки и право: очерки по методологии социальных наук и общей теории права. М. : М. и С. Сабашниковы, 1916. 708 с.

Одержано 05.04.2019

УДК 340.132:351.74(479.22)

Павло Васильович ХОТЕНЕЦЬ,

кандидат юридичних наук,

суддя Господарського суду Харківської області,

доцент кафедри судострою та прокурорської діяльності

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків)

ОБМЕЖЕННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ РЕСПУБЛІКИ ГРУЗІЯ

Здійснюючи аналіз нормативної бази Республіки Грузія, що стосується обмежень в діяльності правоохоронних органів, в першу чергу, варто звернути увагу на положення, що встановлені Законом Грузії «Про поліцію» Характеризуючи приписи цього закону, слід зазначити, що нормативні обмеження діяльності поліції починають зустрічатися вже у статтях, що присвячені основним принципам діяльності поліції. Так, ст. 9 передбачає необхідність захисту і поваги основних прав і свобод людини викладаючи наступне: «Форми, методи і засоби здійснення діяльності поліції не повинні зазіхати на честь і гідність людини, порушувати права людини на життя, фізичну недоторканність і право власності, а також інші основні права і свободи, заподіювати невинуватому шкоду навколишньому середовищу. При проведенні поліцейських заходів не допускається застосування тортур, нелюдське і таке, що принижує гідність поведіння» [1].

Також, як і у інших країнах світу, законодавством Грузії введено політичні обмеження стосовно працівників правоохоронних органів. На підтвердження цієї тези можна навести положення ст. 14 стосовно політичної нейтральності: «поліцейський здійснює свої повноваження з дотриманням принципу безпартійності. Поліцейський не має права використовувати свій службовий стан в партійних інтересах якого-небудь політичного суб'єкта» [1].

Продовжуючи аналіз цього питання неможливо обійти увагою і той факт, що унікальністю законодавства Грузії (ст. 13 Закону Грузії «Про поліцію» [1]) є розкриття суті принципу здійснення дискреційних повноважень (передбачає свободу вибору поліцейським найбільш оптимального заходу у відповідності із принципом достатності).

Також п. 2 ст. 28 цього Закону передбачається, що застосовувані поліцією технічні засоби і методи їх застосування не повинні обмежувати честь і гідність людини, порушувати основні права і свободи людини, визнані Конституцією Грузії, створювати загрозу життю та здоров'ю людини, завдавати шкоди навколишньому середовищу [1]. А стосовно застосування вогнепальної зброї, то п. 2 ст. 31 «Поліцейський має право застосовувати вогнепальну зброю і спеціальні засоби тільки в разі проходження ним спеціальної підготовки», п. 3 ст. 31 «Поліцейський зобов'язаний заздалегідь попередити особу про застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї, дати йому розумний строк для виконання законного вимоги поліцейського, крім випадку, коли зволікання може спричинити посягання на життя і здоров'я особи або (та) поліцейського або інші тяжкі наслідки, або в ситуації, що створилася таке попередження не виправдано або неможливо.

Передбачається і вичерпний перелік підстав застосування вогнепальної зброї п. 5 ст. 34 Закону: «Поліцейський має право як крайній захід застосовувати вогнепальну зброю: а) для захисту особи і себе від небезпеки, що загрожує їх життю або (і) здоров'ю; б) для звільнення особи, незаконно позбавленого волі; в) для припинення втечі особи, затриманої, за наявними у поліцейського попередніми даними, за насильницькі дії або за особливо тяжкий злочин; г) з метою припинення насильницького злочину в разі надання особою опору поліцейському; д) при відбитті нападу на об'єкт, що охороняється, державний орган або (і) громадську організацію; е) для захисту людини від нападу небезпечного тваринного; ж) для пошкодження транспортного засобу з метою його зупинки, якщо дії водія представляють реальну загрозу життю або (і) здоров'ю людей і водій не підпорядковується неодноразового вимогу поліцейського зупинити транспортний засіб, крім пострілу в рухомий транспортний засіб з рухомого транспортного засобу» [1]. Також визначається, що застосування вогнепальної зброї, поєднане з небезпекою смертельного поранення, допускається тільки у випадках необхідного відбиття нападу або (і) крайньої необхідності (п. 8 ст. 34 Закону) [1]. Водночас, п. 9 ст. 34 Закону визначаються заборони застосовувати вогнепальну зброю в місцях, де може бути завдано шкоди іншим особам, а також в вогнєнебезпечних і вибухонебезпечних місцях, крім випадків необхідної відбиття нападу або (і) крайньої необхідності [1].

Достатньо цікавою є норма, що передбачена п. 10 ст. 34 Закону, що передбачає, що поліцейський зобов'язаний негайно повідомити свого безпосереднього начальника і прокурора про активне застосування вогнепальної зброї [1].

Окрім обмеження щодо застосування вогнепальної зброї, у ст. 35 Закону Грузії «Про поліцію» введено обмеження застосування примусових заходів: «1. Забороняється застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї щодо вагітних жінок, неповнолітніх, осіб з явними ознаками обмежених можливостей або старості, крім випадків вчинення ними збройного або групового нападу, надання поліцейському збройного опору, що загрожує життю і здоров'ю інших осіб або поліцейських, якщо відобразити такий напад і опір іншими способами і засобами неможливо. 2. Винятком з пункту першого цієї статті є випадок, коли незастосування фізичної сили і спеціальних засобів робить неможливим виконання поліцейських функцій» [1].

Звертаючи увагу на положення Закону «Про Службу державної безпеки Грузії» [2], слід вказати про те, що в тексті цього Закону містяться часові обмеження, що передбачено п. 11 ст. 7: «Термін повноважень Начальника Служби становить 6 років. Обчислення цього терміну починається з дня, наступного за днем закінчення терміну повноважень попереднього Начальника Служби» [2] і п. 12 ст. 7: «Не дозволяється призначати на посаду Начальника Служби одне і те ж особа двічі поспіль. Особа, призначена на посаду Начальника Служби, не може бути повторно призначена на посаду Начальника Служби протягом 6 років після закінчення терміну повноважень або дострокового припинення повноважень» [2]. Питання ж обмеження поєднання служби і здійснення підприємницької діяльності передбачено ст. 8 і ст. 28 цього Закону. Ст. 30 Закону чітко визначає обмеження, що встановлені при прийнятті на Службу.

Також Закон «Про Службу державної безпеки Грузії» [2] у ст. 23 визначає обмеження у застосуванні засобів примусу; у ст. 24 визначає обмеження у застосуванні фізичної сили; у ст. 25 визначає обмеження у застосуванні спеціальних засобів; у ст. 26 визначає обмеження у застосуванні вогнепальної зброї.

Новелою у обмеженні повноважень правоохоронних органів Грузії є положення ст. 3 Закону Грузії «Про порядок комунікації з суддями загальних судів», де чітко зазначено: «з моменту надходження справи до суду і до вступу в законну силу судового рішення, винесеного у даній справі, а також на стадії розслідування кримінальної справи забороняється комунікація з суддею учасників процесу, зацікавлених осіб, публічних службовців, державних службовців, державно-політичних посадових осіб та політичних посадових осіб, пов'язана з розглядом конкретної справи або питання або (і) передбачуваним результатом справи і порушує принципи незалежності, неупередженості суду (судді) і змагальності судового процесу» [3]. Статтями 4 – 9 цього Закону передбачається відповідальність за порушення цієї норми.

Список бібліографічних посилань

1. О полиции : закон Грузии от 04.10.2013 № 1444-Іс // Законодательный вестник Грузии : сайт. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/2047533/1/ru/pdf> (дата звернення: 06.03.2019).
2. О Службе государственной безопасности Грузии : закон Грузии от 08.07.2015 № 3921-вс // Законодательный вестник Грузии : сайт. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/2905260/1/ru/pdf> (дата звернення: 06.03.2019).
3. О порядке коммуникации с судьями общих судов : закон Грузии от 11.07.2007 № 5273-вс // Законодательный вестник Грузии : сайт. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/19774/4/ru/pdf> (дата звернення: 06.03.2019).

Одержано 11.03.2019

УДК 342.9.(477)

Андрій Вікторович ХРІДОЧКІН,

*кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри загальноправових дисциплін
Дніпровського гуманітарного університету;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9387-8864>*

ЩОДО ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ»

Правоохоронні органи наділені важливими повноваженнями щодо здійснення правоохоронної діяльності, а тому встановлення змісту такої категорії як «правоохоронний орган» дозволить визначити існуючу систему правоохоронних органів України.

Аналіз чинного законодавства засвідчує, що лише два державних органи прямо визначені законодавством правоохоронними – Служба Безпеки України (ст. 1 Закону України «Про Службу безпеки України») та Управління державної охорони України (ст. 11 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб»). Дещо розширяє коло правоохоронних органів Закон України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів», у ст. 2 якого наведено їх перелік, до якого віднесені «органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції» [1].

Однак, на думку частини авторів, цей перелік є неповним, оскільки в ньому не враховані ті державні органи, які певною мірою також здійснюють правоохоронні функції. На їх переконання, до правоохоронних слід, окрім зазначених, віднести органи та установи юстиції, Раду національної безпеки та оборони України, адвокатуру тощо [2, с. 219–220]. Щоправда, дана точка зору зазнає гострої критики з боку інших дослідників. Зокрема, С. С. Шоптенко висловлює принципову незгоду з віднесенням до переліку правоохоронних органів тих з них, які виконують окремі правоохоронні дії, пов'язані з охороною права, лише принагідно – паралельно зі здійсненням власних основних (не правоохоронних) завдань. Автор також зауважує, що в Україні, згідно чинного законодавства, можлива лише державна правоохоронна діяльність, і не погоджується із

включенням до переліку правоохоронних органів недержавних організацій [3, с. 34]. Вважаємо можливим підтримати останню тезу. На нашу думку, не слід приводити до єдиного знаменника, у якості якого виступає правоохоронна діяльність, функціонування двох принципово різних за своїм призначенням, повноваженнями і масштабами діяльності соціальних системи – державної та недержавної. У зв'язку з цим перспективною слід визнати думку, що поряд з правоохоронними органами – структурами, заснованими лише на державній формі власності, існують також і правозахисні органи – громадські організації.

Слід також зауважити, що інколи поряд із терміном «правоохоронний орган» вживається дефініція «правозастосовний орган», який, як справедливо відмічається у літературі, має більш широкий зміст. Застосовувати право означає діяти на підставі норм закону, без чого не можлива життєдіяльність сучасного суспільства. Застосовують право всі юридичні та фізичні особи, але про правозастосовні органи мова йде лише в тих випадках, якщо правозастосування здійснюють виключно державні органи, до яких належать усі органи держави, в тому числі і правоохоронні. Іншими словами, правоохоронні органи є тільки частиною правозастосовних.

Як бачимо, на сьогоднішній день відсутня єдність у поглядах щодо складових елементів системи правоохоронних органів України. Вважаємо, що вирішити зазначену проблему можна лише через відшукування певних критеріїв, прояв яких серед елементів адміністративно-правового статусу того або іншого державного органу дозволить останній віднести саме до зазначеної категорії органів. Проблема визначення сутності правоохоронних органів полягає, на думку В. А. Юсупова, в тому, що існуючі законодавчі положення «не дають достатніх підстав для того, щоб дати чітке визначення поняття «правоохоронні органи». Вони дозволяють лише визначити приблизний перелік таких органів та й то досить умовно, оскільки різними законами по-різному визначається статус одних і тих самих державних органів» [4, с. 134].

На нашу думку, слід погодитися з тими авторами, які підійшли до вирішення цієї проблеми через визначення правоохоронних функцій. У юридичній літературі вже були зроблені спроби визначити перелік функцій, властивих правоохоронній діяльності, зроблено це і у Законі України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів», де у ст. 2 до них віднесено: конституційне провадження; розгляд справ у судах, кримінальному провадженні та провадженні у справах про адміністративні правопорушення; оперативно-розшукова та розвідувальна діяльність; охорона громадського порядку і громадської безпеки; виконання вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, та прокурорів; контроль за переміщенням людей, транспортних засобів, товарів та інших предметів або речовин через державний і митний кордон України; нагляд і контроль за виконанням законів [1].

Аналіз вищезазначених положень законодавчого акту дозволяє висловити зауваження щодо наведеного підходу до визначення правоохоронних функцій. Це пов'язано з тим, що законодавець навів перелік останніх без урахування особливостей адміністративно-правового статусу суб'єктів, покликаних їх здійснювати. Так, у зазначеній статті мова фактично йде про правоохоронну діяльність і судових органів, і органів виконавчої влади, і органів прокуратури. Подібний підхід, на нашу думку, виглядає дещо спрощеним. У зв'язку з цим вважаємо доречним вести мову про конкретні правоохоронні функції зазначених органів окремо. Крім цього, частина авторів справедливо зазначає, що з визначенням деяких із названих функцій як суто правоохоронних важко погодитися, оскільки наявність у того або іншого державного органу однієї або навіть двох із перелічених функцій ще не доводить, що саме цей орган має визнаватися правоохоронним. В якості прикладу наводиться діяльність органів державної статистики, які, окрім іншого, здійснюють і такі «правоохоронні» функції, як контроль за виконанням законів та провадження у справах про адміністративні правопорушення. Проте, прирівнювати органи державної статистики до органів, наприклад, Національної поліції, надавши їм однаковий статус правоохоронних, навряд чи буде правильним. Тобто, постає завдання визначення тих правоохоронних функцій, які властиві органам виконавчої влади як суб'єктам правоохоронної діяльності, а також провести їх групування.

У літературі вже була висловлена пропозиція поділити всі правоохоронні функції на головні і другорядні, що, на нашу думку, є цілком виправданим. Отже, до головних правоохоронних функцій органів виконавчої влади належать ті, які мають на меті боротьбу з правопорушеннями, які пов'язані з реалізацією юридичної відповідальності у сфері публічного права, а саме: профілактична; захисна; охорони громадського порядку, громадської безпеки, власності; ресоціалізаційна; оперативно-розшукова; розслідування злочинів; розгляду справ про

адміністративні правопорушення; виконання вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів досудового розслідування та прокурорів. До другорядних же правоохоронних функцій, тобто тих, які передують здійсненню основних і створюють організаційні та правові підстави для їх застосування, можна віднести контрольну, дозвільну, правороз'яснювальну, аналітичну, інформаційну, нормотворчу та координаційну.

Таким чином, до системи правоохоронних органів слід відносити лише ті, які спеціально створюються державою для виконання будь-якої (будь-яких) головної правоохоронної функції за чітко встановленою законом процедурою. Саме такий напрямок діяльності для правоохоронного органу має бути основним (головним або пріоритетним).

Список бібліографічних посилань

1. Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів : закон України від 23.12.1993 № 3781-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12> (дата звернення: 15.03.2019).

2. Шай Р. Перспективи модернізації правоохоронних органів в умовах глобалізації. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2017. № 861. С. 219–224.

3. Шоптенко С. С. Компетенція правоохоронних органів у провадженнях за скаргами громадян. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. Вип. 27. С. 33–36.

4. Юсупов В. А. Правоохоронні органи України: проблеми реформування : монографія. Харків : НікаНова, 2014. 383 с.

Одержано 18.03.2019

УДК 342.5:342.9

Вікторія Юрійвна ЦЕБИНОГА,

курсант 4 курсу факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7500-3378>

(науковий керівник – Чумак В. В., кандидат юридичних наук,

провідний науковий співробітник відділу організації наукової роботи

Харківського національного університету внутрішніх справ)

ГЕНЕРАЛЬНА ДИРЕКЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ У ФРАНЦУЗЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Відповідно до статті 1 Конституції України, Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава [1]. Реалізація вказаного положення повинна відповідати, насамперед, принципам законності та верховенства права, що реалізуються в рамках здійснення правоохоронної функції держави.

Загальновідомо, що функції як основи напрямки державної діяльності повинні повною мірою розкривати завдання, що ставляться державою перед відповідними, уповноваженими на те суб'єктами реалізації правоохоронної функції. Сьогодні в складних економічних та політичних умовах та в цілому нестабільній ситуації в державі, що зумовлена в т.ч. і проведенням Операції Об'єднаних Сил на Сході України, виникає необхідність визначення сутності правоохоронної функції, що реалізується Національною поліцією України.

В даному контексті слід наголосити, що ключовим є вивчення успішного зарубіжного досвіду реалізації вказаної функції спеціальними суб'єктами. Відтак, нами було обрано Французьку Республіку, яка на сьогодні є одним із головних партнерів України в рамках реформування органів внутрішніх справ України та вдосконалення діяльності Національної поліції України.

Першочерговим відзначимо, що умовно виділяють такі моделі правоохоронної функції як: централізована, децентралізована та змішана. Франція відповідно відноситься до централізованої моделі правоохоронної функції держави. Вказана модель означає напрямок діяльності уповноважених на те суб'єктів, що забезпечує збереження суспільства як цілості, що реалізується у вирішенні завдань із охорони громадського порядку, забезпечення свободи, безпеки і власності громади та держави, окремих груп і громадян [2, с. 46].

Зазначимо, що правоохоронна функція у Франції існувала на всіх етапах її розвитку, але суттєвих змін зазнав зміст правоохоронної функції та коло суб'єктів з її реалізації. Складовою частиною процесу реформації суб'єктів реалізації правоохоронної функції стала інституціоналізація поліцейської діяльності – створення спеціальних державних органів, що реалізують поліцейські функції в ході реалізації поліцейської діяльності [3, с. 110], і трансформація «поліцейської діяльності як форми реалізації управлінської функції держави» в «самостійну матеріальну і процесуальну форму реалізації правоохоронної функції» [4, с. 211]. Таким чином, поліцейська діяльність являє один з видів правоохоронної діяльності поряд із судовою та прокурорською діяльністю і може бути визначена як організаційно-правове оформлення поліцейської функції як частини, тобто щодо самостійного компонента, правоохоронної функції держави [2, с. 46–47].

На сьогодні до числа суб'єктів реалізації правоохоронної функції належать: Національна поліція та Національна жандармерія Франції, а також, муніципальні поліцейські служби, через діяльність яких здійснюється правоохоронна функція на професійній основі. У цій своїй якості вона може бути розглянута як складний державний інститут, оскільки інститут поліції – це не що інше «як система спеціальних державних органів, що реалізують поліцейську функцію здійснюючи поліцейську діяльність» [3, с. 24]. В даному контексті слід наголосити, що французька поліція знаходиться в системі Міністерства внутрішніх справ Французької Республіки та складається із декількох структурних підрозділів, основними з яких, як вже було зазначено вище, є Національна поліція та Національна жандармерія. Керівним в даному контексті органом є Генеральна Дирекція Національної поліції Франції (далі – Дирекція), що безпосередньо підпорядкована Міністру внутрішніх справ Франції та основним напрямом діяльності якого визначено – правоохоронну функцію.

З метою ефективної реалізації правоохоронної функції було створено ряд підрозділів, що входять до структури Дирекції. Серед них:

1) Генеральна служба (le service général) реалізує правоохоронну функцію шляхом виконання завдання із розслідування кримінальних правопорушень та боротьби зі злочинністю;

2) Бригада безпеки міст (La brigade de sûreté urbaine) займається адміністративним провадженням, а також здійснює обробку та аналіз первинних даних про кримінальні правопорушення;

3) Служба криміналістичного обліку – відповідає за своєчасність звільнення осіб, яких незаконно було позбавлено волі;

4) Оперативний підрозділ з нещасних випадків та дорожніх правопорушень (La brigade des accidents et des délits routiers) забезпечує безпеку дорожнього руху;

5) Департаментські підрозділи безпеки (Les sûretés départementales) виконують завдання адміністративного розслідування, а також, активно співпрацюють з відділом по неповнолітніх та відділом боротьби з наркотиками;

6) Мобільні служби безпеки (les Unités Mobiles de Sécurité), роти (CDI) та групи (SI) – займаються завданням із запобігання правопорушенням;

7) Групи швидкого реагування Національної поліції (Les groupes d'intervention de la police nationale) здійснюють ефективне та швидке реагування випадків крайньої безпеки, жорстокого насилля, випадків терористичних актів, бунту у місцях позбавлення волі та затримання особливо небезпечних злочинців [5].

Таким чином, Дирекція реалізує правоохоронну функцію через уповноважених суб'єктів, що входять до структури Національної поліції Франції, забезпечує її реалізацію та здійснює контроль за діяльністю вказаних підрозділів. Зазначимо, що в сучасних умовах розвитку демократії та правової держави з метою ефективної реалізації правоохоронної функції держави в країнах Європейського Союзу активно вдосконалюються та впроваджуються новітні форми та методи реалізації правоохоронної функції держави через відповідні владні структури, основу роль серед яких виконують органи поліції. Оскільки поліція є центральним органом, що виконує завдання із забезпечення внутрішньої безпеки та забезпечення прав, свобод та законних інтересів громадян.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 03.04.2019).

2. Андреева И. А. Полицияская система Франции: генезис, формирование, развитие (вторая половина XVII – начало XXI вв.) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Омск, 2015. 52 с.

3. Мушкет И. И. Генезис «полицейского права» в контексте эволюции правовой системы России (историко-теоретический анализ) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. СПб., 2003. 452 с.

4. Числов А. И. Профессиональная правоохранительная деятельность: теоретико-правовое исследование : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. СПб., 2000. 372 с.

5. Бирюков П. Н. Полиция Французской Республики. Национальная полиция. *Евразийский юридический журнал*. 2009. № 8 (15). URL: <https://eurasialaw.ru/nashi-rubriki/politsiya-gosudarstv-mira/politsiya-frantsuzskoj-respubliki> (дата звернення: 03.04.2019).

Одержано 05.04.2019

УДК 342.7.021(477)

Сергій Болеславович ЧЕХОВИЧ,

*кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України,
Адміністрація Президента України*

ДІЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ЩОДО ВИЗНАННЯ БІЖЕНЦЕМ В УКРАЇНІ

Принцип верховенства права як невід'ємний елемент системи цінностей, покладених в основу правопорядку, став одним із найактуальніших об'єктів наукових дискусій в сучасній українській юридичній науці, в якому віддзеркалився спосіб мислення, сформований усім попереднім періодом нашого суспільного буття; до його проблеми все частіше звертаються не лише правознавці, а й політологи, філософи, соціологи, представники інших галузей науки.

Усе частіше верховенство права закріплюється у міжнародному праві, національних конституціях держав та їх законах, ним активно користуються та посилаються на нього міжнародні й національні суди. Згадаймо Загальну декларацію прав людини 1948 року, Статут Ради Європи 1949 року, Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, установчі та інші договори Європейського Союзу, зокрема Хартію основоположних свобод прав Європейського Союзу 2000 року тощо.

У сучасній літературі автори, керуючись своїми внутрішніми переконаннями, характеристику ідеї, доктрини, принципу та аналіз підходів до розуміння верховенства права зазвичай розпочинають із виявлення у роботах мислителів різних часів (від античності, доби Просвітництва, Нового часу), документальних пам'яток. Натомість припускаємо, що його історичні витоки мають глибинні корні і сягають часів Старого Заповіту, про що містять його книги, зокрема: «Тож за праведністю царюватиме цар, а князі володітимуть за правосуддям; тоді пробуватиме право в пустині, на ниві ж родючій сидітиме правда; і буде роботою істини мир, а працею правди спокійність й безпека навіки». (Ісаїя 32:1, 16, 17).

Сформулювати вичерпну дефініцію цього принципу дуже складно, якщо не сказати – неможливо. Це підтверджується світовим досвідом багаторічної діяльності органів конституційного контролю та судової влади в країнах із високо розвинутою правовою культурою суспільства та сталою правовою системою, наприклад, у ФРН, Франції, Італії, США.

Утім спробуємо окреслити його фундаментальні ознаки. Принцип верховенства права означає, що позитивне право, яке створюється людьми, має ґрунтуватися на природному праві, яке обмежує насамперед державну владу. Проте основний його зміст полягає у пріоритетності прав і свобод людини та нерозривно пов'язаний з такими морально-правовими цінностями як справедливість, людська гідність, свобода, рівність, безпека. За таких обставин верховенство права стає основоположним, всеохоплюючим, інтегруючим принципом сучасного конституційного правопорядку в Україні.

Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеціанська Комісія) у Доповіді «Верховенство права», яка схвалена на 86-му пленарному засіданні (25–26 березня 2011 року), зауважує, що визначення, надане відомим британським суддею та юристом Т. Бінгемом, ймовірно, найкраще охоплює основні елементи верховенства права, а саме: всі особи та органи влади в межах держави, громадські чи приватні, повинні мати обов'язки та користуватися перевагами, що надаються законами, які відкрито створюються, залишатимуться чинними в майбутньому та відкрито застосовуються в судах.

На сьогодні, використовуючи практику чи не найбільш незаангажованої судової установи світу – Європейського суду з прав людини – принцип верховенства права тлумачиться як

основоположний принцип, що пронизує увесь зміст Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини, лежить в основі правопорядку країн-учасниць цієї Конвенції, і вимоги щодо його дотримання не можуть бути порушені та/або виправдані навіть у період надзвичайного стану, військових дій тощо.

Уперше принцип верховенства права набув статусу конституційного принципу українського права завдяки закріпленню його у Конституційному Договорі 1995 року, стаття 1 якого визначила що в Україні діє принцип верховенства права. До найвагоміших здобутків національної практики новітнього конституцієтворення належить юридична формула, застосована у частині першій статті 8 Конституції України 1996 року: «В Україні визнається і діє принцип верховенства права».

Конституційний Суд України у своїх рішеннях неодноразово посиляється на закріпленний у частині першій статті 8 Конституції України принцип верховенства права. Так, у Рішенні від 27 лютого 2018 року № 1р/2018 у справі про оподаткування пенсій і щомісячного довічного утримання Конституційний Суд України зауважує, що за юридичною позицією Конституційного Суду України верховенство права – це панування права в суспільстві; верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо; всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України; справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права; у сфері реалізації права справедливість проявляється, зокрема, у рівності всіх перед законом, цілях законодавця і засобах, що обираються для їх досягнення.

Відтак, Конституційний Суд України, характеризуючи у широкому значенні принцип верховенства права, розглядає право не як закон чи систему нормативних актів, а як утілення справедливості. Невипадково право і справедливість мають одне коріння.

Відповідно до частини першої статті 2 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» діяльність міністерств та інших центральних органів виконавчої влади ґрунтується на принципах верховенства права, забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина, безперервності, законності, забезпечення єдності державної політики, відкритості та прозорості, відповідальності.

Державна міграційна служба України є центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сферах, зокрема, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів (пункт 1 Положення про Державну міграційну службу України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 року № 360).

Відповідно до Конвенції «Про статус біженця» 1951 року та Протоколу щодо статусу біженців 1967 року, які є частиною національного законодавства України, Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», біженець – особа, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань.

Відповідно до Директиви Європейського Союзу «Щодо мінімальних стандартів для кваліфікації і статусу громадян третьої країни та осіб без громадянств як біженців або як осіб, які потребують міжнародного захисту з інших причин, а також змісту цього захисту», які використовуються у практиці Європейського Суду з прав людини, заяви є обґрунтованими, якщо виконуються такі умови: заявник зробив реальну спробу обґрунтувати свою заяву; усі важливі факти, що були в його розпорядженні, були надані, і було надано задовільне пояснення відносно будь-якої відсутності інших важливих фактів; твердження заявника є зрозумілими та правдоподібними, не протирічать конкретній та загальній інформації за його справою; заявник подав свою заяву про міжнародний захист як можливо раніше, якщо заявник не зможе довести відсутність поважної причини для подання такої заяви; встановлено, що в цілому заявник заслуговує довіри.

У постанові Пленуму Вищого адміністративного суду України від 16 березня 2012 року № 3 «Про внесення змін і доповнень до постанови Пленуму Вищого адміністративного суду України

від 25 червня 2009 року № 1 «Про судову практику розгляду спорів щодо статусу біженця, видворення іноземця чи особи без громадянства з України та спорів, пов'язаних із перебуванням іноземця та особи без громадянства в Україні», зі змінами і доповненнями, внесеними постановою Пленуму Вищого адміністративного суду України від 20 червня 2011 року № 3 наголошується, що обґрунтоване побоювання стати жертвою переслідувань є визначальним у переліку критеріїв щодо визначення біженця. Цей критерій складається із суб'єктивної та об'єктивної сторін. Суб'єктивна сторона полягає у наявності в особи зазначеного побоювання. Побоювання є оціночним судженням, яке свідчить про психологічну оцінку особою ситуації, що склалася навколо неї. Під впливом цієї суб'єктивної оцінки особа вирішила покинути країну і стала біженцем, а тому з'ясування суб'єктивних обставин є першочерговим завданням судів під час вирішення таких спорів.

Суб'єктивна оцінка залежить від особистості, і те, що для однієї особи є нормою, для іншої може бути нестерпним. Побоювання ґрунтується не тільки на тому, що особа постраждала особисто від дій, які змусили її покинути країну, тобто ці побоювання можуть впливати не з власного досвіду біженця, а з досвіду інших людей (рідних, друзів та інших членів тієї ж расової або соціальної групи тощо).

Об'єктивна сторона пов'язана з наявністю обґрунтованого побоювання переслідування і означає наявність фактичних доказів того, що ці побоювання є реальними.

Виходячи з цього, процедура визнання біженцем не повинна ґрунтуватися на недовірі, залякуванні або методах, орієнтованих на відмову у визнанні біженцем, аби особа, яка звернулася за захистом, не потрапляла в ситуацію, за якої її права та свободи будуть порушені. Необґрунтоване або помилкове рішення може поставити під загрозу життя або свободу заявника, піддати його ризику застосування катувань, інших видів жорстокого або таких, що принижують гідність, поводження чи покаранню. Крім того процедура повинна містити певні гарантії, що має знаходити відображення в її змісті.

Таким чином, у заяві про надання статусу біженця заявник повинен довести достовірність своїх тверджень і точність фактів, на яких ґрунтується його заява. Заявник повинен переконати посадову особу органу міграційної служби в правдивості своїх фактичних тверджень. Крім того, при розгляді зазначених справ слід ураховувати, що обґрунтоване побоювання стати жертвою переслідувань є визначальним у переліку критеріїв щодо визначення біженця.

Побоювання особи є оціночним судженням, яке свідчить про психологічну оцінку особою ситуації, що склалася навколо неї в її країні. Ситуація у країні походження є доказом того, що суб'єктивні побоювання стати жертвою переслідування є цілком обґрунтованими, тобто підкріплюються об'єктивним положенням у країні та історією, яка відбулася особисто із заявником.

Зважаючи на такі обставини, конституційний принцип верховенства права має стати наріжним каменем поваги до людської гідності, свободи та безпеки. Саме у цьому і полягає його дія щодо визнання біженцем в Україні.

Одержано 28.03.2019

УДК 351.74:343.211.4

Наталія Петрівна ЧЕРНЯК,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу факультету підготовки

фахівців для органів досудового розслідування

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9494-7016>;

Альвіна Михайлівна СТАРУСЬОВА,

курсант факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ІСТОРИЧНИЙ ТА СУЧАСНИЙ СТАН

Гендерна рівність в різні часи та в різних країнах мала свій характер та свої особливості. В наш час відбуваються докорінні зміни суспільства у питанні гендерної рівності. Сьогодні жінки все більше опановують чоловічі професії, тому на даний час вже важко уявити національну поліцію

без них. Як зазначає статистика кількість жінок, які несуть службу в правоохоронних органах з кожним роком збільшується. Відповідно до ч.1 ст.49 Закону України «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 року № 580-VIII, на службу в поліції можуть бути прийняті громадяни України віком від 18 років, які мають повну загальну середню освіту, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, які володіють українською мовою [1].

Не дивлячись на те, що на законодавчому рівні прописані умови реалізації та забезпечення рівних прав, хоча відсутня конкретика положень щодо гендерної рівності під час працевлаштування в різних сферах суспільного життя, у тому числі й у правоохоронній, узагалі відсутня [2, с. 300].

Велика кількість науковців приділяло належну увагу питанню гендерної рівності, їх дослідження мали велике практичне та наукове значення, яке сприяло забезпеченню гендерної рівності у правоохоронній діяльності. Зокрема В. Авер'янов, О. Бандурка, В. Барко, А. Васильєв, В. Гречко, Г. Гарбуз, С. Гусаров, Т. Іванова, Л. Кривенко, К. Левченко, Н. Максименко, О. Мартиненко, П. Михайленко, В. Цветков. Проте, на нашу думку, дуже мало уваги приділяли питанню саме історичному виникненню, розвитку та змінам, які відбувалися. Багато законодавчих актів Україна прийняла після прийняття незалежності. В них забороняють дискримінацію, а також вони мають закріплені принципи гендерної рівності. Слід зазначити, що не тільки в Україні, а й за її кордонами, тому аби не відставати від європейських країн вона ратифікувала багато міжнародних документів, а саме: Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р., Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти від 14 грудня 1960 р., Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 р. та інші.

Перші згадки до призову жінок на військову службу були ще занотовані у Військовому Статуті Петра I 1716 р. Так, жінки повинні були нести службу на санітарних, господарських роботах, а також у шпиталях. Пізніше були згадки про «амазонську роту», до якої входили жінки та дочки офіцерів.

Закономірним процесом розвитку гендерних відносин, як зазначають Ю. О. Свеженцева, А. В. Мороз, являється служба жінок в правоохоронних органах, щоб досягти гендерну рівність не можна забувати про традиційні стереотипи. Жінки та чоловіки являються їх носіями. Служба в правоохоронних органах потребує від жінок вимоги, які суперечать всім традиційним стереотипам жіночої поведінки і підтримують чоловічі. Жінки такі вимоги «чоловічої поведінки» виконують у більшості не в повному обсязі [3].

Щоб забезпечити належне виконання функцій та завдань, які поставлені правоохоронним органам перед державою, змінити психологічний клімат у колективі, а також скоротити некомплект кадрів, необхідно залучати жінок до служби в правоохоронних органах. На сьогоднішній день все ж таки існують деякі проблеми у забезпеченні гендерної рівності в правоохоронних органах. Політика гендерної рівності в Україні намагається створити суспільство, де чоловіки та жінки мають рівні права та можливості, проте ще незакінченими залишаються питання про дискримінацію жінок в правоохоронних органах.

Таким чином, аби забезпечити в повному обсязі гендерну рівність між чоловіком та жінкою в правоохоронній діяльності насамперед потрібно підвищення профорієнтаційного зросту та розкриття у ньому його особистих, моральних та ділових якостей. Також, що є не мало важливим для працівника правоохоронних органів, є його високі моральні якості, а також вирішення питань у екстремальних ситуаціях.

Список бібліографічних посилань

1. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
2. Сердюченко О. В., Коваленко Ж. А. Механізм забезпечення гендерної рівності при працевлаштуванні в органи прокуратури України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 2. С. 300–304.
3. Свеженцева Ю. О., Мороз А. В. Аналіз проблеми гендерної нерівності в органах внутрішніх справ крізь призму теорій визнаних і сторонніх, схізмогенезису та маргінальності. *Наукові студії Львівського соціологічного форуму «Багатовимірні простори сучасних соціальних змін»*. 2008. С. 375–379.

Одержано 04.04.2019

УДК 821.161.1

Ігор Віталійович ЧОРНИЙ,

доктор філологічних наук, професор,

завідувач кафедри українознавства факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6079-1746>

ОБРАЗИ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У «ХАРКІВСЬКОМУ» ЦИКЛІ РЕТРОДЕТЕКТИВІВ І. ПОТАНІНОЇ

Харківське видавництво «Фоліо» розпочало у 2014 році випуск книжкової серії «Ретророман», до якої входять твори різних авторів, написані в популярному віднедавна жанрі історичного детективу (або ретродетективу). Показовою відмінністю цих книжок є те, що цикл кожного з запрошених до участі в літературному проєкті письменника присвячений певному місту. Так, події творів Андрія Кокотюхи відбуваються у Львові початку ХХ ст., Ірини Лобусової – у Одесі того ж часу, а харків'янка Ірина Потаніна змальовує рідне місто 1930–1950 років. На цей час у «харківському» циклі І. Потаніної вийшло два романи: «Фуєте на Бурсацькому узвозі» (події тут відбуваються у 1930 році) та «Труп із Першої столиці» (дію віднесено до 1934 року). Планується випуск ще трьох книжок, а хронологію буде доведено до 1950 року (часу арешту головного героя – відомого харківського театрального критика Володимира Морського).

Оскільки за жанром ці твори І. Потаніної належать до такого специфічного різновиду кримінально-поліцейського роману, як ретродетектив, то зрозумілою є художня специфіка книжок «харківського» циклу. Письменниця відтворює місцевий колорит Харкова 1930-х років у всіх його проявах. Відтворено архітектуру, ландшафти, рельєф, топоніміку міста, тогочасні традиції, свята, одяг тощо. Водночас відтворюються історичні характери як реальних, так і вигаданих осіб, які відповідають психологічним типам відтворюваного періоду. Цікавою є у цьому плані спроба показу певних типів працівників правоохоронних та каральних органів: ВНК, ОДПУ, НКВС, міліції. У «харківському» циклі ретродетективів Ірини Потаніної можна виділити три типи вищезгаданих персонажів, які розрізняються за віковим принципом.

Перший тип – старі кадри, діяльність яких почалася ще в роки громадянської війни й пов'язана з такими структурами, як Всеросійська Надзвичайна Комісія (рос. ВЧК) та Частинами особливого призначення (рос. ЧОН). Вони фанатично віддані ідеям революції, готові йти на будь-які жертви в ім'я «світлого комуністичного майбутнього». Найяскравішим представником правоохоронців цієї формації є в циклі Потаніної Степан Опанасович Саєнко (1886–1973). Це реальна історична постать, діяльність якої зафіксована в численних документах та мемуаристиці. У 1919–1924 роках він був організатором червоного терору на Харківщині, особисто катуючи й знищуючи полонених та кримінальних злочинців. Потім вийшов у відставку, перейшовши на управлінську господарську діяльність. Під час другої світової війни керував харківським підпіллям. У 1948 році вийшов на пенсію й дожив до 1973 року, переживши всі хвилі репресій.

У романі «Фуєте на Бурсацькому узвозі» Степан Саєнко виступає як епізодичний образ, який, проте, виконує досить важливу роль «бога з машини». У 1930 році, про який йдеться у романі, реальний Саєнко працював на фабриці «Червона нитка» й, начебто, не мав стосунків із правоохоронними органами. Письменниця показує його таким собі доброзичливим, безневинним дядечком, який усіляко намагається відцуратися від своєї недоброї революційної слави. Проте певними важелями впливу він володіє. Авторка тут виступає прихильницею конспірологічної теорії, згідно з якою Саєнко й люди його типу входили до вузького кола людей, що стояли понад Великим Терором. Саме йому випадає викрити головного злодія, замовника й організатора вбивства, оскільки той посідає високий пост у місцевому карному розшуку й має велику вагу в правоохоронній системі Харкова. Саєнко використовує стосовно злочинця свої улюблені методи дізнання, які у цьому випадку виявляються досить продуктивними.

Другий тип правоохоронців у Потаніної – люди середнього віку, які прийшли служити до органів наприкінці 20-х – початку 30-х років ХХ століття. Це переважно кар'єристи й пристосуванці, яких цікавлять, насамперед, ті можливості, які давала причетність до каральних структур. Письменниця показує протистояння, яке існувало тоді між ОДПУ та НКВС, нездорове суперництво, що заважало розкриттю справжніх кримінальних (а не надуманих) злочинів.

Центральною фігурою, що уособлює цей тип працівників правоохоронних органів, виступає у романі «Фуєте на Бурсацькому узвозі» керівник одного з відділів обласного карного розшуку

Ілля Горленко – постать вигадана. Задля кар'єрного зросту, з метою повернутися до Москви він фабрикує кримінальну справу, яку хоче перетворити на політичну, використовуючи протизаконні методи дізнання. Потаніна лише окреслює це явище, яке вже незабаром отримає широке розповсюдження в епоху Великого Терору.

Нарешті, третій тип правоохоронців – це молоді й чесні люди, які прийшли до міліції не задля певних вигод, а з метою захисту спокою громадян від зазіхань усіляких злочинців. Головним представником цього покоління є Микола Горленко, який проходить шлях від колишнього робітфаківця, сищика-аматора до слідчого-професіонала. Однією з головних проблем, які вирішує на прикладі зазначеного образу І. Потаніна, є конфлікт між «законом» та «правдою». Перед Миколою Горленком неодноразово постає дилема вибору між тим, що приписує буква закону, й реальними життєвими ситуаціями, де закон спрацьовує не завжди. Зробити герою вірний вибір допомагає його дружина Світлана, яка стає незмінною помічницею Миколи у розкритті складних кримінальних загадок. Це не зовсім законно, проте надає ретродетективам Потаніної незвичного забарвлення, стає родзинкою фірмового стилю письменниці.

Список бібліографічних посилань

1. Ирина Потанина: беседа с писательницей о Харькове 30-х годов и о нашем современном городе // Харьковские известия : информ.-аналит. портал. URL: <http://izvestia.kharkov.ua/on-line/18/1275111.html> (дата звернення: 13.03.2019).
2. Потанина И. И. Фуэте на Бурсацком спуске. Харьков : Фолио, 2018. 411 с.
3. Потанина И. И. Труп из Первой столицы. Харьков : Фолио, 2019. 411 с.
4. Філоненко С. О. «Львівський» цикл ретродетективів Андрія Кокотюхи як авторський проект. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2015. Вип. VII. С. 180–186.

Одержано 28.03.2019

УДК 351.87:94(477)"1921/1991"

Юлія Валеріївна ШЕВЧЕНКО,

здобувач третього рівня вищої освіти

кафедри теорії, історії права і держави та конституційного права

Національного університету державної фіскальної служби України

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ УМОВИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ЮСТИЦІЇ УРСР У ПЕРІОД 1925 – ПОЧАТКУ 1930-ГО РОКІВ

Процес формування правоохоронних органів, що відбувався в середині 1920-х років, мав низку проблем і суперечностей як на загальносоюзному рівні, так і в УСРР. Особлива ж складність полягала в тому, що молода Радянська держава досить тривалий час не могла належним чином визначити свої пріоритети в плані розвитку правової та правоохоронної системи.

На етапі побудови соціалістичного суспільства мав місце принцип, що був оцінений В. Нерсисяном в плані гносеологічного легізму: «Сила влади породжує насильницьке, наказне право» [1, с. 66]. Іншими словами, радянська система влади на етапі переходу від авторитаризму до тоталітаризму, все більшою мірою використовувала не правові методи управління. Право мало чисто номінальну сутність, досить часто його підміняла ідеологія.

Система кримінальної юстиції в період 1925–1930-го років формувалася під впливом зростаючої ролі партократії у державному та суспільному житті країни. Ідеологічною основою формування системи кримінального судочинства був марксизм-ленінізм, зокрема вчення про диктатуру пролетаріату, під якою розумілася влада, що стоїть над законом і відверто стверджує можливість нехтування законом в ім'я вищих класових ідеалів, яка проголошує насильство не лише допустимим, а єдино правильним, необмеженим у часі, способом вирішення усіх соціальних суперечностей [2, с. 283]. Історично сформована однопартійна система в Радянській державі зробила безпосередній вплив на становлення та розвиток правоохоронної системи. Саме більшовицька партія заклала основи тоталітарного режиму. Запорукою успішного процвітання радянського суспільства була монополія партії на владу, що спиралася на структуру репресивно-каральних органів, куди входили суд, прокуратура та інші правоохоронні інститути. Ідейним фундаментом режиму була марксистсько-ленінська теорія, представлена вченням про гегемонію та диктатуру пролетаріату [3, с. 6, 7].

На рубежі 1920-х – 1930-х років в марксистських поглядах на право, як і в усій системі більшовицької ідеології відбулися помітні зміни. Саме в цей час почалося формування нового, державного варіанту більшовицької ідеології, що закономірним чином позначилося й на розвитку права. На думку С. С. Алексєєва, революційне радянське право 1920-х років витікало з революційного марксизму, більшовизму. До кінця 1920-х років в умовах романтизованої революційної революційно-більшовицької диктатури розвиток радянського суспільства безпосередньо пов'язувався з високими комуністичними ідеалами й необхідністю кардинального перетворення суспільства та людини в ім'я їх досягнення. А з кінця 1920-х років ці ідеали стали розглядатися як віддалені в часі, офіційно трактуватися в якості перспективи, наступної «фази» розвитку суспільства. У якості безпосередніх ідейних завдань-символів виступили нові категорії, що безпосередньо стосувалися започаткованої владно-тиранічної системи й пов'язаній із необхідністю її збереження, зміцнення та посилення, котрі й стали новими «ідолами».

Це, по-перше, всесильна партійно-ідеологізована державність і, по-друге, «ідол» соціалізму [4, с. 166, 168]. Однак, радянське право не тільки не набуло особливого, й значного статусу, але й перетворилося на становище своєрідного придатка державної влади. «Закон», «законність», «правопорядок» розумілися в основному в сенсі суворой дисципліни та революційного порядку. Радянське право мало характер одержавленого та цілком підпорядкованого більшовицькій партії.

Таким чином, формувалася держава з відвертою анти-правовою сутністю. Кримінальне ставлення до людини стало самою сутністю політики. А політика, визнаючи злочин корисним для революції, породила катастрофічну деформацію правосвідомості в майбутньому. Так, вже на початку революції в широких колах народу (у тому числі й інтелігенції) формувалося усвідомлення того, що людина, пограбована революцією, може повернути собі своє майно любимими шляхами. Саме звідси пішли безкінечні радянські «розтрата», «розкрадання», підкупи, хабарі: тобто це є або революційний грабіж, або ж свавільне самостійне винагородження постраждалого від революції.

Правосвідомість народу знехтувала державною природою радянських експропріацій і захоплень і визнала її справою кримінального насилля. Така тенденція стала особливо помітною в УСРР. А, відповідним чином, зазнавши великих випробувань, страждань і злигоднів, намагалися населення, в значній своїй масі, прагнуло хоч до якоїсь компенсації втраченого майна, добробуту, цінностей тощо. І не випадково, вже в перші роки радянська влада зіткнулася в повній мірі з такими явищами, як «розкрадання», підкупи, хабарі, а дещо згодом – і з «розтратами». І, насамперед, це було пов'язано з тим, що населення було позбавлене стримуючих і запобіжних чинників у вигляді моральних й інших соціальних норм і принципів.

Відомо, що ідеологи більшовизму, серед іншого прагнули відкинути й заперечити ідею правової (в їх термінології «буржуазної») держави, а також – теоретично обґрунтувати ідею держави, підвладної диктатурі пролетаріату та його авангарду – партії більшовиків-комуністів. В. А. Бачинін підкреслює, що принципи природного права, що також кваліфікувалися як «буржуазні», поставали в їхньому трактуванні у вигляді фальшивих і лицемірних догм, «призначених експлуататорами для обману трудящих». Оскільки люба диктатура передбачає застосування примусу та насилля, теоретики більшовизму доклали значних зусиль, щоб обґрунтувати право більшовицької влади на переслідування інакомислячих і терор у відношенні тих, хто здатний на фізичний чи ідеологічний спротив. Згідно їхньої доктрини, нове має право на «революційне» насилля по відношенню до старого, що стоїть у нього на шляху [5, с. 425]. Правова доктрина підмінялася ідеями на кшталт «революційної» законності, «революційного» права тощо.

Отже, можемо зробити наступні висновки:

1. Протягом періоду 1925–1930-го років органи юстиції УСРР здійснювали широкий спектр завдань. Окрім боротьби з кримінальними та іншими злочинами, з кінця 1920-х років, перед ними все більшою мірою поставали карально-репресивні функції. Основна увага приділялася захисту інтересів партійно-державної більшовицької влади. Органи юстиції поступово перетворювалися на придаток партійно-номенклатурного апарату, функція котрого часто зводилася до втілення в життя політичної волі, програм і доктрин більшовицької партії.

2. Радянська система влади на етапі переходу від авторитаризму до тоталітаризму, все більшою мірою використовувала не правові методи управління. Право мало суто номінальну сутність, досить часто його підміняла ідеологія. Таким чином, формувалася держава з відвертою анти-правовою сутністю.

3. Державний примус, значною мірою, підміняв у радянській системі право та мораль. І саме ця тенденція, загалом, і визначала характер функціонування підрозділів юстиції в Донбасу

протягом періоду 1925–1930-го років, коли карально-репресивний механізм ігнорував не лише мораль, але й право.

Список бібліографічних посилань

1. Нерсисянц В. С. Философия права : учеб. М. : Норма, 2005. 656 с.
2. Губар С. В. Кримінальна юстиція в Україні. 1927–1939 роки : монографія Київ : Хай-Тек Прес, 2009. 352 с.
3. Чердаков О. И. Формирование правоохранительной системы Советского государства, 1917–1936 гг.: историко-правовое исследование : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Саратов, 2002. 471 с.
4. Алексеев С. С. Структура советского права. М. : Юрид. лит, 1975. 264 с.
5. Бачинин В. А. Философия права и преступления. Харьков : Фолио, 1999. 607 с.

Одержано 26.03.2019

УДК 351.81(477)

Анатолій Євгенійович ШЕВЧЕНКО,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
завідувач кафедри теорії та історії держави та права
Національного університету державної податкової служби України;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2663-9892>*

ПРАВООХОРОННА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУЦІЙ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА НА АВТОШЛЯХАХ УКРАЇНИ (2014–2018 РР.)

Відомо, що функції держави – це головні напрямки і види діяльності держави, обумовлені її завданнями і цілями і такі, що характеризують її сутність. Тому функції держави не можна ототожнювати з функціями її окремих органів, які є частиною апарату держави і відбиваються у компетенції, у предметі ведення, у правах і обов'язках (повноваженнях), закріплених за ними.

У цьому контексті особливу увагу заслуговує правоохоронна функція держави, яка об'єднує низку заходів (в тому числі примусових), оснований на принципах справедливості та ефективності, спрямованих на безконфліктну реалізацію прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, забезпечення соціальної злагоди, недопущення індивідуальних, колективних та масових порушень законності і правопорядку» [1, с. 369].

Крім того, правоохоронні функції держави за сферами (об'єктами) її діяльності також поділяються на внутрішні і зовнішні. Внутрішніми правоохоронними функціями держави є: функція охорони прав та свобод особи та функція забезпечення правопорядку (яка, в свою чергу, диференціюється на функцію боротьби з корупцією, функцію боротьби з організованою злочинністю, функцію боротьби з тероризмом). Зовнішніми правоохоронними функціями є: участь України в охороні прав і свобод особи на міжнародній арені; участь України у підтримці міжнародного правопорядку [2, с. 3].

При цьому найвищою соціальною цінністю держави завжди залишається людина – її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека. Саме людина її права і свободи та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [3, с. 5].

Важливим засобом забезпечення згаданих прав є держава та її органи правопорядку, які покликані виконувати правоохоронні функції: з одного боку додержання вимог законів, що закріплюють права та свободи людини, з іншої – наділені відповідними розпорядчими повноваженнями, у тому числі і правом розробляти і приймати підзаконні акти нормативного характеру, націлені на регулювання реалізації прав та свобод громадян [4, с. 82].

Аналіз наукової літератури, у якій тією чи іншою мірою розглядалося питання правоохоронної функції органів правопорядку, дозволяє зробити висновок, що дослідниками виконана значна робота щодо вивчення цих питань, водночас що стосується правовідносин спеціальних органів правопорядку, зокрема на автошляхах з учасниками дорожнього руху – залишається ще недостатньо дослідженою.

Саме тому мета поданої статті полягає у висвітленні правоохоронної функції державних інституцій щодо забезпечення прав людини і громадянина на автошляхах України (2014–2018 рр.). Особлива увага акцентується на з'ясування проблем і виявлення причин зростання кількості

дорожньо-транспортних пригод та реалізацію профілактичних заходів й перспектив щодо поліпшення стану на автотранспорті України.

Аварійність на автомобільному транспорті – це об'єктивне явище, яке виникло не сьогодні й не вчора, а ще в перші роки ХХ ст. на зорі автомобілізації, і її розвиток тісно пов'язаний саме з цим процесом який має досить багато взаємообумовлених факторів. На розв'язання цієї досить нагальної проблеми держава спрямовує діяльність усіх державних інституцій. Втім наразі немає однозначної думки відносно єдиного показника ефективності заходів щодо скорочення аварійності на автошляхах. У цьому контексті важливого значення набуває оптимізація діяльності органів правопорядку, зокрема дорожньої поліції, яка виконує правоохоронну функцію (попередження порушень прав особи; захист та відновлення порушених прав особи) у сфері безпеки дорожнього руху.

Сьогодні перебудова органів правопорядку потребує чималих зусиль щодо функціонування їх в нових умовах, зокрема щодо безпеки на автошляхах. Підтвердженням тому є сумна картина смертності та травмування людей в наслідок дорожньо-транспортних пригод (ДТП).

На початку другого десятиріччя ХХІ ст. незважаючи на активні дії держави з правопорушеннями на автотранспорті, пошуку наслідків аварійності, проведення профілактичних заходів, в Україні знову було зареєстровано зростання ДТП. Так, за дев'ять місяців 2012 р. було встановлено 14 1124 ДТП, що 5,5 % більше, ніж за аналогічний період 2011 р. В результаті ДТП загинуло 3563 і травмовано 27 218 громадян, тобто збільшення відмічених показників на 10,4 % і 2 % відповідно [5]. Не менш трагічними у порівнянні з минулими роками були і 2013–2014 рр. За офіційними даними Центру безпеки дорожнього руху та автоматизованих систем при МВС України (ЦБДД і АС) у 2014 р. на дорогах країни сталося 26 084 ДТП, у яких загинуло 4443 і поранено 32 270 осіб. І ці показники на 15 %, 8,1 % і 14 % менше, ніж у 2013 р. Водночас до загальних відомостей не потрапили показники ДТП, які було скоєно у анексованому Росією Криму, а також аварії, що сталися на непідконтрольних українській владі частинах Донецької і Луганської областей [6]. Варто зазначити, що всі чотири регіони України, які сьогодні знаходяться під тимчасовою окупацією Росії (АР Крим, м. Севастополь, Донецьк, Луганськ) за останні роки відрізнялися високим рівнем аварійності та дорожньо-транспортним травматизмом. Якщо, наприклад, взяти до уваги показники аварійності по окупованим регіонам хоча б на рівні 2013 р. і внести поправку в загальноукраїнську статистику щодо зниження цих показників, то у 2014 р. внаслідок ДТП в Україні загинуло 4957 осіб, що на 2,5 % більше, ніж у 2013 р. (для порівняння: у 2013 р. загинуло 4833 особи). Кількість травмованих у 2014 р. також зросла і склала близько 32 440 осіб [7]. Тому припускаємо, що загальна кількість аварій, травматизму і смертності на автодорогах України є набагато гіршою.

У 2014–2017 рр. за даними статистики національної поліції в Україні було зареєстровано 613 043 ДТП, в яких постраждало 105 655 осіб. Причому травмованих – 132 242, загинуло – 15309 [7], а за 10 місяців у 2018 р. на території України поліцейські зафіксували 122354 дорожньо-транспортні пригоди, з них 19 915 – ДТП з потерпілими. На дорогах загинуло 2651 людей, також внаслідок ДТП ще 25 559 осіб отримали травми. Аналіз документів свідчить про те, що переважна кількість дорожньо-транспортних пригод трапляється через порушення правил дорожнього руху, зокрема керування транспортним засобом у нетверезому стані, перевищення встановленої швидкості, невиконання вимог сигналів регулювання, порушення правил перевезення пасажирів, порушення правил маневрування, порушення правил проїзду залізничних переїздів, управління несправним транспортним засобом порушення техніки безпеки пасажиром, порушення правил утримання автодоріг та інші [7].

Тому проблема боротьби з аварійністю на автошляхах потребує негайного вирішення. Для цього необхідно активізувати правоохоронну діяльність держави та її органи правопорядку. Причому перш за все необхідно зробити ґрунтовні висновки щодо наслідків аварій на автомагістралях України; здійснити відповідні заходи щодо вдосконалення всіх складових системи безпеки дорожнього руху та намітити профілактичні та організаційні кроки на попередження ДТП [4, с. 84].

Ще одною важливою перспективою щодо здійснення правоохоронної функції держави в контексті автотранспортних правовідносин є виключення особистого контакту працівників дорожньої поліції і правопорушників дорожнього руху, що надасть у майбутньому зниження корупції. Крім того, необхідне підвищити вимоги щодо якості підготовки водіїв з перевіркою їх знань на практиці.

До речі, якщо за радянські часи система підготовки водіїв не встигала за кількістю бажаючих отримати відповідну кваліфікацію, а в кінці ХХ ст. вимоги до їх підготовки взагалі були досить

сильно знижені. То наразі сама якість підготовки водіїв залишається на досить низькому рівні, а кількість безпосередніх учасників дорожнього руху тільки зростає. Тому постійне підвищення вимог до якості підготовки водіїв і перевірка їх знань та вмінь на застосовування правил дорожнього руху сприятиме зменшенню кількості ДТП і зберегати людське життя [4, с. 85].

Важливою формою правоохоронної функції органів правопорядку у сфері боротьби з аварійністю є тісна співпраця всіх державних і громадських інституцій. Така необхідність зумовлюється й тим фактом, що на протязі значного проміжку часу боротьба з аварійністю не може бути вирішена тільки силами органів правопорядку. Тому сьогодні потрібна постійна копітка робота держави щодо підвищення рівня дисципліни всіх учасників дорожнього руху.

Не менш важливою формою правоохоронної функції діяльності поліції є організаційна і профілактична робота серед населення щодо дотримання правил дорожнього руху. Причому профілактичні заходи потрібно починати ще з дитячих садків, розвиваючи правову свідомість серед дітей. У подальшому необхідно також продовжувати ці напрацювання протягом навчання у середній та вищій школі. Крім того, варто залучати до цієї роботи й засоби масової інформації, насамперед – ресурси Інтернету, радіо, телебачення та друковані періодичні видання.

Таким чином, на підставі вищевикладеного можна констатувати, що розв'язання проблеми реалізації правоохоронної функції держави в контексті автотранспортних правовідносин повинно ґрунтуватися на комплексному підході з залученням державних і громадських інституцій з використанням всього наявного механізму впливу на порушників правил дорожнього руху та застосування ефективних заходів щодо їх попередження. Координуюча та провідна роль у цьому процесі повинна відводитися органам правопорядку на автошляхах, які завдяки залучення досягнень науки і техніки, впровадження закордонного досвіду та позитивних надбань минулого, відповідно до реалій сьогодення, в змозі забезпечити безпеку громадян України.

Список бібліографічних посилань

Крицак І. В. Правоохоронна функція держави та її вплив на формування функції надання послуг населенню органами внутрішніх справ України. *Форум права*. 2009. № 3. С. 365–372. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2009_3_54.pdf (дата звернення: 21.03.2019).

2. Онопенко П. В. Правоохоронні функції української держави: зміст і реалізація : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2005. 16 с.

3. Конституція України : чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 24 лист. 2014 р. : офіц. текст. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2014. 64 с.

4. Шевченко А. Є. Реалізація правоохоронної функції держави в контексті автотранспортних правовідносин: проблеми і перспективи. *Альманах права*. 2015. Вип. 6. С. 82–87.

5. Центр безпеки дорожнього руху та автоматизованих систем «Аварійність на автошляхах України» URL: <http://www.sai.gov.ua/ua/people/5.htm>. (дата звернення: 21.03.2019).

6. Украину ждет волна ДТП – эксперты URL: <http://www.segodnya.ua/economics/avto/ukrainu-zhdet-volna-dtp-587088.html> (дата звернення: 21.03.2019).

7. За год в Украине стало на четверть больше пьяных водителей – Нацполиция (инфографика) // УНІАН : сайт. <https://www.unian.net/society/2375328-za-god-v-ukraine-stalo-na-chetvert-bolshe-pyanyih-voditeley-natspolitsiya-infografika.html> (дата звернення: 21.03.2019).

Одержано 25.03.2019

УДК 341.783

Альона Леонідівна ШЕВЧЕНКО,

викладач кафедри міжнародного і європейського права юридичного
факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9907-8371>

СТАНДАРТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ СЛІДЧИХ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

Міжнародний судовий процес неможливий без попереднього вивчення ситуацій, розслідування обставин скоєння того чи іншого злочину, підготовки належної доказової бази. Саме таке завдання покладено на органи та посадових осіб, наділених повноваженнями проводити розслідування відповідно до положень установчих документів органів міжнародної кримінальної юрисдикції [1, с. 126]. Ефективна діяльність слідчих є ключовою складовою

належного функціонування органів міжнародної кримінальної юрисдикції, зокрема, Міжнародного кримінального суду (далі – МКС). Виконання слідчими МКС своїх обов'язків на високому професійному рівні має на меті досягнення цілей, поставлених перед судовою структурою.

Принципи професійної поведінки, якими керуються у своїй роботі слідчі МКС викладено в Адміністративній Інструкції ICC/AI/2008/005 (Кодекс поведінки для слідчих) [2]. Крім того, як складова персоналу МКС, відповідно до Положення про персонал, слідчі МКС також керуються положеннями Адміністративної інструкції ICC/AI/2011/002 (Кодекс поведінки для співробітників) і Стандартів поведінки для міжнародних цивільних службовців.

Відповідно до ICC/AI/2008/005 «слідчий» є особою, яка проводить розслідування для Суду, сторони захисту, або для усіх міжурядових і неурядових організацій, які діють за запитом Суду.

Кодекс розроблено на виконання Правила 17(2) (a) (v) Правил процедури і доказування, яким передбачено захист усіх свідків, жертв злочину, а також інших осіб, яким загрожує небезпека через показання таких свідків [3]. Положення Кодексу застосовуються до слідчих Суду і сторони захисту, слідчих міжурядових і неурядових організацій, які діють за запитом Суду, під час виконання службових обов'язків і з наданням належної уваги свідкам, жертвам злочину, а також іншим особам, яким загрожує небезпека через показання таких свідків, відповідно до їх особливих потреб та обставин (2.2) [2].

Розділ 4 Кодексу присвячено професійній поведінці слідчих. Так, слідчі мають дотримуватися найвищих стандартів професійної етики і поведінки під час виконання своїх обов'язків. Під час проведення розслідування слідчі діють відповідно до Римського Статуту, Правил процедури і доказування, Регламенту МКС, а також Положення про Канцелярію Прокурора, Положення про Секретаріат і, в залежності від обставин, відповідних постанов (принципів і правил) Суду, а також постанов і рішень Палати. Слідчі мають поважати права осіб, передбачені Статутом і Правилами; ставитися без будь-якої дискримінації до осіб і груп осіб; не брати участь у будь-якій протиправній діяльності або корупційних схемах, зокрема: а) отримання, прямо або опосередковано, будь-яких дарунків, сувенірів, винагород або послуг, отримання яких порушує або може порушити неупередженість його/її розслідування; або б) пропонування чи надання, прямо або опосередковано, будь-яких дарунків, сувенірів, винагород або послуг будь-якій особі, що порушує або може порушити неупередженість його/її розслідування. Крім того, слідчий не повинен займатися будь-якою іншою професійною діяльністю, яка негативно позначається або може позначитися на його/її розслідуванні; не повинен мати жодних стосунків із будь-якою особою, які негативно позначаються або можуть позначитися на неупередженості його/її розслідування; не має зловживати своїми повноваженнями і не повинен брати участь у діяльності, яка може зашкодити репутації Суду, зокрема: а) у будь-яких умисних діях, які призводять до фізичної або психологічної шкоди, або до страждань членів будь-якої групи, особливо жінок і дітей, під час проведення розслідування; б) у будь-якому жорстокому поводженні, застосуванні сили або погрози силою будь-якій особі, з якою контактує слідчий під час розслідування; с) будь-які статеві стосунки з бенефіціарами (свідками, жертвами злочину, а також іншими особам, яким загрожує небезпека через показання таких свідків) або особами, яких слідчий залучає до розслідування; d) перебування у наркотичному, алкогольному сп'янінні або під дією будь-яких незаконних речовин, що може унеможливити виконання ним/нею своїх службових обов'язків [2].

Вимоги щодо дотримання слідчими конфіденційності і забезпечення безпеки передбачені розділами 5 і 6 Кодексу. Так, слідчі докладають усіх зусиль для забезпечення належного збереження будь-яких матеріалів та інформації, отриманої ними у зв'язку з посадою. Слідчі не повинні розголошувати будь-яку інформацію або оприлюднювати будь-які матеріали, які знаходяться під захистом, або будь-які матеріали чи інформацію, яка розглядається Судом як конфіденційна, без відповідного дозволу. Обов'язок покладений на слідчих відповідно до п. 5.2 не припиняється після завершення слідчими своїх повноважень у МКС (п. 5.1–5.3).

Слідчі не мають здійснювати будь-які умисні дії, або розголошувати будь-яку інформацію, що ставить під загрозу або може поставити під загрозу безпеку будь-якої особи. Вони повинні забезпечувати, щоб будь-які зв'язки з бенефіціарами відповідали вимогам конфіденційності та зводили нанівець ризик завдання шкоди останнім. Слідчі під час виконання своїх службових обов'язків докладають усіх зусиль задля зменшення ризиків для бенефіціарів (п. 6.1 – 6.3).

У положеннях Кодексу акцентовано увагу на відносинах слідчих і бенефіціарів. Зокрема зазначається, що слідчий повинен чітко ідентифікувати себе і розкрити у своїх відносинах із

бенефіціарами або потенційними бенефіціарами своє відношення до справи або розслідування; ставитися до всіх осіб, з повагою і ввічливістю, без-будь яких відмінностей, заснованих на підставі раси, національності, статі, релігії або віри, приналежності до етнічної або соціальної групи, статусу, сексуальної орієнтації, сімейного стану, віку, психічної або фізичної інвалідності або стану здоров'я; повідомляти бенефіціара про його/її права відповідно до Статуту і Правил, і про доступність послуг і функції Групи з надання допомоги свідкам і потерпілим (Victims and Witnesses Unit), Відділу участі жертв злочину у процесі та надання компенсації (Victims Participation and Reparations Section), Відділу з надання судового захисту (Defence Support Section), а також, у випадку необхідності, сприяти контактам між бенефіціарами і означеними підрозділами. Крім того, слідчому заборонено здійснювати переслідування, залякування або чинити тиск на бенефіціарів для отримання свідчень у Суді або іншої інформації для Суду та надавати неправдиву інформацію щодо повноважень або можливостей Суду з надання послуг бенефіціарам (розділ 7) [2].

Кодексом регламентовано обов'язки слідчих перед Судом, зокрема: без зайвої затримки повідомляти про будь-яке порушення або спробу порушення Кодексу особі, уповноваженій розслідувати таке порушення. У разі сумнівів щодо дій, які слід ужити, слідчий негайно передає справу своєму керівнику; захищати, належним чином користуватися та звітувати щодо використання наданих йому/їй судових ресурсів; завжди приділяти особливу увагу цілісності доказів, які збираються у письмовій, усній або будь-якій іншій формі; не надавати неправдиву інформацію або свідомо вводити в оману Суд; вживати всіх необхідних заходів для виправлення будь-якої помилки або неточності, допущеної ним/нею, якнайшвидше після того, як дізнається про таку помилку або неточність; не повинен робити жодних публічних заяв від імені Суду без відповідних на те повноважень (розділ 8).

Порушення або спроба порушення положень Кодексу призводить до застосування дисциплінарних заходів (а) Канцелярією Прокурора – до слідчих Канцелярії – відповідно до процедури, встановленої ст.Х Положень про персонал, Главою Х Правил про персонал та Адміністративною інструкцією ICC/AI/2008/001 про дисциплінарні процедури; (б) Дисциплінарним комітетом – до слідчих сторони захисту – відповідно до процедур, передбачених Кодексом професійної поведінки для юристів (Resolution ICC-ASP/4/Res.I); (с) відповідною Палатою – до слідчих, призначених цією Палатою – у відповідності до Resolution ICC-ASP/4/Res.I. У разі порушення або спроби порушення Кодексу представником міжурядової або неурядової організації, що діє на прохання Суду, орган, який призначив таку організацію, вимагає від неї вжиття відповідних дисциплінарних заходів або кримінальних дій, за необхідності, проти відповідного представника (п. 10.1, 10.2).

Підсумовуючи означене слід підкреслити, що зважаючи на ту роль, яку відіграють слідчі у розслідуванні справ, що підпадають під юрисдикцію МКС (злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини, злочин агресії), Суд висуває до осіб, які призначаються на цю посаду, високі вимоги, встановлює рамки їх поведінки, визначає відповідні зобов'язання, про що свідчить проведений аналіз актів Суду, що регламентують діяльність слідчих. Разом із тим, практика діяльності Суду свідчить, що ці вимоги є виправданими задля прийняття обґрунтованих судових рішень, основою яких є забезпечення належної доказової бази, проведення ретельного розслідування тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Сыроед Т. Л. Субъекты (участники) международных уголовно-процессуальных отношений: понятие, виды, специфика правового статуса : монография. Харьков : ФИНН, 2010. 584 с.
2. Code of Conduct for Investigators (ICC/AI/2008/005). URL: <https://www.icc-cpi.int/resource-library/Vademecum/Code%20of%20Conduct%20for%20Investigators.PDF> (дата звернення: 15.03.2019).
3. Rules of Procedure and Evidence. URL: <https://www.icc-cpi.int/resource-library/Documents/RulesProcedureEvidenceEng.pdf> (дата звернення: 20.03.2019).

Одержано 26.03.2019

УДК 340.132.1

Анатолій Матвійович ШУЛЬГА,

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри загальноправових дисциплін факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7634-3665>

ПЕРВИННІ ТЕРМІНОПОНЯТТЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОВЕДІНКИ РОБОТА І ЛЮДИНИ ПРИ ВСТАНОВЛЕННІ СУБ'ЄКТА ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Існування *робототехніки* припускає, що вирішення правозастосовчої проблеми встановлення суб'єкта юридичної відповідальності (у подальшому – СЮВ) залежить від наявності або відсутності зв'язку дій *робота* і дій *людини*. Такий зв'язок є очевидним при функціонуванні *біотехнічних, інтерактивних* роботів, або *гібридних* роботів, коли вони функціонують в режимі «ручного управління» (управління людиною). У таких випадках СЮВ є *людина-оператор*. Але при функціонуванні *автономних роботів* (у подальшому – АР) прямого зв'язку між діями людини і АР немає, тому закономірно виникає питання про СЮВ при *протиправних наслідках* використання людьми АР.

Якщо ставити більш розгорнуто питання про основну актуальну юридичну проблему, обумовлену існуванням АР, то такою проблемою є проблема визначення за законом суб'єкта *недоговірної юридичної відповідальності* (майнової, немайнової) у випадку, коли певна *операціональна стадія процесу функціонування АР* (інакше кажучи, певна «автономна машинодія» або «автономна роботодія») та її *результат* мають ознаки *протиправної дії* та її *протиправного результату* («протиправної шкоди»).

У зазначеному контексті важливо сформувати *основи понятійного апарату*, що відображає юридичний характер *взаємодії* людини і робота. З огляду на потреби *юридичної практики*, на нашу думку, зазначений понятійний апарат має бути таким. Важливо розрізнявати наступні види роботів: 1) *матеріальні роботи* (у подальшому – МР); 2) *віртуальні роботи* (у подальшому – ВР); *неавтономні роботи* (у подальшому – НР); 2) *автономні роботи* (АР); 3) *гібридні роботи* (функціонують як НР, або як АР).

МР є фізичним об'єктом, об'єктом матеріального світу, який безпосередньо або опосередковано (використовуючи телескоп, бінокль, мікроскоп тощо) може сприйматись людиною через діяльність її сенсорної системи, органи чуття, може впливати на стан інших об'єктів матеріального світу й т. ін. Прикладом такого робота є будь-який *дрон*. Або – *наноробот*, який має «молекулярний розмір», концептуально розуміється як «машина», що виконує певні запрограмовані функції (приміром, у тілі людини виконує функцію доставки ліків по венам).

ВР – елемент *віртуальної реальності* як частини *об'єктивної реальності*, частина котрої (*віртуальна правова реальність* у формі віртуалізованого права, віртуалізованої юридичної практики й т. ін.), у свою чергу, є частиною сучасної «правової реальності (дійсності)», або, за іншою термінологією, – «сфери права» («віртуальна реальність у сфері права є передусім результатом інформатизації й електронізації сфер діяльності» людини [1], взаємозв'язку права й Інтернету, існування «інтернет-права» [2, с. 4].

ВР – змістовна складова *кіберпростору* («віртуального простору»), Інтернет-простору, представлена в *електронно-інформаційному середовищі* як його певна об'єкт-активна, діяльнісна форма, електронно-цифрова субстанція, інтерактивне утворення, предметно існуюче (як «річ для нас») як відповідний «*інтернет-бот*», «*www-бот*» тощо, тобто як *комп'ютерна програма*, що автоматично виконує певні дії («інтернет-дії») через інтерфейси, призначені для людей. Віртуальним роботом є, приміром, *спам-бот, софт-бот, чат-бот* (один із його видів – «віртуальний співрозмовник», програма-співрозмовник, котра імітує мовну поведінку людини при спілкуванні з одним, декількома співрозмовниками). Так, приміром, в усіх 50 штатах США *чат-бот DoNotPay*, створений із застосуванням технологій штучного інтелекту, надає безкоштовні юридичні консультації як «перший у світі робот-юрист» [3]. Як «негативний» приклад можна навести ситуацію, коли було проведено ВР («програмним роботом») успішну спробу закупівлі на «чорному ринку» через інтернет заборонених предметів, зокрема, наркотиків («екстазі») [4].

Якщо розрізнення МР і ВР є важливим насамперед з огляду на важливість присутності в правосвідомості юриста тих чи інших переважно *світоглядних понять*, то розрізнення НР, АР і

гібридних роботів є важливим власне з огляду на суто прикладне питання *правової кваліфікації поведінки людини* у контексті аналізу *співвідношення поведінки робота і людини*.

Поведінковою одиницею зовнішнього виразу функціонування НР є «роботодія людини-оператора». *Поведінковою одиницею* зовнішнього виразу функціонування АР є «автономна роботодія». Впровадження у науковий обіг понять *роботодія людини-оператора* і *автономна роботодія* («автономна машинодія») є доцільним з точки зору необхідності розрізнення, розмежування *дій людини* і *дій АР*.

Роботодія людини-оператора – це елемент (стадія, частина) юридично значущої дії (поведінки) людини, прямий прояв її свідомості і волі в поведінці керованого нею НР. Роботодія людини-оператора – це *дія людини як юридичний факт*. Роботодія людини-оператора – це *дія НР, спричинена дією людини-оператора*. Прикладом роботодії людини-оператора може бути керування польотом дрону, облаштованого відеокамерою з метою отримання певного відеозапису. В сучасних умовах зазначеного роду дії часто-густо демонструє *злочинна діяльність*, зокрема, – терористична. Так, в РФ «бандити готували теракти... з застосуванням дронів» [5]. Загалом на сьогодні у терористичній діяльності використовуються малорозмірні безпілотні літальні апарати (літакового, вертолітного типу) не тільки для розвідки, але і як зброю, знаряддя завдання шкоди, для здійснення суто бойової ударної дії (приклад: спроба атакувати російські військові об'єкти в Сирії 6.01.2018 р.) [6].

Автономна роботодія – це відносно самостійна юридично значуща дія АР, котра не є прямим поведінковим проявом свідомості і волі людини. Автономна роботодія не є дією людини як юридичним фактом. Автономна роботодія як юридичний факт являє собою відносно самостійний зовнішній прояв функціонування *штучного інтелекту* (програмного забезпечення) АР (поняття «свідомість», «воля») і АР – несумісні поняття).

За правовою кваліфікацією роботодія людини-оператора, як і автономна роботодія може бути *правомірною* або *протиправною*. У зв'язку з чим доцільно також розрізнявати *військово-бойові АР* і *цивільні АР* (промислові, сервісні, медичні АР тощо). На відміну від військово-бойових, цивільні АР не призначені для *правомірного завдання шкоди*. Спричинена АР «шкода» в її юридичному розумінні – це «майнова шкода», «моральна шкода», «тілесне ушкодження», «захворювання», «смерть» тощо.

З огляду на «бойові роботи і закони війни» і досвід «війни в Афганістані та Іраку» [7], відповідні *факти військової практики* свідчать, що проблема правомірності («законності») і протиправності («протизаконності») дій *військово-бойових АР* на сьогодні знаходиться, скажімо так, у стані її перманентної актуалізації. Приміром, першим варіантом першого у світі багатофункціонального бойового робота «Gladiator» (спільна розробка в США військового відомства і університетських науковців) дистанційно керує *оператор* за допомогою контролера PlayStation, але його *програмне забезпечення* оновлюється і може бути модернізованим до такого рівня, коли управління роботом повністю здійснюється *процесором* [8].

У випадку наявності шкоди, завданої *протиправною роботодією* питання про *суб'єкта юридичної відповідальності* на сьогодні вирішується з позиції «de lege lata» (з точки зору чинного закону, за чинним законом) або – «de lege ferenda» (з точки зору закону в якому є необхідність, за майбутнім, можливим законом). До кола відповідних актів *чинного* законодавства в Україні, як і в інших в пострадянських республіках, насамперед належать закони про «технічне регулювання», «безпеку дорожнього руху», «захист прав споживачів», Цивільний кодекс, Повітряний кодекс (зі змінами щодо використання безпілотних повітряних апаратів). Щодо сфери потенційно майбутнього законодавства про робототехніку, то, приміром, в РФ підготовлено «законопроект про розумні роботи (роботи-агенти)» [9], Резолюція Парламенту ЄС «Норми цивільного права про робототехніку» від 16.02.2017 р. (п. 59) ставить питання (є *дискусійним*, було [10, с. 516] і є [11] предметом *критики*) про можливість існування такого *суб'єкта* права і правовідносин як *електронна особа* («в перспективі... автономні роботи можуть створюватися як електронні особи і нести відповідальність за заподіяну ними шкоду в тих випадках, коли вони приймають рішення автономно»).

Список бібліографічних посилань

1. Бистрова Ю. В. «Віртуалізація» у праві: сучасне праворозуміння та проблеми термінологічної визначеності // Теорія та практика сучасної юриспруденції : матеріали XIII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 жовт. 2017 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017. С. 143–145.
2. Рассолов И. М. Право и Интернет. Теоретические проблемы. М. : Норма, 2009. 383 с.
3. Первый в мире робот-юрист стал доступен во всех 50 штатах США // БУКВЫ : сайт. URL: <https://bukvy.com/bukvy/70631-pervyj-v-mire-robot-yurist-stal-dostupen-vo-vsekh-50-shtatakh-ssha> (дата звернення: 19.03.2019).

4. What happens when a software bot goes on a darknet shopping spree? URL: <https://www.theguardian.com/technology/2014/dec/05/software-bot-darknet-shopping-sprees-random-shopper> (дата звернення: 20.09.2018).
5. Террокоптер: как бандиты с помощью дрона хотели взорвать МВД и ФСБ // СМІ2 : сайт. URL: <https://smi2.ru/article/44975560> (дата звернення: 19.03.2019).
6. Минобороны об атаке российских баз в Сирии дронами: с такими технологиями террористы могут нанести удар в любой стране // Комсомольская правда : сайт. URL: <https://www.crimea.kp.ru/daily/26777.1/3812592/> (дата звернення: 19.03.2019).
7. Singer P. W. Military Robots and the Laws of War. URL: <https://www.thenewatlantis.com/publications/military-robots-and-the-laws-of-war> (дата звернення: 20.09.2018).
8. Правовые вопросы ближайшего будущего: роботы-убийцы // Право.RU : сайт. URL: <https://pravo.ru/review/view/94866/> (дата звернення: 19.03.2019).
9. Незнамов А. В., Наумов В. Б. Вопросы развития законодательства о робототехнике в России и в мире. *Юридические исследования*. 2017. № 8. С. 14–25. URL: http://e-notabene.ru/lr/article_23292.html (дата звернення: 19.03.2019).
10. Керимов Д. А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права). М. : Аванта+, 2001. 380 с.
11. Незнамов А. Новые законы робототехники: как в Европе регулируют права роботов // Популярная механика : сайт. URL: <https://www.popmech.ru/technologies/379112-novye-zakony-robototekhniki-kak-v-evrope-reguliruyut-prava-robotov/> (дата звернення: 19.03.2019).

Одержано 21.03.2019

УДК 342.5

Олена Геннадіївна ЮШКЕВИЧ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри загальноправових дисциплін факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0024-6070>

ОСОБЛИВОСТІ ВІДЕОФІКСАЦІЇ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування» [1] суттєво змінено зміст основних процесуальних кодексів України, в тому числі стосовно забезпечення повного фіксування судового засідання та процесуальних дій за допомогою звуко- та відеозаписувальних технічних засобів.

Ця новела викликало занепокоєння суддівської спільноти, оскільки, як виявилось, далеко не всі суди мають можливості для повної реалізації вимог процесуальних кодексів України, особливо КПК України, щодо фіксації судових засідань. У судах скаржаються на низьку якість роботи обладнання, брак дисків, залів тощо.

Питання щодо забезпечення судів технічними засобами фіксування судового процесу з можливістю відеозапису судового засідання вирішується ДСА України протягом останніх кількох років. Так, ще у 2016 р. за результатами проведення відкритих торгів було придбано першу партію технічних засобів фіксації судового засідання з можливістю записування та відтворення звуку й зображення. Разом із цим обладнанням ДСА України було передано право на встановлення та використання в судах необмеженої кількості ліцензій програмного забезпечення «Акорд» з можливістю фіксування судового процесу в режимі звуко- та відеозапису [2].

З метою використання цієї програми ДСА України всім судам доручено забезпечити її встановлення на всіх наявних у судах технічних засобах фіксації судового процесу (ТЗФСП), а також забезпечити придбання нових ТЗФСП із подальшим встановленням на них зазначеного програмного забезпечення. При цьому для можливості ПЗ «Акорд» здійснювати функцію відеозапису територіальним управлінням ДСА України та судам доручено протягом 2016–2018 рр. забезпечити доукомплектування наявних у судах ТЗФСП необхідним для цього обладнанням (камерами, платами відеозахвату тощо).

За оперативними даними, на сьогодні забезпеченість місцевих та апеляційних судів технічними засобами фіксації складає 4880 одиниць, що становить 83% від штатної чисельності

суддів та дає змогу здійснювати звукозапис у всіх наявних залах судового засідання (3117 залів). Із зазначеної кількості ТЗФСР в загальних місцевих та апеляційних судах завдяки вжитим заходам щодо їх доукомплектування функцію відеозапису можуть здійснювати 1 795 пристроїв. Крім того, у судів є 1 345 систем відеоконференцз'язку з функцією відеозапису. Таким чином, загалом у розпорядженні судів знаходиться 3140 одиниць техніки, котра дозволяє здійснювати функцію відеозапису, що становить близько 90 % від загальної кількості залів судових засідань. Лише протягом 2017–2018 рр. у межах наявних фінансових ресурсів придбано обладнання для фіксації судового процесу на загальну суму 40,4 млн грн.

На сьогодні в цілому гострої проблеми немає. Є точкові проблеми в окремих судах, які такими засобами забезпечені в недостатній кількості.

Так, в основному виникають питання стосовно не відповідності кількості обладнаних необхідними технічними засобами для можливості фіксування судового засідання та процесуальних дій за допомогою відеозаписувальних технічних засобів залів судових засідань та суддів, зокрема слідчих суддів.

При розгляді кримінальних проваджень відеофіксація цих засідань є обов'язковою і такі технічні засоби і обладнання є необхідними для вчасного розгляду справ. У зв'язку із цим у секретарів судового засідання, головного спеціаліста (з інформаційних технологій) буде більше часу витратитися на налаштування цих технічних засобів, оскільки наявні випадки, коли фіксація відеозапису припинялася з невідомих причин, або виникали інші технічні проблеми; крім того, ці записи необхідно переписувати на DVD диски, яких не вистачає. Ці дії здійснюються на обладнанні у залі судового засідання до/або після засідання. Оскільки поки це робиться в цьому ж залі - у коридорі вже очікує наступний суддя із сторонами по справі, щоб слухати справу, яка знаходиться у нього на розгляді. На сьогодні складається ситуація, коли суддям доведеться витратити більше часу на технічні моменти та очікування [3].

Слід також звернути увагу на те, що на даний час більшість суддів, які є слідчими, вимушені слухати справи в службових кабінетах, які хоч і обладнані звукофікацією, однак, облаштування відеофіксації та розгляд зокрема справ за клопотаннями слідчих органів, призведе до скарг від учасників кримінального провадження. Крім того, в разі виконання своїх професійних обов'язків всіма суддями (наприклад, яких за штатом в Голосіївському районному суді м. Києва налічується 26), судовий розгляд кримінальних проваджень та клопотань слідчих на стадії досудового розслідування із дотриманням вимог в частині відео фіксації буде практично неможливим, в зв'язку з відсутністю належної кількості залів судового засідання та відповідного технічного забезпечення.

Окремо слід зазначити про те, що деякі кримінальні справи є об'ємними, та їх розгляд триває не одну годину і не один день, через що виникатимуть труднощі щодо належного збереження відео файлів по таким справам. Означені вище проблеми в сукупності, в разі їх негайного не вирішення в подальшому можуть призвести до тривалого судового розгляду кримінальних проваджень та порушення визначених законом строків розгляду клопотань слідчих органів в рамках досудового розслідування [4].

Список бібліографічних посилань

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування : закон України від 16.11.2017 № 2213-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2213-19> (дата звернення: 20.03.2019).
2. Про ЄСІТС, «Електронний суд» та обов'язкову відеофіксацію // Судебно-юридическая газета : сайт. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/133201-pro-yesits-elektronniy-sud-ta-obovyazkovu-video-fiksatsiyu> (дата звернення: 20.03.2019).
3. Суддя-спікер Інгuleцького районного суду про новели відеофіксації судових засідань // Українське право : сайт. 10.01.2019. URL: http://ukrainepravo.com/judicial_truth/divine_law/suddya-spiker-inguletskogo-rayonnogo-sudu-pro-novely-video-fiksatsiyi-sudovykh-zasidan-/ (дата звернення: 11.03.2019).
4. Обов'язкова відеофіксація кримінального процесу: як стартувала новела КПК в судах Києва // Судебно-юридическая газета : сайт. URL: <https://sud.ua/ru/news/sud-info/132580-obovyazkova-video-fiksatsiya-kriminalnogo-protse-su-yak-startovala-novela-kpk-v-sudakh-kiyeva-6c74de> (дата звернення: 20.03.2019).

Одержано 25.03.2019

УДК 349.951

Степан Степанович ЯКОВЕНКО,

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України
(науковий керівник – Обрусна С. Ю., доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри управління у сфері цивільного захисту
Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України)*

ПУБЛІЧНІ ФУНКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Правовий режим виникнення та розвитку інституту центрального банку дозволяє виявити основні функції, завдяки яким формується підґрунтя для функціонування всіх інших банків. Як правило, функції центральних банків визначено у чинному законодавстві кожної держави, їх відносять до так званих публічних функцій.

Закріплення в Конституції України мети діяльності (основна функція) центрального банку – забезпечення стабільності грошової одиниці є прерогативою Національного банку України (далі НБУ), і саме тому особливого значення набуває визначення його такого правового статусу, який забезпечував би ефективну реалізацію центральним банком основної та інших функцій [1, с. 112].

Функції НБУ визначено банківським законодавством, аналіз їх свідчить про призначення НБУ, з одного боку, як особливого органу державного управління в фінансовій, зокрема в банківській сфері, а з іншого – як державного органу з внутрішньою структурою будови й особливостями управління підлеглими суб'єктами.

До публічних функцій НБУ відносять перелік функцій, встановлений ст. 6-7 Закону України «Про Національний банк України», які за змістом можна поділити на правотворчі, організаційні, економічні, методологічні, контрольні і міжнародні [2].

До правотворчих функцій належать: розробка основних засад грошово-кредитної політики та її проведення; встановлення для банків правил проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку і звітності, захисту інформації, коштів та майна; визначення системи, порядку і форми платежів, у тому числі між банками; повноваження з внесення у встановленому порядку пропозицій щодо законодавчого врегулювання питань, спрямованих на виконання функцій Національного банку України тощо.

Організаційні функції відрізняються тим, що встановлюють право НБУ на погодження статутів банків і внесення змін до них, ліцензування банківської діяльності та операцій у передбачених законом випадках, ведення Державного реєстру банків, Реєстру аудиторських фірм, які мають право на проведення аудиторських перевірок банків, на створення та методологічне забезпечення системи грошово-кредитної і банківської статистичної інформації та статистики платіжного балансу, на визначення напрямів розвитку сучасних електронних банківських технологій, на створення, координацію та контроль створення електронних платіжних засобів, платіжних систем, автоматизації банківської діяльності та засобів захисту банківської інформації, на організацію інкасації та перевезення банкнот і монет та інших цінностей, видачу ліцензій на право інкасації та перевезення банкнот і монет та інших цінностей, на участь у підготовці кадрів для банківської системи України тощо.

Щодо економічних функцій НБУ, як приклад можна назвати право на монопольну емісію національної валюти України та організацію її обігу, а також те, що НБУ виступає кредитором останньої інстанції для банків й організовує систему рефінансування, складає платіжний баланс, здійснює його аналіз та прогнозування, здійснює відповідно до визначених спеціальним законом повноважень валютне регулювання, забезпечує накопичення та зберігання золотовалютних резервів та здійснення операцій з ними й банківськими металами тощо.

Методологічна функція визначається в законі як право НБУ на організацію, створення та методологічне забезпечення системи грошово-кредитної банківської статистичної інформації та статистики платіжного балансу, а також методологічне забезпечення з питань зберігання, захисту, використання та розкриття інформації, що становить банківську таємницю. Контрольна функція визначається правом НБУ на здійснення банківського регулювання та нагляду, а також правом організації та здійснення валютного контролю.

Міжнародна функція НБУ визначається діяльністю з представлення інтересів України в центральних банках інших держав, міжнародних банках та інших кредитних установах, де співробітництво здійснюється на рівні центральних банків, а також іншими функціями.

Вищеназвані функції притаманні також центральним банкам у країнах з розвинутою ринковою економікою, де функціонує дворівнева банківська система, причому самі функції, які окреслюють особливості діяльності центрального банку, є продуктом еволюції функціонування банків, заснованих на тривалому історичному процесі поступового зосередження права на емісію банкнот, а також зобов'язань щодо обслуговування уряду в найбільш надійних банках [3, с. 96]. Отже, аналіз змісту вказаних функцій свідчить про їх публічну природу, оскільки від їх реалізації залежить стан банківської системи і фінансової системи в цілому.

Банківське регулювання, як основна функція НБУ, передбачає діяльність з правотворчості, організаційну, економічну та інші види діяльності. Закріплення в Конституції України мети діяльності (основна функція) центрального банку – забезпечення стабільності грошової одиниці й у Законі про НБУ – права монопольного здійснення емісії національної валюти та організації її обігу означає, що центральний банк наділено виключним правом емісії банкнот у будь-яких формах – готівковій чи безготівковій.

Щодо функції розробки основних засад грошово-кредитної політики, то вона залишається найголовнішою функцією центрального банку серед інших публічних функцій регулювання банківської діяльності в її широкому розумінні, оскільки ця функція суттєво впливає на функціонування всієї фінансової системи. Проте функція банківського регулювання за метою здійснення та змістом передбачає розробку норм, що регулюють банківську діяльність, і логічно вважати, що щорічний документ «Основні засади грошово-кредитної політики» є також актом, який НБУ має розробляти в межах проведення державної політики регулювання банківської системи і банківської діяльності.

Отже, за фінансово-правовим призначенням діяльності НБУ функції поділяються на публічні та не публічні. Публічні функції НБУ поділяються на основні (функції банківського регулювання) та інші (правотворчі, методологічні, організаційні, економічні, міжнародні, контрольні). Здійснення НБУ публічних функцій дає змогу говорити про нього як суб'єкта забезпечення правоохоронної функції держави у її широкому розумінні. Непублічні функції, тобто внутрішньо-управлінські, притаманні НБУ як суб'єкту керування власними структурними підрозділами та організаціями.

Список бібліографічних посилань

1. Фінансове право України : підручник / за ред. К. П. Кучерявенка. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 320 с.
2. Про Національний банк України : закон України від 22.05.1992 № 679-XIV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14> (дата звернення: 12.03.2019).
3. Мочерний С. В., Трищак Л. С. Банківська система України. Львів : Тріада плюс, 2004. 304 с.

Одержано 16.03.2019

УДК 355.1

Павло Олександрович ЯКОВЛЄВ,

кандидат юридичних наук, докторант юридичного факультету

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0172-5946>

ІНСТИТУТИ ГРОМАДСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК СУБ'ЄКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Інформаційна безпека держави і суспільства є складним і багатоаспектним поняттям. Тривалий час експерти і науковці зауважували, що попре численні згадки зазначеного поняття уніфікованого нормативного визначення цієї категорії не існує [1]. У нормативній площині категорія «інформаційна безпека» згадується у багатьох нормативних актах, проте її зміст не розкривається і контекст розуміння слід з'ясовувати орієнтуючись на предмет правового регулювання конкретного акту. Якщо звернутися до найвищого, конституційно-правового рівня

нормативного регулювання, то ми маємо констатувати, що категорія «інформаційна безпека» зазначається у ст. 17 Основного Закону у контексті того, що забезпечення інформаційної безпеки України є «справою всього українського народу» [2]. Зазначимо, що такий спосіб нормативного закріплення є неоднозначним за змістом, оскільки достеменно не зрозуміло як саме і у яких формах народ України має «забезпечувати» інформаційну безпеку. Не пояснюють ситуацію і інші законодавчі акти. Зокрема, у ст. 3 Закону України «Про інформацію» від 07.10.1992 р. № 2657-XII зазначається, що забезпечення інформаційної безпеки є основним напрямом державної інформаційної політики [3]. Поряд із цим, у ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII зазначається, що інформаційна безпека є складовою національної безпеки і виступає елементом державної політики у сфері забезпечення національної безпеки на рівні з воєнною, зовнішньополітичною, державною, економічною, екологічною, кібернетичною безпекою [4].

Сьогодні громадянське суспільство України представлене різноманітними інституціями, коло яких є значним і чисельним. Зокрема, у відповідності до п. 2 Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 976 від 05.11.2008 р. до інститутів громадянського суспільства належать громадські організації, професійні та творчі спілки, організації роботодавців, благодійні і релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації та інші непідприємницькі товариства і установи, легалізовані відповідно до законодавства [5].

Виходячи з узагальнення положень чинних нормативних актів є підстави виокремити такі форми участі інститутів громадянського суспільства у забезпечення інформаційної безпеки держави:

- взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства щодо протидії інформаційній агресії проти України (п. 5 Доктрини інформаційної безпеки). Інститути громадянського суспільства мають у своїй діяльності використовувати наявні засоби комунікації у такий спосіб, щоб не допустити або попередити агресивний вплив деструктивної пропаганди з боку недоброзичливих суб'єктів [5];

- сприяння інституціями громадянського суспільства державних органів з метою інформаційної підтримки комерційної, гуманітарної, просвітницької, культурної та іншої діяльності за межами України та сприяння розвитку основ громадянського суспільства (п. 5 Доктрини інформаційної безпеки);

- сприяння державі у визначенні інноваційних підходів до формування системи захисту та розвитку інформаційного простору в умовах глобалізації та вільного обігу інформацією (п. 1 Доктрини інформаційної безпеки). Національна практика забезпечення інформаційної безпеки вказує на те, що у багатьох випадках ініціаторами інноваційних підходів до протидії посяганням на інформаційний простір держави є особливі суспільні утворення – так звані «мозкові центри», які фахово займають експертизами соціально-політичної обстановки і представлені різного роду аналітичними центрами, експертними групами, установами прогнозування тощо;

- розпізнавання та протидія технологіям впливу на свідомість громадян, що спрямовані на розпалювання національної і релігійної ворожнечі, пропаганду агресивної війни, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом або порушення суверенітету і територіальної цілісності України (п. 1 Доктрини інформаційної безпеки);

Своєрідною адміністративно-правовою гарантією успішного виконання інститутами громадянського суспільства навантаження щодо протидії загрозам інформаційної безпеки є положення, що закріплене у ст. 10 Закону України «Про національну безпеку України». У відповідності до вказаної статті громадським об'єднанням, зареєстрованим у встановленому законом порядку, гарантовано право отримувати в установленому порядку від державних органів, зокрема від керівників складових сектору безпеки і оборони, інформацію з питань діяльності складових сектору безпеки і оборони, крім інформації з обмеженим доступом. Така інформація дає змогу інститутам громадянського суспільства оперувати точною інформацією, що віддзеркалює реальний стан справ у відповідній сфері.

Слід зауважити, що більшість форм участі інститутів громадянського суспільства у забезпеченні інформаційної безпеки України реалізуються у межах взаємодії та співробітництва з органами державної влади та містять у своїй основі сприяння владним інституціям у виконанні завдань щодо попередження відвернення шкідливих посягань на інформаційне середовище держави. Таке співробітництво вирішує також і блок суміжних питань щодо зміцнення основ громадянського суспільства, зближення громадськості і державних інституцій, підвищення рівня правової свідомості і правової культури громадян.

Список бібліографічних посилань

1. Захаров Є. Інформаційна безпека: що захищаємо? // Права людини. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи : сайт. URL: <http://khp.org/index.php?id=1379486767> (дата звернення: 03.03.2019).
2. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про інформацію : закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650.
4. Про національну безпеку України : закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 5.
5. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади : постановою Кабінету Міністрів України від 05.11.2008 № 976. *Офіційний вісник України*. 2008. № 86. Ст. 2889.

Одержано 07.03.2019

УДК 342

Тетяна Іванівна ЯМКОВА,

*студентка юридичного факультету
Львівського державного університету внутрішніх справ
(науковий керівник – Проць І. М., кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ)*

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ЖІНОК У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Сьогодні, б здавалося, питання гендеру у Європі є досить дослідженим та вивченим. Права жінок не утискаються, а навпаки. Але якщо подивитись на дане питання з огляду життєвої практики, то все зовсім не так. Багато порушень можна спостерігати у трудових відносинах коли, наприклад, перевагу у керівних посадах надають чоловікам.

Якщо говорити про Україну, то маємо Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків» від 8 вересня 2005 року. Зокрема, стаття 3 цього Закону говорить, що державна політика щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків спрямована на:

- утвердження гендерної рівності;
- недопущення дискримінації за ознакою статі;
- застосування позитивних дій;
- запобігання та протидію насильству за ознакою статі, у тому числі всім проявам насильства стосовно жінок;
- забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень;
- забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків;
- підтримку сім'ї, формування відповідального материнства і батьківства;
- виховання і пропаганду серед населення України культури гендерної рівності, поширення просвітницької діяльності у цій сфері;
- захист суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі [1].

Отже, українська держава всіляко сприяє гендерній рівності. Але часто роботодавці не хочуть брати на роботу жінок, оскільки вони можуть піти у декрет або певні фізіологічні особливості можуть завадити виконувати якісно робочі функції. Якщо ж говорити за правоохоронні органи то ситуація, на мою думку, все ж таки є трохи кращою. Після прийняття Закону України «Про Національну поліцію» багато осіб жіночої статі пішли у ряди поліцейських, в основному на службу у патрульну поліцію. Також варто зазначити, що в нашій державі трьом жінкам присвоєно звання генерала поліції, а ще маємо одну жінку генерала у військовій галузі. Але не зважаючи на це в Україні виділяють такі проблемні питання в діяльності жінок-поліцейських:

- проблеми, що виникають через необхідність поєднання служби із домашніми обов'язками;
- протиріччя між інтересами державної служби та репродуктивною функцією жінок;

– дискусійність позитивного впливу психофізіологічних особливостей жінок на якість виконання ними професійних обов'язків (зокрема: більш високий рівень емоційності, самокритичності та комунікабельності; розвиненість інтуїції, емпатії; більш високий рівень виконавчої дисципліни; більша схильність до робочих стресів; менша залежність від шкідливих звичок (алкоголь, куріння); менша фізична сила; більш низький рівень агресивності);

– розрив, що існує між декларацією рівних можливостей та реальним рівнем дискримінації жінок;

– наявність проблеми сексуальних домагань на робочому місці;

– проблема адаптації до умов роботи у чоловічому середовищі;

– проблемні питання у сфері соціальної та правової захищеності жінок [2, с. 133].

Загальна картина є такою, що не часто жінки-поліцейські досягають керівних посад. Наприклад, жінок-оперуповноважених є менше, ніж жінок-слідчих. На думку чоловіків, жінка не зможе швидко бігати та не має досить сили аби повпливати на злочинця. Менший зріст та вага, схильність правопорушників зневажати жінок-поліцейських, існування певних складнощів при застосуванні зброї та фізичної сили роблять жінок-поліцейських потенційно уразливими, якщо вони опиняються у конфліктній ситуації під час несення служби. З огляду на це Інститутом кримінальної юстиції США було запропоновано розробку спеціального навчального курсу для жінок-правоохоронців. Під час практичних занять цим курсом передбачається вироблення психологічної стійкості та впевненості, вміння тримати особисту дистанцію, а також таких специфічних для жінок навичок, як влучна стрільба та ефективне переслідування у туфлях на високих підборах, вміння проводити прийоми рукопашного бою у положенні лежачи, більш широке використання захватів та больових прийомів [3]. Для України таке запровадження також повинно бути цікавим.

З початком Другої Світової війни кількість жінок міліціанток різко зросла, оскільки більшість чоловіків-міліціонерів пішли на війну. Також міліціантки отримали більше повноважень – в тому числі їх почали залучати до слідчих дій. Вже в незалежній Україні до 1999го року кількість жінок в правоохоронних органах було обмежена – “жіноча” квота до вступу в академії МВС складала 5–10 %. Станом на 1 квітня 2016 року, загальна кількість жінок в апараті та підрозділах становить 27626 осіб, тоді як чоловіків поліцейських – 105266, – тобто жінок в поліції 20,7 %. На жаль, Національна Поліція України не веде обліку чи не надає даних щодо кількості жінок та чоловіків на різних посадах чи згідно штатних звань, тому дізнатися скільки жінок займає керівні посади та має високі звання неможливо [4].

На протигау фізичній силі можна поставити те, що жінки можуть досягнути більшого результату у вирішенні конфліктній ситуації без застосування фізичного примусу.

Помітною є тенденція до збільшення кількості жінок, які працюють в органах внутрішніх справ, що пов'язано насамперед з тенденціями гендерної рівності у сфері кадрового менеджменту, а також із соціальною активністю жінок у сфері правоохоронної діяльності. Хоча загальна чисельність жінок в ОВС ще значно поступається показникам залучення жінок на службу в поліцію в розвинених країнах (відсоток жінок у поліції США становить 20 %, у Голландії – 12,2 %, у поліції Швеції – 11,1 %, Італії 8,5 %, Угорщини – 8 %, Норвегії – 7,5 % і т. ін.). Цілком можна погодитись з одним із принципів комплектування американської та інших систем поліції: “На будь-якому місці, де не потрібне застосування великої фізичної сили, жінка може працювати не гірше чоловіка”. Зважаючи на той факт, що поліцейські органи виконують в реаліях сучасного суспільства низку багатогранних функцій і завдань, поліцейська система може ефективно працювати лише за наявності в ній фахівців різних профілів. Зокрема, юристи, економісти, фахівці з бухгалтерського обліку, програмісти, аналітики, медики, соціальні працівники, а також інші фахівці покликані забезпечити ефективну діяльність системи органів внутрішніх справ для виконання власне функцій, притаманних поліції [5, с. 136].

Питання гендерної рівності активно обговорюються в Україні. 16 травня 2018 року відбулася зустріч Спеціального представника Генерального секретаря НАТО з питань жінок, миру та безпеки Клер Хатчинсон та заступника міністра внутрішніх справ Тетяни Ковальчук. На цій зустрічі було обговорено розробку та впровадження Стратегії розвитку системи МВС України до 2020 року, в основу якої було покладено впровадження принципу рівних прав жінок та чоловіків у роботі системи правоохоронних органів. В ході заходу було визначено, що жінка є активною учасницею у вирішенні конфлікту та забезпеченні миру.

В Україні В 2018 році було створено Асоціацію представниць правоохоронних органів (АППО). Завданнями Асоціації є: покращення становища жінок у правоохоронних органах, забезпечення професійного розвитку та кар'єрного зросту.

В Україні ще досі існує проблема гендерної рівності у правоохоронних органах, але останніми роками ситуацію все більше починає змінюватися. Створення різних асоціацій та прийняття різних нормативно-правових актів покращують динаміку вирішення даної проблеми. На мою думку, жінка є прекрасним працівником правоохоронних органів. Головним показником є вміння вирішити більш спокійно та мирно конфліктні ситуації, з уродженою жіночою проникливістю знайти індивідуальний підхід до кожного, а також у разі потреби, завдяки своїй ментальній приналежності, навіть на підборах зловити та затримати злочинця.

Список бібліографічних посилань

1. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : закон України від 08.09.2005 № 2866-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (дата звернення: 03.04.2019).
2. Політова А. С. Права жінок-поліцейських та політика гендерної рівності: досвід інших країн у вітчизняному контексті // Національна поліція Донеччини: проблеми становлення та стратегія розвитку : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Маріуполь, 21 жовт. 2016 р.) / ДВНЗ «ПДТУ», Гол. управління Нац. поліції в Донецькій обл., Донецьк. юрид. ін-т. Маріуполь, 2016. С. 132–134.
3. Права жінок правоохоронців та політика гендерної рівності: досвід інших країн у вітчизняному контексті // Українська гельсінська спілка з прав людини : сайт. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/prava-zhinok-pravoohorontsiv-ta-polityka-hendernoji-rivnosti-dosvid-inshyh-krajin-u-vitchyznyanomu-konteksti/> (дата звернення: 03.04.2019).
4. Жінки в поліції // Без кордонів : сайт. URL: <http://noborders.org.ua/zhinki-v-politsiyi/> (дата звернення: 03.04.2019).
5. Юнін О. С. Теоретичні аспекти управління персоналом у роботі підрозділів поліції. *Південноукраїнський північний часопис*. 2015. Вип. 2. С. 68–72.

Одержано 05.04.2019

УДК 342.922–057.36(476)

Андрей Юрьевич БОГДАНКЕВИЧ,

*курсант факультета милиции Академии МВД Республики Беларусь
(научный руководитель – Гиммельрейх О. В., кандидат юридических наук,
доцент кафедры управления ОВД
факультета повышения квалификации и переподготовки руководящих кадров
Академии МВД Республики Беларусь)*

АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЙ СТАТУС СОТРУДНИКА ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ: ПОНЯТИЕ И СОДЕРЖАНИЕ

Анализ имеющихся теорий о юридической природе правового статуса свидетельствует о наличии множества его разновидностей. Систематизация таких знаний позволяет выделить четыре преобладающих типа классификации правовых статусов различных уровней конкретизации, каждый из которых основывается на философских категориях «общее», «особенное» и «единичное». Согласно первому подходу выделяется общий, отраслевой и специальный статус. Второй подход состоит в выделении общего и специального правовых статусов. С позиций третьего подхода классификация правовых статусов базируется на их разделении на общий, специальный и индивидуальный (правовой статус конкретного лица). Сторонники четвертого подхода рассматривают возможность существования общего (международного), конституционного (базового), родового (специального) и индивидуального статусов личности [1, л. 12–31]. Основывая свою позицию на понятии и соотношении философских категорий «общее», «особенное» и «единичное», в системе организации административно-правового статуса сотрудника ОВД теоретически возможно выделение трех уровней: *общий* (административно-правовой статус сотрудника ОВД, основы организации которого рассмотрены выше), *специальный* (административно-правовой статус сотрудника отдельного функционального звена (например, милиции), органа, организации, подразделения или службы) и *индивидуальный* (административно-правовой статус конкретного, отдельно взятого сотрудника). Ключевую позицию в приведенной иерархии занимают специальные правовые статусы. Выделение правового статуса такой степени конкретизации имеет смысл в

отношении сотрудников отдельных функциональных звеньев, организаций, органов и подразделений системы МВД. Исходя из компетенции, обусловленной функциональным предназначением того или иного органа (управления, организации, подразделения) внутренних дел, проходящие в них службу сотрудники наделяются специальными правовыми статусами, в том числе статусом сотрудника милиции.

Сформировать представление о содержании административно-правового статуса сотрудника ОВД возможно на основе изучения основного статусного правового акта о службе в ОВД – Закона «Об органах внутренних дел Республики Беларусь» [2]. Из проведенного с учетом положений теории прав человека анализа содержания ст.ст. 23, 25, 32, 34 и 35 Закона «Об органах внутренних дел Республики Беларусь» следует, что в систему образующих такой правовой статус *элементов* необходимо включать: служебные обязанности и права (полномочия), правовые ограничения, гарантии правовой и социальной защиты сотрудников, ответственность. Взаимообусловленность этих компонентов дает возможность утверждать, что только в своей совокупности они позволяют успешно решать стоящие перед ОВД задачи.

Задачи ОВД свою практическую реализацию получают в функциях, которые претворяются в жизнь посредством комплекса полномочий, завершающих последовательную цепь элементов механизма формирования компетенции, который может быть представлен формулой «цели – задачи – функции – полномочия». Из указанной закономерности формирования компетенции сотрудника ОВД следует, что любое нарушение последовательности формирования такой системы в процессе нормотворчества чревато недостатками в правовом оформлении системы полномочий сотрудника ОВД, что препятствует достижению целей служебной деятельности ОВД и в то же время обосновывает ценность научного познания правовой природы таких обязанностей и прав. Поскольку невозможно построить действенную систему полномочий сотрудников ОВД без качественного закрепления функций этих органов, постольку без должного оформления системы полномочий таких должностных лиц невозможно добиться эффективного функционирования ОВД.

В зависимости от содержания все служебные полномочия сотрудников ОВД можно условно подразделить на *абсолютно определенные* (служебные полномочия сотрудника ОВД, основания, порядок, условия и пределы реализации которых закреплены нормативно, например предусмотренное ст. 25 Закона «Об органах внутренних дел Республики Беларусь» право проверять на охраняемых объектах у граждан документы, дающие право на вход (выход) граждан) и *дискреционные* (полномочия, при реализации которых сотруднику ОВД предоставляется выбор одного из нескольких решений в рамках одной нормы, например наложение на лицо административного взыскания при малозначительности деяния). Предоставление сотруднику конкретного права при возможности выбора различных вариантов его поведения не означает, что это право будет им реализовано.

Касьянчик С.С. предлагает условно подразделять все статусные полномочия сотрудников ОВД на *правоохранительные* (полномочия, имеющие государственно-властный характер и реализуемые в охранительных правоотношениях) и *организационно-управленческие*. Последние отражают иерархию управленческих отношений внутри системы ОВД по формуле «руководитель – подчиненный» и основываются на соблюдении служебной субординации, в основе которой лежит статус занимаемой сотрудником должности. Применимость отраженного выше подхода лишь к правоотношениям, обусловленным нормами административного права и предполагаемым при этом неравенством правового положения их участников, наличие общественного интереса в реализации таких служебных полномочий должностного лица позволяет говорить о них как об административно-публичных [3, л. 97].

С учетом вышеописанных уровней правового регулирования статуса все служебные полномочия сотрудников ОВД по сфере их реализации могут быть подразделены на *общие* (характеризующие общий правовой статус сотрудника ОВД – общестатусные) и *специальные* (в том числе должностные).

Существенным признаком данной категории полномочий является необходимость (возможность) их реализации всеми категориями сотрудников ОВД, вне зависимости от занимаемой ими должности. О наделении сотрудников ОВД специальными полномочиями следует вести речь тогда, когда реализация таких полномочий находится в компетенции отдельных функциональных звеньев, органов, служб или подразделений системы ОВД (например, милиции). Служебно-должностные полномочия сотрудников ОВД определяются должностными инструкциями (должностными обязанностями).

Таким образом, административно-правовой статус сотрудника органов внутренних дел необходимо рассматривать с позиций двух подсистем – содержательной и функциональной.

1. Содержательная характеристика административно-правового статуса сотрудника ОВД находит свое отражение в комплексном взаимодействии таких образующих его элементов, как служебные полномочия, правовые ограничения, ответственность и правовые (юридические) гарантии. Функциональная (компетенционная) характеристика АПС сотрудника ОВД предполагает дифференциацию его содержательных характеристик в зависимости от особенностей выполняемых сотрудником функций.

2. Функциональная характеристика административно-правового статуса сотрудника ОВД позволяет выделять в АПС сотрудника ОВД общую и специальную его разновидности – административно-правовые статусы сотрудников отдельных функциональных звеньев системы ОВД. Существенной особенностью специальных разновидностей такого статуса выступает их обусловленность функциональной компетенцией сотрудника ОВД, которая зависит от того, в составе какого из существующих функциональных звеньев системы ОВД сотрудник выполняет свои служебные обязанности.

3. На основе проведенного анализа научной литературы, законодательства и практики государственного управления в системе организации АПС сотрудника органов внутренних дел можно выделить три уровня:

общий (АПС сотрудника органа внутренних дел в целом, который охватывается положениями Закона «Об органах внутренних дел»);

специальный (административно-правовой статус сотрудника отдельного функционального звена (например, криминальной милиции, подразделения);

индивидуальный (АПС конкретного, отдельно взятого сотрудника).

4. Анализ законодательства Республики Беларусь свидетельствует об отсутствии должного нормативного правового закрепления административно-правового статуса сотрудника такого функционального звена системы ОВД, как милиция, и существовании объективной необходимости в его закреплении.

Должностные обязанности (должностные инструкции) как локальный правовой акт должны либо аккумулировать перечень конкретных полномочий сотрудника, либо содержать общее указание на нормативные правовые акты, которыми они регламентированы, с определением при этом границ и условий их реализации. Как показывает изучение должностных обязанностей и должностных инструкций территориальных ОВД, ни первое, ни второе условие, как правило, в них не соблюдается.

Список библиографических ссылок

1. Смирнов Л. В. Административно-правовой статус сотрудника милиции : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. М., 1996. 178 с.

2. Об органах внутренних дел Республики Беларусь : Закон Респ. Беларусь, 17 июля 2007 г., № 263-З, в ред. Закона Респ. Беларусь от 19 июля 2016 г., № 408-З // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2019.

3. Касьянчик С. С. Административно-правовой статус сотрудника органов внутренних дел Республики Беларусь : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14. Минск, 2016. 249 с.

Получено 03.04.2019

УДК 340.1

Владимир Александрович ВОЛКОВ,

адъюнкт научно-педагогического факультета

Академии Министерства внутренних дел Республики Беларусь (г. Минск)

ВЛИЯНИЕ СУДЕБНЫХ АКТОВ НА ПРАВОПРИМЕНИТЕЛЬНУЮ ПРАКТИКУ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ

Правоприменительная деятельность является одним из наиболее важных направлений деятельности любого современного государства и осуществляется в целях регулирования общественных отношений на индивидуальном уровне.

Значительную долю правоприменительной деятельности осуществляемой в Республике Беларусь, осуществляют органы судебной власти. Только за истекший 2018 г., судами Республики Беларусь было рассмотрено по существу 19 679 экономических дел, 37 973 уголовных дела, 204 084 гражданских дела и 368 646 дел об административных правонарушениях [1]. Кроме того, последнее слово всегда остается за судом, так как любое административное правоприменительное решение дозволительно обжаловать в суде. Но помимо органов судебной власти существенную долю правоприменительной деятельности осуществляют и иные правоохранительные органы (органы внутренних дел, внутренние войска, следственный комитет и др.), о чем свидетельствуют статистические данные (в 2018 г. в республике зарегистрировано 83800 фактов преступлений) [2]. При этом каждому совершенному преступлению необходимо было дать правильную юридическую оценку (квалифицировать противоправные действия).

Всю совокупность принимаемых теми или иными государственными органами решений в юридической науке принято именовать юридической практикой. В свою очередь, судебная практика, под которой принято понимать всю совокупность принимаемых судами решений (актов) по конкретным делам, имеет большое значение для деятельности органов внутренних дел, внутренних войск, следственного комитета и других государственных органов, занимающихся правоприменением. Соответственно, судебная практика оказывает влияние на юридическую практику правоохранительных органов.

Но вопрос: каким образом это происходит и почему, требует более детального подхода и ответа применительно к деятельности некоторых правоохранительных органов, занимающихся дознанием и предварительным расследованием. Это следователи структурных подразделений Следственного комитета Республики Беларусь (далее – следователи), сотрудники органов внутренних дел (далее – сотрудники ОВД), военные дознаватели внутренних войск Министерства внутренних дел Республики Беларусь (далее – дознаватели). Всех этих должностных лиц объединяет то, что они осуществляют квалификацию противоправных деяний совершенных теми или иными субъектами.

В силу чего, для эффективной правоприменительной деятельности правоохранительным органам необходимо изучать законодательные акты и своевременно отслеживать внесение в них изменений и дополнений. В настоящее время существуют правовые базы, существенно облегчающие эту задачу. Но кроме изучения законодательства, для принятия правильного решения, необходимо и осуществлять анализ решений принимаемых органами судебной власти как результат рассмотрения конкретных дел. Что затруднительно, так как решения не находятся в свободном доступе.

Так как со всеми казуальными решениями судебных органов указанные должностные лица знакомиться не имеют возможности, то особое значение приобретает обобщение судебной практики и судебной статистики по гражданским, уголовным, экономическим делам, и делам интеллектуальной собственности. Данные материалы готовят судебные коллегии Верховного Суда Республики Беларусь по направлениям своей деятельности. В последующем, на основании этих материалов обобщения судебной практики и судебной статистики, Пленум Верховного Суда выносит постановления по разъяснению применения законодательства.

Все постановления Пленума Верховного Суда Республики Беларусь по вопросам применения законодательства, как и иные нормативные правовые акты, публикуются в Национальном реестре правовых актов и размещаются на Национальном правовом Интернет-портале Республики Беларусь. Таким образом, они доводятся до всеобщего сведения, что является, в соответствии с ч. 2 ст. 60 Закона Республики Беларусь «О нормативных правовых актах» (далее – Закон о НПА), официальным опубликованием [3]. Также они размещаются в свободном доступе и на официальном сайте Верховного Суда Республики Беларусь (www.court.gov.by).

Как дословно зафиксировано в ч. 2 ст. 58 Кодекса Республики Беларусь «О судостроительстве и статусе судей» [4], регламентирующей компетенцию Пленума Верховного Суда Республики Беларусь, Пленум «рассматривает материалы обобщения судебной практики, судебной статистики и дает в порядке судебного толкования судам общей юрисдикции разъяснения по вопросам применения законодательства». Несмотря на то, что разъяснения направлены в первую очередь для судов общей юрисдикции, они имеют, как мы уже отмечали, важное значение и для правоприменительной деятельности правоохранительных органов.

Обобщение судебной практики и выработки на ее основе обязательных к исполнению рекомендаций, способствует обеспечению единства судебной практики в ситуациях, когда в

законодательстве имеется неясность или двусмысленность. Поэтому для правоохранительных органов особенно важны постановления Пленума Верховного Суда, которые содержат разъяснения по вопросам квалификации, определяют юридически значимые события, такие как начало исчисления сроков, или момент наступления ответственности.

Например, в постановлении Пленума Верховного Суда Республики Беларусь от 26 марта 2015 г. № 1 «О практике применения судами законодательства по делам об уклонении от уплаты сумм налогов, сборов (статья 243 УК)» разъясняются вопросы квалификации, определения момента окончания преступления, порядка назначения наказания [5].

Таким образом, Верховный суд разъясняя, конкретизирует нормы права (раскрывает некоторые правовые признаки, конкретизирует определенные понятия). Такие разъяснения он осуществляет только в том случае, когда изучение судебной практики показывает, что существует правовая неопределенность в применении конкретной правовой нормы. Но при этом закон всегда будет являться отправной точкой для принятия решения по индивидуальному делу.

Такие постановления Пленума существенно облегчают принятие правоприменительного решения. Кроме того, отметим, что так как постановления Пленума Верховного Суда отнесены законодателем к нормативным правовым актам (ч. 2 ст. 17 Закона о НПА), можно констатировать, что они являются обязательными для судей, других органов и должностных лиц, применяющих закон, по которому дано разъяснение. То есть предполагают обязательность этих разъяснений для всех правоприменителей.

Соответственно, постановлениями Пленума Верховного Суда Республики Беларусь, в которых разъясняется порядок применения уголовного и уголовно-процессуального законодательства, обязаны руководствоваться следователи, сотрудники ОВД и дознаватели. Так как именно в этой отрасли права у данной категории должностных лиц могут возникать трудности при осуществлении правоприменительной деятельности. Особенно при отнесении тех или иных деяний к правонарушениям, правильной квалификации данных деяний и т.п.

Таким образом, можно прийти к выводу, что акты органов судебной власти, образующие в своей совокупности судебную практику, и предоставляемые на основе ее обобщения разъяснения, оказывают положительное влияние на правоприменительную практику и способствуют успешному и эффективному выполнению возложенных на должностных лиц правоохранительных органов своих обязанностей и достижению поставленных перед ними задач.

Список библиографических ссылок

1. Краткие статистические данные о деятельности судов общей юрисдикции по осуществлению правосудия за 2018 год // Верховный суд Республики Беларусь : офиц. сайт. URL: http://www.court.gov.by/ru/justice_rb/statistics/3d491815105645b4.html (дата обращения: 25.03.2019).
2. Министерство внутренних дел Республики Беларусь. URL: <http://mvd.gov.by/main.aspx?guid=319943> (дата обращения: 25.03.2019).
3. О нормативных правовых актах : закон Респ. Беларусь, 17 июля 2018 г., № 130-3 // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2019.
4. Кодекс Республики Беларусь о судоустройстве и статусе судей : 29 июня 2006 г., № 139-3 : принят Палатой представителей 31 мая 2006 г. : одобр. Советом Респ. 16 июня 2006 г. : в ред. Закона Респ. Беларусь от 17.07.2018 г. // КонсультантПлюс. Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2019.
5. О практике применения судами законодательства по делам об уклонении от уплаты сумм налогов, сборов (статья 243 УК) : постановление Пленума Верховного Суда Респ. Беларусь, 26 марта 2015 г., № 1 // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2019.

Получено 05.04.2019

УДК 342.9(476)

Георгий Валентинович ЖМАЕВ,

курсант следственно-экспертного факультета

Академии МВД Республики Беларусь (г. Минск)

(научный руководитель – Гиммельрейх О. В., кандидат юридических наук,

доцент кафедры управления ОВД

факультета повышения квалификации и переподготовки руководящих кадров

Академии МВД Республики Беларусь)

АДМИНИСТРАТИВНЫЕ ЭЛЕКТРОННЫЕ РЕГЛАМЕНТЫ КАК СРЕДСТВО РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ФУНКЦИИ ГОСУДАРСТВА В ИНФОРМАЦИОННОЙ СФЕРЕ

Правоохранительная функция в области государственного управления в конкретных сферах жизнедеятельности реализуется различными способами, в том числе посредством выполнения организационных действий и их регламентации, стандартизации административных процедур. Роль административных процедур и регламентов в информационной сфере заключается в том, что они призваны: провозглашать права граждан на государственные услуги; регулировать соблюдение, исполнение и использование этих прав; обеспечивать охрану граждан от административного произвола служащих органов государственного управления; предоставлять им инструмент защиты своих интересов – административную юстицию; регламентировать деятельность должностных лиц, пресекая самоуправство, устанавливая принципы ответственности и ориентировать деятельность служащих государственного аппарата на социально значимый результат – обеспечение реализации конституционных прав и свобод граждан и иных субъектов административного права.

Однако, действующие административные регламенты, представленные на материальных носителях (в виде актов управления), не гарантируют исполнения закрепленных в них требований по срокам, результатам реализации полномочий государственными служащими. Поэтому в условиях перехода к информационному обществу и модернизации государственного управления назрела необходимость в изменении подходов к стандартизации административных процедур, а также регулированию деятельности органов власти. По мере стремительного распространения процессов информатизации государственного управления, регулирования и совершенствования административных процедур в электронном виде огромное значение и распространение получают электронные административные регламенты (далее – ЭАР), что связано с «менталитетом» государственных служащих [1], отсутствием должного контроля за деятельностью субъектов, предоставляющих электронные государственные услуги. В связи с чем требует разрешения вопрос поиска новых способов обеспечения (с помощью информационно-коммуникационных технологий (далее – ИКТ)) опосредованного и независимого контроля в системе государственного управления. Таким способом, на наш взгляд, является электронный административный регламент (далее – ЭАР), раскрытию сущности и содержания, развитию правового регулирования которого в юридической литературе уделяется пристальное внимание [2, с. 98–102].

Вместе с тем, несмотря на определенный интерес в научных кругах к данной организационно-правовой категории, в юридической литературе отсутствует единый подход к пониманию правовой сущности ЭАР.

Так, например, по мнению О.В. Буряги, под ЭАР следует понимать электронный формат публичной деятельности органов государственной власти по реализации своих полномочий, основанный на внедрении информационных технологий в области взаимодействия государственных структур, граждан и юридических лиц [3, с. 98–102]. Ученый Ю. А. Тихомиров рассматривает ЭАР в качестве электронного формата публичной деятельности, составляющего основу функционирования единой электронной сети государственных органов Российской Федерации по исполнению ими своих функций [4, с. 623]. И.Н. Барциц предлагает трактовать ЭАР как электронную форму административного регламента (форму реализации административных регламентов с помощью ИКТ), используемую для выполнения, анализа и контроля управленческих действий, процедур, которые обеспечивают принятие органом государственной власти управленческого решения, а также оказание государственной услуги в электронном виде [5, с. 10].

Между тем, как справедливо отмечает Ю. Е. Аврутин, специфика административно-правового регулирования, охватывающего различные сферы человеческой жизнедеятельности, зачастую требует от законодателя не только использования специальных терминов и понятий, но и разъяснения их смысла в тексте нормативного правового акта [6, с. 7].

Поэтому, на наш взгляд, в целях устранения существующей неоднозначности в понимании ЭАР в административно-правовой науке, решение вопроса о его правовом регулировании должно являться ключевым для органов государственной власти. Введение в практику ЭАР не только обеспечит возможность органам власти оперативно реагировать на изменения, происходящие в государственном управлении, но и существенно повысит уровень взаимодействия общества и государства за счет обеспечения независимого контроля.

Структурно ЭАР представляет собой совокупность: а) содержательного описания процесса административной деятельности в форме электронного документа и б) неразрывно связанного с ним формального описания этого процесса, поддержанного программной системой [7, с. 22].

Все это позволяет перевести административную деятельность на качественно новый уровень организованности и упорядоченности и свести роль человеческого фактора к тем случаям, когда он неизбежно должен быть использован (выбор пути выхода из ненормативной ситуации либо выбор одного из нескольких решений, предусмотренных нормативами).

Содержательная составная часть ЭАР – электронный документ, описывающий структуру деятельности по обработке запроса гражданина, – важнейшая составляющая информационного пространства государственной службы. Гражданин, подающий запрос, чаще всего тратит дополнительное время и силы на получение тех документов, которые не были предусмотрены в момент подачи запроса, но потребовались в момент его обработки, либо на приведение документов к той форме, в которой они должны быть представлены.

Что касается нормативного закрепления в отечественном законодательстве понятия «электронный административный регламент», то данный термин нашел отражение в Положении об общегосударственной автоматизированной информационной системе, в котором указано:

«Электронный административный регламент – документ, описывающий порядок выполнения процедур (функций) автоматизированного межведомственного информационного взаимодействия и реквизитный состав информации, используемой при этом взаимодействии» [8]. Однако, кроме определения этого понятия, названный документ типовые правила разработки и утверждения ЭАР исполнения государственных функций и аналогичные правила предоставления государственных услуг не содержит.

Таким образом, рассмотрение сущности, содержания, и правового регулирования ЭАР позволяет сделать следующие выводы и обобщения.

1. Если административный регламент в его традиционном значении, принято рассматривать в качестве административного акта (правового акта управления), то ЭАР – это инструмент, основанный на использовании современных технологий, с помощью которого реализуются нормы, закрепляющие правила организации деятельности органов исполнительной власти по осуществлению полномочий в сфере исполнения государственных функций и предоставления государственных услуг.

С помощью ЭАР обеспечивается систематизация определенных требований, осуществлении системы межведомственного электронного взаимодействия, упорядочение действий различных субъектов, опубликование сведений о деятельности и принимаемых решениях; создание условий для опосредованного контроля; открытость деятельности органов, реализующих государственные функции, предоставляющих электронные услуги и др.

При разработке административного регламента орган исполнительной власти может использовать электронные средства описания и моделирования административно-управленческих процессов для подготовки структуры и порядка административных процедур и административных действий.

2. ЭАР имеют свое содержательное и формальное наполнение. Отсюда следует, что необходимо принимать меры по унификации существующей и формируемой информационно-телекоммуникационной и программной инфраструктуры как на республиканском, так и региональном уровнях.

3. При помощи ЭАР достигается ряд преимуществ, использование которых в идеале позволяет: дать четкие схемы документооборота и потоков информации по разработке внутренних документов и обработке запросов граждан; визуализировать ход работы над документом или запросом; обеспечить исполнителей и руководителей удобными средствами

контроля; быстро перестраивать работу над документами при изменении нормативной базы; передавать информацию и документы в электронном виде с использованием средств цифровой подписи в ходе обработки запроса; сократить время обработки документов за счет их одновременного направления нескольким параллельно работающим исполнителям и т. п.

4. ЭАР должны разрабатываться и внедряться после корректировки практики реализации административных процессов и процедур (а не одновременно с разработанными актами). Нельзя допускать полное вытеснение ЭАР традиционных средств коммуникаций, они должны быть логичным дополнением традиционным способам административной регламентации.

В качестве дальнейшего направления совершенствования использования регулирующего потенциала ЭАР в государственно-управленческой деятельности представляется целесообразным принятие Правил разработки и утверждения ЭАР исполнения государственных функций и аналогичных правил предоставления государственных услуг.

Список библиографических ссылок

1. Воронина Ю. На сайт без очереди. *Российская газета*. 2016. 20 апр.
2. Гриценко В. В., Щербинина Н. Н. Электронный административный регламент предоставления государственных услуг: проблемы применения и перспективы развития. *Проблемы права*. 2015. № 1 (49). С. 98–102.
3. Буряга В. О. Административный регламент в сфере реализации исполнительной власти в Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14. М., 2009. 21 с.
4. Тихомиров Ю. А. Административное право и процесс. Полный курс. 2-е изд., доп. и перераб. М., 2005. 623 с.
5. Барциц И. Н. Приоритетные направления совершенствования административных процедур. *Государство и право*. 2008. № 3. С. 5–11.
6. Аврутин Ю. Е. К вопросу о понятиях и дефинициях в административно-правовой теории и практике. *Административное право и процесс*. 2013. № 9. С. 4–15.
7. Беспалов П. В. Концепция электронного правительства и информационно-технологическая компетентность государственных служащих. *Социология власти*. 2008. № 3. С. 21–26.
8. Об оказании электронных услуг и реализации государственных функций в электронном виде посредством общегосударственной автоматизированной информационной системы : постановление Совета Министров Респ. Беларусь от 9 авг. 2011 г., № 1074 // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2019.

Получено 05.04.2019

УДК 34(03)

Никита Дмитриевич СТУЛЕВИЧ,

курсант факультета милиции

Академии МВД Республики Беларусь (г. Минск);

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9859-5353>

ПРАВОПРИМЕНИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ И ЕЁ МЕСТО В РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ФУНКЦИИ ГОСУДАРСТВА

Исходя из сущности и назначения государства, в юридической литературе выделяются его различные функции, которые представляют собой «основные направления деятельности государства по осуществлению важнейших задач, стоящих перед ним на определённых исторических этапах развития общества» [1, с. 72]. Среди них одно из важнейших мест занимает правоохранительная функция. Несмотря на отсутствие консенсуса по части целесообразности выделения правоохранительной функции в качестве самостоятельной, необходимо, вероятно, согласиться с А. Ю. Гулягиным, который утверждает, что «правоохранительная функция государства занимает свое четко определенное место в системе функций государства и является внутренней, постоянной, основной, социальной, обеспечивающей национальную безопасность функцией государства» [2, с. 71–73]. Также не достигнут консенсус в определении сути правоохранительной функции и её пределов, однако наиболее обоснованной представляется точка зрения А. В. Мелехина, который понимает правоохранительную функцию как функцию по

охране и установлению правопорядка. «Она включает в себя также обеспечение общественного и правового порядка, защиту и охрану прав и интересов граждан и организаций, защиту конституционного строя и государства от противоправных посягательств» [3, с. 78]. Данная функция, как и большинство других функций государства, осуществляется в правовой форме. В этой связи, методы её осуществления, учитывая сущность функции, должны будут включать, с одной стороны, установление охранительных правовых норм, т.е. правотворчество, и деятельность специальных органов государства по определению мер юридической ответственности за нарушение этих норм, с другой. Нельзя не отметить, что, главным образом, правоохранительная деятельность государства осуществляется скорее с помощью последнего метода, предполагающего наличие государственного принуждения, что позволяет сделать вывод о том, что реализация правоохранительных норм происходит путём их применения.

Следует уточнить, что в контексте осуществления правоохранительной функции государства правоприменение необходимо в случае, когда при совершении правонарушения необходимо определить соответствующую меру взыскания, а также для применения принудительных мер воспитательного, медицинского характера [3, с. 27]. Данное условие позволяет отличать правоприменение от непосредственных форм реализации права (соблюдение, исполнение, использование), когда субъекты правоотношений реализуют право самостоятельно. Исходя из этого, необходимо выделить следующие признаки применения как особой формы реализации права:

во-первых, это деятельность, имеющая преимущественно государственно-властный характер;

во-вторых, она осуществляемая специально уполномоченными на то субъектами права. Следует понимать, что в ходе реализации правоохранительной функции государства широко используется институт юридической ответственности, который составляет исключительную компетенцию специальных государственных органов;

в-третьих, правоприменительная деятельность осуществляется в отношении конкретных жизненных случаев с вынесением индивидуально-правового акта, при этом строго соблюдая регламентированные законодательством процедуры его принятия и применения [4, с. 403–404].

Органы внутренних дел занимают одно из ключевых мест в осуществлении правоохранительной деятельности государства. Связано это с теми задачами, которые вытекают из ст. 2 Закона Республики Беларусь от 17 июля 2007 г. «Об органах внутренних дел», основными задачами органов внутренних дел являются:

защита жизни, здоровья, чести, достоинства, прав, свобод и законных интересов граждан Республики Беларусь, иностранных граждан и лиц без гражданства (далее, если не указано иное, – граждане) от преступных и иных противоправных посягательств, обеспечение их личной и имущественной безопасности, защита прав и законных интересов организаций от преступных и иных противоправных посягательств в соответствии с компетенцией органов внутренних дел;

защита интересов общества и государства от преступных и иных противоправных посягательств, охрана общественного порядка и обеспечение общественной безопасности и др.

Помимо приведённых задач, согласно настоящему Закону, в сферу компетенции органов внутренних дел входит организация исполнения и отбывания наказания и иных мер уголовной ответственности, административных взысканий [5, гл. 1]. Таким образом, задачи органов внутренних дел определяют их место в механизме осуществления правоохранительной функции государства.

Правоприменительная деятельность ОВД является основной формой деятельности данных органов, что определяется спецификой их задач. Она обладает аналогичными признаками, однако имеет и свои особенности. Специфика правоприменительной деятельности ОВД определяется, прежде всего, охранительным характером их деятельности, что, как указано выше, определяется их задачами. Кроме того, органы внутренних дел являются не только правоохранительными органами, но и органами государственного управления, что обуславливает управленческий характер правоприменительной деятельности.

Определив сущность правоохранительной деятельности государства, правоприменительной деятельности и её особенностей применительно к ОВД, необходимо сделать вывод о большом значении правоприменительной деятельности ОВД для эффективного осуществления правоохранительной функции государства, что связано с её прямой направленностью на охрану права и на обеспечение безопасности.

Список библиографических ссылок

1. Вишневыский А. Ф. Общая теория государства и права : курс лекций. 5-е изд., уточ. и доп. Минск : Тесей, 2011. 368 с.
2. Гулягин А. Ю. Место правоохранительной функции в системе иных функций государства. *Юридический мир*. 2011. № 7. С. 71–73.
3. Мелехин А. В. Теория государства и права. М. : Маркет ДС, 2007. 259 с.
4. Общая теория государства и права. 2-е изд., перераб. и доп. / А. Ф. Вишневыский, Н. А. Горбаток, В. А. Кучинский ; под общ. ред. В. А. Кучинского. М. : Изд-во деловой и учеб. лит., 2006. 656 с.
5. Об органах внутренних дел Республики Беларусь : Закон Респ. Беларусь от 17 июля 2007 г. № 263-З : в ред. от 23 июля 2008 г. // Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь. URL: <http://pravo.by/document/?guid=3871&p0=h10700263> (дата обращения: 25.03.2019).

Получено 05.04.2019

УДК 340.1(476)

Александр Анатольевич ТРУСКОВСКИЙ,

курсант Академии МВД Республики Беларусь (г. Минск)

(научный руководитель – Козелецкий И. В., кандидат юридических наук,

доцент, начальник кафедры управления ОВД

факультета повышения квалификации и переподготовки руководящих кадров

Академии МВД Республики Беларусь)

МЕТОДЫ УПРАВЛЕНИЯ В МЕХАНИЗМЕ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ФУНКЦИИ ГОСУДАРСТВА

Реальный показатель эффективности государственного управления состоит в высоком уровне правовой охраны, который достигается посредством согласованных совместных усилий всего общества. Характеризуя правоохранительную функцию государства, в качестве ее объекта следует назвать широкий круг общественных отношений в правовой сфере, затрагивающих все стороны общественной жизни; в качестве цели правоохранительной функции – создание необходимых условий для обеспечения достойного и безопасного существования личности и общества, их взаимодействия; в качестве задач правоохранительной функции государства – обеспечение правопорядка и законности, непосредственную охрану прав и интересов человека и гражданина [1, с. 96]. Правоохранительная функция государства и организационно-правовой механизм ее осуществления находят выражение в своем концентрированном виде в деятельности по обеспечению, охране, защите прав и свобод граждан, интересов общества и государства. Среди составных элементов механизма реализации правоохранительной функции государства (субъекты управления, их деятельность, принципы, формы) особая роль отводится методам управления, которые отражают процесс управленческого воздействия (динамический аспект) на конкретную сферу отношений.

Под методами в философской литературе принято понимать совокупность приемов и способов, при помощи которых осуществляются соответствующие виды деятельности [2, с. 214].

Применительно же к правоохранительной деятельности органов внутренних дел (далее – ОВД) метод управления – это способы организующего воздействия субъекта управления на объект управления, с помощью которых достигаются стоящие перед системой цели. При этом важно отметить тот факт, что в деятельности ОВД важны характеристики метода управления как способа познания действительности и практического осуществления целей. На стадии выработки управленческих решений – это способы теоретического осмысления действительности (изучение оперативной обстановки, анализ, проблем, поиск оптимальных вариантов решений), а на стадии организации исполнения решений – это способы реализации практических задач по обеспечению общественного порядка и борьбы с преступностью.

В этой связи следует отметить, что выделяется несколько подходов к пониманию сущности категории методов управления при реализации правоохранительной функции как: способов реализации требований объективных законов общественного развития; средств достижения целей управления; способов воздействия субъекта управления на объект управления; приемов практического осуществления стоящих перед субъектом управленческих задач; способов, приемов осуществления функций управления.

Наиболее распространенным является подход, учитывающий характер взаимодействия субъекта управления и объекта управления. Согласно данному подходу, методы управления – это методы воздействия субъекта управления на поведение своего объекта, способы и приемы регулирования его состояния. В подобном понимании управления отражается суть данного явления – органичное единство субъекта и объекта управления. Если признать первичным объект, тогда субъект будет произволен от него. В то же время необходимо иметь в виду, что управлять деятельностью объекта можно путем не только прямого, но и косвенного воздействия. В таком случае управляющие воздействия будут иметь своим предметом объективную деятельность несколько масштабнее, чем тот фрагмент ее, который заключен в объекте. Следовательно, и методы управления будут методами воздействия не только на объект управления, но и на его окружение. Однако, в конечном счете, они также будут служить целям функционирования общества.

Таким образом, обобщая данные трактовки понимания сущности методов управления, мы можем выделить следующие черты, присущие данной категории.

1. Категория метода по своей природе едина и в совокупности своих значений (способ, образ, путь) применима к управленческой деятельности.

2. Управленческая деятельность основывается на сознательном использовании объективных законов, и поэтому методы управления связаны с теми законами, которые присущи системе управления, ее объектам и субъектам. Закономерности социального порядка в зависимости от сферы управления могут быть социально-экономическими, социально-политическими, социально-культурными. Кроме того, выделяются организационно-технические закономерности, связанные с общими чертами организационного построения и управления в системах любой природы, и социально-психологические и психологические закономерности, обусловленные тем, что социальное управление осуществляется людьми и в отношении людей.

3. Сущность методов управленческой деятельности может быть выявлена и понята лишь в связи с содержанием такой деятельности, так как метод – это то, посредством чего данная деятельность осуществляется. Содержание управления – это совокупность функций управления, т.е. действий по управлению безотносительно к объекту управлению, к конкретным задачам, которые решает субъект, и безотносительно к специфике самого субъекта.

4. Самое широкое многообразие действий, осуществляемых в процессе управления, раскрывается не в методах управления, выражающих, по существу, не что иное, как возможность того или иного действия (т.е. своего рода абстракцию), а в различных формах управленческой деятельности

В научно-теоретической литературе выделяют следующие методы реализации правоохранительной функции государства:

метод нормативного правового регулирования;

метод принуждения, используемый при нарушении общеобязательных государственных предписаний;

метод рекомендаций – ориентация на конкретный вариант поведения или действий, желательных с точки зрения государства, и метод поощрения, побуждающий следовать этому варианту, стимулирующий общественно полезную деятельность;

метод договорного регулирования, приобретающий в условиях демократически устроенного государства универсальное значение, поскольку распространяется на сферу не только частных, но и публичных интересов;

метод надзора и контроля;

метод информационного влияния [17, с. 113–114].

Можно выделить и другие, наряду с перечисленными, методы реализации правоохранительной функции государства, но указанные методы являются основными, определяющими в воздействии на функционирование правоохранительной функции.

Таким образом, проведенный анализ подходов к пониманию сущности методов реализации правоохранительной функции государства, позволяет сделать определенные выводы и обобщения.

1. Метод реализации правоохранительной функции государства – это способ осуществления целенаправленного управляющего воздействия на объект социального управления в конкретной сфере жизнедеятельности. Данные методы, выступая разновидностью методов управления, находятся в диалектическом единстве с целями управленческой деятельности, так как цель обуславливает специфику использования методов, а выбор методов в

известной степени определяет реальность достижения поставленных целей. Однако методы управления непосредственно показывают, каким образом достигаются цели управления, потому как методы это и есть те приемы, с помощью которых субъект управления воздействует на объект.

2. Названным методам присущи некоторые характерные черты данной социально-правовой категории, которые присутствуют практически в работах многих авторов. Таким образом, применяемый в конкретной социально-управленческой ситуации метод реализации правоохранительной функции:

б) обнаруживается при взаимодействии субъекта и объекта управления;
в) выражает фактическое содержание деятельности по управлению;
г) показывает связи между субъектами и объектами управления;
д) есть средство, которое субъект управления использует с целью обеспечения нормального, упорядоченного и эффективного функционирования объекта управления (управляющей системы);

е) это возможность соответствующего воздействия управляющих на управляемых.

3. Независимо от содержания, направленности и видового разнообразия, методы реализации правоохранительной функции обладают:

характером воздействия (непосредственное воздействие, косвенное воздействие, посредством создания стимулирующих или ограничивающих условий);

способом воздействия (единичный, коллегиальный, коллективный);

временной характеристикой;

тактическим и стратегическим характером;

объективированной организационной формой, под которой понимается вид воздействия, т. е. индивидуальное предписание (приказ) или норма (правило) поведения.

Список библиографических ссылок

1. Балувев Е. Н. Механизм реализации правоохранительной функции современного государства. *Юридическая наука и правоохранительная практика*. 2011. № 2 (16). С. 94–100.
2. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. 4-е изд. М. : Политиздат, 1981. 445 с.
3. Морозова Л. А. Теория государства и права : учеб. М. : Юрист, 2002. 414 с.

Получено 05.04.2019

УДК 351.74(476)

Егор Александрович ШАСТАЙЛО,

курсант факультета милиции

Академии МВД Республики Беларусь (г. Минск)

(научный руководитель – Козелецкий И. В.,

кандидат юридических наук, доцент,

начальник кафедры управления ОВД

факультета повышения квалификации и переподготовки

руководящих кадров Академии МВД Республики Беларусь)

К ВОПРОСУ О ПРАВОВОМ РЕГУЛИРОВАНИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ В ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНАХ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Государственный аппарат, часть которого представлено в лице правоохранительных органов, является основой построения и функционирования любого государства. И от того, в каком состоянии он находится, насколько налажено взаимодействие между его частями, насколько уровень оплаты труда позволяет привлекать на работу квалифицированных специалистов, в конечном итоге зависит эффективность выполнения государством своих функций, в том числе правоохранительных. Немаловажным вопросом является создание логичной и непротиворечивой правовой базы государственной правоохранительной службы.

Термин «служба в органах внутренних дел» употребляется чаще всего в следующих значениях:

во-первых, служба в органах внутренних дел как понятие социальное применяется для определения характера и рода деятельности людей, отражая факт общественного разделения труда;

во-вторых, службой иногда именуются структурные подразделения (кадровое, юридическое, финансовое, тыловое и др.) органов МВД или разновидность деятельности сотрудников органов внутренних дел, определенная часть их работы, отличающаяся спецификой полномочий (патрульно-постовая, конвойная и др.);

в-третьих, так может называться самостоятельное ведомство [1, с. 6].

Таким образом, как обоснованно полагает М.М. Дикажев, «служба» отражает сложившуюся практику и функциональную сторону деятельности органов внутренних дел и осуществляется в виде общественно полезной деятельности особого и специального характера, проявляющейся в процессе реализации задач по охране правопорядка и борьбе с преступностью [2, с. 249].

Основы прохождения государственной службы в Республики Беларусь определены Законом от 14 июня 2003 г. № 204-З «О государственной службе в Республике Беларусь» [3]. Вместе с тем в литературе отмечается, что «правовое регулирование государственной службы при наличии единого закона не является цельным, а, скорее, характеризуется фрагментарностью и хаотичной дифференциацией» [4, с. 33–35]. Данный закон, в частности, не определяет систему государственной службы (так называемой государственной гражданской службы) в Республике Беларусь, регулируемой данным законом и ее связь с другими видами государственной службы.

Правовое регулирование отношений прохождения службы в правоохранительных органах осуществляется обособленно от закона о государственной службе и согласно его положениям не признается государственной службой. Хотя в части 3 ст. 7 закона сделана оговорка «если иное не предусмотрено законодательными актами». Ни одним из ныне существующих специальных законов прямо не установлена возможность применения норм закона о государственной службе к данным категориям служащих. Вместе с тем в нормативных правовых актах военная служба, государственная служба в правоохранительных органах (органах внутренних дел, Следственном комитете Республики Беларусь, в органах финансовых расследований Комитета государственного контроля, в органах и подразделениях по чрезвычайным ситуациям) именуется государственной службой.

Таким образом, в отечественной науке административного права, равно как и в действующем законодательстве до настоящего момента однозначно не определены правовая сущность и содержание правоохранительной государственной службы, а ее функциональное назначение, которое состоит в обеспечении безопасности, законности, борьбе с преступностью и защите прав и свобод гражданина, не позволяет однозначно определить те государственные органы, которые следует относить к правоохранительным и в которых возможно прохождение правоохранительной службы.

Современная государственная служба организуется и осуществляется с учетом многообразия и специфики сфер и отраслей государственной деятельности. Исходя из этого, к государственной службе следует относить военную службу, службу в правоохранительных органах.

В настоящее время перечень правоохранительных органов на законодательном уровне не определен, а в науке административного права существуют различные подходы к отнесению государственных органов к числу правоохранительных. На основании их анализа, а также с учетом положений действующего законодательства, в качестве возможных полагаем необходимым предложить следующие критерии для отнесения государственных органов, служб и учреждений к числу правоохранительных:

прямое указание в нормативном правовом акте на то, что данный орган входит в систему правоохранительных органов, либо в нем предусматривается прохождение правоохранительной службы;

основные задачи и функции, указанные в нормативных правовых актах, регламентирующих деятельность государственного органа, относятся преимущественно к обеспечению общественной безопасности, правопорядка и законности, причем решение этих задач, как и реализация функций по поддержанию законности, охране прав граждан и организаций от противоправных посягательств может осуществляться путем применения мер физического и процессуального государственно-правового принуждения, включая применением физической силы, специальных средств и оружия.

С учетом изложенного полагаем, необходимым предложить концепцию построения нормативного правового акта о правоохранительной службе, а именно в виде кодекса

правоохранительной службы. При этом следует учесть, что по своему статусу любой кодекс, в том числе и предлагаемый, равнозначен закону. Сам кодекс следует разделить на две части: общую и специальную, в первую из которых необходимо поместить нормы общего и универсального характера, в равной степени относящиеся к регулированию правоохранительной службы в любом правоохранительном органе. Специальная же часть кодекса должна состоять из ряда разделов, каждый из которых посвящен специфике службы в отдельном правоохранительном органе. Подготовку этих разделов на основании заранее разработанных норм общей части следует поручить правовым подразделениям самих правоохранительных органов. При этом, естественно, нормы общей части должны исключить любую возможность конкуренции правоохранительных ведомств в части получения дополнительных привилегий своим сотрудникам. Предлагаемый концептуальный подход позволит решить сразу несколько проблем. Во-первых, будет создан единый законодательный акт о правоохранительной службе, что является одним из основополагающих требований формирования новой системы государственной службы.

Во-вторых, наличие общей части кодекса в предлагаемом виде позволит избежать многократного дублирования однородных норм в положениях о службе в отдельных правоохранительных органах, сформирует их на единых правовых основаниях, устранил неизбежную конкуренцию правоохранительных ведомств.

Таким образом, проведенный анализ подходов к унификации правоохранительной службы и определению государственных органов, относящихся к числу правоохранительных, позволяет заключить следующее.

1. Правоохранительную службу необходимо рассматривать как единый организационный и административно-правовой институт, что предопределяется, прежде всего, единым предметом служебно-правовых отношений, который составляют такие направления служебной деятельности (функции), как обеспечение безопасности, законности и правопорядка, борьба с преступностью и защита прав и свобод человека и гражданина.

Единство административно-правового института правоохранительной службы как совокупности однородных общественных отношений требует, в свою очередь, комплексного правового регулирования этой служебной профессиональной деятельности в виде принятия отдельного нормативного правового акта (например, кодекса или закона).

2. В целях совершенствования правового регулирования государственной службе можно предложить концепцию построения закона о правоохранительной службе, а именно в виде кодекса правоохранительной службы, который следует разделить на две части: общую и специальную. В общую часть необходимо поместить нормы общего и универсального характера, в равной степени относящиеся к регулированию правоохранительной службы в любом правоохранительном органе. Специальная же часть кодекса должна состоять из ряда разделов, каждый из которых посвящен специфике службы в отдельном правоохранительном органе.

3. Повышению уровня правового регулирования правоохранительной службы как самостоятельного вида государственной службы, отличающегося качественным своеобразием и функциональным назначением, будет способствовать определение на законодательном уровне перечня правоохранительных органов с выделением критериев их классификации.

Список библиографических ссылок

1. Ильясов С. П., Кудрявцев А. В., Сергун П. П. Государственная служба в органах внутренних дел : справочник. М. : Право и экономика, 1996. 95 с.
2. Дикажев М. М. К вопросу об особенностях правоохранительной службы в органах внутренних дел. *Общество и право*. 2014. № 2 (48). С. 248–251.
3. О государственной службе в Республике Беларусь : Закон Респ. Беларусь от 14 июня 2003 г. № 204-З: в ред. от 09.01.2017 // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2019.
4. Калинина Н. С. Правоохранительная служба как отдельный вид государственной службы Республики Беларусь. Критерии правоохранительной службы. *Милиция Беларуси*. 2008. № 10. С. 33–35.

Получено 03.04.2019

УДК 340.1

Николай Александрович ШПАКОВСКИЙ,*курсант факультета милиции**Академии МВД Республики Беларусь (г. Минск)**(научный руководитель – Григорьев А. В., кандидат юридических наук,**доцент кафедры теории и истории государства и права**Академии МВД Республики Беларусь)***ПОНЯТИЕ ПРАВОСОЗНАНИЯ И ЕГО ПРИЗНАКИ**

В юридической литературе встречаются достаточно много точек зрения на правосознание и его признаки, которые достаточно разнообразны и в определенной мере противоречивы. Так, с точки зрения белорусских исследователей, правосознанию присущи следующие черты: является одной из форм общественного сознания и наряду с политическим, нравственным, философским и иным сознанием отражает общественное бытие. Все формы общественного сознания так или иначе содержат представление о желаемом (не желаемом), допустимом (недопустимом), поощряемом (порицаемом и т. п.) поведении с позиций и интересов большинства народа; включает понятия, представления, суждения, убеждения, чувства, эмоции и т.п. о праве [1, с. 378–379].

Можно предположить, что такой подход не позволяет определить специфику правосознания, прежде всего, по сравнению с другими формами общественного сознания.

По мнению Ф.Ш. Ямбушева, к характерным признакам правового сознания следует отнести следующие:

- только для правосознания основным объектом отражения является право, юридическая действительность. Правовые явления отражаются и другими формами общественного сознания (например, политическим, моральным, религиозным), но для них они не являются главным объектом познания;

- правовое сознание не только отражает юридическую реальность, но и активно вторгается в нее, изменяет, развивает, совершенствует, результате чего возникают правовые теории, учения, концепции, призванные явления, определенные закономерности государственно-правового развития общества;

- по содержанию правовое сознание является специфическим духовным феноменом, так как оно образовано из правовых представлений, взглядов, идей, теорий, концепций, настроений, переживаний, установок, импульсов, волевых актов, внушений, подражаний и т.д.;

- правосознание обладает таким свойством нормативности, т.е. причем осознание необходимости соблюдения предписаний норм права, а также понимание и принятие общей цели права, правовых идеалов, активное соучастие с другими в жизни общества - это проявления положительного правового менталитета личности;

- правовое сознание обладает своим категориальным аппаратом;

- правосознание коррелятивно праву как нормативно-властному регулятору общественных отношений: весь спектр формально-определенных источников права - это результат правового сознания, его «кристаллизация». Важнейшей особенностью правового сознания является его тесная связь с государством. В этом ему конкуренцию может составить только политическое сознание, но у последнего связь с государственной властью носит несколько иной характер (здесь непосредственно не происходит образования юридических норм);

- осуществление одновременно рефлексии и созерцания: в первом случае правосознание познает само себя, определяет собственный уровень развития, а во втором, происходит правовое осознание юридической материи;

- правосознанию всегда присуща психологическая сторона, основанная на правовых чувствах, эмоциях, переживаниях, воли и т.д. В правовом сознании могут концентрироваться как позитивные (чувство закона, права, законности, долга перед обществом и государством), так и негативные (чувство беззакония, правовой безответственности, психологическое неприятие общепризнанных юридических ценностей) юридические чувства;

- правосознание отличается наличием духовности, что означает, что культурно развитому правосознанию присущи не только юридические знания (это недостаточно), но и гуманные, нравственные начала. Без них социальная роль правового сознания не может быть значительной, что негативно будет отражаться на состоянии законности и правового порядка в обществе [2, с. 13–15].

В целом разделяя, приведенную позицию, Ю. А. Кузьмин дополняет ее рядом признаков правосознания:

1) правовое сознание, как и другие формы общественного сознания, отражает общественные отношения, но его специфика заключается в том, что оно требует установления определенных общеобязательных принципов поведения и очерчивает рамки его проявления, а также обосновывает необходимость установления определенных рамок юридических прав и обязанностей субъектов общественных отношений;

2) правовое сознание по своей природе субъективно, ибо формируется обществом, выражает субъективные взгляды юридической действительности, которые могут быть справедливыми или несправедливыми. Это сознание воплощается и приобретает свою истинную силу и активность в правовых идеологических отношениях. В то же время правосознание общества по отношению к человеку или группе людей выступает в качестве объективного образования. В их сознании существует свое личное, индивидуальное правосознание, которое имеет свои особенности, порожденные под влиянием объективных и субъективных факторов. Это правосознание личности не всегда совпадает с правосознанием общества [3, с. 121–122].

Являясь одним из первых, кто исследовал теоретические и практические аспекты формирования правосознания и дал ему определение является профессор Н. А. Горбаток. Нельзя не согласиться с ним в том, что правосознание есть совокупность представлений и чувств, выражающих отношение людей к праву и правовым явлениям в общественной жизни которое возникло на заре развития человечества вместе с формированием государства в раннеклассовых обществах и развивалось вместе с ним. На формирование и развитие правосознания как одну из форм общественного сознания оказывают воздействие социально-политические, экономические, культурные факторы, оно взаимосвязано и взаимодействует с политическим сознанием, моралью, искусством, религией, философией, наукой [4, с. 108–114].

Также согласимся с профессором А. Ф. Вишневым, что правосознание - это одна из форм общественного сознания, представляющая собой систему правовых взглядов, теорий, идей, представлений, убеждений, оценок, настроений, чувств, в которых выражается отношение индивидов, социальных групп, всего общества к существующему и желаемому праву, к правовым явлениям, к поведению людей в сфере права, т.е. субъективное восприятие правовых явлений [5, с. 274].

Исходя из вышеизложенного, и согласившись с исследованиями учёных, следует определить «правосознание» как одну из форм общественного сознания, представляющую собой систему правовых взглядов, оценок, идей, представлений, убеждений, теорий, настроений, чувств, в которых выражается отношение индивидов, социальных групп, всего общества к действующему и желаемому праву, правовым явлениям, поведению людей в сфере права. Правосознание охватывает отношение людей к действующему праву, его оценку как справедливого или несправедливого, пожелания совершенствования права, принятия новых правовых норм, отвечающих потребностям общества, а также оценку действий людей и учреждений в сфере права как правомерных, так и противоправных, т. е. правосознание является условием, предпосылкой как формирования права, так и его реализации. На формирование и развитие правосознания как одну из форм общественного сознания оказывают воздействие социально-политические, экономические, культурные факторы, оно взаимосвязано и взаимодействует с политическим сознанием, моралью, искусством, религией, философией, наукой.

Список библиографических ссылок

1. Дробязко С. Г., Козлов В. С. Общая теория права. Минск : Амалфея, 2007. 480 с.
2. Ямбушев Ф. Ш. Правовое сознание: сущность, понятие и структура // Проблемы правовой ментальности российского общества: лекция по курсу «Актуальные проблемы теории права и государства» / Саранск. кооператив. ин-т РУК. Саранск, 2010. 40 с.
3. Кузьмин Ю. А. Место правосознания в системе общественного сознания. *Вестник Чувашского университета*. 2009. № 1. С. 116–122.
4. Горбаток Н. А. Правосознание как фактор формирования правового государства // Проблемы формирования правового государства в Беларуси : сб. науч. тр. / под ред. В. А. Кучинского. Минск : Акад. милиции МВД Респ. Беларусь, 1994. С. 108–114.
5. Вишневский А. Ф., Горбаток Н. А., Кучинский В. А. Общая теория государства и права : учеб. Минск : Академия МВД, 2013. 479 с.

Получено 03.04.2019

УДК 340.12

Шахин Тейюб оглы ШУКЮРОВ,

доктор философии по праву,

доцент кафедры административной деятельности ОВД

Академии полиции МВД Азербайджанской Республики,

представитель МВД Азербайджанской Республики в НКС при СМВД

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ФУНКЦИИ ГОСУДАРСТВА

Рассматривая теоретические вопросы правоохранные функции государства, правомерно и необходимо уместно уделить внимание каждой составной части в отдельности. Прежде всего, понятиям и правовому содержанию функции, функциям государства, правоохранным функциям, роли и значению правоохранных функций, органам, претворяющим в жизнь правоохранные функции.

«Функция» (от лат. function – исполнение, деятельность) – общенаучный

термин, имеющий свои оттенки при его применении в различных сферах знаний. Используется он и в юриспруденции и прежде всего в соотношении функций государства, ветвей государственной власти и государственных органов. [5, с. 3]

Наравне с функциями обратимся к понятию «функции государства» и его взаимосвязи.

В современной юридической науке функции государства рассматриваются как основные направления его деятельности, в которых выражается сущность государства, его предназначение по управлению обществом в присущих ему формах с использованием соответствующих методов на основе действующего законодательства. Функции государства – именно направления его деятельности, реализующиеся всеми государственными органами.

Направления деятельности государства (функции) получают либо, по крайней мере, должны получить свое закрепление в конституции государства, имеющей, как правильно отмечает А. Н. Пугачёв, изначально социальное назначение, складывающееся из потребностей общественно-политического развития, продолжением чего являются такие атрибуты конституции, как оформление ее в виде юридического документа, являющегося индикатором правовой культуры общества, квинтэссенцией правосознания, законом прямого действия, элементом механизма правового регулирования.

Функции государства – это своего рода абстрактное воздействие государства на общество, поскольку без государственных органов они не могут быть реализованы. [5, с. 3–4]

Государство обладает рядом функциями, которые имеют свою значимость, необходимость и актуальность.

Среди функций государства правоохранный функция является неслучайной, постоянной и всеобъемлющей, хотя в ее наименовании нет единства. Так, отдельные авторы называют ее функцией охраны прав и свобод граждан, охраны конституционного строя, прав и свобод граждан, охраны правопорядка, охраны собственности, прав, свобод и законных интересов граждан, всего правопорядка, обеспечения прав и свобод граждан, охранительной функцией. [5, с. 4]

Ученые-юристы в основном обосновывают правоохранный функцию с обеспечением правопорядка, с охраной прав и свобод человека и гражданина.

А. В. Мелехин считает, что правоохранный функция государства есть функция по установлению и охране правопорядка. И она представляет собой деятельность государства по обеспечению неукоснительного выполнения государственных предписаний гражданами и государственными органами. В то же время, Р. Б. Позднякова отмечает наличие правоохранных функций, направленных на охрану права собственности и права на жилище в жилищной сфере. Рассмотрение категории «правопорядок» в самом широком смысле этого слова как правовой режим, установленный всей совокупностью правовых норм российского права, позволяет отнести к объекту правоохранный деятельности государства все права и правовые установления, включая права собственности и права на жилище. [3, с. 46]

В области обеспечения института прав и свобод человека и гражданина, существуют, и совершенствуется ряд механизмов и рычагов взаимодействия, но правоохранный функция занимает определенное положение.

Правоохранный функция современного государства является одной из наиболее значимых и важных, так как она, прежде всего, обеспечивает сохранение общества как

целостности. Именно поэтому она занимает важное место среди других функций государства. Следует отметить, что правоохранительная функция современного государства представляет собой направления государственной деятельности, связанные, в первую очередь, с обеспечением охраны и защиты прав и свобод, а также законных интересов личности, государства и общества в целом [2, с. 14].

Каждая деятельность, как и правоохранительная, формирует перед собою определенные обязательства и цели.

Для большего обособления правоохранительной функции государства необходимо определить объект охраны. С этой точки зрения, в качестве объекта охраны, с одной стороны, могут выступать права, например, конституционные права, а с другой стороны, правовые установления, изданные в целях или якобы в целях охраны тех же прав [3, с. 46].

Правоохранительная функция занимает приоритетное положение среди других функций, которая претворяется при помощи и воздействии государственных органов.

Государство гарантирует обеспечение прав и свобод личности посредством реализации своих функций. Важнейшей функцией в обеспечении прав и свобод личности является правоохранительная функция, которая возлагается на весь государственный аппарат в целом, и на правоохранительные органы в частности. Именно правоохранительные органы призваны обеспечить реализацию, охрану, защиту и восстановление прав, свобод и законных интересов личности [7, с. 1].

Относительно правоохранительной функции В. М. Сырых правомерно отмечает, что правоохранительная деятельность как таковая осуществляется, в той или иной мере, практически всеми государственными органами. [1, с. 1]

Правоохранительная функция государства реализуется органами законодательной, исполнительной и судебной властей. Каждый из государственных органов участвует в осуществлении этой функции в пределах своих полномочий, определенных в законодательстве [5, с. 5].

В особенности, обращаясь к полномочиям государственных органов на основе их правовых основ, в основном правоохранительную функцию осуществляют правоохранительные органы.

Вместе с тем из системы государственных органов можно выделить такие государственные органы, которые специально созданы для осуществления правоохранительной функции государства. Их принято именовать правоохранительными органами. Правоохранительные органы образуют самостоятельную группу органов государства, которые имеют схожие задачи: рассмотрение юридического конфликта; восстановление нарушенного права; наказание правонарушителей; профилактика правонарушений. Эти задачи осуществляются благодаря реализации каждым из правоохранительных органов своих специфических функций, к которым относятся: конституционный контроль, правосудие, прокурорский надзор, расследование преступлений, оперативно-розыскная деятельность, исполнение судебных решений, предупреждение преступлений, оказание юридической помощи, осуществление от имени государства нотариальных действий (удостоверение сделок, выдача свидетельств о праве на наследство, удостоверение верности копий документов и др.) [5, с. 6].

Обеспечение правоохранительной функции возможно при взаимодействии правоохранительных органов в тесном сотрудничестве с гражданским обществом, с его различными слоями.

Правоохранительная функция в правовом государстве приобретает комплексный характер, поскольку осуществляется во всех сферах жизни общества. При этом первостепенной оказывается содержательная, а не формальная сторона ее реализации, а ее содержание определено не самим государством, а является прямым следствием его взаимодействия с институтами гражданского общества. Развитость правоохранительной функции выступает критерием демократичности государства и зрелости гражданского общества. Это обусловлено характером задач, которые решаются с помощью реализации данной функции, а именно тем, что первостепенным и определяющим становится не воспроизводство и укрепление государственно-властных структур, а недопущение нарушения социальных связей и отношений, общественного порядка, прав и законных интересов граждан, их коллективов и организаций, то есть воспроизводство и укрепление всего комплекса институтов и отношений гражданского общества. [4, с. 4]

Как видно из правоприменительной практики, правоохранительная функция — это направление деятельности не только правоохранительных органов, но и отдельно уполномоченных лиц, занимающих определенное правовое положение.

Правоохранительная функция – это одно из относительно самостоятельных и обособленных направлений деятельности специально уполномоченных органов и должностных лиц государственной и муниципальной власти, институтов гражданского общества и отдельных граждан в сфере правоохраны и обеспечения правопорядка в обществе [6, с. 5].

Среди органов, реализующих правоохранительную функцию государства, особое место принадлежит органам внутренних дел [2, с. 17].

Завершая исследование на тему «Теоретические аспекты правоохранительной функции государства» хотелось бы выдвинуть ряд предложений:

- создание условий для проведения исследований посвященных теоретическим вопросам правоохранительной функции государств и прилегающих к ним областям;
- проведение сравнительно-правовых анализов института правоохранительной функции развитых государств;
- усовершенствование института взаимодействия правоохранительной функции с другими функциями и формирование перспектив;
- развитие и совершенствование института обеспечения и претворения в жизнь правоохранительной функции со стороны государственных органов по реализации прав и свобод человека и гражданина;
- усовершенствование института сотрудничества и взаимодействия государственных органов с гражданским обществом по реализации правоохранительной функции государства.

Список библиографических ссылок

1. Балтабаев С. А. Понятия «правоохранительная функция», «правоохранительная деятельность», «правоохранительный орган» и их соотношение // Издательство «Проблемы науки» : сайт. <https://ipi1.ru/images/PDF/2016/45/ponyatiya-pravookhranitel'naya-funktsiya.pdf> (дата обращения: 31.03.2019).
2. Жихорева Р. Е. Реализация правоохранительной функции государства в сфере экономики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. М., 2017. 28 с.
3. Зырянов С. М. Правоохранительная функция государства. *Вестник Московского университета МВД России. Юридические науки*. 2017. № 5. С. 45–50.
4. Карпова Н. А. Правоохранительная функция правового государства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. М., 2007. 159 с. URL: <http://www.dslib.net/teoria-prava/pravookhranitel'naja-funkcija-pravovogo-gosudarstva.html> (дата обращения: 31.03.2019).
5. Конституционные права и свободы: проблемы интерпретации и реализации в национальных правовых системах : сб. ст. междунар. науч.-практ. конф. (г. Новополюк, 28–29 окт. 2016 г.) : в 3 т. / Полоц. гос. ун-т, Регион. учеб.-науч.-практ. юрид. центр ; редкол.: И. В. Вегера (отв. ред.) и др. Новополюк : ПГУ, 2016. Т. 2. 328 с.
6. Концепция правоохранительной политики в Российской Федерации / Саратов. филиал учреждения Рос. Акад. наук, Ин-т государства и права РАН. Саратов, 2011. 21 с. URL: http://www.igpran.ru/filials/Koncepciya_Pravooxr_Politiki.pdf (дата обращения: 31.03.2019).
7. Лычковский Д. Н. Конституционно-правовое обеспечение неприкосновенности личности в республике Беларусь : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Минск, 2018. 28 с.

Получено 03.04.2019

УДК 343.1

Jan K. SEIGEL, Esq.

*Counselor At Law, Seigel Law
(New Jersey. United States of America)*

HOW TO REFUTE STATE'S EVIDENCE IN A DEFENSE SUMMATION

The evidence has been introduced. Except for summations, the case is complete. How does the defense counter or refute the evidence against the accused? Remember, it is not the burden of the defense to prove or disprove, merely to raise reasonable doubt. There are two types of evidence, direct and circumstantial, and the approach differs depending on the type of evidence the State is relying on.

Direct evidence usually comes in the form of eyewitness testimony. For example, assume the defendant is charged with bank robbery. The State may present a witness who was driving past the bank and claims that as she was driving her car she observed the defendant leave the bank, take off his mask,

and get on a waiting motorcycle. She is the only witness to identify your client. How best to refute her testimony?

Anticipating this issue (the author always prepares his summation before the trial starts so he knows what evidence must be produced during trial) hopefully during cross examination you have established that:

- (1) the witness did not expect to see a masked man leave the bank,
- (2) she only saw him for a matter of seconds, and
- (3) at the same time she saw the man take off his mask, she was driving her car.

Despite whatever points you made on cross-examination, you must now convince the jury of reasonable doubt in regard to her identification. Calling this independent witness a liar is the wrong approach. The defense of “mistaken identity” is the better approach. But how do you sell it?

I like to tell the jury that this problem of mistaken identity was on my mind all weekend and while watching a football game on television, it suddenly dawned on me how to explain it. During the football game the attackman scored a goal which the referee allowed, but in my opinion and the opinion of the fans watching, should have been disallowed because the attackman was “off-sides”. Thankfully, the referee went to instant replay which showed the attackman was clearly off-sides and the goal was disallowed. Tell the jury that is when you realized the football play was relevant to this case.

In the football game, there was a referee:

- (4) whose only function was to look for offsides,
- (5) who was a paid professional trained to observe,
- (6) who knew the players were coming to the goal, and
- (7) who had sufficient time to observe.

Despite all of the above, the referee still made a mistake. Ask the jury, it is so unlikely that the State’s witness, not expecting to see what she did, not paid to observe, with only seconds of time, and making her observation while operating her car, also made a mistake? This is also a good time to remind the jury of the finality of their verdict. There is no instant replay to correct their mistake.

The second type of evidence is circumstantial. Proof is by deduction not eye witness testimony. For example, assume it is your birthday tomorrow and your boyfriend calls and tells you he will be the first to give you a card and present on your birthday. He tells you to look outside your door when you wake up. That night it snows. In the morning you wake and look outside and see freshly fallen snow. You also notice footprints from the street leading to your door. You open your front door and see a card, a present, and a flower. You open the card and its signed “Love, your boyfriend”. Despite not seeing your boyfriend come to your house that morning, you may deduce from other facts that he indeed had come. This is an example of circumstantial evidence, which at times can be even more persuasive than direct evidence.

Circumstantial evidence is often used by police who charge a defendant with possession of drugs where they find drugs at his feet, under the presumption that he dropped (or “offed” the drugs in street talk) the drugs as the police approached. Although the police never saw the defendant “drop” the drugs, the police use circumstantial evidence to show that the defendant was in possession of the drugs. This charge is so common that these cases are referred to as “dropsy” cases. How to refute or raise reasonable doubt?

Once again it is never a good idea to call the police “liars”. The better approach in defending a circumstantial evidence case is to argue that the witness “jumped to a conclusion”: that the witness added 1+1+1 and got 4 not 3. Your argument will loosely follow this scenario:

- the police saw the defendant in a high drug area,
- the defendant is a known drug user,
- when the police approached the defendant, they found drugs at his feet, therefore
- the defendant “dropped” the drugs and the drugs were his.

The defense? Not necessarily so! The police simply “jumped to a conclusion”. We all jump to conclusions in our everyday life. I use myself as an example. I tell the jury that just this past weekend my family was to visit another family for the afternoon. My wife is known for baking the very best chocolate cookies. She baked a batch to take to the family we were to about to visit. When she took the cookies from the oven to cool, she told our children not to eat any as we were bringing them as a gift. A few minutes later, I saw my six year old son with chocolate all over his mouth. I grabbed him and starting spanking him telling him Mommy had just told him not to eat the chocolate cookies. He started cying and saying “But Daddy, but Daddy”, and I kept spanking and saying “But Daddy, nothing - Mommy told you not to eat them”.

At that point my wife came out asking why I was spanking my son. I told her I was punishing him for eating the cookies. She said “he didn’t eat the cookies, I gave him a chocolate bar”. I felt very badly. I had observed some facts, but “jumped” to the wrong conclusion – just like the police “jumped to the wrong conclusion” in our case. The drugs, although by his feet, were not his. Also remind the jury, that the defendant’s punishment, if wrongfully convicted, will be far worse than the wrongful spanking suffered by my son.

Remember these two approaches to refute – or at least raise reasonable doubt – to the State’s evidence.

Received 25.03.2019

УДК 341.123:341.231.14-055

Olena USTYMENKO,

Candidate of Science of Law

Associate Professor of the Constitutional and International Law Department Faculty № 4,

Kharkiv National University of Internal Affairs;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5169-0123>

GENDER EQUALITY IN THE UNITED NATIONS

The issue of gender equality is quite relevant nowadays and a great number of scholars all over the world pay attention to this problem. There are different international documents related to the gender equality and ways of fighting against the discrimination. The importance of research into gender parity is based on various factors, among them: unequal employment and educational opportunities for men and women, dramatic difference in salaries and wages, medical care, out-of-date legislation, high qualities to achieve the leading position, physical, sexual or domestic violence against women etc. For example, over 2.7 billion women are legally restricted from having the same choice of jobs as men. Of 189 economies assessed in 2018, 104 economies still have laws preventing women from working in specific jobs, 59 economies have no laws on sexual harassment in the workplace, and in 18 economies husbands can legally prevent their wives from working [1]. Labour force participation rate for women aged 25-54 is 63 per cent compared to 94 per cent for men [2]. Women tend to spend around 2.5 times more time on unpaid care and domestic work than men [3]. Furthermore, women are just 13 per cent of agricultural land holders.

According to this statistics, we consider that the issue of gender inequality affects on the policies, directions and programs of states and international organizations, such as the United Nations, Interpol, the Council of Europe, Europol, the Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE), the Organization of American States (OAS) etc.

The United Nations (the UN) is seen as leading the call for gender equality as a part of a human security strategy in the twenty-first century [4]. We should indicate that the UN engages women in all aspects of their policies and programs. In our study we will describe some documents and institutions within the UN, which are concerned with the gender equality.

Firstly, one of the most important international documents in the sphere of gender equality is the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW), which was adopted by the United Nations General Assembly and entered into force on 3 September 1981 after the twentieth country had ratified it. The Convention takes an important place in bringing the female half of humanity into the focus of human rights concerns. The spirit of the Convention is rooted in the goals of the United Nations: to reaffirm faith in fundamental human rights, in the dignity, and worth of the human person, in the equal rights of men and women [5]. Nowadays the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women is adopted by international treaty and 189 states ratified it; especially Ukraine ratified it in 2003.

The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women focuses on and includes articles regarding non-discrimination, sex stereotypes, and sex trafficking; women’s rights in the public sphere with regard to political life, representation, and nationality; economic and social rights of women in regard to education, employment and health; women’s right to equality in marriage and family life, and equality before the law; and establishes the Committee on the Elimination of Discrimination against Women. Resolutions 1325 and 1820, adopted in 2000 [4].

Secondly, there is the Commission on the Status of Women (CSW) within the UN, which is the principal global intergovernmental body dedicated to the promotion of gender equality and the advancement of women. The main aim of the Commission on the Status of Women is promoting women's rights, documenting the reality of women's lives throughout the world, and shaping global standards on gender equality and the empowerment of women [6]. UN Women, established in 2010, serves as its Secretariat and plays an important role in ensuring and monitoring gender mainstreaming within the UN.

Due to the official website, UN Women supports UN Member States as they set global standards for achieving gender equality, and works with governments and civil society to design laws, policies, programmes and services needed to ensure that the standards are effectively implemented and truly benefit women and girls worldwide. It works globally to make the vision of the reality for women and girls and stands behind women's equal participation in all aspects of life, focusing on four strategic priorities: 1) women lead, participate in and benefit equally from governance systems; 2) women have income security, decent work and economic autonomy; 3) all women and girls live a life free from all forms of violence; 4) women and girls contribute to and have greater influence in building sustainable peace and resilience, and benefit equally from the prevention of natural disasters and conflicts and humanitarian action [7].

Finally, we ought to examine the UN peacekeeping. Nowadays women are deployed in all fields of peacekeeping – police, military and civilian. Women have proven that they can work under the same conditions and perform the same roles as men. Specifically, women are more tolerant and polite in conflicts, so they can provide the support and access for local children and women, communicate and help them in dangerous situations.

The official statistics shows that in 1993, women made up 1% of deployed uniformed personnel; in 2014, out of approximately 125,000 peacekeepers, women constitute 3% of military personnel and 10% of police personnel in UN Peacekeeping missions. While the UN encourages and advocates for the deployment of women to uniformed functions, the responsibility for deployment of women in the police and military lies with Member States. UN Police Division launched 'the Global Effort' to recruit more female police officers into national police services and into UN police operations around the world [8].

Striving towards gender parity amongst UN staff is a priority for the UN Secretary-General. At the UN Headquarters in 2012, 48 per cent of staff were women and 52 per cent men, with the most disparity showing at the mid and senior levels. In peacekeeping operations and special political missions, the figures are more challenging, with women making up only 29 percent of international and 17 per cent of national staff [8].

We should pay attention to the interesting fact, that the UN also provides and focuses on the gender-inclusive language, which means speaking and writing in a way that does not discriminate against a particular sex, social gender or gender identity, and does not perpetuate gender stereotypes [9].

In conclusion, we have to note that the United Nations really deals with the problem of gender inequalities through the adoption of international documents and the activities of organizations within the UN. Promoting and encouraging respect for human rights, increasing leadership and employment opportunities for women, making equal access to health care, education, economic, social and political life, eliminating violence against women are the main ways of putting an end of the gender-based discrimination in the world.

References

1. World Bank, *Women, Business and the Law 2018*. (Washington, D.C., 2018). Available at: <http://wbl.worldbank.org/>
2. UN Women, *Turning Promises into Action: Gender Equality in the 2030 Agenda for Sustainable Development* (New York, 2018). Available at: <http://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2018/2/gender-equality-in-the-2030-agenda-for-sustainable-development-2018>
3. ILO, *World Employment and Social Outlook: Trends for women 2017* (Geneva, 2017). Available at: <http://www.ilo.org/global/research/global-reports/weso/trends-for-women2017/lang-en/index.htm>
4. Gender Equality in International Institutions: Progress and Challenges in Moving Toward Gender Parity by Lyndsay B. Thompson 2017, VOL. 9 NO. 02 Available at: <http://www.inquiriesjournal.com/articles/1539/gender-equality-in-international-institutions-progress-and-challenges-in-moving-toward-gender-parity>
5. The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women. Available at: <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm>

6. Commission on the Status of Women. Available at: <http://www.unwomen.org/en/csw>
7. About UN Women. Available at: <http://www.unwomen.org/en/about-us/about-un-women>
8. UN Peacekeeping. Available at: <https://peacekeeping.un.org/en/women-peacekeeping>
9. Gender-inclusive language. Available at: <http://www.un.org/en/gender-inclusive-language/>

Received 26.03.2019

Наукове видання

ПРАВООХОРОННА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ
ТА ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ

Тези доповідей
учасників міжнародної науково-практичної
конференції

(м. Харків, 17 травня 2019 року)

Українською, англійською та російською мовами

Відповідальні за випуск: *І. А. Логвиненко, Ю. А. Холод, П. О. Білоус*
Корегування списків бібліографічних посилань: *С. С. Тарасова,*
П. О. Білоус

Комп'ютерне верстання: *А. О. Зозуля*

Дизайн обкладинки: *І. Є. Єсіна*

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 34,07. Обл.-вид. арк. 30,4.
Тираж 80 пр. Зам. № 2019-13.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.